

УМЕТНИЧКИ/
КРЕАТИВЕН
АКТИВИЗАМ
ВО МАКЕДОНИЈА

ВРАЌАЊЕ
НА ЈАВНИОТ
ПРОСТОР
ПРЕКУ
ГРАЃАНСКИ
АНГАЖМАН
2006 - 2020

Уметнички/креативен активизам во Македонија
Враќање на јавниот простор преку граѓански ангажман
2006 - 2020

Издавач: Фондација Отворено општество – Македонија
За издавачот: Фани Каранфилова-Пановска, извршна директорка
Автори: Искра Гешоска, Александра Бубевска
Уредници: Адријана Лавчиска, Славица Инџевска
Фотографии: Ванчо Џамбаски, Небојша Гелевски и други извори
Лектура: Абакус
Превод на англиски и албански јазик: Абакус
Дизајн и подготовка: Кома
Печати: Пропоинт
Тираж: 300 примероци

Бесплатен примерок

COBISS.MK-ID 58154501
CIP - Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека «Св. Климент Охридски», Скопје

061.2:316.42(497.7)»2006/2020»(082)
7:316.42(497.7)»2006/2020»(082)

ГЕШОВСКА, Искра

Уметнички/креативен активизам во Македонија : враќањето на јавниот простор преку граѓански ангажман : 2006-2020 година / [Искра Гешоска, Александра Бубевска]. - Скопје : Фондација Отворено општество - Македонија, 2022. - 487 стр. : илустр. ; 22 см

Фусноти кон текстот. - Текст на мак., алб. и англ. јазик. - Содржи и:
Arti/aktivizmi kreativ në Maqedoni : rifitimi i hapësirës publike përmes angazhimit qytetar : 2006-2020 ; Art/creative activism in Macedonia : reclaiming public space through civic engagement : 2006-2020

ISBN 978-608-218-420-3

1. Бубевска, Александра [автор]
а) Креативен активизам -- Јавен простор -- Македонија -- 2006-2020 -- Зборници

COBISS.MK-ID 58204165

Напомена:

Издавачот на оваа публикација и покрај многубројните напори, за жал, не успеа да обезбеди информации и контакти за одреден број фотографии кои се вклучени во изданието, а се преземени од различни интернет извори.

Ванчо Џамбаски е автор на фотографиите претставени на следниве страници: 62, 63, 64, 68, 69, 84, 85, 86, 87, 94, 95, 97, 98, 99, 116, 117, 118, 119, 142, 143, 148, 149, 151, 158, 159, 160, 161, 162, 166, 167, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 194, 197, 199, 202, 203, 204, 205, 212, 213, 214, 215.

Небојша Гелевски – Бане е автор на фотографиите претставени на следниве страници: 285, 286, 287, 290, 291, 292, 293, 294.

СОДР ЖИНА

05

СОНУВАЈКИ ГИ
КРЕАТИВНИОТ
ОТПОР
И ПРОМЕНАТА,
ИСКРА
ГЕШОСКА

32

МАПИРАЊЕ НА
ОТПРОТ,
АЛЕКСАНДРА
БУБЕВСКА

35

2006
ГОДИНА

39

2007
ГОДИНА

45

2008
ГОДИНА

57

2009
ГОДИНА

79

2010
ГОДИНА

83

2011
ГОДИНА

93

2012
ГОДИНА

115

2013
ГОДИНА

139

2014
ГОДИНА

169

2015
ГОДИНА

201

2016
ГОДИНА

237

2017
ГОДИНА

265

2018
ГОДИНА

281

2019
ГОДИНА

317

2020
ГОДИНА

347

ARTI/
AKTIVIZMI
KREATIV NË
MAQEDONI:
RIFITIMI I
HAPËSIRËS
PUBLIKE
PËRMES
ANGAZHIMIT
QYTETAR
2006-2020

419

ART/CREATIVE
ACTIVISM IN
MACEDONIA:
RECLAIMING
PUBLIC SPAE
THROUGH
CIVIC
ENGAGEMENT
2006-2020

+

+

+

Искра Гешоска

Сонувајќи ги креативниот отпор и промената

Да постоиш значи да не се покоруваш на некој наметнат, вшолтен модел, па макар тоа да биде и модел на правда и на висшина... Постоенењето е географија, а тлас на посебности, на различни емоционални и интелектуални пејзажи и појоними... Ние сме поединечни мами кои можат да се проникнат во заедницата надминувајќи ги унифицирачкиите модели за живоото, љубовта, мислењето, умотиите и политиките. Но, сепак, постои ли друга смисла освен оваа – да продолжиме да создаваме солидарни и емпиични заедници кои ќе се ставаат насрема неправдата, стагата и болката што ги носи живоото.

Жил Делез

Дилемата која изнурнува од желбата да се забележи и мапира креативната конфронтација со политичките системи на едно време е огромна – како да се артикулира, архивира, дефинира и формулира полето во кое интервенира уметноста, креативноста, политички и општествено. Дали интервенцијата е институционална или вонинституционална? Зошто во одредени читања и толкувања на општествените динамики имаме помалку или повеќе отклони од вообичаените дискурзивни или протестни изрази и дали се тие доволно ситуирани во потребата на критичката маса?

Воедно, се отвора бездна од прашања поврзани со интензитетот и форматите на постоењето на критичката креативна или, можеби, уметничка интервенција во јавниот општествен простор во Македонија, на кои - секако во некој друг облик - ќе одговорот историчарите и теоретичарите на уметноста. Сепак, низ една културолошка призма, кога би погледнале наназад во времето, би можеле да забележиме дека креативниот активизам кај нас, некаде до средината на првата декада од 21 век, може да се опише како дистанциран, повлечен во себе, солистички и осаменички акт. Во овој монографски гест, периодот од 2006 година го лоцираме како моментум кога се случува интензивна „концентрација на гневот“ и негова креативна и политичка организација во јавниот простор.

6 Кога ќе се погледне мапата на урбаните акции и на урбаниот активизам во изминативе петнаесетина години, ќе се забележи едно густо ткаење на општествени интервенции преку суптилни пародиски, но и исклучително луцидни и експлицитни уметнички или креативни наративи, кои опфаќаат широк опсег теми што се важни не само за нашето општество, туку и за историјата на политичкото, во целата нејзина сеопфатност.

Низ содржината што е опфатена на страниците на оваа книга, ќе се обидеме да направиме приказан пресек на тоа кои се тие општествени креативни практики и знаења аплицирани во јавниот простор, кои овозможуваат да се создаде одредена картографија на она што го нарекуваме подобар и праведен заеднички свет, во кој императив се заедничките добра и низ кој се создава мапата на заедничките реакции кои ги канализираат и насочуваат „гневот“ и „револтот“ во конструктивно, креативно проникнување низ потребата за создавање промена. Ќе се обидеме, отворено за сечие толкување, да упатиме на тоа како се случува целиот мизансцен, целата драматургија низ која се ткаат и артикулираат стратегиите и формите на отпорот, правејќи ги општествените рани и неугодности видливи, конфликтни, динамични и подвижни кон хоризонтот на промената. Како се случува онаа „дистрибуција на сензибилното“, како што ја нарекува францускиот филозоф Жак Рансиер, која претставува сет релации помеѓу различните општествени облици на согледување, постоење, мислење и дејствување, кои ги детерминираат заедничките утопии, заедничкиот свет во чие создавање, на овој или на оној начин, би сакале да учествуваме и би сакале да се споделуваме.

Календарското време ги сместува и ги класифицира настаните во однос на уредена низа датуми, но политичката историја ги сместува истите настани во однос на нивниот интензитет. Нашето сознание говори дека таквиот интензитет, таквата мобилизирачка сила на креативниот активизам започнува да се центрира токму во првата декада на двеилјадитите.

За критичкиот јавен простор

Наметнатиот, јасно омеѓен јавен, политички, но и физички простор е повеќе од материјална и конкретна супстанца на конструираните структури, постојаност на елементите и на архитектониката на општествените детали. Тој постои како нагло буење и како постојано умножување на „специјалните ефекти“ што ги создаваат различните општествени страти, кои заедно со свеста за актуелното време влијаат врз контекстот и врз содржината што се дизајнира во него.

Дали јавниот простор станува утописка референца во која се впишуваат интимните и колективните претпоставки, чијашто празнина се полни со наративите на љубовта, тагата, радоста, дилемата, отпорот, критиката, афирмацијата, негацијата? Кои се тие општествени јадра низ кои говори гласот на критичката маса? Какви политички ритми на секојдневието се впишуваат во тие простори? И како јавниот простор, како утописка референца на копнежот за промена, реакција и конфронатција, станува „место“ за создавање нови значења, низ кои се води критички дијалог со непосакваното и неправедното во заедницата? Каде се среќаваат значењата на политиките со значењата на **креативниот активизам** и **пројавите на арт-ивизмот**?

Веројатно во точката која не сака да претпостави консензус, односно во онаа точка која сака да го предизвикува светот и да создава дисензуси, кои со текот на времето ќе воспостават ново поле на промена.

Активизмот што се појави во Македонија, особено во периодот по двеилјадитите, а сконцентрирано по 2006 година¹, со неговото креативно критичко наличје, го пополнуваше оној расцеп што се појави помеѓу неправдата, револтот и политички наметнатата општествена „функција“ на граѓаните во еден непосакуван општествен пејзаж. **Едноставно, созреа мигот кога граѓаните и граѓанките, индивидуалците, неформалните групи, ад хок здружувањата, само-организираните јадра и уметниците создадоа концентрација на потребата од реакција и од артикулација, која ќе се постави наспрема политичките опресивни системи и институции.**

8

1 На <https://www.opafondacija.org/zaum/> можете да ја погледнете обемната архива на ОПА-колективот, каде што има сеопфатна документација, внимателно и темелно собрана, поврзана со огромен дел случувања не само во визуелните уметности, туку и во културата, воопшто. За потребите на овој текст и за потребите на целокупното истражување најмногу материјали се користени токму од оваа архива.

За позицијата на уметникот – познати нешта, но да не ги заборавиме

Уметноста, значи, не е цреша што се наоѓа на врвот од колачето на историјата: таа е, секогаш одново, место на конфликт каде што историјата добива форма и видливост во самото срце на одлучувањето и постојаноста, колку и да се тие варварски или примитивни.

Жорж Диди-Хуберман

Во креативниот активизам, особено по 2006 година, беа вклучени и многумина уметници. Тоа го отвора прашањето за одговорноста на уметникот и неговата перформативност во однос на општествената стварност. Се разбира, многумина од нив не беа со интенција да создадат уметничко дело по себе, како одговор на општествениот контекст, туку беа вклучени во иницирањето и обликувањето токму на креативниот активизам.

Сепак, не треба да заборавиме, па дури сметам дека треба и да нагласиме, дека творечкиот ангажман на уметникот и на културниот работник, до колку сакаме да пулсираме со динамиката на со-

времените културни практики, но и доколку ја погледнеме историјата на уметничкото и културното творештво, нужно мора да биде двигателната навртка преку која ќе се воспоставува дијалог, разговор и критика со и на општествената стварност. Ако се обидеме и си дозволиме да проговориме во малку повисоките јазични, мисловни и емотивни регистри, би можеле да кажеме дека уметничкото творештво постојано треба да ги насочува своите едра кон пловидбата на промената на „револуционерниот“ порив.

Постои двонасочна линија помеѓу уметноста и политиката, помеѓу естетизацијата на политичкото, помеѓу уметноста и општествениот ангажман. Токму затоа, мора да прифатиме дека уметноста и културата треба да ја пробијат семантичката ограда на елитистичката „оаза“ и дека таа постои за одговорно да го обликува секој сегмент од секојдневниот живот. **А токму тоа и се случува, доколку ги погледнеме ретроспективно поголемиот број активистички интервенции кои претставуваат мост помеѓу граѓаните и уметниците.**

Уметничкото дело, а со тоа и уметничката акција, не стојат одделено од времето и од контекстот во кои се „произведени“, туку тие се во конфликт, во аргументација и во рефлексивност со вистините кои се обидуваат да го обликуваат. Делото настанува во цврста релација со отпорот и коментарот на создаеното, искусственото и промисленото општествено милје.

Сево ова го покренува прашањето за одговорноста на уметникот. Колку уметникот има капацитет да ја понесе врз себе својата творечка, политичка и општествена одговорност, како некој кој создава не само дела, туку со своите дела креира ставови, политички релевантни позиции и се нурнува длабоко во рингот на јавната сфера. Уметникот може да стане централна фигура околу која се гради идентитетот на едно време, на еден државен апаратус.

На крајот на краиштата, уметноста е резултат на животот во државата како општествен продукт. Тоа значи дека естетското, етичкото и политичкото секогаш мора да одат рака под рака во процесот на создавањето на културното творештво.

Доколку сакаме да говориме за автономијата на уметниците, нивната хибридноста, нивната одговорност во однос на социо-културниот контекст, нивната политичка еманципираност преку критичкиот однос, тогаш треба да го акцентираме под-

вигот да истраат сами во заедницата која ги проголтава и не им дава легитимитет, да опстојат и да го докажат своето присуство во политички фрагментираниот простор, па дури и во просторот што целосно ги деградира и игнорира.

Некои сè уште сакаат да пристапуваат од една модернистичка позиција, говорејќи за автономија на уметноста во контекст на нејзиното одделување од општествените и економските динамики. Но, свесни сме дека уметничката „револуција“ не може да биде едноставно револуција во рамките на уметничките практики. Причината е во тоа што уметноста не постои изолирано. Дури и Оскар Вајлд, застапувајќи се за *ларџурларшизмот*, уметноста заради уметноста, бил длабоко, темелно политички посветен и ги конфронтирал сите заболени места во општеството во коешто живеел. Уметноста постои единствено во еден специфичен режим на идентификации и чувства на општествено припаѓање или неприпаѓање.

Таа има задача да создава „конфликтни ситуации“, во една аристотеловска смисла. Конфликтноста води до ослободување, до катарза. Уметниците се одговорни да нè водат по еден таков макадам, зашто инаку не би биле уметници. Оние кои низ зборовни слики ги раскажуваат копнежот, вистината за тагата и радоста на светот, нужно ги преземаат како одговорност ризикот и авантурата, борејќи се против сигурноста и комфорот. Сигурноста и комфорот се императиви на нашето време, на општествениот концепт испразнет од идеологии и утопии. Тие се релевантната виза за успешна биографија. Но уметниците, оние кои го проникнуваат светот подготвени храбро и спремно да поминат низ него со отворени рани, мора да бидат во постојан отпор. Тие се своевидни во својата иманентност, а еднаш во една друга пригода реков дека вистинскиот активист треба да биде посветен љубовник, што значи да влегува во ризик, да експериментира, да нуди нови светови. Уметничкиот отпор, налик на политичкиот, мора да подразбира љубов, лудило, храброст, бескомпромисност, метод, знаење, структура, копнеж по праведен и подобар свет, страст по различните наличја на вистината. Тоа значи спремност да се патува паралелно со основната струја на културата, а едновремено до исцрпување критички да се пенетрира во секоја пора на постоечкиот и не толку привлечен свет.

Бескрајно кусо резиме за она што беше пред 2006

Игор Тошевски е можеби уметникот кој уште во осумдесеттите и деведесеттите најмногу ја разбираше својата општествена и политичка одговорност. Во неколку свои јавни искази тој забележува: „Уметноста е, пред сè, комуникација и како таква постои за да укаже на одредени аспекти од современиот живот, кои, едноставно, не можат поинаку да бидат соопштени. Таа нуди алтернативен дискурс на гледање на светот, па дури верувам дека може да го избави човекот од ограничениот видокруг што му го натура секојдневието. Треба да се артикулира трансформацијата на општествените врски, но и да се болдира сопствениот глас на страната на индивидуалното и поинаквото. Значи, помеѓу интимното и општественото. Важни се прашањата што ги допираат идентитетот, териториите (политички, интимни, колективни) и нивните граници. Ако под ангажираност подразбираме активна и критичка улога на уметноста во третирањето на прашањата поврзани за општествено-политичкиот контекст, тогаш би рекол дека уметноста, генерално земено, е секогаш ангажирана на одреден начин. Уметноста е комуникација и многу повеќе од гола илустрација на времето во кое живееме. (...)Треба да се укаже на тоа дека колективно создавање уметност во никој случај не подразбира автоматско генерирање радикалност (како што, впрочем, беше случајот со групата Зеро). Но, ако говориме од позиција на „ангажираната“ уметност, ликовните колективи денес се сепак соочени со одговорната задача да реагираат на осцилациите кои ги обликуваат темелите на општеството од кое тие самите произлегуваат. Впрочем, денешницата стана уште повеќе обремената со опасноста од тероризам, епидемии, еколошки катастрофи, сиромаштија и невработеност, неизвесноста поради реалната можност за почеток на некаков локален конфликт или глобална војна.“ (За повеќе околу уметничките колективи во Македонија, може да се дознае од В. Величковски „Уметничките групи во Македонија“, издадена од МСУ, 2003).

Во периодот пред 2006, секако, постојат повеќе значајни артивистички интервенции, но дозволете ми, од културолошка перспектива, да издвојам неколку, кои според мојата рецепција на лаичка публика биле едни од повпечатливите и повлијателните: *Територии* на Игор Тошевски (2004), проектот на Христина Иваноска, *Именување на мостови: Роза Плавева и Накие Бајрам (2004 – 2006)*, а во 2005 Ѓорѓе Јовановиќ го имаше својот перформанс *Депресијата на новогодишната ноќ*, кој може да се сфати како реакција на продорот на потрошувачкиот капитализам, во тогаш првотворениот шопинг мол *Рамсфорд*.

Доколку јавниот простор го третираме пошироко, би требало да забележиме некои пунктуми кои се од клучно значење во поттикнувањето и мобилизирањето на уметничкиот ангажман, како клучен во преиспитувањето на политиките и општествените динамики. Меѓу нив е секако списанието *Маргина*, со уредникот Никола Гелевски, кое се појавува во 1994 година, потоа некои физички простори, почнувајќи од неформалното јадро на интелектуалната и уметничка сцена во Скопје во осумдесеттите и во раните деведесетти години, а тоа е чајцилницата *Галерија 7* во Старата чаршија, каде што се формира и колективот *Зеро*, во која се среќаваат и се конфронтираат клучните тогашни млади интелектуалци и уметници, кои, на некој начин, ја даваат основата за она што го нарекуваме свесност и совесност на интелектуалецот и уметникот за реагирање на светот околу себе. Кон крајот на деведесеттите се појавува и Сорос центарот за современи уметности, чиј прв директор беше Небојша Вилиќ, кој го артикулираше во простор што нуди читање на уметноста како пошироко поле на културата и политичкото. Потоа, на почетокот на двеилјадитите, тука беше и културниот простор *Месџо*, а во периодот од 2002 до 2010 важна улога во создавањето идеолошко-уметнички стратегии на отпорот имаше и културниот центар *Точка*, каде што и директно се подготвуваа некои од тогашните артивистички и креа-

тивни акции и перформативи, како и проектниот простор *Прес џу еџзиџ*, кој имаше клучна улога во промовирањето на најновите светски и домашни уметнички практики во современата уметност, особено оние поврзани со квир и со ЛГБТИ- уметноста. По згаснувањето на овие простори, поради генералната состојба во независниот културен сектор, која и до ден денешен не нуди можност за долгорочна одржливост, во Старата чаршија во Скопје, на местото на поранешниот клуб *Менага* се отвори *ГЕМ-клубоџ* (Граѓани за Европска Македонија), како место за граѓански иницијативи и активизам, кој заедно со возобновеното кафе *Менага* стана клучна точка за концентрирање на критичката култура и на синергијата на критичките теориски дискурси/ полемики и креативниот активизам. Во 2014 година се појави и *Мобилнаџа монџажна џалерија*, проект на Центарот за современи уметности, во Паркот на франкофонијата, која стана извориште за подоцнежните урбани акции. Овие простори не припаѓаат директно и експлицитно на креативниот активизам, но неминовно е да се споменат барем на ниво на набројување, како база за она што се развива подоцна, а во голема мера е обоено од искуството кое се случувало низ овие простори. Тоа се простори кои, всушност, низ своите програми ја генерираа критичката култура, која пак стана втемелувачка за креативниот активизам.

Под директно или индиректно влијание на овие јадра на вон-институционалната култура, но и под влијание на генералните знаци во современите општествено-уметнички практики, на почетокот на двеилјадитите започнува буђењето на артивизмот, а со тоа и на креативниот граѓански активизам, како одговор на клучните општествени црни дупки, со поголем интензитет.

Артикулација на гневот

Македонија никогаш немала стратегиски дефинирана и разработена артикулација на гневот (ако ја изземеме артикулираната антифашистичка борба, во рамките на Втората светска војна, како нејзин фрагмент). Болката и тагата се артикулирале преку поединичени изблици на револт, срамежливи истапувања во јавноста и некои социо-културни практики. Отпорот секогаш припаѓал речиси во интимната сфера на поединечната иницијатива. Самоорганизирањето на гневот секогаш било нешто кое е вонисториска категорија, која не му припаѓала на јавното, туку останувала длабоко во лавиринтите на несвесното, па дури и на тајното.

Зошто сметам дека ова е еден од нашите поголеми проблеми кои резултираат во една „култура на тишината“, која е изградена врз принципите на поданичкиот ентрописки дух, врз конформизмот и врз недостигот на одговорност во однос на заедничките добра и заедничките интереси. Самоорганизирањето и артикулирањето на гневот се симптоми кои ја потврдуваат свесноста за поимање на светот како единство на различности, кои го бараат своето место под сонцето како општествени битија, кои како императив ја имаат заедницата и кои знаат дека партикуларниот интерес нема никогаш да биде доволен доколку не се преземе одговорноста за заедничкиот интерес. За да го разбереме и отсуството на гневот, како и неговото конечно, срамежливо и хаотично пројавување на македонската општествена сцена, еве неколку општи размисли.

Доколку сакаме без патос да ги погледнеме современите потенцијали на отпорот поттикнат од гневот и од револтот, како во централните (развиени, демократски) земји, така и на периферијата (каде што сме ние), би морале во нив да согледаме нешто „големо“ – но тие веќе не се концентрираат во историски познатите облици на радикалните партии или во интернационално познатите опозициски движења, кои прават притисок врз граѓанскиот центар или врз авто-

ритарната власт или врз привидно либералната држава, а кои имаат цел да произведат радикално нова вредност. Тука и таму можеме да видиме по некоја протестна поворка, која секогаш помпезно инсистираме да ја наречеме „голема“ или „масовна“, или ќе видиме по некој луциден, атрактивен транспарент, па ќе го забележиме гневот (класен, расен, родов, полов) преку некој запален автомобил... Гневот добива амблемска, симболичка вредност која нема капацитет за системска вредносна промена. А опортуните бранови на огорченост се претвораат во дебатни клубови во кои со денови се расправа за неправдата, за аналогииите со сеништата на фашизмот и капитализмот, кои се секогаш тука некаде, за криминогените министри и бирократи. Сепак, низ обидот да се мапираат оние урбани креативни изблици кои ги сведочевме во периодот од 2006 па наваму, а чии зачетоци гледаме и во последните две и

16

пол декади на минатиот век, може да заклучиме дека се појавуваат и солидни и амбициозни политички проекти или мрежи од локално и регионално значење. Останува да видиме дали тие креативни политички иницијативи за општествена промена ќе создадат долгорочна артикулирана визија и стратегија која би овозможила радикално преиначување на крикот и болката.

Револуцијата и Хамлет од нашето маало

Хамлет, секако, може да го сметаме за првиот активист кој е посветен на со креативниот активизам, па дури и на артивизам. Страствено, посветено и темелно, тој се обидува да го деконструира полето на моќта, кое е неправедно, користејќи го театарот како алатка за соочување со тогашната политичка неправда. И тоа го прави со огромен успех, храбро, под мотото „Да се биде или не!“, по цена на својот живот. Се спротивставува на политичката измама и се обидува низ разни креативни алатки да ги соочи сите со утопијата дека е потребна промена на монархистичкиот/политичкиот систем, со надеж дека преку својата мала „револуција“ ќе создаде подобра и поблагородна заедница, како што му прилега на еден благороден принц-уметник-активист. Хамлет е најсветлата парадигма на отпорот. Секој во чија сфера на интерес се критичкото дејствување и институционалната критика, мора темелно да ги запознае методологиите на дејствување на Хамлет – неговото „лудило со метод“, неговата љубов, страственост и бескомпромисност, со цел правдата да се изведе на виделина, треба да се основна лекција за секој кој го има на ум активизмот, а особено креативниот активизам, и за секој кој смета дека е одговорно да се стреми кон застапување за општествени промени.

Она што се случува во општествените динамики и во создавањето заедници, а кое ги прави вознемирени нашите животи, е создавањето структурно засновани лаги, празнини и пропусти. Ги има насекаде – во

нашите интимни и колективни политики, во секој процеп на пројавување на нашите животи, па следствено ги има и во читањата на уметноста и културата во однос на политичкото дејствување, каде што се создаваат таканаречени „револуционерни“ флуксеви.

Биополитичката и постструктуралистичката теорија на револуцијата се обидуваат да ја проектираат револуционерната машина како тројство, надоврзувајќи се на Антонио Негри. Трите поединечни компоненти на револуционерната машина меѓусебно се диференцираат и актуализираат во својот заемен однос, кој се заснова на побуната, отпорот и на конститутивната моќ. И токму ова е многу важно за да се разберат поривите, но и форматите на креативниот активизам. **Она што можеби ги разликува креативниот активизам и артивизмот од другите облици на „револуционерната машина“ е отсуството на потребата за себеконституирање во полето на моќта. Повеќе станува збор за укажување на аномалиите на едно поле на моќта кое треба да биде заменето со друго, благородно и поправедно, но кое, за жал, нема да го избегне предзнакот на моќ, бидејќи тој е неизбежен. Всушност, преку креативниот активизам и артивизмот се акцентираат најсуптилните потреби за длабокосежен внатрешен пресврт во општествените односи, и тоа преку формати кои нужно не подразбираат немири, толпи, ниту пак становиште на „неред“, туку суптилна интервенција со силна порака и поттекст.**

Иритирам значи постојам – тела во постојан отпор

Протестот, отпорот, интервенцијата и реакцијата претставуваат бесконечно движење, апсолутен прелет, но на таков начин што тие црти се поврзуваат со она што реално постои, сега и овде, во борбата за општествената реартикулација.

Според Фуко, отпор има таму каде што има моќ. Токму затоа, отпорот никогаш не постои вон полето на моќта. Отпорот треба да го разбереме како хетероген, како мноштво точки, јазли, жаришта на спротиставување, а не како интервенција на едно место на „големото одбивање“, не како масовна ниҳилизација која етаблира две темелни спротивставености, не како антагонизам, туку како неправилно распрсната повеќекратност на точките на отпор во еден, исто така, повеќекратен предел на расцепот и границите кои се поместуваат. Фуко ја подразбира моќта како повеќекратност на односи на сили кои организираат една територија. Моќта не е толку нешто што некој го поседува, туку нешто што се развива, не е толку стечена привилегија на владејачката класа, туку повеќе заедничко дејство на нивните стратегиски позиции. Отпорот е замислив само во таквото стратегиско поле на таквите врски на моќ, кои, во ниту една смисла, не се претставени само како линеарно владеење на една група со друга.

Артур Рембо користи еден необичен израз - „логичка побуна“. Тоа, според Рембо, како и според подоцнежните толкувања, значи синергија помеѓу копнежот за промена преку реагирање и побуна – бидејќи вистинската среќа подразбира отпор, побуна против светот ваков каков што е и диктатурата на наметнатите и врежаните мислења – и барањето за рационалност во дејствувањето на поетот, уметникот и на граѓанинот кој има порив за побуна, бидејќи бунтовниот импулс сам по себе не е достаточен за целите кои си ги поставува.

Копнежот за побуна, всушност, претпоставува копнеж за промена, пред сè во востановените мислечки матрици, како колективни, така и индивидуални, што подразбира промена во поимањето за праведно општество. Тоа значи да се мисли вон вообичаените шеми. Сепак, вистинската побуна и вистинскиот отпор не се некоја апстрактна вежба. Отсекогаш клучно било да се застане наспроти неправдите, наспроти бедата во која се наоѓа светот и човековиот живот. За да бидеме среќни, треба да го менуваме светот, да тежнееме кон еманципација на општествените контексти, кон постојана промена на полињата на моќта.

Но како да се промени светот? Се соочуваме со три клучни збора: „свет“ - именка, „менува“ - глагол и прашален предлог „како“. Станува збор за сложена граматичка синтагма која секогаш го носи товарот на потпрашањето: Каков е тој свет кој сака да го промени таа побуна? Некои теоретичари прашуваат колку проценти од населението претставуваат оние кои протестираат, кои ги покренуваат прашањата што ја поттикнуваат потребата за побуна. Кога е тоа 1 насто, дали станува збор за политички привид, каков што е демократијата, во која мала група богати и моќни ги контролира животите на милиони други? Но, можеби не станува толку збор за менување на светот, колку за активно сведочење.

Можеби она што сега го нарекуваме побуна, особено креативна побуна, е побитно од значајните масовни побунни низ историјата, бидејќи во новото време во кое се наоѓаме е важно бележењето, архивирањето, давањето до знаење, сведочењето преку некаква артикулација, порака, метанаратив произведен во јавен простор, кој нема да се занимава со статистиките на присутноста, туку со долгорочното паметење и втемелувачкото критичко влијание. Прашањето на сведокот е од исклучително значење и токму во сведокот е содржана парадигмата за промена. Сведочење и маркирање на нешто што е погрешно во нашето колективно постоење.

Она што ни преостана е да бидеме добри, посветени и внимателни сведоци, да следиме, да согледуваме, да не игнорираме од позиција на апатичниот комфор, да паметиме и да донесеме заклучоци за некое идно политичко, стратегиско манифестно дејствување. Џорџо Агамбен,

опишувајќи го искуството на преживеаните во Аушвиц, вели дека единствениот мотив да се преживее холокаустот е преземањето на улогата на активен сведок, што е мисија која ја рedefинира силната потреба да се замине во смрт, да се опстои непокорно, со крената глава, пред искуството на болката и стравот. **Да се биде одговорен сведок на понижувањето, на насилието и на голиот живот, не е чекор кон злопаметење и реваншизам, туку чекор кон градење конструктивна битка со она што Вирџинија Вулф го нарекува „тиранија на заплетот“.** Бидејќи ние се наоѓаме токму во таква тиранија, која има предвидлив заплет, но непредвидлив расплет.

Затоа, наша задача е да бидеме автори, уметници и создавачи не само на расплети, туку и на заплети. Да не дозволиме некој друг да ни ја создава тиранијата на заплетот. Да бидеме творечки, авторски, концептуален чекор понапред од „тираниот“.

Потенцијалното количество страдања, беда и неправди би требало да предизвика гнев со десетпати посилен интензитет од оној во 1917 година, особено доколку ги имаме предвид многу подобрите прилики на информирање оттогаш до денес. Сепак, огорченоста веќе не покажува некоја „светска идеја“ за промена.

Непоколобливо „меката“ средина го претвора секого во хибрид. И во оваа пригода да потсетиме на анархистичкиот восклик: „Иритирам значи постојам!“. Важноста на темата доаѓа на пиедестал кога иритацијата, која е резултат на критичките капацитети за промислување на светот и барањето можности за негово менување, одеднаш ќе се претвори во институција, со постојани соработници, со служба за корисници, со извештаи на експерти. Критичкиот агон заради рефлексивната иритација го задушува гневот и му го остава приматот на билбордот, како место на кое се рекламира промената на светот.

Кога еден отпор, еден протест ќе го „жртвува“ гневот во име на билбордот, во име на „брендот“, тогаш, се разбира, не можеме да говориме за стратегија и за тактика која темелно ќе го промени светот, туку само за миг на егзалтација која, секако, може да направи мали исчекори, но

нема да отиде подалеку од милениумски познатите матрици на однесување на човештвото.

И токму тоа треба да биде нашиот основен фокус – никакво очекување дека ќе го промениме светот. Напротив, важно е да го промениме просторот во нашата улица, да промениме една мала, но значајна реченица која ќе придонесе кон создавање на критичната маса.

Креативниот активизам почива врз дисензус и врз афекти. Афект е она што се лепи и она што ја одржува или чува врска помеѓу идеите, вредностите и објектите. Креативниот активизам би требало да претставува акумулација на позитивна афективна вредност. Не постои ништо што би можеле да го определиме како издвоена или автономна афективна вредност што би одговарала на некој објект во светот. Наместо тоа, станува збор за динамика на телата внатре световите и за „драма“ на неизвесноста, односно за тоа како нè допира она што ни е во близина. Незаобичајно е да се напомене дека креативниот активизам се заснова и се однесува на иста премиса како и среќата – неизвесноста. Зборот среќа потекнува од средновековниот англиски збор *hap* – настан, случај кој навестува одредена прилика и чиј исход не се знае однапред. А среќата, пак, освен што зависи од надворешните случувања, зависи и од тоа како ги толкуваме тие случувања и колку посветено им приоѓаме.

Кај креативниот активизам, слично како и кај среќата, станува збор за лична подготовка, за состојба која треба, пред сè лично, но над сè во заедницата, да се негува и да се штити.

Поимањето на заедницата – клучно за креативниот активизам

Најзначајното и најтегобното сведоштво на модерниот свет, она во кое се збрани можеби сите сведоштва со кои таа епоха, по којзнае каков налог и којзнае каква нужност, е принудена да се соочи, е сведоштвото на распадот, на изместувањето или превирањето на заедницата, нејзиното значење и нејзината иднина. Сведочиме на шепотот на еден непоколеблив отпор, кој се бори со немоќта предизвикана од очигледноста на урушувањето на општествената стварност.

Се чини дека промислувањето на заедницата е прво на дневен ред и дека најмногу го побарува и најавува ситуацијата која во еден единствен епохален јазол ги поврзува пропаста на сите комунитаристички концепти со бедата на новите индивидуализми. Сепак, за жал, на повидок нема ништо помалку од мислењето на заедницата. Таа е предмет на академски дебати, конференции, публикации. Но, сепак, кога ќе го погледнеме светот, во оваа 2020 година, преку сите страдања предизвикани од мигрантските кризи, од пандемијата со COVID 19, со сета еколошка неодговорност и човекова безочност, неминовно ќе се запрашаме дали навистина ја мислиме заедницата, дали во реално време и простор го сфаќаме нејзиното политичко значење и дали го артикулираме светот врз основа на принципите на солидарност, заедничко добро, рамноправност, право на култура и право на природни добра, врз кои треба да почива секоја заедница. Се чини дека нема ништо подалечно, попотиснато, полагажно, поодложено „за некое време“ кое допрво треба да дојде, за некој оддалечен и неодгатлив хоризонт. Не е до тоа дека недостигаат филозофии и идеологии, кои се дури и директно свртени кон промислувањето на заедницата. Напротив, се чини дека таквите филозофии дури и го дизајнираат виолинскиот клуч на доминантниот тоналитет. Меѓутоа, не само што се чини дека тие забраздиле во немисливоста на заедницата, туку го конституираат и нејзиниот најсимптоматичен израз. Всушност, заедницата или многу ретко или погрешно или никогаш не била предводничка

во филозофско-политичкото артикулирање на реалноста, освен во предводењето на едно неподносливо искривување на нејзиното значење. Парадоксално, филозофско-политичкиот дискурс ја потчинува заедницата на еден појмовен јазик, кој ја изобличува во истиот миг во кој се обидува да ја именува. Прашањето на поединецот и тоталитетот, на посебноста, на изворот и целта – тоа се оние прашања кои ја востановуваат заедницата.

Потребно е да се мисли заедницата во својство на една поширока субјективност. Заедницата е својство на субјектите за кои заедничкото е некаков атрибут, одреденост, подмет кој ги квалификува како припадници на една иста целина или како супстанца која го произведува нивното обединување. Во секој случај, заедницата се квалификува како квалитет кој се додава на природата на нивниот субјект, правејќи ги субјекти на заедницата. Треба да се разбере дека станува збор за поголем, подобар и поквалитетен субјект од оној што го поседува индивидуалниот идентитет, но од кој субјектите потекнуваат и го пронаоѓаат сопствениот одраз. Заедницата е полност на општественото тело или целина, која создава чувство на припаѓање во однос на заедничките вредности, утопии. Заедницата е добро, вредност што може да се создаде, да се изгуби и одново да се пронајде како припаѓање за кое се тажи или како исходште кое треба да го навестиме. Во секој случај – заедницата е нешто што ни е најмногу својствено.

Всушност, изразот заедница треба да значи општествен однос ако и доколку ориентацијата на општественото дејствување почива на субјективното чувство на учесниците да припаѓаат едни на други.

И токму затоа, да се разбере заедницата во нејзината срцевина значи да се обезбеди простор за функционален креативен активизам. Без тоа разбирање, можеме само да го гледаме зомбифицираното постоење на креативниот активизам или неговото проектно мобилизирање, но извесно е дека на повидок ќе се појави неговото тивко умирање.

Протестите во Македонија

*А ѝ остооењето е (не)удобноста
и ѝ очешок на сè што не било
и нема да биде.*

Лидија Димковска

Клучното прашање на протестите/побуната во Македонија е прашањето за чувството на залудноста на граѓанското концентрирање, интензивирање и артикулирање. Она што се случуваше, тие исклучително важни реагирања на граѓаните, се значајни и референтни како пресвртна точка во општеството, во кое нема историја на културата на отпорот, особено не на креативниот отпор, во кое низ историјата преовладува молкот и апатичниот конформизам. Во изминатите години, особено во периодот опфатен со оваа книга, граѓанството се случи, го пронајде своето место, излезе од културата на тишината. Повеќе од јасно е дека ни се случи голема колективна траума, болка и нејзино ослободување низ концентрацијата во заедничкиот простор. Молчевме. Потоа крикнавме. Се случи исчекор, отклон, пречекорување, чувство на вклученост, на заедништво, на заедничка одговорност, на субверзија. Од замолчени станавме храбри говорници. Од бездејствителни станавме двигателен мотор на граѓанската и на општествената турбина. Болката беше споделена, а за општествената индуцирана кома се најде иљач – развреено, гласно спротивставување и непослушност на улиците и на плоштадите. Дискурсите на тишината и на приватното шепотење ги претворивме

во јавни говори. Тргнавме во поход да создадеме иманентна, апсолутна критика – во креирање на „друга сцена“. Граѓаните станаа она политичко тело кое покажа иницијатива да поставува коридори, капи, исчекори помеѓу светот и „другата сцена“ која треба да ја создаде. Но дали во немањето доволно знаење за општествените и за политичките динамики, немањето капацитет за создавање заедници во кои јасно ќе се дефинира надцелта, заедничката цел за јавно добро наспрема вечните партикуларни интереси, се создаде еден простор (кај повеќемина) што произведе чувство на залудност? Ако е така, зошто се случи тоа?

Нашата побуна наликуваше на постмодернистичката стратегија на цитатот, колажот, монтажата. И затоа имаше миговна, привремена и променлива стратегија на дејствување. Протестот е знаење, осознавање на одреден аспект од стварноста со кој нашето тело, нашиот јазик и нашето мислење длабоко не се согласуваат и со тоа почнуваат да прават отклон, дискурзивен и перформативен отклон од групата која ја осознале како јадро на кое не припаѓаат. Но, едновремено, тој отпор не би бил отпор доколку не постои онтологијата која го надминува знаењето, која со сето свое битие реагира на болката, на раната, онтологија која јасно ќе покаже дека се поставува наспрема секој облик на власт кој не дозволува артикулација на слободата.

Времето и темпоралноста играат можеби клучна улога во таквата дистрибуција. Тие ја дефинираат рамката во која непосредно го искусуваме светот - и поединечно и заедно. И токму затоа сметам дека е клучно оној кој мисли, оној кој дејствува, оној кој има порив да се бори и да менува, да го одреди вистинскиот миг, вистинската временска центрифуга во која општествениот контекст „бара“ да биде критички третиран, низ мноштвените формати на граѓанското дејствување, кое секако го вклучува и артивизмот. Наративот на времето, на вистинскиот миг во кој празниот општествен простор ќе се исполни со моќни значења и нови наративи е срцето

на можниот исчекор во промена. Наративот на времето е секогаш во корелација со спроведувањето на правдата во временско/историско-општествениот простор.

Живееме, како што вели Фуко, во доба на просторот. Живееме во доба на едновременото, напоредно блиското и далечното, соседното и расштрканото, доба во кое светот се става во искушение заради тоа што се поставува како мрежа која ги поврзува точките, создавајќи дополнителен неред. Идеолошките конфликти кои лежат во основата на контроверзноста на нашето доба настануваат помеѓу посветените потомци на времето и тврдокорните жители на просторот.

Имајќи ја на ум ентропијата во која сме, имајќи ги на ум сите двигови кои се направени на граѓанската општествена сцена во изминативе дваесетина години, имајќи ја на ум патеката по која мислевме дека треба да се движиме кон создавањето демократски референци, референци на слободата, еднаквоста и солидарноста (да се изразам во рамките на еден анахрон, можеби опасен, но пожелен дискурс), чувствувајќи ги заморот и обезнадеженоста од чувството дека биеме битки со ветерници, но ветерници направени од 'рѓосан метал, кој прави сепса во општественото ткиво, не е лесно да се започне, по не знам кој пат, приказна што ќе биде доволно конструктивна и умна за да го артикулира и операционализира и одново да го роди телото на нашиот ангажман, која ќе ги претвори сенките на нашите акции во тела, во предметени, прецизно артикулирани политички контексти кои нема да бидат утописки, а уште помалку дистописки места на уметничките практики и на производството на социо-културниот критички дискурс.

Токму затоа, и покрај стивнатоста и замореноста, креативниот активизам и потребата од него сепак се препознаваат како процес во траење, процес кој има свои амплитуди, но за кој е јасно дека никогаш не прекинал.

Искусството на реалното

Секое, а особено ваквите општества кои сè уште талкаат низ темните думани и лавиринти на еманципацијата од корпоративното, сенишно сфаќање на државата како партиски посед на „политичките елити“ и ним блиските, општество кое наложува, дисциплинира, пропагира, врамува, одредува, општество кое насилно ги впишува „брановите“ на вашето мислење, на вашиот говор, на вашите соништа, наметнувајќи ја конечната адреса на местото каде што вашето тело треба да се вдоми – адресата на супериорниот „институционален морал“, кој е пропишан од „владетелот“ чии институции, за жал, се распаѓаат, се урушуваат и го влечат вашиот живот кон недостоинствен слободен пад, е општество во кое мора да сонувате будни, со ширум отворени очи.

Искусството на реалното е искусство на ужасот, кој често се прифаќа како невидлив и како нормалност. Ужасот е само еден од видовите на привидот на реалното и ништо повеќе. А привидот на реалното е она што највешто се воспоставува во искусството на паноптикумската моќ. Клучните прашања, за жал, никогаш не се наоѓаат во доменот на имагинарното, ниту пак му се обраќаат нему. Тие се насочени кон залудниот обид да се открие што е тоа што во радикалниот експеримент, наречен живот, има улога на реално. Секако, тоа во ниту еден пример не е вербата во ветувањето за подобро утре. Субјективните, индивидуалните способности за дејствување, како и храброста, кукавичлукот, акцијата и резигнацијата секогаш се наоѓаат во сегашноста.

На сцената е поставена острастеност по реалното кое се воспоставува со монтажата на привидот. Нам ни е потребно постојано да бидеме свесни за можноста да ни биде киднапирана сегашноста и со тоа постојано да ни бидат ширум отворени креативните рецептори за конфронтација, отпор и акција во име на реартикулацијата на привидот на реалното. Потребно ни е да негуваме автономна зона на доверба која во мноштвото различни концепти и мислења нема оперативно да се блокира, која ќе ги надмине паланечките, минорни и лични егзистенцијални стравови и без страв ќе зачекори кон хоризонтот, кој постојано ќе се поместува.

Токму затоа, креативниот критички активизам е можеби едно од решенијата за фронтална и храбра битка за воспоставување контекст во кој нема да владее виктимизацијата, како колективно орудие, туку контекст во кој ќе се создаваат макар и рабни ситуации за промена.

Мал екскурс за припаѓањето и сенките

„Кога некој јазик, или подобро метајазик, со сопствената сила е повлечен и насочен кон неактуелното (онака како што доминантната заедница ја чита актуелноста), тој е прогонет бидејќи не му припаѓа на ниту едно стадо. Така му преостанува да биде само место на афирмација, па колку и да е незабележително. Таа афирмација, која е прогонета, а која е единствено оправдан отпор кон чувството на неприпаѓање во нормираниот свет, се нарекува место на љубовта и на слободата“, вели Ролан Барт.

Но, за разлика од Петар Шлемил, кој ја беше продал својата сенка на ѓаволот, ние треба да ја организираме и реорганизираме нашата сенишност и, ако е потребно, да го киднапираме телото кое ни е украдено, но пред сè да покажеме дека тоа ни следува - политички, артистички, продукциски, социјално. Оние кои одлучиле одговорно да ја живеат својата уметност реагирајќи на општествената калдрма, во оваа земја имаат потреба да обликуваат тело според сенките кои ги сонуваат и кои некој им ги газат, а неретко ги газат и самите. Тоа тело треба да биде нешто што ќе биде панично наметнување и формулирање кројка која била наменета за нечие туѓо тело, туку треба да биде реартикулирано, реформулирано, реинституционализирано.

Непристојноста не дозволува преговори

Но, кога веќе толку долго чекаме, тогаш требаше, во тој празен простор, едно нешто да согледаме и да осознаеме. Можеби ова веќе не е време на поетика на преговори. Потребни се акција и конфронтација во која политичкото ќе добие естетски зрела автономија, креативност и бескомпромисност, својствени за уметничката пенетрација и обликување во/на светот. И затоа, теориски, речиси епифаниски, но и апликативно, мора да се врати „утопијата на поетското“, кое ќе претставува ревоспоставување, конзервирање и реставрација на трошниот праг помеѓу пречекорувањето и непречекорувањето на исчезнатата пристојност.

Ние, наред вулгарноста на социо-културниот контекст, мораме со сите расположливи средства да се бориме не само за новите политики, туку и за пристојноста. Бидејќи е многу непристојно. А за таквата непристојност сме одговорни сите. И на крајот на краиштата, не можеме да говориме за слобода доколку сите немо/пасивно исчекуваме да исчезне неугодното во културата.

Уметничка авантура – политичка сигнатура

Политичката конфронтација треба да има креативна и аргументативна вредност, да биде техне, вештина. Еди Рама, сегашен премиер на Албанија, а тогашен градоначалник на Тирана, еднаш изјавува: „Да се биде градоначалник на Тирана е

највисока форма на концептуална уметност. Тоа е уметност во најчиста форма.“

За да може да се осветли преплетувањето на креативниот граѓански активизам, уметноста и политичкото низ историјата сè до сегашноста, треба да се артикулира едно современо поимање на она што значи револуција, имајќи на ум дека главната релација на „уметничкото“ со политичкото се воспоставува преку парадигмите за општествена и институционална критика.

Релацијата помеѓу уметничкото и политичкото е во тоа што политичкото создава нестабилности или привид на стабилност, а уметничкото го пронаоѓа и акцентира тој привид на стабилност. Креативниот активизам има за цел да ги препознае и да ги извади на површина нестабилните ситуации и да создаде едно конфликтно креативно поле на дејствување, преку кое ќе се случи промената и ќе се создаде нова вредност. Мисијата е да се биде преведувач на една во друга стварност, кројач кој ќе исцртува шнитови за постојана мобилност на вредностите, кој ќе создава идеолошко критичко опкружување, што ќе биде наспрема владејачкиот вредносен систем, па каков и да е тој.

Политичкиот отпор, налик на уметничкиот, мора да подразбира љубов, лудило, храброст, бескомпромисност, метод, знаење, структура, копнеж по праведен и подобар свет, страст по различните наличја на вистината.

Наспроти репресијата од каков било вид, се развиваат силни слободократски и еманципаторски потенцијали. Загрозен во своето опстојување, граѓанинот во таквите пригоди запловува во оазите на слободното изразување, создавајќи јадро/практика/поетика која ги ревитализира загубените критички и субверзивни потенцијали на она што ни е наметнато како преовладувачка, доминантна културна и политичка нарација. Само на тој начин, и политичкото ќе добие нова креативна и артистичка вредност.

Музите секогаш за крај

Вака, скаменети, ќе мораме да се потсетиме какво е значењето на Музата. Музите во своето име кријат корен кој означува жар, жива напнатост, која расне од нестрпливост, копнеж или гнев, напнатост која гори од желба за спознание или дејствување. Музата оживува, поттикнува, буди, покревува. Но, таа поттикнувачка сила се раѓа во множината, во мноштвеноста, во повеќеслојноста на секоја индивидуалност која станува интегрален дел од заедницата, која има капацитет да создава, да антиципира, да менува. Да не се плашине да ја именуваме нашата Муза. Нашата муза е музата на постојаната конфронтација - пред сè со себеси, а потоа со светот. Тоа е таа, десетта муза, која креативниот активизам секогаш треба да ја има на ум.

Александра Бубевска

Мапирање на отпорот

Акциите на креативниот граѓански активизам и уметничките дела и интервенции во јавниот простор, во периодот од 2006 до 2020 година, за кои говори ова издание, се собрани и забележани без ревидирање, без толкување, и без ретроспективно интерпретирање, иако – гледано од оваа временска дистанца и тоа можеше да се стори, но ризикот беше да се изгуби веродостојноста на она *што, кога и како* точно се случило. А особено постоеше опасноста да се изгубат идеите и зборовите на самите автори, учесници во времето на овие настани, односно како тие ги објасниле причините за своите активности. Затоа, особено во експликациите на акциите, се држев до достапните податоци и сведоштвата на непосредните учесници (понекогаш тргнувајќи прво од фотографиите за да стигнам до содржината), а во помала мера до текстовите на известувачите од настаните, (вклучувајќи ги и моите новинарски прилози од тоа време). Втората причина за ваквата постапка е што, за жал, и оние медиуми кои известувале за сите овие акции на граѓански и уметнички отпор или напор за некоја промена на подобро, во голем дел веќе ги избришале од своите архиви, или пак медиумите кои известувале за нив веќе одамна не постојат.

И во периодот што му претходеше на анализираниот, не беа новост уметничките интервенции во јавниот простор или во простори кои не се наменети за прикажување на уметнички дела или за граѓански иницијативи. Она што беше радикално ново и поинакво беше јасно изразениот отпор - против неправдата, заробеноста на умот и институциите, против лагите, корупцијата и против неслободата. Резултат на тој отпор, некогаш еруптирачки масовен и гневен, некогаш индивидуален и промислувачки, беа токму голем дел од овие акции, кои сега се парче од мозаикот од историјата на оваа држава. Се надевам дека ова издание ќе биде поттик за натамошни истражувања и толкувања.

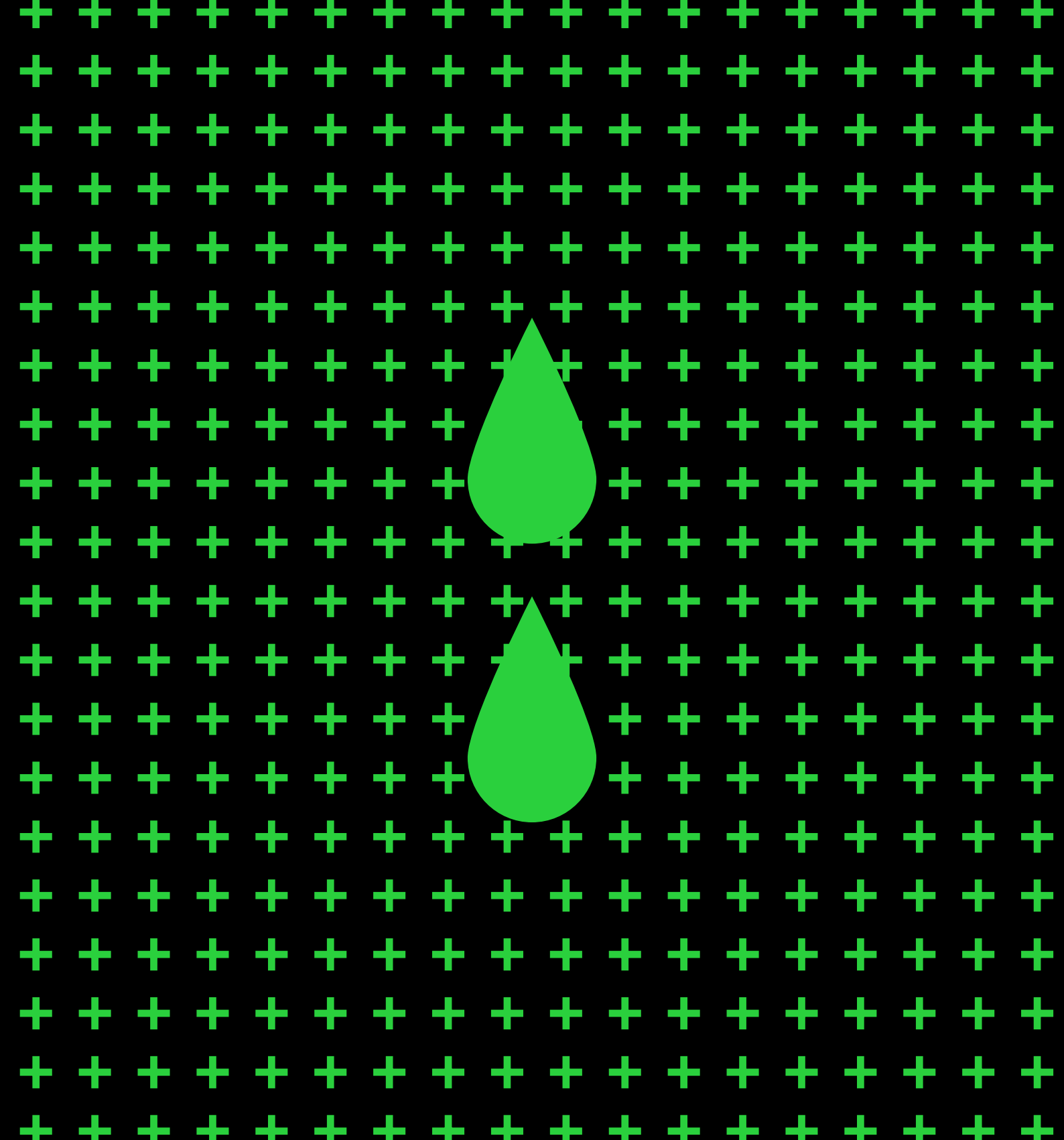
За да се задржи форматот на мапа, бевме куси во експликацијата на акциите, нивната предисторија и развој, но со информација која на читателот му дава насоки за понатамошно истражување. Во ова издание се опишани повеќе од 200 уметнички дела и интервенции и артивистички акции во јавен простор, што беше еден од главните критериуми за да се забележат во оваа мапа и се репрезентативен избор на креативниот активизам во периодот што го истражувавме, но секако ова не е конечниот број на акции. Спомнати се и масовните граѓански движења „Протестирам“, „Студентски пленум“ и „Шарена револуција“, во чии дејствувања можат да се препознаат и елементи на артивизам.

Акциите се претставени по хронолошки редослед од 2006 до 2020 година, наведени се датумите и локациите на нивното одржување. Што се однесува до имињата на авторите, голем дел од нив во времето кога се случуваа акциите сакаа да останат анонимни, некои во меѓувреме се изјаснија како автори или креатори, трети и натаму својот ангажман не го сфаќаат како лично авторско дело, туку како колективен критички глас и, оттаму, сметаат дека не е важно да се истакне нивното име.

Покрај акциите, во изданието се поместени и девет интервјуа со учесници, иницијатори и автори (Владимир Милчин, Дона Костуранова, Никола Писарев, Ивана Драгшиќ, Кристина Леловац, Симона Спировска, Јана Јакимовска, Аријанит Џафери, Небојша Вилиќ, Кочо Андоновски, Филип Јовановски, и Владимир Јанчевски) кои од денешна перспектива се навраќаат на мотивите, идеите и ставовите за нивното учество во уметничката и граѓанската артикулација на побуната, како и политичкиот и општествен контекст во кој се одвивал нивниот ангажман.

Благодарност до Фондацијата Отворено општество – Македонија и до Славица Инџевска затоа што го сфатија значењето, историскиот, документаристичкиот и граѓанскиот капацитет на уметноста и активизмот што се случуваа во еден не многу среќен, но важен период за нашето општество.

✚ПРОДАВАЧ
НА МАШКИ
СОЛЗИ

2
0
0
6

Продавач на машки солзи

Во организација на *Мулџимедија* и *Точка*, во рамките на проектот „8 Март ерозија - славење на спротивни перспективи“, меѓу другите содржини Ѓорѓе Јовановиќ ја изведе уличната акција под наслов „Продавач на машки солзи“. На една тезга поставена на плоштадот, тој во рок од неколку часа продаваше тегли со течност на кои пишуваше „Машки солзи“. „Машките солзи (ретки како еднорог) што се продаваат овде, се одличен фалсификат, симбол на машката не/искреност во признавањето на солидарноста, почитта, рамноправноста... Спакувани за продавање, тие се уште еден доказ за сеопштата комерцијализација на Денот на жените“ – Ѓорѓе Јовановиќ.

Локации:

Градски
плоштад,
Скопје

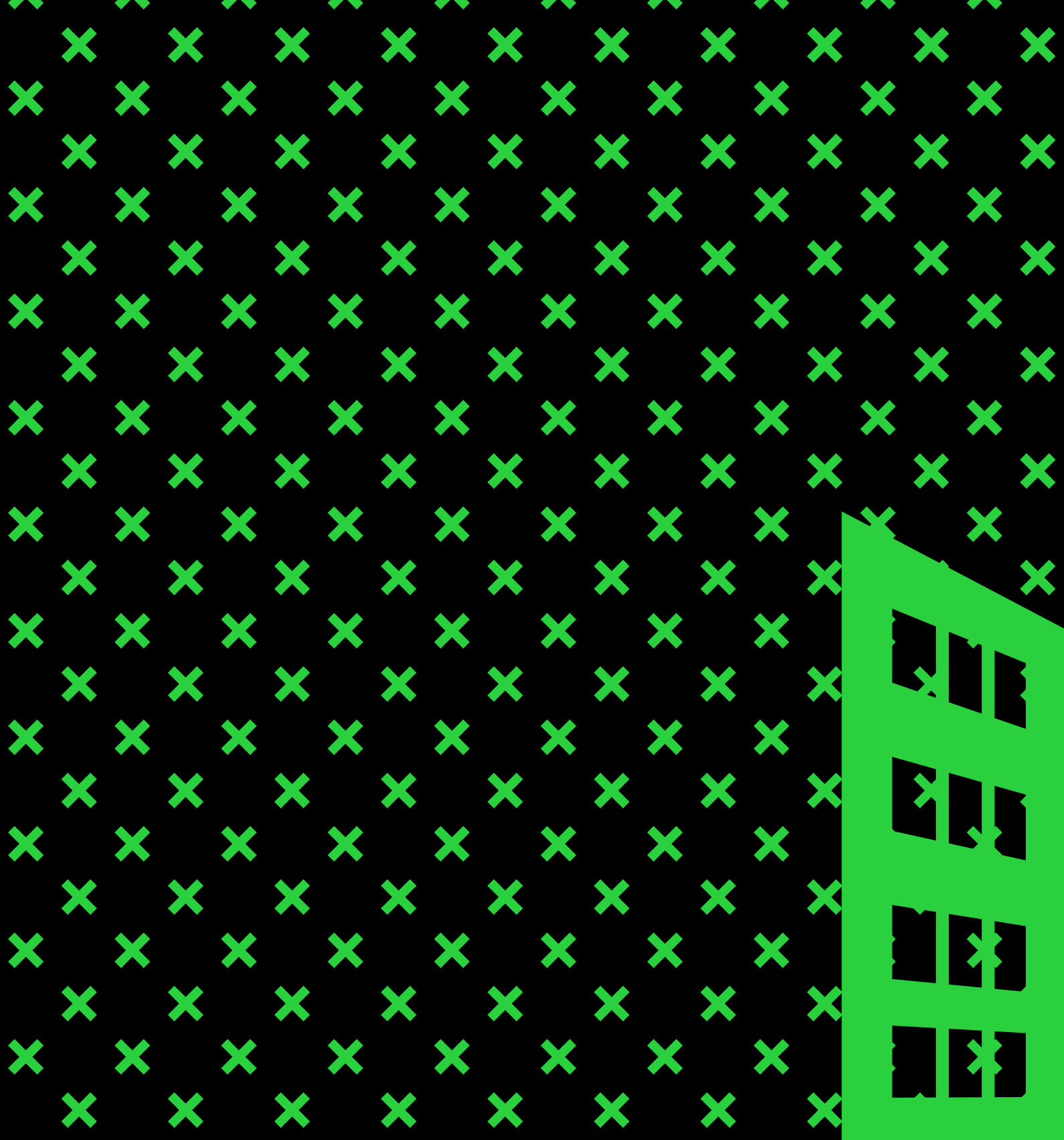
Датум:

8 март, 2006 г.

Автор/и:

Ѓорѓе
Јовановиќ,
визуелен
уметник

✦ФИЛАНТРОПСКИ
ПОРИВИ✦ЗГРАДИ
ШТО СВИРКААТ
✦НАСТАП НА ЛОРА
ФЕР ВО „ТОЧКА“

Филантропски пориви

40

Во рамките на проектот „(Ре) дефинирање на културните јавни простори“, во организација на Културниот центар *Точка* (Контрапункт), ликовната уметничка Славица Јанешлиева, како прва фаза од својот авторски проект, свечено ја отвори „Улица-музеј, Железничка колонија“, како една од архетипските градски улици, дел од познатата

Железничка колонија што ја сочинуваат куќи изградени во 1926 година. Јанешлиева посочи дека со својот проект реагира на исчезнувањето на старите делови од градот. Бара иницијативи од уметници, архитекти, интелектуалци, граѓани да се зачува она што останало од колонијата. На 24 февруари се одржа вториот дел од проектот - Пренамена на еден кат од стоквната куќа „НАМА“ во галерија. Граѓаните, со лажни флаери и објави во весник, беа поканети на отворањето на непостоечка уметничка колекција во некогашната стоквна куќа, која зјаеше празна, затворена, исполнета со прав и пајажина. Исто така, авторката ја промовираше Фабриката за сапунара „Цветан Димов“ во Кисела Вода во нов културен простор, укажувајќи на потребата од заштита на урбаното културно наследство, создавање културни центри, изложување на збирките на МСУ и Националната галерија, кои во тоа време не беа достапни за јавноста.

Локации:

ул. „Железничка“,
Фабрика за сапун
„Цветан Димов“,
Стоквна куќа,
Скопје

Датум:

20 - 26 февруари,
2007 г.

Автор/и:

Славица
Јанешлиева

Згради што свиркаат

Звучна инсталација изведена во рамките на проектот „(Ре)дефинирање на културните јавни простори“ во организација на КЦ Точка (Контрапункт). „Зградите што свиркаат го симболизираат гласот на нашата изгубена совест“, изјави Јовановиќ, кој со своето дело сакаше да укаже на елементарното непочитување и индиферентноста кон процесите што се случуваат во градот и на уништувањето на спомениците и на јавните културни простори, како јавно добро. Од платото пред Интернационална банка беше украдена скулптурата на Благој Чушков, зградата на печатницата со години стоеше руинирана и запуштена, како и „Типо“. Кога минувачите поминуваа покрај нив, се слушаше свиркање, како зградите да сакаа да го свртат вниманието на граѓаните врз себе.

Локации:

Печатница „Гоце Делчев“, Стоковна куќа „Типо“, плато пред Интернационална банка, Скопје

Датум:

26 февруари
2007 г.

Автор/и:

Ѓорѓе Јовановиќ,
визуелен уметник

Настап на Лора Фер во Точка

Лора Фер беше трансродова активистка од Македонија (почина во 2016 година во Канада) која прва одржа јавен квир-перформанс. Перформансот се одржуваше во просторот на *Точка*, а публиката можеше да го гледа и од улицата, преку големите прозорци на *Точка*. Лора Фер се бореше за правата на сексуалните работници/чки, геј и трансродовите луѓе, за сите различни, отфрлени, непризнаени. Таа учествуваше на првиот „Марш на црвените чадори“, на настаните кога првпат јавно се говореше за реалноста на сексуалните работници/чки, првите чекори и придвижувања на заедницата кон самоорганизирање и поддршка.

42

Локации:

Културен
центар *Точка*,
Скопје

Датум:

31 март, 2007 г.

Автор/и:

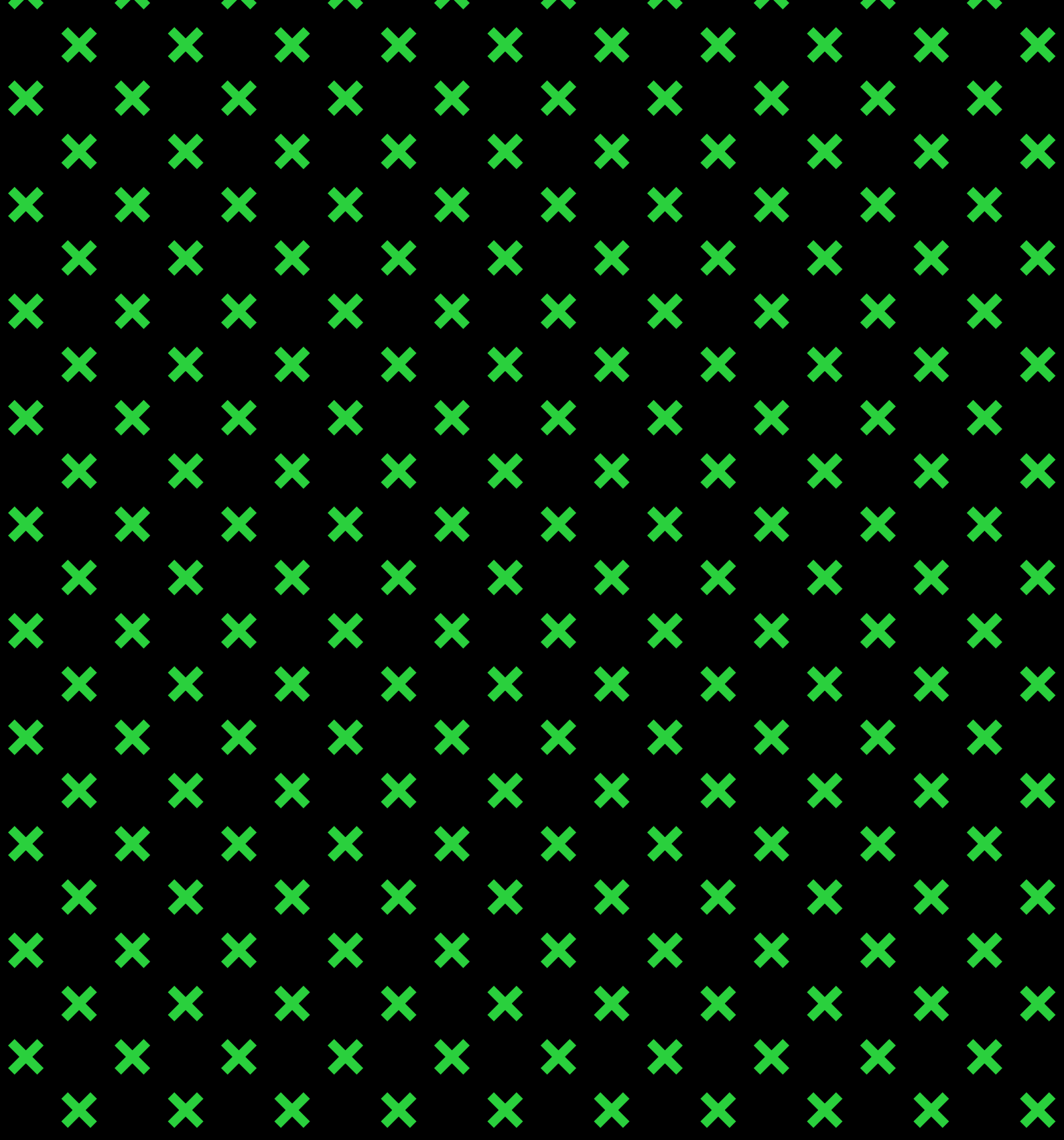
Лора Фер

+

+

+

✦ АПСТРАКТНА
ПОЛИТИКА 1
✦ ПУШТИ ГЛАС

Младински образовен форум (МОФ) отвори свои младински центри во 14 општини ширум Македонија, во партнерства со локалните невладини организации. Со оваа акција насловена „Локална младинска иницијатива“, МОФ го зголеми својот опфат на корисници, започнувајќи локални младински акции за решавање конкретни проблеми на локално ниво и доближувајќи им ги предавањата по „Дебата“ и „Учиме право“ на младите од Скопје, Тетово, Дебар, Кичево, Струга, Ресен, Битола, Велес, Струмица, Штип, Кратово, Делчево, Гевгелија и од Неготино. *Младинскиот образовен форум* застана во одбрана на *Студентското радио*, кое беше затворено со одлука на Ректоратот на УКИМ. Исто така, во 2008 година МОФ започна кампања „За што плаќаш“, со која го канализираше револтот меѓу студентите во врска со наплаќањето задолжителна членарина за, според нив, монополскиот Студентски парламент.

Дона Костуранова

Какви беа формите на креативен активизам со кои се занимаваше Младинскиот образовен форум во изминатите десетина години?

Во последниве десетина години, впрочем откако се формираше програмата за младински активизам во МОФ, тимот и членовите на организацијата ги преточуваат своите заложби за квалитетно образование, добри младински политики и подобар живот на младите преку различни форми на активизам. Од потрадиционални пристапи до нови алатки, организацијата се бореше да ги пренесе своите пораки во општество во кое слободата на говор сè повеќе се ускратуваше.

Членовите на МОФ зад себе имаат успешни петиции и законодавни иницијативи, но и улични акции, изложби и перформанси. Без оглед на тоа дали станува збор за локална ученичка акција или за национално застапување за јавни политики, комбинирањето на аргументацијата заснована на факти, формалното застапување и креативните младински пораки се некој груб рецепт кој ги дефинира акциите.

Креативниот активизам кај младите МОФ го развиваше преку неформално образование, тренинзи, работилници, предавања и настани со локални артисти, доближувајќи им ја на младите граѓанската ангажираност и, истовремено, креирајќи заедница и можности за вклучување на сите млади. Преку менторство и поддршка на креативни иницијативи, организацијата создаде простор за слободно изразување на младите кои самоиницијативно преземаа активности за промени во својата средина.

Кои креативни акции што ги спроведе МОФ во периодот од 2006 до денес би ги издвоиле како најзначајни?

Една од поважните и похрабри кампањи и некаква креативна каписла (уште во 2004) е „РЕЗИЛ“, кампања преку која МОФ за првпат во земјава го отвори прашањето за корупцијата во високото образование. Преку дизајн на кој очите на св. Кирил и Методиј на познатиот споменик на платото пред УКИМ се врзани и со големи букви е испишано РЕЗИЛ, се укажа на замижувањето пред корупцијата во високото

образование, со што се привлече вниманието на студентите, но и на (згрозените) институции.

Меѓу другите акции кои ми доаѓаат на ум поради нивната широка организираност секако се и петицијата за повлекување на екстерното тестирање во 2013 година, на која се потпишаа 26.000 ученици и граѓани, како и застапувачката иницијатива за повлекување на Предлог-законот за млади во 2011 година, која доведе до мобилизација на мрежа од педесетина организации, повлекување на Законот од собраниска процедура од страна на Владата и до основање на Националниот младински совет.

Има и многу локални акции кои оставија голем впечаток, особено во времиња кога сè, па и граѓанските организации, почна да се централизира во Скопје. Од овие акции посебно се издвојува првиот масовен флеш-моб, кој се случи во 2010 година во Битола, под мотото „Тука сме. Многу сме. Не прифаќаме не“, кога младите го зазедоа Широк сокак и им порачаа на институциите кои ги игнорираат дека ќе продолжат да бидат гласни.

Особено важна алатка во тоа време беа муралите. Сè започна со сликањето мурал од 400 метри на влезот во Струга. Под јавниот повик „На градот му треба“, стрит-артисти од Струга и од целата земја во улична галерија мурали ги преточија своите потреби за градот и визиите за соживот. Тука некаде започна и користењето на муралот како канал за активизам, кој стана една од главните алатки на младите во клубовите, а дел од нив сè уште стојат на ѕидовите на јавните површини и училиштата во Велес, Битола, Тетово и во Делчево.

Веројатно еден од најзначајните успеси во организацијата е формирањето аматерски перформативни и театарски групи. За да се поттикне младинската независност, во 2011 година се формираа „арт-кластери“ или клубови за креативен активизам, кои сега постојат како медиа-арт клубови. Од нив се создадоа многу локални перформанси, како и креативната група *Ag Хок Арт*. Но веројатно најуспешна е групата *Кунсџверкшџаџ*, која почна како иницијатива на двајца волонтери за интерактивна работилница за перформанс во 2014 година. *Кунсџверкшџаџ* се група млади ентузијастички и љубители на театарот и на младинската критична мисла, чиишто претстави обработуваат прашања што ги мачат младите – емиграцијата, булингот, бегалската криза. Оваа мала аматерска група зад себе има четири претстави, повеќе перформанси, настапи на фестивали и награди - во 2017 и 2019 година е добитник на наградите за најдобра претстава на Драмскиот аматерски фестивал.

Покревањето на свеста против ксенофобијата е една од современите теми на кои работеше тимот за активизам, обидувајќи се да ја доближи реалноста на бегалската криза до другите врсници. Користејќи техники на улична уметност, тие го креираа „борд-гејмот“ „Патот на бегалците“, за низ игра да се разберат препреките со кои се соочуваат, а оваа тема беше обработена и во една од наградените претстави на *Кунстџеркшифт* и на еден мурал. Ксенофобијата и учењето за минатото беа главна тема и на изложбата „Ана Франк - Лекции за денешницата“. Во соработка со Куќата на Ана Франк од Амстердам се изработи домашна адаптација на изложбата за Ана Франк, во форма на мобилна изложба. Оваа изложба која беше отворена во Музејот на холокаустот во Скопје во текот на две години посети десетици градови, училишта, домови на културата, па дури и паркови и мостови низ земјата и ја посетија илјадници млади. Водичи за посетителите на изложбата беа токму средношколци, кои учеа за оваа тема на самата изложба.

„Суперстудент“ (кампања за студентите како суперхерои), „Реален Фејсбук Евент“ (настан кога на платото пред УКИМ студентите ги демонстрираа критиките што слободно се споделуваа на Фејсбук), како и некои подзаборавени герила-акции, се само дел од позначајните студентски иницијативи кои во својот фокус ги имаа недостатоците на високото образование, незавидната позиција на студентите, недостигот од системска поддршка на високото образование и на студентите воопшто, како и корупцијата во рамките на студентските претставнички тела на УКИМ. Преку хумор и сатира, во овие студентски иницијативи и акции беа посочувани недостатоците на системот, токму од аспект на студентите.

Концептот на поставување банери или сидови на кои минувачите можат слободно да ги оставаат своите пораки, е нешто што се појави во повеќе акции низ земјата. Веројатно највпечатлив пример е акцијата „Before I Die...“, кога група активистки ја пренесоа акцијата на Кенди Ченг од Њу Орлеанс и поставија вакви табли во повеќе градови. Соодветно на домашниот контекст, темата на некои од таблите стана „Слобода е_____“. Додека на некои локации минувачите и сопствениците на локалните бизниси почнаа да ги одржуваат таблите и да ги бришат кога ќе се исполнат, дел од таблите беа искршени, а еден универзитет не даде дозвола да се постават вакви табли на нивниот простор.

Нема простор за да се спомнат сите активности, но младите од клубовите ги збогатуваа, барем за момент, настаните во своите средини со локални изложби, конкурси и настани, како: „Чудовиштата од Скопје“, „Арт пред март“, „Мое Скопје“, „Билјана платно шараше“ и други мали изложби.

Според Вашите искуства, какво е влијанието на креативноста врз подигањето на свеста кај младите луѓе за проблемите во општеството и, воопшто, за граѓанските ангажмани?

Младите луѓе се израз на системот во кој растеле. Ако тие учат на конфликти, автократија и понизност, тогаш ќе треба многу напор за да се поттикнат да бидат поинакви. Секој млад човек заслужува да биде запознаен и да ги практикува своите човекови и граѓански права, зашто без тоа се разнишуваат темелите на идните општества. Преку креативниот активизам, на младите им се даваат канали за да ги преточат своите ставови, проблеми и потреби во решенија, пораки и во апели. Истражувањата покажуваат дека младите луѓе што презеле нешто, па макар и да не успеале, подоцна се помотивирани да дејствуваат и позадоволни со своето место во општеството. Преку давањето знаење и поттик за онлајн застапување, преку уличниот активизам и алтернативната уметност, на младите им се дава глас.

Политичкиот контекст во периодот помеѓу 2008 и 2016 година го карактеризирајте како „време на неправда“ во македонското општество, особено кон младите. Колку креативниот активизам беше корисен како мобилизирачки потенцијал?

Историски гледано, од осамостојувањето до денес, младите секогаш биле на маргините на општеството. Иако се голема група, гледано како популација тие се соочуваат со големи проблеми – висока невработеност, некавалитетно образование, ограничени можности, низок младински стандард и ограничени (или контролирани) можности за младинско учество. Оваа ситуација и денес е сосема реална и актуелна, а иселувањето на младите е сè поголем проблем за државата. Иако има некои поместувања, особено во формирањето на младинските претставнички тела (но не неопходно и во нивното влијание), промените се бавни.

За младинскиот активизам веројатно најмногу зборуваат протестните движења на младите во земјата, а особено Студентскиот пленум и Средношколскиот пленум во 2014 и 2015 година, кои преку незадоволството и изложеноста на погрешните реформи во образованието, решија да ги демонстрираат своите ставови во општеството. Но тие не

останаа само на протести, иако тоа беа најмасовните протести во тој период. Студентите демонстрираа одговорност за академскиот развој и по окупацијата на УКИМ создадоа своја алтернативна образовна програма, со свои предавања, концерти и дебати, која заврши со одлука за нов Закон за високото образование, во чиешто креирање учествуваа.

Креативниот активизам понекогаш не беше инспириран од потреба, туку од присила, во неможност да се користат други канали за комуникација и дејствување кон институциите кои стануваа сè позатворени за младите. Тогаш младите покажаа дека можат да најдат други начини.

Демократијата треба да овозможи и за најдлабоките несогласувања да се дискутира јавно, на цивилизиран начин. Ова значи да се слушне различното мислење, да се дебатира, да се развие критичко мислење. Колку креативниот активизам може да им помогне на младите луѓе?

Во поларизирано општество на поделби, дебатата базирана на аргументи и култура на дијалог е конектор меѓу различните гледишта и начин да се разбере таборизираноста. МОФ низ годините работеше на пренесување на демократските вредности кај младите, преку развивање критичка мисла и ангажирање на младите во креативни младински иницијативи. Би спомнала дека имаше повеќе од 50 средношколски и студентски дебатни првенства, а во последните години се појавија и (се надевам препознатливите) настани за дебата и активизам како: „Организирано изразување: Аргумент“ и „Конференција за социјален активизам: ENGAGE“.

Настрана од овие настани, уличната уметност сама по себе провоцира, комуницира и поттикнува дискусија и дебата. Како исклучителни примери кои поттикнуваат на размислување и тераат на дискусија се многу дела на Центарот за современи уметности (акциите за корупцијата, неагилноста на институциите, стагнацијата). Токму тоа го овозможува креативниот активизам на младите, им помага слободно да ги изразат своите ставови и да поттикнат критичко размислување кај своите врсници, па и кај оние кои се само набљудувачи на процесот/делото. Креативниот активизам живее помеѓу уметноста и застапувањето, па тука слободата на изразување е похрабра и неограничена.

Според Вашите искуства, како креативноста влијае врз подигањето на свеста кај младите луѓе за проблемите во општеството и, воопшто, за граѓанскиот ангажман?

Младите се способни да ги препознаат проблемите и да дадат добри решенија, но тоа не може да се случи ако системот ги учи да не ги искажуваат своите мислења и ако не им дава моќ да дејствуваат. Образованието за граѓанските права и слободи е клучно. Алатките (стен-сили, видеа, мурали или перформанси) се различни техники ставени во функција на гласот на младите – кон институциите, кон јавноста и кон самите себеси. Преку надминување на ограничувањата во врска со граѓанското дејствување низ стандардните институционални канали и отворањето нов репертоар форми на алтернативно дејствување, активизмот се доближува до младите.

Креативните алатки им помагаат на младите да се изразат, но и да ги пронајдат своите пасии и интереси во различните форми. Многу млади кои биле дел од овие клубови и иницијативи, алатките што ги применувале за активизам продолжиле да ги користат како своја лична и професионална патека, па и денес се занимаваат со изведбени уметности, продукција, улична уметност. Сакам да верувам дека клубовите ги охрабриле и ги научиле да ги следат овие пасии и да бидат онаму каде што се денес.

Овие алатки, барем во моментот на дејствувањето, биле канал преку кој ќе се чујат нивните ставови, а за младите активисти поддршка да се чуе нивниот глас во општеството.

Кои беа главните цели на клубовите за активизам на МОФ? Дали тие успеаја да станат идеолошко критичко опкружување?

Клубовите за активизам постојат за да се создаде безбеден и слободен простор за младите, каде што тие ќе се изразат и ќе соработуваат во насока на подобрување на своите заедници. Ова е алтернативен модел за доближување на граѓанското образование и креативниот израз до секого. Иако низ годините учениците бираат различни алатки и дел од нив се надминуваат и остануваат во минатото или се заменуваат со нив пристапи, вредностите сепак остануваат исти. Главната линија на дејствување е практикување на слободата на говорот, борбата против предрасудите, застапувањето за човековите права и финалното подобрување на сопствените заедници, но и поставување на младите во улога на гласни критичари на она што се планира и се спроведува на локално и на национално ниво.

Апстрактна политика 1

Првото дело од овој јавен уметнички проект („Апстрактна политика 1“, дигитален принт) беше изложено како мегалајт во центарот на Скопје. Проектот беше конципиран како серија од апстрактни дигитални принтови за билборди, поставени на најфреквентните улици во Скопје, и укажуваше на потребата да се ослободи комерцијално узурпираниот јавен простор кој ќе се користи за уметнички намени. „Кога комерцијалните интереси ќе имаат преголемо влијание врз јавниот простор, резултатот е исчезнување на чувството на заедничка сопственост на тој простор (чувството дека тој простор, како јавен, им припаѓа на сите граѓани), проследено со ерозија на граѓанскиот идентитет.“ (текст на Зоран Попоски)

Локации:

улица „Климент Охридски“, на раскрсницата со „Илинденска“, Скопје

Датум:

27 февруари
2008 г.

Автор/и:

Зоран Попоски

Затворањето на радиото *Сџугенџ ФМ*, задолжителната членарина за неактивната студентска организација која, според студентите, не се интересирала за студентските права, намалувањето на слободата на студентско изразување и застапување беа причините поради кои студентите го организираа овој настан, на кој - меѓу другото - се организираше 40-дневен помен за радиото *Сџугенџ ФМ*.

Локации:

Клуб *Хавана*,
Скопје

Датум:

11 декември,
2008 г.

Автор/и:

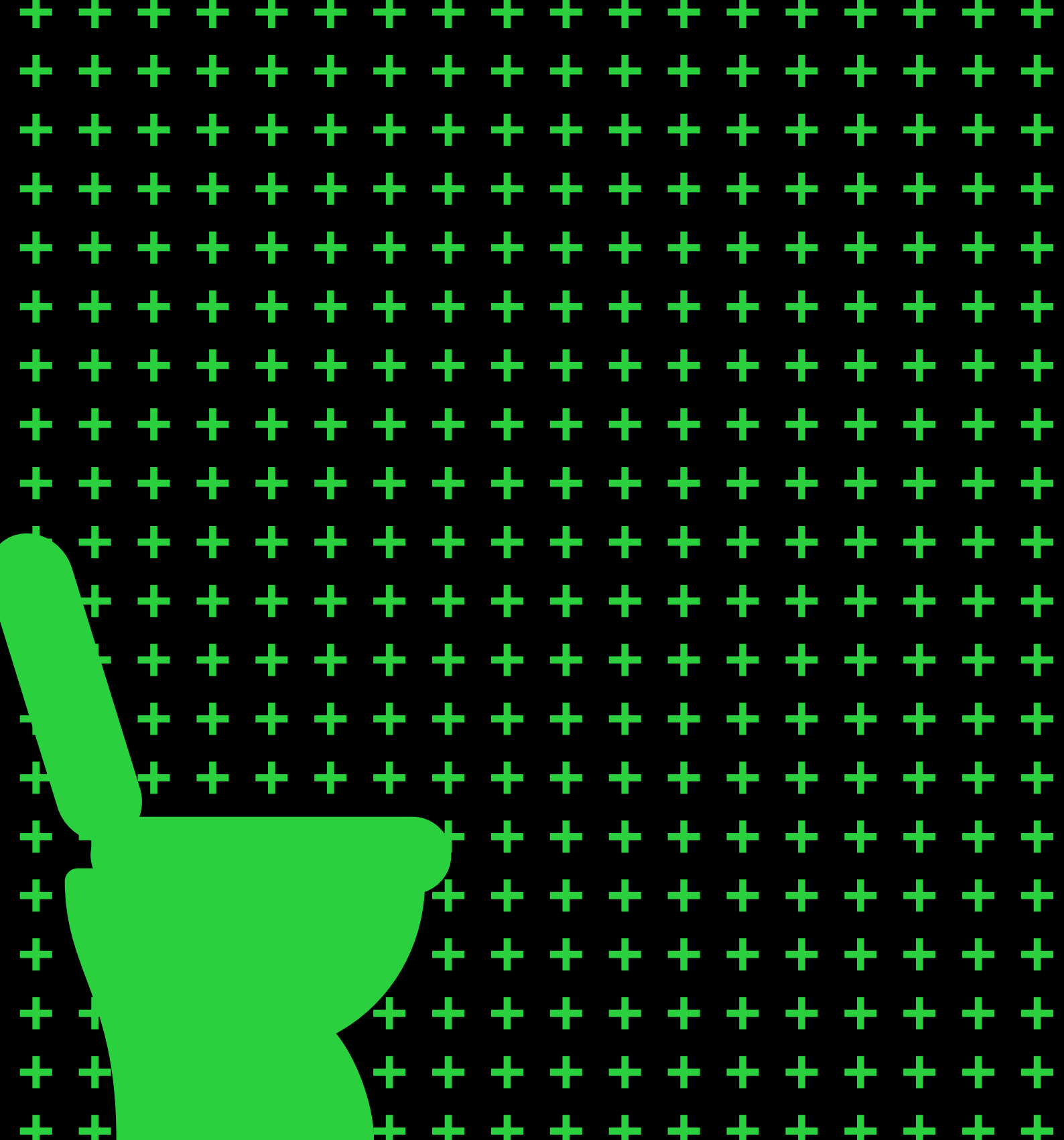
Студенти
на УКИМ

+

+

+

+ПИСМО ДО НЕПОЗНАТОТО
ДРУГАРЧЕ+ЗЛАТНА ШОЛЈА НА УЛИЦА
„МАКЕДОНИЈА“+ПЛОШТАД СЛОБОДА:
„ГРАДОТ УБАВ ПАК ЌЕ НИКНЕ“
+ХОР ПЛОШТАД СЛОБОДА
„ГРАДОТ УБАВ ПАК ЌЕ НИКНЕ“
+ТЕРИТОРИИ+МАРШ НА КОЦКИТЕ

На 28 март 2009 година, по повик од еден пратеник од ВМРО-ДПМНЕ, толпа од неколку стотици верници и членови и приврзаници на таа партија, со црковни знамиња во рацете, со клетви, тупаници и клоци се нафрлија врз студентите од Архитектонскиот факултет, организирани во неформалната иницијатива *Архибригада*.

Полицијата не го спречи насилството. На уредно најавениот мирен протест, студентите сакаа да го изразат своето негодување поради најавеното градење верски објект на централниот плоштад во Скопје. Идејата на ВМРО-ДПМНЕ беше на централниот плоштад во Скопје да се изгради православна црква. Исламската верска заедница, пак, побара на истата локација да се изгради џамија.

На 11 април, новоформираната иницијатива, а подоцна здружение *Плоштад Слобода* го издаде својот проглас и со музика и песни (*Распеани скопјани*) одржа мирен протест на плоштадот во Скопје. Демонстрантите формираа круг на местото каде што две недели претходно беа нападнати студентите од *Архибригада*.

” Го креваме нашиот
глас за да го
заштитиме правото
да се зборува и
мисли, правото на
градот сфатен како
слобода! “

Писмо до непознатото другарче

Во рамките на првото издание на ФРИК фестивалот, во Централната пошта се одржа изложба на дела од Кочо Андоновски. „Она што беше најважно за нас во тоа време, кога првпат почувствувавме дека општеството се затвора и станува ексклузивно само за одредена `каста`, е да понудиме друга реалност, општество што ќе ги вклучи сите оние непризнаени, избришани, неприфатливи..., да покажеме дека се тука и дека се дел од мозаикот на реалноста. Од друга страна, сакавме да кажеме дека малата сала во Главна пошта, која по напуштањето од Телеком беше запустена и заборавена, може да понуди одличен простор за култура и уметност во срцето на градот, веднаш до плоштадот“ - Кочо Андоновски. Настанот беше финансиран од ФООМ и од СОС Netherlands.

60

Локаци:

Централна
пошта,
Скопје

Датум:

9 април 2009 г.

Автор/и:

Кочо Андоновски

Златна шолја на улица „Македонија“

Скулптура на веќе-шолја обоена со златна боја, насловена како „Празнење“, се појави во паркот кај Спомен-домот на Мајка Тереза во Скопје. На постаментот на веќе-шолјата, пишуваше дека е изработена од Павел Шатев, со натпис „Културата на Министерството на РМ“. Најверојатно се работеше за критика на проектот на тогашната влада за поставување 35 скулптури во централното градско подрачје. Како име на авторот е наведена личност од македонската историја. Освен тоа, алузијата со името на авторот упатува на во тоа време формираниот истоимен институт за политички истражувања, чиј основач беше партијата ВМРО-ДПМНЕ.

Локации:

ул. „Македонија“, во близина на спомен-куќата на Мајка Тереза

Датум:

23-24 мај 2009 г.

Автор/и:

Непознат (Во уметничките кругови постојат претпоставки кој е авторот или авторите, но тој/тие никогаш не се изјаснија дека ја поставиле веќе-шолјата)

Плоштад Слобода: „Градот убав пак ќе никне“

Првиот настап на хорот, првично наречен „Хор Плоштад Слобода“ но многу попознат како „Распеани скопјани“, кој ја испеа познатата песна „Градот убав пак ќе никне“, се одржа како дел од протестот против градење црква на централниот плоштад (Плоштад „Македонија“, 5 септември 2009 г.) во Скопје, под мотото „Не за религиозните објекти на нашиот плоштад!“. Хорот ја испеа истата песна на истата локација на 12, 19 и на 26 септември 2009 година.

Таа година „Распеани скопјани“ на различни јавни простори во Скопје испееја уште 10 песни: „Чија си“ (10 октомври, 2009 г.), „Unite Unite Europe!“ (21 октомври 2009 г.), „Ние сме Македонци“ (23 октомври 2009 г.), „Дирлада“ (31 октомври 2009 г.), „Временска машина“ (12 ноември, 2009 г.), „Убиј ме“ (15 ноември, 2009 г.), „Lumberjack“ (22 ноември, 2009 г.), „Mercedes Benz“ (7 декември, 2009 г.), „Зелено да ми е“ (14 декември, 2009 г.), „Freedom“ (19 декември, 2009 г.).

Неформалниот хор, од почетокот на своето дејствување се собираше на одредена локација, изведуваше песна која реферираше на одредена тема и потоа ја објавуваше на социјалните мрежи (youtube), придружено со објаснување на акцијата. Во 2010 година ги изведе песните: „Ние сме од Скопје“ (9 февруари, 2010 г.), „Love Will Tear Us Apart“ (22 февруари 2010 г.), „Она се буди“ (8 март 2010 г.), „Guns of Brixton“ (31 март, 2010 г.), заедно со Хоркестар од Белград - „Да нам живи рад“ и „Интернационала“ (8,9 мај, 2010 г. во рамки на фестивалот АКТО), „Wavin Flag“ (4 јуни, 2010 г.), преработката на песната „Пластика“ од „Идоли“ (19 септември 2010 г.), „Кога те нема“ (6 октомври и на настанот Public/Private 2011 г.), „Бела чао“ (11 октомври, 2010 г.), „Under Pressure“ (27 декември, 2010 г.), „Неправда“ (22 февруари, 2011 г.), „На бициклу“ (24 септември, 2011 г.), „Скопје, граде мил“ (14 ноември, 2011 г.), „They don't really care about us!“ (23 јануари, 2012 г.), „Air“ (Велес, 1 февруари, 2012 г.), „Градот шугав“ (29 март 2012 г.), „Последен поздрав“ (11 јули 2012 г.), „Svobodu Pussy Riot!“ (29 август, 2012 г.), „True Colors“ (23 октомври, 2012 г.), „I'm Still Standing“ (29 март 2013 г.), „Every Sperm is Sacred“ (13 мај 2013 г.).

„Распеани скопјани“ во периодот од 2009 до 2013 година со своите преку 30 акции беа меѓу ретките гласови на бунт во јавните простори, почнаа како протест против градењето црква на плоштадот во Скопје, а понатаму со своите песни ги критикуваа уништувањето на зеленилото во Скопје, градењето на „барокните“ згради, дискриминацијата, национализмот, конзервативните семејни политики, хомофобијата, нетолерантноста кон различноста, полициската бруталност, притисоците врз медиумите, загадувањето на воздухот...

Хор Плоштад Слобода „Градот убав пак ќе никне“

Настапот на хорот, кој ја испеа познатата песна „Градот убав пак ќе никне“, се одржа како дел од протестот против градење црква на централниот плоштад (Плоштад „Македонија“) во Скопје, под мотото „Не за религиозните објекти на нашиот плоштад!“.

Хорот вторпат ја испеа истата песна на истата локација на 12 септември, на 19 септември и на 26 септември 2009 година.

Локации:

Плоштад
„Македонија“

Датум:

5, 12, 19, 26
септември
2009 г.

Автор/и:

Хор *Плошџаг*
Слобода
(подоцна
Расџеани
скопјани)

Територии

Делото „Територии“ на ликовниот уметник Игор Тошевски, беше дел од групната изложба на македонски и германски автори „Внатрешен свет“ (инспирирана од 20-годишнината од падот на Берлинскиот ѕид), во Музеј на Град Скопје, а делото се состоеше од една жолта линија (кадмиум жолта) во форма на крст, исцртана директно на асфалтот околу централниот скопски плоштад „Македонија“. А бидејќи жолтиот крст беше нацртан на местото каде што Владата предвидуваше изградба на црква, во следните 24 часа беше затемнет и избришан со координирана акција на Град Скопје и претпријатието „Улици и патишта“. Организаторите на изложбата тврдеа дека делото било уредно пријавено во Град Скопје,

а оттаму одговорија дека било пријавено дека ќе се црта зајак, а не крст. Делото на Тошевски на плоштадот беше продолжение на неговите интервенции во просторот насловени „Слободни територии“, проект започнат во 2004 година, кој означуваше простори ослободени од секакви контексти. При цензурирањето на ова уметничко дело од страна на Град Скопје, што најверојатно беше интерпретирано како критика за користењето на јавниот простор за религиозни цели, дополнителна улога имаа дел од медиумите кои првично известија дека крстот го исцртале поддржувачите на идејата за градење црква на скопскиот плоштад.

Локации:

Плоштад
„Македонија“
Скопје

Датум:

14 -15 октомври
2009 г.

Автор/и:

Игор Тошевски

Марш на коцките

Протест против новото поплучување на централниот плоштад во Скопје, иницијатива на градоначалникот Коце Трајановски. *Плоштад Слобода*, во вид на перформанс (учесниците имаа на главите коцки изработени од хартија), го покажа револтот против урбаната и архитектонска политика што го нагрдува градот.

Акција/перформанс во јавен простор (само неколку месеци пред да се најави проектот „Скопје 2014“), што ја организиравме со *Расцееани скопјани* и *Плоштад Слобода*.

„Враќањето на коцката е само врв на ова нагрдување поради партиски интереси. Тука се и скулптурите, спомениците, „Илинденска“... Протестниот марш нема да биде класичен протест, со извикување пароли, туку повеќе перформанс за на оригинален начин да го изразиме нашиот револт. Доста ни е од лавови на мостот, сечење дрвореди, фонтани

и споменици, јонски колонади и од грозни скулптури. Отворете ги умовите! Излезете од коцките во кои сте ги затвориле своите коцкести мозоци!. Градот има тапети со ликот на Аца Лукас, бездомници се греат на запалена пластика во напуштената печатница „Гоце Делчев“ на самиот плоштад, а не постои еден километар рамна површина, која може да се извози со велосипед“; објаснува Дамјан Здравев од *Плоштад Слобода*. (Време, 26.12.2009 <https://bit.ly/3E7PyPO>)

Во рамките на „Маршот на коцките“, пред Канцеларијата на градоначалникот Коце Трајановски, *Расцееани скопјани* ја изведоа својата обработка на песната „Коце берберот“, која ја насловија „Коце таткото“, пеејќи: „Кроце, Коце, не ти е Скопје сопственост/Кроце, Коце, не ти е градот само твој!“. <https://www.youtube.com/watch?v=nQ1UH5n-bF8&t=9s>

89

Локации:

Плоштад „Македонија“, Собрание на РСМ, Скопје

Датум:

27 декември 2009 г.

Автор/и:

Плоштад Слобода

Ивана Драгшиќ,
Јана Јакимовска,
Кристина Леловац,
Симона Спировска

Кој беше иницијалниот момент за да се собере ад хок хорот *Распеани скопјани*?
Кога првпат одлучивте да пеете песна на јавен простор?

+ + + **Ивана Драгшиќ:**

Во 2009 и 2010 година извесно време поминавме на улица, протестирајќи против посебните објекти, како и против целиот проект „Скопје 2014“. Поминавме секакви форми на организирање и активности во јавниот простор, а луѓето кои беа подготвени да излегуваат и натаму беа десеткувани и изложени на силен притисок и насилство во секоја пригода - од обични закани и довикувања на улица, следења до дома, дупнати гуми на автомобилите, па сè до губење на работните места, деградирање на нашите родители на нивните работни места, заокружувања и јавни осрамотувања преку медиумската машина на ВМРО-ДПМНЕ. Така, секоја од нас која јавно ќе го искажеше својот став против „Скопје 2014“ наидуваше на интердисциплинарно насилство и стигма, која ретко кој можеше да ја поднесе.

Ние наивно верувавме дека со истрајност во мислата и во настапите ќе успееме да смениме нешто, се обидувавме да најдеме начин на кој нема да можат да нè стигматизираат и понижуваат на лична основа, доколку излеземе и зборуваме јавно. Оттаму, она што ни се чинеше најлогично е здружно да запееме, надевајќи се дека партијата на власт, а особено нивните војници, можеби нема да имаат како да нападнат млади луѓе кои ПЕАТ.

Дополнително, бевме инспирирани од протестните хорови кои веќе подолго време постоеја во регионот, но и од други, брехтовски, ситуационистички или драмски форми.

Како се одлучувавте за репертоарот?

Јана Јакимовска:

Во турбулентните времиња на пикот на постоењето на хорот, требаше да се одбере повод за кој ќе се пее. Претпоставувам дека сè уште не сме заборавиле дека тоа беше време на процут на поводите, па така понекогаш беше главно да се одлучи кој повод е порелевантен од некој друг. Секако, тоа се решаваше хоризонтално, демократски, на нашата весела и полна со мислења мејл-група. Откако ќе се избере поводот, требаше да се одбере соодветна песна која би требало идеално да се вклопи и да одговара на поводот, без интервенции во текстот. Понекогаш поради недостиг на идеално решение, минимално интервениравме во песните што ги изведувавме. И песните, како и поводитите, се бираа на истиот принцип – оние кои имаа предлози ги даваа, а потоа мнозинството решаваше. Секако, нашиот истенчен музички вкус, како и рафинираниот концептуалистички пристап (ова ако сакате сфатете го сериозно, ако не сакате - во ред), најчесто не ни дозволуваа да одиме „на прва топка“ и да ги банализираме темите за кои пееме, затоа што секогаш поривот беше да се избере некое „покул“ решение, нешто што и ние сакаме да го слушаме, а не само песна што ќе се залепи на темата.

Од која политичка или пак граѓанска позиција настапувавте и зошто го одбравте пеењето на јавните простори, најчесто во Скопје, но и во другите градови, како начин за искажување на незадоволството?

Ивана Драгшиќ:

Пеењето го одбравме како најсоодветна можна форма на јавно искажување став во време на владеењето на ВМРО-ДПМНЕ. Реакциите со кои се соочувавме беа дополнителна мотивација и инспирација да продолжиме со создавање и со позначајни драматургии на целите настапи. Настапите имаа конкретно времетраење, се избегнуваа судири со потенцијалните поддржувачи на режимот и со полицијата која кривично нè гонеше за боење со автолакови, а имаше и не-

каква сентиментална вредност за сите нас кои во тоа време се чувствувавме како да живееме под притисок и закана.

Позицијата на дејствување беше граѓанска и политичка и беше креативно-продуктивен издувен вентил на луѓето кои беа ангажирани во давањето отпор на многу полиња, гласно зборување, активност со целото свое битие и на сите можни и достапни теми кои нè мачеа колективно. Бевме среќни што толку често, во толку тешко време, можевме да бидеме на улица, да протестираме на наш начин, да го предизвикуваме целиот поредок на функционирање на политичката комуникација, која ВМРО се обидуваше да ја наметне. Игривоста и политичката писменост беа нашите главни оружја против мракот што го создаваше ВМРО.

Во вашите акции клучни елементи беа хуморот и изненадувањето.

Јана Јакимовска:

Елементот на изненадување е оној кој, ако може да си дозволиме да си поласкаме, ги држеше луѓето (и оние кои нè мразеа и нашите фанови) на штрек: каде ќе се појавиме, кога ќе се појавиме, за што ќе пееме, што ќе пееме? Ќе имаме ли реквизити, сме се навежбале ли доволно или ќе фалшираме? Сакале или не, елементот на изненадување беше нашиот „маркетиншки трик“.

А што се однесува до хуморот - да не беше присутен во нашите настапи, на мејл-групата сигурно хоризонтално ќе изгласавме дека мора да биде присутен. Шегата настрана, хуморот е многу важен елемент на сите протестни чинови, каков што беше и чинот на протестното пеење. Хуморот не е важен поради неговата безгрижна нишка, туку поради тоа што е најдобро орудие за надвладување на стравот. Непријателот најлесно го разобличувате и разоружувате токму со хумор. Во нашиот случај, непријателот беше еден конзервативен и рестриктивен режим, кој стравот на луѓето го користеше како механизам за владеење. Наша среќа е што бевме, а и сè уште сме смешни, поточно забавни луѓе, па така хуморот беше едно од нашите најсилни оружја во таа борба.

„Антидржавен елемент“ - што значеше тоа во конкретниот општествен, политички и културен контекст во земјата?

+ + Ивана Драгшиќ:

Во дадениот момент тоа беше и многу смешно, но и сериозно застрашувачки. Смешно, затоа што такви тешки зборови излегуваа од устата на еден вице-премиер на држава за група луѓе, хор кој пее песни на улица. Застрашувачки, безмалку од истата причина, но и поради сериозните последици кои ги чувствувавше секој/а од нас.

Во суштина, или барем за нас, тоа значеше дека нашето постоење и дејствување беше во комплетна спротивност со сликата и средината која ВМРО-ДПМНЕ се обидуваа да ја создаде, комплетно отсуство на размена на мисла, како и нејзино јавно артикулирање, здружување, здружено дејствување, креативност, критичност - вредности кои на големо беа збришани од многу клучни места во формалниот поредок на оваа држава, како на пример институциите од областа на културата и уметноста, образованието, Академијата.

Каде и за кого најчесто пеевте?

+ + Кристина Деловац:

Јавниот простор, тогаш сè почесто и сè понасилно узурпиран од страна на власта, беше нашата *сцена*. Локациите ги биравме за да ја потенцираме пораката која сакавме да ја пренесеме со песната. Пеевме за да отвориме или за да ги држиме отворени прашањата за кои систематски беше оневозможувано да се дебатира, за да укажеме во што тонеме како општество - за узурпирањето на јавните простори, за загадувањето на воздухот, за насилството, за национализмот, хомофобијата, мизогинијата и шовинизмот, за омаловажувањето/бришењето на антифашистичкото минато... Кога на „Илинденска“ ги исекоа дрворедите, ја испевавме *Lumberjack*; пред Соборниот храм ја пеевме *Mercedes Benz*, како илустрација на „скромноста“ на свештенството; пред ридот со отровната згура во Велес ја пеевме *Air*; во просто-

риите на Сојузот на борците од Народноослободителната и антифашистичка војна на Македонија со борците ја пеевме *Млада ѝарџизанка*, во Жена парк ја пеевме *Она се буди...* Им пеевме на сите кои сакаа да нè слушаат, а особено на оние кои не сакаа да нè слушаат.

Реакциите на публиката...

Јана Јакимовска:

Публиката имаше доста поларизирано мислење и реакции, што секако се очекуваше во едно длабоко поларизираното време во кое бевме активни. Имавме од сè по нешто - од die hard фанови до хејт-групи во кои се дискутираа методите за наш линч. Сепак, немаше луѓе кои немаа мислење за хорот, доколку слушнале некој наш настап. Од оваа перспектива, лесно е безгрижно да се зборува за омразата што ја чувствувавме, бидејќи сега е далеку. Но, верувајте, не беше воопшто комотно да се оди на проби во деновите во кои читате како ќе ви ја распрскаат главата со цокули зашто сте педери и сатанисти. Секако, за промоцијата на хорот кај хејтерите и за негувањето омраза спрема нашиот прилично мек протест и отпор можеме да им бидеме благодарни на некои реномирани проблесоци од индивидуи, како Јанко, Миленко, *Еднооки* и ним слични, секако дирижирани од тогашните владејачки структури на кои, замислете, им пречеше безопасното постоење на една мала група луѓе која немаше никаква моќ нешто да смени и единствено сакаше гласно да го изрази своето несогласување со актуелните состојби.

Во годините кога хорот беше најактивен (2009, 2010, 2011), освен неколку инцидентни уметнички варијанти на протест против актуелните политики, немаше константен израз на отпор каков што се јавува во времиња на духовна и културна криза.

Симона Спировска:

Немаше тогаш, но се појавија подоцна. Сакам да верувам дека различната форма на нашето дејствување разбуди многумина кои најдоа сопствен израз на бунт. Низ годините се зголемуваше бројот на иницијативите и формите пре-

ку кои се изразуваше бунтот. Тоа беа години во кои беше клучно да се надминат стравот и молкот. Пред нашите очи се случуваа убиства, а мнозинството со страв изговараше имиња на политичари. Незадоволството зрееше долго време за да стаса до константен израз на отпор.

Како беше организиран хорот (кои беа учесниците)?

Кристина Деловац:

Организацијата, која во голема мера беше неформална и главно се потпираше и го почитуваше чувството за припадност, одговорност и влог на секој/а член/ка на хорот, беше хоризонтална - секој/а можеше да предложи за што, што и каде следно може/треба да се пее, како да се постапи во деликатните ситуации во кои, како колектив, бевме јавно напаѓани или кога некој од нас ќе добиеше индивидуални закани, кои - за жал - стануваа сè почести. Во *Расцеани скопјани* пееја скопјан(к)и и нескопјан(к)и од најразлични возрасти и профили, а различноста беше почитувана, негувана и доживувана како еден од најголемите квалитети на колективот. Хорот беше отворен за секој/а кој/а оваа форма на протест ја препознаваше како начин да учествува во актуелниот општествено-политички момент, кој беше таков што го ограничуваше, а наскоро почна на секој начин да го спречува секој облик на какво било граѓанско учество. Се сеќавам дека и самата му се приклучив на хорот откако го видов видеото со втората изведба на *Градош убав* кај жардиниерата пред зградата на ЕВН, каде што некогаш беше Коцка, а денес има трговски центар и сеќавање за Шпанските скали кои се токмеше да ги гради ВМРО. Ѐ пишав во два реда во инбокс на Драгшиќ дека сакам и јас да пеам со нив и веднаш како одговор добив време и место за одржување на следната проба. Речиси на секоја следна проба се приклучуваше по некој/а нов/а. Отвореноста, инклузивноста и негувањето на различностите во хорот беа обврска за да се живее она што се *пројовеа*. Не можете да пеете за слобода, ако самите не ја овозможувате и практикувате во својата заедница.

Каква беше улогата на социјалните медиуми во акциите на *Распеани скопјани*?

Кристина Деловац:

Во времето кога хорот беше активен, другите медиуми не (ни) беа достапни. Тоа беше време во кое брутално насилното затворање на ТВ *A1* беше во живо пренесувано на националниот сервис, време во кое преку ноќ никнуваа портали кои ширеа говор на омраза и лажни вести, кога пред вратите на новинарите се оставаа погребни венци, а критичарите на режимот на улица беа навредувани, плукани и удирани од маскирани тепачи. Фејсбук, Твитер и Јутјуб беа слободни зони во кои можеше непречено да се комуницираат поинакви содржини од оние произведени во партиските штабови, да се биде отворено критичен, да се иницираат граѓански акции, протести, платформи, да се повторува дека постои поинаква реалност од онаа која ни се сервираше како единствена можна/прифатлива/точна. Ги користевме не само за да ги споделуваме видеата од *настапите* и да собираме коментари и реакции од *публиката*, туку и за да се самоорганизираме, да комуницираме меѓу себе, да споделуваме идеи за нови песни и да повикаме да ни се приклучат нови пејач(к)и.

Зошто хорот прекина со своите акции?

Симона Спировска:

Сега веќе не се ни сеќавам која беше последната акција на хорот. Не се договоривме да прекинеме, тоа едноставно се случи. Како сите да најдовме други полиња и можности да ја продолжиме борбата што беше заедничка. Дали ги исцрпивме можностите? Не! Дали *дојобедивме*? Секако дека не, зашто нашата борба од локална многу брзо се прошири и стана одговор на сите неправди кои ги живеевме.

Освен историската улога на *Распеани скопјани*, кои се придобивките од неговото постоење и дејствување во контекст на граѓанскиот политички ангажман?

Симона Спировска:

Имајќи предвид дека тоа дејствување беше едно од ретките (покрај *Плошќад Слобода* и оние кои подоцна се појавија), тоа беше охрабрување за акција. Самата форма подразбираше изложеност. Ние не се криевме. Пеевме на места кои беа значајни и свесно се изложувавме. Тоа беше и придобивката! Гласот кој го победи стравот и поттикна многумина да најдат начин на кој ќе се спротивстават. И перформативноста, се разбира! И, секако, отворањето можности за граѓанско дејствување.

✦ СТУДЕНТСКИОТ
ЖИВОТ НЕ
Е КУКЛЕНА
ПРЕТСТАВА

Студентскиот живот не е куклена претстава

80

Каков студентски парламент заслужуваат студентите? Дали студентското организирање ги штити и се бори за студентските интереси и права? Што се дискутира на седниците на Студентскиот парламент? Ова беа само дел од прашањата што ги постави *Младинскиот образовен форум* со оваа акција. Од левата страна на платото пред Дом на АРМ, седница одржа Студентскиот парламент, онаков каков што беше во тој момент, со анонимни ликови, гласање без дискусија, нетранспарентно и без отчет. Од десната страна на платото беше симулирана седница на Студентски парламент, онаков каков што посакуваат студентите: разнобојни маици, како симбол на различноста на интересите; кренати раце за дискусија; поставување на дневен ред на сите горливи проблеми на студентскиот живот, и парламент во кој секој има право на глас и право да биде слушнат. За сите минувачи јасна беше разликата помеѓу реалноста и идеалот во студентското организирање.

Пораката беше дека на студентите им е доста од тоа да бидат нечии марионети. Воедно, се промовираше и Декларацијата за промени во студентското организирање, зад која застапаа многу студентски организации.

Декларацијата повика на создавање неполитизиран, независен и стабилен студентски систем.

Локации:

ул. „Македонија“,
Скопје

Датум:

29 март 2010 г.

Автор/и:

Активисти од
Младински образовен форум

+

+

+

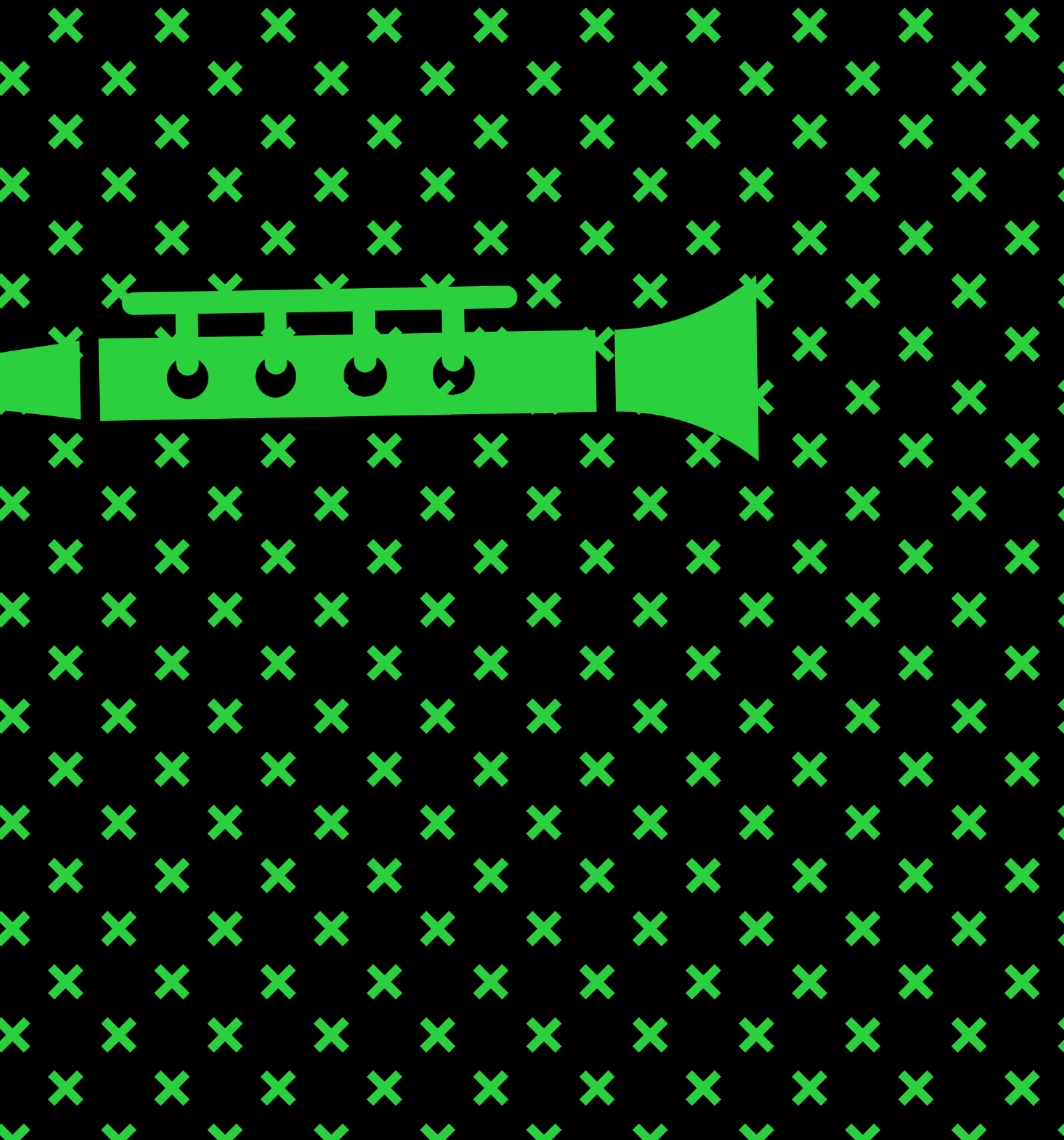
+

+

+

+

+

+СТОП ЗА ПОЛИЦИСКАТА
БРУТАЛНОСТ+„ГЛАСАМ“+ПРИВАТНО/
ЈАВНО ЗАЗЕМАЊЕ ПРОСТОР
- ПРАВЕЊЕ ПРОСТОР+ФЛЕШ
МОБ - ГЛАСНО ЗА СЛОБОДА НА
ИЗРАЗУВАЊЕ+КАЈ СЕ КЛАРИНЕТИТЕ?

Стоп за полициската бруталност

На 10 јуни 2011 година стотици млади луѓе излегоа на улиците на Скопје за да протестираат против полициската бруталност, откако по неколкудневен молк од страна на полицијата, беше откриена вистинската заднина за убиството на 22-годишниот Мартин Нешковски. Протестот кој започна по убиството на Мартин Нешковски на изборната ноќ во 2011 година, подоцна прерасна во движење под името **#Протестирам**.

Како дел на ова протестно движење, на улиците се организираа мирни протести. На 25 јуни 2011 г. пред Собранието се одржаа неколку акции „Ги третирате луѓето како ѓубре“, при што активистите

облечени во црни вреќи за ѓубре лежеа или седеа на улицата. Исто така, демонстрантите направија жив сид околу зградата. Како дел од овие протести, беа исцртани контури на човечко тело со свеќи на местото на убиството на Мартин Нешковски.

„#Протестирам се роди како граѓански порив и повик за правда и одговорност, како обединување на различни борби и стремежи низ годините. Се роди како реакција на неодговорната и авторитарна власт, но во процесот на практикување и сфаќање на моќта на граѓан(к)ите се претвори во гласен коректор на минатата и на секоја идна власт“, се вели во објавата на движењето.

AMADEUS BAND
СКОПСКО ЛИЗГАЛИШТЕ
НЕДЕЛА 12 Јуни Почеток 22:00h
АРТИ ВО ПРЕПРОДАЖБА ТЕЛ: 071 32 68 58

„Гласам“

Во рамките на кампањата за поттикнување на граѓаните масовно да излезат и да гласаат на вонредните парламентарни избори 2011, беше организиран јавниот настан „Гласам“. Посетителите имаа можност, преку интерактивни игри и промотивни материјали, да се забавуваат и да се информираат за демократското право, но и за демократската обврска да гласаат на денот на изборите.

86

Локации:

улица
„Македонија“,
Скопје

Датум:

15 јуни 2011 г.

Автор/и:

Активисти на
Младински
образовен
центар и ФООМ

Приватно/јавно заземање простор - правење простор

Во рамките на овој настан се одржаа девет уметнички интервенции во урбана средина, две предавања, две дискусии за градот и пет прошетки низ Скопје, а настапија и *Расцрвени скопјани*. Се покрената прашања за критичкото присвојување на градот, преку културни дејства. „Во последно време, различните градежни проекти го сменија лицето на Скопје. Новите згради и статуи поттикнаа дискусии за идентитетот и за урбаноста.

8 Пред себеси ги поставивме прашањата: Кои се просторот и колкава е одговорноста на уметноста и на културата во ваквата структура? Колкав е потенцијалот на културата за аналитички и критички коментари? Културата го создава идентитетот на градот и е важен критериум за вклученост и учество. Како може културата да придонесе во креирањето на јавниот простор, предлагајќи нови идеи за тоа како да се искористат приватниот и јавниот простор? Каков живот би можело да постои во градот ако не се исполнат овие предуслови?“ (предговор за каталог - Елена Вељановска и Вибке Штадлер (<https://okno.mk/node/12030>)).

Локации:

Различни локации на отворено, Скопје

Датум:

9-12 јуни
2011 г.

Автор/и:

Ликовни уметници, теоретичари, активисти во организација на *Контрајункт*

Флеш Моб – Гласно за слобода на изразување

Стотина млади од 14 градови на улиците во Струга ја демонстрираа моќта на младинското здружување и испратија охрабрувачка порака кон своите врсници за слобода на изразување. Преку контраст од молк и гласност, танц и парада, ги повикаа стружани да се приклучат кон фестивалот „ГЛАСНО!“. На уличниот фестивал се презентираа активности на младинските организации, младински видеа, инсталации, графити и рачно изработени предмети. Настапија локални рок и хип-хоп бендови и диџеи.

Локации:

„Пливалиште“,
Стара чаршија,
Кеј на Дрим,
Парк на поезијата,
Струга

Датум:

11 август
2011 г.

Автор/и:

Млади
активисти и
членови на
МОФ

Кај се кларинетите?

90

Перформансот „Кај се кларинетите?“ го изведоа членовите на Арт-Кластер (Скопје), во рамките на проектот „Младинска независност“. Целта беше да се презентира уметнички и критички осврт на секојдневната поларизираност на општеството, обидите за масовна доминација и непочитувањето на туѓите ставови. Перформансот беше дел од целовечерниот дебатен настан „Аргумент - организирано изразување“. <https://www.youtube.com/watch?v=EWeua5285fE>

Локации:

Трговскиот центар
Соравија, 11.
кат, Скопје

Датум:

14 декември
2011 г.

Автор/и:

Арт-Кластер
(Скопје)

+

+

+

+

+

+

+

+СТАНИЦА: СТУДЕНТСКА
+ШТО СИ ТИ? ТИ СИ ИСТО ШТО И
ЈАС!+ЖИВА ОГРАДА+ВИЗУЕЛНИ
ИНДУСТРИИ+ ОБЕЗГЛАВЕНИТЕ+„V“
(ГРАБНИ - БЕГАЈ)+НА БИТОЛА СО
ЉУБОВ+АКТИВИСТИ НА АМАН ЛЕЖАТ
ПРЕД ЕВН ВО БИТОЛА

Станица: Студентска

Настанот „Станица: Студентска“ е целодневен студентски настан кој се организира секоја година од страна на *Младинскиот образовен форум*. Студентите и сите други заинтересирани можат да посетат предавања, работилници, панел-дискусии, презентации на истражувања, изложби и саем на студентски организации. Преку овој настан, МОФ го поттикнува студентското организирање, истражувачката работа и квалитетното високо образование. „Станица: Студентска“ е настан отворен за сите заинтересирани млади луѓе, студенти и други кои сакаат да посетат современи предавања, кои ретко имаат можност да ги следат на факултетите во државата, да се информираат за организациите, да учествуваат на работилници, да се запознаат со нови истражувања и да разменат искуства и контакти. Во рамките на „Станица: Студентска“ се организирани дискусии со студенти од Македонија и од други земји за студентското организирање, првата изложба за трошоците за јавни набавки на нашите универзитети и првата тура на „Студентско Скопје“, каде што преку предавање во автобус се посетуваат клучните локации за студентите.

Локации:

Мала станица,
Национална
универзитетска
библиотека
„Св. Климент
Охридски“,
Јавна соба и
Филозофскиот
факултет при
УКИМ

Датум:

2012 – 2019 г.

Автор/и:

Активисти од
*Младински
образовен
форум*

Европска Медицинска
Студентска Асоцијација
на Македонија

Натпреви промена!

WUOL
KEMKA

Што си ти? Ти си исто што и јас!

Младите активисти беа распределени низ супермаркет и на даден знак се „замрзнаа“ во одредена положба, држејќи натпис со прашање: Што си ти? Целта на настанот беше да се прашаат младите што имаат заедничко со своите врсници и притоа да не запрат кај етничката и националната поделеност, туку да разберат дека имаат заеднички проблеми и интереси. Предизвикувајќи вистинска атракција меѓу минувачите, одговорите што ги

дадоа учесниците на перформансот беа: „Јас сум човек, планинар, жена, спортист, студент, активист и сл“, додека неколку од нив во замрзната положба го дадоа одговорот „Ти си исто што и јас“. Со оваа акција младите порачаа дека ќе се борат против секој облик на поделеност во нивното опкружување и дека ќе влијаат врз своите врсници да работат на решавање на заедничките локални и национални младински проблеми.

Локации:

Супермаркет „Веро“, улици, Тетово

Датум:

февруари
2012 г.

Автор/и:

Стотина средношколци, членови на *Младински образовен форум* од Тетово, Струга, Кичево, Дебар и од Скопје

Жива ограда

Откако беше објавено дека за новата ограда на овој мост ќе бидат потрошени повеќе од 1 милион евра, околу 200 активисти и граѓани направија жива ограда на железниот мост кај „Холидеј ин“ и залепија лажни банкноти на оградата. Младите и главно невработени активисти порачаа дека се нафаќаат за милион евра, по 5 илјади секому, тие да бидат дел од оградата на мостот. Како што кажаа, во животот никогаш не виделе толку пари, а со оглед на „моменталната“ состојба која трае повеќе од 20 години, не очекуваат дека би ги заработиле до крајот на животот со каков било друг работен ангажман. „За да го задоволиме условот оградата да биде во стил на барок, една невработена кројачка ќе изработи соодветни костуми, а одговорниот за набавки во нашето друштво со првиот автобус ќе замине за Истанбул по потребните перики и материјали” (<https://bit.ly/3f5qbFN>).

Локации:

Мост „Слобода“ (првично мост „Моша Пијаде“) во близина на „Холидеј ин“, Скопје

Датум:

13 мај 2012 г.

Автор/и:

Неформална група активисти „Жива ограда“ ДОО

Жива
ограда

98

Визуелни индустрии

100

Изложбата беше дел од програмата на фестивалот „Креатива“, поддржан од Град Скопје. Според воведниот текст на Франговска, билбордите биле одбрани како медиум бидејќи во популарната култура тие имаат особено значење и комерцијална маркетиншка моќ, а со тоа и сериозна димензија во градењето на граѓанскиот вкус за перцепцијата на уметноста на дизајнот и рекламирањето. Секој од авторите одбрал свој неконвенционален бренд

кој ќе го „рекламира“. На 13 јуни, *Арс Акта* го откажа своето учество на фестивалот и ја прогласи изложбата за затворена, бидејќи делото на ОПА (Слободанка Стевчевска, Денис Сарагиновски) изложено на билборд во центарот на Скопје беше искинато по наредба на Град Скопје. На билбордот на ОПА беа претставени ликови на светци од црквата „Св. Димитрија“, со слоган од реклама за средство за чистење „Ги чисти и најнедостапните површини“.

Локации:

10 билборди,
улицы, Скопје

Датум:

11-16 јуни
2012 г.

Автор/и:

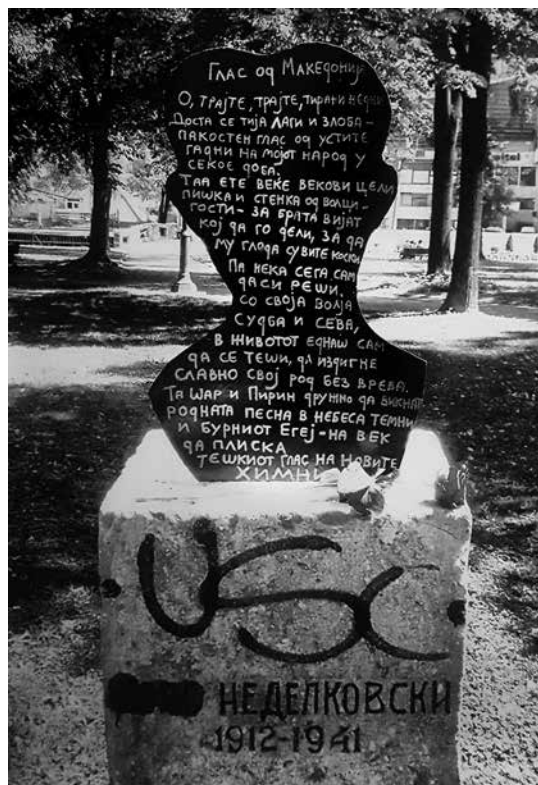
Марија
Ветероска,
Марко Манев,
ОПА, Елпида
Хаџи-Василева,
Жанета
Вангели, Нина
Георгиева,
Дамјан Цветков
Димитров,
Борис
Петровски,
Иван
Дургутовски,
Ирена Паскали
и Искра
Димитрова, во
организација
на Арс Акта
Институт,
кураторка: Ана
Франговска

Обезглавените

„Обезглавените“ е проект кој започна во 2012 година и се состоеше од поставување силуети со натписи (акрил на картон) со биографски податоци, револуционерни песни и сл. на местата на уништените споменици низ целата земја, во обид да се задржи споменот на борците на антифашистичкиот отпорот во Втората светска војна. „Оваа акција имаше за цел да го постави прашањето за нашата врска со неодамнешното минато и придобивките и важноста на

антифашистичкото движење кај нас, бидејќи паралелно со проектот „Скопје 2014“ низ земјата се одвиваше процес на уништување и рушење на спомениците и бистите на истакнатите револуционерни писатели, поети и учесници во антифашистичкото движење во Втората светска војна“ (изјава на авторот). Фотопринтови од акцијата беа изложени на изложбата „Лични политики“ (<https://okno.mk/node/20564>).

Локации:

Градски парк,
Скопје

Датум:

јуни, 2012 г.

Автор/и:

Ѓорѓе
Јовановиќ

„V“ (Грабни – бегај)

Од стотици отфрлени книги, уметниците од *Кооперација* направија „скулптура во движење“, а посетителите можеа да си земат некоја од книгите. „Скулптурата постојано ја менува својата форма, маса, тежина и содржина. Нејзината нова смисла ќе биде одново откриена во раздавањето на книгите од кои е направена, на граѓаните на кои таа навистина им припаѓа“ (Владимир Јанчевски). На почетокот на 2012 г. уметничката иницијатива *Кооперација* ја формираа уметниците: Никола Узуновски, Слободанка Стевческа и Денис Сарагиновски (ОПА), Ѓорѓе Јовановиќ, Игор Тошевски и Филип Јовановски и историчарот на уметност, Владимир Јанчевски, а подоцна се приклучија уште дваесетина уметници и историчари на уметност. *Кооперација* усвои номадско-герилски начин на изложување и со тоа, симболично, повторно го освои узурпираниот јавен

простор. *Кооперација* се залагаа за поместување и за рedefинирање на границите меѓу јавниот и личниот простор и за отворање на прашањето за активната улога на уметноста во услови на централизирана културна политика. Основната стратегија на *Кооперација* беше окупирање на привремено слободните простори во градот и јавно изложување преку блицкриг-настапи. *Кооперација* беше самофинансирана од авторите. Последната изложба на *Кооперација* се одржа од 6 до 14 декември 2013 година, под наслов „Реидентификација“, во чијшто фокус беше преиспитувањето на идентитетот, со тоа што учесниците (повеќе од 30 автори) доброволно се откажаа од своите имиња и од насловите на делата, претворајќи ја изложбата во една инсталација која беше одраз на тогашната политичка ситуација во Македонија. (<https://bit.ly/3LVYoCY>)

Локации:

Приватна куќа на ул. „Димитар Влахов“ бр. 10, Винаца

Датум:

14-20 јули 2012 г.

Автор/и:

Слободанка Стевческа, Денис Сарагиновски (ОПА), Игор Тошевски, Ѓорѓе Јовановиќ, Филип Јовановски (*Кооперација*) во соработка со ОЗТ Фабрика

Активизмот како уметничка практика

На секоја дејност ѝ е потребна артикулирана порака за јавноста. Така, и активизмот има потреба од добро обликувана порака, осмислен настап, солидна организација на силите - не само визуелно, туку во секоја смисла, и особено чувство за време и простор, такт и тајминг. На уметноста, пак, обично ѝ се потребни храброст, визија и, секако, волја.

Активизмот е израз на нашата најдлабока грижа за непосредната околина, тој е интересен младешки простор за созревање. За жал, активизмот понекогаш може да премине во тренд или во помодарство, без некоја конкретно осмислена цел, и да се сведе на револуционерна иконографија или на професија, ангажман затворен во самодоволноста и репродукцијата на статус квото.

Кога активизмот произлегува од доменот на уметноста, најчесто постои поголема шанса да се дојде до посакуваниот баланс помеѓу артикулирањето на пораката и строгиот фокус кон она што треба да се постигне, бидејќи во современиот неолиберален свет уметноста е една аномалија, за неа ретко постои причина за постоење во пазарниот модел и таа има смисла единствено во јавната сфера. Уметноста, во современа смисла, како јавна практика, во голема мера зависи од јавноста, од функционирањето на општествената сфера, со што е блиску до демократските вредности, до формирањето на здраворазумското низ комуникација со другите. Покрај тоа, како простор на слободни трансформации, таа е и синоним за флексибилноста и за прогресот.

Но, кога од активизмот ќе се тргне во уметникување, често може да се изгуби смислата и да се разводни пораката, а чинот на презентирање да стане цел за себе: празен театар, карневализација во најлоша смисла, кој ниту има политичка функција, ниту пак е нешто особено уметнички инспиративен или значаен.

Кои беа главните карактеристики или елементи на артивистичките акции во кои сте учествувале?

Во нашите разговори, ние имавме доза на скептичност во однос на јавното разбирање на овие феномени, на политичката димензија на уметноста, на активизмот кој може да премине во карневал и да ја изгуби од фокус политичката агенда или смисла на протестот и конкретната цел за промена. Од друга страна, декларативната аполитичност на голем број уметници беше (и сè уште е) загрижувачка, затоа што најчесто открива една сериозна дезориентираност и базично несфаќање на уметноста и на културата. Ние бевме свесни дека на уметноста се гледа од две крајни позиции: со преголеми очекувања или со огромно потценување. А таквото црно-бело гледање на работите е јасен знак за незрелост и неспособност да се разбере комплексноста на животот.

Од кои политички стојалишта, во смисла на општествен ангажман, поаѓавте при креирањето и продуцирањето на уметничките акции на јавен простор, особено кога се работеше за *Кооперација*?

Во рамките на уметничката иницијатива *Кооперација*, во период од речиси три години, кога беа организирани дваесетина различни настани на актуелни теми, сите ние, како учесници, имавме можност низ постојани разговори да ги преиспитуваме своите политички позиции, лични ставови, како една микроагора, односно тоа беше првата инстанца за нешто што недостигаше, а сакавме да се рефлектира врз општествената сфера.

Како *Кооперација* имавме само две акции, односно колаборативни дела во вистинска смисла: „V“ (Виница, јули 2012) и „Капитал“ (Скопје, декември 2012), иако ни тие не беа на отворен простор и беа наменети за посуптилно продирање во медиумската сфера. Тие беа конкретно решение на конкретни покани, преку кои се преиспитуваше нашата позиција во однос на повеќе организациски прашања, отвореноста за соработка во однос на воспоставувањето релации и продукциски проблеми и, секако, со ироничен коментар/порака што произлегуваше од актуелната ситуација.

Бидејќи сметавме дека е важно да се игра на тенката граница на површното паролашко и отворањето подлабок критички дискурс, сите наши критики насочени кон функционирањето на институционалната (не само културна) сфера, се обидувавме да ги инкорпорираме во кооперативно организирање и, во голема мера, во хоризонтално функционирање. Затоа, сметам дека во сите други настани, изложби и дискусии се чувствуваше целокупното дејствување кое беше замислено во форма на кооператива (и концепциски и организациски и продукциски), како долгорочна акција на една посветена заедница активисти, креативци, нивните поддржувачи и заинтересираната јавност.

Важно е да се спомене дека уште пред постоењето на *Кооперација* или на самиот почеток, дел од уметниците, како што се Игор Тошевски (*Слободна теоријорија / Жолти крст*, октомври 2009) или ОПА (*Solution*, јуни 2012), имаа и индивидуално искуство со проблематичната рецепција на интервенциите во јавниот простор, со дела кои се внимателно обмислени и јасни во политичка смисла, но базирани на тактики на критички насочена „претерана идентификација“. Отворајќи го јазот меѓу прашањата *кој, што и како, кога и зошто* го менува јавниот простор и дискурс, тие открија многу повеќе за дилетантските начини на функционирање на различни институции, без оглед дали е тоа власта, верските заедници, информативните мрежи или понекогаш сите заедно.

Понатаму, преку сите поединечни индивидуални гестови, симболичката критика добиваше потпора и во целокупното дејствување, авторите и делата беа во дијалог едни со други, но и со публиката, и постоеше реална можност за формирање независен паралелен систем, кој целосно ќе ги заобиколи долгите и мачни бирократски процедури или опасноста од некакви форми на цензура во тие специфични услови.

Како го гледате развојот на политичката уметност во Македонија во периодот од 2006 година до денес?

Мислам дека се зголеми бројот на уметници и културни работници кои сфатија дека уметноста не може да постои изолирано, надвор од општествената сфера. Почна да се напушта комотната елитна позиција и романтичното сфаќање на уметноста и се премести јазот што постоеше со реалната ситуација во која се наоѓаат уметниците. Откако почна да се зборува за статусот на уметноста на институционалната мрежа, за независноста и автономијата во дејствувањето, за начините

на финансирање и за критериумите, стана појасно дека уметниците не само што се работници, туку се едни од најниско платените работници, на крајната маргина, во постојан прекаријатски статус.

Многу работи се променија, се отворија многу прашања, поголем број луѓе се вклучија во дебатите кои претходно како да не постоеја или барем не беа видливи, затоа што се одвиваа (само) во стручните кругови. Секако, не дека во јавниот простор не можат по автоматизам да се очекуваат подобри решенија или некаков здраворазумски консензус заради вклученоста на повеќе мислечки глави, но сепак за функционирање на демократскиот модел се неопходни предуслови, како што се информираност, култура на дебатирање, солидарност, волја итн.

Како узурпацијата на јавниот простор во Скопје и концентрацијата на моќта во државата влијае врз развојот на овие уметнички акции?

Секоја тенденција да се узурпира некој јавен простор или секој обид да се наруши некое од стекнатите права, очекувано, ќе најде на отпор. Современата уметност е интердисциплинарен експериментален простор кој спојува многу истражувачки дисциплини, критички практики и општествено значајни прашања, а не само традиционални (пред-модерни) и исклучиво обликовни практики. Секако, уште со најавата за изградба на црква на плоштадот, се појавија и првите форми на активистичко здружување и акциите на *Прва Архи-Бригада* и *Плоштад Слобода*, а потоа следуваа и конкурсот за поставување на 35 скулптури (крај на 2008), по кој се појави една анонимна инсталација во јавен простор насловена како „Културата на Министерството“ (мај 2009), како јасна критика за аматерскиот пристап во замислата, а подоцна и во реализацијата на нешто што тогаш сè уште не беше никаков знак или најава за подоцна објавениот (февруари 2010) и заокружен проект „Скопје 2014“. Но не треба да се забораваат и сите оние значајни протестни акции поврзани со убиството на Нешковски, протестите против загадувањето во Тетово и многу други. Сето тоа доби на интензитет во ноември 2014 година, со студентските протести и со окупацијата на некои факултети, по објавувањето на прислушваните разговори во февруари 2015 година, кога и *Кооперација* тактички се повлече од сцената и голем дел од уметниците наместо да дејствуваат уметнички, одбраа рамноправно да бидат дел од општата граѓанска маса, која послободно и похрабро во поголем број ја доживеа својата кулминација во летото 2016 година, преку дејствувањето на „Шарената Револуција“.

Ликовното како акт на субверзија

Доменот на сликата е навистина еден магиски простор, посебен свет во кој може да се кодираат различни пораки. Ниту еден бран на еманципација не може целосно да нè ослободи од ефектите на сликата. Визуелното, како и вербалното, има значајни комуникациски аспекти, но за разлика од јазикот - кој во основа е апстрактен и арбитражен - визуелното, иако условно го нарекуваме „јазик“, е многу потешко да се кодифицира и да се регулира, бидејќи има многу различни и суптилни градации, степени и модуси на релации со реалноста. Секако, тоа што е претставено може да биде и субверзивно, но исто така е многу важен и контекстот, кој може да активира аспекти на сликата, да ги направи провокативни, проблематични и поттикнувачки. Ми се чини дека субверзијата во и преку уметноста треба да биде истовремено и во симболичкиот домен и во директната интервенција во материјалната сфера, преку конкретни практики, начини на организација и непосредувано менување на урбаната средина и воопшто на човековата околина. На пример, наместо да се постави сценографија со транспаренти со кои ќе се алармира за загадувањето, за прекаријатот, работничките права или родовата еднаквост, со надеж дека ќе дојде до промена преку „подигање на свеста“, тие идеи треба најпрво на микроплан да се рефлектираат во директни акции на чистење, садење, менување на организациските структури, отфрлање на експлоатацијата, елиминација на патријархалните вредности од дискурсот и соодветно и праведно вреднување на трудот во секоја најмала акција или проект.

Можете ли да се осврнете на тоа како влијаеја, надвор од уметничката сцена, акциите во јавниот простор во периодот од 2008 година па до денес?

Иако се изведуваат на отворен јавен простор, на плоштадите и на фреквентни локации, на простор сфатен пошироко од јавноста на институционалниот галериски систем, уметничките акции најчесто не влијаат директно на јавното мислење, уште помалку на политиките, бидејќи овој тип акции (како оние што се изведуваа кај нас) се сè уште само мали интервенции во симболичкиот домен, кои не се многу различни од уметничките дела. Важно е на кој начин тие ќе продрат во медиумската сфера, дали само како забавна содржина што се заборава за неколку дена или за неколку недели или како содржина што ќе поттикне дискусија и ќе го пренасочи дискурсот, што ќе резултира со конкретни решенија и политики. Сепак, и покрај ограничените влијанија, се увиде дека тие се важни за иницијално поттикнување размислувања за проблемите што ги адресираат.

Иднината на активизмот и на уметноста

Иднината на уметноста е тесно поврзана со иднината на граѓанскиот активизам и со обидите за регенерирање на општествената сфера, затоа што доменот на уметноста, кој е автономен во модерната, како експериментален простор за еманципаторски тенденции, е еден од најмаргиналните дискурси во ситуација кога општествената сфера е во распаѓање. Покрај тоа што уметниците се најчесто отворени и желни преку своите практики да застанат во одбрана на различни загрозувани и маргинализирани групи, тие и самите се дел од една таква група - маргинализирани и со загрозувана егзистенција. Ние живееме во свет кој е во вербално-визуелна експанзија, во ера на презаситеност со содржини, што создава чувство на дезориентираност, а со тоа и зголемена раздразливост. Во преден план се афектите, рациото е во сенка, а многу центри на моќ свесни за ова многу долго, вешто и манипулативно ги користат овие средства. Уметноста, во потесна смисла на зборот, не е ексклузивниот домен на визуелното. Визуелната култура е тесно врзана за просторот на моќта, а денес, во ерата на неолибералниот капитализам и бруталната политичка борба, најдоминантни визуелни феномени се корпоративниот маркетинг и политичката пропаганда.

Во услови на слаба институционална поддршка и мизерни средства што се издвојуваат за културните институции, а особено за независната сцена, постои опасност од аматеризација на културната сфера. Затоа, уметноста и активизмот ќе мора да одат заедно и, како и во секоја нова ситуација во политичката арена и во јавната сфера, постојано со предизвикот да се најде вистинската мерка, да се избегне карневализацијата, во негативна смисла на зборот, и да се постигне максимален ефект во насока на еманципација на граѓаните и пристап до правдата.

На Битола со љубов

Партиципативен проект во кој авторот ги повика граѓаните на Битола да ги напишат своите пораки поврзани со различни урбани и социјални проблеми во градот на специјално изработени протестни табли кои им ги доделуваше авторот. По испишувањето на пораките, таблите беа поставени на местата на кои реферираат пораките, а дел од нив беа поставени и пред Офицерскиот дом, каде што се одржуваше седмото издание на АКТО – фестивал за современи уметности.

Локации:

Широк сокак,
Битола

Датум:

12 август
2012 г.

Автор/и:

Ѓорѓе
Јовановиќ

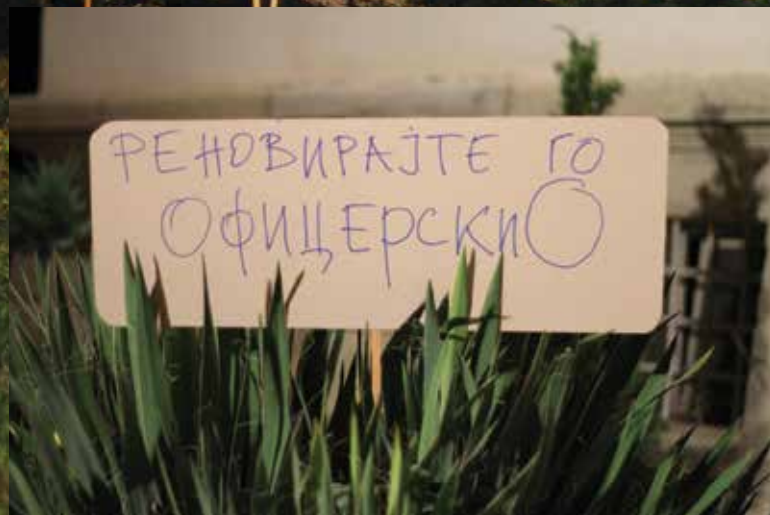

На Битола
со љубов

111

2012

Активисти на Аман лежат пред ЕВН во Битола

Активисти на *Аман* легнаа пред влезот во зградата на ЕВН во Битола за да го привлечат вниманието на минувачите и метафорично да ја прикажат вистинската физиономија на граѓанинот. „Овој симболичен акт ги претставува обичните граѓани, обичниот човек е веќе паднат на колена, лежи вака како нас, паднат, апатичен, исплашен. Ние сме легнати и ја загубивме моќта“ (проглас на членовите на *Аман*). На 14 август 2012 година започнаа масовните социјални протести против поскапувањето на електричната енергија и укинувањето на евтината дневна тарифа, како и уништувањето на животниот стандард. Иницијативата *Аман* организираше протести, маршеви, дискусии и собираше потписи за промена на Законот за енергетика.

Локации:

Зграда на ЕВН,
Битола

Датум:

17 септември
2012 г.

Автор/и:

Активисти на
граѓанската
иницијатива
Аман

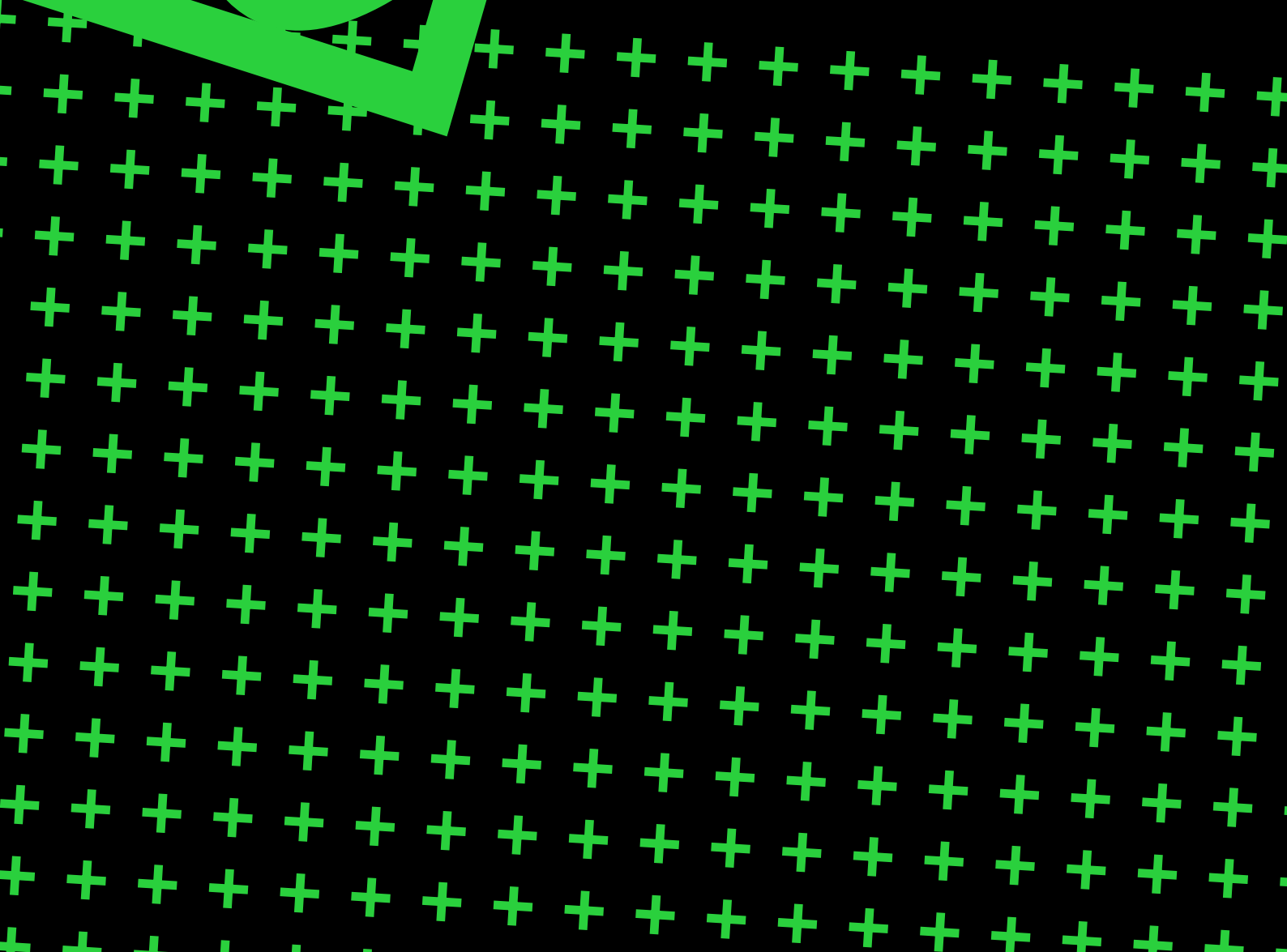
+

+

+

+

+

+ГУШКАЊЕ НА ГТЦ+УБАВ ДЕН,
СРЕЌЕН ДЕН!+#СУПЕРСТУДЕНТ+СО
КАШЛАЊЕ ПРОТИВ ЗАГАДУВАЊЕТО
ВО БИТОЛА+ЖИВИ БИБЛИОТЕКИ,
АРХИВИ НА ГРАЃАНСКАТА
НЕПОСЛУШНОСТ/ ИНТЕРВЕНЦИИ ВО
ЈАВЕН ПРОСТОР+СЕТА УБАВИНА
МОРА ДА УМРЕ+„ИСЧЕЗНАТИОТ
ДВОР“+„КАПИТАЛ“+БУЛЕВАР
„ЛЕЗБЕЈСКА РЕВОЛУЦИЈА“
ЗА ОСЛОБОДУВАЊЕТО НА
СКОПЈЕ+МАЛА ШКОЛА ЗА
АНТИФАШИЗАМ

Гушкање на ГТЦ

Под мотото „Го сакам ГТЦ“, Асоцијацијата на архитекти на Македонија, поддржана од професионалци од релевантните области, ги повика граѓаните на заедничка акција за поддршка на идејата за зачувување на карактерот и духот на ГТЦ. Оваа акција се одржа откако беше објавено дека Градскиот трговски центар ќе се реновира според идејно решение на Жарко Чаушевски, во стилот на „Скопје 2014“, кој предвидуваше изградба на уште еден кат, три куполи и десетици антички столбови и скулптури, односно дека и овој објект ќе добие барокна фасада. Асоцијацијата на архитекти на Македонија (ААМ) и тогашната претседателка Даница Павловска иницираа собирање потписи за петиција против сквернавењето на ова урбано културно наследство. Исто така, беше иницирана акција на гушкање на ГТЦ, при што повеќе од 2 000 луѓе фатени за раце целосно го опкружија ГТЦ и формираа жив штит. Пред граѓаните се обратија: Небојша Вилиќ (музички настап), Елизабета Аврамовска, Мишко Ралев, Мартин Гулевски и Даница Павловска – Циги, зборувајќи за причините поради кои не смее да се дозволи такво реновирање на објектот.

Локации:

Градски трговски центар, Скопје

Датум:

14 јуни 2013 г.

Автор/и:

Граѓани на Скопје, Асоцијација на архитекти на Македонија (ААМ)

TO CAKAM FTU!

Убав ден, среќен ден!

120

На неколку мостови и надвозници во Скопје активист(к)ите од *ЛезФем* поставија транспаренти со натпис „Лезбејките ви посакуваат пријатен ден!“, како акција за подигање на свеста за правата на ЛГБТИ-заедницата и против хомофобијата.

Локации:

Мостови и надвозници, Скопје

Датум:

13 април
2013 г.

Автор/и:

ЛезФем

Небојша Вилиќ

Бевте меѓу организаторите на протестот „Го сакам ГТЦ!“, учествувавте и во „гушкањето“ на Градскиот трговски центар на кој му се закануваше опасност од „барокизација“. Дали се работеше за урбана уметничка акција во јавен простор, чишто автори беа самите граѓани?

Не, не би можел да кажам дека „се работеше за урбана уметничка акција во јавен простор, чишто автори беа самите граѓани“. Самото „гушкање“ беше чист граѓански активистички чин. Урбан – да, во јавен (отворен) простор – да, но не и уметнички, бидејќи чинот не беше проектиран или (прет)поставен како „уметнички“ чин. Некому можеби ќе му се причини дека може да го определи и како естетички чин, претворајќи го самиот чин во естетски предмет, предмет кој ја поттикнува или возвишува и сетилната перцепција на настанот (што, сосема извесно, е точно), но за да се појави естетскиот предмет, нужно е да има, односно да постои, уметничко дело како (пре)носител на авторската идеја. Колективното „авторство“, што е можеби и вашата претпоставка или инсинуација, е исто така спорно, не заради колективноста на чинот, туку заради ненамерата за создавање уметничко дело, па оттука и естетски предмет.

Покрај тоа што граѓаните сепак го спасија Градскиот трговски центар во Скопје, кои беа другите придобивки од оваа конкретна акција?

Најголема придобивка од оваа акција беше подигањето и потврдувањето на свеста на граѓаните за успешно вклучување, за успешност во или на некоја граѓанска иницијатива. „Го сакам ГТЦ!“ е ретко успешна граѓанска иницијатива во нашиот општествен амбиент, а не треба да се изуми и излезноста и успешноста на Референдумот (26 април 2015), без разлика што беше бојкотиран и попречуван од страна на ВМРО-ДПМНЕ и од нивните симпатизери. Велам успешноста, пред сè поради бројот на гласови *прошив* „барокизацијата“ на ГТЦ. Не можам да се сетам кои беа бројките или процентите, но имаше многу малку гласови за „барокизацијата“, што укажува на тоа дека безмалку сите жители на Општина Центар кои излегле на гласање гласале – *прошив* „барокизацијата“!

Своевидно, на ова подигање на свеста на граѓаните или, како што јас би го поделил, „расстрашување на граѓанството“, и на успешноста на референдумот претходеа и многу придонесоа и некои други настани, какви што се, на пример, настаните поврзани со измените на Законот за високото образование (со кои

се кршеа многу членови од Уставот на РСМ, а особено правото на автономија на универзитетите), односно реакциите кон нив; првите три студентски маршеви во претходната година (ноември 2014); формирањето на Студентскиот и на Професорскиот пленум (декември 2014) и бранот други пленуми кои следуваа по нив; победата на Андреј Жерновски на локалните избори за Општина Центар во 2013 година (како тогашна опозиција и своевидна енклава меѓу другите скопски општини), кој всушност и го поддржа и го спроведе локалниот референдум за ГТЦ, и - секако - проектот на тогашната опозициска политичка партија СДСМ именуван како „Вистината за Македонија (пролетта 2015).

Според Вас, кои беа главните мотиви за масовноста во користењето уметнички средства и бројноста на ваквите акции во Македонија во периодот по 2006 година? Дали ваквите акции имаат ефект само во „заробена држава“ или на овој начин може ефикасно да се дејствува и во демократски поразвиено опкружување?

Пред сè, не сум убеден дека користењето уметнички средства беше масовно, а и дека беа бројни, иако - како никогаш дотогаш - тие се појавија ширум земјата, а не само во Скопје. Овие и вакви квалификации би можеле да се оформат само во однос на другата тогашна уметничка продукција, но тоа не би им одело во афирмативен прилог, поточно во однос на што тие би биле масовни и бројни? Но, би се согласил дека тие се појавија неочекувано и во број што не е карактеристичен за – работно да ја наречам – историјата на користењето уметнички средства во отворениот јавен простор во Македонија. Претходно, тоа беа споредични настани, а разликата меѓу овие за кои прашувате и претходните е во тоа што акциите од 2006 наваму се карактеризираат со своевидна програмска и проектна насоченост. Повеќето од нив за миг го напуштија она „уметничкото“ и му дадоа предност на критичкиот однос, секако кон практиките и политиките на тогашната влада. Овие акции, со нивниот критички однос, на некој начин го потчинија уметничкиот квалификатив на целта – искажување несогласување и отпор кон тие и такви практики и политики, особено затоа што тие, главно, беа деавторизирани, односно безимени, со необјавување (или прикривање) на името на авторот или на колективот. Со ова не се согласував уште тогаш, односно во и на тоа гледав како на делумно прикривање или нецелосна, непотполна храброст на автор/ите и/или колективите на акциите. Тоа уште повеќе го потврдува и овој мој став за потчинувањето на уметничкото. Само ќе потсетам дека модернистичкиот проект „уметност“, онака како што го разбира модерната и модернистичката теорија на уметноста, е токму авторството и авторизацијата, говорењето во прво лице еднина, ако сакате, па оттука, во модернистичкото толкување и разбирање на уметноста не постои неавторизирана/неавторска практика, настан, говор, проект, чин итн.

Точно е тоа дека ваков и олкав изблик на отпор се појавува само во затворени и заробени општества, а тоа е, секако, моментот кога „чашата ќе се преполни и водата ќе се прелее“, односно кога начинот на управување со општеството ќе тргне во автократска, наместо во претпоставената, посакуваната и очекуваната демократска насока. Едновременно, ваквите акции, исто така, беа реакција и отпор кон институционалните проекти и програми кои поттикнуваа и форсираа друг и поинаков тип наративи, поинакви културни политики кои почнаа да се промовираат, особено по 2009 година и објавата на проектот „Скопје 2014“. Фактот дека овие акции беа изведувани на отворен јавен простор, во вистинска смисла на зборот, придонесе тие да имаат поголем ефект од настаните организирани во затворен јавен простор, токму поради своевидното наметнување на индивидуалните субјекти на заедницата (неможност да се избегне сретнувањето и соочувањето со акциите). [N.B. Нагласувањето на ова „отворениот“ за мене е термилошки од суштинска важност, токму затоа што тоа е антипод на „затворениот“ јавен простор, во смисла на институционалниот простор - и концептно и просторно.] Таквите, речиси неспоредливи ефекти и нивната ефикасност беа препознаени од страна на уметниците многу одамна, уште во времето на циришката Дада, во првата половина на второто десетлетие на 20 век (тогаш како инцидент), за целосно да ефектураат со некои про- или концептуалистички практики во 70-тите (како проект), особено ако тие акции се сериозно политички димензионирани (надвор од чистата уметничност на акцијата).

За жал, по смената на „власта“, поточно на управувачката политичка партија во 2017 година, овие „уметнички“ акции како да ги снеса, уметниците како да се повлекоа. Тоа фрла една сериозна – така да ја наречам – дамка врз вистинските мотиви на претходните изведувања. Јас не велам дека тогаш акциите биле партизирани или инструирани, ниту пак дека сега воопшто ги нема. Секако, веќе нагласив, тие беа насочени против начините на спроведување на управувањето со општеството, но тековниов, далеку подемократски, амбиент уште повеќе има потреба од такви акции, кои мора да останат критички и кон овие сегашни управувачки политички партии, токму поради тоа што: 1. просторот за критички дискурси е освоен и ослободен, и 2. (продолжувањето на) практикувањето на критичките дискурси е и би било само потврда на демократизацијата на општеството: државата ослободена од режимот и општеството имаат насušна потреба не само од критички, туку и од радикално критички однос кон практиките и политиките на секоја управувачка политичко-партиска структура, не заради опонирање (спротивставување заради спротивставување или критика заради критика), туку заради нужноста од нивно постојано (демократско) преиспитување и анализа, без разлика на нејзината идеолошка предлошка. Револуцијата не е (само) чин, туку е (пред сè) процес. Оттука, демократизацијата на државата и на општеството не е (само) чин (еднократен настан), туку е (пред сè) процес, и тоа долготраен и постојан.

Зошто е важна визуализацијата и естетизацијата на протестот? Дали на тој начин пораката станува погласна?

Важни се заради впишувањето на симболичките вредности. А симболичките вредности се посредник помеѓу, во случајов, причините за пројавата на потребата од протест (секогаш поттикната од количеството незадоволство, било да е тоа егзистенцијално, психолошко, јуриспрудентно, идеолошко...) и инхерентната потреба таквото незадоволство да се искаже преку објав(н)увањето во протестот. И тука, како и во вашето прашање, постојат две позиции: визуализација и естетизација.

За првата може да се каже дека потребата од визуализација е потреба за искажување на начинот (методот) на кој визуелната порака е впишана (што е работа, еве да се согласам, на уметниците и на дизајнерите, значи на оние кои ги знаат средствата за впишување на пораката во визуелен текст) и на кој начин (според кој метод) таа треба да се прочита. Од начинот на ова впишување зависи јасноста (читливоста) или нејасноста (нечитливоста) во читањето, како комуникациски процес помеѓу испраќачот на пораката и нејзиниот примател. Некогаш во/кон визуализацијата се пристапува со полесен текст, некогаш со посложен текст, што е избор на уметникот/дизајнерот, кој всушност треба сериозно да ја промисли „писменоста“ (способноста, степенот на образование, културалните традиции и шеми итн.) за читање на таквиот текст од страна на примателот на текстот/пораката и намерата и целите на визуелното впишување на текстот (или впишувањето на визуелниот текст, сеедно). (Затоа понекогаш доаѓа до погрешно разбирање на пораките.)

За втората треба да се каже дека, согласно сложеноста на поимот, естетизацијата на протестот не е веќе само сетилно спознавање на светот преку уметноста, туку, како што во повеќе пригоди пишува и Жак Рансиер, степенот на сетилност за спознавање на светот со непосредното и непосредуваното (уметноста е, сепак, посредување) учество во самиот протест. Рансиеровото толкување на ајстезисот оди дотаму што тој смета дека естетичкото постои само додека трае протестот, само за време на протестот, бидејќи вклучувањето и на телесното присуство во групата (протестирачи) е основниот модус на сетилното спознавање како последица на афектациските состојби и на духот и на телото. Со ова сакам да кажам дека поновата теорија (или промислувањето) на поимот „естетизација“ упатува и на други можни објаснувачко-толкувачки процеси, кои не се нужно врзани за идејата за/на уметничкото.

Оттука и заради ова треба да бидеме внимателни во проценката за погласноста (поголемата гласност) на испраќањето на пораката преку протест. Пред сè, погласноста на пораката зависи од појасноста на искажувањето на пораката (нејзината визуализација), но, исто така, и од степенот на афектацијата предизви-

кана од протестот преку неговата визуализација (нејзината естетизација). Само нивниот приближно совршен спој би резултирал со максимална гласност, која би ефектуирала со промена на пројавеното незадоволство како причина за појава на протестот. И токму заради ова, „визуализацијата и естетизацијата“ на протестот се многу важни и нивното обликување е сериозен потфат.

Во периодот од 2006 година до денес во Скопје, но и во другите градови во земјата, се разви специфична уметничка практика во јавните простори, со помош на која се искажуваше став, протест или барање за промени во општеството или за решавање на некој конкретен проблем. Креативниот активизам - фактор за мобилизација на заедницата, чувство на учество, припаѓање или нешто друго?

Не сум баш убеден дека токму „креативниот активизам“ бил или е некаков фактор за ова што го наведувате, токму поради тоа што никој не излегува на протест заради креативноста на активизмот. Тука повеќе би можело да стане збор за своевидна апостериорна ситуација, односно кога потребата за протест ќе се престори во нужност, тогаш се пристапува кон, како што велите вие, негова „визуализација и естетизација“. Тука, пред сè, мислам на изработката на пропагандните материјали кои го најавуваат протестот или на материјалите кои се однесуваат на неговиот визуелен (или визуализиран) идентитет или, дури, и на она што се создава во текот на протестот. Што се однесува до естетизацијата, да таа се случува - и во смисла на мобилизација и во смисла на чувството за учество, припаѓање, заедничарење или солидарност - кои, меѓу другото, се клучните елементи на појавата на ајстезисот во Рансиерова смисла, но нив не би ги поврзал со „креативниот активизам“, бидејќи тие пред сè се однесуваат на протестот како една синестетичка, колективна, психолошка, телесна и/или критичка појава, како своевидна манифестација, остварување и отелотворување на извесно незадоволство надвор од творечките (креативните) аспекти на уметноста.

Доколку мислите, пак, на други појави на „креативниот активизам“ надвор од протестирачките и протестантните, а во смисла на уметнички интервенции во отворениот јавен простор, тогаш граѓаните, индивидуалните субјекти на општественоста, го доживуваат тоа како некаква незадолжителност и, во најдобар случај, како катарзичност на насобраното незадоволство, која е овозможена во нивно име од страна на уметниците. Заради „наметнувањето“ во просторот на улицата и оневозможувањето да се избегне соочувањето со нив, секако дека ефектот ќе биде поголем отколку ако тие акции не се појават/постават во отворениот јавен простор. За да кажам со сигурност колку е тоа фактор за „мобилизација на заедницата, чувство на учество, припаѓање или нешто друго“ ќе ми биде потребно статистичко истражување. Мој впечаток (а не мислење) е дека малку ефектуира-

ат; дека нашите сосубјекти (сограѓани) прелесно преминуваат преку укажаните и/или упатените критики и продолжуваат понатаму; дека, воопшто, граѓанскиот активизам малку ги засега (имаат ниска свест за моќта на активизмот), што најверојатно се должи на мислењето дека сите тие и такви акции се идеолошки остварувања на сооднесни политичко-партиски структури. Наместо да го засилува граѓанскиот активизам, па дури и креативниот активизам, потполната партизација на македонското општество како да го затапува, неутрализира, хибридизира и анестезира (обратно од посакуваното естетизирање).

По 2008 година, особено во Скопје, се појавија различни видови уметнички акции предизвикани од политичкиот и од социјалниот контекст. Како критички и стручен проследувач, како гледате на овој начин на уметничка и граѓанска практика?

Сè што не сакам е да го употребам зборот – артивизам. :) За него, за артивизмот, пишував во еден друг текст [„Активизмот во уметноста“, *Критика II* (1): 20-4.] Што се однесува на граѓанската практика, за тоа треба да се изјаснат социолозите, бидејќи граѓанските акции или граѓанскиот активизам се легитимен институт на демократската општественост, а самата акција и/или протестот се нивниот/неговиот инструмент за постигнување на целите. Што се однесува до уметничките акции „предизвикани од политичкиот и од социјалниот контекст“, тука моето незадоволство е огромно.

Она што го забележав како учесник во голем број протести, особено во периодот 2014-2016, е малото, скоро незабележливо, присуство на уметниците, особено на ликовните/визуелните уметници (најприсутни беа театарските уметници, тоа морам да го признаам, а поголема бројност од ликовните уметници имаа дури и ликовните критичари). А како да очекувам дека неприсуството или неучеството на ликовните уметници на протестите ќе резултира со политичка (или, како што вие би сакале да кажам – активистичка) уметност? Општо земено, сметам дека македонското општество е длабоко бесконфликтно (затоа и ни се случуваат сите овие работи), па оттука не ме ни чуди што македонските ликовни уметници не се најдоа на улиците, а уште помалку беа поттикнати од настаните - од една страна, да ги поттикнат на творештво, на таква уметност, а од друга страна, обратно, со таквата нивна протестна уметност да повлијаат на подигање на свеста за важноста на граѓанскиот активизам и на протестната и протестирачка култура (во смисла на култура на протестот и култура на протестирањето). Ова го кажувам, поаѓајќи од ставот на Рансиер. парафразирано: не постои ангажирана уметност, постојат само ангажирани уметници.

Но, со ова не сакам да кажам дека во поновата македонска уметничка продукција не постојат протестни акции и/или уметнички дела, туку дека тие се појавуваат или отпосле (по настаните и по времето во кое требало да се појават, особено

како протестирачка уметност) или се благи и умерени во својата критичност. Интересен е феноменот дека нашите уметници се повеќе расположени да ги критикуваат институциите на уметничкиот систем (за што има поголема група остварувања), но не се подготвени, а можеби и не се доволно храбри, да го критикуваат политичкиот и општествениот систем.

Да повторам, таму каде што се појавија и кога се појавија, критичките акции и/или дела беа анонимни, а со тоа, не само што беа безимени, туку беа и деавторизирани. Да, точно е и тоа дека за авторите се дозна (ги дознавме) *post festum*, што - исто така - не е добро. Точно, режимот на ВМРО-ДПМНЕ и, пред сè на Никола Груевски, беше репресивен, но зарем отвореното именувано критикување не е дел од критичката култура (во смисла на култура на критикување), да не кажам дел од суштината на критичката дискурзивност? Анонимностите и псевдонимностите се само недоволна храброст отворено да се соочите со центрите на моќ и да ги прифатите ризиците и последиците од репресијата.

Тоа што се појави како - еве, да се обидам да воведам нов термин - протестирачка уметност, би била уметноста создавана за време на протестот или протестниот период (а тоа е различно од протестната уметност). Протестирачката уметност беше препуштена на други субјекти: отсуството (или недоволното присуство) на уметници на протестите, кои заради протестите имаа извонредна можност да создадат протестирачка уметност, им отстапи место на граѓаните, односно уметниците оставија граѓаните да ја создаваат уметноста, па затоа таа уметност би ја ставил во наводници – „уметност“. Но, тоа нема никаква врска со уметноста, бидејќи граѓаните, препуштени сами на себе, како „творци“ не се во системот на уметноста, особено доколку самиот уметник не е зачетник или спроведувач или поттикнувач на некое/некакво колективно творештво (за што има примери дури и во македонската историја на уметноста). И затоа, а на тоа морам да укажам уште еднаш, тоа не е – уметност, Затоа, ќе повторам уште еднаш: немаше ништо џексонполоковско во боењето на фасадите на објектите од проектот „Скопје 2014“ и на дел од зградите на државните институции, како што често знаеја да напишат и да кажат новинарите во тој период.

Каква ќе биде иднината на урбаната уметност како форма на критика и активизам? Активизмот е мртов, да живее активизмот!

Ќе повторам: револуцијата не е еднократен чин, таа е процес, а сè дури има незадоволство од постоечката состојба (а тоа секогаш ќе го има или, барем, би требало да го има), ќе постои и потребата од нејзина критика и од активизам (и од граѓански и од уметнички). И затоа не би го завршил овој наш разговор со тој парафразиран монархистички восклик. Ако активизмот умре, тогаш ќе умре и општественоста и нејзината демократичност, во нејзината најсуштинска форма, со или без уметниците. Наше е да не дозволиме и да не допуштиме да се случи тоа.

#Суперстудент

#Суперстудент беше јавен студентски настан на кој студентите на јавен простор ги кажуваа проблемите со кои се соочуваат како академски граѓани, а се споделуваа и креативни решенија за подобро образование.

Локации:

Плато пред УКИМ и Машински факултет

Датум:

5-6 јуни 2013 г.

Автор/и:

Студенти, Младински образовен форум

Со кашлање против загадувањето во Битола

Откако Министерството за животна средина објави податоци според кои Битола е најзагадената општина во Македонија, група битолчани со гас-маски протестираа пред општинската зграда и на сите прашања одговараа со кашлање. Еден од демонстрантите беше облечен во костум на бизнисмен, со што беше испратена порака и до оние кои заработуваат загадувајќи ја околината.
<https://okno.mk/node/29605>

Локации:

Пред зградата на Општина Битола

Датум:

7 јули 2013 г.

Автор/и:

Неформална група граѓани

Живи библиотеки, архиви на граѓанската непослушност/ Интервенции во јавен простор

Акцијата се состоеше од собирање и дистрибуирање литература, која се однесува на граѓанска партиципативност, активност и реакција, во вид на донации од индивидуалци, претставници на невладиниот сектор, организации и здруженија, кои се согласни да работат на градењето на демократското општество. Во рамките на овој проект се одржаа повеќе од 20 јавни дискусии, читачки групи и други активности. „Живата“ библиотека (<https://zivibiblioteki.wordpress.com/>) претставува отворена збирка на колективно знаење, формирано од страна на самите граѓани. Таа постојано се гради и надополнува, преиспитувајќи ја идејата за тоа што претставува „знаењето“ и како тоа се манифестира во услови на радикални промени во социо-политички контекст. Притоа, индивидуалното видување, јавното искажување став и партиципативност, преку избор и донирање конкретна книга поврзана со претпоставената тема, е основа која придонесува за обликување на содржината на „живата“ библиотека. „Живата“ библиотека генерира нови форми на граѓанско здружување и се наоѓа во функција на отворена платформа, која промовира принцип на директна демократија“ (од текст на Васева, Јовановски, Попова).

Локации:

Тетово,
Гевгелија,
Битола, Штип,
Струга, Скопје

Датум:

јули 2013 –
декември 2014
година

Автор/и:

Кураторски
проект на
Ивана Васева,
Филип
Јовановски и
Јованка Попова

Сета убавина мора да умре

По повод Денот на независноста - 8 Септември, на билборди беше поставен уметничкиот проект „Сета убавина мора да умре“ на ликовниот уметник Велимир Жерновски. Поставувањето на цртежите на Жерновски на билборди на јавен простор претставуваше уметничка критика на основните претпоставки на државотворноста и независноста и се отвори прашањето за сите оние кои се исклучени и маргинализирани во државните прослави на празникот. Делата се критика на насилството, како производ на националистичката, маскулистичката и нормативна социјалност. Истовремено, тоа е и критика на „потрагата по корените“ во далечната антика. „Нашето искуство е паланечко. Ова е тешката и неподнослива вистина со која настојува да нè соочи проектот на Велимир Жерновски, во кој се испресекуваат маскулизмот, доминантната политика и паланечкиот дух. Тој отвора контрапаланечка перспектива, која граничи со скандалозното, со логиката на табуто. Има за цел да ја соголи, проблематизира, иронизира, но и да ја трансформира вековната релација меѓу политиката и машкоста“ (текст на Славчо Димитров). <https://okno.mk/node/31374>

Локации:

билборди
на јавни
простори,
Скопје

Датум:

7 септември
2013 г.

Автор/и:

Велимир
Жерновски,
куратор:
Славчо
Димитров

„Исчезнатиот двор“

„Исчезнатиот двор“ беше настан кој понуди нови можни содржини во локалната заедница, со цел да стимулира учество на граѓаните во „дизајнирањето“ нов квалитет на секојдневието, преку размена на различни социјални и културни потреби, кои ќе се разликуваат од постоечките стекнати во посттранзициската наезда на владеење со општеството и со капиталот. Акцијата се реализираше како поттик за социјална, културна и едукативна одговорност во локалната заедница и како укажување на можноста за создавање градско креативно јадро од еден мал дел во Општина Центар, кој во изминатите повеќе од 20 години бил целосно запуштен и без никаква содржина. Акцијата и настанот понудија алтернативни

урбани стратегии за градење интерактивна заедница меѓу граѓаните, општината и независниот културен сектор. Во февруари 2020 година започна да работи Културно-социјалниот простор *Центар – Јадро*, првиот пример на установа од културата формирана по принципот на цивилно – јавно партнерство во државата, сместена во обновената урбана заедница „Дане Крапчев“, во чија непосредна близина, 7 години претходно, се одржа акцијата „Исчезнатиот двор“.

Локации:

Двор во близина на урбана заедница „Дане Крапчев“, Општина Центар, Скопје

Датум:

29 септември 2013 г.

Автор/и:

Програмски уредници: Искра Гешоска, Ивана Драгшиќ, Елена Вељановска
Креативен тим: Христина Иваноска, Велимир Жерновски, Јане Чаловски, Филип Јовановски.
Продукција: ЈАДРО
Асоцијација на независната културна сцена.
Партнер: Општина Центар

Роденденска прослава на дупката на патот Кратово – Пробиштип

Роденденска прослава на огромната дупка на регионалниот пат Кратово – Пробиштип се одржа во непосредна близина на Кратово (на 300 метри од раскрсницата која од Кратово води кон Пробиштип). „Веќе 2 години сообраќајот се одвива само на една коловозна лента, а отворените процепи кои константно се појавуваат заради пропаѓање на земјиштето само се прикрупваат и една коловозна лента е постојано надвор од употреба. Со оглед на тоа дека многу пати сме се обратиле до надлежните институции за санација на овој проблем, а надлежните единствено ги полнат отворените дупки, неретко длабоки и по половина метар без притоа во целост да го решат проблемот, решивме на овој начин, со организирање на роденденска прослава на дупката, да го свртиме вниманието на јавноста и надлежните за овој проблем со кој веќе 2 години се засегнати над 30 000 граѓани од североисточниот дел на Македонија“, кажаа активистите.

Локации:

Регионален пат Кратово – Пробиштип

Датум:

15 ноември 2013 г.

Автор/и:

Група граѓански активисти од Кратово, Пробиштип, Крива Паланка и околните населени места

„Капитал“

Воскликот на Брехт „Храна, па потоа морал!“ наведува да го разоткриеме доминантниот дискурс на моќ кој секојдневно ја користи и злоупотребува културата, доведувајќи го до крајна контрадикторност нејзиното основно (социјално) значење и димензија“ (В. Јанчевски, 2013). Акцијата беше дел од настанот „Оправдано присутни - Искуства на слободата“ [настан за нула јавни пари], во организација на *ЈАДРО - Асоцијација на независната културна сцена*. Од средствата за продукциски трошоци за изложба, членовите на *Кооперација* купија

500 килограми брашно, ги спакуваа во автентично пакување од по 1 кг и им ги поделија на посетителите како „мито“ (настанот се случуваше непосредно пред локалните избори, на кои е вообичаено политичките партии да бараат гласови од граѓаните поткупувајќи ги со брашно и со други производи). Секоја етикета на пакувањата содржеше сериски број. За три дена беа поделени 400 килограми брашно, а остатокот беше дониран на организацијата СОС Детско село, центар за деца без родители.

Локации:

Бул. „Св. Климент Охридски“ бр. 23 (локал на приземје), Скопје

Датум:

6 декември 2013 г.

Автор/и:

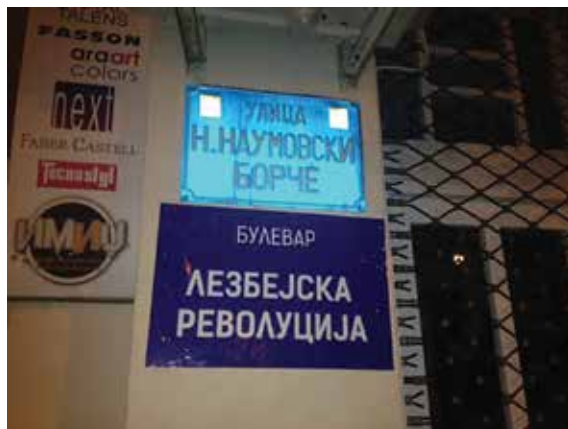
Владимир Јанчевски, Филип Јовановски, Игор Тошевски, ОПА, Ѓорѓе Јовановиќ (членови на *Кооперација*)

Булевар „Лезбејска Революција“ за ослободувањето на Скопје

На неколку згради во центарот на градот беа поставени табли со натписи „Булевар Лезбејска Революција!“. Еден ден пред 13 Ноември, Денот на ослободувањето на Скопје, новите табли се најдоа на повеќе улици, кои беа преименувани. Според фејсбук- страницата на која беа поставени фотографиите во текот на денот, стануваше збор за акција за ослободување на хомофобично Скопје.

Локации:

ул. „Аминта“,
ул. „Илинденска“,
бул. „Партизански одреди“

Датум:

12 ноември
2013 г.

Автор/и:

Неформална група
граѓани

Мала школа за антифашизам

На повеќе значајни и симболички места во центарот на Скопје, група граѓани ја спроведе акцијата „Мала школа за антифашизам“. На плакатите залепени пред повеќе важни објекти и институции, на македонски и на албански јазик, беа упатени пораките „До кога со фашизмот?“ и „Не, не ја сакам Македонија“.

Локации:

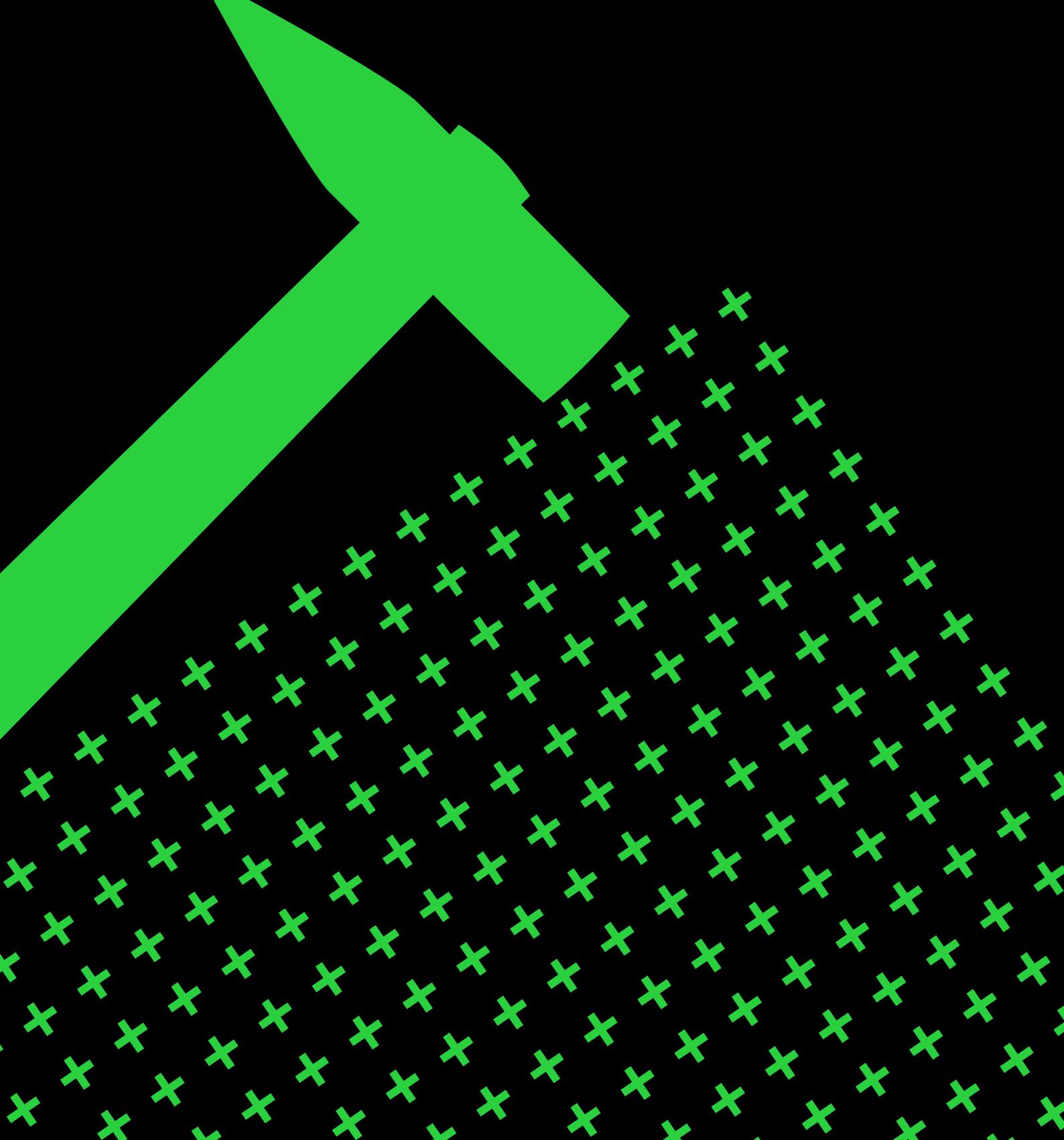
Министерство за култура, Кеј на Вардар, Канцеларија на претседателот, скулптура на Прометеј, МАНУ, Скопје

Датум:

8 декември 2013 г.

Автор/и:

Неформална група граѓани

+ИДНАТА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА
ОД ПОРАНЕШНАТА РЕПУБЛИКА
МАКЕДОНИЈА+„10 МИНУТИ ПРОТЕСТ“
+„МОЕ ТЕЛО – МОЈ ИЗБОР!“
+АКТО 9: УМЕТНОСТА КАКО
ЧЕКАН ЗА ПРОМЕНИ+МЛАДИ
УМЕТНИЦИ СО ЖЕЛБИ ЗА
ГРАДОТ+УМЕТНОСТ НА БИЛБОРД 2
+ИСТРАГАТА Е ВО ТЕК...ДО КОГА?+ЗА
СПАС НА РЕКАТА РАДИКА+ТРУПОВИ
ВО ЦРНИ ВРЕЌИ ПРЕД ЈАВНО
ОБВИНИТЕЛСТВО+ВРАЌАЊЕ
НА СПОМЕНИКОТ+СТУДЕНТСКО
ДВИЖЕЊЕ+ТРЕТ ПРОТЕСТ
НА НХМТ ПРЕД ЈАВНОТО
ОБВИНИТЕЛСТВО+ЧЕТВРТИ ПРОТЕСТ
ПРЕД ЈАВНО ОБВИНИТЕЛСТВО ЗА
СЛУЧАЈОТ „ДАМАР“+АЈДЕ! ПРЕД
СОБРАНИЕ+ГУШКАЊЕ НА ГТЦ
(ВТОРПАТ)

Идната Република Македонија од поранешната Република Македонија

Смислена, изградена и спроведена во период од 24 часа, „Идната Република Македонија од поранешната Република Македонија“ ги отвори своите граници во период од 2 часа. За надминување на проблемите поврзани со прифаќањето, односно со

неприфаќањето на маргинализираните идентитети во општеството, учесниците одлучија да создадат нова нација, која ги одразува идеалите за прифаќање, толеранција и славење на различностите што тие сакаат да ги негуваат во своите заедници. Беа направени влезни порти, лични карти, споменици на херои, а и музиката и храната беа претставени на забавен начин за да се создаде простор за инклузивност. Беше изграден подиум за граѓаните, за да се нагласи дека секој - без оглед на возраста, полот, расата или сексуалната ориентација - може да биде херој во новата Македонија. Беа дизајнирани и испечатени 500 лични карти и им беа поделени на граѓаните. За разлика од официјалните лични карти, оние на новата република им овозможуваа на носителите сами да ја наведат сопствената супермоќ и родот. На крај, беше изградена влезна порта кон новата република, над која стоеше напис со знакот за „љубов“. Посетителите добиваа информации за новата република и можеа слободно да влегуваат и да излегуваат, под услов со себе да имаат валидна лична карта.

Локации:

Градски парк,
Скопје

Датум:

22 март 2014 г.

Автор/и:

16 македонски активисти - учесници на работилницата во рамките на Школата за креативен активизам

„10 минути протест“

Во рамките на настанот, се одржа дискусија околу редефинирањето и реполитизирањето на уметничките практики, на која учествуваа активисти, културни работници, политичари и колумнисти, а проектот на Топузовски имаше за цел да го постави протестот како средство на уметничко дејствување. Како дел од настанот, во Мобилната/монтажна галерија беа изложени протестни пароли.

Локации:

Мобилна/
монтажна
галерија, Парк на
франкофонијата,
Скопје

Датум:

15 мај 2014 г.

Автор/и:

Тихомир
Топузовски,
уметник и
теоретичар

„Мое тело – мој избор!“

Тишииш! Инк., поттикнати од нетранспарентноста, од бруталната насилност и од застрашувачката брзина на носењето на Законот за прекин на бременоста, заедно со Х.Е.Р.А – Асоцијацијата за здравствена едукација и истражување, Реакшор – Истражување во акција, ЛезФем – ЛГБТИ-центар за поддршка, Хелсиншки комитет за човекови права на РМ, Коалицијата Сексуални и здравствени права на

маргинализираниите заедници, Бори се женски!, Студентска организација Излез, Контрајункт и Акција Здруженска ја создадоа „Матка“. Протестниот настан се одржуваше на јавен простор и вклучуваше времена изложба на фотографии, кондом-рели и друштвени игри, Форум-театар, концерт, поставување времен споменик „Жена хероина“, дело на Ѓорѓе Јовановиќ и маратон на документарни филмови.

Локации:

Парк
Жена-борец,
Скопје

Датум:

29 мај 2014 г.

Автор/и:

Иницијативата „Матка“ организираше целодневен настан посветен на правото на жената слободно да донесува одлуки поврзани со нејзиното здравје и живот.

АКТО 9: Уметноста како чекан за промени

Целокупната програма на деветтото издание на АКТО – фестивал за современи уметности (изложби, дискусии, перформанси, концерти) кое се занимаваше со релациите на уметноста со општеството и со прашањето дали уметноста може да влијае врз политичките состојби, се одржа на алтернативни локации: напуштените хангари на фабриката *Бишолоаџекс*, на отворен простор пред Офицерскиот дом и во Мобилната/монтажната галерија на Центарот за современи уметности, која првпат за оваа намена беше преместена од Скопје во Битола.

Локации:

Мобилна/
монтажна
галерија
поставена пред
Офицерскиот
дом, хангари
на Фабриката
Бишолоаџекс,
Битола

Датум:

22-24 август
2014 г.

Автор/и:

повеќе автори,
уметнички
директор: Филип
Јовановски

Млади уметници со желби за градот

Активисти ја обоија северната страна од спортското игралиште *Караорман*, при што се креираше улична галерија на 160-метарски ѕид. Со оваа галерија, уличните уметници од повеќе градови и младите од Струга ја истакнаа потребата од слободата на изразување, ги споделија своите потреби и желби за градот и се ангажираа во уредување на еден дел од него.

Локации:

Спортското игралиште *Караорман*, Струга

Датум:

18 октомври 2014 г.

Автор/и:

Улични уметници во организација на *Младински образовен форум* во соработка со Општина Струга и ЗРА *Јква* од Струга

Уметност на билборд 2

Делата на овие автори беа прикажани на билбордите низ улиците на градот. За делото на Ирена Паскали „Дупло – за доброто на Македонија“, компаниите одбија да ги отстапат своите билборди. Делото критички и со иронија третираше еден општествено-социјален феномен во однос на отворената и силна битка против институционалната автократија на големите економски монополи (јавни установи кои нудат комунални услуги). <https://a1on.mk/culture/ona-od-shto-se-srami-makedonskoto-opshtestvo-se-pojavi-na-bilbordi/>

Локации:

Студентски дом „Гоце Делчев“, бул. „8 Септември“, бул. „Митрополит Теодосиј Гологанов“, бул. „Свети Климент Охридски“, спроти Народна банка, бул. „Јане Сандански, бул „Србија“, Скопје

Датум:

28 октомври 2014 г.

Автор/и:

Лучезар Бојаџиев, Зоран Георгиев, Ирена Паскали, Мирна Арсовска, Игор Тошевски, Филип Јовановски, Велимир Жерновски, Радмила Ончевска, Игор Сековски, Борис Шемов

Истрагата е во тек...до кога?

ЛГБТИ-заедницата и група активисти пред Јавното обвинителство на Република Македонија, преку получасовно блокирање на влезот во просториите на Обвинителството, го покажаа револтот од преземањето никаква активност од страна на надлежните во врска со нападите врз припадниците на оваа заедница. Претставниците на Националната мрежа за борба против хомофобијата и трансфобијата изјавија дека протестот ќе се одржува секој четврток во исто време и со иста цел: решавање на сите случаи на нападите врз ЛГБТИ-заедницата.

Локации:

Пред влезот во Јавното обвинителство, кеј „Димитар Влахов“ 6, Скопје

Датум:

6 ноември 2014 г.

Автор/и:

Претставници од ЛГБТИ-заедницата, активисти

За спас на реката Радика

Група активисти од иницијативата *Да ја заштитиме река Радика* и уметникот Сулејмановски, авторот на скиците, плановите и фотографиите, изработија гигантски симбол во облик на костур од риба во знак на протест поради идеите и плановите за изградба на браната „Луково Поле“. Самиот симбол, кој претставува своевиден *ленд арт*, беше лоциран во непосредната близина на месноста Мелнички мост преку Дебарското Езеро, кој заради екстремно нискиот водостој на езерото всушност ги премостуваше реката Радика и сувото корито на езерото. Симболот во вид на стилизиран костур на риба под кој беше испишана пораката „Спасете ја Радика!“ беше долг 12 метри, широк 2,5 метри, а во него беа употребени околу 2 метра кубни камен.

150

Локации:

Мелнички мост,
околина на
Дебар

Датум:

9 ноември
2014 г.

Автор/и:

Адем
Сулејмановски,
уметник,
Иницијатива *Да
ја заштитиме
река Радика*

Трупови во црни вреќи пред Јавно обвинителство

Активистите 30 минути го блокираа влезот во Јавното обвинителство, покажувајќи фотографии од бруталниот напад врз „Дамар“, друга група активисти изведоа перформанс во кој легнаа на земја претставувајќи „трупови во црни вреќи“, во знак на протест поради неажурноста на институциите да ги пронајдат напаѓачите кои повредија две лица и го демолираа кафе барот „Дамар“, во време кога се одржуваше прославата на втората годишнина од основањето на ЛГБТИ-Центарот за поддршка (22 октомври 2014 година).

Локации:

Пред зградата на Јавното обвинителство, Скопје

Датум:

13 ноември 2014 г.

Автор/и:

Активисти, претставници од ЛГБТИ-заедницата

Правата на ЛГБТИ-популацијата во државата и, уште повеќе, борбата за тие права се артикулираа и низ артивистички акции и интервенции во јавниот простор, барем во последниве десетина години.

Борбата за еднаквост на ЛГБТИ-луѓето во нашата држава најмногу се артикулираше, особено во почетокот, преку уметноста и културата - од организирањето на филмскиот фестивал „Суница“, кој во тоа време не беше фестивал отворен за пошироката публика, односно се реализираше исклучиво помеѓу и за ЛГБТИ-луѓето, имајќи предвид дека многумина беа исплашени од тоа да бидат видени и препознаени како дел од ЛГБТИ-заедницата.

Со моето јавно аутирање во април 2005 година, започнавме со организирање на „Љубов е љубов“ неделата, која во октомври 2005 година го донесе Волфганг Тилманс, кој одржа своја изложба во галеријата „Прес ту егзит“. Тилманс безмалку собра дел од својата изложба во Тејт Модерн во Лондон и дојде во Скопје за да нè поддржи. Тоа беше настан кој широко ја отвори темата за квир-уметноста и за положбата и правата на ЛГБТИ-луѓето. Подоцна оваа манифестација се викаше „Квир-сквер“, па „Недела на гордоста“, а денес се одржува како „Викенд на гордоста“. Уште во почетокот ова беше артикулирано преку уметноста, а последниве години (со брилијантното кураторство на Славчо Димитров) е еден од најзначајните настани за современата уметност кај нас.

Дали општествениот и политичкиот контекст влијаеше на тоа борбата за правата на ЛГБТИ-заедницата да се одвива преку овој вид уметнички граѓански акции? За каков контекст стануваше збор?

Од денешен аспект е навистина тешко на новите генерации да им го објасниме контекстот во кој живеевме тогаш. ЛГБТИ-прашањето едноставно не постоеше. Имаше некаков пре-

молчен општествен договор дека кај нас „нема“ или „не постојат“ ЛГБТИ-луѓе и дека е тоа заговор на „западните болни општества, кои сакаат да го разединат и да го уништат нашето здраво национално ткиво со такви болни идеи“. Интернетот само што почна да зема замав, а во традиционалните медиуми во тоа време можеше да се прочита нешто за „педерите“ единствено ако се појавеше некој скандал во врска со познати личности, кои беа јавно „аутирани“ во светот, како Елтон Џон или Џорџ Мајкл. За жал, тогашниот сензационализам што ја покриваше оваа тема е сè уште присутен во медиумите.

Ваквата ригидност во непризнавањето на идентитетот ме на тера да размислувам за начинот преку кој ќе може најбезболно да се артикулира нашата заедница и нашите барања, а притоа да не наштетиме на секојдневниот живот на ЛГБТИ-луѓето, односно да не ги изложиме на поголем ризик. Во исто време, сакав да им олеснам на нашите поддржувачи да можат слободно да ја искажат својата поддршка.

Тогаш сметав, а и сè уште сметам, дека преку јазикот на уметноста најдобро се артикулираше пораката дека оној/онаа кого/која го или ја сакаме, не треба да биде причина да сме третирали поинаку од другите луѓе и дека нашата љубов не треба да биде причина за нееднаквост, особено затоа што ние сме еднакви во обврските кон државата, но не сме еднакви во пристапот до правата и сервисите на истата таа држава.

Истовремено, беше многу важно да се добие што поширока поддршка во општеството, кое беше многу сурово кон сè она што не е мејнстрим и прифатено. Таа суровост беше закана и за оние кои нè поддржуваа, а не само за ЛГБТИ-луѓето. Низ историјата се покажа дека уметноста со својот питом и во исто време сурово прецизен јазик храбро ги отворала најскриените мисли, копнежи и концепти, преку кои ја подигнувала дебатата на едно друго ниво и, она што е најзначајно, на тој начин понатаму ги отворала и ги менувала општествата. Како човек кој растел по театрите и во различни уметнички кругови и кој многу рано се отворил пред пријателите, а подоцна и во семејството, препознав дека најотворена и најхрабра поддршка ми даваа уметниците.

Во исто време, познавајќи ја мојата заедница, сакав на овој начин да го ублажам шокот од отворената јавна дебата за нашиот живот, кој дотогаш беше длабоко скриен во интима-

та и во тајните и затворени кругови каде што ЛГБТИ-луѓето си дозволуваа да се реализираат и да бидат свои. За да се премине таа граница на интимно-јавно, требаше да се охрабрат ЛГБТИ-луѓето, беа потребни „role models“ на кои ќе се угледаат, ќе се потпрат и ќе му дадат значење и важност на нашиот начин на живот, на ЛГБТИ или на квир-културата и уметноста. За мене, во тоа време, уметниците беа најважните алки во тој процес што започна и веќе никој не можеше да го врати назад, а уметниците (особено оние кои се познати и признати во светот) им покажаа на квир-луѓето дека е можно да бидеш свој/а, да се реализираш како личност и да успееш, да бидеш прифатен/а.

Зошто ги одбравте токму герила артивистичките акции како пристап во барањето на своите права? Дали соработувавте со уметници?

Режимот кој 11 години го разјаде нашето општество по сите оски и кој континуирано имаше потреба од „непријатели“, како еден од примарните таргети ја имаше токму ЛГБТИ-заедницата. Мислам дека за тоа имаше две причини - мислеа дека тоа е толку маргинализирана и неприфатена заедница која никој нема „да ја брани“, а и нивниот напад ќе биде поддржан и оправдан од највлијателната цивилна инфраструктура – религиозните заедници. Во тие 11 години режимот направи хомофобијата и трансфобијата да бидат политички коректни ставови.

Во услови на целосно затворени и нереспонзивни институции, кога немавме пристап до мејнстрим медиумите, герилските акции беа нашиот начин да ја артикулираме нашата борба и да ја пренесеме до ЛГБТИ-луѓето ширум државата, охрабрувајќи ги дека не се сами, како и начин да ја пренесеме пораката до институциите дека нема да нè исплашат и замолчат и дека, и покрај сите усилби, нема да ја спречат политичката артикулација на заедницата.

Дали може да се осврнете на блокирањето на институцијата Јавен обвинител? Како се одржуваа тие акции, како се подготвувавте за нив? Дали имавте практични или теориски предзнаења за ваквиот начин на дејствување?

Тоа беа низа различни акции со пораката „Истрагата е во тек – до кога?“. Се организиравме откако видовме дека институциите, пред сè Јавното обвинителство, немаат волја да ги решат шесте напади врз ЛГБТИ-Центарот за поддршка во Старата чаршија. Тие акции го потенцираа значењето на солидарноста. Се придружија многу различни организации, поединци, уметници и активисти и преку таа солидарност пораката беше пренесена во сите сфери на општеството. Разноликоста на активистите кои се вклучија во тие акции доведе до разноликост во знаењата и во искуствата, без оглед на тоа дали станува збор за наши искуства, искуства од регионот или за меѓународни искуства.

Соочувајќи се со молкот на Јавното обвинителство, како и со немањето простор во мејнстрим-медиумите, се одлучивме да го блокираме Обвинителството секој четврток, во време кога се случи еден од нападите на ЛГБТИ-Центарот. На звучници пуштавме звук на кршење на стакло, лежевме во црни вреќи пред вратите на обвинителството... Овој креативен пристап ни помагаше не само да ги (по)кажеме работите што ни се случуваа, нашите стравови затоа што подолго време бевме таргет на сурова хомофобична кампања, туку и ни беше поттик за уште посилно барање на правдата. Во исто време, на овој начин сакавме да обезбедиме доволно визуелен и аудиоматеријал за да ги заинтересиравме медиумите да објават вести за нашите протести, со што би се зголемил и притисокот врз Обвинителството.

Кои од акциите во кои сте учествувале или сте ги иницирале ги оценувате како парадигматски, односно најзначајни во смисла на тоа дека направиле пресврт или имале најголем ефект?

Редоследот на настаните и начинот како се развиваше ЛГБТИ-движењето кај нас се важни, но има пикови кои навистина ги турнаа работите понатаму, во следна фаза. Би го издвоил гостувањето на Волфганг Тилманс, кој не само што ја промовираше темата најшироко во општеството, туку и воспостави партнерства со различни групи и организации и ја поттикна солидарноста. Соработката со *Ф.Р.И.К.* и реализација на инсталацијата „Писмо до непознато другарче“ во Главна пошта во Скопје и блокирањето и перформансите пред Јавното обвинителство се значајни од повеќе аспекти - од аспект на поддршка на заедницата и од аспект на анимирање на општата јавност и поттикнување на солидарноста. Не можам да ги одминам и неколкуте квир-перформанси на *Расцеани скопјани*, особено пред Министерството за здравство. Првиот дрег-перформанс на Лора Фер во *Точка*, во близина на Соборната црква, дрег-културата која зема замав последниве години, е значаен дел од развивањето на внатрешната дебата во самата заедница. Веројатно има и повеќе, но она што е заедничко за сите нив е дека ја имаат моќта да ја разбудат јавноста и солидарноста.

Дали артивистичките акции треба да бидат редовен начин за мобилизирање на граѓаните околу некое прашање или само тогаш кога институциите се сосема затворени и не постапуваат според своите надлежности?

Уметноста ја има моќта низ креативниот процес, естетски и осмислено, да ги извади на виделина аргументите, без при тоа да го наметнува заклучокот, и да остави простор секој/а да дојде сам/а до него. Тоа ја прави уметноста најдобра алатка, особено кога зборуваме за менувањето на менталитетот, и таа е многу помалку перципирана како пропаганда. Оттука, сметам дека артивистичките акции се неопходни во сите времиња, а не само тогаш кога институциите се затворени и пасивни или пак агресивни.

Истовремено, уметноста комуницира на емотивно ниво и ја има моќта да ја пренесе емоцијата, а со тоа и суштината на нашата борба, да ја доближи на едно човечко и хумано ниво, затоа што нашите барања честопати се врзани со правни промени и јазикот на кој се формулирани знае да биде сув, правнички, со што се осиромашуваат барањата за човечкиот аспект, за влијанието на неправдите врз индивидуите, односно врз поединечните животни приказни на луѓето.

Дали сметате дека ваквиот начин на излегување во јавниот простор има поголема ефективност за остварување на правата или барањата на граѓаните?

Видливоста е клучна за промените кои ние сакаме да ги постигнеме. Секако дека има процеси што се одвиваат внатре во самата заедница и промени при застапувањето што се одвиваат зад затворени врати и кои, заради чувствителноста, понекогаш бараат дискреција. Видливоста е клучна за да дојде до тие процеси, но и за натамошните промени да имаат вистинска реализација и да го подобрат секојдневието на луѓето. Има една премиса која вели: Ако си видлив – постоиш, ако постоиш – имаш права, ако не си видлив – не постоиш, ако не постоиш – немаш права.

Дали може да зборуваме за обединувачки потенцијал на артивистичките акции?

Мислам дека најголемиот обединувачки потенцијал се токму артивистичките акции. Тие се доволно прецизни за да ги пренесат пораките ненаметливо, но непогрешливо, а креативниот уметнички процес при овие акции е широк и остава простор за изразување на сите вклучени, кои неретко знаат и на хумористичен начин да посочат на апсурдите што ги живееме, а - најважно од сè - ја поттикнуваат солидарноста, која е во сржта на секое граѓанско здружување.

Враќање на споменикот

Инспирирани од ветувањето на градоначалникот Коце Трајановски дека ќе го врати исчезнатиот споменик на десеттемина стрелани скопјани на 13 ноември 1944 година, активистите од Платформата за граѓанска политика *АЈДЕ!*, во соработка со група уметници, изработија и поставија импровизиран картонски споменик на местото каде што се наоѓаше некогашниот споменик - на крајот на Камениот мост, на десната страна (гледано од центар), на сегашниот плоштад Карпошово востание).

Се одржа симболична свеченост на повторно поставување на споменикот на стреланите скопјани, со говор на претставник на борците од НОВ од Скопје. Уште истиот ден, многу брзо по поставувањето, картонскиот споменик беше отстранет, на ист начин како и гранитниот пред него.

Локации:

Камен мост,
Скопје

Датум:

15 ноември
2014 г.

Автор/и:

Платформа
за граѓанска
политика *АЈДЕ!*

Студентско движење

На 17 ноември 2014 година, илјадници млади демонстранти ги наполнија скопските улици од УКИМ до Министерството за образование, протестирајќи против воведувањето на екстерното оценување, подоцна преименувано во државен испит, од страна на Владата на РМ. На масовниот протест му претходеше формирањето на Студентскиот пленум (октомври, 2014 г.), студентска иницијатива за одбрана на правата на студентите која се залага за поквалитетно образование. За измените во Законот за високото образование, Студентскиот пленум сметаше дека се крши членот 46 од Уставот на Република Македонија, во кој се гарантираше автономија на универзитетите. Откако на 21 декември, Владата го усвои пакетот законски измени со кои беше предвидено воведувањето државен испит, студентите го засилија отпорот. На 10 декември 2014 година

на улиците на Скопје протестираа околу 10 000 студенти, подоцна студентски протестни маршеви се одржаа и во Битола, Штип и во другите градови во државата. На почетокот на февруари 2015 година студентите ги окупираа факултетите на УКИМ во Скопје, а подоцна и во Битола. Се одржуваа алтернативни предавања, проекции на филмови, концерти и други активности. Студентите во сите свои протестни маршеви користеа артивистички елементи, како на пример црвени обрачи околу главите (Со повик „Сега, заокружи ме!“) како одговор за нивното обележување со црвени кругови во провладините медиуми.

Локации:

Скопје

Датум:

17 ноември 2014 г.

Автор/и:

Студентски пленум

Трет протест на Национална мрежа против хомофобија и трансфобија пред Јавното обвинителство

Пред влезот во зградата на Јавното обвинителство беа поставени звучници од кои се слушаше ужасен звук на кршење и демолирање и глас кој постојано повторува: „Истрагата е во тек...до кога?“. Активистите го изведоа овој преформанс во знак на револт и протест против некаснувањето на насилството врз ЛГБТИ-заедницата во Македонија. За две години, не бил пронајден ниту еден сторител на шест напади врз ЛГБТИ-заедницата.

Локаци:

Влез во зградата на Јавното обвинителство, Скопје

Датум:

20 ноември 2014 г

Автор/и:

Активисти, Национална мрежа против хомофобија и трансфобија (НМХТ)

Четврти протест пред Јавно обвинителство за случајот „Дамар“

Точно напладне, активистите и припадниците на ЛГБТ, 15 минути го блокираа влезот во Обвинителството, држејќи транспарент на кој пишуваше: „Истрагата е во тек...до кога?“ и го изведоа перформансот „Трупови во црни вреќи“. Во изјава за медиумите, програмскиот директор на ЛГБТИ-Центарот за поддршка, Кочо Андоновски рече: „До кога треба да протестираме пред Јавното обвинителство, до кога треба да го потсетуваме Обвинителството дека треба да ја заврши својата работа. Не се работи само за нападот од пред еден месец во „Дамар“, се работи за пет напади кои не се разрешени и кои се случуваат континуирано во последните две години. Досега не е фатен ниту еден насилник. Зошто не се пронаоѓаат сторителите?“

(Активистите одржаа протест пред влезот на Јавното обвинителство и на 22 јануари 2015 година, кој го поддржаа и претставниците на Платформата за граѓанска политика *АЈДЕ!*)

Локации:

Влез во зградата на Јавно обвинителство, Скопје

Датум:

27 ноември
2014 г

Автор/и:

Активисти,
Национална
мрежа против
хомофобија и
трансфобија
(НМХТ)

АЈДЕ! пред Собрание

Седнати на столчиња (123 на број, за да го симболизираат бројот на пратеници во Собранието) пред споменикот на АСНОМ кај Собранието, блокирајќи ја улицата, членовите на Платформата за граѓанска политика АЈДЕ!, во рацете држеа натписи „АЈДЕ!“, напишани на кирилица и на латиница. Тие симболично им порачуваа на пратениците и на власта дека граѓаните се извор на суверенитетот и дека демократијата не е можна без активни и сложни здружени луѓе. Беше интонирана државната химна, а притоа активистите му го свртеа грбот на Собранието, а потоа се слушаше песната „Нон

пасаран“. Говореа активистите и членовите на АЈДЕ!: Марјан Забрчанец, Славчо Димитров, Артан Садику, Биљана Гинова, Петрит Сарачини, Елизабета Секирарска, Акиф Карман. „За нас, демократијата значи фер услови за натпревар на идеи и за почитување на различностите. За нас, социјалната правда значи намалување на социјалните разлики, а не корумпирање на најранливите и газење врз нивното достоинство. Ние веруваме во слобода, правда и еднаквост за сите и ја продолжуваме антифашистичката традиција врз која се темели нашата држава“, стоеше во прогласот на АЈДЕ!.

Локации:

ул. „11
Октомври“ (пред
Собранието на
РМ), Скопје

Датум:

23 декември
2014 г.

Автор/и:

Платформа
за граѓанска
политика АЈДЕ!

Владимир Милчин

Периодот од 2009 до 2016 година го одбележа силна граѓанска мобилизација, со голем број протести против политиките на тогашната Влада. Меѓу сите тие се појави Платформата за граѓанска политика „АЈДЕ!“, чиишто 123 членови (исто колку и пратеници) на 23 декември 2014 година седнаа на улицата пред Собранието. Што значеше тоа во тогашниот политички контекст?

Неколкуче акции на Платформата за граѓанска политика „АЈДЕ!“ беа протестни перформанси изведени на различни локации, односно пред објекти во кои се случуваше политичкиот криминал на режимот на Груевски (Собранието, МТВ, Уставниот суд, Судската палата, Министерството за здравство). Тоа беше неочекуван исчекор од вообичаените партиски митинзи и маршеви и значеше проширување на опфатот и зголемување на влијанието на дебатите што ги организираа Граѓаните за европска Македонија (ГЕМ), кои претходеа. „АЈДЕ!“ издиша кога ги повика граѓаните на бдеене пред Уставниот суд, а специјалните единици на МВР (имаа и водени топови!) го блокираа пристапот до плоштадот од другата страна на Камениот мост. Акцијата на „АЈДЕ!“ беше навремено пријавена, но МВР (министерот во т.н. Пржинска влада беше од СДСМ!) дозволил истиот простор да го узурпираат Стевче Јакимовски и неговите сопартијци.

Вие бевте иницијатор на „АЈДЕ!“, платформа во која членуваа луѓе од различни сфери, можеби и со различни политички ставови. Какви беа очекувањата и целите од оваа платформа?

Да, политичката разноликост беше една од вредностите на „АЈДЕ!“. Она што нè обединуваше беше паролата „Нема правда, нема мир!“. Учеството на луѓе од културата овозможи „АЈДЕ!“ да биде организатор на културната програма во Кампот на слободата пред Владата.

Од денешна перспектива, би направиле ли нешто поинаку кога станува збор за „АЈДЕ“?

Гледано од денешна перспектива, не знам ни дали воопшто би иницирал платформа за граѓанска политика. Лузните од предаството на идејата „Нема правда, нема мир!“ сè уште болат. Згора на тоа, денес јавниот простор е узурпиран од партиите, партиите се контролирани од политиканти, а демократијата е киднапирана од клептократијата. Настрана пандемијата и мерките кои забрануваат масовни собири.

Кога бевте извршен директор на Фондацијата Отворено општество – Македонија го поттикнувавте и го помагавте уметничкиот активизам. Според Вас, каква беше и каква може да биде улогата на ваквиот начин на изразување став кога се работи за демократизација на општеството?

Тоа е нешто без што не се може. Дисциплинирањето на едно општество, односно задушнувањето на слободите, подразбира колективизирање, односно постројување во еден или во неколку етнички и/или партиски колективи. Уметникот, по правило, е индивидуалец кој се опира на постројувањето во каков и да е колектив што униформира. Демократијата и граѓанското општество се невозможни без различностите, а тука суштинска улога игра уметноста. Рок-музиката во сите жанрови, графитите, хепенинзите и алтернативните и, особено, уличните театри, го обележаа 20 век како „лелек по слобода“. Предградието стана центар. Малограѓанштината беше поразена. Векот што денес го живееме е век на реставрација на малограѓанштината. Центарот стана периферија, задушена од кичот и алчноста. Потребни ли се повеќе аргументи за неопходноста од уметнички активизам, за кој во бурните шеесетти години имаше посоодветен израз - уметничка герила.

Може ли да постои уметност без политичка и општествена одговорност?

Може. Јапонија ги има и режисерот Куросава и сликарот Хокусаи. Ларпурлартизмот не е нова идеја. Многу пострашно од него е славењето на демагозите, деспотите, диктаторите, тираните. Но, ова прашање повлекува уште едно прашање: Има ли уметникот како граѓанин политичка и општествена одговорност? Судејќи според нашата ситуација - и има и нема. Дијапазонот е широк - од молчење до аплаудирање за она што би требало да се исвирка.

Дали ваквите акции имаат некаков ефект само во „заробена држава“, кога се затворени сите други канали, или сметате дека секогаш треба да се биде критички буден кон општествените динамики?

Задоцнетите акции се неефикасни. „Заробената држава“ ќе одговори мафијашки брутално. Затоа, критиката мора да биде навремена. И мора да биде критика на постоечкото, како што би рекол Маркс.

Во услови кога светот е преплавен со популизам, енормно ширење лажни вести и различни облици на фашизам, каква е иднината на креативниот активизам? Треба ли да се менуваат неговите стратегии или пак тој допрва ќе станува сè поразвиена форма на протест, мобилизација, начин на учество и градење заедници?

Просто ми е страв да се обидам да одговорам на прашањата. Ми звучат катастрофично. Светот е излезен од своите зглобови, зар не? Зар пак од почеток? Сизифовска задача. Не знам ништо за стратегиите на креативниот активизам, но претпоставувам дека тие не се општоважечки, туку зависат од местото и од времето. И мислам дека на почетокот на стратегиите треба да биде препознавањето на луѓето и на вредностите. Потоа следуваат толеранцијата, па солидарноста... Без нив нема заедница.

Гушкање на ГТЦ (вторпат)

И покрај ниските температури и интензивните врнежи на снег, граѓаните по вторпат направија жив сид, симболично гушкајќи го ГТЦ, а во рацете држеа жижици и извикуваа „Го сакам ГТЦ!“ и „Не го даваме!“, порачувајќи дека нема да дозволат власта да го смени ликот на овој култен објект, кој за скопјани е важен дел од нивната историја и култура. Под мотото „Во новата година со стариот ГТЦ“ пред ГТЦ говорела Даница Павловска Циги, Сања Раѓеновиќ Јовановиќ, Мартин Гулески, Донка Барџиева Трајковска, Ратка Димитровска, Алјоша Поповски, Јовица Ивановски и Томислав Османли. Музички настапи имаа: Ана Костовска, Лева Патика, Мирко Попов, The Џака Накот, Костадин Шурбановски, Симон Киселички, „Скопски анонимни музичари“. Настанот го водеа: Огнен Јаневски и актерите Марин Бабиќ и Сања Арсовска.

166

Локации:

Градски
трговски
центар, Скопје

Датум:

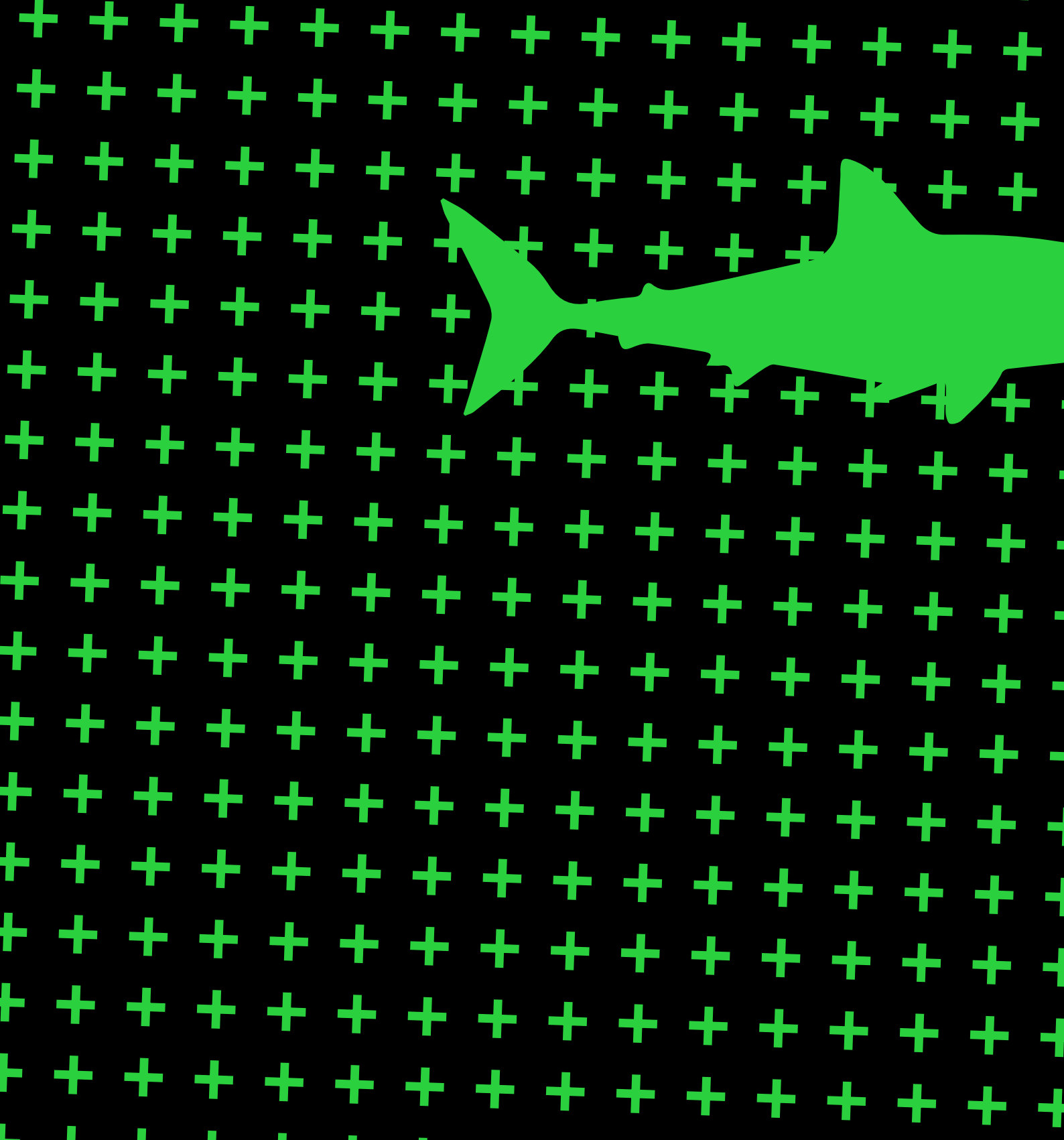
28 декември
2014 г.

Автор/и:

Граѓанска
иницијатива
„Го сакам ГТЦ“,
Асоцијација
на архитекти
на Македонија
(ААМ)

+ДОБРЕ ДОЈДОВТЕ ВО ТЕТОВО+СИТЕ
СМЕ КЕЖАРОВСКИ+АЈДЕ! БАРА
ОДГОВОРНОСТ ОД ВИНОВНИЦИТЕ ЗА
СМРТТА НА ТАМАРА+ПЕРФОРМАНС
ПРЕД МТВ „АЈДЕ!“+ТРЕТО ГУШКАЊЕ
НА ГТЦ+АЈДЕ!: НЕ ЗА НЕУСТАВНИТЕ
ЗАКОНИ ЗА ХОНОРАРЦИТЕ!
+СТУДЕНТИТЕ УЧАТ И ПО 23 ЧАСОТ
+БАРОКОТ ОДБЛИСКУ ДОАЃА+„ОЧИ
НА ДРВЈА“+„АЈКУЛИ ВО ВАРДАР“
+„МАЈМУНИ НА ПАЛМИ“+„ВОЗЕН
РЕД НА ГАЛИИ“+ОТВОРАЊЕ НА
ФЕСТИВАЛОТ АКТО+ЧИТАЊЕ НА
УСТАВОТ+ГОЛЕМИ УШИ И ЏИНОВСКО
ОКО ПРИСЛУШУВАА И СИРКАА НИЗ
СКОПЈЕ+„ТОЧАЦИ: ИНТЕРВЕНЦИЈА
ЗА ЗГОЛЕМУВАЊЕ НА БЕЗБЕДНОСТА
НА ВЕЛОСИПЕДИСТИТЕ“+ПРОТИВ
ФЕМЕИЦИДОТ+РАДИО СЛОБОДНО
СКОПЈЕ+ТУРА НА „НЕНАУЧЕНА
ЛЕКЦИЈА“ - КУНСТВЕРКШТАТ+БЕЛИ
ДРОБОВИ ПРЕД ВЛАДА

Добре дојдовте во Тетово

На влезот на Тетово активистите од *Еко Герила* поставија табла со натпис „Добре дојдовте во Тетово, најзагадениот град во Европа“, напишан на македонски и на албански јазик. Таблата беше налик на оние што вообичаено се поставуваат за обележување на населените места.

170

Локации:

Влез во градот Тетово

Датум:

21 јануари 2015 г.

Автор/и:

Активистите на *Еко Герила*

Аријанит Џафери

Во кои артивистички акции во јавен простор сте учествувале и/или сте ги иницирале? Каков беше поширокиот општествен контекст во кој започна да работи *Еко Герила* и Вие, лично?

Еко Герила има иницирано повеќе артивистички акции во јавен простор, особено во форма на герила-акции. *Еко Герила* започна со работа поради огромното загадување на воздухот во Полошкиот регион, особено во 2013 година. Во тоа време немаше развиена свест кај граѓаните во врска со загадувањето на воздухот, а големиот број невладини организации во земјата не беа вклучени во некои значајни активности за промена на ситуацијата со аерозагадувањето во земјата, а особено во Полошкиот регион.

Кои беа главните карактеристики или елементи на артивистичките акции на *Еко Герила* во кои сте учествувале или сте ги креирале?

Главни карактеристики на уметничките акции што ги организиравме се: елементот на изненадување, интересната и привлечна содржина, како и храброста да се погоди директно политиката, со имиња и презимиња.

Како се одвиваше организирањето на една артивистичка акција, на пример концертот на отпадот во Тетово?

Организирањето на концертот на дива депонија не беше многу едноставно. Требаше да најдеме музичари кои имале искуство со канцер или биле излекувани од канцер и да одлучиме кое музичко парче ќе го свириме. Контактниравме со центарот ЛОЈА за да го снимаме концертот, а потоа снимките ги дадовме на медиумите. Беше многу тешко целата идеја да се чува во тајност, поради големиот број учесници во публиката, но сепак концертот силно ги погоди властите.

Кои артивистички акции ги оценувате како најуспешни и зошто?

Имавме една акција кога пред џамија собиравме пари за плата за министерот за животна средина, од кој баравме да си поднесе оставка. Оваа акција привлече големо внимание и го поттикна министерот да реагира, бидејќи беше лично погоден. Концертот на дивата депонија беше исто така многу успешна акција, бидејќи по кратко време дивата депонија беше исчистена. Ваквата акција ги посрамоти локалните власти, кои во почетокот реагираа смешно, жалејќи се дека музичарите не се од Тетово.

Друга активност што предизвика големи реакции беше изложбата организирана во соработка со центарот ЛОЈА, на која беа објавени лажните ветувања на градоначалничката Теута Арифи. Половина час подоцна изложбата беше прекината од страна на обезбедувањето на градоначалникот, а реагираа многу организации, но и премиерот на државата.

Дел од своите активности Еко Герила ги спроведе како герила уметнички акции во јавен простор. Зошто се одлучивте за ваков вид дејствување?

Герилските акции привлекуваат поголемо внимание и се покреативни, па затоа ги користевме како модел.

Дали уметничките акции во Тетово доведоа до промени во градот, па и пошироко?

Да, понекогаш кога јавно ќе ги посрамотите властите, тие преземаат мерки за промена на ситуацијата.

Како гледате на оваа форма на изразување на граѓаните, активистите, заедно со уметниците, кога станува збор за локалните проблеми?

Сметам дека ваквите активности се многу потребни и дека треба повеќе да се охрабруваат. Верувам дека организациите имаат многу знаења, но дека немаат доволно храброст.

Како гледате на иднината на овој вид герила-акции?

Поради фактот дека се многу атрактивни, сметам дека и во иднина ќе има уште повеќе вакви акции.

Сите сме Кежаровски

Новинари и граѓани се собраа пред Апелациониот суд во Скопје на протест против пресудата од 2 години затвор за новинарот Томислав Кежаровски. Од судот, граѓаните се упатија кон зградата на Владата на Република Македонија. Членовите и активистите на АЈДЕ! пред судот дојдоа во колона еден зад друг, со маски на лицата со ликот на новинарот Кежаровски и бели балони во рацете, во тишина. Присутните демонстранти извикуваа „Сите сме Кежаровски“, „Нема правда, нема мир“ и „Не ви го даваме“. Белите балони на кои беа испишани различни пораки беа пуштени кон небото од пред зградата на Владата. Активистите на АЈДЕ! на самиот протест иницираа хуманитарна акција за собирање средства за семејството Кежаровски, кое се наоѓаше во исклучително тешка материјална состојба.

Локации:

Апелационен суд, Скопје

Датум:

20 јануари
2015 г.

Автор/и:

Платформа
за граѓанска
политика АЈДЕ!

СТОП ЗА МОНТЕГРАНО
НЕ МО СЪДЕТЕ НЕ ДАЙКОТЕ

СЪДИ СЪДЕТЕ МИЛНО
#ДЕТОНАТОР

КОЕ ДА СЪДЕТЕ
#ДЕТОНАТОР

ТЕЛЕФОН ЛИ СУДИ НАМЕСТО МИ?

КЕЖО И НИЕ СМЕ СО ТЕБЕ
#ДЕТОНАТОР

НОВИНАР ДАД РЕШЕТКИ

БАРАМЕ ПРАВДА
НЕ ЕТОНАТОР
#МИЛОСТ !!!

СИТЕ СМЕ КЕЖО

КЕ ПРОБАТЕ? НЕМАТЕ ТОЛКУ ЗАТВОРИ ЗА НАС

РОЛКУ ЧИНИ СЛОБОДАТА?
ВЕ ПРАШВА НИКОЛА НАЗДЕНСКИ

ЦЪВЪЛКА ГЪ УЛИЦИТЕ
ВИШОТ МЕДИУМ

СЛОБОДА
ЗА
КЕЖО

Тас су

НЕ МОЖЕТЕ
САМЕ ДА НЕ
ЗАТВОРИТЕ

СЛОБОДА
НА
ИЗРАЗУВАЊЕ

СЛОБОДА
ЗА
КЕНО

АЈДЕ! бара одговорност од виновниците за смртта на Тамара

Членовите на *АЈДЕ!* со бели маски на лицата, облечени во црно, во колона по двајца се движеа од Старата скопска чаршија, преку Камениот мост. Колоната застана пред Министерството за здравство и во тишина го истакна транспарентот со кој побара одговорност за случајот во кој несоодветното и неодговорно постапување во Министерството за здравство резултираше со смртта на деветгодишното девојче Тамара. Претставниците на платформата изјавија дека „симболизирајќи ја безличноста и безмилосноста на државните институции“, *АЈДЕ!* бара оставка од министерот за здравство и го поддржува протестот „Црвен картон за Тодоров“ (*АЈДЕ!* ги повикува сите граѓани во Република Македонија да не дозволат и оваа жртва на популистичкиот режим да биде заборавена.). *АЈДЕ!* ги повикува граѓаните гласно да ја пренесат пораката дека не смее веќе никогаш да се случи искривениот морал и политики на оваа власт да доведат до згаснување на нечиј живот. „АЈДЕ! да се бориме за нашето право на правда, вистина и слобода!“, придружен текст на видео <https://www.youtube.com/watch?v=elTq1O7ulNM>)

Локации:

Министерство
за здравство,
Скопје

Датум:

19 февруари
2015 г.

Автор/и:

Платформа
за граѓанска
политика *АЈДЕ!*

ОДГОВОРНОСТ ЗА ТАМАРА ОД ОДГОВОРНО

МАЈА ПАРНАЦИЕВА –
ЗМЕЈКОВА
директорка на Ф30

ОСТАВКА ОД
ТОРОС

ЏЕМАИЛИ
МЕХАЗИ
директор на Ф30

2015

Перформанс пред МТВ „АЈДЕ!“

Членовите на платформата за граѓанска политика *АЈДЕ!*, мотивирани од потребата јавно да ѝ порачаат на Македонската радиотелевизија (МРТ) дека треба да биде сервис на граѓаните, а не владин мегафон, пред зградата на МРТ организираа протестен перформанс. Настанот почна со редување столчиња на кои седеа членовите на *АЈДЕ!* со розови очила, симболично покажувајќи дека јавниот сервис прикажува нереални информации, а потоа беше интонирана химната. Перформансот продолжи со симболичното рушење на триметарскиот картонски медиумски диктатор и со симнување на розовите очила што ги носеа учесниците. Откако симболичниот медиумски диктатор падна, новинарите и граѓанските активисти: Зоран Бојаровски, Сашка Цветковска, Инес Ефремова, Јана Коцевска, Кристина Леловац и Билјана Бејкова, говореа за слободата на изразување, за слободата на медиумите, за пропагандата и тоа каква би требало да биде улогата на Македонската радиотелевизија, како јавен радиодифузен сервис на граѓаните.

Локации:

Булевар „Гоце Делчев“ (пред зградата на Македонска радиотелевизија), Скопје

Датум:

28 февруари
2015 г.

Автор/и:

Платформа
за граѓанска
политика *АЈДЕ!*

Трето гушкање на ГТЦ

Во пресрет на референдумот кој се одржа на 26 април 2015 година, на кој се одговараше на прашањето „Дали сте за тоа да се задржи автентичниот изглед на фасадата на Градскиот трговски центар?“, граѓаните по третпат го „гушнаа“ ГТЦ, обиколувајќи го и создавајќи жив штит околу него. Потоа се одржа концерт (настапија Ана Костовска, група „Флека“, Бени Шаќири и Златко Ориѓански) и говореа професорите Елизабета Аврамовска, Никос Чаусидис, Мартин Гулевски, Мишко Ралев, Небојша Вилиќ, режисерот Александар Поповски и активистот Никола Наумовски.

На 5 април 2017 година, Уставниот суд донесе привремена мерка, односно ја стопираше идејата на Владата да ги облече во „барок“ ГТЦ, Македонската опера и балет и Универзитетската библиотека.

Локации:

Градски трговски центар, Скопје

Датум:

24 април 2015 г.

Автор/и:

Иницијатива „Го сакам ГТЦ“

АЈДЕ!: НЕ за неуставните закони за хонорарците!

Протестниот марш започна пред Министерството за финансии, а заврши пред Уставниот суд на Република Македонија, каде што беа поднесени претставки од 6.400 граѓани за утврдување на неуставноста на пакетот закони со кои се регулира плаќањето придонеси за хонорарците.

Пред Уставниот суд, активистите од *АЈДЕ!* поставија голема вага на криминалот, на која од едната страна беше ликот на Никола Груевски, како олицетворение на криминалот, а од другата страна беа претставени граѓаните. Таму се обратија активистите Јасмина Голубовска, Гоце Марковски и актерката Симона Спировска. Во текот на март и април 2015 година, Граѓанската платформа *АЈДЕ!* спроведе иницијатива во 15 градови во државата, со која им овозможи на илјадници граѓани да се приклучат кон здружената акција и да го изразат револтот од пакетот закони со кои се загрозуваше еднаквоста на граѓаните и нивните работнички права.

Локации:

Пред зградата на Уставен суд, Скопје

Датум:

24 април 2015 г.

Автор/и:

активисти на Платформата за граѓанска политика *АЈДЕ!*

Студентите учат и по 23 часот

Група студенти, членови на *Студентскиот ѝленум*, со книги во рацете седнаа и половина час ја блокираа улицата пред влезот во Градската библиотека „Браќа Миладиновци“. Ваквата герила-акција беше одговор на упадот на полицијата во читалната на 5 мај по 22 часот. Активистите им изразија поддршка на колегите кои доживеаја стрес поради упадот на полициските специјалци и до колегите кои притоа биле влечени, навредувани, а одреден број од нив и повредени.

184

Локации:

Бул.
„Партизански одреди“, пред
Градската
библиотека
„Браќа
Миладиновци“,
Скопје

Датум:

9 мај 2015 г.

Автор/и:

Активисти на
Студентскиот ѝленум

Барокот одблиску доаѓа

Активистите облечени во барокни костими направија серија фотографии на повеќе локации во градот и ги објавија на социјалните мрежи, со цел да ја покажат апсурдноста на проектот „Скопје 2014“, на кој власта потроши милионски суми, што најсликовито го долови министерот за финансии Зоран Ставрески со славната реченица „Ние сме лудаци, ова што го правиме е ненормално, трошиме на чоколада, а немаме леб“, во прислушуваниите разговори што ги објавија СДСМ и лидерот Зоран Заев. Вечерта активистите влегоа во Театар *Комедија* за време на одржувањето на претставата „Лисистрата“, во која главна улога ја играше Јелена Жугиќ, директорка и поддржувач на политиките на Никола Груевски. Активистите беа облечени во барокни костими и со налепници на устите на кои пишуваше #Протестирам.

Локации:

Градски парк
(Фонтана),
ресторан,
кафуле во
Дебар маало,
Театар
Комедија,
Скопје

Датум:

4 јуни 2015 г.

Автор/и:

Движење
#Протестирам

„Очи на дрвја“

Ова беше првата урбана уметничка акција, по која следуваа уште десетици други, не само во Скопје, туку и ширум земјата. На неколку големи дрвја во центарот на Скопје беа поставени очи (пластика, нитро боја). На хумористичен начин, преку пораката – „Дрвјата во Скопје еволуираа и им пораснаа очи, за да можат да видат ако доаѓаат да ги исечат“, авторите предупредија на засиленото сечење на дрвјата во градот, кое се одвиваше без јавно претставен план и без да се информираат граѓаните.

Локации:

ул. „Френклин Рузвелт“, ул. „Илинденска“, бул. „ВМРО“, Скопје

Датум:

25 јуни 2015 г.

Автор/и:

група *Урбани уметнички акции*; Никола Писарев, Ѓорѓе Јовановиќ

2015

„Ајкули во Вардар“

Откако во раните утрински часови активистите ги поставија во водата перките од „ајкулите“, до медиумите анонимно испратија информација дека во реката Вардар се забележани ајкули. Информацијата беше дополнета со фотографии и видеоснимка од карактеристичните перки како пливаат во водата. Акцијата беше коментар за узурпирањето на јавниот простор и реката во центарот на градот со објекти од „Скопје 2014“, како галиите и жалните врби - објекти кои беа поставени директно во реката.

188

Локации:

Kej на Вардар,
река Вардар,
Скопје

Датум:

7 јули 2015 г.

Автор/и:

група *Урбани
уметнички
акции*; Никола
Писарев

„Мајмуни на палми“

Акцијата на поставување фигури (дигитални отпечатоци на форекс) на мајмуни на палмите во Скопје, Велес, Прилеп и во Струга беше реакција на кршењето на Законот за заштита на автохтоните сорти од страна на државата и прекумерното непотребно трошење на јавните пари. Оваа акција имаше за цел да им покаже на граѓаните за какви непотребни работи се трошат нивните пари. Палмите за кои во 2015 година се потрошија околу 1 милион евра, по пет години се исушени и веќе не постојат.

Локации:

Keј на реката Вардар, ул. „Митрополит Теодосиј Гологанов“, Скопје, Велес Дом на култура „Марко Цепенков“, Прилеп, Градски кеј, Струга

Датум:

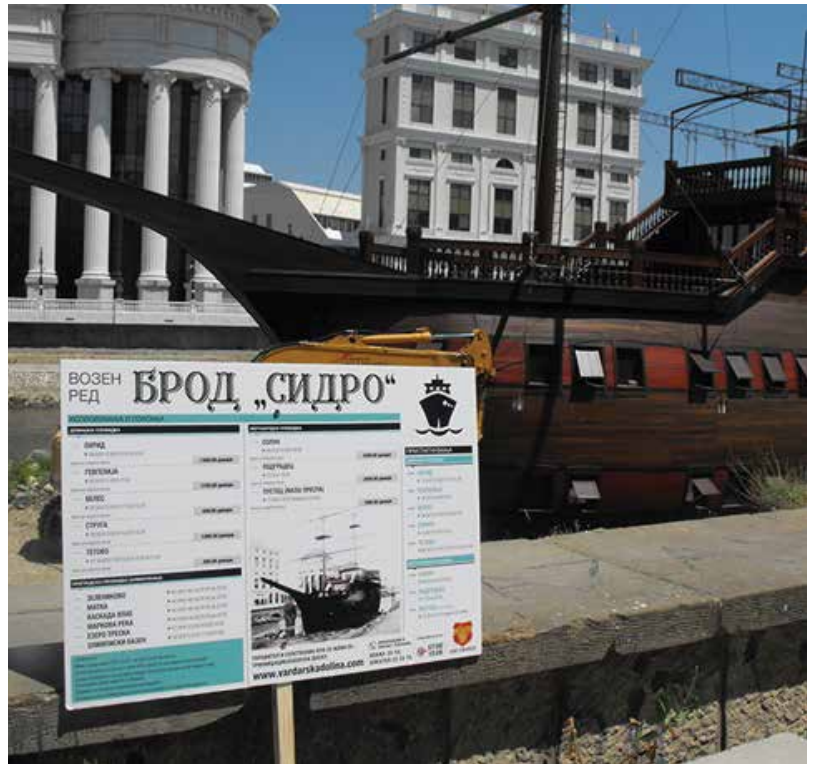
15 јули 2015 г.

Автор/и:

група Урбани уметнички акции

„Возен ред на галии“

Акцијата беше реакција на проектот „Скопје 2014“ и на уништувањето на коритото и брегот на реката Вардар. Беше прикажана гротескноста на идејата за сидањето објекти во облик на галии во Вардар. Со поставувањето табли (3 табли) и налепници (поголем број) со возен ред (дестинации: Поградец, Солун, Пустец) на хумористичен начин се потенцираше апсурдноста на неподвижните галии. Идејата на оваа акција беше да се покаже нефункционалноста на урбаното уредување на коритото и кејот на реката Вардар и залудното трошење на јавните пари.

Локации:

Кеј на Вардар, Скопје (во непосредна близина на галиите), автобуска постојка

Датум:

30 јули 2015 г.

Автор/и:

група Урбани уметнички акции

Отворање на фестивалот АКТО

На отворањето на десеттото издание на фестивалот за современи уметности АКТО, актерот Иван Јерчиќ го изведе перформансот „Битолски гибања“, кога одејќи по улицата, го говореше обраќањето на актерот Стево Жигон пред студентите во Белград во 1968 година, во кој го цитира Робеспјер од драмата на Бихнер „Смртта на Дантон“. Дел од говорот се појавува во филмот „Liparijska Gibanja“ („Движења во јуни“) на Желимир Жилник. „Нашиве внатрешни непријатели нè принудуваат на слабост. Тие сакаат да му ги одземат на народот оружјето и силата. Оружје на државата е стравот, силата на државата е моралноста, зашто стравот без неа е погубен, зашто моралноста без него е семожна“. Учесниците на фестивалот, активисти и граѓани, го следеа во протестна поворка. Истата година во Штип, истиот перформанс, во рамките на АКТО, го изведе и актерката Сања Арсовска.

Локации:

Широк сокак,
Битола

Датум:

14 август 2015 г.

Автор/и:

Иван Јерчиќ,
актер, учесници
на фестивалот,
активисти

Читање на Уставот

Во рамките на програмата на десеттото издание на фестивалот за современа уметност АКТО, се одржа читачка група: Устав на РМ со Жарко Трајаноски, како дел од проектот „Живи библиотеки“ - архиви на граѓанската непослушност. Активистите седнати во круг на улицата читаа на глас членови на Уставот, кои во тој период, беа прекршувани од страна на Владата и претседателот на државата. Горѓе Јовановиќ изведе перформанс „Чујте убаво, ќе читаме од Уставот на Република Македонија!“

Локации:

Широк сокак
(спроти
Офицерскиот
дом), Битола

Датум:

16 август 2015 г.

Автор/и:

Жарко
Трајаноски и
ад хок група
активисти

Големи уши и џиновско око прислушуваа и сиркаа низ Скопје

Активистите се маскираа како „големите уши и окото“, исмевајќи го скандалот со прислушувањето во Македонија. Тие симболично ги прислушуваа критички настроените медиуми и граѓански организации, кои ги критикуваа политиките на Владата и на владејачката партија. Акцијата започна пред зградата на Владата и пред седиштето на партијата ВМРО-ДПМНЕ, каде што активистите ја симулираа „работата“ на „големите уши и окото“. Целта на акцијата беше преку пародија да се прикаже како владините институции незаконски следеле повеќе од 20.000 граѓани, меѓу кои и стотици новинари и активисти на граѓанското општество, како што беше откриено со политичките „бомби“ објавени од тогашната опозиција. Акцијата беше дел од иницијативата „Слобода наместо страв“, во знак на поддршка на слободата на изразување, наспроти надзорот.

194

Локации:

пред Владата,
пред седиштето
на ВМРО-
ДПМНЕ, пред
Канцеларијата
на редакцијата
на Фокус,
*Хелсиншкиот
комишеш* за
човекови љрава,
Општината
Центар, ЕУ
Инфо центар,
Скопје

Датум:

16 октомври
2015 г.

Автор/и:

активисти од
фондацијата
Метаморфозис
и коалицијата
*Граѓани за
Македонија*

„Точаци: Интервенција за зголемување на безбедноста на велосипедистите“

Водени од податокот дека 2015 година имала најцрн биланс за велосипедистите како жртви на сообраќајни несреќи во Скопје, авторите ја намениле акцијата за подобрување на велосипедската инфраструктура во Скопје. Акцијата се состоеше од скулптурално изведени флуоресцентни велосипеди со човечки силуети на кои беа испишани пораките: „Јас кај да возам?“, „Скопје е и мој град!“ и „Уште колку жртви?“ Истовремено, интервенцијата беше и потсетување на ветувањата на градските власти дека ќе овозможат поголема безбедност и ќе означат велосипедски патеки. Поставените фигури на велосипеди останаа на локациите цели три месеци по нивното поставување.

Локации:

ул. „Орце
Николов“, ул.
„Френклин
Рузвелт“, бул.
„8 Септември“,
Скопје

Датум:

11 ноември
2015 г.

Автор/и:

група Урбани
уметнички
акции

Против фемицидот

Облечени во бело, со крвави рани од насилство или убиство на лицата и на телата, активистките протестираа против фемицидот и насилството врз жените, кое не треба да остане „приватна работа“! Кампањата се одржуваше под мотото: #ГласПротивНасилство #365ДенаАктивизам.

Локации:

Плоштад
„Македонија“,
Скопје

Датум:

25 ноември
2015 г.

Автор/и:

Активистки за
женски права

Радио Слободно Скопје

Радио *Слободно Скопје* беше интерактивен интернет радиопројект чија програма се емитуваше на www.radiomof.mk. Радиото беше создадено во знак на протест против општата репресијата на слободата на изразување и мислење; маргинализацијата на современата уметност, од една страна, и манипулација со уметноста и со културните содржини од страна на режимот во процесот на рекреирањето на идентитетските политики, од друга страна. Мобилната/монтажна галерија, за потребите на овој проект беше преобликувана во објект (скулптура) - радиоприемник, а внатрешноста на галеријата беше адаптирана во студио. Самата скулптурална интервенција беше и личен авторски одговор на скандалозниот мега проект „Скопје 2014“, којшто не само што

ги трансформираше главните одредници на Скопје, туку имаше намера да избрише голем број објекти и урбани пејзажи од колективната меморија на луѓето. Радио *Слободно Скопје* беше отворена уметничка платформа за обединување на визуелни уметници, музичари, теоретичари, социолози, студенти, работници, активисти и граѓани, каде што сите можеа да ги искажат своите мислења и ставови и да проговорат за проблемите што произлегуваа од тогашната политичка и економска криза. Во форма на интервјуа, музика, дискусии, анализи и радиодрами, овој проект меѓу другите аспекти имаше за цел да го преиспита радиоформатот и да развие поинаков пристап кон медиумот како простор за слобода на говор и мисла.

Локации:

Мобилна/
монтажна
галерија, Парк на
франкофонијата,
Скопје

Датум:

1 декември 2015
- 30 јуни 2016
година

Автор/и:

Ѓорѓе Јовановиќ

Тура на „Ненаучена лекција“ – Кунстверкштат

Аматерската театарска група *Кунстверкштат* го започна својот театарски караван на претставата „Ненаучена лекција“, која беше изведена во 5 градови: Велес, Неготино, Струга, Тетово и Скопје. „Ненаучена лекција“ е работена според текстовите „Келавата пејачка“ и „Лекцијата“ на Ежен Јонеско. *Кунстверкштат* е група млади ентузијастички и активисти, која функционираше во рамките на Медиа/ Арт клубот Скопје на *Младински образовен форум*. Започна како идеја на двајца, а прерасна во друштво (без граници) на креативност, посветеност и младинска критична мисла. Групата започна со работа во февруари 2014 година, како интерактивна работилница за перформанс и настапи на повеќе настани, како „Кој се плаши од молкот лош?“, конференцијата за социјални медиуми и активизам „Engage“, Скопје Creative Hub, окупацијата на УКИМ „Автономна зона“, како и на самостојни изведби на своите перформанси.

Локации:

Сала „Бели мугри“, Велес

Датум:

9 декември
2015 г.

Автор/и:

Аматерската
театарска група
Кунстверкштат

Бели дробови пред Влада

Се одржа масовен протест против аерозагадувањето кое го произведуваше Јуџохром. Пред оградата што ја опкружуваше Владата, активистите поставија големи бели дробови, за да укажат на алармантната состојба со аерозагадувањето.

Локации:

пред зградата
на Владата,
Скопје

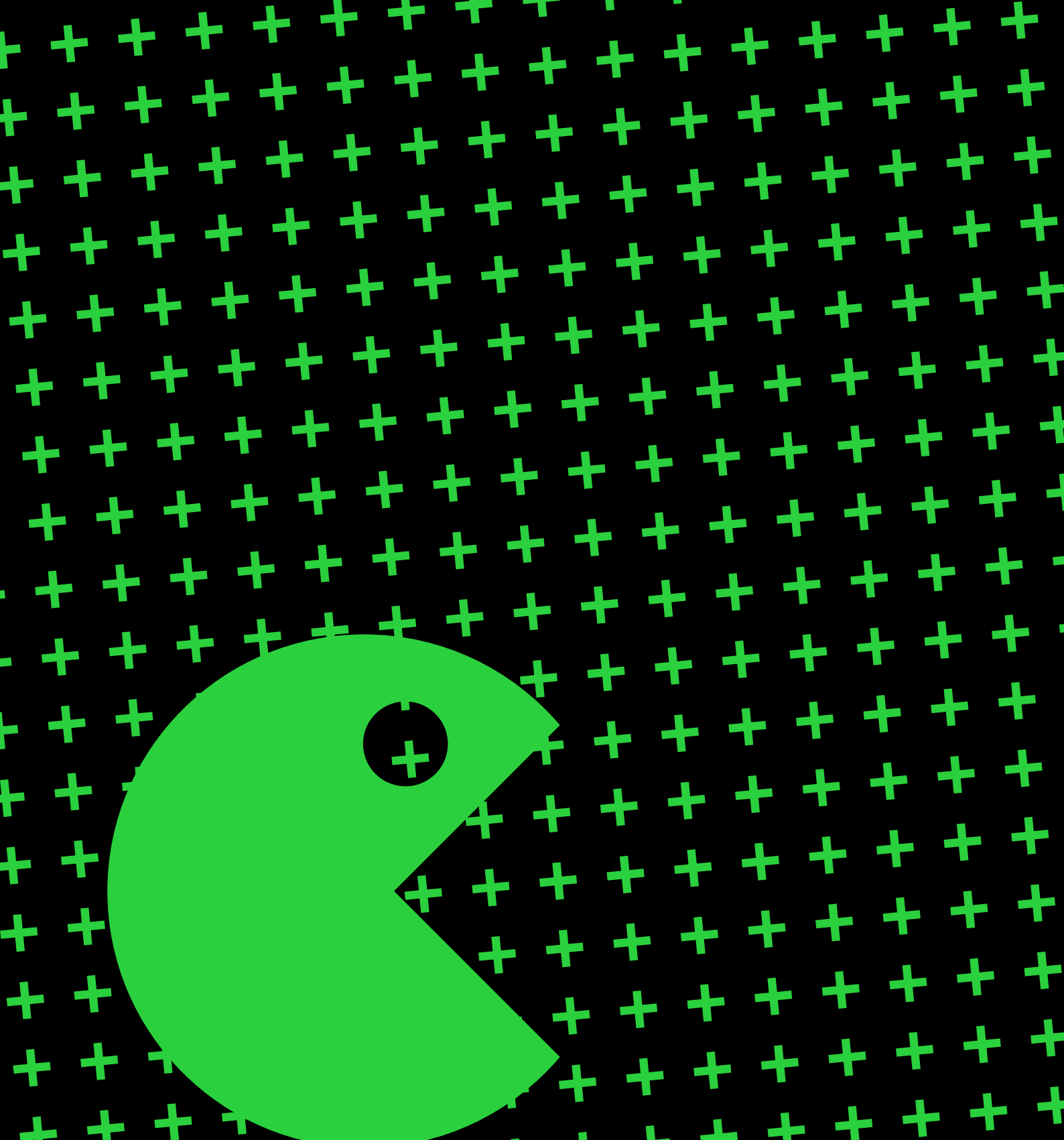
Датум:

28 декември
2015 г.

Автор/и:

Еко Герила,
еко-активисти

+„КОЛКУ ЧЕВЛИ ОСТАНАА
НЕИЗНОСЕНИ!“+ПРЕТСТАВА
„ТЕЛЕТАБИСИ“+ОДА ЗА ЦАРОТ
НИКОЛАЈ+„СПОМЕНИК НА
ДИЈАЗЕПАМОТ“+„ПАКМАН ГО БРАНИ
АЕРОДРОМ“+„БАРОКНИ ВЕЦИЊА ЗА
ДОМАШНИ МИЛЕНИЦИ“+„РИБОЛОВ НА
ДУПКА НА УЛИЦА ВО ВЕЛЕС“+ШАРЕНА
РЕВОЛУЦИЈА+„НЕМА ТРСКА,
НЕМА МИР!“+„АРСЕНОВ СТОЛБ НА
ВИСТИНАТА“ ВО ГЕВГЕЛИЈА+ГИНИСОВ
РЕКОРД: РЕАКЦИЈА НА РЕКОРДНО
ОДОЛГОВЛЕКУВАЊЕ ПРИ
ИЗГРАДБАТА НА УЛИЦА+АРСЕНОВА
ЛИМОНАДА НА ГРАНИЧНИОТ ПРЕМИН
„БОГОРОДИЦА“+„ПАТОКАЗИ СО БРОЈ
НА ИСЕЛЕНИ ЛИЦА ВО РЕКАНСКО-
ДЕБАРСКИОТ РЕГИОН“+„КОСАЧИ
НА ТРЕВА И ЏБУНОВИ НА
ПАТНИТЕ ПРАВЦИ ВО ЗАПАДНА
МАКЕДОНИЈА“+„БУНАР ВОДА ЗА
ГЕВГЕЛИЈА“+„ОБЕЛЕЖУВАЊЕ
НА НАЈДЛАБОКИТЕ ДУПКИ ОД
ШАХТИ“+ПРОТЕСТЕН КОНЦЕРТ НА
ДЕПОНИЈАТА ВО ТЕТОВО+„ПРВА
ПОМОШ ЗА ДЕТСКИ ИГРАЛИШТА
ВО СКОПЈЕ“+ТЕГЛИ СО ЧИСТ
ВОЗДУХ ОД ПЕЛИСТЕР+КАБИНИ ЗА
ДИШЕЊЕ ВО СКОПЈЕ+„ПЕТАР ПАН
И СВОНЧИЦА ЛЕТААТ ВО ПАРКОТ НА
ФРАНКОФОНИЈАТА“

„Колку чевли останаа неизносени!“

По повикот на „Заслужуваме подобро!“ на социјалните мрежи, на улицата пред Влада беа наредени повеќе од илјада чевли, симболично потсетувајќи ја власта на сите оние кои се иселиле од Македонија во потрага по подобар живот, а за кои официјалните бројки покажуваа дека се работи за околу 600 000 луѓе. Немаштијата, невработеноста, одземената слобода, притисокот, стравот, загадениот воздух, контролираното образование и колапсот на здравствениот систем се главните причини за егзодусот од државата. Насобраните граѓани си раскажуваа меѓусебно и на медиумите за нивните деца, роднините и пријателите кои ја напуштиле државата.

Локации:

пред зградата
на Владата

Датум:

13 февруари
2016 г.

Автор/и:

Граѓанска
акција
„Заслужуваме
подобро“

Улица "Слобода"
Улица "Слобода"
Улица "Слобода"
Улица "Слобода"

3
0
1
6

Претстава „Телетабиси“

„Телетабиси“ беше премиерно одиграна во просторот на Клубот Гем, во кој првпат се одигра една театарска претстава. Станува збор за жестока политичка сатира која зборува со директен и неформален театарски јазик. „Критика на постојната диктатура во Македонија, вивисекција на нашето анемично општество, директно посочување на деградацијата на човековите права и слободи по разни основи на егзистенција во денешна Македонија. Посебен акцент во претставата е ставен на медиумската манипулација и злоупотреба на медиумите во насока на контрола на широките народни маси“ (група Телетабиси <https://okno.mk/node/53689>).

Локаци:

Клуб ГЕМ, Стара чаршија, Скопје

Датум:

23 февруари
2016 г.

Автор/и:

Текст и режија:
Југослав Петровски,
актерска екипа: Симона Спировска,
Горан Ников,
Сашо С. Ристовски

Ода за царот Николај

На протестот пред Уставниот суд на РМ против помилувањето на изборните измами и други тешки криминали, во организација на Платформата за граѓанска политика *АЈДЕ!*, актерката Симона Спировска ја изведе сатиричната „Ода за царот Николај“ од драмскиот писател Југослав Петровски. Истиот перформанс беше изведен и на 18 април 2016 година, пред Собранието на РМ. (видео https://www.youtube.com/watch?v=_cBae8vfhEs)

Локации:

пред Уставен суд на РМ, Скопје

Датум:

29 февруари 2016 г.

Автор/и:

Југослав Петровски, автор на текст, изведба Симона Спировска, актерка, организација Платформа за граѓанска политика *АЈДЕ!*

„Споменик на Дијазепамот“

Во своето објаснување за оваа акција, активистите кажаа дека се работи за реакција на информацијата за енормната употреба на средства за смирување од страна на македонските граѓани. „Општата депресија во која се наоѓа македонското општество беше причина за спроведување ургентна акција наречена „Споменик на Дијазепамот“, која беше инспирирана од фактот дека ова средство за смирување е вториот по продажба лек во Македонија, што го користи речиси половина од населението. Со оглед на состојбите во државата, тоа и не е изненадување. Интервенцијата беше направена бидејќи овој тренд е во нагорна линија, а се претпоставува дека во 2015 година бројот на реализирани рецепти ја надминал бројката од 2 милиона (пакувања), а најмалку 500 000 пакувања се купени приватно“ (<https://a1on.mk/macedonia/foto-se-pojavi-spomenik-na-dijzapamot/>).

Локации:

Автобуска
постојка кај
Ким, Буњаковец,
Скопје

Датум:

16 март 2016 г.

Автор/и:

група *Урбани
уметнички
акции*

16%
Kupuj samochody z 16% zniżką
na pierwszy rok leasingu

DIAZPAM

„Пакман го брани Аеродром“

Акцијата беше спроведена откако во итна и нетранспарентна постапка беше донесен Деталниот урбанистички план (ДУП) за населбата Острово, во скопската општина Аеродром. Идејата на акцијата беше да се анимира јавноста за проблематичниот ДУП и да се влијае врз Општина Аеродром да го врати на доработка спорниот ДУП и да ги земе предвид барањата на жителите за поквалитетен јавен простор и зелени површини.

Локации:

Населба
Острово,
Општина
Аеродром,
Скопје

Датум:

21 март 2016 г.

Автор/и:

група *Урбани
уметнички
акции*

„Барокни вециња за домашни миленици“

Акцијата беше спроведена како реакција на лошото законско решение - со казна од 50 евра да се казнуваат сопствениците на миленици, чиишто миленици вршат физиолошки потреби на јавен простор, во услови кога ниту градот ниту општините немаат уредени простори за оваа намена. „Во соработка со сопствениците на миленици, решивме да спроведеме акција на поставување специјализирани тоалети/ столпчиња за домашни миленици во барок стил, за граѓаните да се спасат од непотребни и неочекувани трошоци“ (текст на Урбани уметнички акции <http://creativeactivism.mk/2016/03/25/barokni-vc-i-a-za-domashni-milenici/>)

Локации:

Градски парк,
Скопје

Датум:

25 март 2016 г.

Автор/и:

група Урбани
уметнички
акции

„Риболов на дупка на улица во Велес“

На само два километра од центарот на Велес, по секој дожд на улицата се формира цело езеро. „Со цел да им помогнеме на граѓаните и проблемот да го направиме видлив, решивме на дупката, која на некои места е длабока и половина метар, да го одржиме првиот локален натпревар во риболов на градски дупки“ (Урбани уметнички акции). Во акцијата учествуваа и граѓани и спортски риболовци. За потребите на натпреварот, дупката беше порибена со два примероци крап, кои подоцна беа пуштени во водите на езерото „Младост“. Многу брзо по оваа акција, локалната власт ја асфалтираше улицата.

Локации:

ул. „Павел Шатев“ во населбата Тунел, Велес

Датум:

28 март 2016 г.

Автор/и:

група Урбани уметнички акции

Шарена револуција

Шарената револуција беше масовно протестно движење кое започна како резултат на одлуката на претседателот Ѓорге Иванов да прогласи аболуција за 56 осомничени и обвинети политичари во истрагата за незаконското прислушување.

На 15 април за првпат беше фрлена боја врз фасадата на „Порта Македонија“ во Скопје, како реакција на демонстрантите затоа што полицијата им го блокираше патот. Потоа тоа стана препознатлив симбол на Шарената револуција. Активисти од различни движења, здруженија и граѓани, секој ден катапултираа балони полни со бои врз фасадите на „барокните“ згради и спомениците од проектот „Скопје 2014“ и врз административните згради – институции, симболи на лошите политики, во другите градови во државата.

18 април 2016 година - активистите на Шарената револуција, во име на сите жртви на режимот, ја обоија во црвено водата во фонтаната околу споменикот „Воин на коњ“.

5 мај 2016 година - на плочките на Плоштад „Македонија“ во Скопје, активистите на Шарената револуција со црвена боја испишаа „Убијци“ и направиле црвени отпечатоци од раце кои ги симболизираа „крвавите раце на режимот“, одбележувајќи точно една година откако јавноста во бомбите ја слушна вистината за убиството на Мартин Нешковски и приближно пет години од неговото

убиство.

16 мај 2016 година - пред Собранието на РМ беше поставен „споменик“ - импровизирана машина за перење, на која беше испишана пораката: „Переме пари 24/7. Влада на Република Македонија“. Симболично, машината во употреба ја пушти новинарката Сашка Цветковска. Машината изработена од картон, по обраќањата на говорниците беше обоена во боите на Шарената револуција.

24 мај 2016 година - демонстрантите носеа фигури направени од картон со ликовите на Сашо Мијалков и Гордана Јанкуловска, затворени зад решетки.

6 јуни 2016 година - Плоштадот „Македонија“ беше обоен со црвена боја, која ја симболизираше крвта на Мартин Нешковски, кој беше убиен на тоа место пред точно пет години (6 јуни 2010 г.).

26 септември 2016 година - пред Собранието на РМ се одржа последниот протест на шарените револуционери, кои држеа запалени факели околу пораката напишана на асфалтот „Вашето време помина – СЈО o'clock“. Во текот на истиот ден, во герила-акција беше обоен Кривичниот суд Скопје 1.

Освен на улиците, Шарената револуција го зазеде и просторот на социјалните мрежи и беше инспирација за продукција на различни графички решенија за плакати, покани, флаери, маици и слично, како и акции на интернет.

Локации:

Градови во Македонија

Датум:

12 април –
26 септември
2016 г.

Автор/и:

/

СТАРОГРАДСКО

МАКЕДОНСКИ

ИВЕЛ

Шарена
револуција

Шарена
револуција

„Нема трска, нема мир!“

Акција за поддршка на еко-активистите кои се борат за заштита на крајбрежјето на Охридското Езеро, која се состоеше од пловечката инсталација креирана од 4 фигури на лебеди кои пливаа на површината на езерото и на своите грбови носеа транспаренти на кои пишуваше: „Нема трска, нема мир!“. Акцијата беше и реакција на уништувањето на крајбрежјето на Охридското Езеро.

Локации:

Крајбрежниот појас на езерото во центарот на Струга

Датум:

2 јуни 2016 г.

Автор/и:

група *Урбани уметнички акции*

„Арсенов столб на вистината“ во Гевгелија

Во центарот на градот беше промовиран „Арсеновиот столб на вистината“, своевиден столб на срамот на кој беа прикажани резултатите од извршените анализи на количеството арсен во гевгелиската вода. На промоцијата на столбот говореа Никола Писарев и Јованка Дојранлиева, портпарол на Граѓанската иницијатива *Арсена*, кои потенцираа дека биле детектирани енормни количества на отровниот елемент - од 14,56 микрограми на еден литар вода во 2013 година до 21,3 микрограми арсен во април, 2016 година.

Локации:

Градски
плошад
„Маршал Тито“,
Гевгелија

Датум:

14 јуни 2016 г.

Автор/и:

Граѓанската
иницијатива
Арсена, Центар
за современи
уметности -
Скопје

Гинисов рекорд: Реакција на рекордно одолговлекување при изградбата на улица

Информативни табли по урнекот на Гинисовата книга на рекорди беа распоредени на улицата која беше во фаза на реконструкција повеќе од една година. На Општина Аеродром активистите ѝ доделија признание за најголемо одолговлекување на реконструкцијата на една улица. Таблите беа дизајнирани по угледот на вистинските признанија на Гинис.

Локации:

ул. „Руди
Чајевец“,
населба Стар
Аеродром,
Скопје

Датум:

15 јуни 2016 г.

Автор/и:

група Урбани
уметнички
акции

Арсенова лимонада на граничниот премин „Богородица“

„Влегувате во градот со вода која содржи арсен. Арсенот е отров кој полека, но сигурно убива!“ - со ваква порака активистите од Граѓанската иницијатива *Арсена* ги пречекуваа туристите на граничниот премин „Богородица“ на влезот во Македонија. Туристите незаинтересирани за арсеновата лимонада добија и флаери со предупредување за квалитетот на водата и шише пакувана вода за пиење. На овој начин, активистите сакаа да покажат дека прашањето со арсенот во гевгелиската вода може да има и пошироки стопански последици.

Локации:

Граничен
премин
„Богородица“;
Гевгелија

Датум:

26 јуни 2016 г.

Автор/и:

Граѓанска
иницијатива
Арсена

„Патокази со број на иселени лица во Реканско-Дебарскиот Регион“

Акцијата беше посветена на информирање на јавноста за трендот на масовно иселување во Дебарско-Реканскиот Регион, кој е еден од најпогодените во Македонија. Речиси 50 отсто од вкупниот број жители се на привремена работа во странство. Водени од овој податок, авторите со патоказите ја потсетија јавноста на овие фрапантни бројки, со цел да се отвори дебата за еноормните размери на иселувањето во Реканскиот и во Дебарскиот Регион.

220

Дебар	22 км. (7.300 иселени)
Скудриње	5 км. (950 иселени)
Ростуше	1 км. (450 иселени)
Велебрдо	2.5 км. (650 иселени)
Битуше	3.5 км. (250 иселени)
Требиште	4 км. (900 иселени)

Локации:

с. Ростуше

Датум:

1 август 2016 г.

Автор/и:

група *Урбани
уметнички
акции*

„Косачи на трева и џбунови на патните правци во Западна Македонија“

Десетина
скулптурални силуети
во облик на работници
кои ја косат тревата
поставени покрај
патот. Идејата за оваа
акција потекнува од
фактот дека на голем
број патни правци, и
тоа на магистралните
патишта и на
автопатиштата, во
летниот период не
се коси високата
трева и џбуновите
во просторот
непосредно покрај
патот. Освен тоа што
им пречат на возилата
и ја намалуваат
видливоста,
тие сериозно
ја загрозуваат
безбедноста на
учесниците во
сообраќајот.

Локации:

Патни правци
во Западна
Македонија
(Гостивар –
Стража - Охрид,
Маврово
-Дебар и Тетово
- Гостивар)

Датум:

6 август 2016 г.

Автор/и:

група *Урбани
уметнички
акции*

„Бунар вода за Гевгелија“

222

Акцијата за изработка на бунар беше инспирирана од фактот дека Општина Гевгелија (иако во буџетот има ветено и предвидено пари) цели три години не започна со копање и изградба на нови бунари за водоснабдување во месноста Моин, во близина на градот, со што треба да се реши проблемот со прекумерното присуство на отровниот елемент арсен во гевгелиската вода, која содржеше 113 отсто повеќе арсен од дозволените граници според СЗО.

Локации:

Гевгелија

Датум:

25 септември
2016 г.

Автор/и:

група *Урбани
уметнички
акции*,
Граѓанска
иницијатива
Арсена

„Обележување на најдлабоките дупки од шахти“

Акција посветена на оштетената инфраструктура во Скопје. „Во Македонија е научна фантастика да се направи шахта рамна со асфалтот. Водени од оваа идеја, ние ги обележувавме длабочините на дупките кај шахтите на улиците во Скопје. Резултатите беа фрапантни: најдлабоката дупка беше 16 см, а највисокото испакнување 14 см, и двете доволни за да се оштети просечен автомобил“.

Локации:

улицы, Скопје

Датум:

28 септември
2016 г.

Автор/и:

група Урбани
уметнички
акции

Протестен концерт на депонијата во Тетово

Протестот на музичарите од Тетово против загадувањето од дивата депонија беше организиран токму на место каде што се собира отпадот на влезот во градот. Двајца уметници од Тетово, со изведба на суитата „Воздух“ од Бах, симболично побараа почист воздух за тетовци. Протестот беше организиран од *Еко Герила* во пресрет на филмскиот фестивал „Тифф ОДА“, кога во Тетово се очекуваше да бидат присутни поголем број уметници.

224

Локации:

Депонија,
Тетово

Датум:

3 октомври
2016 г.

Автор/и:

Еко Герила,
музичари

„Прва помош за детски игралишта во Скопје“

Акцијата има за цел да се подобрат условите на детските игралишта во Скопје. Идејата за оваа акција и интервенција на 4 јавни детски игралишта беше да се сврти вниманието на граѓаните и на медиумите кон ужасните услови на многу детски игралишта во Скопје. Игралиштата се опасна средина за детската игра, полни со оштетени елементи на кои децата лесно можат да се повредат. За оваа акција беа поставени шкафчиња за прва помош (бели метални шкафчиња со голем црвен крст на нив, полни со медицински материјали за итни случаи) на четирите најоштетени и опасни детски игралишта во Скопје. По акцијата, Општините Центар и Чаир објавија дека ќе започнат реконструкција на игралиштата кои беа таргетирани со оваа акција.

Локации:

4 детски игралишта во Општина Чаир и во Општина Центар, Скопје

Датум:

8 ноември 2016 г.

Автор/и:

група Урбани уметнички акции

Тегли со чист воздух од Пелистер

226

Високите концентрации на канцерогените ПМ-честички во Битола ги инспирираа активистите на своите сограѓани да им поделат тегли полни со чист воздух од Пелистер. Со транспарент „Подаруваме свеж воздух од Пелистер“, организацијата *За нас се работи* алармираше за состојбата со загадениот воздух во нивниот град.

Локации:

Широк сокак,
Битола

Датум:

13 декември
2016 г.

Автор/и:

Граѓанска
организација *За
нас се работи*

Кабини за дишење во Скопје

Во знак на поддршка на напорите на граѓаните и еколошките организации за решавање на проблемот со енормното загадување во Скопје, екипата на *Урбани уметнички акции* на две локации во градот постави „кабини“ од картон со цевки и вреќи на кои пишуваше „Свеж планински воздух“ за дишење. Тие порачаа дека преку оваа акција сакаат да им помогнат на граѓаните барем малку да подишат чист воздух.

Локации:

Трговски центар
Буњаковец,
пазар во
Аеродром,
Скопје

Датум:

23 декември
2016 г.

Автор/и:

група *Урбани
уметнички
акции*

„Петар Пан и Свончица летаат во Паркот на франкофонијата“

228

Акција за привлекување на вниманието на јавноста за болните и оштетените дрвја во Скопје. Летечки силиуети на Петар Пан и Свончица беа закачени со невидливи најлонски конци на високи дрвја и го дадоа ефектот дека тие всушност летаат во паркот. Идејата за оваа акција беше да се сврти вниманието кон старите и оштетени дрвја во парковите во градот, затоа што Скопје е еден од

најзагадените градови во Европа, а градските власти воопшто не обрнуваа внимание на дрвјата. Постарите дрвја често се забораваат, а потребна им е посебна грижа. „Прашањето за дрвјата во Скопје е меѓу најважните локални прашања, затоа што во последните неколку години речиси половина од дрвјата беа исечени за да се обезбедат нови градежни површини“.

Локации:

Парк на франкофонија, Скопје

Датум:

29 декември 2016 г.

Автор/и:

група *Урбани уметнички акции*

Во кои уметнички активистички акции сте учествувале и/или сте ги иницирале?

Учествував во акциите со „Распеани скопјани“ уште од самиот почеток. Ги снимав акциите што ги имаваме еднаш неделно на јавни простори, каде што пеевме популарни песни во хорска изведба, поврзани со теми кои беа реакција на политиките на тогашната власт.

Исто така, учествував во формирањето на иницијативата „Плоштад Слобода“ (подоцна НВО), иницијатива која се разви како реакција на идејата за изградба на верски објект на главниот плоштад во Скопје. Тогаш (28.3.2009) студентите кои мирно протестираа против оваа идеја беа физички нападнати од добро организирана група граѓани која беше специјално дојдена од други градови. На почетокот, со „Плоштад Слобода“ инициравме доста акции во јавен простор. Само две недели по тепањето на студентите на плоштадот, на 11.4.2009 година, организиравме протест за одбрана на правото на протест. Потоа го организиравме првиот протест против проектот „Скопје 2014“ и серија други невидливи акции, како пречкртување на националистички графити низ градот, ставање транспаренти со наслов „АРХИТОРТУРА“ на одредени места во градот, па акцијата „Триумфална Демир Капија“, во рамките на која на местото каде што беа ставени тарабите за изградба на триумфална капија направивме акција со испишување графити со пораки против изградбата на проектот „Скопје 2014“. Учествував во осмислувањето и реализацијата на акцијата „Марш на коцките“ на „Плоштад Слобода“ и „Распеани Скопјани“, која подразбираше реакција на предлогот на тогашниот градоначалник на Град Скопје, Коце Трајаноски, да ја врати старата коцка на плоштадот (ова се случуваше во декември 2009 година). Направивме големи картонски коцки кои им ги делевме на граѓаните, а потоа заедно со нив „марширавме“ од плоштадот до канцелариите на градоначалникот, односно направивме прошетка на граѓаните со картонски коцки на глава, прошетка на коцките што протестираат, и таму испеевме песна специјално подготвена за градоначалникот.

Сите овие акции беа ненајавени, герила, во времиња кога тоа беше ризично, бидејќи целиот државен апарат беше впрегнат да го оправда насилството што го спроведуваше власта за изградба на проектот „Скопје 2014“. Не смееше да се писне против проектот, а ние го ширевме ГЛАСОТ (ова е насловот на Манифестот на „Плоштад Слобода“, објавен на „Окно“). Сево ова се случуваше во периодот 2009 – 2010 година. Уште тогаш алармиравме што нè чека.

Како што се зголемуваше општествената репресија, така потребата за здружување стануваше сè поголема. Во 2012 година, со група уметници (Игор Тошевски, ОПА/Слободанка Стевчевска и Денис Сарагиновски, Ѓорге Јовановиќ, Владимир Јанчевски и Никола Узуновски) ја формиравме уметничката иницијатива КО-ОПЕРАЦИЈА, како реакција на тогашната политика на државните институции од културата кои беа недостапни за изложување. Со КООПЕРАЦИЈА направивме серија акции (изложби, предавања, интервенции) во јавен простор, во еден интензивен период од три години (април 2012 – март 2015).

Во 2013 година, заедно со Асоцијацијата на архитекти и неколку активисти индивидуалци, ја формиравме иницијативата „ГО САКАМ ГТЦ“, иницијатива за одбрана на Градскиот трговски центар во Скопје од барокизација и комплетно уништување на неговиот архитектонски изглед. Првиот голем собир на „ГО САКАМ ГТЦ“ се случи на 14.6.2013 година, кога за еден ден собравме повеќе од 5 000 потписи за поддршка. Подоцна организиравме и колективно гушкање на објектот. Пресметавме дека за еден круг на опфаќање на објектот ни требаат 1 200 граѓани кои ќе се држат за раце и ќе направат жив штит, „фасада“ од граѓани кои симболично ќе покажат (односно, ќе покажеме) дека го браниме правото на градот, правото на самиот објект на ГТЦ, кој во својата архитектонска концепција и самиот содржи 70 % јавен простор. На оваа акција направивме три круга од граѓани околу ГТЦ, што значи дека на протестот имаше околу 4 000 луѓе. Оваа силна енергија и импулс подоцна продолжи со серија активности во кои беа вклучени граѓаните во наредните две и пол години. Со иницијативата „ГО САКАМ ГТЦ“ организиравме акции во просторот пред објектот, каде што правевме форуми на граѓани кои зборуваа за значењето на објектот, потоа направивме конференција „111 ТЕЗИ ЗА ГТЦ“ (со ФР-У), од која издадовме книга со 111 тези од различни граѓани, професионалци од областа за значењето на објектот. Аргументиравме сериозно во оваа долгорочна акција. Следуваше голема зимска акција

на 28.12.2014 година, со наслов „Во новата година со стариот добар ГТЦ“, со тоа што овојпат направивме акција на топлење на ГТЦ и, по примерот со гушкањето, граѓаните го заобиколија објектот со мали светлосни новогодишни стапчиња. Врнеше снег, градот беше затрупан, а ние на тоа време собравме повеќе од 2 000 граѓани кои дадоа поддршка на целата акција, којашто беше проследена со јавен музички настан. Следните активности беа во насока на организирање референдум за одбрана на Градскиот трговски центар од барок. Тоа беше првиот граѓански референдум организиран во Општина Центар и првиот референдум кој се однесуваше на проектот „Скопје 2014“. Граѓаните првпат имаа можност официјално да го кажат својот став за „барокот“. 16.844 граѓани на референдумот гласаа ЗА, што значи против барокизацијата на ГТЦ. За жал, поради недоволната излезност на референдумот (имавме излезност од 40 отсто, а требаше 50 отсто), референдумот официјално беше прогласен за неуспешен, иако во однос на граѓанското учество и активирање сметам дека беше исклучително важен настан, бидејќи успеа да ги мобилизира граѓаните од Општина Центар за првпат да го искажат своето право на глас за еден проект како што беше/е „Скопје 2014“.

Потоа се формираше платформата за граѓанска политика АЈДЕ!, со симболична акција пред Парламентот, каде што беа поставени 120 столчиња, кои го симболизираа Парламентот. АЈДЕ! реализираше серија акции, како реакција на тогашната репресивна политика. Сакавме да покажеме дека политиката им припаѓа на граѓаните и дека граѓаните треба активно да учествуваат во нејзиното спроведување. Од иницијативите на АЈДЕ! би ја издвоил акцијата на поставување на картонскиот „споменик“, реплика на оригиналниот исчезнат споменик на стреланите скопјани од 13 Ноември 1944 година, уништен со градежните зафати од проектот „Скопје 2014“. Акцијата ја направивме на 15 ноември 2014 година (по повод годишнина од ослободувањето на Скопје, 13 Ноември 1944). Со АЈДЕ!, како и со други иницијативи, учествувавме во коалицијата „Граѓаните за Македонија“, која започна со окупација на просторот пред Владата на РСМ, симболично насловен „Кампот на слободата“. Подоцна, во април 2016 година, голем дел од овие иницијативи се фузираа во една енергија и колективна акција наречена Шарена револуција. Учествував во првото „фарбање“ на Триумфална капија, уште пред акцијата да биде популарно насловена Шарена револуција. Имаше многу акции, многу здружувања, па сигурно нешто ќе пропуштам.

Кои беа главните карактеристики или елементи на акциите во кои сте учествувале или сте ги креирале?

Најглавно е дека овие акции произлегуваа од потреба да се реагира на тогашната репресивна власт. Првите акции што ги организиравме, како реакција на идејата да се гради црква на плоштадот, а потоа и акциите против најавата за проектот „Скопје 2014“, беа самоорганизирани. Тоа беше импулсот што нè водеше, мене и неколкумина другари-истомисленици. Реагиравме веднаш, се собиравме набрзина и се договаравме што ќе правиме, смислувавме пораки и уште другиот ден печатевме плакати, флаери, пишувавме транспаренти, одевме на плоштадите и јавните простори и ги испраќавме тие пораки. Создавањето на акциите се одвиваше оддолу, од потреба, со заедничка вклученост на групата која тоа го организираше.

Од оваа дистанца, сметам дека тоа беше квалитет кој подоцна ни помогна искуствата да ги примениме на поголеми акции, да се окрупниме, да разбереме што значи да се вклучат повеќе граѓани во организирањето акции кое ќе застапуваат борба за јавно добро. Тоа би го истакнал како главна особина на акциите што ги организиравме, барем во почетокот, кога се насетуваше дека репресијата ќе кулминира, иако тогаш голем дел од јавноста не го забелжуваше, па дури и го потценуваше тоа, а ризикот – како што се покажа подоцна, беше навистина голем. Зборувам за периодот 2008, 2009 и 2010 година.

Активизмот како уметничка практика. Како гледате на релацијата уметник – активист?

Современата, критичка уметност и култура во суштина секогаш треба да бидат активизам. Застапувањето за општествени промени преку култура е активизам, прашање е само на формата на дејствување.

Во периодот на владеењето на Груевски (2006 – 2017), власта беше толку репресивна што го истакна активизмот како можеби највидлива форма на реакција и борба за демократија. Сметам дека уметникот не може да се одвои од активистот и да се направи поделба или разлика меѓу нив, особено кога општеството „забегало“ во тоталитаризам. Да не звучам романтично, ама сметам дека обврска на уметникот треба да биде да реагира кога власта „забегува“. Во таа насока, сметам дека беше и е многу корисно

тоа што голем дел од уметничката сцена се артикулираше во борбата против репресивната власт. И не само тоа, туку и израсна и созреа, на некој начин, и во општествена и во естетска смисла, и така го отвори пат за идните генерации и за општеството во целина. Силната репресија нè „натера“ да разбереме колку е важна улогата и врската на уметноста и општеството. Да не забораваме, тоталитаризмот почна да се шири преку културата. Претходната власт ја разбра моќта на културата и така ја имплементираше својата идеологија.

Проектите кои ги работам секогаш се на границата меѓу акција, активизам и учество на публиката, иако е важно да се зачува разликата на полето на дејствувањето од позиција на уметност и од позиција на чист активизам. Лично, во сите акции во кои сум учествувал, учествував од јасна и свесна позиција на визуелен уметник со интердисциплинарно знаење, кое го споделував во заедничките акции. Важно е како се нарекуваат работите и акциите. Во таа насока, мислам дека полето на дејствување на еден уметник треба да биде проширено во општествениот контекст. Практично, во изминативе пет години, сите дела кои ми ја одредуваат практиката се поврзани за изведба во јавниот простор и за разбирање на уметноста како поширок општествен чинител, како некоја гранична форма на дејствување меѓу општественото (животот) и естетизираното (уметничкото дело), која излегува од комотните галерии, сцени, музеи и интервенира директно во животот на граѓаните. И тоа што го правев со КУЦ „ТЕКСТИЛ“ во Штип и долгорочниот проект „Кога зградите би зборувале“ и сегашната практика на продукција на перформанси за јавни простори/згради, како последен проект со Универзална сала, потегнуваат една линија на активизам, на вклучување на јавноста и интервенција во проблемите во општеството, наспроти пасивната продукција на дела кои имаат една цел - некој само да дојде и да гледа. Мене ме интересира она што заедно го создаваме.

Уметничките акции во Македонија – дали тие влијаеја за промени во општеството?

Мислам дека да, генерално да. Сепак, сметам дека треба да се биде прецизен на кои акции се мисли и во кој период. Уметничкиот активизам и граѓанските протести добија своја свесна форма по тепањето на студентите на Плоштадот „Македонија“, па оттогаш можеме да зборваме за некоја артикулирана акција и граѓанско организирање. Сметам дека протестите за Мартин Нешковски и Студентскиот пленум ја освестија моќта на протестот.

Ако се зборува за некоја уметничко-активистичка сцена која се развила за време на груевизмот и која прилично влијаела на промените во општеството, јас би ги истакнал акциите на Распеани скопјани, Плоштад Слобода, ГО САКАМ ГТЦ, АЈДЕ!, Студентскиот пленум и низа други помали интервенции. Влијанието, според мене, беше во тоа што овие акции на еден субверзивен, уметнички начин, со јасна мисла за борба за јавното добро, ги артикулираа проблемите на граѓаните и нивното незадоволство, во форма што ги ослободуваше, даваше избор и надеж за нивната моќ на здружување. Сметам дека јавноста и граѓанството денес се многу повеќе сензибилизирани отколку пред 10-15 години, и тоа е голем исчекор напред. Прашањето што, според мене, останува и во иднина е како таа борба и тој капацитет да се институционализираат, со оглед на тоа дека станува збор за дел од јавната колективна меморија, односно за тоа како и дали тоа влијае на јавните институции (од културата) и сето тоа во насока на некое знаење и учење од тие искуства, кои ќе овозможат механизми што навреме ќе го спречуваат тоталитарното владеење.

Од кои ставови поаѓавте при креирањето и продуцирањето на уметничките акции во јавен простор?

Зависи од акција до акција, но би рекол дека една поврзувачка нота е борбата за правото на јавен простор или борбата за јавното пред сè.

Ќе споменам еден пример кој е многу важен. Во екот на акциите што ги правевме изминативе години, а тоа е 10-тото јубилејно издание на АКТО-фестивалот за современи уметности (2015), Општина Битола ни забрани да го користиме јавниот простор за реализација на активностите од фестивалот. Тоа, несомнено, беше цензура на она што го работиме. Затоа, јас и кураторката Ивана Васева решивме заедно да го продуцираме фестивалот, програмата да биде протестна, па фестивалот го отворивме со акција/протест/перформанс во јавен простор и повикавме да ни се приклучат сите оние кои го чувствуваат истото. Го отворивме фестивалот со протест и цитат/реизведба на познатиот Робеспјеров говор на Стево Жигон пред студентите на белградскиот универзитет во 1968 година, во изведба на актерот Иван Јерчиќ. Го искористивме правото на мирен собир на граѓаните и тоа го ставивме во програма и покажавме дека слободата на говор и уметничко дејствување имаат своја моќ во актуализирањето на општествените проблеми.

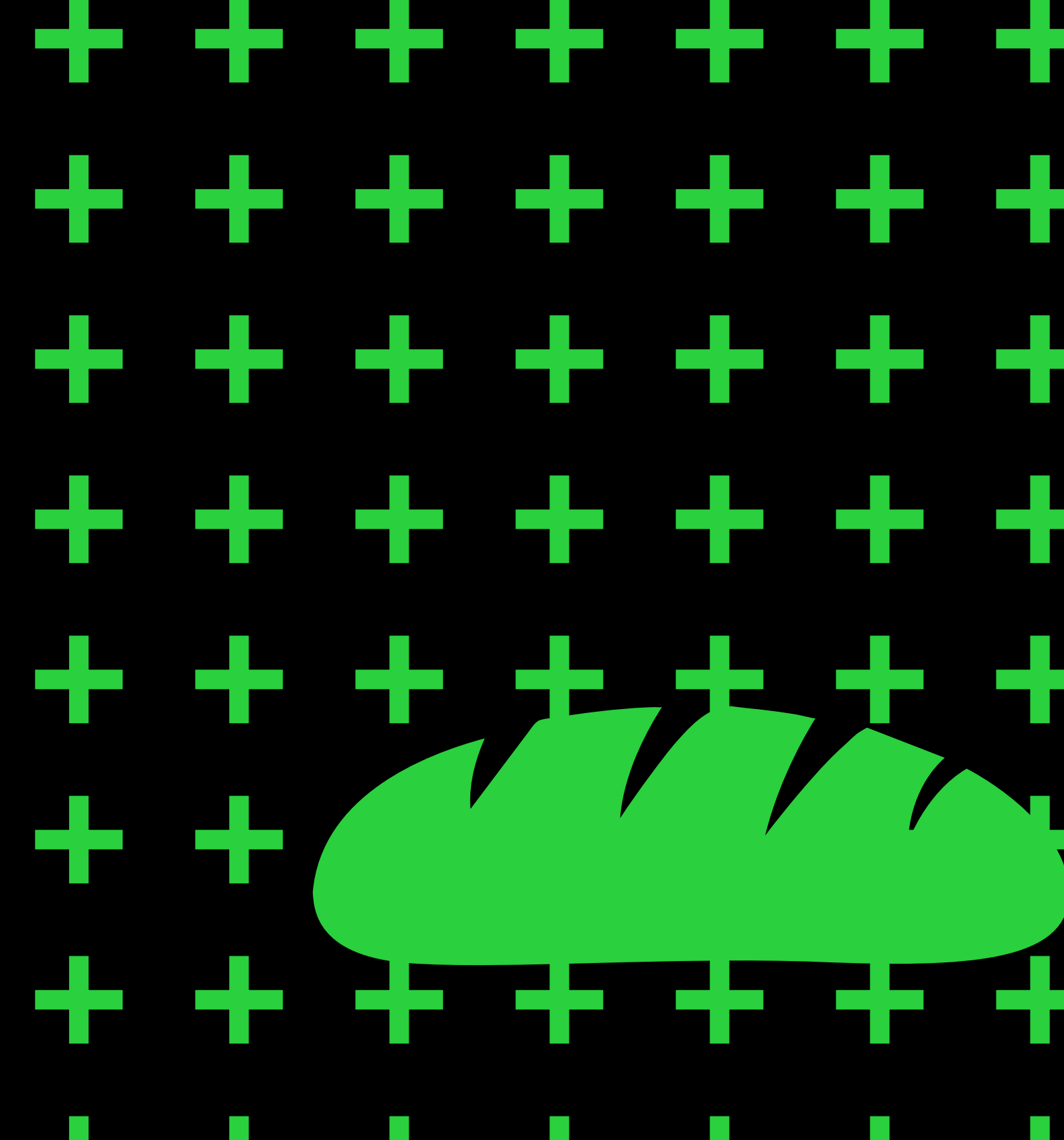

На истиот тој АКТО, како знак на протест, мобилната-монтажна галерија од Скопје ја пренесовме во Битола и ја поставивме во приватен двор во една куќа во центарот на градот и таму го направивме целиот фестивал. Практично, го искористивме потенцијалот и силината на уметноста за да покажеме отпор кон тогашните доминантни позиции на моќ. Покажавме дека правото на користење на јавниот простор е неприкосновено граѓанско право.

Како гледате на иднината во контекст на активизмот и уметноста?

Сметам дека современите критички практики сè повеќе треба да стануваат дел од институционалната сцена, да се продуцираат критички и партиципативни дела кои вклучуваат и го предизвикуваат општеството, проблематизираат одредени појави, критикуваат, создаваат нови социјални врски кои можат да доведат до политичка промена. Сметам дека треба почесто да се рефлектира на она што се случило, за одредени акции и уметнички интервенции да станат дел од образовниот систем на факултетите и на уметничките академии. Исто така, мислам дека треба да се обидуваме, како различни иницијативи (институционални и вонинституционални) од културата, да се здружуваме и така да дејствуваме поактивно и организирано во насока на промена и влијание на политиките. Иднината ја гледам во здружувањето со политичка јасна цел и механизми кои ќе артикулираат одредени барања што се однесуваат на борбата за јавните ресурси, за јавното добро и за јавните политики.

+,ИНФОГРАМИ ПРОТИВ
ЗАГАДУВАЊЕ“+ЗА НОВИОТ
БРЕНД ВОДА АРСЕНА+,ТЕМНИОТ
КОСАЧ/СМРТ НА ПАТОТ ВО
МАКЕДОНИЈА“+,„АЗДИСАНОСТ 2006-
2017 - НИКОГАШ ПОВЕЌЕ“+,„ТАА И ТОЈ“
+,„ПОДДРШКА ЗА ПТИЦИТЕ ВО СКОПЈЕ“
+ДЕН НА ПЛАНЕТАТА ЗЕМЈА+,„ЛА
ЛИНЕА“+,„КАЗИНО“ (CASINO)
+КОШАРКА БЕЗ ТОПКА+ШТО НИ
НАПРАВИВТЕ?+НЕПОСТОЕЧКО
КИНО+ВОДА ЗА СЕКОГО+,„МЕСТО
ЗА ЧИТАЊЕ“+,„ТЕТОВСКИТЕ
КРАТЕРИ“+,„ОПЕРА КАВАЛЕРИЈА
ОТРАКАНА“+ОТКРИВАЊЕ НА
НЕВИДЛИВИТЕ+СКУЛПТУРА
„БАКНЕЖ“+,„УРЕДУВАЊЕ НА
ПРОСТОРОТ КИТИНО КАЛЕ“+,„ЛЕБ
ЗА СИТЕ“+,„ИНТЕРВЕНТНИ
ОСТРОВИ“+,„ИСТОРИСКИ ХЕРОИ
ПРОТИВ ЗАГАДУВАЊЕТО ВО
СКОПЈЕ!“+,„СЕ КЛАЦЕ, НЕ СЕ
КЛАЦЕ!“+,„ГИГАНТСКА ПАСТРМКА“

„Инфограми против загадување“

Акција против аерозагадувањето во Скопје. Идејата за оваа акција беше да и се покаже како изгледа аерозагадувањето во Скопје и колку е тоа опасно. Инфограмите беа изработени во големи рамени кутии (2,5 м на 1,2 м). Во едната кутија беа ставени 5 топчиња кои го претставуваа максимално дозволеното количество ПМ-10 честички (50 микрограма), во другата кутија веднаш до првата имаше 50 топки кои го претставуваат вообичаениот процент на аерозагадувањето во Скопје. По оваа акција Град Скопје најави бесплатен јавен превоз за сите, како итна мерка за намалување на аерозагадувањето.

238

Локации:

Центар
на Скопје
(„Буњаковец“)

Датум:

6 февруари
2017 г.

Автор/и:

група *Урбани
уметнички
акции*

За новиот бренд вода Арсена

Активистите ги повикаа медиумите на прес-конференција за „презентација на нов бренд флаширана вода“, а на новинарите им ги презентираа пластичните шишиња од водата од водоводот во Гевгелија. Тие објаснија дека новиот производ е наречен „Арсена“ поради високото количество арсен во водата. Институтот за здравство во 2012 година утврди дека водата во Гевгелија е опасно токсична, а тогашната Влада одби да признае дека нешто не е во ред со водоснабдувањето. Во 2014 година Граѓанското здружение *Арсена* изврши

дополнителни испитувања на водата од чешмите во неколку лаборатории и се обиде да ги објави резултатите. Но цензурата беше толку силна што дури и компаниите кои поседуваа билборди одбија да дадат место за објавување на резултатите од тестот. Во следните неколку години, активистите собираа потписи и го повикуваа населението на протести, донираа флаширана вода на оние кои не можеа да ја купат. Во ноември 2018 година беше завршен новиот водоснабдителен систем и Гевгелија доби безбедна вода за пиење.

Локации:

Сквер Јадран,
Скопје

Датум:

17 февруари
2017 г.

Автор/и:

Граѓанско
здружение
Арсена од
Гевгелија

Пијте АРСЕНА доколку сакате:
проблеми со црниот дроб,
кардиоваскуларниот, респираторниот
и репродуктивниот систем како и
сите видови промени на кожата.

Арсенот е корисен и за
предизвикување канцерогени
заболувања како рак на мочен меур
и бубрези, рак на црниот дроб,
белите дробови и леукемија.

Арсенот помага и за стерилност,
спонтани абортуси и предвремени
породувања.

железо.....	0,018 mg/l
калциум.....	61,4 mg/l
магнезиум.....	21,09 mg/l
цинк.....	0,035 mg/l
арсен.....	14,8 µg/l
	(дозволено - 10 µg/l)

арсенот е еден од
*според СЗО

„Темниот косач/смрт на патот во Македонија“

Оваа уметничка акција се состоеше од силуета/скулптура на Темниот косач/смртта во природна големина, која беше поставена на „патот на смртта“. Овој пат се наоѓа помеѓу Радовиш и Струмица и го доби своето име поради големиот број сообраќајни несреќи кои се случуваат и во кои има најмалку по еден или по два изгубени животи месечно. Оваа силуета/скулптура беше поставена со намера да ги предупреди возачите, но уште поважно за да се направи притисок врз одговорните власти да го поправат патот што е можно побрзо.

240

Локации:

Пат Струмица –
Радовиш

Датум:

2 март 2017 г.

Автор/и:

група *Урбани
уметнички
акции*

„Аздисаност 2006-2017 – Никогаш повеќе“

На централниот плоштад во Скопје беше изложен финовски стиропорен стек од бизон со текст „Аздисаност 2006 - 2017 – Никогаш повеќе“ и фискална сметка од гозба во ресторан. Со оваа герила-акција, според организаторите, се потсетува на ресторанските гозби и на високите сметки на функционерите на поранешната власт. На изложената копија од фискална сметка е заокружена нарачката на стек од бизон вреден 5.900 денари, а под неа и стек од коњ, кој чинел 4.500 денари.

241

Локации:

Плоштад
„Македонија“,
Скопје

Датум:

14 март 2017 г.

Автор/и:

Група Урбани
џерила акции

2017

„Таа и Тој“

Уметничка интервенција на урбана опрема. Оваа уметничка интервенција имаше за цел да им се покаже на јавноста и на надлежните во Град Скопје дека урбаната опрема може да биде интересна, атрактивна и да го збогати јавниот простор. „Таа и Тој“ се уметнички обликувани електрични столбови, во форма на силуети на маж и жена што држат чадори над клупа во паркот.

242

Локации:

Парк на франкофонијата, Скопје

Датум:

4 април 2017 г.

Автор/и:

група Урбани уметнички акции

„Поддршка за птиците во Скопје“

Акција против уништувањето и намалувањето на зелените јавни површини и паркови во Скопје. За оваа интервенција беше направено гигантско гнездо (3 м) во кое беа поставени три големи птичји јајца. Во гнездото беа ставени мали „пораки од птиците“ кои велеле: „Ги исековте сите дрвја! Каде сега да правиме гнезда?“. За оваа акција, во септември 2017 тимот на *Урбани уметнички акции* доби награда за најдобра кампања и акција за заштита на животната средина.

Локации:

Центар
на Скопје
(„Буњаковец“)

Датум:

17 април 2017 г.

Автор/и:

група *Урбани
уметнички
акции*

Ден на планетата Земја

На 22 април е поставен ликот на Земјата со тажен израз и јасна порака за борбата за чиста животна средина. Инсталацијата беше поставена на една од повеќето стотици диви депонии ширум земјава (Карпош 4). Позадината на фотографијата јасно го покажува деструктивниот однос на луѓето кон природата. Целта на оваа еколошка герила-акција беше повторно да се зголеми нивото на свеста кај луѓето за тоа каков однос имаме кон животната средина и кон единствената планета на која сите живееме.

244

Локации:

Дива депонија
(Карпош 4, кај
мост Газела),
Скопје

Датум:

22 април 2017 г.

Автор/и:

Неформална
група на еко-
активисти
Скопје Смоџ
Аларм

„Ла Линеа“

Користејќи го ликот од анимираните филмови „Ла Линеа“, оваа акција пренесе пораки поврзани со сообраќајната сигнализација и со безбедноста на идентификуваните опасни места на улиците во Тетово, со цел да се подигне свеста и да се мотивираат властите да ги поправат безбедносните проблеми во сообраќајот. Акцијата беше дел од проектот „Трансформерс“ (TRANSFORMERS), поддржан од USAID и од организацијата „Kurve Wustrow“.

Локации:

улице, Тетово

Датум:

25 – 28 април
2017 г.

Автор/и:

Центар за балканска соработка Лоја во партнерство со Гласно – Асоцијација на работници од текстилната и од кожарската индустрија во Штип

„Казино“ (CasINO)

Привремената инсталација или перформанс „Казино“ беше дел од проектот „Трансформерс“ (TRANSFORMERS) и се состоеше од поставување лажно казино во шатор, со светкав и привлечен влез, а добро облечен манекен и волонтери ги покануваа луѓето да влезат внатре, додека од другата страна, на излезот, беше поставена кукла облечена во

партали. Инсталацијата имаше за цел да ги претстави опасностите од порокот на коцкањето, да ја подигне свеста за големиот број казина отворени во Тетово и да им укаже на младите дека коцкањето не е воопшто забавно доколку се стане зависник од него. Акцијата беше поддржана од USAID и од организацијата „Kurve Wustrow“.

Локации:

Центар на
Тетово

Датум:

28 април 2017 г.

Автор/и:

Центар за балканска соработка Лоја од Тетово во партнерство со Гласно – Асоцијација на работниците од текстилната и кожарската индустрија во Штип

Кошарка без топка

Перформанс со пантомима, во кој активистите играа кошарка без топка на уништени игралишта на јавен простор, со цел да апелираат тие да се поправат.

Локаци:

Уништени игралишта на јавни простори, Штип

Датум:

30 април,
2017 г.

Автор/и:

Активисти од
Асоцијацијата
Гласно од Штип

Што ни направивте?

248

Локации:

улицы со дрвореди, Тетово

Датум:

27 април – 2 мај 2017 г.

Автор/и:

Активисти од Центарот за балканска соработка *Лоја* од Тетово, во партнерство со *Гласно* – Асоцијација на работниците од текстилната и од кожарската индустрија во Штип

Активистите поставија пораци на дрвјата на тротоарите, со реченици како да зборуваат самите дрвја. Целта на акцијата беше да се потенцира нивното занемарување, општата лоша состојба и изумирањето на урбаното зеленило во градот. Акцијата беше дел од проектот „Трансформерс“ (TRANSFORMERS) поддржан од USAID и од организацијата „Kurve Wustrow“.

Непостоечко кино

Со оваа акција се укажа на фактот дека градот нема оперативно кино повеќе од 20 години. Во текот на два дена беа прикажувани филмови во импровизирано кино на отворено, на јавен простор, веднаш до мултимедијалниот центар кој не работи. Целта на активистите беше да поттикнат овој простор да се користи за киноприкажување. Акцијата беше дел од проектот „Трансформерс“ (TRANSFORMERS), поддржан од USAID и од организацијата „Kurve Wustrow“.

Локации:

Штип

Датум:

6-7 мај 2017 г.

Автор/и:

Активисти на
Гласно во Штип

Вода за секого

Целта на акцијата беше да се подигне свеста за нефункционалните чешми за пиене вода во градот и да се поттикне нивното санирање и редовно одржување, како од локалните власти, така и од јавноста. Инсталацијата беше во форма на текстуална порака (наслов) направена од шишиња со вода за пиене, кои беа поставени покрај нефункционалните чешми. Водата бесплатно им се подаруваше на минувачите.

250

Локации:

Градски чешми,
Штип

Датум:

6 мај 2017 г.

Автор/и:

Активисти од
Гласно во Штип

2017

„Место за читање“

Акцијата за претворање на тротоарот во простор за читање, со цел да се потенцира недостигот на простор наменет за читање (учење) во градот (градската библиотека нема читалница). Самата акција се состоеше од поставување шатор во сенка и столови на локации околу Тетово и привремено окупирање на тротоарите со читатели, студенти и љубители на книгата. Акцијата беше дел од проектот „Трансформерс“ (TRANSFORMERS) поддржан од USAID и од организацијата „Kurve Wustrow“.

Локации:

Во близина на Центарот за култура „Иљо Антески-Смок“ и во близина на Медицинското училиште „Никола Штејн“, Тетово

Датум:

10-11 мај 2017 г.

Автор/и:

Активисти од Центарот за балканска соработка *Лоја* од Тетово, во партнерство со *Гласно* – Асоцијацијата на работниците од текстилната и од кожарската индустрија во Штип

„Тетовските кратери“

Активистите засадија цвеќе во поголемите дупки на улиците во Тетово и поставија билборд на кој беше прикажана споредба на дупките со кратерите на Месечината. Со оваа интервенција се укажуваше на лошата состојба на улиците во градот и на потребата тие да се поправаат. Акцијата беше дел од проектот „Трансформерс“ (TRANSFORMERS), поддржан од USAID и од организацијата „Kurve Wustrow“.

Локации:

градски улици,
Тетово

Датум:

11 мај 2017 г.

Автор/и:

Активисти од
Центарот за
балканска
соработка *Лоја*
од Тетово во
партнерство
со *Гласно* –
Асоцијацијата
на работниците
од текстилната
и од
кожарската
индустрија во
Штип

253

2017

+ „Опера Кавалерија отракана“

Изведба на оперски перформанс чијашто тема е губењето на довербата на граѓаните во институциите, лабаво базиран на операта „Кавалерија Рустикана“ (првата опера изведена во Македонија и во градот). Акцијата беше дел од проектот „Трансформерс“ (TRANSFORMERS), поддржан од USAID и од организацијата „Kurve Wustrow“.

Локаци:

Градски
плоштад
„Слобода“,
Штип

Датум:

20 мај, 2017 г.

Автор/и:

Активисти од
„Гласно“ и
студенти од
уметничките
факултети во
Штип

Откривање на невидливите

Инсталацијата имаше цел да го претстави паралелниот свет на текстилните работнички, кои не се видливи за никого, а ја работат најкомплексната работа во градот и се најмалку платени. Во тој паралелен свет се испреpletуваат различни животни стории на работничките, а самите тие се сосема отсутни од општествениот живот во градот, главно поради долгите работни часови и заморот. Целта на акцијата беше да се зголеми јавната свест за условите за работа и злоупотребата на работничките права во текстилната индустрија. Акцијата беше дел од проектот „Трансформерс“ (TRANSFORMERS).

Локации:

Плоштад
„Слобода“
Штип

Датум:

мај, 2017 г.

Автор/и:

Активисти од
Штип

Скулптура „Бакнеж“

Акција за разубавување на јавниот простор. Скулптурата беше направена од остатоците на големо, старо исечено дрво во градскиот парк во Скопје, од страна на скулпторот Андреј Митевски, кој одлучи да го следи стилот на Модилјани за оваа скулптура.

256

Локации:

Градски парк,
Скопје

Датум:

19 јуни 2017 г.

Автор/и:

Андреј
Митевски,
скулптор,
група *Урбани
уметнички
акции*

„Уредување на просторот Китино кале“

„Китино кале“ е место со посебно значење за граѓаните на Кичево. Општина Кичево го додели овој простор на неколку локални граѓански организации кои побараа помош од групата *Урбани уметнички акции* околу преуредувањето и заживувањето на овој напуштен простор. Беа направени неколку интервенции на предната страна на еден напуштен ресторан, беше поставена скулптура од надворешни контури на брод во една уништена фонтана, и беа направени неколку помали уметнички интервенции заедно со локалните активисти. Потоа во овие простори беа организирани над 30 различни културни настани.

Локации:

Китино кале,
Кичево

Датум:

1 јули 2017 г.

Автор/и:

група *Урбани уметнички акции*, граѓански организации од Кичево

„Леб за сите“

Акција посветена на борбата против сиромаштијата во Македонија. Акцијата беше креирана откако беше објавено дека во државата 450 000 луѓе се сиромашни, 70 000 луѓе може да си дозволат само 3 пристојни оброци неделно и преку 100 000 луѓе живеат со 100 денари дневно. „Имајќи го предвид фактот од едно јавно истражување дека најголемиот страв на граѓаните во Македонија е гладот, решивме да креираме скулптура од гигантски леб (3,5 на 1,3 м), кој го поставивме во јавен простор“ (Група Урбани уметнички акции).

258

Локации:

Центар на Скопје

Датум:

13 септември
2017 г.

Автор/и:

група Урбани
уметнички
акции

ЛЕБ ЗА СИТЕ

Стапката на сиромашни лица во Република Македонија изнесува 21.5% или над 450.000 луѓе. 70 000 луѓе во Македонија можат да си дозволат само 3 достоини оброка неделно. Над 100 000 луѓе преживуваат со помалку од 100 денари дневно

„Интервентни острови“

Идејата за оваа акција произлезе од фактот што Скопје по секој обилен дожд изгледа како град со илјадници езерца. Авторите направија две мали островчиња (со палми, плажа итн.) и ги поставија во бетонските „езерца“ низ улиците.

Локации:

Општина
Аеродром,
Скопје

Датум:

15 ноември
2017 г.

Автор/и:

група *Урбани
уметнички
акции*

„Историски херои против загадувањето во Скопје!“

Акција посветена на борбата против загадувањето на воздухот во Скопје. За оваа акција, групата *Урбани уметнички акции* соработувала со неколку графички дизајнери кои изработиле постери со познати историски ликови (Гоце Делчев, Питу Гули, Јане Сандански, Јосип Броз Тито) и нивните познати цитати, кои беа изменети за да испратат порака за загадувањето на воздухот.

Локации:

Центар на Скопје

Датум:

5 декември 2017 г.

Автор/и:

група *Урбани уметнички акции*, графички дизајнери

„Се клаце, не се клаце!“

Оваа акција беше креирана со цел да се изврши јавен притисок врз локалните власти во Струмица за да започнат да се справуваат со катастрофалната состојба на градскиот плоштад во Струмица. Акцијата се состоеше од повеќе од 100 мали пораки во форма на протестни пароли, во различни бои, поставени на плочникот. На пораките беше напишано: „Се клаце!“, „Внимавај, расклатени плочки!“, „Не гази со високи штикли!“, „Внимавај, општествена неодговорност!“.

262

Локации:

Градски
плоштад,
Струмица

Датум:

2 декември
2017 г.

Автор/и:

група *Урбани
уметнички
акции*

„Гигантска пастрмка“

Акција која алармираше за превенција и редуцирање на рибокрадците на Охридско Езеро. Идејата на оваа акција беше да се испрати порака до Министерството за земјоделство, шумарство и водостопанство и до Министерството за животна средина и просторно планирање поради очајната ситуација со ендемскиот вид охридската пастрмка и другите видови диви пастрмки кои се на работ на истребување во нивното природно живеалиште. Фигура на риба беше поставена во центарот на Скопје, на празникот Св. Никола, кога многу семејства прославуваат со риба на трpezата.

Локаци:

Центар на Скопје

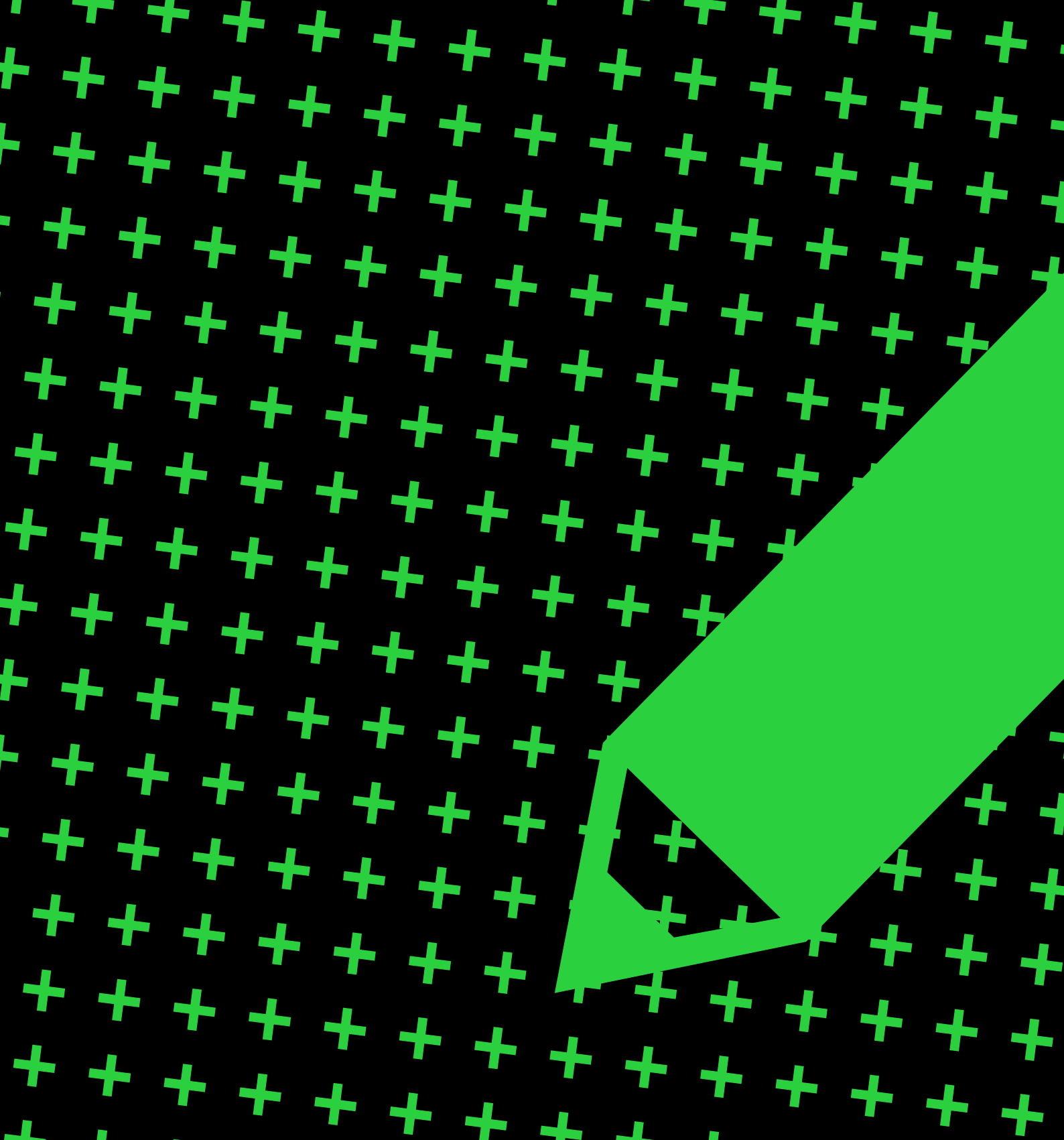
Датум:

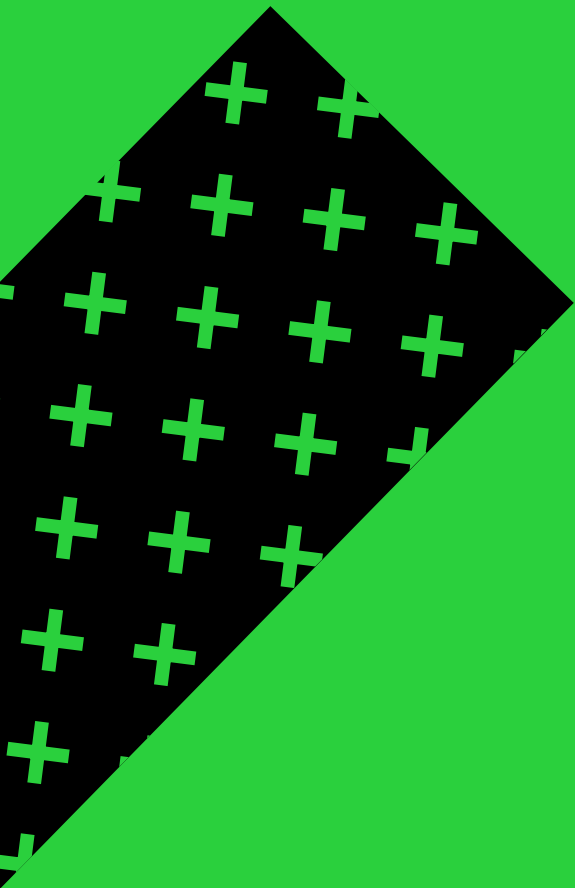
18 декември 2017 г.

Автор/и:

група Урбани уметнички акции

+ЧИТАЧКА КЛУПА ВО ВЕЛЕС+„МОЛИВ
ЗА КИРИЛ И МЕТОДИЈ“+„ДАЈ
МИТО“+„УРБАНА АКЦИЈА
ВО ЧАШКА“+„РАЗБУДИ СЕ.
СКОПЈЕ“+РЕКРЕАТИВНИ ПАТЕКИ
И ПОЛИГОН ЗА РЕКРЕАЦИЈА НА
МЕСТОТО ОСМАТРАЧНИЦА, ВИНИЦА
+СКУЛПТУРА НА МОНЕТА ОД ЕВРО ВО
ЦЕНТАРОТ НА СКОПЈЕ
+„КВАРТЕТ ПЛОВИ ПО НЕМИРНО
ВРЕМЕ, АУДИОСКУЛПТУРА“

Читачка клупа во Велес

Во Велес има неколку убави и релативно уредени паркови, но урбаната опрема не е во најдобра состојба, односно недостигаат места за седење и за релаксација. Во соработка со локалните активисти беше направена „читачка клупа“ со цитати од поезијата на Рацин.

266

Локации:

Градски парк,
Велес

Датум:

1 март 2018 г.

Автор/и:

група *Урбани
уметнички
акции*

„Молив за Кирил и Методиј“

Реакција до надлежните по повод сè поголемата функционална неписменост во Македонија. Оваа урбана акција беше инспирирана од фактот дека во државата која се смета за колевка на словенската писменост, во 21 век има околу 40 000 неписмени, додека бројот на функционално неписмените е многу поголем. Во центарот на Скопје беше поставена фигура на голем молив и табла на која беа испишани податоците за бројот на неписмените во земјата. На крајот на таблата со изглед на стар пергамент пишуваше: „Свестете се, ние ја опишенивме половина Европа, а вие не можете ниту нашата Македонија!“, како порака од Кирил и Методиј.

Локации:

Центар на Скопје

Датум:

24 мај 2018 г.

Автор/и:

група Урбани уметнички акции

„Дај мито“

На повеќе локации во Скопје се одржа артивистичката акција „Дај мито!“. Преку перформанс - поворка, „Дај мито!“ на хумористичен и сатиричен начин се побара основање агенција за рамноправна редистрибуција на митото и се укажа на корупцијата во институциите, но и на граѓаните. Оваа новоформирана „Агенција“, велат активистите, презела итни мерки за да се олесни процесот на давање мито. Новото тело веќе има смислено „стратегија“, во согласност со потребите на сите засегнати страни, за поставување пунктови за собирање мито. Пунктовите треба да им помогнат на граѓаните да остават мито за различните услуги кои ги нудат македонските институции, заедно со инструкции за тоа како тие треба да се однесуваат и на што точно треба да внимаваат при давањето мито. Упатството е во пет чекори: Почитувајте го барањето мито, Бидете дискретни, Бидете понизни, Дајте ги парите и Никогаш не пријавувајте. Во насока на олеснување на процесот на давање мито, се изработени „банкноти“ од 2 000 евра за мито за вработување во државната администрација, илјадарки за операција, шест стотки за мито за уверение за неосудуваност, додека банкнотата за 6-ка за факултет има вредност од 200 евра.

Локации:

Јавно обвинителство, ГТЦ, Плоштад „Македонија“, Скопје

Датум:

10 јуни 2018 г.

Автор/и:

Активисти и уметници

„Урбана акција во Чашка“

Идејата за оваа урбана акција (поддржана и одобрена од Општина Чашка) беше да се направат две „школица“ игралишта во паркот во близина на училиштето. Тие беа направени од рачно насликани монтажни елементи. Дополнително, беа поставени инфо-табли со инструкции за тоа како се игра оваа креативна и групна игра. Освен игралиштето, на селскиот плоштад каде што постоеше празна зелена површина, беа инсталирани 10 рачно насликани светлечки топки, со различни цветни, зооморфни и елементи со ликови од цртани филмови (секоја топка е со дијаметар од 30 см) и 4 скулптури на печурки (Чашка е еден од регионите во Македонија каде што собирањето печурки е високо развиен извор на дополнителен приход на населението).

Локации:

зелена
површина
во с. Чашка

Датум:

28 јуни 2018 г.

Автор/и:

група Урбани
уметнички
акции

„Разбуди се, Скопје“

Акцијата е посветена на 55-тата годишнина од скопскиот земјотрес. Во 05:17 часот наутро од автомобил во движење беше пуштен звук на сирени. Идејата потекна од потребата за продолжување на традицијата на одбележување на годишнината од земјотресот. Оваа традиција, која траеше речиси 40 години, беше стопирана поради растурањето на системот за цивилна заштита во Скопје, во чии рамки сирените свиреа секој 26 јули. Акцијата беше направена за да се додаде нешто карактеристично во одбележувањето на годишнините од земјотресот, а и да се потсети Скопје дека системот за цивилна заштита не е функционален.

270

Локации:

Музеј на современата уметност, Музеј на Град Скопје, Градски трговски центар, Порта Влае, Скопје

Датум:

26 јули 2018 г.

Автор/и:

група Урбани уметнички акции

Рекреативни патеки и полигон за рекреација на местото Осмавачница, Винаца

За оваа урбана акција, посветена на разубавувањето на јавниот простор, беше направена креативна патека за рекреација во шумата во Осмавачница, место што се наоѓа на надворешната линија на Винаца. Акцијата беше прв обид да се даде содржина на локацијата. Беа креирани 5 различни сетови урбана опрема за спортски

активности, направена од дрво и дрвени елементи. Се работи за мини-рекреативен полигон за ориентација и паметно трчање и слични елементи, како планинарски ѕид од дрво и од стари гуми, вертикален лавиринт, клупи и слични елементи. Речиси сите елементи се креирани од рециклирани материјали (стари гуми, дрво од стари електрични столбови и сл.)

Локации:

урбана шума во
Осмавачница, Винаца

Датум:

30 јули 2018 г.

Автор/и:

Здружение *Армонија* од
Винаца, група *Урбани
уметнички акции*

Скулптура на монета од евро во центарот на Скопје

Групата постави скулптура на евро-монета во центарот на Скопје, за да потсети дека по прифаќањето на еврото секоја земја членка на Европската Унија има право на монетите да ги аплицира своите симболи. „Водени од оваа констатација, се надеваме дека набргу ќе дојде денот кога шарпланинецот, рисот, охридската пастрмка и другите наши симболи ќе заблескаат на монетите на еврото. Со оваа акција, ние како група урбани уметнички акции решивме да ги поддржиме напорите за приближување на Македонија и нејзините граѓани кон ЕУ, како насока за која нема замена. Сметаме дека со оваа акција пластично ќе им прикажеме на граѓаните што значи идното членство во ЕУ“, напишаа авторите. Акцијата беше дел од граѓанската акција „Зачекори напред, изборот е твој!“.

Локации:

центар на
Скопје

Датум:

13 септември
2018 г.

Автор/и:

група *Урбани
уметнички
акции*

„Квартет плови по немирно време“, аудиоскулптура

Оваа звучна инсталација е дело на неколкумина македонски автори кои работат со звучни инсталации. Во текот на времето креацијата стана скулпторска аудиоинсталација која произведува специфичен звук при налети на посилен ветер.

Локации:

Парк на франкофонијата,
Скопје

Датум:

1 ноември
2018 г.

Автор/и:

група Урбани
уметнички акции

Каква е предисторијата на веќе добро познатите Урбани уметнички акции, чијшто иницијатор, а честопати и автор бевте токму вие?

Не постои некаква специјална предисторија на акциите. Едноставно, тие си дојдоа сами по себе. Покрај продукцијата на современи уметности, ЦСУ (Центарот за современи уметности) повеќе од 15 години е посветен на работата на ниво на заедниците и нивно помагање да ги решаваат проблемите со кои се соочуваат. Во еден момент сфативме дека граѓаните имаат многу локални проблеми кои им го загорчуваат животот, дека институциите немаат намера да им ги решат, а граѓаните ниту имаат знаење, ниту пак храброст да се фатат во костец со институциите за решавање на овие проблеми. Искрено, јас не сум некој мераклија за пишување барања, писма, лобирања, висувања по шалтери, градоначалнички канцеларии и институции со цел да се реши некој проблем, па така дојдовме на идеја преку хумор, креативност и, неретко, преку банализација на проблемите да ги вклучиме јавноста и медиумите во нивното решавање и практично да ги натераме надлежните органи или да го решат проблемот или да ја преземат одговорноста за тоа што ќе им одговорот на јавноста, медиумите, граѓанскиот сектор и на сите кои се вклучуваа во дискусиите за проблемите откако ќе направевме некоја акција.

Во предисторијата на акциите, всушност, е еден проект кој детектирале проблеми на ниво на заедници. Проектот се викаше „Фото глас“ - граѓаните ги фотографираа проблемите во нивната средина и ги објавуваа на социјалните мрежи. Ние почувствувавме одговорност да реагираме и да се обидеме да помогнеме да се решат тие проблеми. Веќе спомнав, јас не сум легалист, туку активист и побрзо би излегол на улица, отколку да пишувам молби. Така некако тргна целата работа.

Ќе ви кажам еден едноставен пример од пред десетина години. Поради свлечиште, се распадна пат во Кратово и се отвори дупка длабока 2 метра. Жителите секој ден се соочуваа со опасност некој да загине, но никој од надлежните органи не реагираше цела година. Да направиме што било во Кратово во тоа време (пред 10 години, во времето на Синго) беше далеку од умот. Тоа беше време кога никој не смееше да

се побуни против власта, а камоли да побара нешто – тоа беше научна фантастика. Од друга страна, луѓето велеа „Аман, помагајте!“. Размислувавме што да направиме со дупката која стои отворена веќе една година, а последица на тоа се скршени автомобили, сообраќајки... Решивме да ѝ направиме роденден на дупката, со торта, свеќички и сите роденденски салтанати. На луѓето тоа им се виде интересно, дојдоа медиумите, сите беа видно изненадени и нашата акција беше главна вест во централниот дневник. Замислете, ТВ *Сител* не сфатиле во што е финтата и во ударно време објавуваат вест против градоначалникот на Кратово. Настанува хаос и по три дена почнуваат градежни работи, за кои преку ноќ се најдоа околу 400 000 евра за санација на патот. За 20 дена сè беше средено, луѓето беа пресреќни, а ние шокирани од успехот што го постигнавме.

Каков беше општествениот контекст во кој се создаваа урбаните акции?

Загрепскиот професор и археолог Бранко Гавела има една теорија во која вели дека достигнувањето одреден степен на материјална култура е директна последица на степенот на духовната култура, односно дека она што во одреден период се случува во општеството секогаш ќе резултира со некаква појавност во исказот/уметноста, односно од сето тоа ќе произлезе некаква новост. Периодот кога се раѓаа урбаните акции беше еден период кога духовната култура во Македонија го допродното, време на безнадежност и скршен дух кај луѓето. Едноставно, луѓето беа притиснати од неуспесите: од една страна, со невлегувањето во НАТО, преминацијата на национализмот, назадувањето во ЕУ-интеграциите, квазибуржоаската економија и културата диктирана од два-тројца луѓе, кои ги трпевме како нација, и со проектот „Скопје 2014“, од друга страна. Луѓето беа апатични, културната продукција живееше во некаков меур, неретко херметички затворен и неразбирлив, а граѓанската свест и отпор беа на најниско можно ниво. Во тој период сметав дека треба да се направи нешто, иако и самиот не знаев што е тоа. Случајно ја открив теоријата за рестрикциите кај граѓаните при нивното вклучување во општествените движења. Оваа теорија, која е многу едноставна, вели дека за да имате успех во граѓанските движења и иницијативи мора да внимавате да не ги изложите луѓето на преголем ризик (губење работа, последици по бизнисот, последици по членови на семејството и по блиските) од одмазда од страна на центрите на моќ. Со оглед на тоа дека во Македонија се соочувавме токму со тоа и дека власта им се одмаздуваше на своите противници, ми стана јасно дека со тоа што ние ги критикуваме граѓаните дека се апатични, неосвестени и плашливи нема да придонесеме да се случи

некаква промена и дека итно ни е потребен поинаков пристап што ќе ги намали рестрикциите за вклучување на граѓаните во граѓанските акции и движења и во општествените текови. Овие заклучоци за првпат во целост ги имплементиравме во иницијативата „Го сакам ГТЦ“ (гушкање наместо протест).

Преку натамошните акции, всушност, го кажувавме она што граѓаните сакаа да го кажат и да го слушнат, а немаа храброст или знаење да го сторат. Гледавме да бидеме интересни, да третираме теми кои се широко препознатливи, да зборуваме за проблемите на еден поинаков начин, така што нема да биде важно кој зборува за проблемот, туку ќе биде важен самиот проблем. Ја презедовме одговорноста и го презедовме ризикот. Да, честопати бевме исплашени, но барем не се плашевме дека некој друг ќе настрада поради нас. Граѓаните и публиката ги препознаа нашите добри намери и сè излезе неверојатно добро. Нашите акции не само што беа препознавани од огромен број луѓе, туку успевавме темите и проблемите што ги третиравме да ги поставиме како дневни теми за разговор на обичните луѓе. За проблемите кои се третираа во акциите се зборуваше меѓу луѓето до кои порано не можевме да допреме. Како културни работници и автори, нашата публика од неколку илјади луѓе се зголеми на неколку стотици илјади луѓе до кои допираа пораките од урбаните акции.

Како се одвиваше организацијата на првата урбана уметничка акција? Како дојдовте до идејата?

Во тоа време не ни знаевме дека постои методологија за вакви работи. Се снаоѓавме сами. Бевме мала група луѓе, но бевме блиски меѓу себе, а тоа ни овозможуваше да ги прегледаме сите аспекти пред да донесеме одлука. Кога ја подготвувавме првата акција, а и неколкуте потоа, си поставивме пред себеси неколку критериуми кои акцијата треба да ги задоволи: акцијата треба да посочи на одреден проблем, да биде во состојба да ги мобилизира луѓето по прашањето што го третира, да биде актуелна, да ги изненади одговорните, да биде интересна и јасна за публика од 7 до 77 години, да има доза на хумор и да ги натера луѓето да се прашуваат за проблемот. Секако, главен критериум беше акцијата да може герилски да се монтира и да се постави за 40-60 секунди. Времето за подготовки не ни беше битно, ама времето и начинот на поставување беа исклучително важни. Мислам дека понекогаш во овој дел на поставување бевме и покреативни отколку во самите акции. Нормално, никој не можеше да го види тоа, но нам ни беше битно да не настрадаме, бидејќи главата неретко ни беше во торба.

Првата сериозна акција ни беше против сечењето дрвја во Скопје - тоа беше акцијата во која им ставивме очи на дрвјата. Најпрвин, ни требаа топки за да направиме очи. Со Анита Ивковиќ го превртевме Скопје и не најдовме, а потоа преку некакви врски успеаме да најдеме 6 големи пластични топки со пречник од 60-тина см од старите улични бандери за осветлување. Потоа Ѓорѓе Јовановиќ наслика очи на топките, па од топки добивме очиња. Со оглед на тоа дека не знаевме на колкаво растојание, висина и сл. би требало да стојат, отидовме надвор од Скопје, на локација каде што нема никој, па се пентарев по дрвја и наместивме две очи на едно дрво, ги поместувавме полево-подесно додека не ги најдовме идеалните соодноси, а потоа ги користевме во град. Подготовките и пробите понекогаш беа толку интересни и забавни што само заради нив измислувавме акции. Летото кога ги стававме ајкулите во Вардар, пред да запливаат кај Камен мост со денови ги пливавме во Пчиња, тестирајќи ја хидродинамиката. А тоа беше супер - ловевме сомчиња, се бањавме и работевме. Нема ништо подобро од тоа.

Како соработувавте со уметниците?

На почетокот бевме двајца без тројца (Ѓорѓе Јовановиќ, Андреј Митевски, Анита Ивковиќ, Јас и Ванчо Велков, како техничар, и уште еден-двајца мои другари за посложени технички проблеми). Ние неколкумина одлично соработувавме, затоа што работиме заедно со години и затоа што сме блиски меѓу себе. Во најраната фаза повеќе бевме како некое тајно друштво и затоа нè викаа урбана герила. Секако, по некое време (можеби една година) почнаа да се вклучуваат и нови луѓе - и активисти и уметници. Мора да признаам дека во тоа време бевме внимателни, но со текот на времето стануваше сè полесно. Интересно е дека некои уметници воопшто не сакаа да се вклучат, бидејќи сметаа, а и денес сметаат, дека уметноста е резервирана само за музеите и за галериите и дека уметничкиот активизам е злоупотреба на уметноста. Интересно е дека некои од овие уметници не беа луѓе кои цртаа коњи на поило и цвеќиња, туку се претставуваа како уметници кои се свесни за општествениот контекст. Мислам дека, пред сè, се работеше за страв и за неподготвеност да се наруши комодитетот, но ние искрено не се грижевме премногу за ова, бидејќи работевме за луѓето и за публиката, а уметноста ни беше алатка што може да предизвика промена кај луѓето.

Што значи „урбана уметност“, термин што го употребувате кога ги опишувате уметничките акции во јавен простор?

Искрено, не знам. Едноставно, моравме да користиме некој термин. Всушност, тоа беше кованица на медиумите, а не наша. Факт е дека не ни пречеше, а и на медиумите кои реално ни даваа огромна поддршка им дозволивме целосна слобода на интерпретација.

Од теоретска гледна точка, кога се зборува за „street art“ се мисли на графити, мурали, улични перформаси и слично и тоа е, донекаде, директна асоцијација на улична уметност.

Тоа е многу слично на нашиот начин на дејствување, а сепак има одредени разлики. Всушност, урбаните акции од нашиот тип до пред 4-5 години беа изолирана појава која немаше многу слични пројавувања низ светот. Ние си ја прифативме таа кованица од медиумите, иако и денес ретко ја користиме. Терминот што ние се обидуваме да го користиме е *урбана уметност*, иако и тоа не е најсреќно решение, бидејќи од друга страна урбаната уметност му дава додадена вредност на просторот, а нашите акции се најчесто критички. Меѓутоа, сме имале и критички акции кои совршено се вклопувале во урбаниот пејзаж, како на пример циновското гнездо, Сончевиот систем во Дојран, велосипедите или Тој и Таа - уличните светилки, кои можат да се карактеризираат како урбана уметност.

Какви видови урбани акции постојат?

Според нас, постојат два вида акции: едните се критички акции кои зборуваат за некој проблем, а другите се акции за облагородување на просторот. Но, битно е дека едните не можат без другите. На почетокот организиравме неколку критички акции кои беа одлично прифатени и во кои се зборуваше за проблемите што ги третиравме во акциите. Но, во разговор со обични луѓе кои и не знаеја дека ние ги правиме акциите, честопати слушав: „Супер се герилциве, ама да направев нешто, а не само да критикуваат“. Ова многу нè заинтригира, па почнавме да правиме акции од тој тип, односно акции кои го уредуваат и разубавуваат просторот. Овие акции, исто така, се значајни, бидејќи ни овозможува непречена комуникација со граѓаните и нивно вклучување во нашите активности.

Сигурно постои и трет тип урбани акции, но сè уште не сме го откриле. Но, кај и да е, ќе биде и тоа. Можеби е тоа ленд-артот поставен во одреден контекст кој комуницира одредено прашање или проблем. Сме го направиле тоа неколкупати и тоа одлично функционира. Одличен при-

мер е „Save Radika“, ленд-артот на Адем Сулејманоски, кој го работевме заедно, по наша идеја. Полето на уметничкиот активизам е огромно и треба само да се обработува и којзнае што ќе се изроди од сето тоа.

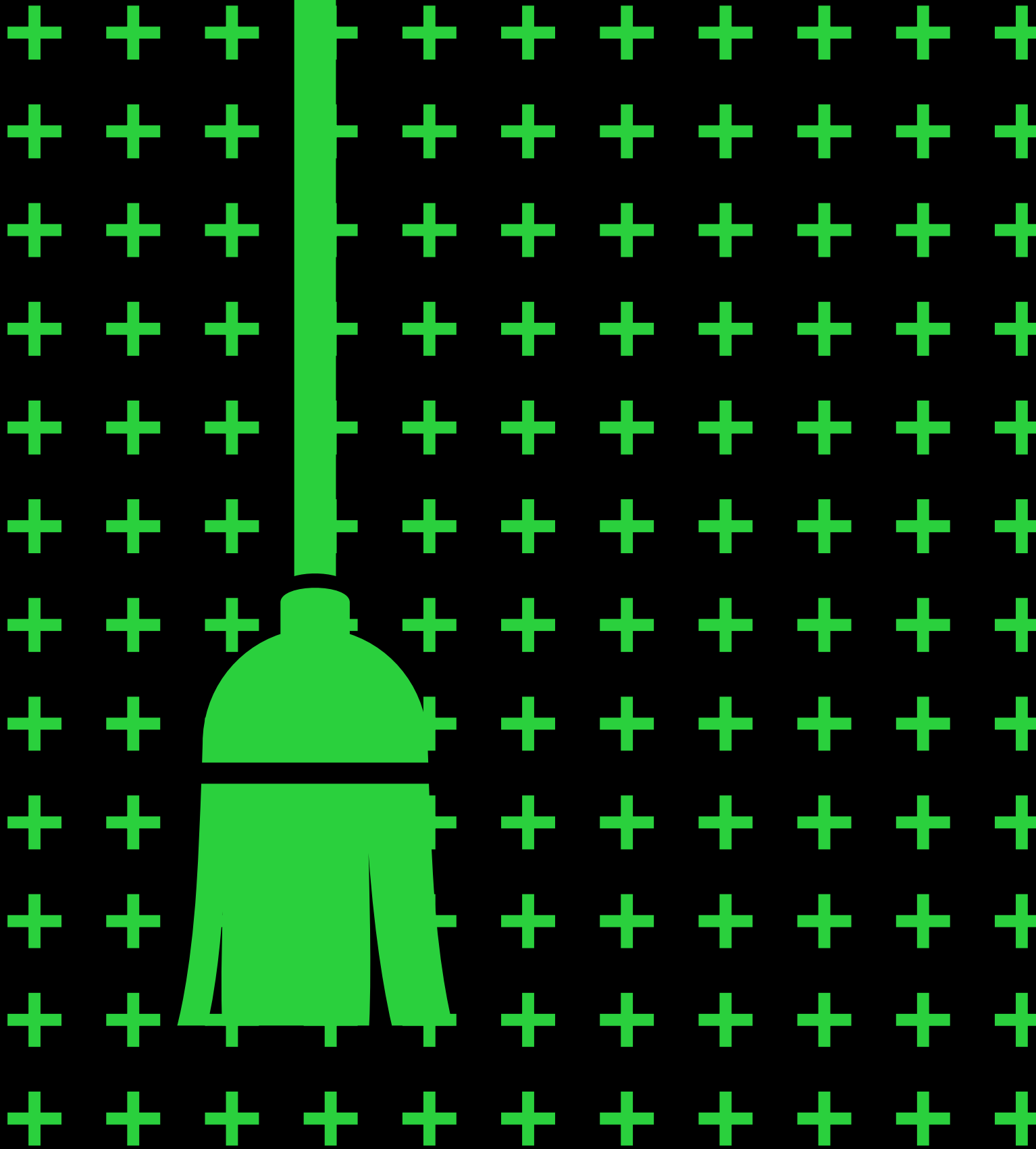
Еднаш рековте дека инспирација за урбаните акции ви било „Скопје 2014“, што мислевте со тоа?

Да го гледате „Скопје 2014“, а да не реагирате и да не му се спротивставите, треба да сте при очи слеп и при уши глув. Тоа е непресушен извор на инспирација, глупоста е бунар без дно и можеби човековата глупост еден ден ќе пресуши, ама онаа на „Скопје 2014“ е непресушна. „Скопје 2014“ е одлична можност за реагирање со користење на техниките на уметничкиот активизам. Да имам пет животи и доволно време и пари би можел 200 години да го правам само тоа. Последниве години неправедно го запоставивме „Скопје 2014“, очекувавме дека нешто ќе се случи, но за жал не се случи ништо, па најверојатно набрзо пак ќе му се навратиме. Бродовите се непресушна инспирација. Замислете акција „Со бродовите во Вардар пловиме кон ЕУ!“ Сè сме кажале и за „Скопје 2014“ и за ЕУ- интеграциите!

Какво е местото и улогата на хуморот во акциите?

Хуморот е исклучително важен за акциите, но ние сепак не сме комичари. Всушност, нашиот пристап претпоставува директен хумор (полско веце не е полско веце ако од него не излегува некој кој зборува полски). Ова значи претставување на очигледното на најдиректен начин и тоа, колку и да е сурово и грубо, всушност изгледа комично. Ние правевме мајмуни за палмите, а директната порака беше: Не правете мајмуни од нас! Но креативниот активизам не е комедија. Всушност, хуморот го гледаме како начин да исмееме одредена ситуација и преку тоа да ги развеселиме луѓето, да им наметнеме насмевка и да ги поттикнеме да зборуваат за акцијата и да ја пренесат пораката понатаму на своите пријатели. Едноставно, тешко е да се постигне, ама кога ќе успеете – тогаш тоа вреди за трудот.

+„ОСВЕТЛУВАЊЕ НА ЈАВЕН
ПРОСТОР СО СТАРИНСКИ ФЕНЕРИ ВО
21 ВЕК“+„УА, ШНАЈДЕРИ!“+„ЕЗЕРО
ИЛИ ПЛАСТИКА“+„ИЗЛОЖБА“+„ЛА
ЛИНЕА ПРЕДУПРЕДУВА НА ДУПКА НА
ПАТОТ“+„ШАТЧИЊА ПЛИВААТ“
+„ДОБРЕ ДОЈДОВТЕ НА СТАРИОТ ДИВ
ИСТОК!“+„ОПЕРАЦИЈА ЗЛАТНА МЕТЛА
ЗА ПРОЛЕТНО (ПРО)ЧИСТУВАЊЕ СО
СТИЛ“+„ОВА НЕ Е МЕСТО ЗА ФРЛАЊЕ
ПИКАВЦИ И ЃУБРЕ ОД ВАШИТЕ
АВТОМОБИЛИ“+„ПРЕДУПРЕДУВАЊЕ!
ПАРКИРАЊЕТО НА ОВОЈ АВТОМОБИЛ
Е НЕОДГОВОРНО!“+„СКОПЈЕ Е ГРАД
НА СОЛИДАРНОСТА“+„ГРАФИТИ ВО
КРИВА ПАЛАНКА“+„СЕ БАРА ТОР ОД
ПЛАНЕТАТА АЗГАРД“+„ГИГАНТСКИ
ВЕЛОСИПЕД“+СКОПСКИТЕ ДРВЈА
ВО СИНЦИРИ+И ТОР ФРЛА ЃУБРЕ ВО
КОРПА, А И НА АЗГАРД ИМА КОРПИ
ЗА ЃУБРЕ! БИДИ КАКО ТОР!+„ОВА
НЕ Е ПАРКИНГ!“+ПЕТОЦИ ЗА
ИДНИНАТА+„ДОБРЕ ДОЈДОВТЕ
ВО ТЕТОВО, ГРАДОТ ВО КОЈ НИКОМУ НЕ
МУ Е ГАЈЛЕ ЗА НИШТО“+ГЕРИЛА-АКЦИЈА
НА ФЕСТИВАЛОТ „БРАЌА МАНАКИ“:
КАЖЕТЕ ИМ НА ОБЛАЦИТЕ ДЕКА
БИТОЛА УМИРА!+УМЕТНИЧКА АКЦИЈА
„ПОТПОРА“+„ИГЛА“+БИСТИ
СО МАСКИ БАРААТ ЧИСТ ВОЗДУХ
ВИЗИЈА СКОПЈЕ ИЗЛОЖБА И
„ЧУДОВИШТЕ ОД СМЕТ“+„ДРВЈАТА ВО
РАСАДНИК РОДИЈА ЗГРАДИ“+„МУРАЛИ
ЗА ОСЛОБОДУВАЊЕТО НА СКОПЈЕ“
+„КАКО ЌЕ ИЗГЛЕДАШЕ СВЕТОТ АКО
ПРИРОДАТА И УНИВЕРЗУМОТ БЕА
КОРУМПИРАНИ!“+ЕЛКА „ЗЕЛЕНА
РЕВОЛУЦИЈА“+ДОБРЕ ДОЈДОВТЕ ВО
ШТИП, НАЈПОМОЧУВАНИОТ ГРАД,
ГРАДОТ БЕЗ ЈАВЕН ТОАЛЕТ И ЈАВНА
КУЛТУРА!

„Осветлување на јавен простор со старински фенери во 21 век“

Оваа акција беше инспирирана од фактот дека за време на последните неколку години одредени општини во Република Северна Македонија го имаа запоставено уличното осветлување. Одредени делови од градовите и цели села беа во тотална темнина. Во рамките на оваа акција, беа поставени 30 различни видови фенери (газиени ламби со свеќа и електрични ламби) на столбовите на нефункционалното улично осветлување.

Локации:

селата Ростуше,
Скудриње,
Аџиевци,
Маврово,
Никифорово,
Могорче,
Пареши,
Татеши,
Жировница,
Папрадник

Датум:

1 февруари
2019 г.

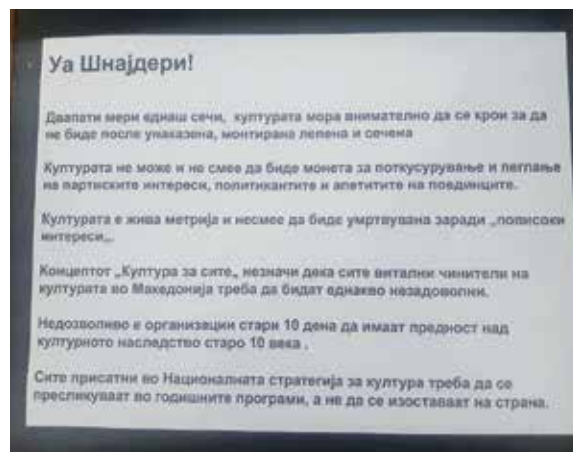
Автор/и:

група *Урбани
уметнички
акции*

„Уа, шнајдери!“

Акцијата беше симболички протест за начинот на распределба на средствата во Годишната програма за култура за 2019 година. Во центарот на градот беше поставена голема фигура од ножици на кои пишуваше „Уа, шнајдери!“, придружена со натпис со следнава содржина: „Двапати мери, еднаш сечи! Културата мора внимателно да се крои за да не биде унакажана, монтирана, лепена и сечена. Културата не може и не смее да биде монета за поткусурување и за пеглање на партиските интереси, политикантите и апетитите на поединците. Културата е жива материја и не смее да биде умртвувана заради повисоки интереси. Недозволиво е организации стари 10 дена да имаат предност над културното наследство старо 10 века. Сите оние кои се присутни во Националната стратегија за култура треба да се пресликуваат и во годишните програми, а не да се изоставаат настрана“.

Локации:

Центар на Скопје

Датум:

13 февруари 2019 г.

Автор/и:

група Урбани уметнички акции

„Езеро или пластика“

Ленд-арт проект посветен на загадувањето на Дебарското Езеро со пластични шишиња. Секоја година во водите на езерото се славаат помеѓу 40 и 60 илјади пластични шишиња, а загадувањето е највидливо напролет, кога високите водостои на реките во Дебарско-Реканскиот Регион носат огромни количества пластичен отпад директно во езерото. Оваа еколошка катастрофа што му се случува на Дебарското Езеро, беше инспирација за уметникот Адем Сулејмановски да изработи фигура на риба од чијашто уста излегува отпад.

Локации:

Брегот на
Дебарско
Езеро, Дебар

Датум:

6 март 2019 г.

Автор/и:

Адем
Сулејмановски

„Изложба“

Акција - апел до граѓаните да не фрлаат отпадоци низ улиците и во природата. Разни отпадоци беа оградени со музејски огради, како да се експонати на изложба, а секое „уметничко дело“ имаше наслов и година на креирање, како и сатирично додавање на „тежина“ со цитат од Енди Ворхол. Со сатиричен приказ на изјавата на Енди Ворхол: „Само затоа што луѓето го фрлаат и немаат никаква корист од него, тоа не значи дека е ѓубре“, а понесени од оваа визионерска изјава на таткото на поп-артот, *Единица за брзи архивистички акции* тргна во мисија да ги открие и да ги заштити уметничките дела создадени од голем број уметници кои создаваат на територијата на Скопје и Македонија. Во нашиот долготраен и исцрпувачки, но и возбудлив процес на истражување, со особено задоволство сакаме да ѝ соопштиме на пошироката јавност дека успеавме да лоцираме и заштитиме огромен број уметнички дела во јавниот простор. Сите дела се педантно документирани, евидентирани и каталогизирани и ќе послужат за натамошно унапредување на креативните и уметничките процеси во нашата држава“ – (текст на *Единица за брзи архивистички акции*).

Локации:

Улици,
тревници, кеј на
Вардар, Скопје

Датум:

15 март 2019 г.

Автор/и:

*Единица за брзи
архивистички
акции*

„Изложба“

„Ла Линеа предупредува на дупка на патот“

Фигура на препознатливиот анимиран лик „Ла Линеа“, направена од метална жица во тетовско, на патот за Бањиче, ги предупредува граѓаните на опасна дупка на патот која стои таму цели три години. Иако дупката е на една од главните рекреативни пешачки патеки, надлежните не презеле ништо. Авторите на акцијата алармираат дека дупката постојано се шири и се заканува да се направи свлечилиште во случај на поинтензивни врнежи.

288

Локации:

Патека на патот за Бањиче,
Општина Тетово

Датум:

11 април 2019 г.

Автор/и:

група *Урбани уметнички акции*

„Шатчиња пливаат“

Акцијата е направена по барање на локалните жители кои живеат во близина на училиштето „Тошо Арсов“ и жителите од околните населби, чишто деца одат во тоа училиште. Акцијата е направена поради неасфалтираниот пат со дупки, кои кога ќе заврне се полнат со вода и наликуваат на мали езерца. За поголема видливост на проблемот, активистите на *Штџиџ Арџ активизам* во дупките полни вода поставија гумени шатчиња.

Локации:

Населба „8 ноември“ (во близина на ОУ „Тошо Арсов“), Штип

Датум:

16 април 2019 г.

Автор/и:

група *Штџиџ Арџ активизам*

„Добре дојдовте на Стариот Див Исток!“

На тротоарите во Скопје се паркирани возила, а пешаците, родителите со детски колички и лицата со попреченост мора да одат среде улица, со сериозни ризици по нивната безбедност. Таква е сликата за Скопје и сообраќајната култура на граѓаните. Одметнатите „шерифи“ од владеењето на правото се надмоќни над „пајците“ и обичните граѓани. За нив „Не паркирај, бушам гуми!“ е само смешен графит! Затоа, *Единица* за брзи *артивистички интервенции* ја зеде правдата во свои раце и произведе ефектно помагало за непрописно паркираните автомобили – секое непрописно паркирано возило ќе биде казнето со најстрога казна - доживотна робија. „Гуле со синцир за тркалото на автомобилот ќе биде казната за непочитувањето на сообраќајните правила и уништувањето на животната средина за сите кои се паркираат онаму каде што ќе им текне. Дали ова ќе биде доволно возачите да се сетат каде е вистинското место за нивните автомобили и, најважно, да помислат на другите граѓани?“
(текст на *Единица* за брзи *артивистички акции*)

Локации:

улице, Скопје

Датум:

18 април
2019 г.

Автор/и:

Единица
за брзи
артивистички
акции

„Операција Златна метла за пролетно (про)чистување со стил“

„Единицата за брзи артивистички акции си постави за цел да ја мотивира Владата да се фати за најавената метла и да почне од сопствениот двор! Метлата не е обична, туку златна, затоа што тоа е единица мерка за (не)чие богатство, симбол за човековата лакомост, иако – реално – со златна метла се работи многу полесно. За разлика од обичната метла, оваа предизвикува прекрасни чувства додека се користи, без оглед на тоа дали се користи за хигиенско чистење, ментално (про)чистување или пак за кадровско чистење. Златната метла е решение за сите општествени проблеми. Очекуваме метлата да почне да „игра“. Друго е ова, ЗЛАТНА е!“ - Единица за брзи артивистички акции.

Локации:

пред Министерство за транспорт и врски, пред зградата на Владата, пред влезот во Министерство за правда, пред Собранието на Република Северна Македонија, на Мостот на уметностите, пред влезот на АЕК, пред влезот во МРТВ, пред споменикот „Воин на коњ“, пред влезот на Основниот суд, пред влезот на Јавното обвинителство, пред Град Скопје и пред Општина Центар.

Датум:

21 мај 2019 г.

Автор/и:

Единица за брзи артивистички акции

„Ова не е место за фрлање пикавци и губре од вашите автомобили“

Авторите поставија инфо – табли со натпис: „Ова не е место за фрлање пикавци и губре од вашите автомобили“, за да укажат на недостигот на свесност и совесност за заедничко живеење и функционирање во еден град и потребата за индивидуална и општествена одговорност. Оваа акција цели кон подигање на свесноста за здрава животна средина и повисока урбана култура, со напомена дека одржувањето на хигиената не е инстант кампања, туку долгорочен колективен процес.

292

Локации:

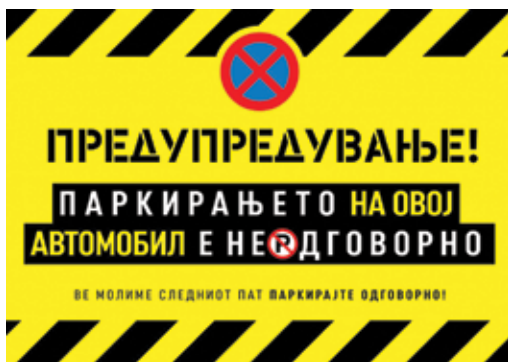
Крстосници во центарот на градот, Скопје

Датум:

23 мај 2019 г.

Автор/и:

Единица за брзи архивистички акции

„Предупредување! Паркирањето на овој автомобил е неодговорно!“

Акција со налепници за опоменување на несовесните возачи во Скопје.

На налепницата пишуваше:

„ПРЕДУПРЕДУВАЊЕ! Паркирањето на овој автомобил е неодговорно! Ве молиме, следниот пат паркирајте одговорно!“ На повеќе улици во централното градско подрачје беа залепени стотина налепници. Акцијата за подобрување на урбаната култура беше мотивирана од хаосот и од некултурата во сообраќајот, недостигот на услови за непречено и безбедно движење на велосипеди и пешаци и непрописното паркирање во главниот град на државата.

Локации:

повеќе улици во Скопје

Датум:

29 мај 2019 г.

Автор/и:

Единица за брзи архивистички акции

„Скопје е град на солидарноста“

Поставени канти за отпад или таканаречени солидарни пунктови со цел да ѝ се помогне на Шведска која увезува отпад за производство. „Со оваа акција би сакале да ги мотивираме нашите граѓани да бидат солидарни со пријателската Шведска и, воедно, да размислиме за нашата повеќедецениска традиција на фрлање и тупање ѓубре насекаде. За потсетување, уште од почетокот на 90-тите години, Шведска применува сеопфатен систем за селектирање и рециклирање на отпадот. Затоа, пак, кај нас макар мачиме со собирање на ѓубрето, појавувањето на голем број диви депонии, ѓубре низ природата и насекаде каде што поминало неговото височество Човекот. Оттаму, апелираме до локалната и до централната власт да обезбедат: ефективен систем

за рециклирање и заштита на животната средина; почитување на законите; постојана едукација и подигање на свеста; оптимален број канти за ѓубре за селекција на отпадот; редовно празнење и сервисирање на веќе поставените, оштетени канти за ѓубре и контејнери (од користење или од негрижа). Апелираме до граѓаните – на ѓубрето местото му е во канта! Скопје не заборава дека е град на солидарноста. Драги сограѓани, сега е моментот да се обединиме и да му помогнеме на братскиот шведски народ!!!“ (текст на Единица за брзи артивистички акции).

294

Локации:

Градски парк,
повеќе улици,
Скопје

Датум:

31 мај 2019 г.

Автор/и:

Единица
за брзи
артивистички
акции

„Графити во Крива Паланка“

Неколку уметници кои се членови на групата *Урбани уметнички акции*, заедно со локалните студенти по дизајн и студентите по архитектура, во неколку наврати изработија 10-тина графити и мурали кои и денес ги разубавуваат јавните простори во Крива Паланка.

Локации:

10 локации во Крива Паланка

Датум:

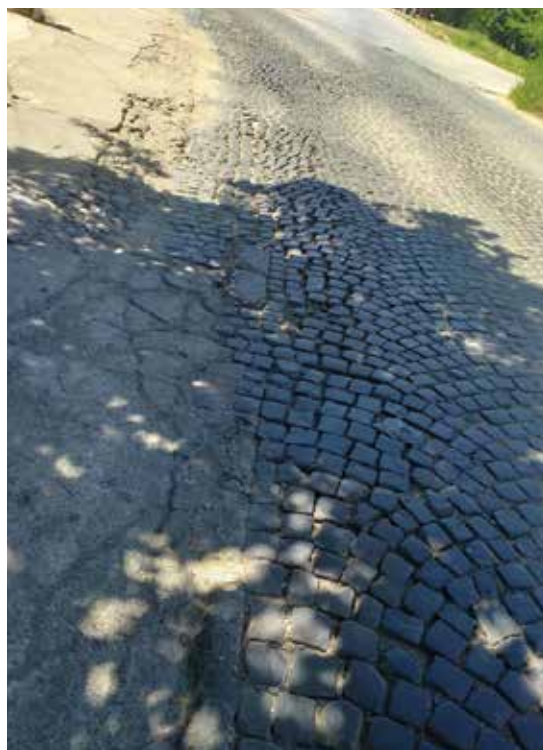
9 јуни 2019 г.

Автор/и:

Млади дизајнери, архитекти, група *Урбани уметнички акции*

„Се бара Тор од планетата Азгард“

Во близина на ОУ „Тошо Арсов“ во Штип, се бараше Тор (филмски лик) од планетата Азгард. Патот на овој дел од булеварот е пропаднат, изгледа како кратер или како овде да паднал чеканот на Тор. Активистите ги повикуваа надлежните власти да ги санираат проблемите на овој дел од булеварот и соодветно да бидат поставени знаци, табли, обележан премин за пешаци, што ќе доведе до поголема сигурност на возачите, учениците и на пешаците.

Локации:

бул.
„Партизанска“,
во близина
на ОУ „Тошо
Арсов“, Штип

Датум:

10 јуни 2019 г.

Автор/и:

група уметници
и активисти од
Штип

„Гигантски велосипед“

Акцијата беше реакција на големиот број кражби на велосипеди во Скопје и во другите градови. Според податоците од иницијативата „На точак“ и онлајн-групата „Украдени точаци“, во последните 5 години биле украдени над 150 000 велосипеди, од кои, најмногу, (околу 120 000) во Скопје. Идејата за оваа урбана акција во форма на реалистичен велосипед од железо (3,5 на 2 м) со зголемени димензии, поставена на јавен простор во центарот на градот, беше да се укаже на проблемот, тенденција што е во пораст и на која полицијата не ѝ посветува многу внимание, особено кога се даваат субвенции за велосипеди од парите на даночните обврзници.

Локации:

Центар на Скопје

Датум:

13 јуни 2019 г.

Автор/и:

група Урбани уметнички акции

Скопските дрвја во синџири

Како дел од кампањата за подобра животна средина „Не игнорирај! Реагирај!“, симболично доцртувајќи ги забетонираните корења на дрвјата, ставајќи синџири и оставајќи пораки за слобода на зеленилото, активистите ги повикаа надлежните градски и општински власти да го отстранат бетонот со кој се задушени корењата на повеќе од 1 000 дрвја на територијата на Скопје, но и низ другите градови во државата.

Локации:

Градски парк,
Скопје

Датум:

24 јуни 2019 г.

Автор/и:

О2 Иницијатива
во соработка со
Институтот за
комуникациски
студии

И ТОР фрла ѓубре во корпа, а и на АЗГАРД има корпи за ѓубре! Биди како ТОР!

„Оваа акција беше наменета за подигање на свеста на нашите сограѓани кои не го чуваат ова место, кое е една од ретките рекреативни зони во Штип. Кантите за ѓубре се искршени, дел воопшто ги нема, а ѓубрето е расфрлано на сите страни. Дури и таму каде што има соодветно поставени канти за отпадоци, наоколу има отпушоци од цигари, пластични шишиња, хартии и слично. Со оваа акција сакавме да пренесеме порака до жителите на Штип да се однесуваат совесно кон животната средина. Доколку ѓубрето го расфрламе наоколу, оваа пешачка зона ќе ја претвориме во уште една депонија“ – група *Штипий Арџи активизам*.

Локации:

Пешачка патека покрај реката Брегалница, Штип

Датум:

7 јули 2019 г.

Автор/и:

Штипий Арџи активизам

„Ова не е паркинг!“

Акцијата „Ова не е паркинг!“ е посветена на узурпацијата на јавните површини во Битола. Граѓаните секојдневно се соочуваат со проблеми кои го ограничуваат нивното движење и ја загрозуваат нивната безбедност. На автомобили паркирани на места кои не се предвидени за оваа цел, беа закачени балони на кои пишуваше: „Ова не е паркинг!“.

Локации:

Центар на
Битола

Датум:

12 јули 2019 г.

Автор/и:

Група битолски
активисти

Петоци за иднината

Во август 2019 година, по примерот на глобалното движење што го започна шведската тинејџерка Грета Тунберг, во Северна Македонија се формираше и македонскиот огранок на „Петоци за иднината“ („Fridays for future“). Ова движење, предводено исклучиво од млади луѓе, за кратко време го истакна проблемот со климатските промени во земјата, но и на глобално ниво. Првата герила-акција, која ја нарекоа „мртва“ демонстрација ја спроведоа на 6 септември 2019 година, кога активистите лежаа на улицата пред Град Скопје, а потоа и во Градскиот парк. Оттогаш, ова движење

редовно организираше протести, масовни маршеви, дискусии, онлајн разговори и други активности за да алармира на последиците од глобалното затоплување, но и на локалните еколошки проблеми. Последната герила-акција „Кога мислам на климатските промени, мислам на...“ ја спроведоа на 6 март 2020 година, на Камениот мост, при што граѓаните ја дополнуваа оваа реченица напишана на големо пано. На 31 јануари се одржа протестен собир пред Собранието на Република Северна Македонија, за пратениците да го изгласаат законот за забрана на увоз на опасен отпад.

„Добре дојдовте во Тетово, градот во кој никому не му е гајле за ништо“

„Добро дојдовте во Тетово, градот во кој никому не му е гајле за ништо“ беше главната порака пренесена преку таблите поставени низ целиот град, со кои се укажува на лошата инфраструктура во градот, на големата загаденост и на негрижата на градските власти и граѓаните за ваквите состојби. Другите пораки испишани на таблите на македонски и на албански јазик беа: „Не ми е гајле каде се паркирам!“, „Не ми е гајле каде фрлам губре!“, „Не ми е гајле што нема јавен превоз“, „Не ми е гајле што има дупки!“.

Локации:

улицы во центарот на Тетово

Датум:

10 септември 2019 г.

Автор/и:

група Единица за брзи артивистички акции, активисти од Тетово

Не ми е гајле каде
фрлам губре!

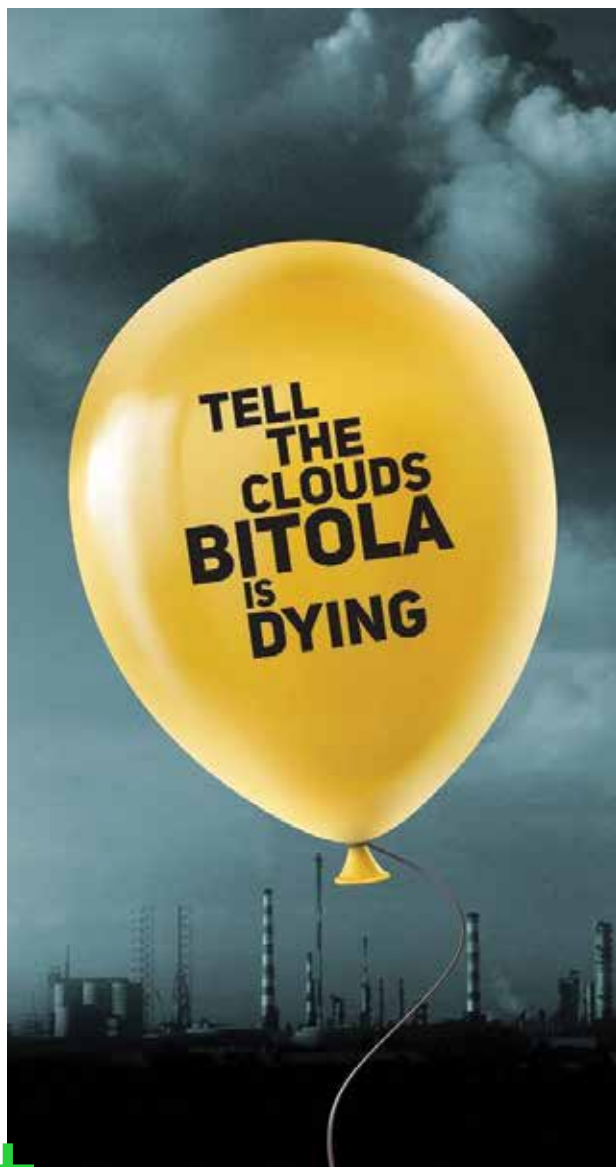
Nuk më intereson
ku hedh mbeturina!

Герила-акција на фестивалот „Браќа Манаки“: Кажете им на облаците дека Битола умира!

304

На отворањето на фестивалот „Браќа Манаки“, активистите се појавија на црвениот тепих со маици на кои на англиски пишуваше „Кажете им на облаците дека Битола умира!“. Нивниот слоган беше пандан на мотото на фестивалот „Кажете им на облаците“. „Битола умира поради негрижата кон градот и масовното иселување поради загадувањето, а оваа порака го изразува огромното незадоволство на граѓаните кои сметаат дека е крајно време Битола да живее и битолчани да дишат чист воздух“, изјавија активистите.

Локации:

пред Центарот за култура во Битола

Датум:

13 септември 2019 г.

Автор/и:

Габриела Илиевска, Иван Чулаковски и активисти од иницијативата Поинаку

Уметничка акција „Потпора“

Активистите поставија човечки фигури во природна големина кои го потпираа свлечиштето кај патот во Бањиче, Тетово. Со оваа уметничка акција се апелираше за небезбедноста на патот. „Што уште треба да се случи за да се санираат овие оштетувања? Дали некој треба, не дај боже, да настрада, за да биде разбрана ургентноста на проблемот? Дотогаш не ни преостанува ништо друго, туку ние, граѓаните, да ја преземеме улогата на потпора и држејќи го сидот да се обидеме да спречиме поголема катастрофа!“ (порака на арт активистичката група од Тетово).

Локации:

Патот Тетово -
Бањиче

Датум:

27 септември
2019 г.

Автор/и:

Арт активисти
од Тетово

„Игла“

306

Шивачка игла од четири метри, која ги симболизира правата на вработените во текстилната индустрија, е инсталацијата која имаше за цел да го претстави текстилот како гранка на која почива градот, но исто така и глас за потребата од подобри услови за работа на вработените во овој сектор.

Локации:

Штип

Датум:

11 октомври
2019 г.

Автор/и:

Андреј
Митевски, во
соработка со
група *Урбани
уметнички
акции* и *Гласен
Текстилец*

Бисти со маски бараат чист воздух

Локации:

Центар на
Скопје

Датум:

11 октомври
2019 г.

Автор/и:

Активисти на
Петоци за
иднината

Визија Скопје

Со овој ликовен проект се укажа на проблемот со узурпацијата на јавниот простор во последните 10 години, особено со почетокот на „Скопје 2014“, но и се понудија можни решенија. „Сведоци сме на безобразното и брутално узурпирање на јавниот простор во Скопје, и тоа во последните 10 години, односно со почетокот на проектот „Скопје 2014“. Од тротоарите до плоштадите и парковите во централното градско подрачје, јавните површини сè повеќе се намалуваат. Покрај физичкиот напад, голема улога има и визуелниот и естетскиот изглед на градот, кој со проектот „Скопје 2014“ беше доведен до тотална катастрофа. Грдите, неквалитетни и прескапи згради и фасади, уништените паркови и зеленило и несразмерно големиот број лоши фигуративни скулптури на мала површина на плоштадот во Скопје, создаваат слика на хорор и лудило која е наша реалност и секојдневие“ (Јакимовска, Тонкин). Проектот се реализираше со употреба на визир-скици и сегашниот изглед беше „трансформиран“ со дрвја, зеленило и други содржини, се бараа нови решенија за конкретни локации на плоштадот, но и се коментираше и критикуваше постоечката узурпација.

Локации:

Плоштад „Македонија“, Скопје

Датум:

12-13 октомври 2019 г.

Автор/и:

Јана Јакимовска, Ненад Тонкин, студенти на Архитектонскиот факултет, Факултетот за ликовни уметности од Скопје и Ликовната академија од Штип

Изложба и „Чудовиште од смет“

Пред Центарот за култура беше поставена изложба на 24 слики кои ги прикажуваа проблемите на граѓаните - корупцијата, загадувањето на воздухот, проблемите со сметот и други, а воедно и ветувањата на градоначалничката Теута Арифи во кампањите за локалните избори во 2013 и 2017 година. Групата #Трансформатори, граѓански активисти кои ја користат уметноста како форма на протест, направија три инсталации: „Валканото во центар“, „Trash чудовиште“ и „Гранд При Тетово“, со фотографии од разни локации во Тетово. Целта на оваа акција беше да се потсети Општината на неисполнетите предизборни ветувања. По половина час, луѓе со службен автомобил од Општина Тетово ја уништија и ја отстранија изложбата.

Локации:

пред Центарот за култура „Иљо Антески-Смок“, Тетово

Датум:

11 ноември 2019 г.

Автор/и:

Активисти на Еко Герила, ЦБС ЛОЈА и групата #Трансформатори

„Дрвјата во Расадник родија згради“

На дрвјата во Расадник беа поставени минијатурни макети на згради.

„Македонија е земја на чудата, чуда се случуваат секој ден насекаде околу нас, а нам ни останува само да се чудиме. Најчудно од сè е како во еден од најзагадените градови на светот и во еден негов дел, кој е веќе густо населен и има огромна фабрика загадувач, општинарите сакаат да направат, ни помалку ни повеќе, туку 100 нови згради во простор што претставува оаза на природата во центарот на градот. Овој предел некогаш бил периферија на градот, а градот е тој што се развивал и растел околу него. Токму затоа тој останал остров на биодиверзитетот, во просторот Расадник денеска сè уште живеат голем број диви зајаци, еребици, лисици, фазани, желки, ежови, клукајдрвци и десетици други видови птици, мали цицачи, влекачи и инсекти. Денеска дрвјата во Расадник еволуираа и родија згради, утре можеби и зајациите ќе протестираат“ (порака на групата *Урбани уметнички акции*).

Локациј:

Расадник во населба Кисела Вода, Скопје

Датум:

12 ноември
2019 г.

Автор/и:

група *Урбани уметнички акции*, Скопје
смоќ аларм

„Мурали за ослободувањето на Скопје“

Авторите изработија мурали на елементите околу Универзална сала, како подарок за градот и граѓаните на Скопје по повод 75-годишнината од ослободувањето на Скопје од фашистичката окупација.

Локации:

Плато пред Универзална сала, Скопје

Датум:

13 ноември 2019 г.

Автор/и:

Александар Наумовски,
Андреј Митевски,
Љубиша Камењаров,
уметници,
група *Урбани уметнички акции*

„Како ќе изгледаше светот ако природата и универзумот беа корумпирани!“

Акцијата е спроведена на 9 декември, Меѓународниот ден за борба против корупцијата. Според степенот на корумпираност, Македонија со години е во рангот на држави како Гамбија, Гвајана, Косово, Монголија и Панама. Од 44 држави во Европа, во 2019 година само две се рангирани како покорумпирани од Македонија, која со години го одржува реномето на длабоко корумпирана земја. Еден од клучните атрибути е корупцијата при јавните

набавки. Се проценува дека најмалку една четвртина од парите што се трошат за јавни набавки завршуваат во приватни џебови. Со оваа акција, на сликовит начин, на граѓаните им се објаснува колку многу наши пари (пари на граѓаните кои властите ги управуваат, а не се нивни) се трошат за коруптивни зделки и се одлеваат во приватни џебови, а притоа страдаат образованието, науката, културата, социјалата, здравството, екологијата.

Локации:

Плоштад „Македонија“, ул. „Максим Горки“, Скопје

Датум:

9 декември 2019 г.

Автор/и:

група Урбани уметнички акции

**АКО ПРИРОДАТА БЕШЕ КОРУМПИРАНА
ДРВАТА ВАКА ЌЕ ИЗГЛЕДАА**

Една четвртина од парите
наменети за јавни набавки
во Македонија се трошат на
коруптивен начин.

9ти декември,
меѓународен ден
на борба против
корупцијата

**АКО ПРИРОДАТА БЕШЕ КОРУМПИРАНА
ВАЌА ЌЕ ИЗГЛЕДАА ДОМАТИТЕ**

Една четвртина од парите
наменети за јавни набавки
во Македонија се трошат на
коруптивен начин.

9ти декември,
меѓународен ден
на борба против
корупцијата

**АКО ПРИРОДАТА БЕШЕ КОРУМПИРАНА
РИБИТЕ ВАКА ЌЕ ИЗГЛЕДАА**

Една четвртина од парите
наменети за јавни набавки
во Македонија се трошат на
коруптивен начин.

9ти декември,
меѓународен ден
на борба против
корупцијата

**АКО ПРИРОДАТА БЕШЕ КОРУМПИРАНА
ВАЌА ЌЕ ИЗГЛЕДАА ЈАБОЛКИТЕ**

Една четвртина од парите
наменети за јавни набавки
во Македонија се трошат на
коруптивен начин.

9ти декември,
меѓународен ден
на борба против
корупцијата

Елка „Зелена револуција“

На плоштадот беше поставена елка украсена со штетни отпадоци, празни пластични шишиња, кутии од цигари и ливчиња хартија на кои ги пишуваше локалните причини за загадувањето: РЕК Битола, Урбанистичка мафија и Дрисла, со симболична порака дека загадувањето го украде Божиќ. Под елката стоеше натпис „Зелена револуција“.

Локации:

Плоштад
„Македонија“,
Скопје

Датум:

13 декември
2019 г.

Автор/и:

Активисти на
иницијативата
„Петоци за
иднината“

Добре дојдовте во Штип, најпомочуваниот град, Градот без јавен тоалет и јавна култура!

Акцијата повикува да се стават во функција јавните градски тоалети и укажува на некултурното однесување (уринирање на жителите на Штип во влезовите на зградите во централното градско подрачје). Активистите напишаа дека со акцијата апелираат до локалните власти, а исто така им порачуваат на граѓаните да внимаваат на јавната култура и хигиена.

Локации:

улицы, Штип

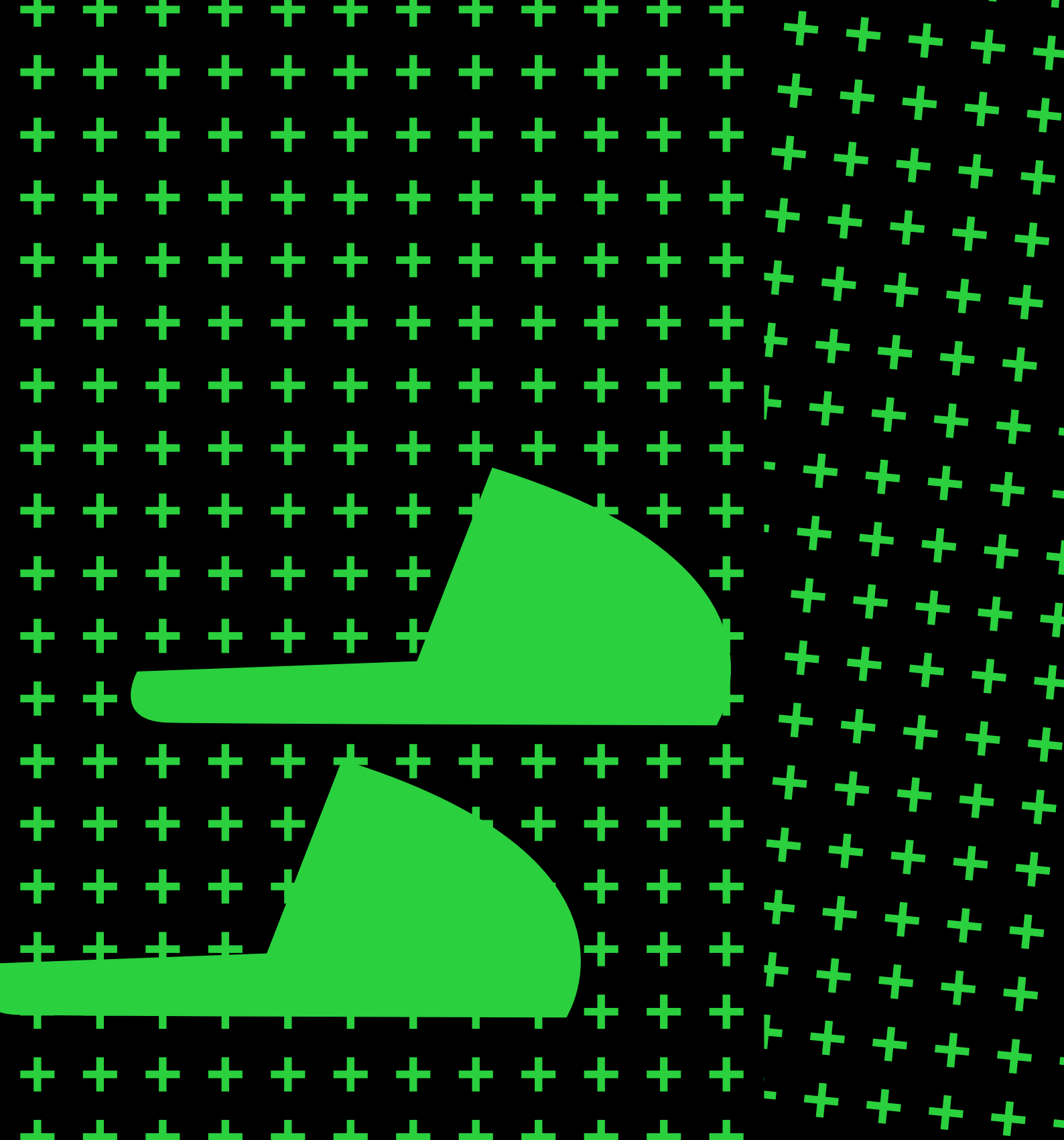
Датум:

28 декември
2019 г.

Автор/и:

Штип Арџ
активизам

+„СО ЈУСТИЦИЈА НАПОМОШ!“+
„УЛИЦИТЕ ВО БИТОЛА ГИ ДОБИЈА
СВОИТЕ ВИСТИНСКИ ИМИЊА!“
+НИКОГАШ ПОВЕЌЕ КОНТРОЛА!+
„ПЕТОЦИ ЗА ИДНИНА“ - БОЕЊЕ
НА МИНИСТЕРСТВОТО ЗА
ЕКОЛОГИЈА+„ЗАРОБЕНА ДРЖАВА
- НИКОГАШ ПОВЕЌЕ!“+„АЗДИСАНОСТ
2006 -2017 - НИКОГАШ ПОВЕЌЕ!“
+„ДРЖЕТЕ РАСТОЈАНИЕ“ - ЗА
ДОБРОТО НА СИТЕ!+КОМПАС СО
СТРЕЛКИ КОН НАТО И ЕУ+ЏИНОВСКИ
ПАПУЧИ НА ПЛОШТАДОТ+БИДИ
СУПЕРХЕРОЈ, ПОЧИТУВАЈ ГИ
МЕРКИТЕ ЗА ЗАШТИТА!+ОСТАВЕТЕ
ДА ПОМИНЕ ФИЌОТО, НЕ ТУРКАЈТЕ
СЕ, ДРЖЕТЕ РАСТОЈАНИЕ!+МУРАЛ
ЗА СОЛИДАРНОСТ+МЛАДОЖЕНЦИТЕ
КОРОНА И ВИРУС КАНАТ ГОСТИ
НА СВАДБА+КОРОНА КВИЗ НА
ОДГОВОРНОСТ - ЧИЈА Е ТОПКАТА
И КОЈ Е КРИВ?+АКЦИЈА ВО ОУ
„ВЛАДО ТАСЕВСКИ“+ОБЕЛЕЖУВАЊЕ
НА ЈАВНИТЕ ПРОСТОРИ ВО
СКОПЈЕ, КАДЕ ШТО НАЈЧЕСТО
СЕ СЛУЧУВА/ЛО СЕКСУАЛНО
ВОЗНЕМИРУВАЊЕ+„РОМИТЕ
НЕ СЕ ВРЕЌИ ЗА БОКСИРАЊЕ
- СТОП ЗА НАСИЛСТВОТО ВРЗ
РОМИТЕ!“+„ДРВЈАТА ПАМЕТАТ!“+СО
ГРАФИТ ПРОТИВ ГОВОРОТ НА
ОМРАЗА+СО ГРАФИТИ ПРОТИВ
ГОВОР НА ОМРАЗА+ЗА ПРИМЕНА
НА ЗАКОНИТЕ ЗА БЕСПЛАТНИ
ПРЕГЛЕДИ НА БРЕМЕНИТЕ ЖЕНИ И
РОДИЛКИ+ВОЛШЕБЕН ТЕПИХ

„Со Јустиција на помош!“

318

Судството е на врвот на листата според впечатокот што го имаат граѓаните во врска со неговата корумпираност. Додека едни се „судат за 100 кебапи“, крупни корупциски и случаи на организиран криминал или не се процесуираат или постојано се одложуваат или застаруваат. Авторите поставија фигура на „Јустиција“ која веќе „тресе“ судија, на неколку локации во Скопје. Со оваа креативна герила-акција тие ги повикаа сите надлежни, вклучувајќи ги и двете политички партии, да ѝ се придружат на „Јустиција“ во борбата против корупцијата.

Локации:

зградата на Јавното обвинителство, Основно јавно обвинителство за гонење на организиран криминал и корупција, влез во Државната комисија за спречување на корупцијата, Министерството за правда, зграда на ВМРО-ДПМНЕ, зграда на СДСМ

Датум:

25 јануари
2020 г.

Автор/и:

група Урбани
уметнички акции

+

+

2020

„Улиците во Битола ги добија своите вистински имиња!“

Групата на симболичен начин ги означиле проблемите што ги имаат граѓаните на Битола со улиците. Целта на акцијата е да се предизвика вниманието на локалната власт да ги реши овие проблеми. Имињата на улиците се симболични, исто како и состојбата на улиците. ВЕТЕНА, а ненаправена, ВЕЛЕСЛАЛОМ полна со дупки кои мора да се избегнуваат, ВЕТЕНА, ИДНИНА, РАСКОПАНА.

320

Локации:

улицы во
Битола

Датум:

30 јануари
2020 г.

Автор/и:

Група битолски
активисти

+ Никогаш повеќе контрола!

Веднаш до фигурите на лавовите што ја опкружуваат фонтаната на централниот градски плоштад беше поставено голема фигура на уво и телефон на кој пишуваше: „Повеќе од 20 000 прислушувани функционери, новинари, судии, обвинители политичари, верски лица, професори, лекари и граѓани во над 600 000 телефонски разговори. Никогаш повеќе!“

322

Локации:

Плоштад „Македонија“, споменик „Воин на коњ“, Скопје

Датум:

15 февруари 2020 г.

Автор/и:

Активисти од Цивил

„Петоци за иднина“ - боење на Министерството за екологија

За време на петочната герила-акција, активистите со црвена боја ставаа отпечатоци од раце на влезната врата на Министерството, а на плочникот направија натписи со црвена боја: „Крвта на вашите деца!“ и други, со што побараа оваа институција да преземе одговорност за - како што кажаа - „секоја проплукана крв од искашлување поради рак на бели дробови, за сите респираторни болести на новороденчиња“. Веднаш потоа петмина активисти беа задржани од обезбедувањето на Министерството за животна средина, а една малолетна активистка беше однесена во полициска станица, за да се обезбеди присуство на родител. По извесно време, сите беа пуштени.

Локации:

Пред зградата на Министерството за екологија

Датум:

21 февруари
2020 г.

Автор/и:

активисти од
„Петоци за
иднина“

„Заробена држава – никогаш повеќе!“

„Заробена држава – никогаш повеќе!“ беше насловот на герилската уметничка инсталација, која осамна на пешачката улица „Македонија“, во центарот на Скопје. Беше поставена железна ќелија, во која се наоѓаше големо пано со испишани потсетници поврзани со повеќе настани и случувања од периодот 2006-2017 и владеењето на Никола Груевски. Судии и обвинители во тефтерче, затворени новинари и медиуми, наочани лустрации за прогон на интелектуалци, проектот „Скопје 2014“, неколку пораки за мesteњето избори со притисок и фантомски гласачи, тепањето студенти по библиотеки, црниот понеделник 24 декември 2012, црниот четврток 27 април 2017, прислушувањето на над 20 000 граѓани... беа само дел од причините за заробената држава, испишани на паното.

Локации:

ул.
„Македонија“,
Скопје

Датум:

25 февруари
2020 г.

Автор/и:

Активисти на
Цивил

„Аздисаност 2006 -2017 – Никогаш повеќе!“

На Плоштадот „Македонија“ беа изложени циновски стиропорен стек од бизон со текст „Аздисаност 2006 - 2017 – Никогаш повеќе!“ и фискална сметка од гозба во ресторан. Со оваа акција се потсетуваше на ресторанските гозби и високи сметки на функционерите на поранешната власт. На изложената копија од фискална сметка е заокружена нарачката на стек од бизон вреден 5.900 денари, а под неа и стек од коњ, кој чинел 4.500 денари.

Локации:

Плоштад
„Македонија“,
Скопје

Датум:

14 март 2020 г.

Автор/и:

Активисти на
Цивил

„Држете растојание“ - за доброто на сите!

Акцијата „Држете растојание“ настана во емот на пандемијата на КОВИД-19 и имаше за цел на директен и визуелно експлицитен начин да ги потсети граѓаните да држат растојание, да избегнуваат гужви, да го намалат ракувањето, да ги минимизираат своите контакти и на тој начин да се заштитат себеси и другите од вирусот. „Како уметници и активисти, не можеме да останеме неми во вакви ситуации и сметаме дека во овие тешки денови секој треба да даде свој придонес и да влијае врз информирањето на населението за мерките за самозаштита што треба да се преземаат.

Уметниците и активистите, преку она што знаат да го прават најдобро, односно преку своите дела, можат на интересен и несекојдневен начин да го подигнат нивото на свесност за оваа особено важна тема. „Држете растојание!“ е акција што ја посветуваме и подаруваме на медицинските лица и здравствените работници кои деноноќно се борат да го зачуваат јавното здравје. Им изразуваме огромна благодарност за нивната посветена работа“ (соопштение на групата *Урбани уметнички акции*). <https://fosm.mk/current-project/drzhete-rastojanie-za-dobroto-na-site/>

326

Локации:

Плоштад
„Македонија“,
Скопје

Датум:

16 март 2020 г.

Автор/и:

група *Урбани
уметнички
акции*

Компас со стрелки кон НАТО и ЕУ

Фигура на компас со стрелки под агол од 180 степени кои на едната страна го покажуваат НАТО, а на другата Европската Унија (ЕУ), беше поставена пред седиштето на партијата ВМРО-ДПМНЕ. Поставувањето на компасот пред опозициската партија беше симболична порака за следење на курсот по кој се движи земјата. (<https://lokalno.mk/nova-gerila-aktsija-kompas-pred-sedishteto-na-vmro-dpmne-foto/>)

Локации:

Седиште на партијата ВМРО - ДПМНЕ

Датум:

28 март 2020 г.

Автор/и:

Непознати

Џиновски папучи на плоштадот

Уметничката герила-акција насловена „Седете дома!“ беше наменета да им помогне на граѓаните да истраат во физичката изолација и излегувањето од дома да го сведат на минимум, во моментите кога изолацијата беше најефикасното средство за борба против пандемијата. „За претстава на оваа интервенција ги избравме папучите, како синоним за останување дома, но и за почитување на наредбите, бидејќи во скопскиот сленг терминот `папучар` најчесто се користи за некој кој беспоговорно ги слуша наредбите и советите, а во овие мигови сметаме дека ни е потребно токму тоа.“ (соопштение на групата *Урбани уметнички акции*, <https://time.mk/c/8d17c8209a/>).

328

Локации:

Плоштад
„Македонија“,
Скопје

Датум:

15 април 2020 г.

Автор/и:

Група *Урбани
уметнички
акции*

2
0
2
0

Биди суперхерој, почитувај ги мерките за заштита!

330

Во оваа, како и во претходните акции на *Штипий Арџи активизам*, беа искористени хероите на Марвел - познатите Хулк, Тор и Капетан Америка. Нивна цел беше на недвосмислен и јасен визуелен начин да се споредат граѓаните со суперхероите и на тој начин да се охрабрат да ги почитуваат мерките. Акцијата ја помогна и здружението *Гласен ѿекстилец*, кое работи на унапредување на правата на текстилните работници/чки и овозможи во акцијата да се вклучи и нивната хероина Супер Текстилка, за да се укаже на правата на работничките.

Локации:

улицы во Штип

Датум:

16 април 2020 г.

Автор/и:

Штипий Арџи активизам,
Гласен ѿекстилец

Оставете да помине фиќото, не туркајте се, држете растојание!

332

Акцијата е инспирирана од анегдотата од веселите периоди од 70-тите и 80-тите години, кога што и да се правело/градело/поставувало, требало да се остави доволно простор да може да помине фиќо. Случајно или не, просторот потребен за да помине едно фиќо е околу 2 метра, што е всушност препорачано растојание за спречување на ширењето на КОВИД-19. Оваа акција беше првенствено наменета за постарите генерации коишто се најзагрозени од вирусот, а сепак многу често забораваат да го почитуваат препорачаното растојание од 2 метра.

Локации:

Центар на градот, Битола

Датум:

28 април 2020 г.

Автор/и:

Група битолски активисти

Мурал за солидарност

334

Изработката на муралот беше дел од програмата на фестивалот АКТО 15. Сидот на некогашното кино „Партизан“ требаше да послужи како јавен простор на кој ќе бидат исцртани мурали, преку кои на креативен начин ќе се проговори за ксенофобијата, национализмот и дискриминацијата, како и за заедништвото и заедничкото градење на едно праведно општество. „Токму заедништвото и заедничкото, како и културата на солидарноста, се покажаа како најургентни прашања на кои треба да се фокусираме сите во време на пандемијата со корона вирусот“ (најава за фестивалот). На муралот беше испишано: „Црни, бели, калеси, жолти /заборавете на старите кавги/штом муабет почнете со луѓето здружни/набрзо сите ќе бидеме сложни“. Во следните 24 часа по изработката на муралот, тој беше уништен со говор на омраза испишан врз него.

Локации:

кино
„Партизан“,
Битола

Датум:

1 јули 2020 г.

Автор/и:

Колектив КУРС

Младоженците Корона и Вирус канат гости на свадба

Герила-акција поврзана со неодговорното однесување на граѓаните за време на пандемијата. Тие посветуваат внимание на тоа дека се прават свадби и се игнорираат мерките за заштита. „Се затворија рестораните кои функционираат само за свадбени прослави, а тие работат само со доставување храна по дома. Но ова не е пречка за младоженците Вирус и Корона, кои на свадбата поканија повеќе од 300 гости, кои мора да го почитуваат кодот на облекување – маските се држат на рака, а не на лице“, пишуваше на таблите – покани за свадба.

335

Локации:

центар на градот, Тетово

Датум:

10 јули 2020 г.

Автор/и:

активисти од Арџ Тејшово

2020

Корона квиз на одговорност - Чија е топката и кој е крив?

336

Акцијата ја потенцира одговорноста, односно, неодговорноста и (не) постапувањата на институциите, кои во време кога градот имаше голем број заразени со КОВИД-19 си ја префрлаа „топката на одговорност“. Поради тоа, се создаде конфузија кај граѓаните и се случуваа злоупотреби од страна на поединци. Инсталацијата „Топка на одговорност“, поставена на плоштадот во Штип, прашува: Чија е топката и кој е виновен? Со оваа акција, активистите им посочуваат на граѓаните да побараат одговорност, прво од себеси, а потоа и од работодавачите, институциите, локалните власти, превозниците. Акцијата вклучува и втора инсталација во коритото на реката Отиња, повикувајќи ги граѓаните да почнат да прават поголем притисок за почитување на мерките и на препораките.

Локации:

Градски
плоштад, Штип

Датум:

11 септември
2020 г.

Автор/и:

група *Штип*
Арџ активизам

+

337

2020

+

Акција во ОУ „Владо Тасевски“

Акција за креирање училница на отворено за учениците кои посетуваат одделенска настава во училиштето и катче за игра за најмалите ученици. Дворот беше уреден со рециклирани материјали – стари гуми кои во акцијата беа соодветно украсени, палети кои прераснаа во клупи и огради и нови масички, додека пак на ѕидовите беа исцртани мурали кои се поврзани со едукацијата и со концептот кој се работеше. Акцијата беше дел од Проектот за младинско изразување, финансиски поддржан од Европската Унија.

Локации:

ОУ „Владо Тасевски“, Скопје

Датум:

20 - 25 октомври 2020 г.

Автор/и:

Членовите на напредниот клуб *Арџивизам* на *Младинскиот образовен форум*, ученици, родители и наставници од ОУ „Владо Тасевски“

Обележување на јавните простори во Скопје, каде што најчесто се случува/ло сексуално вознемирување

Со обележување на јавните простори во град Скопје, каде што најчесто се случува/ло сексуално вознемирување, активистките го одбележаа 25 ноември – Меѓународниот ден за борба против насилството врз жените. На места, наведени од жени и девојки што доживеале сексуално вознемирување, беа поставени натписи: „Не нормализирај – Реагирај на сексуално вознемирување!“

Локации:

Повеќе улици во центарот на Скопје

Датум:

27 ноември 2020 г.

Автор/и:

Женската слободна зона

„Ромите не се вреќи за боксирање – стоп за насилството врз Ромите!“

Акцијата се состоеше од десетина вреќи за боксирање поставени на јавен простор во градот, во близина на местата каде што се случиле инциденти, со насилство врз граѓаните Роми. На вреќите, како и на неколку слични реквизити, налепници и банери, беа испишани пораките – „Ромите не се вреќи за боксирање!“ и „Стоп за насилството врз Ромите!“ „Со оваа акција сакаме во локалната јавност да го потенцираме проблемот за кој нерадо се зборува, а кој со години фрла темна сенка и срам врз Битола“, порачаа активистите.

Локации:

улицы, паркови,
Битола

Датум:

1 декември
2020 г.

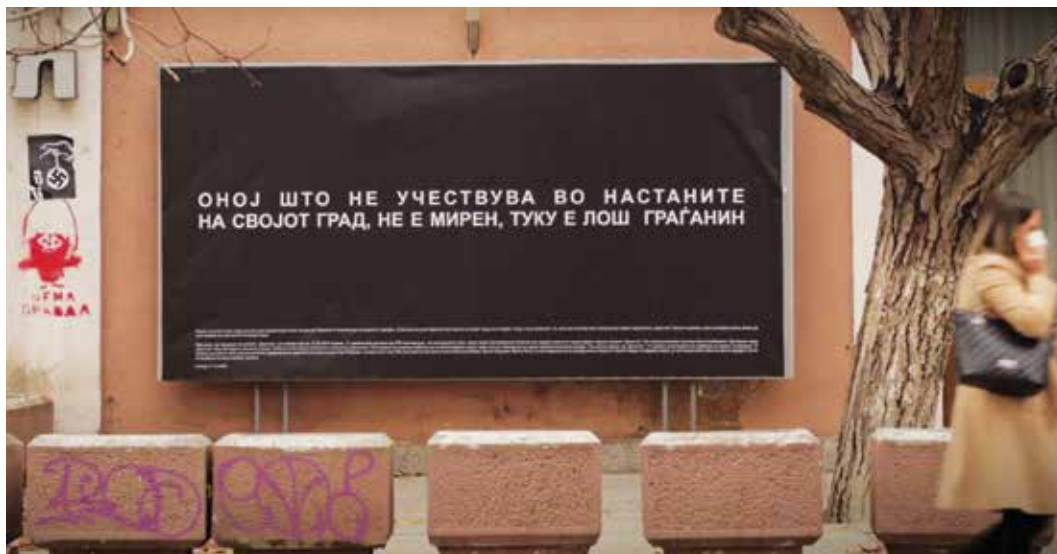
Автор/и:

Инфо
Акција

„Дрвјата паметат!“

Делото „Дрвјата паметат!“ се реализираше како акција во јавен простор, во сеќавање на „паркобраните“ кои се противеа да се исечат дрвјата на тоа место. Проектот е долгорочен и се развива со поддршка на Центарот за нови иницијативи во уметноста и културата – Локомоштва, во рамките на програмата „Други простори“. Се работи за истражувачко дело во процес, кое почнува со оваа акција на „сеќавање“ на историјата на градот, преку паметењето на дрвјата како „архива на сеќавања на насилството и уништувањето на јавните простори во градот“. „Дрвјата паметат!“ е и приказна на 11 граѓани кои беа уапсени од 400 припадници на единиците за брзо распоредување, една тивка септемвриска скопска ноќ, додека го чуваа паркот спроти хотелот „Бристол“.

Локации:

Во близина на хотел „Бристол“, Скопје

Датум:

4 декември 2020

Автор/и:

Филип Јовановски

Со графит против говорот на омраза

Со графит е покриена една од пораките испишани на јавните површини низ градот, со која се повикува на насилство и смрт. Графитот на Панде Ефтимов ја брише омразата и го разубавува просторот, истовремено апелирајќи разумот да го замени непромисленото ширење нетрпеливост меѓу етничките заедници. Акцијата е дел од иницијативата на Хелсиншкиот комитет за човековите права против злосторства од омраза.

Локации:

ТЦ „Мавровка“,
Скопје

Датум:

декември,
2020 г.

Автор/и:

Панде Ефтимов

Со графити против говор на омраза

Говор на омраза
испишан врз
трансформатор
за струја -
трансформиран во
уметнички графит
со позитивна
порака. Акцијата
за отстранување на
дискриминаторски
и насилнички
содржини на јавните
површини е дел
од иницијативата
на *Хелсиншкиот
комитет* за човекови
права против
злосторства од
омраза

Локации:

ТЦ Бисер,
Општина
Аеродром,
Скопје

Датум:

декември,
2020 г.

Автор/и:

Камелија
Каламерникова,
Панде Ефтимов

За примена на законите за бесплатни прегледи на бремените жени и родилки

344

Активистите на повеќе граѓански организации со креативна акција го привлекоа вниманието на граѓаните за несоодветниот пристап на бремените жени до гинеколошките услуги. На плоштадот беа наредени колички за бебиња со пораки и фигура на штрк. Истражувањето на *Националниот ромски центар* (НРЦ) од Куманово, спроведено од 2019 до 2020 година, покажало дека дури 74 % од бремените Ромки и жените од социјално ранливите категории морале да го платат контролниот преглед и друг вид услуги, а прегледот бил бесплатен за само 24 отсто бремени Ромки.

Локации:

Градски плоштад, Куманово

Датум:

28 декември 2020 г.

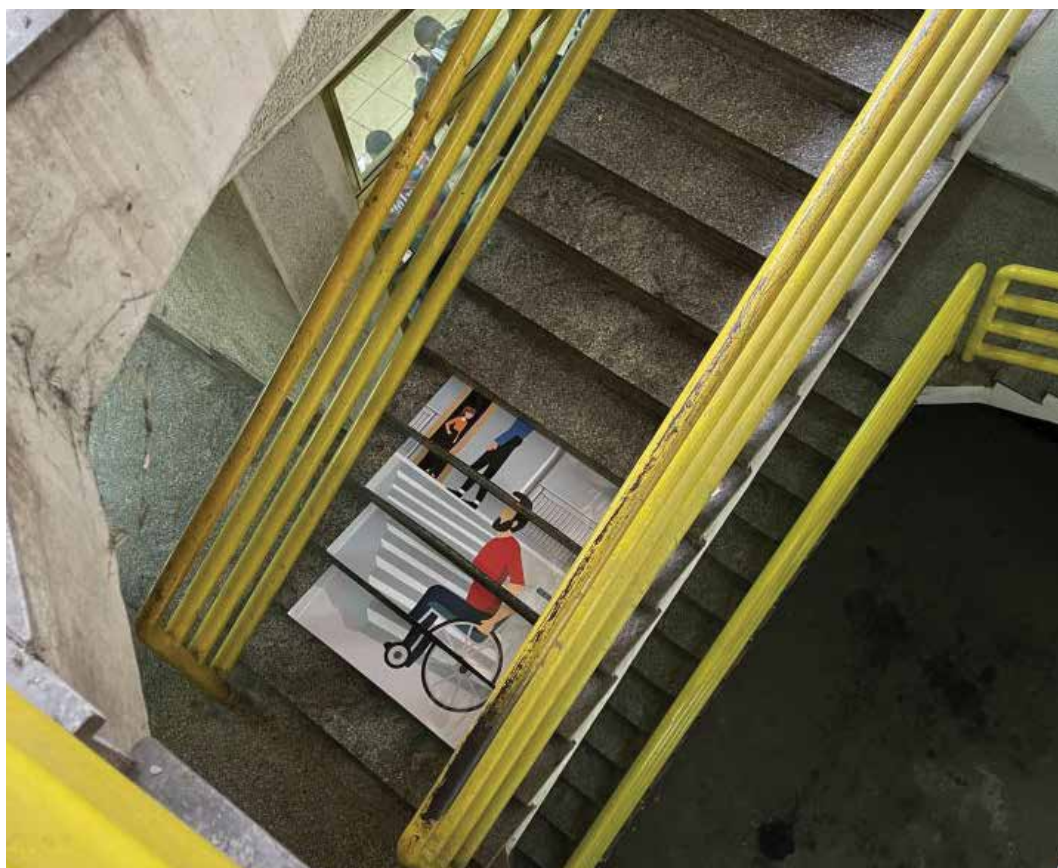
Автор/и:

Здружение *Национален ромски центар*, заедно со други организации

Волшебен тепих

Од вкупно 77 јавни институции во Република Северна Македонија, 20 немаат пристап за луѓето со посебни потреби до првиот кат, додека 64 јавни институции немаат пристап до вториот кат за луѓето кои се движат со помош на инвалидска количка. Активистите поставија „волшебен тепих“, кој - симболично - на еден ден, ќе им овозможи пристап на овие луѓе до јавните институции во Тетово. Активистите потсетија на тоа дека и лицата со попреченост се граѓани и даночни обврзници, а градењето инклузивно општество е обврска на секој граѓанин.

Локации:

пред влезот на Центарот за култура, пред влезот на Центар за социјална работа, Тетово

Датум:

30 декември 2020 г.

Автор/и:

Активисти од Тетово

+

+

+

Arti/aktivizmi
kreativ në
Maqedoni:
Rifitimi i hapësirës
publike përmes
angazhimit
qytetar
2006-2020

Iskra Geshoska

Duke i ëndërruar rezistencën kreative dhe ndryshimin

Të ekzistosh nënkupton të mos i nënshtrohesh ndonjë modeli të imponuar nga tufa, qoftë ky edhe model i të drejtës dhe të vërtetës... Ekzistimi është gjeografi, atlas i dallimeve, i peizazheve dhe toponimeve të ndryshme emocionale dhe intelektuale... Ne jemi harta të veçanta të cilat mund të mbijnë në bashkësi duke i tejkaluar modelet e unifikuar të jetës, dashurisë, mendimit, utopive dhe politikave. Por, a ekziston ndonjë kuptim tjetër përveç këtij – të vazhdojmë të krijojmë bashkësi solidare dhe empatike të cilat do t'u kundërvihen padrejtësisë, dhimbjes dhe hidhërimit që i sjell jeta.

Zhil Delez

Dilema e cila del nga dëshira që të shënohet dhe hartëzohet konfrontimi kreativ me sistemet politike të një kohe është enorm – si të artikullohet, arkivohet, përcaktohet dhe formulohet fusha në të cilën intervenon arti/kreativiteti, politikisht dhe në aspektin shoqëror. A është intervenimi institucional apo jashtë institucional? Pse në lexime dhe interpretime të caktuara të dinamikave shoqërore kemi më pak apo më shumë devijime nga shprehjet e zakonshme diskursive apo protestuese dhe a janë të vendosura në nevojën e masës kritike?

Njëkohësisht, hapet një humnerë pyetjesh lidhur me intensitetin dhe formatet e ekzistencës së intervenimit kritika kreativ ose, ndoshta të intervenimit artistik në hapësirën shoqërore publike në Maqedoni, të cilave – gjithsesi në një formë tjetër – do t'u përgjigjen historianët

dhe teoricienët e artit. Megjithatë, nëpërmjet një prizmi kulturologjik, kur do të shikonim pas në kohë, mund të vëmë re se aktivizmi kreativ te ne, diku deri nga mesi i dekadës së parë të shekullit 21, mund të përshkruhet si një akt i distancuar, i tërhequr në vetvete, solistik dhe i vetmuar. Në këtë gjest monografik, periudhën e vitit 2006 e vendosim si moment kur ndodh “përqendrimi intensiv i zemërimit” dhe organizimi kreativ dhe politik në hapësirën publike.

Kur shihet harta e aksioneve urbane dhe aktivizmit urban në pesëmbëdhjetë vitet e kaluara, do të vihet re njëthurje e dendur e intervenimeve shoqërore nëpërmjet narracioneve suptile, parodike, por edhe nëpërmjet narracioneve jashtëzakonisht lucide ose eksplicite artistike ose kreative, të cilat përfshijnë një spektër të gjere temash të cilat janë të rëndësishme jo vetëm për shoqërinë tonë por edhe për historinë e gjithëpërfshirjes së saj politike.

Nëpër përmbajtjen që përfshihet në faqet e këtij libri, do të përpiqemi të bëjmë një seksion pasqyruës se cilat janë ato praktika dhe njohuri shoqërore kreative të aplikuara në hapësirën publike, të cilat mundësojnë të krijohet një kartografi caktuar e asaj që ne e quajmë një botë më e mirë dhe më e drejtë, ku imperativ janë të mirat e përbashkëta dhe nëpër të cilën krijohet harta e reagimeve të përbashkëta të cilat i kanalizojnë dhe i drejtojnë “zemërimin” dhe “revoltën” një mbirje konstruktive, kreative nëpër nevojën për krijimin e ndryshimit. Do të përpiqemi, të hapur për çdo interpretim, të tregojmë se si ndodh e gjithë mizanskena, e gjithë dramaturgjia nëpër të cilën enden dhe artikulojnë strategjitë dhe format e

rezistencës, duke i bërë plagët dhe shqetësimet shoqërore të dukshme, konfliktuese, dinamike dhe të lëvizshme drejt horizontit të ndryshimit. Si ndodh ajo “shpërndarje e sensibilitetit”, siç e quan filozofi francez Zhak Ransier, e cila është një set relacionesh midis formave të ndryshme shoqërore të këndvështrimeve, ekzistencës, mendimit dhe veprimit, të cilat i determinojnë utopitë e përbashkëta, botën e përbashkët, në krijimin e të cilës në një mënyrë ose tjetër, do të dëshirojmë të marrim pjesë dhe dëshirojmë të ndajmë.

Koha kalendarike i vendos dhe i klasifikon evenimentet në lidhje me një sërë të renditur datash, por historia politike i vendos të njëjtat eventime në raportit të tyre. Njohuria jonë flet se intensiteti i tillë, fuqia e tillë mobilizuese e aktivizmit kreativ fillon të përqendrohet pikërisht në dekadën e parë të viteve dymijë.

Për hapësirën publike kritike

Hapësira politike e imponuar e kufizuar qartë, por edhe ajo fizike është më shumë se një substancë materiale dhe konkrete e strukturave të konstruktuar, qëndrueshmëri e elementeve dhe e arkitektonikës së detaleve shoqërore. Ai ekziston si zgjim i menjëhershëm dhe si shumim i përhershëm i “efekteve speciale” që i krijojnë stratet e ndryshme shoqërore, të cilat së bashku me vetëdijen mbi kohën aktuale ndikojnë mbi kontekstin dhe mbi përmbajtjen që dizajnohet në të.

A po bëhet hapësira publike referencë utopike ku shkruhen supozimet intime dhe kolektive, boshllëku i të cilës mbushet me narracione

të dashurisë, hidhërimit, gëzimit, dilemës, rezistencës, kritikës, afirmimit, mohimit? Cilat janë ato bërthama shoqërore nëpër të cilat bëhet dialogu kritik me të padëshirueshmen dhe me të padrejtën në bashkësi? Ku takohen kuptimet e politikave me kuptimet e **aktivizmit kreativ** dhe **shfaqjet e aktivizmit**?

Ndoshta në pikën e cila nuk dëshiron të supozojë konsensus, përkatësisht në atë pikë e cila dëshiron ta sfidojë botën dhe të krijojë ndarje, të cilat gjatë kohës do të vendosin një fushë të re ndryshimi.

Aktivizmi që u shfaq në Maqedoni, sidomos në periudhën e viteve dymijë, kurse i përqendruar pas vitit 2006¹, me imazhin e tij kreativ kritik, e ka plotësuar këtë plasaritje që u shfaq midis padrejtësisë, revoltës dhe “funksionit” shoqëror politik të imponuar të qytetarëve në një peizazh të padëshiruar shoqëror. **Thjesht, u arrit moment kur qytetarët dhe qytetarët, individët, grupet joformale, shoqatat ad hok, bërthamat e vetorganizuara dhe artistët krijuan përqendrim të nevojës për reagim dhe për artikulum, e cila do të vendoset përkundrejt sistemeve dhe institucioneve politike shtypëse.**

Për pozitën e artistit - gjëra të njohura, por të mos i harrojmë

Arti, domethënë, nuk është qershi që gjendet në majë të tortës së historisë: ai është, gjithmonë nga fillimi, vend i konfliktit ku historia fiton formë dhe dukshmëri në vetë zemrën e vendimeve dhe veprimeve, sado qofshin ato barbare ose primitive.

Zhorzh Didi-Huberman

Në aktivizmin kreativ, sidomos pas vitit 2006, janë përfshirë edhe shumë artistë. Kjo e hap çështjen e përgjegjësisë së artistit dhe performancës së tij në lidhje me realitetin shoqëror. Kuptohet që shumë prej tyre nuk kishin intencë të krijojnë vepër artistike të veçantë, si përgjigje ndaj kontekstit shoqëror, por janë përfshirë në inicimin dhe formësimin e aktivizmit kreativ.

Megjithatë, nuk duhet të harrojmë, madje konsideroj se duhet edhe të theksojmë, se angazhimi krijues i artistit dhe i punonjësit kulturor, nëse dëshirojmë të pulsojmë me dinamikën e praktikave kulturore bashkëkohore, por edhe nëse e shikojmë historinë e krijimit artistik dhe kulturore, duhet të jetë me patjetër vidhë lëvizëse nëpërmjet së cilës do të vendoset dialogu, biseda dhe kritika me realitetin shoqëror dhe e realitetit shoqëror. Nëse përpiqemi dhe i lejojmë vetes të flasim me regjistrat pak më të lartë gjuhësorë, mendore dhe emocionalë, mund të themi se vepra e artit duhet të drejtojë vazhdimisht velat e saj drejt lundrimit të ndryshimit të dëshirës “revolucionare”.

Ekziston një linjë e dyanshme midis artit dhe politikës, midis estetizimit të politikës, midis artit dhe angazhimit

shoqëror. Kjo është pikërisht arsyeja pse duhet të pranojmë se arti dhe kultura kanë nevojë të thyejnë gardhin semantik të “oazave” elitiste dhe se ai ekziston që ta formësojë me përgjegjësi çdo segment të jetës së përditshme. **Ndërsa pikërisht kjo ndodhi, nëse i shikojmë në mënyrë retrospektive shumicën e intervenimeve aktivistike të cilat ishin urë midis qytetarëve dhe artistëve.**

Vepra artistike, kurse nëpërmjet saj edhe aksioni artistik, nuk qëndrojnë të ndara nga koha dhe nga konteksti ku janë “prodhuar”, por ato janë në konflikt, në argumentim dhe në refleksion me të vërtetat të cilat përpiqen ta formësojnë. Vepra mbetet në një relacion të fortë me rezistencën dhe komentuesin e mjedisit shoqëror, të njohur, të përjetuar dhe të menduar.

E gjithë kjo ngre pyetjen e përgjegjësisë së artistit. A ka aftësi artisti për të mbajtur përgjegjësinë e tij krijuese, politike dhe shoqërore, si dikush që krijon jo vetëm vepra, por me veprat e tij krijon qëndrime, pozicione të rëndësishme politike dhe zhytet thellë në ringun e sferës publike. Artisti mund të bëhet figurë qendrore rreth së cilës ndërtohet identiteti i një kohe, i një aparati shtetëror.

Në fund të fundit, arti është rezultat i jetës në shtet si produkt shoqëror. Kjo do të thotë që estetikja, etikja dhe politikja duhet të shkojnë gjithmonë krahas krahas në procesin e krijimit të krijimtarisë kulturore.

Në qoftë se duam të flasim për autonominë e artistëve, hibriditetin e tyre, përgjegjësinë e tyre në lidhje me kontekstin sociokulturor, emancipimin e tyre politik nëpërmjet qëndrimit kritik, atëherë duhet të theksojmë nxitjen për të qëndruar i vetëm në

¹ Në <https://www.opafondacija.org/zaum/> mund të shikoni në arkivin e gjerë të kolektivit OPA, ku ka dokumentacion gjithëpërfshirës, të mbledhur me kujdes dhe tërësisht, në lidhje me një pjesë të madhe të ngjarjeve jo vetëm në artet vizuale, por edhe në kulturë në përgjithësi. Për nevojat e këtij teksti dhe për nevojat e të gjithë hulumtimit, shumica e materialeve të përdorura janë nga ky arkiv.

bashkësinë e cila i gllabëron dhe nuk u jep legjitimitet, që të mbijetojnë dhe të dëshmojnë praninë e tyre në hapësirën e fragmentuar politikisht, madje edhe në hapësirën që i degradon dhe i injoron tërësisht.

Disa, madje, dëshirojnë të kenë qasje nga një model modernist, duke folur mbi artin në kontekstin e ndarjes së saj nga dinamikat ekonomike dhe shoqërore. Por jemi të vetëdijshëm se “revolucion” artistik nuk mund të jetë një revolucion i thjeshtë në suazat e praktikave artistike. Arsyeya qëndro në faktin se arti nuk ekziston i izoluar. Madje edhe Oskar Uajldi duke e përfaqësuar *larpurlartizmin*, arti për shkak të artit, ka qenë themelisht, thellësisht dhe politikisht i përkushtuar dhe është konfrontuar me të gjitha vendet e sëmura në shoqërinë ku ka jetuar. Arti ekziston vetëm në një regjim specifik të identifikimeve dhe ndjenjave të përkatësisë apo mospërkatësisë shoqërore.

Ai ka për detyrë të krijojë “situata konfliktuese”, në një kuptim aristotelik. Konflikti pon drejt çlirimit, drejt katarzës. Artistët janë përgjegjës të na udhëheqin nëpër një makadam të tillë, sepse përndryshe nuk do të ishin artistë. Ata të cilët nëpërmjet figurave i rrëfejnë mallëngjimin, të vërtetën mbi dhimbjen dhe gëzimin në botë, i ndërmarrin si përgjegjësi rrezikun dhe aventurën, duke luftuar kundër sigurisë dhe komoditetit. Siguria dhe komoditeti janë imperativë të kohë sonë, të konceptit shoqëror të zbratur nga ideologjitë dhe utopitë. Ata janë vizë relevante për biografi të suksesshme. Por artistët, atë të cilët dalin në botë të përgatitur me guxim dhe të gatshëm që të kalojnë nëpër të me plagë të hapura, duhet të jenë në rezistencë të përhershme. Ata janë unikë në imanencën e tyre, kurse një

herë në një rast tjetër kam thënë se një aktivist i vërtetë duhet të jetë një dashnor i përkushtuar, që nënkupton të ndërmarrë rreziqe, të eksperimentojë, të ofrojë botë të reja. Rezistenca artistike, e ngjashme me atë politike, duhet të nënkuptojë dashuri, çmenduri, guxim, pa kompromis, metodë, njohuri, strukturë, dëshirë për një botë të drejtë dhe më të mirë, pasion për aspektet e ndryshme të së vërtetës. Kjo nënkupton gatishmëri për të udhëtuar paralelisht në rrjedhën themelore të kulturës, kurse njëkohësisht të depërtohet në mënyrë kritike në çdo por të botës ekzistuese dhe jo aq tërheqëse deri në lodhje.

Rezime tërësisht e shkurtër se si ka qenë para 2006

Igor Tushevski është ndoshta artisti i vetëm i cili që në vitet tetëdhjetë dhe nëntëdhjetë e ka kuptuar më së miri përgjegjësinë e vet shoqërore dhe politike. Në disa pohime të tij ai thotë: “Arti është, para së gjithash, komunikim dhe si i tillë ekziston që të referojë disa aspekte të caktuara të jetës bashkëkohore, të cilat, thjesht nuk mund të kumtohen. Ai ofron diskurs alternativ për shikimin e botës, madje besoj se mund ta nxjerrë njeriun nga horizonti i kufizuar të cilin ia imponon përditshmëria. Duhet të artikulohet transformimi i lidhjeve shoqërore, por edhe të theksohet zëri personal në anën e individuale dhe të ndryshme. Domethënë, midis intimes dhe shoqërores. Të rëndësishme janë pyetjet që e prekin identitetin, territoret (politike, intime, kolektive) dhe kufijtë e tyre. Nëse me angazhim nënkuptojmë rolin aktiv dhe kritik të artit në trajtimin e çështjeve mbi kontekstin shoqëror-politik, atëherë do të thosha se arti, në përgjithësi,

është i angazhuar gjithmonë në një farë mënyre. Arti është komunikim edhe shumë më tepër sesa një ilustrim i zhveshur i kohës ku jetojmë. (...) Duhet të theksohet se krijimi kolektiv i artit nuk nënkupton aspak gjenerimin automatik të radikalizmit (siç ishte, në fakt, rasti me grupin Zero). Por, nëse flasim nga pozicioni i artit “të angazhuar”, kolektivat e artit edhe sot ballafaqohen me detyrën e përgjegjshme që të reagojnë ndaj lëkundjeve të cilat i formojnë bazat e shoqërisë nga e cila krijohen edhe ato vetë. Mbi të gjitha, e sotshmja është bërë edhe më e ngarkuar me rrezikun e terrorizmit, epidemive, katastrofave ekologjike, varfërisë dhe papunësisë, pasigurisë për shkak të mundësisë reale për fillim të një konflikti lokal ose të një lufte globale.” (Më shumë për kolektivat e artit në Maqedoni mund të mësohet nga V. Veliçkovski “Grupet e artit në Maqedoni” botuar nga MSU, 2003).

Në periudhën para vitit 2006, natyrisht, ekzistojnë shumë ndërhyrje me domethënëse artistike, por më lejoni, nga një perspektivë kulturore, të veçoj disa, të cilat sipas perceptimit tim të një publiku laik ishin disa nga më mbresëlënëset dhe më me ndikimin: *Teori* të Igor Toshevskit (2004), projekti i Hristina Ivanoskës. *Emërtimi i urës: Roza Plaveva dhe Nakie Bajram (2004-2006)*, kurs enë vitin 2005 Gjorgje Jovanović kishte performancën e vet *Depresioni i natës së vitit të ri*, i cili mund të kuptohej si reagim ndaj futjes së kapitalizmit konsumues, në qendrën e parë të hapur atëherë *Ramstor*.

: *Териџори* на Игор Тошевски (2004), проектот на Христина Иваноска, *Именување на мостови: Роза Плавева и Накие Бајрам (2004 – 2006)*, а во 2005 Ѓорѓе Јовановиќ го имаше својот перформанс *Дејпресијаџа* на

новогодишна̄а ноќ, кој може да се сфати како реакција na prodorot na potroshuvackiot kapitalizam, vo toqash prvootvorениот шопинг мол Рамсџор.

Nëse e trajtojmë hapësirën publike më gjerë, duhet të vërejmë disa pika që janë me rëndësi të veçantë për inkurajimin dhe mobilizimin e angazhimit artistik, si thelbësor në rishqyrtimin e politikave dhe dinamikave sociale. Midis tyre sigurisht që është revista *Margina*, me redaktorin Nikola Gelevski, e cila shfaqet në vitin 1994, pastaj disa hapësira fizike, duke filluar nga bërthama joformale e skenës intelektuale dhe artistike në Shkup në vitet tetëdhjetë dhe fillimi i viteve nëntëdhjetë, kurse kjo është çajtorja *Galeria 7* në Çarshinë e Vjetër, ku u formua kolektivi *Zero*, në të cilin takohen dhe konfrontohen intelektualët dhe artistët kryesorë të rinj të asaj kohe, të cilët, në një farë mënyre, e japin bazën për atë që ne e quajmë vetëdijësim dhe ndërgjegjësim të intelektualit dhe artist për të reaguuar ndaj botës që e rrethon. Nga fundi i viteve 1990, u shfaq Qendra e Arteve Bashkëkohore Soros, drejtori i parë i së cilës ishte Nebojsa Viliq, i cili e artikuloi atë në një hapësirë që ofron leximin e artit si një fushë më e gjerë e kulturës dhe politikës. Pastaj, në fillim të viteve dymijë, ishte hapësira kulturore *Mesto*, kurse në periudhën nga 2002 deri në 2010, qendra kulturore *Toçka* kishte një rol të rëndësishëm në krijimin e strategjive ideologjike-artistike të rezistencës, ku u përgatitën drejtpërdrejt disa nga aksionet dhe performancat artistike dhe kreative të atëhershme, si dhe hapësira e projektit *Press to Exit*, i cili ka luajtur një rol kryesor në promovimin e praktikave artistike më të reja botërore dhe të vendit në

artin bashkëkohor, veçanërisht ato që lidhen me artin queer dhe LGBTI. Pas mbylljes së këtyre hapësirave, për shkak të situatës së përgjithshme në sektorin e pavarur kulturor, i cili deri më sot nuk ofron mundësi për qëndrueshmëri afatgjatë, në Çarshinë e Vjetër në Shkup, në ish klubin *Menada* u hap *Klubi GEM* (Qytetarët për Maqedoninë Evropiane) si një vend për iniciativa qytetare dhe aktivizëm, i cili së bashku me kafenë e rinovuar *Menada* u bënë pika kryesore për përqendrimin e kulturës kritike dhe të sinergjisë së diskurseve/ polemikave kritike teorike dhe aktivizmit kreativ. Në vitin 2014, u shfaq *Galeria e lëvizshme e montuar*, një projekt i Qendrës për Artin Bashkëkohor në Parkun e Frankofonisë, e cila u bë burim i veprimeve të mëvonshme urbane. Këto hapësira nuk i përkasin drejtpërdrejt dhe në mënyrë të eksplicite aktivizmit kreativ, por është e pashmangshme t'i përmendësh ato të paktën në nivelin e numërimit, si bazë për atë që do të zhvillohet më vonë, dhe është kryesisht e ngjyrosur nga përvoja që ndodhi nëpër këto hapësira. Këto janë hapësira që, në fakt, nëpërmjet programeve të tyre kanë gjeneruar një kulturë kritike, e cila nga ana tjetër është bërë themeli i aktivizmit kreativ.

Nën ndikim të drejtpërdrejtë apo të tërthortë të këtyre bërthamave të kulturës jashtë institucionale, por edhe nën ndikimin e shenjave të përgjithshme në praktikat bashkëkohore shoqërore-artistike, në fillim të viteve dymijë fillon zgjimi i artivizmit, kurse nëpërmjet tij edhe i aktivizmit kreativ qytetar, si një përgjigje ndaj gropave kryesore të zeza shoqërore, me një intensitet më të madh.

Artikuli i zemërimit

Maqedonia nuk ka pasur kurrë një artikulum të përcaktuar dhe të zhvilluar strategjikisht të zemërimit (nëse e përjashtojmë luftën e artikuluar antifashiste, brenda kornizës së Luftës së Dytë Botërore, si fragment i saj). Dhimbja dhe hidhërimi janë artikuluar nëpërmjet shpërthimeve individuale të revoltës, paraqitjeve të ndrojtura publike dhe disa praktikave sociokulturore. Rezistenca i përkiste gjithmonë, pothuajse, sferës intime të iniciativës individuale. Vetorganizimi i zemërimit ka qenë gjithmonë diçka që është kategori jashtë historike, e cila nuk i përkiste publikut, por ka mbetur thellë në labirintet e pavetëdijes dhe madje edhe të fshehtës.

Pse mendoj se ky është një nga problemet tona më të mëdha që rezultojnë me një “kulturë të heshtjes”, e cila ndërtohet mbi parimet e shpirtit entropik të nënshtruar, mbi konformizmin dhe mbi mungesën e përgjegjësisë për të mirën e përbashkët dhe interesat e përbashkëta. Vetorganizimi dhe artikuli i zemërimit janë simptoma që e pohojnë vetëdijen për nocionin e botës si një unitet të dallimeve, të cilat e kërkojnë vendin e vet nën diell si qenie shoqërore, të cilat si imperativ e kanë bashkësinë dhe të cilat e dinë se interesi i veçantë nuk do të mjaftojë kurrë nëse nuk ndërmerret përgjegjësia për interesin e përbashkët. Që ta kuptojmë mungesën e zemërimit, si dhe shfaqjen e tij përfundimtare, të ndrojtur dhe kaotike në skenën sociale maqedonase, ja disa mendime të përgjithshme.

Nëse duam udhërrëfyese që t'i shohim potencialet bashkëkohore të rezistencës së nxitur nga zemërimi dhe nga revolta, si në vendet qendrore (të

zhvilluara, demokratike) ashtu edhe në ato periferike (ku jemi ne), duhet të shohim në to diçka “të madhe” – por ato tashmë nuk janë të përqendruara në forma e njohura historike të partive radikale apo në lëvizjet e njohura internacionale opozitare të cilat ushtrojnë trysni mbi qendrën qytetare po mbi pushtetin autoritar apo mbi shtetin gjoja liberal, që kanë për qëllim të prodhojnë vlerë të re radikale. Aty-këtu mund të shohim ndonjë marsh protestues, të cilin insistojmë gjithmonë me pompozitet ta quajmë “i madh” ose “masiv”, ose do të shohim ndonjë banderolë lucide, tërheqëse dhe do të vërejmë zemërimin (klasor, racor, gjinor, seksual) nëpërmjet ndonjë makine që digjet... Zemërimi fiton një vlerë emblematike, simbolike që nuk ka kapacitet për ndryshim sistematik të vlefshëm. Kurse valët oportuniste të inatit kthehen në klube debati në të cilat debatohet me ditë të tëra mbi padrejtësinë, mbi analogjitë me fantazmat e fashizmit dhe kapitalizmit, të cilat janë gjithmonë këtu diku, për ministrat kriminogjenë dhe burokratët. Megjithatë, nëpërmjet përpjekjes për të hartuar këto shpërthime krijuese urbane që i kemi dëshmuar në periudhën nga viti 2006 e këndeje, kurse fillimet e të cilave i shohim në dy e gjysmë dekadat e fundit të shekullit të kaluar, mund të konkludojmë se shfaqen edhe projekte apo rrjete politike solide dhe ambicioze me rëndësi lokale dhe rajonale. Mbetet të shohim nëse këto nisma të politikës krijuese për ndryshimin shoqëror do të krijojnë një vizion dhe strategji të artikuluar afatgjatë e cila do të mundësonte një transformim rrënjësor të thirrjes dhe dhimbjes.

Revolucioni dhe Hamleti i mëhallës sonë

Hamletin mund ta konsiderojmë, gjithsesi, si aktivistin e parë i cili iu përkushtua aktivizmit kreativ, madje edhe artvizimit. Me emocion, përkushtim dhe themelisht, ai përpiket të zbërthejë fushën e pushtetit, e cila është e padrejtë, duke përdorur teatrin si një mjet për t’u përballuar me padrejtësinë e atëhershme politike. Kurse këtë gjë e bën me një sukses të madh, me guxim, nën moton “Të jesh apo të mos jesh!”, me çmim të jetës së vet. Kundërshton mashtrimin politik dhe përpiket nëpërmjet mjeteve të ndryshme kreative t’i ballafaqojë të gjithë me utopinë se nevojitet ndryshim i sistemit monarkik/politik, me shpresë se nëpërmjet “revolucionit” të vet të vogël do të krijojnë një bashkësi më të mirë dhe më fisnike, siç i shkon një princi-artisti-aktivisti fisnik. Hamleti është paradigma më e ndritshme e rezistencës. Kushdo, fusha e interesit e të cilit është veprimi kritik, kritika institucionale, duhet të njihet mirë me metodologjitë e veprimit të Hamletit – “çmenduria e tij me metodë”, dashuria, pasioni dhe papërkulshmëria e tij, me qëllim që drejtësia të dalë në dritë, duhet të jetë mësimi themelor një për cilindo që ka në mendje aktivizmin, kurse sidomos aktivizmin kreativ, dhe për këdo që konsideron se është përgjegjës të synojë përfaqësimin për ndryshimet shoqërore.

Ajo që ndodhi me dinamikat shoqërore dhe në krijimin e bashkësive, kurse që i shqetëson jetët tona, është krijimi i rremave, boshllëqeve dhe lëshimeve të bazuara në strukturë. Ato gjenden gjithandej – në politikat tona intime dhe kolektive, në çdo plasaritje që

shfaqet në jetët tona, prandaj si rrjedhim gjenden edhe në leximet e artit dhe kulturës në lidhje me veprimin politik, ku krijohen të ashtuquajturat flukse “reolucionare”.

Teoria biopolitike dhe poststrukurale e revolucionit përpiken të projektojnë një makineri revolucionare si trini, duke u lidhur me Antoni Negrin. Tre komponentët e veçantë të makinerisë revolucionare dallojnë ndërmjet tyre dhe aktualizohen në raportin e tyre të përbashkët, i cili bazohet në rebelim, rezistencë dhe mbi fuqinë konstitutive. Dhe pikërisht kjo është shumë e rëndësishme që të kuptohen nxitjet, por edhe formatet e aktivizmit kretiv.

Ajo që e dallon ndoshta aktivizmin kreativ dhe artvizimin nga format e tjera të “makinerisë revolucionare” është mungesa e nevojës për vetëkonstituim në fushën e fuqisë. Më tepër bëhet fjalë për referim të anomalive në një fushë të fuqisë e cila duhet të zëvendësohet me një tjetër, më fisnike më të drejt, por e cila, për fat të keq nuk mund ta anashkalojë parashenjën e fuqisë, sepse ajo është e paanashkalueshme. Në të vërtetë, nëpërmjet aktivizmit dhe artvizimit kreativ theksohen nevojat më subtile për një përmbysje të thellë të brendshme në marrëdhëniet shoqërore dhe kjo nëpërmjet formateve të cilat nuk nënkuptojnë medoemos trazira, turma, as nëpërmjet qëndrimeve të “rrëmujës”, por intervenim subtil me mesazh dhe nëntekst të fuqishëm.

Irritoj domethënë ekzistoj – trupa në rezistencën e përhershme

Protesta, rezistenca, intervenimi dhe reagimi janë një lëvizje e pa limit, një ndërthurje absolute, por në mënyrë

të tillë që ato vija lidhen me atë që ekziston realisht, këtu dhe tani, në luftën për riartikulum shoqëror.

Sipas Fukos, rezistencë ka edhe aty ku ka fuqi. Pikërisht për këtë arsye, rezistenca asnjëherë nuk ekziston jashtë fushës së fuqisë. Rezistencën duhet ta kuptojmë si heterogjene, si bashkësi pikash, nyjash, vatrash të kundërvënie, kurse jo si intervenim në një vend të “refuzimit të madh”, jo si nihilizëm masiv i cili etablon dy kundërvënie themelore, jo si antagonizëm, por si shumëfishim të çrregullt të shpërhapur të pikave të rezistencës në një pjesë gjithashtu të shumëfishtë të ndarjes dhe të kufijve që zhvendosen. Fukoja e kupton fuqinë si shumëfishim të marrëdhënieve të forcave që organizojnë një territor. Fuqia nuk është aq diçka që zotëron dikush, por diçka që zhvillohet, nuk është aq shumë një privilegj i fituar i klasës sunduese, por më shumë është një veprim i përbashkët i pozicioneve të tyre strategjike. Rezistenca është e kuptueshme vetëm në një fushë të tillë strategjike të marrëdhënieve të tilla të fuqisë, të cilat, në asnjë kuptim, nuk paraqiten vetëm si një sundim linear i një grupi me një grup tjetër.

Artur Rembo përdor një shprehje jo të zakonshme – “rebelim logjik”. Kjo, sipas rembos, si dhe sipas interpretimeve të mëvonshme nënkupton sinergji midis dëshirës për ndryshim nëpërmjet reagimit dhe rebelimit – sepse lumturia e vërtete nënkupton, rezistencë, rebelim kundër botës e tillë siç është dhe kundër diktaturës së mendimeve të skalitura dhe të imponuara – dhe kërkesë për racionalizëm në veprimtarinë e poetit, artistit dhe të qytetarit i cili ka nxitje për rebelim, sepse impusli rebelues në vetvete nuk mjafton për qëllimet që i vendos.

Mallëngjimi për rebelim në të vërtetë, është mallëngjim për ndryshim, para së gjithash, në matricat e vendosura të të menduarit, si ato kolektive ashtu edhe ato individuale, që nënkuptojnë ndryshim në kuptimin e shoqërisë së drejtë. Kjo nënkupton të mendohet jashtë skemave të zakonshme. Megjithatë rebelimi dhe rezistenca e vërtetë nuk janë ndonjë ushtrim abstrakt. Gjithmonë ka qenë e rëndësishme të qëndrosh përballë padrejtësive, përballë varfërisë ku gjendet bota dhe jeta e njeriut. Që të jemi të lumtur duhet të ndryshojmë botën, të synojmë emancipimin e konteksteve shoqërore, të synojmë ndryshimin e vazhdueshëm të fushave të fuqisë.

Por si të ndryshohet bota? Ballafaqohemi me tri fjalë kryesore: “botë” – emër, “ndryshohet” – folje dhe pyetjen “si”. Bëhet fjalë për një sintagmë të përbërë gramatikore e cila e mbart gjithmonë peshën e nënpyetjes: Si është ajo botë që dëshiron ta ndryshojë ai rebelim? Disa teoricienë pyesin sa përqind të popullsisë përbëjnë ata që protestojnë, cilët i parashirojnë pyetjet dhe e nxitin nevojën për rebelim. Kur kjo është 1 përqind, a bëhet fjalë për një iluzion, siç është demokracia, ku një grup i vogël të pasurish dhe të fuqishmësh i kontrollojnë jetët e milionrave të tjerëve? Pr, ndoshta nuk bëhet fjalë për ndryshim të botës, sesa për dëshmim aktiv.

Ndoshta atë që e quajmë rebelim, sidomos rebelim kreativ, është më i rëndësishëm sesa rebelimet e rëndësishme masive nëpër histori, sepse në kohën e re ku po jetojmë është i rëndësishëm shënimi, arkivimi, dhënia e rëndësisë, dëshmimi nëpërmjet një farë artikulimi, mesazhi, metanarracion i prodhuar

në hapësirë publike, që nuk do të merret me statistikat e prezencës, por me kujtesën afatgjatë dhe ndikimin e bazuar kritik. Pyetja e dëshmitarit është me rëndësi të jashtëzakonshme dhe pikërisht te dëshmitari përmbahet paradigma e ndryshimit. Dëshmimi dhe markimi i diçkaje që është e gabuar në ekzistencën tonë kolektive.

Ajo që na ka mbetur është të jemi dëshmitarë të mirë, të përkushtuar dhe të kujdesshëm, të ndjekim, të perceptojmë, të mos injorojmë nga pozicioni i rehatisë apatike, të kujtojmë dhe të nxjerrim përfundime për ndonjë veprim të ardhshëm politik, strategjik. Duke përshkruar përvojën e të mbijetuarve të Aushvicit, Xhorxho Agamben thotë se motivi i vetëm për të mbijetuar holokaustin ishte ndërmarrja e rolit të një dëshmitari aktiv, që është misioni i cili ripërcakton nevojën e fortë për të shkuar në vdekje, për të mbijetuar pa u lëkundur, me kokën lart, para përvojës së dhimbjes dhe frikës. **Të jesh dëshmitar i përgjegjshëm i poshtërimin, dhunës dhe i jetës së zhveshur, nuk është hap për ligësi dhe revanshizëm, por hap në ndërtimin e një beteje konstruktive si që Virxhinia Vulf e ka quajtur “tiraninë e komplotit”. Sepse ne gjendemi pikërisht në një tirani të tillë, e cila ka parasysh komplot të parashikueshëm, por një epilog të paparashikueshëm.**

Prandaj, është detyra jonë të jemi autorë, artistë dhe krijues jo vetëm të kompleteve, por edhe të epilogëve. Të mos lejojmë dikë tjetër ta na krijojë tiraninë e komplotit. Të jemi një hap para në konceptim, krijim sesa “tirani”.

Sasia potenciale e vuajtjeve, mjerimit dhe padrejtësisë duhet të provokojë zemërim dhjetë herë më të madh se në vitin 1917, sidomos duke pasur parasysh shanse shumë më të mira të

informacionit që prej asaj kohe deri më sot. Megjithatë, zemërimi nuk tregon më një “ide botërore” për ndryshim.

Mjedisi i palëkundur “i butë” i kthen të gjithë në hibrid. Dhe me këtë rast le të kujtojmë thirrjen anarkiste: “Unë irritoj do të thotë që ekzistoj!”. Rëndësia e temës vjen në pedestal kur irritimi, i cili është rezultat i kapaciteteve kritike për të menduar botën dhe për të kërkuar mundësi për ta ndryshuar atë, papritmas kthehet në një institucion, me bashkëpunëtorë të përhershëm, me shërbim ndaj përdoruesve, me raportet e ekspertëve. Agonia kritike për shkak të irritimit reflektiv e shtyp zemërimin dhe i jep përparësi billboardit si një vend ku reklamohet ndryshimi i botës.

Kur një rezistencë, një protestë do ta “sakrifikojë” zemërimin në emër billboardit, në emër të “brendit”, atëherë, natyrisht, që nuk mund të flasim për një strategji dhe taktikë që do të ndryshojë rrënjësisht botën, por vetëm për një moment ekzaltimi që, natyrisht, mund të bëjë hapa të vegjël, por që nuk do të shkojë përtej matricave të njohura të mijëvjeçarit të sjelljes së njeriut.

Dhe pikërisht ky duhet të jetë fokusi ynë themelor – asnjë pritje se do ta ndryshojmë botën. Përkundrazi është e rëndësishme të ndryshojë hapësira në rrugën tonë, të ndryshojmë një fjali të vogël, por të rëndësishme e cila do të kontribuojë në krijimin e masës kritike.

Aktivizmi kreativ bazohet në disenzus dhe në afekte. Afekti është ai që ngjitet dhe që e mban apo e ruan lidhjen midis ideve, vlerave dhe objekteve. Aktivizmi kreativ duhet të përfaqësojë akumulim të vlerës pozitive afektive. Nuk ekziston asgjë që mund ta përcaktojë si vlerë e veçantë apo autonome afektive që do të përputhet me ndonjë objekt në botë. Në vend të kësaj, bëhet fjalë për

dinamikë të trupave brenda botëve dhe për “drama” të pasigurisë, domethënë, si prekemi nga ajo që është afër nesh. Është e pashmangshme të theksohet se aktivizmi kreativ bazohet dhe i referohet të njëjtës premisë si lumturia - pasigurisë. Fjala lumturi e ka prejardhjen nga fjala e anglishtes së mesjetës *hap* – eveniment, rast i cili paralajmëron një shans të caktuar dhe rezultati i të cilit nuk dihet paraprakisht. Kurse lumturia, jo vetëm që varet nga ngjarjet e jashtme, varet edhe nga fakti si i interpretojmë ato ngjarje dhe sa me përkushtim u referohemi atyre.

Te aktivizmi kreativ, ngjashëm si te lumturia, bëhet fjalë për përgatitje personale, për gjendjen që duhet të kultivohet dhe të mbrohet, para së gjithash personalisht, por mbi të gjitha nga bashkësia.

Kuptimi i bashkësisë - kyç për aktivizmin kreativ

Dëshmia më e rëndësishme dhe më e vështirë e botës moderne, ajo ku ndoshta janë mbledhur të gjitha dëshmitë me të cilat ajo epokë është e detyruar të ballafaqohet, kush e di me çfarë urdhri e kush e di për çfarë nevojë, është dëshmia e shkatërrimit, e zhvendosjes ose e trazirës së bashkësisë, e rëndësishme së saj dhe e të ardhmes së saj. Dëshmojmë pëshpëritjen e një rezistencë të palëkundshme, e cila lufton me pafuqinë e shkaktuar nga shembja e dukshme e realitetit shoqëror.

Duket se rindërtimi i bashkësisë është i pari në rendin e ditës dhe se e kërkon dhe paralajmëron më shumë situata e cila në një nyje të vetme epokale lidh shembjen e të gjitha koncepteve komunitariste me mjerimin

e individualizmave të rinj. Megjithatë, për fat të keq, në pah nuk ka asgjë më pak sesa mendimi i bashkësisë. Ajo është objekt i debateve, konferencave, botimeve akademike. Megjithatë, kur shikojmë botën, në këtë 2020, nëpër të gjitha vuajtjet e shkaktuara nga kriza e migrantëve, pandemia e kovid-19, me gjithë papërgjegjësinë ekologjike dhe pandershmërinë njerëzore, do të pyesim veten në mënyrë të pashmangshme a e mendojmë me të vërtetë bashkësinë, a e kuptojmë në kohë dhe hapësirë reale domethënien e saj politike dhe a e artikulojmë botën në bazë të parimeve të solidaritetit, të së mirës së përbashkët, barazisë, të së drejtës për kulturë dhe të së drejtës për të mirat natyrore, mbi të cilat duhet të mbështetet çdo bashkësi. Duket se nuk ka asgjë më të largët, më të ndrydhur, më të gënjer, më të vonuar “për një kohë” që do të vijë së shpejti, për një horizont të largët dhe të paarrtshëm. Nuk është se ka një mungesë filozofish dhe ideologjish, të cilat madje janë kthyer drejtpërdrejt drejt të krijimit të bashkësisë. Përkundrazi, duket se filozofi të tilla madje projektojnë çelësin e violinës të tonalitetit dominues. Megjithatë, jo vetëm që duket se kanë depërtuar në pamaturinë e bashkësisë, por ato e përbëjnë, gjithashtu, edhe imazhin më simptomatik të saj. Në të vërtetë, bashkësia ose shumë rrallë ose gabimisht ose kurrë nuk ka qenë udhëheqëse e artikulimit filozofik-politik të realitetit, përveç se në udhëheqjen e një deformimi të padurueshëm të kuptimit të saj. Në mënyrë paradoksale, diskursi filozofik-politik e nënshtron bashkësinë në një gjuhë konceptuale, e cila e shtrembëron atë në momentin kur përpiqet ta emërtojë atë. Çështja e individit dhe totalitetit, e veçantisë, e burimit dhe e qëllimit - këto

janë pyetjet të cilat e themelojnë bashkësinë.

Është e nevojshme të mendohet bashkësia në cilësinë e një subjektiviteti më të gjerë. Bashkësia është cilësi e subjekteve për të cilat e përbashkëta është një farë atributi, një vendosjeje, një subjekt që i kualifikon si anëtarë të së njëjtës tërësie ose si një substancë që prodhon bashkimin e tyre. Në çdo rast, bashkësia kualifikohet si një cilësi që i shtohet natyrës së subjektit të tyre, duke i bërë ata subjekte të bashkësisë. Duhet të kuptohet se bëhet fjalë për një subjekt më të madh, më të mirë dhe me cilësi më të lartë se ai që e zotëron identitetin individual, por nga i cili burojnë subjektet dhe e gjejnë reflektimin e tyre. Bashkësia është përgjithësimi i trupit apo tërësisë shoqërore, që krijon ndjenjë të përkatësisë në raport me vlerat, utopitë e përbashkëta. Bashkësia është e mirë, vlerë që mund të krijohet, të humbasë dhe të rigjehet si përkatësi për të cilën vajtohet apo si rezultat të cilin duhet ta paralajmërojmë. Sidoqoftë – bashkësia është diçka që është më karakteristikja për ne.

Në të vërtetë, fjala bashkësi duhet të nënkuptojë raport shoqëror nëse orientimi i veprimtarisë shoqërore bazohet në ndjenjën subjektive të pjesëmarrësve që i përkasin njërit-tjetrit.

Dhe pikërisht për këtë arsye, që të kuptohet bashkësia në thelbin e saj duhet të sigurohet hapësirë për aktivizëm kreativ funksional. Pa e kuptuar këtë gjë, mund të shohim vetëm një ekzistencë të zombifikuar të aktivizmit kreativ apo të mobilizimit të tij projektues, por është qartë se në pah do të dalë vdekja e tij e ngadalshme.

Protestat në Maqedoni

Kurse ekzistenca është (jorehati) dhe fillim i gjithçkaje që nuk ka qenë dhe nuk do të jetë.

Lidija Dimkovska

Çështja kryesore e protestave/ rebelimit në Maqedoni është çështja e ndjenjës së kotësisë së përqendrimit, të intensifikimit dhe artikulimit qytetar. Ajo që na ka ndodhur, ato reagime jashtëzakonisht të rëndësishme të qytetarëve, janë referente dhe domethënëse si pikë kthimi në shoqëri, ku nuk ka histori të kulturës së rezistencës, sidomos jo të rezistencës kreative, ku nëpër histori mbizotëron heshtja dhe konformizmi apatik. Në vitet e kaluar, sidomos në periudhën e përfshirë në këtë libër, ndodhi qytetaria, e gjeti vendin e vet, doli nga kultura e qetësisë. Është më se e qartë se na ndodhi një traumë, dhimbke e madhe kolektive dhe çlirimi i saj nëpër përqendrimin në hapësirën e përbashkët. Heshtnim. Pastaj bërtitëm. Bëmë hap përpara, devijuam, tejkaluam, patëm ndjenjë të përfshirjes, e bashkësisë, e përgjegjësisë së përbashkët, të subversionit. Nga folës të heshtur u bëmë folës të guximshëm. Nga të paveprueshëm u bëmë motor nxitës i turbinës qytetare dhe shoqërore. Dhimbja është ndarë, kurse për komën e induktuar shoqërore u gjet ilaçi – kundërvënie e zëshme, e furishme dhe mosbindje në rrugë dhe në sheshe. Diskurset e qetësisë dhe të pëshpëritjes private i shndërruam në fjalime publike. U nisëm në fushatë të krijujmë kritikë imanente, absolute – në krijimin e “skenës tjetër”. Qytetarët u bënë ai trup politike i cili dëshmoi iniciativë të vendosë korridore, kapë, hapa midis botës dhe “skenës tjetër” e cila duhet të krijohet. Por, a mos ndoshta për

shkak të mungesës së njohurisë së mjaftueshme për dinamikën shoqërore dhe ato politika, për shkak të mungesës së kapacitetit për krijim të bashkësive të cilat do ta përcaktojnë qartë mbiqëllimin, qëllimi i përbashkët për të mirën publike përkundrejt interesave shekullore të veçanta, u krijua një hapësirë (te shumica) që shkaktoi ndjenjën e kotësisë? Nëse është kështu, si ndodhi kjo gjë?

Rebelimi ynë ngjasonte me strategjinë postmoderne të citatit, kolazhit, montazhit. Dhe prandaj kishte strategji momentale, të përkohshme dhe të ndryshueshme të veprimit. Protesta është njohuri, njohje e një aspekti të caktuar të realitetit me të cilin trupi ynë, gjuha jonë dhe mendimi ynë nuk dakordohen thellësisht dhe kështu fillojnë të bëjnë devijim, devijim diskursiv dhe performues nga grupi të cilin ata e dalluan si bërthamë ku nuk marrin pjesë. Por njëkohësisht, ajo rezistencë nuk do të ishte vetëm rezistencë nëse nuk ekziston ontologjia e cila e tejkalon njohurinë, e cila me të gjithë qenien e vet reagon ndaj dhimbjes, plagës, ontologji e cila do të dëshmojë qartë se vendoset përkundrejt çdo forme të pushtetit i cili nuk lejon artikulum të lirisë.

Koha dhe temporaliteti luajnë ndoshta rolin kryesor në shpërndarjen e tillë. Ato e përcaktojnë kornizën në të cilën ne e përjetojmë drejtpërdrejt botën - si individualisht ashtu edhe së bashku. Dhe pikërisht për këtë mendoj se është thelbësore që ai që mendon, ai që vepron, ai që ka dëshirën për të luftuar dhe ndryshuar, ta përcaktojë momentin e duhur, centrifugën e vërtetë kohore në të cilën konteksti shoqëror “kërkon” të trajtohet në mënyrë kritike, nëpërmjet formateve të shumta të veprimit qytetar, i cili sigurisht e

përfshin edhe artvizimin. Narracioni i kohës, i momentit të vërtetë kur hapësira e zbrazët shoqërore do të mbushet me kuptime të fuqishme dhe rrëfime të reja është thelbi i një hapi të mundshëm të ndryshimit. Narracioni i kohës është gjithmonë në korrelacion me zbatimin e drejtësisë në hapësirën kohore / historike-shoqërore.

Jetojmë, siç thotë Fuko, në kohën e hapësirës. Jetojmë në kohën e njëkohësisë, paralelisht me të afërmen dhe të largëtën, me fqinjën dhe me të shpërhapurën, kohë ku bota vendoset në tundim sepse vendoset si rrjetë e cila i lidh pikat, duke krijuar një rrëmuje shtesë. Konfliktet ideologjike që qëndrojnë në bazën e polemikës së kohës sonë shfaqen midis pasardhësve të përkushtuar të kohës dhe banorëve kokëfortë të hapësirës.

Duke pasur parasysh entropinë ku gjendemi, duke pasur parasysh të gjitha ato ngritje të cilat janë bërë në skenën qytetare shoqërore në njëzet vjetët e kaluar, duke pasur parasysh shtegun nëpër të cilin mendonim se duhet të lëvizim drejt krijimit të referencave demokratike, referencave të lirisë, barazisë dhe të solidaritetit (të shprehur në suazat e një anakroni, ndoshta një diskurs i rrezikshëm, por i dëshirueshëm), duke e ndjerë lodhjen dhe pashpresinë e ndjenjës se po luftojmë betejat me mullinjte me erë të bërë me metal të ndryshkur, i cili bën sepse në indin shoqëror, nuk është e lehtë të fillohet, nuk e di se cilën herë me radhë, rrëfim që do të jetë konstrukti dhe i mençur sa duhet që të artikulojë dhe operacionalizojë dhe ta rilindë trupin e angazhimit tonë, i cili do t'i shndërrojë hijet e aksioneve tona në trupa, në kontekste të realizuara, saktësisht të artikuluar politike të cilat nuk do të jenë utopike, kurse akoma edhe më pak vende

distopike të praktikave artistike dhe të prodhimit të diskutit kritik sociokulturor.

Pikërisht për këtë arsye, edhe përkrah lodhjes dhe prehjes, aktivizmi kreativ dhe nevoja për të do të dallohen si proces që zgjat, proces i cili ka amplitudat e veta, por për të cilin është e qartë se nuk ka ndaluar asnjëherë.

Përvoja e realitetit

Çdo shoqëri, kurse sidomos shoqëritë e tilla të cilat vërtiten ende nëpër labirintet dhe dumanët e errët të emancipimit nga kuptimi korporativ fantazmë i shtetit si pronë partiake e “elitave partiake” dhe të afërmeve të tyre, shoqëri e cila obligon, disiplinon, propagandon, vë në kornizë të caktuara, përcakton, shoqëri ku dhuna i shkruan “valët” e mendimit tuaj, e fjalimit tuaj, e ëndrrave tuaja, duke e imponuar adresën përfundimtare të vendit ku duhet të strehohet trupi juaj – adresën e “moralit institucional” superior, i cili është përcaktuar nga “sundimtari” institucionet e të cilit, për fat të keq, po shkatërrohen, po bien dhe po e tërheqin jetën tuaj drejt një rënie të lirë pa dinjitet, është shoqëri ku duhet të ëndërroni zgjuar, me sy hapur.

Përvoja e së vërtetës është përvojë e tmerrit, i cili shpesh pranohet si i padukshëm dhe si normal. Tmerrri është vetëm një nga llojet e iluzionit të së vërtetës dhe asgjë më shumë. Dhe iluzioni i së vërtetës është ai që vendoset më me shkathtësi në përvojën e fuqisë panoptimale. Çështjet kryesore, për fat të keq, nuk gjenden kurrë në fushën e imagjinatës dhe as nuk i drejtohen asaj. Ato synojnë përpjekjen e kotë për të zbuluar se çfarë është ajo që në eksperimentin radikal, të quajtur jetë, ka rolin e

të vërtetës. Sigurisht, ky nuk është aspak besimi në premtimin për një të nesërme më të mirë. Aftësia subjektive, individuale për të vepruar, si dhe guximi, frika, aksioni dhe rezignacioni gjenden gjithmonë në të tashmen.

Në skenë është vendosur pasioni për realen, e cila vendoset me montim të iluzionit. Neve na nevojitet të jemi vazhdimisht të vetëdijshëm mbi mundësinë se mund të na rrëmbehet e tashmja dhe kështu t'i kemi vazhdimisht të hapur receptorët kreativë për konfrontim, rezistencë dhe aksion në emër të riartikulimit të iluzionit të reales. Na nevojitet të kultivojmë zonë autonome të besimit, e cila në shumicën e koncepteve dhe mendimeve të ndryshme nuk do të bllokohet operativisht, e cila do t'i tejkalojë qëndrimet krahinore, minore dhe personale ekzistenciale dhe pa frikë të hapërojë drejt horizontit, i cili do të zhvendoset vazhdimisht.

Pikërisht për këtë arsye, aktivizmi kreativ kritik është ndoshta një nga zgjidhjet për betejë frontale dhe të guximshme për vendosjen e kontekstit ku nuk do të sundojë viktimizimi, si një armë kolektive, por konteksti ku do të krijohen madje edhe situata të vogla për ndryshim.

Ekskursion i shkurtër mbi përkatësinë dhe hijet

“Kur një gjuhë, apo më mirë metagjuhë, me fuqinë personale është i tërhequr dhe i drejtuar kah joaktuale (ashtu siç bashkësia dominonte e lexon aktualen), ajo përndiqet se sepse nuk i përket asnjë tufe. Kështu që i mbetet të jetë vetëm vend afirmimi, sado që të jetë i pavërejtur. Ai afirmim, i cili është i përndjekur, kurse është rezistenca e vetme e arsyetuar për ndjenjën e

përkatësisë në botën normale, quhet vendi i dashurisë dhe i lirisë”, thotë Rolan Barti.

Por për dallim nga Petër Shlemil, i cili ia shiti hijen e vet djallit, ne duhet ta organizojmë dhe riorganizojmë shpirtin tonë dhe, nëse nevojitet, ta rrëmbejmë trupin që na është vjedhur, por para së gjithash të dëshmojnë se kjo na përket – politikisht, artistikisht, produktivisht dhe nga ana sociale. Ata që kanë vendosur ta jetojnë me përgjegjësi artin e vet duke reaguuar ndaj kalldrëmit shoqëror, në këtë vend kanë nevojë për formësimin e trupit sipas hijeve të cilat i ëndërrojnë dhe të cilat dikush ua shkel, kurse jo rrallë i shkelin edhe vetë. Ai trup duhet të jetë jo diçka që do të jetë imponim panik dhe formulim i prerjes që ka qenë për një trup tjetër, por duhet të riartikulohej, riformulohet, riinstitucionalizohet.

Paturpësia nuk lejon negociata

Por, kur tashmë presim kaq gjatë, atëherë duhet, në atë hapësirë të zbrazët, diçka që të vështrojmë dhe të njohim. Ndoshta nuk është koha e poetikës së negociatave. Nevojiten aksion dhe konfrontim ku politika do të marrë autonomi të pjekur estetike, kreativitet dhe moskompromisit, karakteristike për penetrimin dhe formësimin artistik të botës. Prandaj, teoritikisht, pothuajse në mënyrë epifanike, por edhe aplikative duhet të kthehet “utopia e poetikes” e cila do të përfaqësojë rivendosjen, kozervimin dhe restaurimin e pragut midis tejkalimit dhe mostejkalimit të mirësjelljes së humbur.

Ne, në mes të vulgaritetit dhe kontekstit sociokulturore, duhet të luftojmë me të gjitha mjetet që i kemi në dispozicion jo vetëm për politika

të reja por edhe për mirësjelljen. Sepse është shumë e pakulturë. Kurse për paturpësinë e tillë jemi të gjithë përgjegjës. Dhe në fund të mundit, nuk mund të flasim për liri nëse të gjithë presim pasivisht/në heshtje që të zhduket e pakëndshmja nga kultura.

Aventura artistike - nënshkrimi politik

Konfrontimi politik duhet të ketë vlerë kreative dhe të argumentuar, të jetë shkathësi. Edi Rama, kryeministri i tanishëm i Shqipërisë, kurse bashkiak i atëhershëm i Tiranës, ka deklaruar “Të jesh bashkiak i Tiranës është forma më e lartë e artit konceptual. Është arti i formës më të pastër.”

Që të mund të ndriçohet ndërthurja e aktivizmit kreativ qytetar, artit dhe politikës nëpër histori dhe deri në ditët e sotshme, duhet të artikulohej një kuptim bashkëkohor i asaj çfarë nënkupton revolucionin, duke pasur parasysh se relacioni kryesor i “artistikes” me politiken vendoset nëpërmjet paradigmave për kritikën shoqërore dhe institucionale.

Relacioni midis artistike dhe politikës është në faktin që politikja krijon destabilitete ose iluzion të stabilitetit, kurse artistikja e gjen dhe e thekson atë iluzion të stabilitetit. Aktivizmi kreativ ka për qëllim t'i dallojë dhe t'i nxjerrë në sipërfaqe situatat jostabile dhe të krijojë një fushë kreative konfliktuese të veprimit, nëpërmjet të cilës do të ndodhë ndryshimi dhe do të krijohet një vlerë e re. Misioni është të jesh përkthyes i një realiteti në një realitet tjetër, rrobaqepës i cili i krijon imazhet për mobilitet të përhershëm të vlerave, i cili do të krijojë një rrethim kritik ideologjik, që do të jetë përkundëjt sistemit sundues të vlerave, sido që të jetë ai.

Rezistenca politike, si ajo e artit, duhet të nënkuptojë dashuri, çmenduri, guxim, mungesë kompromisi, metodë, njohuri strukturë, mall për një botë më të drejtë dhe më të mirë, pasion për imazhet e ndryshme të së vërtetës.

Përkundëjt represionit të cilitdo lloji, zhvillohen potencialet e fuqishme liridashëse dhe emancipuese. I rrezikuar në mbijetesën e vet, qytetari në raste të tilla noton në oazat e shprehjes së lirë, duke krijuar bërthamë/praktikë/poetikë e cila i rivitalizon potencialet e humbura kritike dhe subversive të asaj që është imponuar si narracion mbisundues, dominues, kulturore dhe politik. Vetëm në këtë mënyrë, edhe politikja do të fitojë një vlerë të re kreative dhe artistike.

Muzat gjithmonë për në fund

Kështu të ngurtësuar duhet të rikujtojmë cila është rëndësia e Muzës. Muzat në emrin e vet fshehin rrënjë e cila nënkupton nxehtësinë, tensionin e gjallë, i cili rritet nga padurimi, malli ose zemërimi, një tension që digjet nga dëshira për dije ose veprim. Muza ringjall, inkurajon, zgjohet, ngrihet. Por, ajo është fuqia nxitëse e cila lind në shumësin, në shumicën, në shumështresimin e ndonjë individualiteti i cili bëhet pjesë integruese e bashkësisë, e cila ka kapacitet të krijojë, paralajmërojë, të ndryshojë. Të mos trembemi ta emërojmë Muzën tonë. Muza jonë është muza e konfrontimit të përhershëm – para së gjithash me vetveten, kurse pastaj me botën. Ajo është, muza e dhjetë, të cilën duhet ta ketë gjithmonë në mendje aktivizmi kreativ.

Aleksandra Bubevska

Hartimi i rezistencës

Aksionet e aktivizmit kreativ qytetar dhe veprave artistike dhe intervenimeve në hapësirën publike, në periudhën nga viti 2006 deri në vitin 2020, për të cilat flet ky edicion janë mbledhur dhe shënuar pa rishikim, pa interpretim, pa interpretim retrospektiv, edhe pse nga kjo distancë kohore mund të bëhej edhe kjo gjë, por rreziku ishte se do të humbiste kështu besueshmëria tek ajo se çfarë, kur dhe si ka ndodhur saktësisht. Kurse ekzistonte sidomos rreziku që humbin idetë dhe fjalët e vetë autorëve, pjesëmarrësve gjatë këtyre evenimenteve, përkatësisht si i kanë shpjeguar arsyet për aktivitetet e veta. Prandaj, sidomos në shpjegimet e aksioneve u përmbahesha të dhënavë në dispozicion dhe dëshmime të pjesëmarrësve të drejtpërdrejtë (duke u nisur ndonjëherë së pari nga fotografitë që të arrij deri te përmbajtja), kurse në masë më të vogël te tekstet e reporterëve në terren mbi ngjarjet (duke përfshirë edhe artikujt e mi gazetaresk nga ajo kohë). Arsyeya e dytë për procedurën e tillë është fakti, për fat të keq, edhe ato media të cilat kanë informuar mbi këto aktivitete të rezistencës qytetare dhe artistike ose përpjekjen për ndonjë ndryshim më të mirë, në shumicën e rasteve tashmë i kanë fshirë nga arkivat e veta, ose përsëri ato medie të cilat kanë informuar mbi këto ngjarje nuk ekzistojnë prej kohësh.

Edhe deri në periudhën që e kemi analizuar nuk ishin risi intervenimet artistike në hapësira publike ose në hapësira të cilat nuk lidhen me ekspozimin e veprave artistike ose

iniciativat qytetare, por ajo që ishte radikalisht e re dhe më ndryshe ishte rezistenca e shprehur qartë. Kundër padrejtësisë, robërisë së mendjes dhe institucioneve, kundërt gënjeshtreve, korrupsionit dhe kundër jo lirisë. Rezultat i asaj rezistence, disa herë duke shpërthyer në mënyrë masive dhe të rrëmbyeshme, ndonjëherë në mënyrë individuale dhe të kujdesshme, ishin pikërisht një pjesë e madhe e këtyre aksioneve, të cilat tani janë një pjesë e mozaikut të historisë së këtij shteti. Shpresoj se ky botim do të jetë nxitje për hulumtimet dhe interpretimet e mëtejshme.

Që të ruhet formati i hartës, ishim të shkurtër në shpjegimin e aksioneve, parahistorisë dhe zhvillimit të tyre, por me informacion i cili lexuesit i jep drejtime për hulumtim të mëtejshëm. Në këtë botim janë përshkruar mbi 200 vepra artistike dhe intervenime dhe aksione artistike në hapësirën publike që ishte një nga kriteret kryesore që të vendosen në këtë hartë dhe janë përzgjedhje reprezentative e aktivizmit kreativ në periudhën e që e hulumtojmë, por gjithsesi ky nuk është numri përfundimtar i aksioneve. Janë përmendur dhe lëvizjet masovike qytetare “Protestoj”, “Plenumi studentor” dhe “Revolucione laraman” në veprimtaritë e të cilave mund të dallohen edhe elementë të artvizimit.

Aksionet janë prezantuar sipas renditjes kronologjike nga viti 2006 deri në vitin 2020, janë vendosur edhe datat dhe lokacionet ku janë mbajtur. Në lidhje me emrat e autorëve, shumica e tyre në kohën kur kanë ndodhur aksionet dëshironin të mbeten anonimë, disa ndërkohë disa u deklaruan si autorë ose kreatorë, disa të tjerë edhe mandej angazhimin e vet nuk e kuptojnë si vepër personale

autoriale, por si zë kolektiv kritik dhe mandej konsiderojnë se nuk është e rëndësishme të theksohet emri i tyre.

Përveç aksioneve në këtë botim janë vendosur edhe nëntë intervista me pjesëmarrësit, iniciatorët dhe autorët (Vladimir Millçin, Dona Kosturanova, Nikolla Pisarev, Ivana Dragshiq, Kristina Lellovac, Simona Spirovska, Jana Jakimovska, Arijanit Xhaferi, Nebojsa Viliq, Koço Andonovski, Filip Jovanovski, Vlladimir Jançevski) të cilët nga perspektiva e sotshme u kthehen motiveve, ideve dhe qëndrimeve për pjesëmarrjen e tyre në artikulimin artistik dhe qytetar të rebelimit, si dhe kontekstit politik dhe shoqëror ku është zhvilluar angazhimi i tyre.

E falënderojmë Fondacionin Shoqëria e Hapur – Maqedonia dhe Sllavica Inxhevskën sepse e kuptuan rëndësinë, kapacitetin historik, dokumentues dhe qytetar të artit dhe aktivizmit që ndodh në një periudhë jo shumë të lumtur, por në një periudhë të rëndësishme për shoqërinë tonë.

VITI 2006

Shitës i lotëve mashkullorë

Vendndodhjet: Sheshi i Qytetit, Shkup

Data: 8 mars 2006

Autor/ë: Gjorgje Jovanović, artist vizual

Organizuar nga *Multimedia* dhe *Tocka*, në kuadër të projektit “Erozioni i 8 Marsit - Festimi i këndvështrimeve të kundërta”, mes përmbajtjeve të tjera, Gjorge Jovanović ka zbatuar një aksion rrugor me titull “Shitës i Lotëve të Burrave”. Në një tezgë të vendosur në shesh, për disa orë, ka shitur kavanoza me lëng me fjalët “Lot mashkulli”. “Lotët mashkullorë (të rrallë si njëbriresh) të shitur këtu janë një falsifikim i madh, një simbol i pa/sinqeritetit mashkullor në njohjen e solidaritetit, respektit, barazisë ... Të paketuara për shitje, ato janë një tjetër provë e komercializimit të përgjithshëm të Ditës së Grave” - Gjorge Jovanović.

VITI 2007

Nxitjet filantropike

Vendndodhjet: rr. “Zeleznicka”, Fabrika e sapunit “Cvetan Dimov”, Shtëpia e Mallrave, *Shkup*

Data: 20 - 26 shkurt 2007

Autor/ë: Sllavica Janeshlieva

Në kuadër të projektit “(Ri)përcaktimi i hapësirave publike kulturore”, në organizim të Qendrës Kulturore *Toçka* (Kontrapunkt), artistja Sllavica Janeshlieva, si fazë e parë e projektit të saj autori, në mënyrë solemne ka hapur “Rruga-muze, Kolonia hekurudhore”, si

një prej rrugëve arketipike të qytetit, një pjesë e kolonisë hekurudhore të njohur të cilat përbëjnë shtëpi të ndërtuar në vitin 1926. Janeshlieva theksoi që me projektin e vetë reagon për zhdukjen e pjesëve të vjetra të qytetit. Kërkon iniciativa nga artistë, arkitektë, intelektual, qytetarë të ruhet nga ajo që ka mbetur nga kolonia. Më 24 shkurt ishte zhvilluar pjesa e dytë e projektit – Ndryshimi i përdorimit të një kati të shtëpisë së mallrave “NAMA” në galeri. Qytetarët, me afishe të falsifikuara dhe publikime në gazetë, ishin të ftuar në hapjen e koleksionit që nuk ka ekzistuar në ish shtëpinë e mallrave, që ka mbetur e zbrazët, e mbyllur, e mbushur me pluhur dhe rrjete merimange. Gjithashtu, autorja ka promovuar Fabrikën për sapun “Cvetan Dimov” në Kisella Vodë në hapësirë të re kulturore, duke gëzuar nevojën e mbrojtjes së trashëgimisë urbane kulturore, duke krijuar qendra kulturore, ekspozim të koleksionit të MCU dhe galerisë kombëtare, të cilat në atë kohë nuk kanë qenë në dispozicion për publikun.

Ndërtesat fishkëlljese

Vendndodhjet: Shtypshkronja “Goce Delçev”, Shtëpia e mallrave “Tipo”, pllaja para Bankës Ndërkombëtare, Shkup

Data: 26 shkurt 2007

Autor/ë: Gjorgje Jovanović, artist vizual

Instalimi i zërit i kryer në kuadër të projektit “(Ri) përcaktimi i hapësirave publike kulturore” i organizuar nga *KC Tocka* (Kontrapunkt). “Ndërtesat fishkëlljese simbolizojnë zërin e ndërgjegjes tonë të humbur,” tha Jovanović, i cili donte të tregonte për mosrespektimin dhe indiferencën elementare ndaj proceseve që

ndodhin në qytet dhe shkatërrimin e monumenteve dhe hapësirave kulturore publike si një e mirë publike. Skulptura e Blagoj Çushkov u vodh nga pllaja përpara Bankës Ndërkombëtare, ndërtesa e shtypshkronjës qëndroi e shkatërruar dhe e lënë pas dore për vite me radhë, si dhe “Tipo”. Ndërsa kalimtarët kalonin pranë, dëgjohej fishkëllima, sikur ndërtesat të donin të tërhiqnin vëmendjen e qytetarëve tek vetja.

Ngjarja e Lora Fer në Toçka

Vendndodhjet: Qendra Kulturore *Toçka*, Shkup

Data: 31 mars 2007

Autor/ë: Lora Fer ishte një aktiviste transgjimore nga Maqedonia (vdiq në 2016 në Kanada) e cila ishte e para që mbajti një performancë publike queer. Shfaqja u mbajt në hapësirën e *Toçka*, dhe publiku mund të shihte atë nga rruga, nëpërmjet dritareve të mëdha të *Toçka*. Lora Fer luftoi për të drejtat e punonjësve të seksit, homoseksualëve dhe transgjimorëve, për të gjithë të ndryshmit, të refuzuar, të panjohur. Ajo mori pjesë në “Marshin e Umbrellave të Kuqe”, në ngjarjet kur realiteti i punonjësve të seksit u diskutua për herë të parë publikisht, hapat dhe lëvizjet e para të komunitetit drejt vetë-organizimit dhe mbështetjes.

VITI 2008

Forumi Rinor Arsimor (FRA) ka hapur qendrat rinore në 14 komuna në të gjithë Maqedoninë, në partneritet me OJQ-të lokale. Me këtë aksion të titulluar “Iniciativa Rinore Lokale”, FRA rriti mbulimin e saj të përdoruesve,

duke filluar aksione lokale për të rinjtë për të zgjidhur probleme specifike në nivelin lokal dhe duke sjellë leksionet pas “Debatit” dhe “Të mësojmë ligjin” për të rinjtë nga Shkupi, Tetova, Dibra, Kërçova, Struga, Resnja, Manastiri, Velesi, Strumica, Shtipi, Kratova, Dellçeva, Gjevgjelia dhe Negotina. *Forumi Rinor Arsimor* mbrojti *Radion Studentore*, e cila u mbyll me një vendim të Rektoratit të UQM. Gjithashtu në vitin 2008, FRA nisi fushatën “Për çfarë paguan”, e cila kanalizoi revoltën mes studentëve në lidhje me mbledhjen e detyrimeve të detyrueshme të anëtarësimit, sipas tyre, për monopolin e Parlamentit Studentor.

Dona Kostunarova

Si ishin format e aktivizmit kreativ me të cilin është marrë Forumi Rinor Arsimor në dhjetë vitet e kaluara?

Në këto dhjetë vitet e fundit, domethënë edhe pasi është formuar programi për aktivizëm rinor në FRA, ekipi dhe anëtarët e organizatës i transmetuan përpjekjet e veta për arsim cilësor, politika më të mira rinore dhe jetë më të mirë për të rinjtë nëpërmjet formave të ndryshme të aktivizmit. Nga qasjet më tradicionale deri në mjetet e reja, organizata ka luftuar që t’i përcjellë mesazhet e veta në shoqërinë ku liria e fjalës është shkurtuar gjithnjë edhe më shumë.

Anëtarët e FRA-së kanë peticione të suksesshme dhe nisma legislative pas tyre, por dhe aksione në rrugë, ekspozita dhe performanca. Pa dallim se a bëhet fjalë për aksion lokal të nxënësve apo përfaqësimit kombëtar të politikave publike, kombinim i argumentimit të bazuar në fakte, përfaqësimit zyrtar dhe mesazheve

kreative të të rinjve janë një recetë e përafërt e cila i përkufizon aksionet.

FRA-ja e ka zhvilluar aktivizmin kreativ midis të rinjve nëpërmjet arsimit joformal, nëpërmjet trajnimeve, punëtorive, ligjëratave dhe evenimenteve me artistët lokalë, duke ua afruar të rinjve angazhimin qytetar, duke krijuar njëkohësisht bashkësi dhe mundësi për përfshirje të të gjithë të rinjve. Nëpërmjet mentorimit dhe mbështetjes së iniciativave kreative organizata krijoi hapësirë për shprehje të lirë të të rinjve të cilët kanë ndërmarrë me vetiniciativë aktivitete për ndryshim në mjedisin e vet.

Cilat aksione kreative të cilat i ka zbatuar FRA-ja në periudhën nga viti 2006 deri më sot do t’i veçonit si më të rëndësishmet?

Një nga fushat më të rëndësishme dhe më të guximshme dhe një farë kapsule kreative (që në vitin 204) është REZIL, nëpërmjet të cilit FRA e hap çështjen e korrupsionit në arsimin e lartë për herë të parë në vend. Nëpërmjet dizajnit ku përmendores së njohur të UKEM-it, Shën. Kirili dhe Metodij u janë lidhur sytë dhe me shkronja të mëdha është shkruar REZIL; kjo flet për mbyllje të syve para korrupsionit në arsimin e lartë dhe e tërhoqi vëmendjen e studentëve, por edhe të institucioneve (të rrezikuar).

Midis të tjerave që më bien në mend, për shkak të organizimit të tyre të gjerë, janë peticioni për tërheqjen e provimit ekstrën në vitin 2013 ku janë nënshkruar 26.000 nxënës dhe qytetarë si dhe për iniciativën përfaqësuese për tërheqje të Propozim-ligjit për të rinjtë në vitin 2011 – i cili shkaktoi mobilizim të rrjetit të pesëdhjetë organizatave, tërheqjen e Ligjit nga procedura e Kuvendit nga Qeveria dhe themelimin e Këshillit Rinor Nacional.

Ka edhe shumë aksione lokale të cilat lanë një përshtypje të madhe, sidomos në kohën kur gjithçka, madje edhe organizatat qytetare, filluan të përqendrohen në Shkup. Prej këtyre veçohet flesh mob i parë masovik që ndodhi në Manastir me mesazhin “Këtu jemi. Jemi shumë. Nuk pranojmë jo!” në vitin 2010, kur të rinjtë e zunë Shirok sokakun dhe u rekomanduan institucioneve se do të vazhdojnë të jenë të zëshëm.

Një mjet jashtëzakonisht i rëndësishëm në atë kohë ishin muralet, duke filluar nga pikturimi i muralit prej 400 metrash në hyrje të Strugës. Me thirrjen publike “Qytetit i duhet” artistët e rrugës nga Struga dhe vendi nevojat e veta për qytetin dhe vizionet për bashkëjetesë i shndërruan në galeri rrugore të muraleve. Këtu diku filloi dhe përdorimi i muralit si kanal për aktivizmin dhe u bë një nga mjetet kryesore të të rinjve në klubet, një pjesë prej të cilave janë ende nëpër muret e sipërfaqeve publike dhe shkollave nëpër Veles, Manastir, Tetovë, Dellçevë.

Ndoshta një nga sukseset më të rëndësishme në organizatë është formimi i grupeve teatrale amatore dhe performuese. Që të nxitet pavarësia rinore, në vitin 2011 janë formuar “kllasterë-arti” – klube për aktivizëm kreativ, të cilat ekzistojnë si klube media-art. Prej tyre janë krijuar shumë performanca lokale si dhe grupi kreativ Ad Hok Art. Por, ndoshta, më i suksesshëm është grupi “Kunstberkshtat” i cili filloi si iniciativë e dy vullnetarëve për punëtorinë interaktive për performancë në vitin 2014. Kunstverkshtat janë grup i të rinjve entuziastë dhe adhurues të teatrit dhe mendimit rinor kritik, shfaqjet e të cilit përpunonin çështje të cilat i mendojnë të rinjtë – emigrimi,

bulingu, kriza e refugjatëve. Ky grup i vogël amator, sot ka mbi vetë katër shfaqje, shumë performanca, evenimente të festivaleve dhe çmimeve – në vitin 2017 dhe 2019 është fitues i çmimeve për shfaqjen më të mirë në Festivalin të Teatrove Amatore.

Ngritja e vetëdijes kundër ksenofobisë është një nga temat bashkëkohore mbi të cilat ka punuar ekipi i aktivizmit, duke u përpjekur që ta afrojë realitetin e krizës së refugjatëve të bashkëmoshatarët e tjerë. Duke përdorur teknika të artit rrugor e krijuan “bord-gem” – “Rruga e refugjatëve”, që nëpërmjet lojës t’i kuptojnë pengesat me të cilat ballafaqohen, kurse kjo temë u shfaq në një nga shfaqjet, që ka marrë çmim, e “Kunstverkshtat” dhe mural. Ksenofobia dhe mësimi për të kaluarën ishin tema kryesore e ekspozitës “Ana Frank – Leksionet e të sotshmes”. Në bashkëpunim me Shtëpinë e Ana Frank nga Amsterdami u përpunua adaptim shtëpiak i ekspozitës për Ana Frank në formë të ekspozitës mobile. Kjo ekspozitë e cila ishte hapur në Muzeun e holokaustit në Shkup gjatë dy viteve vizitoi dhjetëra qytete, shkolla, shtëpi të kulturës, madje edhe parqe dhe ura, nëpër vend dhe e vizituan mijëra të rinj. Ciceronë për vizitorët në ekspozitë ishin pikërisht gjimnazistët, të cilët kanë mësuar mbi këtë temë dhe nga vetë ekspozita.

Super student (fushata për studentët si super heronjtë e vet), Realen Fejsbuk Event (eveniment kur kritikant që zbatohen lirish në Fejsbuk, studentët i demonstuan në sheshin e UKEM-it), kurse disa aksione guerile të harruara janë pjesë e iniciativave më të rëndësishme studentore të cilat në fokusin e vet i kishin mangësitë e arsimit të lartë, pozitën e palakmueshme të studentëve,

mungesën e mbështetjes sistematike për arsimin e lartë dhe studentët në përgjithësi, si dhe korrupsioni në suazat e organeve përfaqësuese studentore dhe UKEM-it. Nëpërmjet humorit dhe satirës në këto iniciativa dhe aksione studentore janë treguar mangësitë e sistemit nëpërmjet syve të nxënësve.

Koncepti i vendosjes së banerëve ose mureve që kalimtarët t’i lënë lirish mesazhet e veta në to është diçka që u shfaq në shumë aksione nëpër vend. Ndoshta shembulli më mbresëlënës është aksioni Before I Die... kur një grup aktivistesh e përcollën aksionin e Kendi Çeng nga Nju Orleansi dhe vendosën tabela në shumë qytete. N përputhje me kontekstin vendas, tema e disa prej tabelave ishte “Liria është _____”. Kurse disa kalimtarë lokalë dhe pronarë të bizneseve lokale, filluan t’i mirëmbajnë tabelat dhe t’i fshijnë kur ato mbusheshin, një pjesë e tabelave janë thyer, kurse një universitet nuk na dha leje që të vendosen në hapësirën e tyre.

Nuk ka hapësirë që të përmenden të gjitha, por të rinjtë e klubeve i pasuruan, të paktën për një moment evenimentet në mjediset e tyre me ekspozita lokale, konkurse dhe evenimente si Përbindëshat nga Shkupi, Arti para Marsit, Shkupi im, Biljana pikturon pëlhurë dhe ekspozita të tjera të vogla.

Sipas përvojave tuaja, si ka ndikuar kreativiteti mbi ngritjen e vetëdijes të rinjtë mbi problemet në shoqëri dhe në përgjithësi për angazhimin qytetar?

Të rinjtë janë reflektim i sistemit ku janë rritur. Nëse ai i mëson në konflikt, autokraci, përlësi atëherë nevojitet shumë mund që të nxiten të jenë më të ndryshëm. Çdo i ri meriton të njohë dhe t’i praktikojë të drejtat e veta qytetare dhe njerëzore, pa i lëkundur

themelet e shoqërive të ardhshme. Nëpërmjet aktivizmit kreativ të rinjve u jepen kanale që t’i shndërrojnë qëndrimet e veta, problemet dhe nevojat e veta në zgjidhje, në mesazhe dhe në apele. Hulumtimet dëshmuar se të rinjtë që kanë ndërmarrë diçka, madje edhe po të mos ia kenë dalë, nesër janë të motivuar që të veprojnë dhe më të kënaqur me vendin e vet në shoqëri. Nëpërmjet dhënies së njohurive dhe nxitjes për përfaqësimin onlajn, nëpërmjet aktivizmit rrugor, nëpërmjet artit alternativ, të rinjve u jepet zë.

Konteksti pozitiv në periudhën midis viteve 2008 dhe 2016 e karakterizuar si kohë e padrejtësisë në shoqërinë maqedonase sidomos ndaj të rinjve, sa i dobishëm ka qenë aktivizmi kreativ si potencial mobilizues?

Historikisht, të rinjtë kanë qenë gjithmonë në margjinat e shoqërisë maqedonase, që nga pavarësia e deri më sot. Edhe pse janë një grup i madh, i parë si popullsia, ata ballafaqohen gjithashtu me probleme të mëdha, nga papunësia e lartë e të rinjve, arsimit jocilësor, mundësitë e kufizuara, standardet e ulëta të të rinjve dhe mundësitë e kufizuara (ose të kontrolluara) për pjesëmarrjen rinore. Kjo situatë është ende mjaft reale dhe aktuale edhe sot, kurse emigrimi i të rinjve është një problem më i madh për vendin. Edhe pse ka disa lëvizje, veçanërisht në formimin e organeve përfaqësuese të të rinjve (por jo edhe ndikimi i tyre me domosdoshmëri) ndryshimet janë të ngadalta.

Ndoshta për aktivizmin rinor flasin më shumë lëvizjet protestuese të të rinjve në vend, sidomos Plenumi Studentor dhe Plenumi i Gjimnazistëve në 2014 dhe 2015, të cilët vendosën të demonstrojnë pikëpamjet e tyre

në shoqëri nëpërmjet pakënaqësisë dhe ekspozimit ndaj reformave të gabuara në arsim. Por nuk qëndruan vetëm në protesta, edhe pse ato ishin më të mëdhatë në atë periudhë. Ata demonstruan përgjegjësi për zhvillimin akademik, kurse gjatë okupimit të UKEM-it ata krijuan programin e tyre alternativ arsimor me ligjëratat, koncertet dhe debatet e tyre, i cili përfundoi me një vendim mbi një Ligj të ri për arsimin e lartë - në krijimin e të cilit ata ishin pjesë .

Ndonjëherë aktivizmi kreativ nuk është inspiruar nga nevoja por nga detyrimi, në pamundësi që të përdoren kanale të tjera për komunikim dhe veprim ndaj institucioneve të cilat po bëheshin gjithnjë dhe më të mbyllura për të rinjtë. Atëherë të rinjtë dëshmuar se dinë të gjejnë mënyra të tjera.

Demokracia duhet të mundësojë që edhe mosmarrëveshjet më të thella të diskutohen hapur në mënyrë të civilizuar. Kjo nënkupton se duhet të dëgjohet mendimi i ndryshëm, të debatohet, të zhvillohet mendim kritik. Sa mund t'i ndihmojë aktivizmi kreativ të rinjtë?

Në shoqërinë e polarizuar të ndarjeve, debati i bazuar në argumente dhe kulturën e dialogut është konektor midis pikëpamjeve dhe mënyrave të ndryshme të bazuara në taborizim. FRA-ja nëpër vite ka punuar në transferimin e vlerave demokratike te të rinjtë nëpërmjet zhvillimit të mendimit kritik dhe angazhimit të të rinjve në iniciativat kreative rinore. Do të përmendja se kishte mbi debate garuese studentore dhe gjimnaziste, kurse vitet e fundit u shfaqën edhe evenimentet (shpresoj të njohura) për debat dhe aktivizëm si: “Shprehje e organizuar: Argument” dhe “Konferenca për aktivizëm social: ENGAGE”.

Evenimentet jashtë, arti rrugor në vetvete provokon, komunikon, nxit debat dhe diskutim. Si shembuj të jashtëzakonshëm të cilët nxitin dhe shkaktojnë diskutim janë shumë vepra të Qendrës së Artit Bashkëkohor (aksionet kundër korrupsionit, pasivitetit të institucioneve, stagnimit). Pikërisht këtë gjë ua mundëson aktivizmi kreativ të rinjve, i ndihmon që t'i shprehin lirisht qëndrimet e veta dhe të nxitin mendimin kritik midis moshatarëve të vet, madje edhe tek ata të cilët janë vetë mbikëqyrës të procesit/veprës. Aktivizmi kreativ jeton midis artit dhe përfaqësimit, kështu liria e shprehjes është më e guximshme dhe e pakufizuar.

Sipas përvojës suaj, si ndikon kreativiteti mbi ngritjen e vetëdijes te të rinjtë mbi problemet në shoqëri dhe mbi angazhimin qytetar në përgjithësi?

Të rinjtë janë të aftë t'i dallojnë problemet dhe të japin zgjidhje të mira, por kjo nuk mund të ndodhë nëse sistemi i mëson t'i ruajnë mendimet për vete dhe nuk u jep fuqi të vepronë. Arsimi për të drejtat dhe liritë e njeriut është i rëndësishëm. Mjetet, stencila, video, murale apo performanca, janë teknika të ndryshme të vendosura në funksion të zërit të të rinjve - në institucione, në publik dhe në vetvete. Aktivizmi u afrohet të rinjve duke tejkuluar kufizimet e veprimit qytetar nëpërmjet kanaleve standarde institucionale dhe duke hapur një repertor krejt të ri të formave të veprimit alternativ.

Mjetet kreative i ndihmojnë të rinjtë të shprehin, por edhe t'i gjejnë pasionet dhe interesat e veta në format e ndryshme. Shumë të rinj që ishin pjesë e këtyre klubeve dhe iniciativave, mjetet që i kanë përdorur për aktivizëm i kanë përdorur edhe mandej

në rrugën e vet personale - dhe sot merren me arte skenike, produksion, art rrugor. Dua të besoj se klubet i kanë inkurajuar dhe u kanë dhënë njohuri që t'i ndjekin këto pasione dhe të jenë aty ku gjenden sot.

Këto mjete, të paktën në një moment veprimi kanë qenë kanal që të dëgjohen qëndrimet e tyre. Kurse për çdo aktivist të ri, mbështetje që të dëgjohet zëri i tyre në shoqëri.

Cilat ishin qëllimet kryesore të klubeve për artivizëm të FRA-së? A kanë arritur të ngrihen në një mjedis kritik ideologjik?

Klubet për artivizëm ekzistojnë që t'u sigurojnë hapësirë të lirë dhe të sigurt të rinjve, që ata të shprehin dhe të bashkëpunojnë në përmirësimin e bashkësive të veta. Ky është një model alternativ që të afrojnë arsimin qytetar dhe shprehjen kreative te cilido. Edhe pse ndër vite nxënësit përzgjedhin mjete të ndryshme, dhe një pjesë tejkalohe dhe mbeten në të shkuarën, ose zëvendësohen me qasje të reja, vlerat mbeten të njëjta. Linja kryesore e veprimit është praktikimi i lirisë së fjalës, lufta kundër paragjyqimeve, përfaqësimi i të drejtave të njeriut dhe përmirësimi final për bashkësitë e veta, por edhe vendosja e të rinjve si kritikë të zëshëm ndaj asaj që planifikohet dhe zbatohet në nivel lokal dhe nacional.

Politika abstrakte 1

Vendndodhjet: rruga Kliment Ohridski, në kryqëzimin me Ilindenska, Shkup

Data: 27 shkurt 2008

Autor/ë: Zoran Poposki

Vepra e parë e këtij projekti arti publik (“Politika abstrakte 1”, shtyp digjital) u ekspozua si mega dritë në qendër të Shkupit. Projekti u konceptua si

një seri shtypjesh abstrakte digjitale për tabela, të vendosura në rrugët më të ngarkuara në Shkup dhe treguan nevojën për të liruar hapësirën publike të uzurpuar komercialisht që do të përdorej për qëllime artistike. “Kur interesat komercialë kanë shumë ndikim në hapësirën publike, rezultati është zhdukja e ndjenjës së pronësisë së përbashkët të asaj hapësire (ndjenja se ajo hapësirë, si publike, u përket të gjithë qytetarëve), e ndjekur nga erozioni i identitetit qytetar. “Zoran Poposki

Luaj zërin

Vendndodhjet: Klubi *Havana*, Shkup

Data: 11 dhjetor 2008

Autor/ë: Studentë në UKIM

Mbyllja e radios *Student FM*, tarifa e detyrueshme e anëtarësimit për organizatën joaktive studentore e cila, sipas studentëve, nuk ishte e interesuar për të drejtat e studentëve, ulja e lirisë së shprehjes dhe përfaqësimit të studentëve ishin arsytet pse studentët organizuan këtë ngjarje, i cili - ndër të tjera - organizoi përkujtimore 40-ditore për radion *Student FM*.

VITI 2009

Më 28 mars 2009, me thirrjen e një deputeti nga VMRO-DPMNE, një turmë prej disa qindra besimtarësh dhe anëtarë dhe mbështetës të asaj partie, me flamuj të kishës në duar, me mallkime, grushte dhe shkelma sulmuan studentët e Fakultetit të Arkitekturës, të organizuar në iniciativën informale *Arkibrigada*.

Policia nuk e ndaloi dhunën. Në protestën paqësore të njoftuar sipas rregullave, studentët donin të

shprehnin pakënaqësinë e tyre me ndërtimin e paralajmëruar të një ndërtese fetare në sheshin qendror në Shkup. Ideja e VMRO-DPMNE ishte të ndërtonte një kishë ortodokse në sheshin qendror në Shkup. Komuniteti fetar Islam, ndërkohë, ka bërë thirrje që të ndërtohet një xhami në të njëjtin vend.

Më 11 prill, iniciativa e sapoformuar, dhe më vonë shoqata *Sheshi Sloboda*, lëshoi shpalljen e saj dhe me muzikë dhe këngë (*Shkupjanët Këndojnë*) mbajtën një protestë paqësore në sheshin në Shkup. Protestuesit formuan një rreth në vendin ku studentët nga *Arkibrigada* u sulmuan dy javë më parë.

“Ne e ngremë zërin tonë për të mbrojtur të drejtën për të folur dhe menduar, të drejtën e qytetit të kuptuar si liri!”, shkruhej shpalljen e tyre (<https://okno.mk/node/401>)

Letër mikut të panjohur

Vendndodhjet: Posta Qendrore, Shkup

Data: 9 prill 2009

Autor/ë: Koço Andonovski

Si pjesë e edicionit të parë të Festivalit FRUK, një ekspozitë me vepra nga Koço Andonovski u mbajt në Postën Qendrore. “Gjëja më e rëndësishme për ne në atë kohë, kur për herë të parë ndienim se shoqëria po mbyllej dhe po bëhej ekskluzive vetëm për një” kastë “të caktuar, ishte të ofronim një realitet tjetër, një shoqëri që do të përfshinte të gjithë ata që nuk njiheshin, fshiheshin, të papranueshëm..., për të treguar se ata janë këtu dhe se janë pjesë e mozaikut të realitetit. Nga ana tjetër, ne donim të thoshim se salla e vogël në Postën

Kryesore, e cila u braktis dhe u harrua pas largimit nga Telekom, mund të ofrojë një hapësirë të shkëlqyeshme për kulturën dhe artin në zemër të qytetit, pranë sheshit”- Koço Andonovski. Ngjarja u financua nga FShHM dhe SOS Netherlands.

Tualeti i Artë në rrugën “Makedonija”

Vendndodhjet: rr. “Makedonija”, afër shtëpisë përkujtimore të Nënë Terezës

Data: 23-24 maj 2009

Autor/ë: I panjohur (Në qarqet e artit, ka spekulime se kush janë autori ose autorët, por ai / ajo kurrë nuk ka deklaruar se ka vendosur tualetin)

Një skulpturë e një tualet të artë, me titull “Zbrazje”, u shfaq në park në Memorialin e Nënë Terezës në Shkup. Në piedestalin e tualetit, ishte shkruar se ishte bërë nga Pavel Shatev, me mbishkrimin “Ministria e Kulturës së RM”. Ishte ndoshta një kritikë e planit të qeverisë së atëhershme për të ngritur 35 skulptura në zonën e qendrës së qytetit. Emri i autorit është një person nga historia maqedonase. Përveç kësaj, aludimi për emrin e autorit i referohet Institutit të atëhershëm të themeluar për Kërkime Politike me të njëjtin emër, themeluar nga partia VMRO-DPMNE.

Sheshi Sloboda: “Qyteti i bukur do të mbijë përsëri”

Shfaqja e parë e korit, fillimisht i quajtur “Kori i Sheshit Sloboda”, por shumë më i njohur si “Shkupjanët që këndojnë” që këndoi këngën e famshme “Qyteti i bukur do të mbijë përsëri”, u mbajt si pjesë e protestës kundër ndërtimit të kishës në sheshin qendror (Sheshi Maqedonia, më 5

shtator 2009) në Shkup, nën moton “Jo për objekte fetare në sheshin tonë!”. Kori këndoi këngën e njëjtë, në vendin e njëjtë, më 12, 19 dhe 26 shtator 2009.

Atë vit, “Shkupjanët që këndojnë” kënduan edhe 10 këngë të tjera në hapësira të ndryshme publike në Shkup: “Çija si” (10 tetor 2009), “Unite Unite Europe!” (21 tetor 2009), “Nie sme makedonci” (23 tetor 2009), “Dirlada” (31 tetor 2009), “Vremenska mashina” (12 nëntor 2009), “Ubij me” (15 nëntor 2009), “Lumberjack” (22 nëntor 2009), “Mercedes Benz” (7 dhjetor 2009), “Zeleno da mi e” (14 dhjetor 2009), “Freedom” (19 dhjetor 2009).

Kori joformal, nga fillimi i veprimit të tij mbledh në një të vendndodhje të caktuar, këndonte këngë e cila i referohej një teme të caktuar dhe më pas e postonte në rrjetet sociale (youtube), të shoqëruar me shpjegim mbi aksionin. Në vitin 2010 kënduan këngët: “Nie sme od Skopje” (9 shkurt 2010), “Love Will Tear Us Apart” (22 shkurt 2010), “Ona se budi” (8 mars 2010), “Guns of Brixton” (31 mars, 2010), së bashku me Horkestrin nga Beogradi – “Da nam zhivi rad” dhe “Internacionala” (8, 9 maj 2010 në kuadër të festivalit AKTO), “Wavin Flag” (4 qershor 2010), përpunim të këngës “Plastika” nga “Idoli” (19 shtator 2010), “Koga te nema” (6 tetor dhe në manifestimin Public/Private 2011), “Bela çao” (11 tetor 2010), “Under pressure” (27 dhjetor 2010), “Nepravda” (22.02.2011), “Na biciklu” (24.09.2011), “Skopje, grade mill” (14 nëntor 2011), “They don’t care about us!” (23 janar 2012), “Air” (Veles, 1 shkurt 2012), “Gradot shugav” (29 mars 2012), “Posleden pozdrav” (11 korrik 2012), “Svobodu Pussy Riot!” (29 gusht 2012), “True Colors” (23 tetor 2012), “I’m still standing” (29 mars 2013), “Every sperm is sacred”(13 maj 2013).

“Shkupjanët që këndojnë” në periudhën 2009-2013 me mbi 30 aksionet e tyre ishin ndër zërat e rrallë të rebelimit në hapësirat publike, ata filluan si protestë kundër ndërtimit të kishës në sheshin e Shkupit dhe me këngët e tyre kritikuan më tej shkatërrimin e gjelbërimit në Shkup, ndërtimin e ndërtesave në stilin “barok”, diskriminimin, nacionalizmin, politikën konservatore familjare, homofobinë, intolerancën ndaj diversitetit, brutalitetin policor, presionet në media, ndotjen e ajrit ...

Kori Sheshi Sloboda: “Qyteti i bukur do të mbin përsëri”

Vendndodhjet: Sheshi “Makedonija”

Data: 5, 11, 19, 26 shtator 2009

Autor/ë: Kori i Sheshit Sloboda (më vonë *Shkupjanët Këndojnë*)

Performanca e korit, e cila këndoi këngën e famshme “Qyteti i bukur do të mbijë përsëri”, u mbajt si pjesë e protestës kundër ndërtimit të një kisha në sheshin qendror (Sheshi “Makedonija”) në Shkup, nën moton “Jo për ndërtesa fetare në sheshin tonë!”. Kori këndoi të njëjtën këngë për herë të dytë në të njëjtin vend në 12 shtator, 19 shtator dhe 26 shtator 2009.

Territoret

Vendndodhjet: Sheshi “Makedonija”, Shkup

Data: 14 -15 tetor 2009

Autor/ë: Igor Tosevski

Vepra “Territoret” nga artisti Igor Tosevski, ishte pjesë e ekspozitës grupore të autorëve maqedonas dhe gjermanë “Bota e Brendshme” (frëmëzuar nga 20 vjetori i rënies së Murit të Berlinit), në Muzeun e Qytetit

të Shkupit, dhe puna përbëhej nga një vijë e verdhë (e verdhë kadmiumi) në formën e një kryqi, të vizatuar direkt në asfalt rreth sheshit qendror të Shkupit “Makedonija”. Megjithatë për shkak se kryqi i verdhë u vizatua në vendin ku Qeveria parashikoi ndërtimin e një kisha, në 24 orët e ardhshme ajo u errësua dhe u fshi me një veprim të koordinuar të Qytetit të Shkupit dhe kompanisë “Rrugët dhe Rrugicat”. Organizatorët e ekspozitës pretenduan se puna u raportua siç duhet në Qytetin e Shkupit dhe nga atje ata u përgjigjën se ishte raportuar se do të vizatohej një lepur, jo një kryq. Puna e Tosevskit në shesh ishte një vazhdim i ndërhyrjeve të tij në hapësirën me titull “Territoret e Lira”, një projekt i filluar në vitin 2004, i cili shënoi hapësira të lira nga të gjitha kontekstet. Në censurimin e kësaj vepre arti nga Qyteti i Shkupit, e cila ndoshta u interpretua si një kritikë e përdorimit të hapësirës publike për qëllime fetare, një rol shtesë luajtën disa media që fillimisht raportuan se kryqi ishte vizatuar nga mbështetësit e idesë së ndërtimit të një kisha në Sheshin e Shkupit.

Marsh të katrorëve

Vendndodhjet: Sheshi “Makedonija”, Kuvendi i RMV, Shkup

Data: 27 dhjetor 2009

Autor/ë: Sheshi Liria

Protestë kundër shtrimit të ri të sheshit qendror në Shkup, iniciuar nga Kryetari i Bashkisë Koce Trajanovski. *Sheshi Liria*, në formën e një performance (pjesëmarrësit kishin kube letre në kokë), kanë shprehur revoltën kundër politikës urbane dhe arkitekturore që shpif për qytetin.

Aksion/shfaqje në hapësirën publike (vetëm disa muaj para shpalljes së projektit “Shkupi 2014”), të cilin ne e organizuam me *Shkupjanët Këndojnë* dhe *Sheshi Liria*.

“Kthimi i katrorëve është vetëm maja e shpifjes për interesat partiake. Aty janë edhe skulpturat, monumentet, “Ilindenska” ... Marshimi i protestës nuk do të jetë një protestë klasike, duke thirrur parrulla, por më shumë shfaqje për të shprehur revoltën tonë në një mënyrë origjinale. Kemi mjaft luanë në urë, duke prerë linja pemësh, shatërvanë dhe monumente, kolonada jonike dhe skulptura të shëmtuara. Hapni mendjen! Dilni nga katrorët ku keni mbyllur trutë tuaja në formë katrori! Qyteti ka letër-muri me imazhin e Aca Lucas, njerëzit e pastrehë nxehen me djegie të plastikës në shtypshkronjën e braktisur “Goce Delchev” në shesh dhe nuk ka asnjë kilometër zonë të sheshtë të vetme, e cila mund të kalohet me biçikletë”, shpjegon Damjan Zdravev nga *Sheshi Liria*. (*Vreme*, 26.12.2009 <https://bit.ly/3E7PyPO>)

Si pjesë e “Marshit të Katrorëve”, para Zyrës së Kryetarit të Komunës Koce Trajanovski, *Shkupjanët Këndojnë* performuan adaptimin e këngës “Koce berber”, të cilën ata e titulluan “Koce babai”, duke kënduar: “Kroce, Koce, Shkupi nuk është pronë e juaj “Kroce, Koce, qyteti juaj nuk është vetëm i juaji!”. <https://www.youtube.com/watch?v=nQ1UH5n-bF8&t=9s>

Ivana Dragshiq, Jana Jakimovska, Kristina Lelovac, Simona Spirovka

Cili ishte momenti fillestar për të mbledhur korin ad hoc “Shkupjanët këndojnë”? Kur vendosët për herë të parë të këndonit një këngë në publik?

Ivana Dragshiq:

Në vitin 2009 dhe 2010 kemi kaluar ca kohë në rrugë, duke protestuar kundër ndërtesave speciale, si dhe kundër të gjithë projektit “Shkupi 2014”. Ne kaluam të gjitha llojet e organizimeve dhe aktiviteteve në hapësirën publike, kurse njerëzit që ishin të gatshëm të dilnin ishin edhe më tej të shkatërruar dhe të ekspozuar ndaj presionit të fortë dhe dhunës në çdo mundësi - nga kërcënimet e thjeshta dhe ofendimet në rrugë, gjurmimi në shtëpi, goma të shpuara të makinave, deri në humbjen e vendeve të punës, degradimin e prindërve tanë në vendet e tyre të punës, rrumbullakosjen dhe poshtërimin publik nëpërmjet makinerisë mediatike të VMRO-DPMNE-së. Kështu, secili prej nesh që do të shprehte publikisht qëndrimin e tij kundër “Shkupit 2014” hasi dhunë dhe stigma ndërdisiplinore, të cilat vështirë se dikush mund t'i duronte.

Ne besonim naivisht se me këmbëngulje në mendim dhe performancë do të mund të ndryshonim diçka, u përpoqëm të gjenim një mënyrë që ata të mos mund të na stigmatizonin dhe të na poshtëronin mbi baza personale, nëse dilnim dhe flisnim në publik. Prandaj, ajo që na dukej më logjike ishte të këndonim së bashku, duke shpresuar se partia në pushtet, dhe veçanërisht ushtarët e tyre, mund të mos kishin

asnjë mënyrë për të sulmuar të rinjtë që KËNDOJNË. Për më tepër, ne u frymëzuam nga koret e protestës që ekzistonin në rajon për një kohë të gjatë, por edhe nga forma të tjera brehtiane, situative ose dramatike.

Si vendosnit për repertorin?

Jana Jakimovska:

Në kohët e trazuara të kulmit të ekzistimit të korit, duhej zgjedhur një rast për të kënduar. Unë mendoj se ende nuk e kemi harruar se ishte një kohë e lulëzimit të rasteve, kështu që nganjëherë ishte kryesore të vendoset se cili rast ishte më i rëndësishëm se tjetri. Gjithsesi, kjo zgjidhej në mënyrë horizontale, demokratike, në grupin e e-mailit tonë gazmor dhe të mbushur përplot me mendime. Sapo të zgjidhej rasti, duhej të zgjidhej një këngë e përshtatshme që do të përshtatej, përputhej me mënyrë ideale të rastit, pa ndërhyrë në tekstin e këngës. Ndonjëherë për shkak të mungesës së një zgjidhjeje ideale, ne ndërhynim shumë pak në këngët që interpretonim. Këngët, si edhe rastet, zgjidheshin në të njëjtin parim - ata që kishin sugjerime i jepnin ato, dhe pastaj shumica vendoste. Sigurisht, shija jonë e rafinuar muzikore, si dhe qasja jonë e rafinuar konceptuale (nëse doni merreni seriozisht këtë, nëse nuk doni - në rregull), shpesh nuk na lejonte të shkonim “në topin e parë” dhe të banalizonim temat për të cilat këndojmë, sepse dëshira ka qenë gjithmonë për të zgjedhur një zgjidhje më “kull”, diçka që edhe ne duam ta dëgjojmë, jo vetëm një këngë që i përmbahet temës.

Nga cili pozicion politik apo qytetar jeni paraqitur dhe pse keni zgjedhur të këndonit në hapësirat publike, më shpesh në Shkup, por edhe në qytete të tjera, si një mënyrë për të shprehur pakënaqësinë?

Ivana Dragshiq:

Ne zgjodhëm të kënduarit si formën më të përshtatshme të mundshme të shprehjes publike të qëndrimit gjatë qeverisjes së VMRO-DPMNE-së. Reagimet me të cilat përballëshim ish-in motivim shtesë dhe frymëzim për të vazhduar me krijimin dhe me dramaturgjia më të rëndësishme gjatë gjithë shfaqjeve. Shfaqjet kishin një kohëzgjatje specifike, u shmangën përplasjet me mbështetësit e mundshëm të regjimit dhe me policinë që po na ndiqte penalisht për ngjyrosje me bojëra makinash, kurse kishte një lloj vlere sentimentale për të gjithë ne që në atë kohë ndiheshim sikur jetonim nën presion dhe kërcënim.

Pozicioni i veprimit ishte qytetar dhe politik dhe ishte një rrugë krijuese-produktive për njerëzit që merrshin me dhënien e rezistencës në shumë fusha, biseda me zë të lartë, aktivitet me tërë qenien e tyre dhe të gjitha temat e mundshme dhe të arritshme që na mundonin kolektivisht. Ne ishim të lumtur që kaq shpesh, në një kohë kaq të vështirë, mund të ishim në rrugë, duke protestuar në mënyrën tonë, duke sfiduar të gjithë rendin e funksionimit të komunikimit politik, të cilin VMRO-ja po përpiqej ta impononte. Lojërat dhe shkrim-leximi politik ish-in armët tona kryesore kundër errësirës së krijuar nga VMRO-ja.

Elemente kryesore në veprimet tuaja ish-in humori dhe befasia.

Jana Jakimovska:

Elementi i befasisë është ai që, nëse kemi mundësi të bëjmë lajka, mbajti në gatishmëri njerëzit (edhe ata që na urrenin edhe tifozët tanë): ku do të shfaqemi, kur do të shfaqemi, për çfarë do të këndojmë, çfarë do të këndojmë? A do të kemi rekuizita, a jemi stërvitur sa duhet apo do të dukemi fals? Duam apo jo, elementi i befasisë ishte “dredhia jonë e marketingut”.

Dhe për sa i përket humorit - nëse ai nuk do të ishte i pranishëm në shfaqjet tona, ne me siguri do të kishim votuar horizontalisht në grupin e postës elektronike që ai duhet të jetë i pranishëm.

E lëmë shakanë mënjane, humori është një element shumë i rëndësishëm i të gjitha akteve protestuese, siç ishte edhe akti i të kënduarit protestues. Humori nuk është i rëndësishëm për shkak të fillit të tij të lumtur, por sepse është mjeti më i mirë për të kapërcyer frikën. Mënyra më e lehtë për të zbuluar dhe çarmatosur armikun është pikërisht humori. Në rastin tonë, armiku ishte një regjim konservator dhe kufizues, i cili përdorte frikën e njerëzve si mekanizëm të qeverisjes. Ne jemi me fat që ishim, dhe jemi akoma, njerëz qesharakë, ose më mirë argëtues, kështu që humori ishte një nga armët tona më të forta në atë luftë.

“Element kundërshtetëror” – ç’nënkuptonte kjo në kontekstin konkret shoqëror, politik dhe kulturor në vend?

Ivana Dragshiq:

Në një moment të caktuar ishte shumë qesharake, por edhe seriozisht

e frikshme. Qesharake, sepse fjalë të tilla të ashpra dilnin nga goja e një zëvendëskryeministri të një shteti për një grup njerëzish, një kor që këndonte këngë në rrugë. E frikshme, pothuajse për të njëjtën arsye, por edhe për shkak të pasojave të rënda që ndjeu secili prej nesh.

Në thelb, ose të paktën për ne, do të thoshte që ekzistenca dhe veprimi ynë ishte në kundërshtim të plotë me imazhin dhe mjedisin që VMRO-DPMNE-ja po përpiqej të krijonte, një mungesë e plotë e shkëmbimit të mendimit, si dhe artikullimit publik, shoqatës, veprimi i përbashkët, kreativitet, kritikë - vlera që u fshinë kryesisht nga shumë vende kryesore në rendin zyrtar të këtij vendi, siç janë institucionet në fushën e kulturës dhe artit, arsimit, Akademia.

Ku dhe për kë kënduat më shpesh?

Kristina Lelovac :

Hapësira publike, në atë kohë e uzurpuar gjithnjë e më shpesh dhe më dhunshëm nga qeveria, ishte skena jonë. I zgjidhnim vendet për të theksuar mesazhin që donim të përçonim me këngën. Këndonim për të hapur ose për të mbajtur të hapur çështjet që u ndaluan sistematikisht të debatohen, për të treguar atë në të cilën po zhytemi si shoqëri - për uzurpimin e hapësirave publike, për ndotjen e ajrit, për dhunën, për nacionalizmin, homofobinë, mizogjininë dhe shovinizmin, për përçmimin/fshirjen e së kaluarës antifashiste ...Kur i prenë rreshtat e pemëve në “Ilindenska”, e kënduam *Lumberjack*; para Katedrales e kënduam *Mercedez Benz*, si ilustrim të “modestisë# së klerit; para kodrës me zgjyrë helmuese në Veles e kënduam *Airi*; në ambientet e Lidhjes së Luftëtarëve të Luftës

Nacionalçlirimtare dhe Antifashiste të Maqedonisë me luftëtarët kënduam *Partizania e re*, në Parkun e Grave kënduam *Ajo po zgjohet ...*. Këndonim për të gjithë ata që donin të na dëgjonin, kurse sidomos për ata që nuk dëshironin të na dëgjonin.

Reagimet e publikut...

Jana Jakimovska:

Publiku kishte një mendim dhe reagim mjaft të polarizuar, i cili sigurisht pritej në një kohë thellësisht të polarizuar në të cilën ne ishim aktivë. Kishim gjithçka - nga adhuruesit **die hard** e deri tek grupet **hate** që diskutonin për metodat e linçimit tonë. Sidoqoftë, nuk kishte njerëz që nuk kishin ndonjë mendim për korin, nëse do të kishin dëgjuar ndonjë nga shfaqjet tona. Nga kjo perspektivë, është e lehtë të flasësh pa kujdes për urrejtjen që kemi ndjerë, sepse tani është shumë larg. Por më besoni, nuk ishte aspak e rehatshme të shkosh në prova në ditët kur lexon se si do t'jua çajne kokën me këpucë ushtarake sepse je homoseksual dhe satanist. Sigurisht, për promovimin e korit midis urrejtësve dhe për kultivimin e urrejtjes ndaj protestës dhe rezistencës sonë mjaft të butë, ne ju jemi mirënjohës disa ndezjeve të njohura të individëve, të tillë si Janko, Milenko, *Ednooki* dhe të ngjashëm, të drejtuar sigurisht nga strukturat e atëhershme qeverisëse të cilat, imagjinoni, i shqetësonte ekzistenca e padëmshme e një grupi të vogël njerëzish që nuk kishin fuqi të ndryshonin asgjë dhe vetëm donin të shprehnin mospajtimin e tyre me situatën aktuale.

Në vitet kur kori ishte më aktiv (2009, 2010, 2011), përveç disa varianteve të rastësishme artistike të protestës kundër politikave aktuale, nuk kishte shprehje të vazhdueshme të rezistencës siç ndodh në kohë krizash shpirtërore dhe kulturore.

Simona Spirovka:

Atëherë nuk ekzistonte, por u shfaqën më vonë. Unë dua të besoj se format e ndryshme e veprimit tonë ka zgjuar shumë që kanë gjetur shprehjen e tyre të rebelimit. Me kalimin e viteve, numri i nismave dhe formave nëpërmjet të cilave u shpreh revolta u rrit. Ato ishin vitet kur ishte thelbësore të kapërcehet frika dhe heshtja. Para syve tanë ndodhën vrasje dhe shumica shqiptonte emrat e politikanëve me frikë. Pakënaqësia piqej për një kohë të gjatë për të arritur një shprehje të vazhdueshme të rezistencës.

Si ishte organizuar kori (cilët ishin pjesëmarrësit)?

Kristina Lelovac:

Organizimi, i cili ishte kryesisht joformal dhe mbështetëj dhe respektonte kryesisht ndjenjën e përkatësisë, përgjegjësisë dhe angazhimit të secilit anëtar të korit, ishte horizontal - të gjithë mund të sugjeronin se kujt t'i këndohet, çfarë dhe ku duhet të këndohet, si të veprohet në situata delikate në të cilat, si kolektiv, u sulmuam publikisht ose kur ndonjëri prej nesh kërcënohej individualisht, të cilat - për fat të keq - u bënë më të shpeshta. Në "Shkupjanët këndojnë", kënduan shkupjanët dhe joshkupjanët nga mosha dhe profile të ndryshme, kurse dallimet u respektuan, u ushqyen dhe u përjetuan si një nga cilësitë më të mëdha të kolektivit. Kori ishte i hapur për këdo që e njihte këtë formë proteste si një mënyrë për

të marrë pjesë në momentin aktual sociopolitik, i cili ishte i tillë që e kufizonte, kurse shumë shpejt filloi të parandalonte në çdo mënyrë, çdo formë të çdo pjesëmarrjeje qytetare. Mbaj mend që unë iu bashkova korit pasi pashë videon me shfaqjen e dytë të *Qytetit të Bukur* në kopshtet përpara ndërtesës së EVN-së, ku dikur ishte *Kocka*, dhe sot ka një qendër tregtare dhe një kujtim të Shkallëve spanjolle që VMRO-ja synonte t'i ndërtonte. I shkrova Dragshiqit në dy rreshta në inbox se unë gjithashtu doja të këndoja me ta dhe menjëherë si përgjigje më dërgoi kohën dhe vendin ku do të mbahej prova e ardhshme. Pothuajse çdo provë të re i bashkohej një ri/e re. Transparenca, gjithëpërfshirja dhe përkrahja e dallimeve në kor ishin një detyrim për të jetuar atë që predikohej. Ju nuk mund t'i këndonin lirisë nëse nuk e mundësoni dhe praktikoni në bashkësinë tuaj.

Cili ishte roli i mediave sociale në veprimet e "Shkupjanët këndojnë"?

Kristina Lepovac:

Në kohën kur kori ishte aktiv, media të tjera nuk ishin në dispozicion për ne. Ishte një kohë kur mbyllja brutale e dhunshme e TV A1 u transmetua drejtpërdrejt në shërbimin kombëtar, një kohë kur brenda natës shfaqeshin portale të cilat shpërhapnin gjuhë urrejtjeje dhe lajme të rreme, duke lënë kurora me lule në dyert e gazetarëve ndërsa kritikuesit e regjimit fyheshin, pështyeshin dhe rriheshin nga banditët të maskuar në rrugë. Fejsbuku, Tuiteri dhe Jutjubi ishin zona të lira ku mund të vendoseshin lirshëm përmbajtje të ndryshme nga ato të prodhuara në selinë e partisë, të ishe kritik haptazi, të inicioheshin veprime qytetare, protesta, platforma, të përsëritej se ekziston një realitet tjetër nga ai

që na jepej si i vetmi i mundshëm/i pranueshëm/i saktë. Ne i përdorëm këto jo vetëm për të shpërndarë videot e shfaqjeve dhe për të grumbulluar komente dhe reagime nga publiku, por edhe për t'u organizuar, për të komunikuar me njëri-tjetrin, për të shkëmbyer ide për këngë të reja dhe për të ftuar këngëtarë të rinj të bashkohen me ne.

Pse kori i ndërpreu veprimet e veta?

Simona Spirovkska:

Tani më as nuk më kujtohet se cili ishte veprimi i fundit i korit. Nuk u morëm vesh për ta ndërprerë, kjo ndodhi vetvetiu. Sikur të gjithë të kishim gjetur fusha dhe mundësi të tjera për të vazhduar luftën që ishte e përbashkët. A i shterëm mundësitë? Jo! *A fituam?* Gjithsesi jo, sepse lufta jonë nga një luftë lokale shpejt u zgjerua dhe u bë përgjigje e të gjitha padrejtësive të cilat i jetonim.

Përveç rolit historik të Shkupjanët këndojnë, cilat janë përfitimet e ekzistimit dhe veprimet të tij në kontekst të angazhimit qytetar politik?

Simona Spirovkska:

Duke qenë se ky veprim ishte një nga të paktët (përveç *Sheshit të Lirisë* dhe atyre që u shfaqën më vonë), ishte një inkurajim për veprim. Vetë forma nënkuptonte ekspozimin. Ne nuk u fshehëm. Këndonim në vende që ishin të rëndësishme dhe me vetëdijë e ekspozonim veten. Ky edhe ishte përfitimi! Zëri që mposhti frikën dhe inkurajoi shumë njerëz të gjenin një mënyrë për të rezistuar. Dhe performanca, natyrisht! Dhe, sigurisht, hapja e mundësive për veprim qytetar.

VITI 2010

Jeta studentore nuk është një shfaqje kukullash

Vendndodhjet: rr. "Makedonija", Shkup

Data: 29 mars 2010

Autor/ë: Aktivistë nga *Forumi Rinor Arsimor*

Çfarë lloj parlamenti studentor meritonjë studentët? A mbron dhe lufton organizimi i studentëve interesat dhe të drejtat e studentëve? Çfarë diskutohet në seancat e Parlamentit Studentor? Këto ishin vetëm disa nga pyetjet e ngritura nga *Forumi Rinor Arsimor* me këtë aksion. Në anën e majtë të pllajës përpara Shtëpisë së ARM-së, u mbajt një seancë nga Parlamenti Studentor, ashtu siç ishte në atë moment, me personazhe anonimë, duke votuar pa diskutim, jotransparente dhe pa llogaridhënie. Në të djathtë të pllajës ishte një seancë e simuluar e Parlamentit Studentor, siç dëshirojnë studentët: bluza shumëngjyrëshe, si një simbol i larmisë së interesave; duart e ngritura për diskutim; vendosja e një agjende për të gjitha çështjet e ndezura të jetës studentore dhe një parlament në të cilin të gjithë kanë të drejtën e votës dhe të drejtën për t'u dëgjuar. Dallimi mes realitetit dhe idealit në organizimin e studentëve ishte i qartë për të gjithë kalimtarët. Mesazhi ishte që studentët ishin lodhur duke qenë kukulla të dikujt. Në të njëjtën kohë, u promovua Deklarata për ndryshime në organizatën studentore, e cila u mbështet nga shumë organizata studentore. Deklarata bëri thirrje për krijimin e një sistemi studentor jo të politizuar, të pavarur dhe të qëndrueshëm.

VITI 2011

Ndaloni brutalitetin e policisë

Më 10 qershor 2011, qindra të rinj dolën në rrugët e Shkupit për të protestuar ndaj brutalitetit të policisë, pasi disa ditë heshtje nga policia zbuloi sfondin e vërtetë të vrasjes së 22-vjeçarit Martin Neskovski. Protesta që filloi pas vrasjes së Martin Neskovskit natën e zgjedhjeve në vitin 2011, më vonë u rrit në një lëvizje të quajtur #Protestoj.

Si pjesë e kësaj lëvizje protestuese, ishte organizuar protesta paqësore në rrugë. Më 25 qershor 2011 disa aksione si "Ju i trajtoni njerëzit si mbeturina" ishte zhvilluar para Parlamentit, me aktivistë të veshur me qese të zeza plehrash të shtrirë ose të ulur në rrugë. Protestuesit ngritën gjithashtu një mur të gjallë përreth ndërtesës. Si pjesë e këtyre protestave ishin vizatuar konturet e trupit të njeriut me qirin në vendin e vrasjes së Martin Neskovskit.

"#Protestoj ka lindur si një impuls qytetar dhe një thirrje për drejtësi dhe përgjegjësi, si një bashkim i betejave dhe aspiratave të ndryshme ndër vite. Ajo lindi si një reagim i qeverisë së papërgjegjshme dhe autoritare, por gjatë procesit të ushtrimit dhe kuptimit të pushtetit të qytetarëve, ajo është bërë një korigjues i zhurmshëm i së kaluarës dhe i çdo qeverie të ardhshme," thuhet në një deklaratë të lëvizjes.

“Unë votoj”

Vendndodhjet: Rruga “Makedonija”, Shkup

Data: 15 qershor 2011

Autor/ë: Aktivistë të *Qendrës Rinore Arsimore* dhe *FShHM*

Si pjesë e fushatës për të inkurajuar qytetarët të dilnin dhe të votonin masivisht në zgjedhjet e parakohshme parlamentare 2011, ishte organizuar ngjarja publike “Unë votoj”. Vizitorët patën mundësinë, përmes lojërave interaktive dhe materialeve promovuese, të argëtoheshin dhe të informoheshin për të drejtën demokratike, por edhe për detyrimin demokratik për të votuar ditën e zgjedhjeve.

Marrja e hapësirës private/publike - krijimi i hapësirës

Vendndodhjet: Vendndodhje të ndryshme të jashtme, Shkup

Data: 9-12 qershor 2011

Autor/ë: Artistë, teoricienë, aktivistë në organizim të *Kontrapunkt*

Brenda kësaj ngjarje, u mbajtën nëntë ndërhyrje artistike në mjedisin urban, dy leksione, dy diskutime rreth qytetit dhe pesë shëtitje nëpër Shkup, dhe gjithashtu interpretoi *Shkupjanët Këndojnë*. Ishin ngritur pyetje në lidhje me përvetësimin kritik të qytetit përmes aktiviteteve kulturore. “Kohët e fundit, projekte të ndryshme ndërtimore kanë ndryshuar fytyrën e Shkupit. Ndërtesat dhe statujat e reja kanë shkaktuar diskutime rreth identitetit dhe urbanizimit. Ne i bëmë vetes pyetjet: Cila është hapësira dhe cila është përgjegjësia e artit dhe kulturës në një strukturë të tillë? Cili

është potenciali i kulturës për koment analitik dhe kritik? Kultura krijon identitetin e qytetit dhe është një kriter i rëndësishëm për përfshirjen dhe pjesëmarrjen. Si mund të kontribuojë kultura në krijimin e hapësirës publike, duke propozuar ide të reja se si të përdoret hapësira private dhe publike? Çfarë lloj jete mund të ekzistojë në qytet nëse nuk plotësohen këto parakushte?” (parathënia e katalogut - Elena Veljanovska dhe Vibke Stadler (<https://okno.mk/node/12030>)).

Flash Mob - Me zë të lartë për lirinë e shprehjes

Vendndodhjet: “Pishina”, Pazari i Vjetër, Bregu i lumit Drim, Parku i Poezisë, Strugë

Data: 11 gusht 2011

Autor/ë: Aktivistë të rinj dhe anëtarë të FRA

Qindra të rinj nga 14 qytete dolën në rrugët e Strugës për të demonstruar fuqinë e shoqatës së të rinjve dhe për t'i dërguar një mesazh inkurajues kolegëve të tyre për lirinë e shprehjes. Përmes kontrastit të heshtjes dhe zërit, vallëzimit dhe paradës, banorët e Strugës u ftuan të bashkoheshin në festivalin “ZËSHËM!” Festivali i rrugës prezantoi aktivitete të organizatave rinore, video për të rinj, instalime, grafite dhe sende të bëra me dorë. Performuan grupe lokale dhe rock-hip-hop dhe DJ.

Ku janë klarinetat?

Vendndodhjet: Qendra Tregtare Soravia, kati i 11-të, Shkup

Data: 14 dhjetor 2011

Autor/ë: Art-Kllaster (Shkup)

Shfaqja “Ku janë klarinetat?” ishte realizuar nga anëtarët e Art-Kllaster (Shkup), në kuadër të projektit “Pavarësia e të Rinjve”. Qëllimi ishte të paraqitej një përmbledhje artistike dhe kritike e polarizimit ditë të shoqërisë, përpjekjeve për dominim masiv dhe mosrespektimit të pikëpamjeve të njerëzve të tjerë. Shfaqja ishte pjesë e veprimtarisë së debatit gjatë gjithë natës “Argumenti - Shprehja e Organizuar”.

VITI 2012

Stacioni: Student

Vendndodhjet: Mala Stanica, Biblioteka Universitare Kombëtare “Shën Klimenti i Ohrit”, Salla Publike dhe Fakulteti Filozofik në UKIM

Data: 2012 – 2019

Autor/ë: Aktivistët nga *Forumi Rinor Arsimor*

Ngjarja “Stacioni: Studenti” është një veprimtari studentore gjithë ditore e organizuar çdo vit nga Forumi Rinor Arsimor. Studentët dhe të gjitha palët e tjera të interesuara mund të marrin pjesë në leksione, punëtori, diskutime në panel, prezantime kërkimore, ekspozita dhe një panair të organizatave studentore. Përmes kësaj ngjarjeje, FRA inkurajon organizimin e studentëve, punën kërkimore dhe arsimin e lartë cilësor. “Stacioni: Student” është një ngjarje e hapur për të gjithë të rinjtë e interesuar, studentët dhe të tjerët që duan të ndjekin leksione bashkëkohore, të cilët rrallë kanë mundësinë të ndjekin fakultetet në vend, të informohen për organizatat, të marrin pjesë në punëtori, për t'u takuar me kërkime të reja dhe për të shkëmbyer përvoja

dhe kontakte. Në kuadër të “Stacionit: Student” organizohen diskutime me studentë nga Maqedonia dhe vendet e tjera në lidhje me organizimin e studentëve, ekspozitën e parë mbi kostot e prokurimit publik në universitetet tona dhe turneun e parë të “Student Shkup”, ku ata vizitojnë me autobus vendet kryesore për studentët.

Çfarë je ti?

Ti je njëloj sikur unë!

Vendndodhjet: Supermarketi “Vero”, rrugët, Tetovë

Data: shkurt 2012

Autorë: Qindra nxënës të shkollave të mesme, anëtarë të Forumit Rinor Arsimor nga Tetova, Struga, Kërçova, Dibra dhe Shkupi

Aktivistët e rinj u shpërndanë në të gjithë supermarketin dhe në një shenjë të caktuar “u ngrinë” në një pozicion të caktuar, duke mbajtur një tabelë me pyetjen: Çfarë je ti? Qëllimi i ngjarjes ishte që të pyesnin të rinjtë se çfarë kanë të përbashkët me bashkëmoshatarët e tyre dhe të mos ndalen në ndarjet etnike dhe kombëtare, por të kuptojnë se ata kanë probleme dhe interesa të përbashkëta. Duke shkaktuar një tërheqje të vërtetë midis kalimtarëve, përgjigjet e dhëna nga pjesëmarrësit në shfaqje ishin: “Unë jam një burrë, një alpinist, një grua, një atlet, një student, një aktivist, etj.”, ndërsa disa prej tyre në ngrirë pozicioni dha përgjigjen “Ti je njëloj sikur unë.” Me këtë aksion, të rinjtë thanë se do të luftojnë kundër çdo forme të ndarjes në mjedisin e tyre dhe se do të ndikojnë në moshatarët e tyre për të punuar në zgjidhjen e problemeve të përbashkëta lokale dhe kombëtare të rinjve.

Gardhi i gjallë

Vendndodhjet: Ura e Sloboda (fillimisht Ura “Mosha Pijade”) afër Holiday Inn, Shkup

Data: 13 maj 2012

Autor/ë: grup joformal i aktivistëve “Ura e Gjallë” SHPK

Meqenëse u njoftua se për gardhin e ri të kësaj ure do të shpenzohen më shumë se 1 milion euro, rreth 200 aktivistë dhe qytetarë bënë një mbrojtje në urën e hekurt në Holiday Inn dhe ngjiten kartëmonedha false në gardh. Aktivistë të rinj dhe kryesisht të papunë thanë se janë zotuar që një milion euro, 5 mijë secili, të jenë pjesë e gardhit të urës. Siç thanë ata, ata kurrë nuk kanë parë kaq shumë para në jetën e tyre dhe duke pasur parasysh situatën “aktuale” që ka zgjatur për më shumë se 20 vjet, ata nuk presin t’i fitojnë ato për pjesën tjetër të jetës së tyre me ndonjë angazhim tjetër pune. “Për të përmbushur kushtin që gardhi të jetë në stilin barok, një rrobaqepës i papunë do të bëjë kostume të përshtatshme dhe personi i ngarkuar me prokurimin në kompaninë tonë do të niset për në Stamboll me autobusin e parë me parukat dhe materialet e nevojshme” (<https://bit.ly/3f5qbFN>).

Industri vizuale

Vendndodhjet: 10 tabela, rrugë, Shkup

Data: 11-16 qershor 2012

Autor/ë: Marija Veteroska, Marko Manev, OPA, Elpida Hadzi-Vasileva, Janeta Vangeli, Nina Georgieva, Damjan Cvetkov Dimitrov, Boris Petrovski, Ivan Durgutovski, Irena Paskali dhe Iskra Dimitrova, organizuar nga *Ars Akta Instituti*, kuratore: Ana Frangovska

Ekspozita ishte pjesë e programit të festivalit “Kreativa”, mbështetur nga Qyteti i Shkupit. Sipas tekstit hyrës të Frangovskës, tabelat u zgjodhën si medium sepse në kulturën popullore ato kanë një kuptim të veçantë dhe fuqi tregtare, dhe kështu një dimension serioz në ndërtimin e shijes qytetare për perceptimin e artit të dizajnit dhe reklamimit. Secili prej autorëve ka zgjedhur markën e vet jokonvencionale për të “reklamuar”. Më 13 qershor, *Ars Akta* anuloi pjesëmarrjen në festival dhe e deklaroi ekspozitën të mbyllur, sepse puna e OPA (Slobodanka Stevcevska, Denis Saraginovski) e shfaqur në një pllajë në qendër të Shkupit ishte grisur me urdhër të Qytetit të Shkupit. Tabela e OPA-s përmbante figura shenjtorësh nga kisha “Shën Dimitrija”, me parullën e një reklame për një lëndë pastruese “Pastron edhe sipërfaqet më të paarrtshme”.

Koka e prerë

Vendndodhjet: Parku i Qytetit, Shkup

Data: qershor, 2012

Autor/ë: Gjorgje Jovanović

“Koka e prerë” është një projekt që filloi në vitin 2012 dhe konsistonte në vendosjen e siluetave me mbishkrime (akrilik në karton) me të dhëna biografike, këngë revolucionare dhe të ngjashme në vendet e monumenteve të shkatërruara në të gjithë vendin, në një përpjekje për të ruajtur kujtesën e luftëtarëve të rezistencës antifashiste në Luftën e Dytë Botërore. “Ky veprim kishte për qëllim të shtronte çështjen e lidhjes sonë me të kaluarën e afërt dhe përfitimet dhe rëndësinë e lëvizjes antifashiste në vendin tonë, sepse paralelisht me projektin “Shkupi 2014” në të gjithë

vendin ishte një proces i shkatërrimit dhe rrënimt të monumenteve dhe busteve të shkrimtarëve, poetëve dhe pjesëmarrësve të shquar revolucionarë në lëvizjen antifashiste në Luftën e Dytë Botërore”(deklaratë nga autori). Printime fotografike nga aksioni u ekspozuan në ekspozitën “Politikat Personale” (<https://okno.mk/node/20564>).

„V“ (Kape - ik)

Vendndodhjet: Shtëpi private në rr. “Dimitar Vlahov” nr. 10, Vinicë

Data: 14-20 korrik 2012

Autor/ë: Slobodanka Stevcevska, Denis Saraginoski (OPA), Igor Tosevski, Gjorgje Jovanovic, Filip Jovanovski (*Kooperacija*) në bashkëpunim me OZT *Fabrika*

Nga qindra libra të hedhura, artistët e *Kooperacija* bënë një “skulpturë lëvizëse” dhe vizitorët mund të merrnin disa nga librat. “Skulptura vazhdimisht po ndryshon formën, masën, peshën dhe përmbajtjen e saj. Kuptimi i tij i ri do të ri-zbulohet në shpërndarjen e librave nga të cilët është bërë, për qytetarët të cilëve u përket me të vërtetë (Vladimir Jancevski).

Në fillim të vitit 2012 Iniciativën artistike *Kooperacija* e formuan artistët: Nikola Uzunovski, Slobodanka Stevceska dhe Denis Saraginoski (OPA), Gjorgje Jovanovic, Igor Tosevski dhe Filip Jovanovski dhe historiani i artit Vladimir Jancevski dhe më vonë njëzet artistë të tjerë u bashkuan. Bashkëpunimi miratoi një mënyrë ekspozimi nomade-guerile dhe kështu, në mënyrë simbolike, rifitoi hapësirën publike të uzurpuar. Bashkëpunimi mbrojti lëvizjen dhe ripërcaktimin e kufijve mes hapësirës publike dhe private dhe hapjen e çështjes së rolit

aktiv të artit në kushtet e politikës së centralizuar kulturore. Strategjia kryesore e *Kooperativa* ishte pushtimi i hapësirave të përkohshme të lira në qytet dhe ekspozimi i publikut përmes shfaqjeve blic. *Kooperacija* u vetëfinancua nga autorët. Ekspozita e fundit e *Kooperativa* u mbajt nga 6 deri më 14 dhjetor 2013, me titull “Ri-Identifikimi”, fokusi i së cilës ishte rishikimi i identitetit, me atë që pjesëmarrësit (më shumë se 30 autorë) hoqën dorë vullnetarisht nga emrat e tyre dhe titujt e punimeve, duke e kthyer ekspozitën në një instalim që pasqyroi situatën e atëhershme politike në Maqedoni. (<https://bit.ly/3RYiJuG>)

Vladimir Jançevski

Aktivizmi si praktikë arti

Çdo veprimtarie i nevojitet mesazh i artikuluar për publikun. Kështu, edhe aktivizmi ka nevojë për mesazh të formësuar mirë, performancë të paramenduar, organizim të fortë të forcave - jo vetëm vizualisht, por në të gjitha kuptimet, si dhe veçanërisht një ndjenjë për kohën dhe hapësirën, taktin dhe kohën. Nga ana tjetër, arti zakonisht ka nevojë për guxim, vizion dhe, gjithsesi, për vullnet.

Aktivizmi është shprehje e kujdesit tonë më të thellë për mjedisin rrethues, ai është hapësirë interesante rinore për pjekuri. Për fat të keq, aktivizmi ndonjëherë mund të kalojë në trend ose në modë, pa ndonjë qëllim të paramenduar konkretisht, dhe të reduktohet në një ikonografi revolucionare ose në profesion, angazhim të mbyllur në vetëmjaftueshmëri dhe riprodhim të status kuosë.

Kur aktivizmi del nga domeni i artit, në shumicën e rasteve ekziston shans më

i madh të arrihet balanca e dëshiruar midis artikullimit të mesazhit dhe fokusit të rreptë drejt asaj që duhet të arrihet, sepse në botën bashkëkohore neoliberalë arti është anomali, për të ekzistuar shumë rrallë shkaku për ekzistim të modelit të tregut dhe ai ka kuptim vetëm në sferën publike. Arti, në kuptimin bashkëkohor, si praktikë publike, në masë të madhe varet nga opinioni, nga funksionimi i praktikës shoqërore, duke qenë kështu më afër vlerave demokratike, deri në formimin e arsyes së shëndetshme nëpërmjet komunikimit me të tjerët. Përveç kësaj, si hapësirë e transformimeve të lira, ai është sinonim i fleksibilitetit dhe i progresit.

Por, kur prej aktivizmit shkohet drejt artit, shpesh mund të humbasë kuptimi dhe të shpërbëhet mesazhi, kurse akti i prezantimit të bëhet qëllim për vetveten: teatër bosh, karnavale në kuptimin më të keq, që nuk ka as funksion politika as është diçka veçanërisht artistike, inspiruese ose e rëndësishme.

Cilat ishin karakteristikat ose elementët kryesorë të aksioneve artistike ku keni marrë pjesë?

Në bisedat tona, ne kishim një dozë të skepticizmit në lidhje me kuptimin publik të këtyre fenomeneve, të dimensionit politik të artit, të aktivizmit i cili mund të kalojë në karnavale dhe ta humbasë nga fokusi agjendën politike apo kuptimin e protestës dhe qëllimin konkret për ndryshim. Nga ana tjetër, apolitikiteti deklarativ i shumicës së artistëve (ishte) dhe është për t'u shqetësuar, sepse në shumicën e rasteve zbulon një dezorientim dhe moskuptimi themelor të artit dhe të kulturës. Ne ishim të vetëdijshëm se kultura shihet nga dy pozita të kundërta: me

pritse të stërmëdha ose me nënçmim të stërmadh. Kurse vështrimi i tillë bardh-zi i gjërave është shenjë e qartë e papjekurisë dhe paaftësisë që të kuptohet kompleksiteti i jetës.

Nga cilat pozita politike, në kuptimin e angazhimit shoqëror, u nisët gjatë krijimit dhe produksionit të aksioneve artistike në hapësirën publike, sidomos kur bëhet fjalë për Kooperimin?

Në suazat e iniciativës artistike *Kooperim*, në periudhë prej pothuajse tre vjetësh, kur janë organizuar njëzet evenimente të ndryshme mbi temat aktuale, të gjithë ne, si pjesëmarrës, kemi mundësi nëpërmjet bisedave të vazhdueshme t'i rishqyrtojmë pozitat e veta politike, qëndrimet personale, si dhe një mikroagorë, përkatësisht kjo ishte instanca e parë për diçka që mungonte, kurse dëshironim të reflektohet në sferën shoqërore.

Si *Kooperim* kishim dy aksione, përkatësisht vepra bashkëpunimi në kuptimin e vërtetë: "V" (Vinicë, korrik 2012) dhe "Kapital" (Shkup, dhjetor 2012) edhe pse ato nuk ishin në hapësirë të hapur kishin si qëllim futje subtile në sferën mediatike. Ato ishin zgjidhje konkrete e ftesave konkrete, nëpërmjet të cilave u rishqyrta pozita jonë në lidhje me shumë çështje organizative, hapja për bashkëpunim në raport me vendosjen e relacioneve dhe problemet e produksionit dhe, gjithsesi, me mesazh/koment ironik që dilte nga situata aktuale.

Meqenëse konsideronim se është e rëndësishme të luhet në kufirin e hollë të parullave sipërfaqësore dhe hapjen diskutit më të thellë kritik, të gjitha kritikantët tona kishin si qëllim funksionimin e sferës institucionale (jo vetëm atë të kulturës), u përpoqëm t'i inkorporojmë në organizimin

kooperativ dhe, në një masë të madhe, në funksionimin horizontal. Prandaj, konsideroj se në të gjitha eventet e tjera, ekspozitat dhe diskutimet u ndje veprimtaria e përgjithshme e cila ishte paramenduar në formë të kooperativës (dhe saktësisht edhe nga ana organizative dhe e produksionit), si aksion afatgjatë e një bashkësie të përkushtuar aktivistësh, krijuesish, mbështetësve të tyre dhe i opinionit të interesuar.

Është e rëndësishme të përmendet se para se të krijohej *Kooperimi* ose në vetë fillimin etij, një pjesë e artistëve siç janë: Igor Toshevski (*Territori i lirë/ Kryqi i verdhë*, tetor 2009) ose OPA (*Solution*, qershor 2012) kishin përvojë individuale me receptimin problematik të intervenimeve në hapësirën publike, me vepra të cilat janë krijuar me vëmendje dhe janë të qarta në kuptimin politik, por bazohen në taktika të "identifikimit të tepruar" me drejtim kritik. Duke e hapur hendekun midis pyetjeve se *kush, çfarë dhe si, kur dhe pse* e ndryshon hapësirën publike dhe diskursin, ata zbuluan shumë më tepër rreth mënyrave diletante të funksionimit të institucioneve të ndryshme, pa marrë parasysh a janë ato pushteti, bashkësitë fetare, rrjetet e informacionit apo nganjëherë të gjitha së bashku.

Mandej, nëpërmjet të gjitha gjeve individuale, kritika simbolike fitoi mbështetje dhe në veprimin e përgjithshëm, autorët dhe veprat ishin në dialog me njëri-tjetrin, por edhe me publikun, si dhe ekzistonte një mundësi reale për të formuar një sistem paralel të pavarur, i cili do të anashkalonte plotësisht procedurat e gjata dhe të lodhshme burokratike ose rrezikun e ndonjë forme censure në ato kushte specifike.

Si e shikoni zhvillimin e artit politik në Maqedoni në periudhën nga viti 2006 deri më sot?

Mendoj se u zmadhua numri i artistëve dhe punonjësve të artit të cilët e kuptuan se arti nuk mund të ekzistojë i izoluar, jashtë sferës shoqërore. Filloi të lëshohet pozita komode elite dhe kuptimi romantik i artit dhe të tejkalohej humnera që ekzistonte me situatën reale në të cilën ishin artistët. Pasi filloi të flitet mbi statusin e artit në rrjetin institucional, mbi pavarësinë dhe autonominë në veprim, mbi mënyrat e financimit dhe mbi kriteret, u bë më e qartë se artistët jo vetëm që janë punëtorë, por janë ndër punëtorët më pak të paguar, në margjinën e fundit, në status të përhershëm të pasigurt.

Kanë ndryshuar shumë gjëra, u hapën shumë çështje, shumë njerëz u përfshinë në debatet të cilat më parë nuk kanë ekzistuar ose të paktën nuk kanë qenë të dukshme, sepse janë zhvilluar (vetëm) në rrethet profesionale. Gjithsesi, jo se në hapësirën publike nuk mund të priten zgjidhje më të mira ose ndonjë lloj konsensusi i arsyeshem për shkak të përfshirjes së më shumë kokave që mendojnë, por megjithatë për funksionim të modelit demokratik janë të domosdoshme parakushte, siç janë informimi, kultura e debatit, solidaritetit, vullnetit etj.

Si uzurpim i hapësirës publike në Shkup dhe përqendrimi i fuqisë në shtet ndikon mbi zhvillimin e këtyre aksioneve artit?

Çdo tendencë që të uzurpohet ndonjë hapësirë publike ose çdo përpjekje që të shkelet ndonjë nga të drejtat e fituara, është e pritshme, do të hasë rezistencë. Arti bashkëkohor

është hapësirë interdisciplinore eksperimentale i cili bashkon shumë disiplina hulumtuese, praktika kritike dhe çështje shoqërore të rëndësishme dhe jo vetëm praktika tradicionale (paramoderne) dhe jashtëzakonisht të formësuese. Gjithsesi, që në paralajmërimin për ndërtimin e kishës në shesh, u shfaqën dhe format e para të shoqërimit aktivist dhe aksioneve të *Arkibrigadës së Parë* dhe *Sheshi "Liria"*, kurse mandej vijoi konkurse për vendosjen e 35 skulpturave (fundi i 2008), pas të cilit u shfaq një instalim anonim në hapësirën publike me titull si "Kultura e Ministrisë" (maj 2009), si kritikë e qartë për qasjen amatore në ide, kurse më vonë edhe në realizimin e diçkaje që në atë kohë ende nuk ishte një shenjë apo paralajmërim për projektin e shpallur më vonë (shkurt 2010) dhe të përfunduar "Shkupi 2014". Por, nuk duhet të harrohen edhe të gjitha ato aksione të rëndësishme protestuese për vrasjen e Neshkovskit, protestat kundër ndotjes së ajrit në Tetovë dhe shumë të tjera. E gjithë kjo u intensivikua në nëntor të vitit 2014, me protestat studentore dhe me okupimin e disa fakulteteve, pas shpalljes së bisedave të përgjuara në shkurt të vitit 2015, kur edhe *Kooperimi* u tërhoq taktikisht nga skena dhe një pjesë e madhe e artistëve në vend që të vepronjë artistikisht, përzgjedhën të jenë pjesë e barabartë e masës qytetare, e cili më lirë dhe më guximshëm në numër më të madh e përjetoi kulmin e vet verën e vitit 2016, nëpërmjet veprimtarisë së "Revolucionit laraman".

Arti si akt i subverzion

Domeni i imazhit është me të vërtetë një hapësirë magjike, një botë më vete ku mund të kodohen mesazhe të ndryshme. Asnjë valë e emancipimit nuk mund të na çlirojë tërësisht nga

efektet e imazhit. Vizualja, si dhe verbalja, ka aspekte të rëndësishme komunikuese, por për dallim nga gjuha - e cila në bazë është abstrakte dhe arbitrare - vizualja, edhe pse me kushtëzim e quajmë "gjuhë", është shumë më e vështirë të kodifikohet dhe të normativizohet, sepse ka shumë gradime, shkallëzime dhe moduse të ndryshme dhe subtile të relacioneve me realitetin. Gjithsesi, ajo që është prezantuar mund të jetë edhe subverzive, por, gjithashtu, është shumë i rëndësishëm edhe konteksti, i cili mund të aktivizojë aspekte të imazhit, t'i bëjë më proaktive, më problematike dhe më nxitëse. Më duket se subverzioni në art dhe nëpërmjet artit duhet të jetë njëkohësisht edhe në domenin simbolik edhe në intervenim të drejtpërdrejtë në sferën materiale, nëpërmjet praktikave konkrete, mënyrave të organizimit dhe ndryshimit të mjedisit urban dhe në përgjithësi të mjedisit njerëzor. Për shembull, në vend që të vendoset skenografi me transparentë me të cilët do të alarmohet mbi ndotjen e ajrit, prekariatit, të drejtat e punëtorëve apo barazinë gjinore, me shpresë se do të ndodhë ndryshimi nëpërmjet "ngritjes së vetëdijes", ato ide së pari duhet të reflektojnë në mikroplan në aksione të drejtpërdrejta të pastrimit, mbjelljes, ndryshimit të strukturave organizative, refuzimin e eksploatimit, eliminimin e vlerave patriarkale nga diskursi dhe të vlerësohet si duhet dhe drejt puna në çdo aksion ose projekt të vogël.

A mund të komentoni se si ndikuan, jashtë skenës së artit, veprimet në hapësirën publike në periudhën nga viti 2008 deri më sot?

Megjithëse kryhen në hapësirë të hapur publike, sheshe dhe lokacione frekvente, në hapësirë të kuptuar më gjerë nga publiku i sistemit

institucional i galerive, veprimet e artit shpesh nuk ndikojnë drejtpërdrejt në opinionin publik, aq më pak në politikat, sepse ky lloj aksionesh (siç janë kryer te ne) janë ende vetëm intervenime të vogla në fushën simbolike, të cilat nuk ndryshojnë shumë nga veprat e artit. Është e rëndësishme se si ata do të depërtojnë në sferën mediatike, a do të jetë vetëm si përmbajtje argëtuese që harrohet brenda disa ditësh ose javësh, ose do të jetë si përmbajtje që do të nxitë diskutim dhe do të ridrejtojë diskursin, që do të rezultojë me zgjidhje dhe politika konkrete. Sidoqoftë, edhe pse kishte ndikime të kufizuara, u pa se ato janë të rëndësishme për nxitjen fillestare të reflektimit mbi problemet që i adresojnë.

E ardhmja e aktivizmit dhe e artit

E ardhmja e artit është e lidhur ngushtë me të ardhmen e aktivizmit qytetar dhe me përpjekjet për regjenerim të sferës shoqërore, sepse domeni i artit, i cili është autonom në modernitet, si hapësirë eksperimentale për tendenca emancipuese, është një nga diskurset më të marginalizuara në situatë kur sfera shoqërore është në rënie. Përveç asaj që artistët janë zakonisht të hapur dhe kanë dëshirë që nëpërmjet praktikave të veta të qëndrojnë në mbrojtje të grupeve të ndryshme të marginalizuara dhe vulnerable, ata edhe vetë janë pjesë e një grupi të tillë të marginalizuar dhe me ekzistencë të rrezikuar. Ne jetojmë në një botë e cila është në ekspansion verbal-vizual, në epokën e tejngopjes me përmbajtje, që krijon ndjenjë të dezorientimit, kurse nëpërmjet kësaj edhe nervozitetit të zmadhuar. Në plan të parë janë afektet, raporti është në hije, kurse shumë qendra të fuqisë janë të vetëdijshme për këtë gjë prej një kohe të gjatë, dhe i përdorin me shkathtësi dhe manipulim

këto mjete. Arti, në kuptimin e ngushtë të fjalës, nuk është domen ekskluziv i vizuales. Kultura vizuale është e lidhur ngushtë me hapësirë e fuqisë, kurse sot, në epokën e kapitalizmit liberal dhe luftës brutale politike, fenomenet vizuale më dominuese janë marketingu korporativ dhe propaganda politike.

Në kushte të mbështetjes së dobët dhe mjetet e mjera që veçohen për institucionet kulturore, kurse sidomos për skenën e pavarur, ekziston rrezik nga amatorizmi në sferën e kulturës. Prandaj, arti dhe aktivizmi duhet të ecin së bashku dhe, si në çdo situatë të re në arenën politike edhe në sferën publike, vazhdimisht me sfidën që të gjendet masa e vërtetë, të anashkalohet karnevalizim, në kuptimin negativ të fjalës, dhe të arrihet efekt maksimal në drejtim të emancipimit të qytetarëve dhe qasjes në drejtësi.

Manastirit me dashuri

Vendndodhjet: Shirok Sokak, Manastir

Data: 12 gusht 2012

Autor/ë: Gjorgje Jovanović

Projekt pjesëmarrës në të cilin autori ftoi qytetarët e Manastirit të shkruajnë mesazhet e tyre në lidhje me probleme të ndryshme urbane dhe sociale në qytet në bordet e protestave të bëra posaçërisht të dhëna nga autori. Pasi u shkruan mesazhet, bordet u vendosën në vendet ku referohen mesazhet, dhe disa prej tyre u vendosën para Shtëpisë së Oficerëve, ku u mbajt edicioni i shtatë i Festivalit AKTO - Festivali i Arteve Bashkëkohore.

Aktivistët e Aman janë shtrirë para EVN në Manastir

Vendndodhjet: Ndërtesa EVN, Manastir

Data: 17 shtator 2012

Autor/ë: Aktivistët e nismës civile *Aman*

Aktivistët e *Aman* u shtrinë para hyrjes në ndërtesën e EVN në Manastir për të tërhequr vëmendjen e kalimtarëve dhe për të treguar në mënyrë metaforike fizionominë e vërtetë të qytetarit. “Ky akt simbolik përfaqëson qytetarë të zakonshëm, njeriu i thjeshtë tashmë ka rënë në gjunjë, ai qëndron si ne, i rënë, apatik, i frikësuar. Ne jemi shtrirë dhe kemi humbur fuqinë” (shpallja e anëtarëve të *Aman*). Më 14 gusht 2012, filluan protestat masive sociale kundër rritjes së çmimeve të energjisë elektrike dhe heqjes së tarifës së lirë ditore, si dhe shkatërrimit të standardeve të jetesës. Iniciativa *Aman* organizoi protesta, marshime, diskutime dhe mbledhi nënshkrime për të ndryshuar Ligjin e Energjisë.

VITI 2013

Përqaftime në QTQ

Vendndodhjet: Qendra Tregtare e Qytetit, Shkup

Data: 14 qershor 2013

Autor/ë: Qytetarë të Shkupit, Shoqata e Arkitektëve të Maqedonisë (SHAM)

Nën moton “Unë e dua QTQ”, Shoqata e Arkitektëve të Maqedonisë, e mbështetur nga profesionistë të fushave përkatëse, u bëri thirrje qytetarëve të ndërmarrin veprime të përbashkëta për të mbështetur idenë

e ruajtjes së karakterit dhe frymës së QTQ-së. Ky veprim ishte zhvilluar pasi u njoftua se Qendra Tregtare e Qytetit do të rinovohet sipas dizajnit të Zarko Chausevski, në stilin e “Shkupit 2014”, i cili parashikonte ndërtimin e një kati tjetër, tre kupola dhe dhjetëra shtylla antike dhe skulptura, gjegjësisht se kjo ndërtesë do të marrë një fasadë barok. Shoqata e Arkitektëve të Maqedonisë (SHAM) dhe presidentja e atëhershme Danica Pavlovska iniciuan mbledhjen e nënshkrimeve për një peticion kundër përdhosjes së kësaj trashëgimie kulturore urbane. Një përqaftim i QTQ-së u iniciua gjithashtu, me më shumë se 2,000 njerëz që mbanin duart përreth gjithë QTQ-në dhe formonin një mburojë njerëzore. Para qytetarëve u drejtuan: Nebojsa Viliç (shfaqje muzikore), Elizabeta Avramovska, Misko Ralev, Martin Gulevski dhe Danica Pavlovska-Cigi, duke folur për arsyet pse nuk duhet të lejohet një rinovim i tillë i objektit.

Ditë e bukur, dite e gëzuar!

Vendndodhjet: Urat dhe mbikalimet, Shkup

Data: 13 prill 2013

Autor/ë: *LezFem*

Në disa ura dhe mbikalime në Shkup, aktivistët e *LezFem* vendosën pankarta me shkrim “Lezbiket ju urojnë një ditë të këndshme!”, si një aksion për të rritur ndërgjegjësimin për të drejtat e komunitetit LGBTI dhe kundër homofobisë.

Nebojsha Viliq

Ishit midis organizatorëve të protestës “E dua QTQ-në”, keni marrë pjesë në “Përqaqimin” e Qendrës Tregtare të Qytetit të cilës i kërcënohej rreziku nga “barokizimi”. A bëhej fjalë për aksion artistik urban në hapësirë publike autorë të të cilit ishin vetë qytetarët?

Nuk mund të them se “bëhej fjalë për aksion urban *artistik* në hapësirë publike autorë të të cilit ishin vetë qytetarët”. Vetë “Përqaqimi” ishte një akt qytetar aktivist. Urban - po, në hapësirë publike (të hapur) - po, por jo dhe artistik, sepse ky akt nuk ishte projektuar apo supozuar/vendosur si akt “artistik”. Dikujt do t’i duket se mund ta përcaktojë dhe si - akt estetik duke e shndërruar vetë aktin në lëndë estetike, lëndë e cila e nxit ose e ngre edhe perceptimin ndijor të evenimentit (që deri në një masë është e saktë), por, që të vendoset lëndë estetike, është e nevojshme të ketë, të ekzistojë, vepër artistike si mbartës/përcjellës i idesë së autorit. “Autoriteti” kolektiv, që ndoshta është edhe supozimi apo sugjerimi juaj, është gjithashtu i diskutueshëm, jo për shkak të kolektivitetit të aktit, por shkak të paqëllimit për të krijuar një vepër artistike, si rrjedhim edhe të një lënde estetike.

Përveç se qytetarët, megjithatë, e shpëtuan Qendrën Tregtare të Qytetit në Shkup, cilat ishin përfitimet nga ky aksion konkret?

Fitimi më i madh i këtij aksioni ishte ngritja dhe përcaktimi i vetëdijes së qytetarëve për përfshirjen e suksesshme, për suksesin në apo të ndonjë iniciative qytetare. “E dua QTQ-në!” është një iniciativë qytetare e rrallë me sukses në ambientin tonë

shoqëror, por nuk duhet të harrohet dhe dalja dhe sukcesi i Referendumit (26 prill 2015), pa marrë parasysh se është bojkotuar dhe penguar nga VMRO-DPMNE-ja dhe nga simpatizuesit e saj. Them sukcesi, para së gjithash, për shkak të numrit të votave *kundër* “barokizimit” të QTQ-së. Nuk më kujtohen cilat ishin numrat dhe përqindjet, por *për* “barokizimin” kishte shumë pak vota, që dëshmon se pothuajse të gjithë banorët e Komunës Qendër që dolën në votim, kanë votuar - *kundër* “barokizimit”!

Në një farë mënyre, në këtë ngritje të vetëdijes së qytetarëve, ose, siç do ta përkufizoja unë - “shfrikësimi të qytetarëve”, dhe suksesit të Referendumit, u paraprinë dhe kontribuuan shumë edhe disa ngjarje të tjera, të tilla si, për shembull: ngjarjet në lidhje me ndryshimet e Ligjit për Arsimin e Lartë (i cili shkelte shumë nene të Kushtetutës së RSM, kurse veçanërisht të drejtën për autonomi të universiteteve), d.m.th. reagimet ndaj tyre, vitin e mëparshëm (nëntor 2014) me tri marshimet e para studentore; pastaj formimi i Plenumit Studentor dhe Plenumi i Profesorëve (dhjetor 2014) dhe vala e plenumeve të tjera që i ndoqën ato; si dhe fitorja e Andrej Zernovskit në zgjedhjet lokale për Komunën e Qendrës (2013) (si opozita e atëhershme dhe një lloj enklave midis komunave të tjera të Shkupit) që, në fakt, e mbështetën dhe zhvilluan Referendumin lokal për QTQ-në. Dhe, sigurisht, projekti i partisë së atëhershme politike opozitare LDSM i titulluar si “E vërteta për Maqedoninë (pranverë 2015)”.

Cilat ishin motivet kryesore, sipas Jush, për përdorimin e madh të mjeteve artistike dhe për numrin e madh të aksioneve të tilla në Maqedoni në periudhën pas vitit 2006? A kanë efekt aksionet e tilla vetëm në “shtet të robëruar” apo mund të veprojnë me efikasitet në këtë mënyrë edhe në rrethinën më të zhvilluar demokratike?

Para së gjithash, nuk jam i bindur se përdorimi i mjeteve artistike ishte masovik, madje se dhe ishin të shumta, edhe pse si asnjëherë deri në atë kohë, ato u shfaqën në mbarë vendin dhe jo vetëm në Shkup. Këto kualifikime dhe kualifikime të tilla mund të formohen vetëm në raport me një produksion tjetër të atëhershëm artistik, po kjo nuk do të ishte në qasje pohuese. Më saktë, për sa i përket asaj që do të ishin masive dhe të shumta? Por unë do të isha dakord që ato u shfaqën papritur dhe në një numër që nuk është karakteristik, ta quaj këtë - historinë e përdorimit të mjeteve artistike në hapësirën e hapur publike në Maqedoni. Më parë, këto ishin evenimente sporadike dhe ndryshimi midis këtyre dhe atyre për të cilët pyetni nga ato të mëparshmet është se veprimet pas vitit 2006 karakterizohen nga një lloj orientimi programor dhe projektues. Shumica e tyre e lëshuan për një moment atë “artistiken” në vetvete dhe i dhanë përparësi raportit kritik, gjithsesi, ndaj politikave dhe praktikave të Qeverisë së atëhershme. Në një farë mënyre, këto veprime me qëndrimin e tyre kritik e nënshtruan kualifikimin artistik të qëllimit, kurse kjo ishte shprehje e mospajtitimit dhe rezistencës ndaj praktikave dhe politikave të tilla. Sidomos pasi ato ishin kryesisht të paautorizuara, domethënë anonime duke mos u publikuar (ose duke e fshehur) emrin e autorit ose kolektivit. Nuk isha dakord

me këtë gjë që në atë kohë, por edhe këtë gjë e shihja si mbulim të pjesshëm apo guxim jo të tërësishëm, të paplotë të autorit/autorëve apo kolektivave të aksioneve. Kjo e vërteton edhe më shumë qëndrimi tim për nënshkrimin e artistikes. Vetëm të rikujtoj se projekti modernist “arti”, ashtu siç e kupton teoria moderne dhe moderniste e artit është pikërisht autorësia dhe autorizimi, e shprehura në vetën e parë njëjës, nëse dëshironi, si rrjedhim në interpretimin dhe kuptimin modernist të artit nuk ekziston praktikë, eveniment, fjalim, projekt, art i paautorizuar/pa autor.

Është e saktë se vetëm në shoqëri të mbyllura dhe të robëruara shfaqet edhe një formë e tillë e rezistencës, kurse ky është, gjithsesi, momenti kur “është mbushur gota dhe uji do të fillojë të rrjedhë”, përkatësisht, kur mënyra e menaxhimit me shoqërinë do të shkojë në drejtim autokrat, dhe jo në drejtimin e supozuar, të dëshiruar dhe të pritur demokratik. Aksionet e tilla, njëkohësisht ishin reagim dhe rezistencë ndaj projekteve dhe programeve institucionale, të cilat nxitin dhe forconin një lloj tjetër të narracioneve, politika të ndryshme kulturore të cilat filluan të promovohen, sidomos pas vitit 2009 dhe shpalljes së Projektit “Shkupi 2014”. Fakti që këto aksione janë zbatuar në hapësirë të hapur publike në kuptimin e plotë, kanë efekt më të madh sesa evenimentet në hapësirë të mbyllur publike, pikërisht për shkak të imponimit të subjekteve individuale të bashkësisë (pamundësia që të anashkalohej takimi dhe ballafaqimi me aksionet). [N.B. Theksimi i kësaj “e hapur” për mua është nga ana terminologjike me rëndësi thelbësore, pikërisht për shkak të faktit sepse është antipod i hapësirës “së mbyllur”

publike, në kuptimin e hapësirë institucionale, dhe konceptualisht dhe hapësinor.] Efektet e tilla, pothuajse të pakrahasueshme, dhe efikasiteti i tyre janë njohur prej kohësh nga artistët, që në kohën e Dadas së Cyrihut në gjysmën e parë të dhjetëvjetorit të dytë të shekullit të 20 (atëherë si incident), për të efektuar tërësisht me disa praktika pro apo konceptuale në vitet 1970 (si projekt), madje, edhe nëse ato aksione janë të dimensionuara seriozisht politikisht (përtej artistikes së pastër të aksionit).

Për fat të keq, pas ndryshimit të “pushtetit”, më saktë, të partisë politike menaxhuese në vitin 2017, këto aksione “artistike” sikur humbën, artistët sikur u tërhoqën. Kjo vë një njollë serioze, të them, mbi motivet e vërteta të veprimeve të mëparshme. Me këtë nuk dua të them se ata ishin të partizuar apo të udhëzuar atëherë, dhe se tani nuk ekzistojnë fare. Sigurisht, që ato ishin, siç e kam theksuar tashmë, të drejtuara kundër mënyrave të drejtimit të menaxhimit të shoqërisë, por, në mjedisin aktual, shumë më demokratik, ekziston një nevojë edhe më e madhe për veprime të tilla që duhet të qëndrojnë kritike ndaj këtyre partive politike aktuale vendimmarrëse, pikërisht sepse: është përvetësuar, çliruar hapësira për diskurse kritike dhe 2. (vazhdimi i) praktikumit të diskurseve kritike është dhe do të ishte vetëm vërtetim për demokratizim të shoqërisë: së çliruar nga regjimi, shteti dhe shoqëria ka nevojë të pashtershme jo vetëm për marrëdhënie kritike por edhe për marrëdhënie radikale kritike ndaj praktikave dhe politikave të çdo strukture politiko-partiake, jo për shkak të kundërshtimit të thatë (kundërshtim sa për të kundërshtuar, apo kritikë sa për të kritikuar), por për shkak të nevojës për kontrollimit dhe analizimit

të tyre të vazhdueshëm (demokratik), pa dallim nga propozimi i saj ideologjik. Revolucioni nuk është (vetëm) akt por është (para së gjithash) proces. Si rrjedhim: demokratizimi i shtetit dhe i shoqërisë nuk është (vetëm) akt (eveniment i njëfishtë) por para (së gjithash) është proces afatgjatë dhe i përhershëm.

Pse është i rëndësishëm vizualizimi dhe estetizimi i protestës? A e bën kjo më të zhurmshëm mesazhin?

Ata janë të rëndësishëm për shkak të mbishkrimit të vlerave simbolike. Ndërsa vlerat simbolike janë ndërmjetësues ndërmjet, në këtë rast, arsyeve të nevojës për të protestuar (gjithmonë për shkak të një sasive të caktuar pakënaqësie, qofshin ato ekzistenciale, psikologjike, juridike, ideologjike...) dhe nevojës së qenësishme që një pakënaqësi e tillë të zgjidhet nëpërmjet paraqitjes në hapësirë. Këtu, ashtu si në pyetjen tuaj, ekzistojnë dy pozicione: vizualizimi dhe estetizimi.

Për të parën mund të thuhet se nevoja për vizualizim është nevoja për të shprehur mënyrën (metodën) në të cilën shkruhet mesazhi vizual (e cila është një punë, këtu jam dakord, e artistëve dhe dizajnesve, domethënë ata që dinë mjetet e shkrimit të mesazhit në tekst vizual) dhe në çfarë mënyre (sipas cilës metodë) duhet lexuar. Nga mënyra e këtij shënimi varet qartësia (lexueshmëria) ose paqartësia (palexueshmëria) e leximit si një proces komunikimi midis dërguesit të mesazhit dhe marrësit të tij. Vizualizimit ndonjëherë i afrohemi me tekst më të lehtë, ndonjëherë me tekst më kompleks, që është zgjedhja e artistit / krijuesit, dhe i cili, në fakt, duhet të konsiderojë seriozisht “shkrim-leximin” (aftësinë, nivelin e

arsimit, traditat dhe modelet kulturore, etj.) për leximin e një teksti të tillë nga marrësi i tekstit / mesazhit dhe qëllimin dhe qëllimet e hyrjes së tekstit vizual (ose hyrjes vizuale të tekstit, gjithsesi). (Kjo është arsyeja pse ndonjëherë ka një keqkuptim të mesazheve.)

Për të dytën duhet thënë se, sipas kompleksitetit të nocionit, estetizimi i protestës nuk është më vetëm një njohje shqisore e botës nëpërmjet artit, por, siç shkruan Zhak Rancier në disa raste, shkalla e ndjenjës së njohjes së botës me pjesëmarrjen e drejtpërdrejtë dhe pa ndërmjetësim (arti është, sidoqoftë, ndërmjetësim) në vetë protestën. Interpretimi i Rancierit i ajstezisë shkon deri atje sa që konsideron se estetika ekziston vetëm atëherë sa zgjat protesta, vetëm gjatë protestës, sepse përfshirja e pranisë trupore në grup (protestuesit) është mënyra themelore e njohjes shqisore si pasojë e gjendjeve afektive edhe të shpirtit edhe të trupit. Me këtë dua të them që teoria (ose reflektimi) më i ri i nocionit “estetizim” i referohet proceseve të tjera të mundshme shpjeguese-interpretuese, jo domosdoshmërisht të lidhura me idenë e / artistikes. Prandaj dhe për këtë arsye duhet të jemi të kujdesshëm në vlerësimin e jehonës (jehonës më të fuqishme) të dërgimit të mesazhit përmes protestës. Së pari, jehona e mesazhit varet nga qartësia e shprehjes së mesazhit (vizualizimi i tij), por edhe nga shkalla e ndikimit të shkaktuar nga protesta përmes vizualizimit të tij (estetizimi i tij). Vetëm kombinimi i tyre pothuajse i përsosur do të rezultojë në jehonë maksimale, që do të ndikonte në ndryshimin e pakënaqësisë së shprehur si arsye e paraqitjes së protestës. Dhe kjo është arsyeja pse “vizualizimi dhe estetizimi”

i protestës janë shumë të rëndësishme dhe formësimi i tyre është një përpjekje serioze.

Në periudhën nga viti 2006 deri më sot në Shkup, por edhe në qytete të tjera të vendit, u zhvillua një praktikë specifike artistike në hapësirat publike, me ndihmën e kësaj praktike u shpreh një qëndrim, protestë ose kërkesë për ndryshime në shoqëri ose zgjidhjen e një problemi specifik . Aktivizmi krijues si një faktor në mobilizimin e komunitetit, ndjenja e pjesëmarrjes, përkatësia apo diçka tjetër?

Nuk jam dhe aq i bindur se pikërisht “aktivizmi krijues” ishte ose është ndonjë faktor në atë që po thoni, pikërisht sepse askush nuk po proteston kundër krijimtarisë së aktivizmit. Kjo mund të jetë më shumë si një lloj situatë aposteriori, domethënë kur nevoja për protestë tashmë është bërë një domosdoshmëri, atëherë, siç thoni ju, afrohet “vizualizimi dhe estetizimi” i saj. Këtu mendoj para së gjithash për prodhimin e materialeve propagandistike që paralajmërojnë protestën ose materialeve që lidhen me identitetin e saj vizual (ose të vizualizuar) ose, madje, atë që krijohet gjatë protestës. Sa i përket estetizimit, po, kjo ndodh për sa i përket mobilizimit ashtu edhe për sa i përket ndjenjës së pjesëmarrjes, përkatësisë, shoqërisë ose solidaritetit, të cilat, ndër të tjera, janë elementët kryesorë të shfaqjes së ajstezisë në kuptimin e Rancierit, por ato nuk do të ndërlihdeshin me “aktivizëm krijues”, sepse ato, mbi të gjitha, i referohen protestës si një fenomen sintetik, kolektiv, psikologjik, fizik dhe / ose kritik, një lloj manifestimi, realizimi dhe mishërimi i një pakënaqësie të caktuar jashtë aspekteve krijuese të artit. Nëse mendoni për fenomene të tjera të

“aktivizmit krijues” jashtë protestuesve, dhe në drejtim të ndërhyrjeve artistike në hapësirën e hapur publike, atëherë, disi më duket se qytetarët, subjektet individuale të shoqërisë, e perceptojnë atë si një lloj detyrimi dhe, në rastin më të mirë, katarsisi i pakënaqësisë së grumbulluar u bë i mundur në emër të tyre nga artistët. Për shkak të “imponimit” në hapësirën e rrugës, dhe kështu pamundësia për të shmangur ballafaqimin me ta, natyrisht efekti do të jetë më i madh se ato veprime të mos shfaqen / vendosen në hapësirën e hapur publike. Për të thënë me siguri se sa kjo është faktor i “mobilizimit të komunitetit, ndjenjës së pjesëmarrjes, përkatësisë ose diçka tjetër” do të më duhet hulumtim statistikor. Përshtypja ime (jo mendimi) është se ato kanë pak efekt; që subjektet tona (bashkëqytetarët) kalojnë lehtësisht nëpër kritikën e theksuar dhe / ose të drejtuar dhe vazhdojnë përpara; që, në përgjithësi, aktivizmi qytetar ka pak të bëjë me ta (ata kanë vetëdije të ulët për fuqinë e aktivizmit), e cila ndoshta është për shkak të mendimit se të gjitha këto dhe veprime të tilla janë arritje ideologjike të strukturave të përshtatshme të partive politike. Partizimi i plotë i shoqërisë maqedonase, në vend që të intensifikojë aktivizmin qytetar, madje edhe atë krijues, në një farë mënyre duket se i mpak, neutralizon, hibridizon, anestezionon ato (në kundërshtim me estetizimin e dëshiruar).

Pas vitit 2008, posaçërisht në Shkup, u shfaqën lloje të ndryshme veprimesh artistike, të shkaktuara nga konteksti politik dhe shoqëror. Si një ndjekës kritik dhe profesional, si e shihni këtë mënyrë të praktikës artistike dhe qytetare?

E tëra që nuk dua është të përdor fjalën - artvizëm. :) Për të, për artvizimin, kam shkruar në një tekst tjetër ["Aktivizmi në Art", Kritika II (1): 20-4.] Sa i përket praktikës civile, sociologët duhet ta komentojnë atë, sepse veprimet civile ose aktivizmi qytetar janë një institut legjitim i shoqërisë demokratike, dhe vetë veprimi dhe / ose protesta janë instrumenti i tyre / tij për arritjen e qëllimeve. Sa për veprimet artistike "të shkaktuara nga konteksti politik dhe shoqëror" këtu pakënaqësia ime është e madhe. Si pjesëmarrës në protesta të mëdha, veçanërisht në periudhën 2014-16, ajo që vura re është prania e vogël, pothuajse e padukshme e artistëve, sidomos e artistëve figurativë / vizualë (më të pranishmit ishin artistët e teatrit, duhet ta pranoj, ndërsa numër më të madh se artistët e artit figurativ kishin madje edhe kritikët e artit). Dhe si mund të pres që mungesa, mos pjesëmarrja në protestat e artistëve të rezultojë në art politik (ose, siç do të dëshironit ju të thosha - art aktivist)? Në përgjithësi, unë mendoj se shoqëria maqedonase është thellësisht pa konflikte (kjo është arsyeja pse na ndodhin të gjitha këto gjëra), prandaj, nuk jam i befusuar që artistët maqedonas nuk ishin në rrugë, dhe madje edhe më pak u inkurajuan nga ngjarjet, nga njëra anë për t'i inkurajuar ata për të krijuar një art të tillë, dhe nga ana tjetër, me artin e tyre protestues, për të ndikuar në ngritjen e vetëdijes për rëndësinë e aktivizmit qytetar dhe kulturës së protestës dhe

protestimit (në kushtet e kulturës së protestës dhe kulturës së protestimit) E them këtë duke u nisur nga pozicioni i Ransierit se, duke parafrazuar: nuk ka art të angazhuar, ka vetëm artistë të angazhuar.

Por, me këtë nuk dua të them se në prodhimin e fundit artistik maqedonas nuk ka veprime proteste dhe / ose vepra arti, por që ato shfaqen ose më pas (pas ngjarjeve dhe pas kohës në të cilën duhej të shfaqeshin, veçanërisht të shfaqen si një art protestues) ose janë të butë dhe të moderuar në kritikën e tyre. Është interesant fenomeni që artistët tanë janë më të prirë të kritikojnë institucionet e sistemit të artit (për çka ekziston një grup më i madh i arritjeve), por ata nuk janë të gatshëm, dhe mund të mos jenë mjaft të guximshëm, për të kritikuar sistemin politik dhe shoqëror.

Ku dhe kur u shfaqën veprimet dhe / ose veprat kritike, e përsëris, ato ishin anonime, dhe kështu jo vetëm anonime, dhe kështu, jo vetëm që ishin të paemëruara por ishin edhe të paautorizuara. Po, është e vërtetë që autorët u zbuluan (e morëm vesh) post festum, gjë që gjithashtu nuk është e mirë. Vërtetë, regjimi i VMRO DPMNE, dhe mbi të gjitha i Nikolla Gruevskit, ishte shtypës, por a nuk është kritika e emëruar haptas, pjesë e kulturës kritike (për sa i përket kulturës së kritikës), për të mos përmendur një pjesë të thelbit të diskursivitetit kritik? Anonimiteti dhe pseudonimet janë thjesht guxim i pamjaftueshëm për t'u ballafaquar hapur me qendrat e pushtetit dhe për të pranuar rreziqet dhe pasojat e shtypjes.

Ajo që u paraqit si, ja po përpiqem të përdor nocion të ri: arti i protestës, do të ishte arti i krijuar gjatë një proteste ose periudhe proteste (dhe kjo është

diçka tjetër nga arti i protestës). Arti i protestës u lihej subjekteve të tjera: mungesa (ose prania e pamjaftueshme) e artistëve protestues, të cilët për shkak të protestave patën një mundësi të shkëlqyeshme për të krijuar artin protestues, u lëshoi rrugën qytetarëve, i lanë qytetarët të krijojnë dhe për këtë arsye unë do ta vendosja atë art në thonjëza - "art". Por, kjo nuk ka asnjë lidhje me artin, sepse qytetarët, të lënë vetvetiu, si "krijues" nuk janë në sistemin e artit, veçanërisht nëse vetë artisti nuk është ideatori ose zbatuesi, nxitësi i ndonjë veprimtarie të tillë kolektive (për të cilat ka shembuj edhe në historinë e artit maqedonas). Dhe, prandaj, dhe duhet ta theksoj edhe një herë, ky nuk është - art; dhe prandaj, do ta them edhe një herë: nuk kishte asgjë Xhekson-Polo në ngjyrosjen e fasadave të ndërtesave nga projekti "Shkupi 2014" dhe një pjesë e ndërtesave të institucioneve shtetërore, siç gazetarët shpesh dinin të shkruanin dhe të thoshin në atë periudhë.

Cila do të jetë e ardhmja e artit urban si formë e kritikës dhe veprimit. Aktivizmi ka vdekur, rroftë aktivizmi?

Do ta përsëris: revolucionin nuk është akt i njëhershëm, është një proces, dhe për sa kohë që ka pakënaqësi me situatën aktuale (e do të ketë gjithmonë, ose të paktën duhet ta ketë), do të ketë një nevojë për të kritikuar atë dhe për aktivizëm (si qytetar ashtu edhe artistik). Dhe kjo është arsyeja pse unë nuk do ta përfundoja bisedën tonë me atë thirrje monarkiste të parafrazuar. Nëse aktivizmi vdes, atëherë do të vdesë edhe shoqëria dhe demokracia e saj, në formën e saj më thelbësore, me ose pa artistë. Ne duhet të mos lejojmë dhe të mos lëshojmë që të ndodhë kjo.

#Superstudent

Vendndodhjet: Pllajë para UKIM dhe Fakultetit të Inxhinierisë Mekanike

Data: 5-6 qershor 2013

Autorë: Studentët, *Forumi Rinor Arsivor*

#Superstudent ishte një ngjarje studentore publike ku studentët në publik flisnin për problemet me të cilat përballen si qytetarë akademikë dhe ndanin zgjidhje krijuese për arsim më të mirë.

Me kollitje kundër ndotjes në Manastir

Vendndodhjet: Para ndërtesës së Komunes së Manastirit

Data: 7 korrik 2013

Autor/ë: Grup joformal i qytetarëve

Pasi Ministria e Mjedisit publikoi të dhëna sipas të cilave Manastiri është komuna më e ndotur në Maqedoni, grupe qytetarësh të Manastirit me maska gazi protestuan para ndërtesës së komunës dhe iu përgjigjën të gjitha pyetjeve duke u kollitur. Njëri nga protestuesit kishte veshur kostumin e një biznesmeni, duke u dërguar një mesazh atyre që fitojnë duke ndotur mjedisin. <https://okno.mk/node/29605>

Biblioteka të gjalla, arkiva të mosbindjes civile/Ndërhyrje në hapësirë publike

Vendndodhjet: Tetovë, Gjevgjeli, Manastir, Shtip, Strugë, Shkup

Data: korrik 2013 - dhjetor 2014

Autor/ë: Projekt kurator i Ivana Vaseva, Filip Jovanovski dhe Jovanka Popova

Aksioni përbëhej në mbledhjen dhe shpërndarjen e literaturës, e cila i referohet pjesëmarrjes qytetare, veprimtarisë dhe reagimit, në formën e donacioneve nga individë, përfaqësues të sektorit të OJQ-ve, organizatave dhe shoqatave, të cilët bien dakord të punojnë në ndërtimin e një shoqërie demokratike. Më shumë se 20 diskutime publike, grupe leximi dhe aktivitete të tjera ishte zhvilluar brenda këtij projekti. Biblioteka e “Gjallë” (<https://zivibiblioteki.wordpress.com/>) është një koleksion i hapur i njohurive kolektive, i formuar nga vetë qytetarët. Ajo ndërtohet dhe plotësohet vazhdimisht, duke ri-menduar idenë se çfarë është “njohuria” dhe si shfaqet në kushtet e ndryshimit rrënjësor në një kontekst socio-politik. Në këtë mënyrë, pikëpamja individuale, shprehja publike e qëndrimit dhe pjesëmarrjes, përmes përzgjedhjes dhe dhurimit të një libri specifik në lidhje me temën e supozuar, është baza që kontribuon në formësimin e përmbytjes së bibliotekës “së gjallë”. “Biblioteka “e gjallë “gjeneron forma të reja të asociimit qytetar dhe është në funksion të një platforme të hapur, e cila promovon parimin e demokracisë së drejtpërdrejtë” (nga një tekst i Vaseva, Jovanovski, Popova).

E gjithë bukuria duhet të vdesë

Vendndodhjet: tabela në hapësira publike, Shkup

Data: 7 shtator 2013

Autor/ë: Velimir Zernovski, kurator: Slavčo Dimitrov

Me rastin e Ditës së Pavarësisë - 8 Shtatori, projekti artistik “E gjithë bukuria duhet të vdesë” nga artisti

Velimir Zernovski u vendos në tabela. Vendosja e vizatimeve të Zernovskit në tabela në hapësirën publike ishte një kritikë artistike e supozimeve themelore të shtetësisë dhe pavarësisë dhe ngriti pyetjen për të gjithë ata që janë të përjashtuar dhe të marginalizuar në festimet shtetërore të festës. Punimet janë një kritikë e dhunës si një produkt i socializmit nacionalist, mashkullor dhe normativ. Në të njëjtën kohë, ajo është një kritikë e “kërkimit të rrënjëve” në antikitetin e largët. “Përvoja jonë është provinciale. Kjo është e vërteta e vështirë dhe e padurueshme me të cilën projekti i Velimir Zernovskit kërkon të na ballafaqojë, në të cilën kryqëzohen burrëria, politika dominuese dhe fryma provinciale. Hap një perspektivë kundër-provinciale, e cila kufizohet me atë skandaloze, në logjikën e tabusë. Ai synon të zhvesh, problematizojë, ironizojë, por edhe të transformojë marrëdhëniet shekullore mes politikës dhe mashkullarizmit” (teksti nga Slavcho Dimitrov). <https://okno.mk/node/31374>

“Oborri i zhdukur”

Vendndodhjet: Oborri afër bashkësisë urbane “Dane Krapchev”, Komuna e Qendrës, Shkup

Data: 29 shtator 2013

Autor/ë: Redaktorë të Programit: Iskra Geshoska, Ivana Dragsic, Elena Veljanovska Ekipi krijues: Hristina Ivanoska, Velimir Zhernovski, Jane Calovski, Filip Jovanovski. Produksioni: *Shoqata skenës kulturore të pavarur Jadro*. Partner: Komuna e Qendrës

“Oborri i zhdukur” ishte një ngjarje që ofroi përmbytje të re të mundshme në komunitetin lokal, me qëllim stimulimin e pjesëmarrjes

së qytetarëve në “hartimin” e një cilësie të re të jetës së përditshme, duke shkëmbyer nevoja të ndryshme shoqërore dhe kulturore, të cilat do të ndryshojnë nga ato ekzistuese e fituar në infektimin e pas-tranzicionit të shoqërisë qeverisëse dhe kapitalit. Veprimi u realizua si një nxitje për përgjegjësi sociale, kulturore dhe arsimore në komunitetin lokal dhe si një tregues i mundësisë së krijimit të një bërthame krijuese të qytetit për një pjesë të vogël në Komunën e Qendrës, e cila në më shumë se 20 vjet plotësisht i lënë pas dore dhe pa ndonjë përmbytje. Aksioni dhe ngjarja ofruan strategji alternative urbane për ndërtimin e një komuniteti ndërveprues mes qytetarëve, komunës dhe sektorit të pavarur kulturor. Në shkurt të vitit 2020, Hapësira Kulturore dhe Sociale *Qendra - Jadro* filloi të funksionojë, shembulli i parë i një institucioni kulturor të themeluar mbi parimin e partneritetit civil-publik në vend, i vendosur në komunitetin e rinovuar urban “Dane Krapchev”, në të cilën, në afërsi të menjëhershme, 7 vjet më parë, ishte zhvilluar aksioni “Oborri i zhdukur”.

Kremtim i ditëlindjes së gropës në rrugën Kratovë – Probishtip

Vendndodhja: Rruga rajonale Kratovë – Probishtip

Data: 15 Nëntor 2013

Autori/ët: Grupi aktivistësh nga Kratova, Probishtipi, Kriva Palanka dhe vendbanimet përreth

Kremtimi i ditëlindjes së gropës së madhe në rrugën rajonale Kratovë – Probishtip u mbajt në afërsi të Kratovës (300 metra nga kryqëzimi që nga Kratovë çon ka Probishtipi). “Tash

më 2 vjet trafiku zhvillohet vetëm në një korsi, kurse plasaritjet e hapura që shfaqen vazhdimisht për shkak të shembjes së tokës vetëm janë arnuar dhe njëra korsi është përgjithmonë jashtë përdorimit. Duke qenë se shumë herë u jemi drejtuar institucioneve kompetente për sanimin e këtij problemi, kurse autoritetet vetëm mbushin gropat e hapura, shpesh gjysmë metri të thella, pa e zgjidhur problemin në tërësi, vendosëm që në këtë mënyrë, duke organizuar kremtimin e ditëlindjes së gropës të tërheqim vëmendjen e opinionit dhe autoriteteve për këtë problem, i cili ka prekur mbi 30.000 qytetarë nga pjesa verilindore e Maqedonisë tash e 2 vjet”, thanë aktivistët.

“Kapital”

Vendndodhjet: Bul. „Shën Kliment Ohridski ”nr. 23 (lokali përdhese), Shkup

Data: 6 dhjetor 2013

Autor/ë: Vladimir Jancevski, Filip Jovanovski, Igor Tosevski, OPA, Gjorgje Jovanovic (anëtarë të *Kooperacija*)

Pasthurma e Brehtit “Ushqimi, pastaj morali!” na çon të ekspozojmë diskursin mbizotërues të pushtetit që përdor dhe abuzon kulturën në baza ditore, duke çuar në kundërshtimin përfundimtar me kuptimin dhe dimensionin e tij themelor (shoqëror)” (V. Jancevski, 2013). Aksioni ishte pjesë e veprimtarisë “Të pranishëm me arsye - përvojat e lirisë” [ngjarje për zero para publike], organizuar nga *JADRO - Shoqata e Skenës së Pavarur Kulturore*. Nga kostot e prodhimit për ekspozitën, anëtarët e *Kooperacija* blenë 500 kilogramë miell, i paketuan ato në një paketë autentike prej 1 kg secili dhe u shpërndanë vizitorëve si “ryshfet” (ngjarja ndodhi pak para zgjedhjeve

lokale, në të cilën politike partitë kërkojnë vota nga qytetarët duke i dhënë ryshfet me miell dhe produkte të tjera). Çdo etiketë e paketës përmbante një numër serik. Në tre ditë, 400 kilogram miell u shpërndanë, dhe pjesa tjetër u dhurua për organizatën SOS Fshati i Fëmijëve, një qendër për fëmijët pa prindër.

Bulevardi “Revolucioni Lezbik” për çlirimin e Shkupit

Vendndodhjet: rr. “Aminta”, rr. “Ilindenska”, Blvd. “Aradhet Partizane”

Data: 12 nëntor 2013

Autor/ë: Grup joformal i qytetarëve

Tabelat me leximin “Bulevardi Revolucioni Lezbik!” Ishin ngritur në disa ndërtesa në qendër të qytetit. Një ditë para 13 nëntorit, ditës së çlirimit të Shkupit, tabelat e reja u gjetën në disa rrugë, të cilave u ndërrua emri. Sipas faqes në Facebook ku u postuan fotot gjatë ditës, ishte një aksion për çlirimin e një Shkupi homofobik.

Shkolla e vogël për antifashizmin

Vendndodhjet: Ministria e Kulturës, Bregu i lumit Vardar, Zyra e Presidentit, skulptura e Prometeut, MANU, Shkup

Data: 8 dhjetor 2013

Autor/ë: Grup joformal i qytetarëve

Në disa vende të rëndësishme dhe simbolike në qendër të Shkupit, grupe qytetarësh zhvilluan aksionin “Shkolla e Vogël për Antifashizëm”. Afishet “Para fashizmit?” dhe “Jo, unë nuk e dua Maqedoninë” u dërguan para disa ndërtesave dhe institucioneve të rëndësishme, në maqedonisht dhe shqip.

Republika e ardhshme e Maqedonisë nga ish Republika e Maqedonisë

Vendndodhjet: Parku i Qytetit, Shkup

Data: 22 mars 2014

Autor/ë: 16 aktivistë maqedonas - pjesëmarrës në punëtorinë në kuadër të Shkollës për Aktivizëm Krijues

Konceptuar, ndërtuar dhe zbatuar në një periudhë prej 24 orësh, “Republika e Ardhshme e Maqedonisë nga ish Republika e Maqedonisë” hapi kufijtë e saj në një periudhë prej 2 orësh. Për të tejkaluar problemet që lidhen me pranimin ose refuzimin e identiteteve të marginalizuara në shoqëri, pjesëmarrësit vendosën të krijojnë një komb të ri që pasqyron idealet e pranimit, tolerimit dhe festimit të diversitetit që ata duan të ushqejnë në komunitetet e tyre. Portat e hyrjes, kartat e identitetit, monumentet e heronjve u bënë dhe muzika dhe ushqimi u prezantuan në një mënyrë argëtuese për të krijuar një hapësirë për përfshirje. Ishte ndërtuar një podium për qytetarët, për të theksuar se të gjithë - pavarësisht nga mosha, gjinia, raca apo orientimi seksual - mund të jenë një hero në Maqedoninë e re. 500 karta identiteti u krijuan, u shtypën dhe u shpërndanë qytetarëve. Ndryshe nga kartat zyrtare të identitetit, ata në republikën e re lejuan mbajtësit të deklarojnë superfuqitë dhe gjininë e tyre. Më në fund, u ngrit një portë për në republikën e re, me një tabelë ku shkruhej “dashuri”. Vizitorët morën informacion në lidhje me republikën e re dhe ishin të lirë të hynin dhe

dilnin, me kusht që të kishin një kartë identiteti të vlefshme.

“10 minuta protestë”

Vendndodhjet: Galeria mobile/ montuese, Parku i Frankofonisë, Shkup

Data: 15 maj 2014

Autor: Tihomir Topuzovski, artist dhe teoricient

Në kuadër të ngjarjes, ishte zhvilluar një diskutim mbi ri-përcaktimin dhe ri-politizimin e praktikave artistike, në të cilin morën pjesë aktivistë, punëtorë kulturorë, politikanë dhe kolumnistë, dhe projekti i Topuzovskit synonte të vendoste protestën si një mjet të veprimit artistik. Si pjesë e ngjarjes, parullat e protestës u shfaqën në Galerinë e Mobile/Montuese.

“Trupi im - zgjedhja ime!”

Vendndodhjet: Parku Grua Luftëtare, Shkup

Data: 29 maj 2014

Autor/ë: Iniciativa “Matka” organizoi një ngjarje gjithë ditore kushtuar të drejtës së grave për të marrë vendime në lidhje me shëndetin dhe jetën e tyre.

Tiit! Ink., nxitur nga jo-transparenca, dhuna brutale dhe shpejtësia e frikshme e miratimit të Ligjit për Ndërprerjen e Shtatzënisë, së bashku me *H.E.R.A* - Shoqata për Edukim dhe Kërkim Shëndetësor, *Reaktor* - Hulumtimi në Aksion, *LezFem* - LGBTI- Qendra e Mbështetjes, *Komiteti i Helsinkit për të Drejtat e Njeriut të RM-së*, *Koalicioni Të Drejtat Seksuale dhe Shëndetësore të Komuniteteve të Margjinalizuara*, *Lufto si Gratë!*, *Organizata Studentore Izlez*, *Kontrapunkt* dhe *Akcija Zdruzenska*

krijuan “Matka”. Ngjarja e protestës ishte zhvilluar në një hapësirë publike dhe përfshiu një ekspozitë të përkohshme fotografish, tubime prezervativësh dhe lojëra shoqëruese, një teatër forum, një koncert, ngritjen e një monumenti të përkohshëm të “Gruas Heroinë” nga Djordje Jovanovic dhe një maratonë dokumentarësh.

AKTO 9: Arti si çekiç për ndryshim

Vendndodhjet: Galeria mobile/ montuese e vendosur para Shtëpisë së Oficerëve, hangarët e Fabrikës *Bitolatrix*, Manastir

Data: 22-24 gusht 2014

Autor/ë: më shumë autorë, drejtori artistik: Filip Jovanovski

I gjithë programi i edicionit të nëntë të AKTO - Festivali i Arteve Bashkëkohore (ekspozita, diskutime, shfaqje, koncerte) i cili merrej me marrëdhëniet e artit me shoqërinë dhe çështjen nëse arti mund të ndikojë në situatën politike, u mbajt në vendndodhje alternative: hangarët e braktisur në fabrikën *Bitolatrix*, në hapësirën e hapur para Shtëpisë së Oficerëve dhe në galerinë mobile/montuese të Qendrës për Art Bashkëkohor, e cila u zhvendos nga Shkupi në Manastir për herë të parë për këtë qëllim.

Artistë të rinj me dëshira për qytetin

Vendndodhjet: Fusha e sportit *Karaorman*, Strugë

Data: 18 tetor 2014

Autor/ë: Artistët e rrugës të organizuar nga Forumi Rinor Arsimor në bashkëpunim me Komunën e Strugës dhe ZRA *Aqua* nga Struga

Aktivistët pikturuan anën veriore të fushës sportive *Karaorman*, duke krijuar një galeri rruge në një mur 160 metra. Me këtë galeri, artistë të rrugës nga më shumë qytete dhe të rinjtë nga Struga theksuan nevojën për liri të shprehjes, ndanë nevojat dhe dëshirat e tyre për qytetin dhe u angazhuan në rregullimin e një pjese përkatese.

Arti në tabela 2

Vendndodhjet: Konvikti i studentëve “Goce Delçev”, Blvd. “8 Shtatori”, Blvd. “Metropolitani Teodosij Gologanov”, Blvd. “Shën Kliment Ohridski”, përballë Bankës Kombëtare, Blvd. “Jane Sandanski, Blvd.”Serbia”, Shkup

Data: 28 tetor 2014

Autor/ë: Luçezar Bojaxhiev, Zoran Georgiev, Irena Paskali, Mirna Arsovska, Igor Tosevski, Filip Jovanovski, Velimir Zernovski, Radmila Onchevska, Igor Sekovski, Boris Semov

Punimet e këtyre autorëve u shfaqën në tabela nëpër rrugët e qytetit. Për veprën e Irena Paskalit “Dyfish - për të mirën e Maqedonisë”, ndërmarrjet refuzuan të heqin dorë nga tabelat e tyre. Vepra trajtoi në mënyrë kritike dhe ironike një fenomen shoqëror në lidhje me betejën e hapur dhe të fortë kundër autokracisë institucionale të monopoleve të mëdha ekonomike (institucionet publike që ofrojnë shërbime komunale). <https://a1on.mk/culture/ona-od-shto-se-srami-makedonskoto-opshtestvo-se-pojavi-na-bilbordi/>

Hetimi është në vijim ... deri kur?

Vendndodhjet: Para hyrjes në Prokurorinë Publike, bregu i lumit “Dimitrar Vlahov” 6, Shkup

Data: 6 nëntor 2014

Autor/ë: Përfaqësues të komunitetit LGBTI, aktivistë

Komuniteti LGBTI dhe një grup i aktivistëve, para Prokurorisë Publike të Republikës së Maqedonisë, duke bllokuar hyrjen në ambientet e Prokurorisë për gjysmë ore, treguan revoltën e tyre kundër autoriteteve që nuk ndërmerrnin ndonjë veprim në lidhje me sulmet ndaj anëtarëve të këtij komuniteti. Përfaqësuesit e Rrjetit Kombëtar për Luftimin e Homofobisë dhe Transfobisë deklaruan që protesta do të mbahet çdo të enjte në të njëjtën kohë dhe me të njëjtin qëllim: për të zgjidhur të gjitha rastet e sulmeve ndaj komunitetit LGBTI.

Për shpëtim të lumit Radika

Vendndodhjet: Melnicki Most, rreth Dibrës

Data: 9 nëntor 2014

Autor/ë: Adem Sulejmanovski, artist, Iniciativa *Të mbrojmë lumin Radika*

Një grup aktivistësh nga iniciativa *Të Mbrojmë Lumin Radika* dhe artisti Sulejmanovski, autori i skicave, planeve dhe fotove, bënë një simbol gjigant në formën e një skeleti peshku në shenjë proteste për idetë dhe planet për digën e “Lukovo Pole”. Vetë simboli, i cili është një lloj *land art*, ishte i vendosur në afërsi të lokalitetit Melnicki Most përtej liqenit të Dibrës, i cili për shkak të nivelit jashtëzakonisht të ulët

të ujit të liqenit në të vërtetë kaloi lumin Radika dhe shtratin e thatë të liqenit. Simboli në formën e një skeleti të stilizuar peshku nën të cilin ishte shkruar mesazhi “Shpëtojeni Radikën!” ishte 12 metra i gjatë, 2,5 metra i gjerë, dhe rreth 2 metra kub gur ishin përdorur në këtë strukturë.

Kufoma në thasë të zeza përpara Prokurorisë Publike

Vendndodhjet: Para ndërtesës së Prokurorisë Publike, Shkup

Data: 13 nëntor 2014

Autor/ë: Aktivistë, përfaqësues të komunitetit LGBTI

Aktivistët bllokuan hyrjen në Prokurorinë Publike për 30 minuta, duke treguar fotot e sulmit brutal ndaj “Damar”, një grup tjetër i aktivistëve kanë zhvilluar një performancë në të cilën u shtrinë në tokë duke prezantuar “trupa në thasë të zeza” në shenjë proteste për shkak të mungesës së azhurnimit të institucioneve për të gjetur sulmuesit të cilët kanë lënduar dy persona dhe kanë shkatërruar kafe barin “Damar”, në kohë kur zhvillohen festimi i përvjetorit të dytë të LGBTI-Qendrës për mbështetje (22 tetor 2014).

Koço Andonovski

Të drejtat e popullatës-LGBTI në vend dhe, madje edhe më shumë, lufta për ato të drejta janë artikuluar nëpërmjet veprimeve artistike dhe intervenimeve në hapësirën publike, të paktën në dhjetë vitet e fundit.

Lufta për barazi të personave LGBTI në shtetin tonë u artikulua kryesisht, sidomos në fillim, nëpërmjet artit dhe kulturës - që nga organizimi i Festivalit

të filmit “Ylberi” (Xunica), i cili në atë kohë nuk ishte një festival i hapur për publikun e gjerë, d.m.th. u realizua ekskluzivisht midis personave LGBTI dhe për personat LGBTI, duke pasur parasysh që shumë veta kishin frikë të mos shiheshin dhe njiheshin si pjesë e bashkësisë LGBTI.

Me auditimin tim publik në prill 2005, ne filluam të organizojmë javën “Dashuria është dashuri”, e cila në tetor të vitit 2005 e solli nga Wolfgang Tillmans, i cili mbajti një ekspozitë në Galerinë “Press to Exit”. Tillmans pothuajse mblodhi një pjesë të ekspozitës së tij në Tate Modern në Londër dhe erdhi në Shkup për të na mbështetur. Ishte një ngjarje që hapi gjerësisht temën e artit *queer* dhe pozicionin dhe të drejtat e personave LGBTI. Më vonë kjo ngjarje u quajt “Queer Square”, pastaj “Java e Krenarisë”, kurse sot ajo mbahet si “Fundjava e Krenarisë”. Që nga fillimi kjo u artikulua përmes artit, dhe vitet e fundit (me kuratorin e shkëlqyer, Sllavço Dimitrov) është një nga ngjarjet më të rëndësishme për artin bashkëkohor në vendin tonë.

A ndikoi konteksti social dhe politik mbi faktin që lufta për të drejtat e bashkësisë LGBTI të zhvillohej nëpërmjet këtij lloji të aksioneve qytetare artistike? Për çfarë konteksti bëhej fjalë?

Nga këndvështrimi i sotëm, është me të vërtetë e vështirë t’u shpjegosh brezave të rinj kontekstin në të cilin kemi jetuar atëherë. Çështja-LGBTI thjesht nuk ekzistonte. Kishte një marrëveshje të heshtur shoqërore se te ne nuk “ka” ose “nuk ekzistojnë” njerëz LGBTI dhe se kjo është komplot i “shoqërive të sëmura perëndimore të cilat duan të përçajjnë dhe të shkatërrojnë indin tonë të shëndetshëm kombëtar me

ide kaq të dhimbshme”. Interneti sapo kishte filluar të merrte vull, kurse në mediat tradicionale në atë kohë mund të lexohej për “pederët” vetëm nëse do të kishte një skandal që përfshinte njerëz të famshëm që ishin “deklaruar” publikisht në botë, të tillë si Elton Xhoni ose Xhorxh. Fatkeqësisht, sensacionalizmi i asaj kohe që mbulonte këtë temë është ende i pranishëm në media.

Rigiditeti i tillë në mosnjohjen e identitetit më bëri të mendoj mbi mënyrën nëpërmjet të cilës bashkësia jonë dhe kërkesat tona mund të artikulohen me sa më pak dhimbje, ndërsa me të nuk e dëmtojnë jetën e përditshme të personave LGBTI, d.m.th. të mos i ekspozojnë ata ndaj një rreziku më të madh. Në të njëjtën kohë, doja të bëja më të lehtë për mbështetësit tanë të mund ta shprehnin lirisht mbështetjen e tyre.

Atëherë mendova, kurse akoma mendoj, se nëpërmjet gjuhës së artit artikullohet më së miri mesazhi se ajo/ ai që e duam nuk duhet të jetë një arsye që të na trajtojnë ndryshe nga njerëzit e tjerë dhe se dashuria jonë nuk duhet të jetë shkak i pabarazisë, sidomos sepse ne jemi të barabartë në detyrimet tona ndaj shtetit, por ne nuk jemi të barabartë në qasjen tonë në të drejtat dhe shërbimet e atij shteti të njëjtë.

Në të njëjtën kohë, ishte shumë e rëndësishme të merret mbështetja më e gjerë nga shoqëria, e cila ishte shumë mizore me gjithçka që nuk është mejnstrim dhe e pranuar. Ajo mizori ishte një kërcënim edhe për ata që na mbështetën, kurse jo vetëm për njerëzit LGBTI. Gjatë historisë është treguar se arti, me gjuhën e tij të butë dhe njëkohësisht rreptësisht precize, i hapi me guxim mendimet, dëshirat dhe

konceptet më të fshehura, nëpërmjet të cilave e ngriti debatin në një nivel tjetër dhe, më e rëndësishmja, në këtë mënyrë mandej i ka hapur dhe ndryshuar shoqëritë. Si një person i cili u rrit nëpër teatro dhe nëpër qarqe të ndryshme të artit dhe i cili u hap para miqve, kurse më vonë edhe për familjen, kuptova se mbështetjen më të hapur dhe më të guximshme mua ma jepnin artistët.

Në të njëjtën kohë, duke njohur bashkësinë time, doja të lehtësoja në këtë mënyrë tronditjen nga hapja e debatit publik për jetën tonë, e cila deri atëherë ishte fshehur thellë në intimitetin dhe në qarqet sekrete dhe të mbyllura, ku personat LGBTI mund të realizoheshin dhe të ishin vetvetja. Për ta tejkaluar atë kufi intimiteti duhej të inkurajoheshin njerëzit LGBTI duhej, nevojiteshin “role models” për të imituar, për t’u mbështetur dhe për t’i dhënë kuptim dhe rëndësi mënyrës sonë të jetës, LGBTI ose kulturës dhe artit queer. Për mua, në atë kohë, artistët ishin hallkat më të rëndësishme në procesin që filloi dhe askush nuk mund ta kthente atë prapa, kurse artistët (veçanërisht ata që janë të njohur dhe të famshëm në botë) u treguan njerëzve *queer* se mund të jesh vetvetja, të realizohesh si person dhe të kesh sukses, të pranohesh.

Pse zgjodhët pikërisht guerilë të aksioneve artistike si qasje në kërkesat për të drejtat e veta? A bashkëpunonit me artistë?

Regjimi i cili 11 vjet e hëngri shoqërinë tonë sipas të gjitha boshteve dhe i cili kishte nevojë vazhdimisht për “armiç”, si një nga targetet primare e kishte pikërisht bashkësinë LGBTI. Mendoj se për këtë gjë kishte dy arsye - mendonin se kjo është një bashkësi kaq e marginalizuar dhe e papranuar të cilën

nuk ka kush “ta mbrojë”, kurse sulmi i tyre do të mbështetet dhe arsyetohet nga infrastruktura qytetare më me ndikim - bashkësitë fetare. Në ato 11 vjet regjimi bëri që homofobia dhe transfobia të jenë qëndrime politike konkrete.

Në kushte të institucioneve tërësisht të mbyllura dhe të papërgjegjshme, kur nuk kishim qasje te mediat menjstrim, aksione guerile ishin mënyra jonë ta artikullojmë luftën tonë dhe ta transmetojmë te njerëzit LGBT në mbarë shtetin, duke i inkurajuar se nuk janë vetë, si edhe mënyrë që t’ua përcjellim mesazhin institucioneve se nuk do të na trembin dhe heshtin edhe se, edhe përkrah të gjitha kërcënimeve, nuk do ta pengojnë artikullimin politik të bashkësisë.

A mund të flisni mbi bllokimin e institucionit Prokuror publik? Si mbaheshin ato aksione, si përgatiteshit për to? A kishit paranjohuri praktike apo teorike për mënyrën e tillë të veprimit?

Ato ishin një sërë aksionesh me mesazhin “Hetimi është në vijim - deri kur?” U organizuam pasi pamë se institucionet, para së gjithash Prokuroria Publike, nuk kishin vullnet t’i zgjidhin gjashtë sulmet mbi qendrën LGBTI për mbështetje në Çarshinë e Vjetër. Ato aksione e theksuan rëndësinë e solidaritetit. Na u bashkëngjiten shumë organizata të ndryshme, individë, artistë dhe aktivistë dhe nëpërmjet atij solidariteti është përcjellë mesazhi në të gjitha sferat e shoqërisë. Diversiteti i aktivistëve të cilët u përfshinë në ato aksione kontribuan në shumëllojshmërinë e njohurive dhe të përvojave, pa marrë parasysh se a bëhet fjalë për përvoja tona, përvoja nga rajoni apo për përvoja ndërkombëtare.

Duke u ballafaquar me heshtjen e Prokurorisë Publike, si dhe me mungesën e hapësirës në mediat menjstrim, vendosëm ta bllokojmë Prokurorinë çdo të enjte, në kohën kur ka ndodhur një nga sulmet e Qendrës LGBTI. Kemi lëshuar zhurmë të xhamave të thyer në autopollantë, shtriheshim brenda thasëve të zinj para dyerve të Prokurorisë... Kjo qasje kreative na ndihmoi jo vetëm t’i themi gjërat që na ndodhnin, frikët tona sepse një kohë të gjatë ishim target i fushatës së ashpër homofobike, por ishte edhe nxitje për ne për të kërkuar edhe më fuqishëm drejtësinë. Në të njëjtën kohë, në këtë mënyrë dëshironim të sigurojmë material vizual dhe audio që të interesohen mediat të publikojnë lajme për protestat tona, duke e zmadhuar kështu edhe presionin mbi Prokurorinë.

Cilat prej aksioneve ku morët pjesë ose që i keni iniciuar i vlerësoni si pragmatike, përkatësisht më të rëndësishme në kuptimin se keni bërë kthesë ose kanë pasur efektin më të madh?

Renditja e ngjarjeve dhe mënyra se si zhvillohej lëvizja LGBTI te ne janë të rëndësishme, por ka edhe kulme të cilat i shtynë me të vërtetë punët mandej, në fazë tjetër. Do ta veçoja vizitën e Wolfgang Tilmans, i cili jo vetëm që e promovoi temën shumë gjerë në shoqëri, por vendosi edhe partneritete me grupe dhe organizata të ndryshme dhe e nxiti solidaritetin. Bashkëpunimi *F.R.I.K.* dhe realizimi i instalimit “Letër për shokun e panjohur” në Postën kryesore në Shkup dhe bllokimi dhe performancat para Prokurorisë Publike janë të rëndësishme nga shumë aspekte - nga aspekti i mbështetjes së bashkësisë dhe nga aspekti i animimit të publikut të përgjithshëm dhe nxitjes së solidaritetit. Nuk mund t’i anashkaloj

edhe disa performanca queer të grupit *Shkupjanët këndojnë* (Raspeani skopjani), sidomos para Ministrisë së Shëndetësisë. Performanca e parë dreg e Lora Fer në *Toçka*, në afërsi të Katedrales së Shkupit, dreg-kultura e cila ka marrë vrull vitet e fundit, është pjesë e rëndësishme e zhvillimit të debatit të brendshëm në bashkësinë vetë. Ndoshta ka edhe më shumë, por ajo që është e përbashkët për të gjithë ato është fakti se ato e kanë fuqinë ta zgjojnë publikun dhe solidaritetin.

A duhet të jenë aksionet artistike mënyrë e rregullt për mobilizim të qytetarëve në lidhje me ndonjë çështje ose vetëm atëherë kur institucionet janë krejtësisht të mbyllura dhe nuk veprojnë sipas kompetencave të veta?

Arti e kanë fuqinë nëpërmjet procesit kreativ, estetik dhe të krijuar, t’i nxjerrë në pah argumentet, pa e imponuar konkluzionin, dhe duke lënë hapësirë për të gjithë që arrijnë vetë tek ai. Kjo e bën artin mjetin më të mirë, sidomos kur flasim për ndryshimin e mentalitetit, dhe ai perceptohet shumë më pak si propagandë. Si rrjedhim, konsideroj se aksionet artistike janë të domosdoshme në të gjitha kohët dhe jo vetëm atëherë kur institucionet janë të mbyllura dhe pasive ose agresive.

Njëkohësisht, arti komunikon në nivelin emocional dhe e ka fuqinë të transmetojë emocion, kurse ky është edhe thelbi i luftës sonë, ta afrojmë në një nivel njerëzor dhe human, sepse kërkesat tona shpeshherë lidhen me ndryshimet juridike dhe gjuha në të cilën janë formuluar di të jetë e thatë, juridike, duke u varfëruar kështu kërkesat për aspektin njerëzor, për ndikimin e padrejtësive mbi individët, përkatësisht mbi rrëfimet individuale jetësore të njerëzve.

A konsideroni se mënyra e tillë e daljes në hapësirën publike ima efektivitet më të madh në realizimin e të drejtave dhe kërkesave të qytetarëve?

Dukshmëria është shumë e rëndësishme për ndryshimet të cilat ne donim t'i arrinim. Gjithsesi se ka edhe procese që zhvillohen brenda bashkësisë dhe ndryshime për përfaqësim që zhvillohen pas dyerve të mbyllura dhe të cilat, për shkak të ndjeshmërisë, ndonjëherë kërkojnë diskrecion. Dukshmëria është e rëndësishme të arrijmë tek ato procese, por edhe që ndryshimet e mëtejshme të kenë realizim të vërtetë dhe ta përmirësojnë përditshmërinë e njerëzve. Ka një premisë e cila thotë: Nëse je i dukshëm - ekziston, nëse ekziston - ketë drejta, nëse nuk je i dukshëm - nuk ekziston, nëse nuk ekziston - nuk ke të drejta.

A mund të flasim për potencial bashkues të aksioneve artistike?

Mendoj se potenciali më i madh bashkues janë pikërisht aksionet artistike. Ato janë mjaft precize që t'i përcjellin mesazhet pa imponim, por pa dyshime, kurse procesi artistik krijues gjatë këtyre aksioneve është i gjerë dhe lë hapësirë që të shprehen të gjithë ata që janë përfshirë në proces, të cilët jo rrallë dinë edhe në mënyrë humoriste t'i tregojnë absurdet që i jetojmë, kurse - më e rëndësishmja nga të gjitha - e nxitin solidaritetin, i cili është në palcën e çdo shoqate qytetare.

Kthimi i monumentit

Vendndodhjet: Ura e Gurit, Shkup

Data: 15 nëntor 2014

Autor/ë: Platforma e Politikave Qytetare *AJDE!*

Të frymëzuar nga premtimi i Kryetarit të Komunës Koce Trajanovski se ai do të kthente monumentin e humbur me dhjetë qytetarët e Shkupit të pushkatuar më 13 nëntor 1944, aktivistët e Platformës së Politikës Civile *AJDE!*, në bashkëpunim me një grup artistësh, përpunuan dhe vendosën një monumenti të kartonit të improvizuar në vendin në të cilin gjendej monumenti i vjetër - në fund të Urës së Gurit, në anën e djathtë (shikuar nga qendra), në sheshin aktual Kryengritja e Karposhit).

Një ceremoni simbolike u mbajt në ngritjen e monumentit për qytetarët e Shkupit të pushkatuar, me një fjalim nga një përfaqësues i luftëtarëve të Luftës Nacionalçlirimtare nga Shkupi. Të njëjtën ditë, shumë shpejt pas instalimit, monumenti i kartonit u hoq, në të njëjtën mënyrë sikur edhe ai prej graniti para tij.

Lëvizja studentore

Më 17 nëntor 2014, mijëra protestues të rinj mbushën rrugët e Shkupit nga UKIM deri në Ministrinë e Arsimit, duke protestuar kundër futjes së vlerësimit ekstrën, i cili më vonë u quajt provimi i shtetit, nga Qeveria e Republikës së Maqedonisë. Protesta masive u parapri nga formimi i Plenumit Studentor (Tetor 2014), një iniciativë studentore për të mbrojtur të drejtat e studentëve, e cila mbështet arsimin më të mirë. Lidhur me ndryshimet në Ligjin për Arsimin e Lartë, Plenumi i Studentëve konsideroi se ishte shkelur Neni 46 i Kushtetutës së Republikës së Maqedonisë, i cili garantonte autonominë e universiteteve. Pasi Qeveria miratoi një paketë të ndryshimeve ligjore në 21 dhjetor, e cila parashikonte prezantimin e provimit shtetëror, studentët intensifikuan

rezistencën. Më 10 dhjetor 2014, rreth 10,000 studentë protestuan në rrugët e Shkupit, më vonë marshime protestuese të studentëve u mbajtën në Manastir, Shtip dhe qytete të tjera të vendit. Në fillim të shkurtit 2015, studentët okupuan fakultetet e UKIM në Shkup, dhe më vonë në Manastir. U mbajtën leksione alternative, shfaqje filmash, koncerte dhe aktivitete të tjera. Studentët përdorën elemente artistike në të gjitha marshimet e tyre protestuese, si rrathët e kuq rreth kokës (duke thirrur "Tani, më rretho!") si përgjigje të shënjmimit të tyre me rrathët të kuqe në mediat pro-qeveritare.

Protesta e tretë e NHMT para Prokurorisë Publike

Vendndodhjet: Hyrja në ndërtesën e Prokurorisë Publike, Shkup

Data: 20 nëntor 2014

Autor/ë: Aktivistë, Rrjeti Kombëtar Kundër Homofobisë dhe Transfobisë (NMHT)

Përpara hyrjes në ndërtesën e Prokurorisë Publike u vendosën altoparantë, nga e cila u dëgjua një tingull i tmerrshëm thyerjeje dhe prishjeje dhe një zë që përsëriste vazhdimisht: "Hetimi po vazhdon ... deri kur?". Aktivistët e kryen këtë shfaqje si një shenjë revolte dhe proteste kundër mosndëshkimit të dhunës ndaj komunitetit LGBTI në Maqedoni. Për dy vite, nuk është gjetur asnjë autor i gjashtë sulmeve ndaj komunitetit LGBTI.

Protesta e katërt para Prokurorisë Publike në rastin “Damar”

Vendndodhjet: Hyrja në ndërtesën e Prokurorisë Publike, Shkup

Data: 27 nëntor 2014

Autor/ë: Aktivistë, Rrjeti Kombëtar Kundër Homofobisë dhe Transfobisë (NMHT)

Pikërisht në mesditë, aktivistët dhe anëtarët e LGBT bllokuan hyrjen në Prokurori për 15 minuta, duke mbajtur një banderolë ku shkruhej: “Hetimi po vazhdon ... deri kur?” dhe interpretuan performancën “Kufoma në thasë të zeza”. Në një deklaratë për media, drejtori i programit të Qendrës për Mbështetje të LGBTI, Kocho Andonovski tha: “Deri kur duhet të protestojmë para Prokurorisë Publike, deri kur duhet të kujtojmë Prokurorinë që ajo duhet të bëjë punën e saj. Nuk bëhet fjalë vetëm për sulmin nga një muaj më parë në “Damar”, ka të bëjë me pesë sulme që nuk janë zgjidhur dhe që po ndodhin vazhdimisht në dy vitet e fundit. Deri më tani, asnjë autor nuk është kapur. “Pse nuk janë gjetur autorët e krimit?”

(Aktivistët mbajtën një protestë para Prokurorisë Publike dhe më 22 janar 2015, e cila u mbështet nga përfaqësuesit e Platformës së Politikave Qytetare *AJDE!*)

AJDE! para Kuvendit

Vendndodhjet: rr. “11 Tetori” (para Parlamentit të RMV), Shkup

Data: 23 dhjetor 2014

Autor/ë: Platforma e Politikave Qytetare *AJDE!*

Të ulur në karrige (123 në numër, për të simbolizuar numrin e deputetëve në Parlament) përpara monumentit të ASNOM afër Parlamentit, duke bllokuar rrugën, anëtarët e Platformës për Politikë Qytetare *AJDE!*, në duart kanë mbajtur mbishkrime “AJDE”, të shkruar në alfabetin qirilik dhe latin. Ata simbolikisht u thanë deputetëve dhe qeverisë se qytetarët janë një burim i sovranitetit dhe se demokracia nuk është e mundur pa njerëz të bashkuar aktivë dhe të bashkuar. Këndohej himni kombëtar, dhe aktivistët i kthyen shpinën Kuvendit dhe më pas u dëgjua kënga “Non pasaran”. Aktivistët dhe anëtarët e *AJDE!*: Marjan Zabrcanec, Slavcho Dimitrov, Artan Sadiku, Biljana Ginova, Petrit Saracini, Elizabeta Sekirarska, Akif Karman folën. “Për ne, demokraci do të thotë kushte të drejta për konkurrencën e ideve dhe respektimin e diversitetit. Për ne, drejtësia shoqërore nënkupton zvogëlimin e dallimeve shoqërore, jo korrupsionin e më të cenuarve dhe shkeljen e dinjitetit të tyre. Ne besojmë në liri, drejtësi dhe barazi për të gjithë dhe vazhdojmë traditën antifashiste mbi të cilën bazohet shteti ynë,” thuhet në shpalljen e *AJDE*.

Vlladimir Millçin

Periudhën nga viti 2009 deri në vitin 2016 e karakterizoi një mobilizim i fuqishëm qytetar, me një numër të madh protestash kundër politikave të qeverisë së atëhershme, midis të gjitha atyre, doli dhe Platforma për politikë qytetare “Hajde”, 123 anëtarët e të cilës (saç kishte edhe deputetë) më 23 dhjetor 2014, u ulën në rrugën para Kuvendit. Çfarë nënkuptonte kjo në kontekstin e atëhershëm politik?

Disa aksionet e Platformës për politikë qytetare “Hajde!” ishin performancat

protestuese të shfaqura në lokacione të ndryshme, përkatësisht para objekteve ku ndodhte krimi politik i regjimit të Gruevskit (Kuvend, TVM, Gjykata Kushtetuese, Pallati gjyqësor, Ministria e Shëndetësisë). Ky ishte një hap i papritur nga mitingjet dhe marshet e zakonshme partiake, por ishte edhe zgjerim i spektrit dhe zmadhim i ndikimit të debateve që i organizuan Qytetarët për Maqedoni Evropiane (GEM) të cilët ishin pararendës. “Hajde!” psherëtiu thellë kur u bëri thirrje qytetarëve për vigjilje para Gjykatës Kushtetuese, kurse njësitë speciale të MPB-së (kishin edhe topa me ujë!) e bllokuan qasjen në Qendër nga ana tjetër e Urës së gurit. Aksioni “Hajde!” ishte paraqitur në kohë, por MPB-ja (ministër në të a.q. Qeveri e Përzihos ishte nga LSDM-ja!) lejoi që të njëjtën hapësirë ta uzurpojë Stevçe Jakimovski dhe bashkëpartiakët e tij.

Ju ishit iniciues i “Hajde!”, në të ishin anëtarë të sferave të ndryshme, ndoshta edhe me qëndrime të ndryshme politike, cilat ishin pritjet dhe qëllimet e kësaj platforme?

Po, larmia politike ishte një nga vlerat e “Hajde!”. Ajo që na bashkonte ishte parulla “Nuk ka drejtësi, nuk ka paqe!”. Pjesëmarrja e njerëzve nga kultura mundësoi “Hajde!” të jetë organizator i programit kulturor para qeverisë.

Nga aspekti i sotshëm, a do të kishit bërë diçka më ndryshe kur bëhet fjalë për “Hajde!”?

Parë nga perspektiva e sotshme, nuk e di a do të inicioja platformë për politikë qytetare. Plagët e tradhtisë së idesë “Nuk ka drejtësi, nuk ka paqe!” dhembin akoma. Dhe mbi të gjitha, sot hapësira publike është uzurpuar nga partitë, partitë kontrollohen nga politikanët, kurse demokracia është

kidnampuar nga kleptomania. Ta lëmë anësh pandeminë dhe masat të cilat ndalojnë tubime masive.

Kur ishit drejtor i përgjithshëm i Fondacionit Shoqëria e Hapur – Maqedonia e nxitnit dhe e mbështetnit aktivizmin artistik, sipas jush, si ishte dhe si mund të jetë roli i një shprehjeje të tillë të qëndrimit kur bëhet fjalë për demokratizimin e shoqërisë?

Kjo është diçka pa të cilën nuk mundet. Disiplinimi i një shoqërie, përkatësisht, mbytja e lirive, nënkupton kolektivizim, përkatësisht formim i një ose disa kolektivave etnike dhe/ose partiakë. Artisti sipas rregullit është individ i cili e kundërshton formimin në një kolektiv të tillë apo të atillë i cili bën uniformim. Demokracia dhe shoqëria qytetare janë të pamundshme pa diversitetin, kurse këtu arti luan rol thelbësor. Muzika rok në të gjitha zhanret, grafitët, ndodhitë dhe alternativat sidomos teatrot e rrugës e kanë shënuar shekullin e 20 si ulërimë për lirinë. Periferia u bë Qendër. Provincializmi është mundur. Shekullin të cilin po e jetojmë sot është shekulli restaurimit të provincializmit. Qendra u bë periferi e mbytur nga kërcënimet dhe lakmia. A duhen më shumë argumente mbi domosdoshmërinë e aktivizmit artistik për të cilin në vitet e zhurmshme të gjashtëdhjeta kishte një shprehje që i përshtatej më mirë: guerilë artistike.

A mund të ekzistojë art pa politikë dhe përgjegjësi shoqërore?

Mundet. Japonia e ka regjisorin Kurosava dhe piktorin Hokusai. Larpurlartizmi nuk është ide e re. Shumë më e tmerrshme se ai është festimi i demagogëve, despotëve, diktatorëve, tiranëve. Por, kjo pyetje tërheq edhe një pyetje: A ka artisti si qytetar përgjegjësi politike dhe

shoqërore? Duke gjykuar sipas situatës sonë, edhe ka edhe nuk ka. Diapazoni është i gjerë, nga heshtja deri te duartrokitja e asaj që duhet të fishkëllehet.

A kanë efekt aksionet e tilla vetëm në një “shtet të robëruar” kur të gjitha kanalet janë të mbyllura, apo konsideroni se duhet qëndruar zgjuar kritikisht gjithmonë ndaj dinamikave shoqërore?

Aksionet e mëvonshme janë joefikase. “Shteti i robëruar” do të përgjigjet brutalisht në mënyrë mafioze. Prandaj kritika duhet të jetë në kohë. Dhe të jetë kritikë për gjithçka që ekziston, siç do të thoshte Marksi.

Në kushte kur bota është e përmblytur me populizëm, shpërhapja e madhe e lajmeve të rrema, format e ndryshme të shovinizmit, cila është e ardhmja e aktivizmit kreativ? A duhet të ndryshojnë strategjitë e tij, apo tani ai do të bëhet formë edhe më e zhvilluar e protestës, mobilizimit, mënyrës së pjesëmarrjes dhe ndërtimit të bashkësive?

Thjesht kam frikë të përpiqem t’u jap përgjigje pyetjeve. Më tingëllojnë katastrofale. Bota ka dalë jashtë nyjave të veta, apo jo? Përsëri nga fillimi? Detyra e Sizifit. Nuk di asgjë mbi strategjitë e aktivizmit kreativ, por supozoj se ato nuk janë të përgjithshme, por varen nga vendi dhe koha. Dhe mendoj se në fillim të strategjive duhet të dallohen njerëzit dhe vlerat. Pastaj vijon toleranca, pastaj solidariteti... pa to nuk ka bashkësi.

Përfaqim në QTQ (hera e dytë)

Vendndodhjet: Qendra Tregtare e Qytetit, Shkup

Data: 28 dhjetor 2014

Autor/ë: Iniciativa Qytetare “Unë e dua QTQ”, Shoqata e Arkitektëve të Maqedonisë (SHAM)

Pavarësisht temperaturave të ulëta dhe reshjeve të mëdha të borës, qytetarët ndërtuan një mur të gjallë për herë të dytë, duke përfaqëuar në mënyrë simbolike QTQ, duke mbajtur tela në duar dhe duke thirrur “Unë e dua QTQ!” dhe “Nuk e japim atë”, duke thënë se ata nuk do të lejojnë që qeveria të ndryshojë fytyrën e këtij objekt kulti, i cili për shkupjanët është një pjesë e rëndësishme e historisë dhe kulturës së tyre. Danica Pavlovska Cigi, Sanja Radjenovic Jovanovic, Martin Guleski, Donka Bardzieva Trajkovska, Ratka Dimitrovska, Aljosa Popovski, Jovica Ivanovski dhe Tomislav Osmanli folën para QTQ nën moton “Në vitin e ri me QTQ të vjetër”. Shfaqjet muzikore ishin: Ana Kostovska, Leva Patika, Mirko Popov, The Xhaka Nakot, Kostadin Surbanovski, Simon Kiselicki, “Muzikantë Anonimë të Shkupit”. Ngjarja u drejtua nga: Ognen Janevski dhe aktorët Marin Babic dhe Sanja Arsovska.

Mirë se vini në Tetovë

Vendndodhjet: Hyrja në qytetin e Tetovës

Data: 21 janar 2015

Autor/ë: Aktivistë të *Eko Gerila*

Në hyrje të Tetovës, aktivistët e *Eko Gerila* vendosën një tabelë me shkrim “Mirë se vini në Tetovë, qyteti më i ndotur në Evropë”, shkruar në maqedonisht dhe shqip. Tabela ishte në formën e tabelave që zakonisht vendosen për të shënuar vendbanimet.

Arijanit Xhaferi

Në cilat aksione artistike në hapësirën publike keni marrë pjesë dhe/ose i keni iniciuar? Si ka qenë konteksti më i gjerë shoqëror ku filloi të punojë *Eko Guerila* dhe Ju, personalisht?

Eko Guerila ka iniciuar shumë aksione artistike në hapësirën publike, sidomos në formë të aksioneve guerile. *Eko Guerila* filloi me punë për shkak të ndotjes enorme të ajrit në Rajonin e Pologut, sidomos në vitin 2013. Në atë kohë nuk kishte vetëdije të zhvilluar te qytetarët në lidhje me ndotjen e ajrit. Kurse numri i madh i organizatave qytetare në vend nuk ishin përfshirë në ndonjë aktivitet më të rëndësishëm për ndryshim të situatës me ndotjen e ajrit në vend, kurse sidomos në Rajonin e Pologut.

Cilat ishin karakteristikat apo elementët kryesorë të aksioneve artistike të *Eko Guerilës* ku keni marrë pjesë apo i keni krijuar?

Karakteristikat kryesore të aksioneve artistike që i kemi organizuar janë: elementi i surprizës, përmbajtja

interesante dhe tërheqëse, si dhe guximi të goditet drejtpërdrejt politika, me emra dhe mbiemra.

Si zhvillohej organizimi i aksionit artistik, për shembull, koncerti te mbeturinat në Tetovë?

Organizimi i koncertit në deponinë jolegale nuk ishte shumë i thjeshtë. Duhej të gjenim muzikantë të cilët kishin përvojë me kancerin ose ishin shëruar nga kanceri dhe të vendosim se cilën pjesë muzikore do ta luajmë. Kontaktova me Qendrën “LOJA” që ta xhirojmë koncertin, kurse pastaj xhirimet ua dhamë mediave. Ishte shumë e vështirë që e gjithë ideja të mbahet sekrete, për shkak të numrit të madh të pjesëmarrësve në publik, por megjithatë koncerti i goditi fuqishëm pushtetet.

Cilat aksione artistike i vlerësoni si më të suksesshme dhe pse?

Kemi aksion kur para xhamisë mbledhim para për rrugën e ministrit për Mjedisin Jetësor, nga i cili kërkuam të japë dorëheqje. Ky aksion tërhoqi vëmendje të madhe dhe e nxitën ministrin të reagojë, sepse ishte prekur personalisht. Koncerti në deponinë jolegale ishte një aksion shumë i suksesshëm, gjithashtu, sepse pas një kohe të shkurtër deponia jolegale është pastruar. Aksioni i tillë i turpëroi pushtetet lokale, të cilat në fillim reagueshan në mënyrë qesharake, duke u ankuar se muzikantët nuk janë nga Tetova.

Një aktivitet tjetër që shkaktoi reagime të mëdha ishte ekspozita e organizuar në bashkëpunim me Qendrën “LOJA”, ku janë shpallur premtimet e rreme të kryetares së komunës Teuta Arifi. Gjysmë ore më vonë ekspozita është ndërprerë nga sigurimi i kryetares së komunës, kurse reagueshan shumë

organizata, por edhe kryeministri i shtetit.

Një pjesë të aktiviteteve të veta *Eko Guerila* i ka zbatuar si guerilë e aksioneve artistike në hapësirë publike. Pse vendosët për një lloj të tillë veprimtarie?

Aksionet guerile tërhoqin vëmendje më të madhe dhe janë më kreative, prandaj e shfrytëzuam këtë model.

A sollën aksionet artistike në Tetovë ndryshime në qytet, madje edhe më gjerë?

Po, ndonjëherë kur i turpëroni publikisht pushtetet, ato ndërmarrin masa për ndryshim të situatës.

Si e shihni këtë formë të shprehjes së qytetarëve, aktivistëve, së bashku me artistët, kur bëhet fjalë për problemet lokale?

Konsideroj se aktivitetet e tilla janë shumë të nevojshme dhe duhet të inkurajohen. Besoj se organizatat kanë shumë njohuri, por nuk kanë guxim të mjaftueshëm.

Si e shihni të ardhmen llojit të tillë të aksioneve guerile?

Për shkak të faktit se janë shumë atraktive, konsideroj se edhe në të ardhmen do të ketë edhe më shumë aksione të tilla.

Të gjithë jemi Kezharovski

Vendndodhjet: Gjykata e Apelit, Shkup

Data: 20 janar 2015

Autor/ë: Platforma e Politikave Qytetare *AJDE!*

Gazetarët dhe qytetarët ishin mbledhur para Gjykatës së Apelit në Shkup për të protestuar kundër

dënimit me 2 vjet burg për gazetarin Tomislav Kezharovski. Nga gjykata, qytetarët u drejtuan për në ndërtesën e Qeverisë së Republikës së Maqedonisë. Anëtarët dhe aktivistët e *AJDE!* para gjykatës ata erdhën në një kolonë njëra pas tjetrës, me maska në fytyrat e gazetarit Kezharovski dhe balona të bardha në duar, në heshtje. Protestuesit e pranishëm thirrën “Ne jemi të gjithë Kezharovski”, “Nuk ka drejtësi, nuk ka paqe” dhe “Ne nuk jua japim juve”. Balonat e bardha me mesazhe të ndryshme u lëshuan në qiell përpara ndërtesës së qeverisë. Aktivistët e *AJDE!* në vetë protestën, filluan një veprim humanitar për të mbledhur fonde për familjen Kezharovski, e cila ishte në një situatë jashtëzakonisht të vështirë financiare.

AJDE! kërkon përgjegjësi nga autorët për vdekjen e Tamarës

Vendndodhjet: Ministria e Shëndetësisë, Shkup

Data: 19 shkurt 2015

Autor/ë: Platforma e Politikave Qytetare *AJDE!*

Anëtarët e *AJDE!* me maska të bardha në fytyrë, të veshur me të zeza, në një kolonë, dy nga dy, lëviznin nga Çarshia e Vjetër e Shkupit, përtej Urës së Gurit. Kolona qëndroi para Ministrisë së Shëndetësisë dhe në heshtje tregoi banderolën që kërkonte përgjegjësi për rastin në të cilin veprimet e papërshtatshme dhe të papërgjegjshme të Ministrisë së Shëndetësisë rezultuan në vdekjen e vajzës nëntë vjeçare Tamara. Përfaqësuesit e platformës deklaruan se “E simbolizojnë personalitetin dhe pamëshirshmërinë e institucioneve shtetërore”, *AJDE!*

kërkon dorëheqjen e Ministrit të Shëndetësisë dhe mbështet protestën “Kartoni të Kuq për Todorov” (*AJDE!* u bën thirrje të gjithë qytetarëve në Republikën e Maqedonisë të mos lejojnë që kjo viktimë e regjimit popullsitë të harrohet.) *AJDE!* u bën thirrje qytetarëve që të përçojnë me zë të lartë mesazhin se nuk duhet të ndodhë më kurrë që morali dhe politikat e shtrembëruara të kësaj qeverie të çojnë në fund të jetës së dikujt. “*AJDE!* të luftojmë për të drejtën tonë për drejtësi, të vërtetë dhe liri!”, teksti shoqërues i videos <https://www.youtube.com/watch?v=elTq1O7u1NM>

Performanca para MTV “AJDE!”

Vendndodhjet: Bulevardi “Goce Delçev” (para ndërtesës së Radio Televizionit Maqedonas), Shkup

Data: 28 shkurt 2015

Autor/ë: Platforma e Politikave Qytetare *AJDE!*

Anëtarët e Platformës e Politikave Qytetare *AJDE!*, të motivuar nga nevoja për t’i thënë publikisht Radios dhe Televizionit Maqedonas (MRT) se duhet të jetë një shërbim për qytetarët, dhe jo një megafon i qeverisë, organizuan një shfaqje proteste para Ndërtesës së MRT-së. Ngjarja filloi me rregullimin e karrigeve në të cilat anëtarët e *AJDE!* me syze rozë, duke treguar simbolikisht se stacioni i shërbimit publik po shfaqte informacione joreale, dhe më pas u këndua himni. Performanca vazhdoi me prishjen simbolike të diktatorit të medias të gjatë tre metra të prodhuar nga kartoni dhe heqjen e syzeve rozë të veshur nga pjesëmarrësit. Pas rënies së diktatorit simbolik të medias, gazetarët dhe

aktivistët civilë: Zoran Bojarovski, Saska Cvetkovska, Ines Efremova, Jana Kocevska, Kristina Lelovac dhe Biljana Bejkova, folën për lirinë e shprehjes, lirinë e medias, propagandën dhe rolin që duhet të ketë Radio dhe Televizioni Maqedonas, si shërbim transmetues publik për qytetarët.

Përqaftimi i tretë i QTQ

Vendndodhjet: Qendra Tregtare e Qytetit, Shkup

Data: 24 prill 2015

Autor/ë: Iniciativa “Unë e dua QTQ”

Në prag të referendumit të mbajtur më 26 prill 2015, i cili u përgjigj në pyetjen “A jeni në favor të ruajtjes së pamjes autentike të fasadës së Qendrës Tregtare të Qytetit?”, qytetarët “përqaftuan” QTQ për të tretën herë, duke anashkaluar krijimin e një mburoje të gjallë përreth. Pastaj u mbajt një koncert (interpretuar nga Ana Kostovska, grupi “Fleka”, Beni Shaqiri dhe Zlatko Origjanski) dhe folën profesorët Elizabeta Avramovska, Nikos Chausidis, Martin Gulevski, Misko Ralev, Nebojsa Viliç, regjisori Aleksandër Popovski dhe aktivisti Nikola Naumovski.

Më 5 prill 2017, Gjykata Kushtetuese miratoi një masë të përkohshme, gjegjësisht ndaloi idenë e Qeverisë për të veshur Operën dhe Baletin e Maqedonisë dhe Bibliotekën Universitare dhe QTQ në “barok”.

AJDE!: JO për ligjet antikushtetuese për honorarët!

Vendndodhjet: Para ndërtesës së Gjykatës Kushtetuese, Shkup

Data: 24 prill 2015

Autor/ë: aktivistë të Platformës së Politikave Qytetare *AJDE!*

Marshi i protestës filloi para Ministrisë së Financave dhe përfundoi para Gjykatës Kushtetuese të Republikës së Maqedonisë, në të cilën u parashtruan ankesa nga 6,400 qytetarë për të vendosur antikushtetutshmërinë e një pako ligjesh që rregullonin pagimin e kontributeve për profesionistë të pavarur.

Para Gjykatës Kushtetuese, aktivistët nga *AJDE!* vendosi një shkallë të madhe të kimit, në të cilën në njërin anë ishte imazhi i Nikola Gruevski, si mishërim i kimit, dhe në anën tjetër u paraqitën qytetarët. Aktivistët Jasmina Golubovska, Goce Markovski dhe aktorja Simona Spirovska u drejtuan para të pranishmëve. Gjatë marsit dhe prillit 2015, Platforma Qytetare *AJDE!* zbatoi një iniciativë në 15 qytete të vendit, e cila mundësoi mijëra qytetarë të bashkohen në aksionet e përbashkët dhe të shprehin revoltën e tyre kundër pakos së ligjeve që rrezikojnë barazinë e qytetarëve dhe të drejtat e tyre të punës.

Studentët mësojnë edhe pas orës 23:00

Vendndodhjet: Bul. "Aradhet Partizane", para Bibliotekës së Qytetit "Braka Miladinovci", Shkup

Data: 9 maj 2015

Autor/ë: Aktivistët e *Plenumit Studentor*

Një grup studentësh, anëtarë të *Plenumit Studentor*, u ulën me libra në duar dhe bllokuan rrugën për në hyrje të Bibliotekës së Qytetit "Braka Miladinovci" për gjysmë ore. Ky veprim gueril ishte një përgjigje ndaj sulmit të policisë në sallën e leximit më 5 maj pas orës 10 pasdite. Aktivistët shprehën mbështetjen e tyre për kolegët që përjetuan stres për shkak të ndërhyrjes së forcave speciale të policisë dhe për kolegët që u tërhoqën zvarrë, u fyen dhe një numër i tyre u lënduan.

Baroku vije nga afër

Vendndodhjet: Parku i Qytetit (Shadervani), restoranti, kafeneja në Debar Maalo, Teatri i *Komedisë*, Shkup

Data: 4 qershor 2015

Autor/ë: Lëvizja #Protestoj

Aktivistët të veshur me kostume barok bënë një seri fotografish të disa vende të caktuara në qytet dhe i postuan ato në rrjetet sociale, në mënyrë që të tregonin absurditetin e projektit "Shkupi 2014", mbi të cilin qeveria shpenzoi miliona, i cili u kap më gjallërisht nga Ministri i Financave Zoran Stavreski fjalë e famshme "Ne jemi të çmendur, ajo që po bëjmë është anormale, ne harxhojmë për çokolatë dhe nuk kemi bukë", në bisedat e përgjuara të publikuara nga LSDM dhe lideri Zoran Zaev. Në mbrëmje, aktivistët hynë në Teatrin e *Komedisë* gjatë shfaqjes "Lisistrata", me rolin kryesor të Jelena Zugic, regjisore dhe mbështetëse e politikave të Nikolla Gruevskit. Aktivistët ishin të veshur me kostume barok dhe me afishe në gojë që lexonin #Protestoj.

"Sytë e pemës"

Vendndodhjet: rr. Franklin Rusevelt, rr. "Ilindenska", Blvd., "VMRO", Shkup

Data: 25 qershor 2015

Autor/ë: Grupi aksionet e artit urban; Nikola Pisarev, Gjorgje Jovanović

Ky ishte aksioni i parë i artit urban, i ndjekur nga dhjetëra të tjerë, jo vetëm në Shkup, por në të gjithë vendin. Në disa pemë të mëdha në qendër të Shkupit u vendosën sy (plastikë, bojë nitro). Në një mënyrë humoristike, përmes mesazhit - "Pemët në Shkup kanë evoluar dhe sytë e tyre janë rritur, në mënyrë që ata të mund të shohin nëse vijnë për t'i prerë", autorët paralajmëruan për prerjen e intensifikuar të pemëve në qytet, e cila mori vend pa një plan të paraqitur publikisht dhe pa informuar qytetarët.

"Peshkaqenët në Vardar"

Vendndodhjet: bregu i lumit Vardar, lumi Vardar, Shkup

Data: 7 korrik 2015

Autor/ë: Grupi aksionet e artit urban; Nikola Pisarev

Pasi aktivistët vendosën pendët e "peshkaqenëve" në ujë në orët e para të mëngjesit, ata në mënyrë anonime dërguan informacion në media se peshkaqenë ishin pikasur në lumin Vardar. Informacioni u plotësua me foto dhe video të pendëve karakteristike që notonin në ujë. Veprimi ishte një koment për uzurpimin e hapësirës publike dhe lumit në qendër të qytetit me objekte nga "Shkupi 2014", si anijet gali dhe shelgjet - objekte që ishin vendosur direkt në lumë.

“Majmunët në palma”

Vendndodhjet: bregu i lumit Vardar, rr. “Metropolitani Teodosius Gologanov”, Shkup, Veles

Shtëpia e Kulturës “Marko Cepenkov”, Prilep,

Bregu i qytetit, Strugë

Data: 15 korrik 2015

Autor/ë: Grupi *aksionet e artit urban*

Aksioni i vendosjes së figurave (printime digjitale të foreksit) të majmunëve në palma në Shkup, Veles, Prilep dhe Strugë ishte një reagim ndaj shkeljes së Ligjit për Mbrojtjen e Llojeve Vendase nga shteti dhe shpenzimi i tepërt dhe i panevojshëm i parave publike. Qëllimi i këtij aksioni ishte t’u tregonte qytetarëve se për çfarë gjëra të panevojshme shpenzohen paratë e tyre. Palmat që në vitin 2015 ishin shpenzuar përreth 1 milion euro, pas pesë vitesh ato janë tharë dhe nuk ekzistojnë më.

“Orari i vozitjes së anijeve gali”

Vendndodhjet: Bregu i lumit Vardar, Shkup (afër anijeve gali), stacioni i autobusit

Data: 30 korrik 2015

Autor/ë: grupi *Aksionet e artit urban*

Aksioni ishte një reagim ndaj projektit “Shkupi 2014” dhe shkatërrimit të shtratit të lumit dhe bregut të lumit Vardar. Ishte prezantuar ideja groteske e ndërtimit të ndërtesave në formën e anijeve gali në Vardar. Duke vendosur tabela (3 dërrasa) dhe afishe (numër më i madh) me orare (destinacionet: Pogradec, Selanik, Pustec) në mënyrë humoristike u theksua absurditeti i galive të palëvizshme. Ideja e

këtij veprimi ishte të tregonte jo-funksionalitetin e rregullimit urban të shtratit të lumit dhe bregut të lumit Vardar dhe shpenzimin e parave publike.

Hapja e festivalit AKTO

Vendndodhjet: Shirok Sokak, Manastir

Data: 14 gusht 2015

Autor/ë: Ivan Jercic, aktor, pjesëmarrës në festivalin, aktivistë

Në hapjen e edicionit të dhjetë të festivalit të arteve bashkëkohore AKTO, aktori Ivan Jercic interpretoi shfaqjen “Bitolski Gibanja”, kur ecte në rrugë, ka recituar drejtimin e aktorit Stevo Zhigon para studentëve në Beograd në 1968, në të cilën citon Robespierre nga shfaqja e Bihner “Vdekja e Dantonit”. Një pjesë e fjalimit shfaqet në filmin “Lipanska Gibanja” (“Lëvizjet në qershor”) nga Zhelimir Zhilnik. “Armiqtë tanë të brendshëm na detyrojnë në dobësi. Ata duan të privojnë njerëzit nga armët dhe fuqia e tyre. Arma e shtetit është frika, forca e shtetit është morali, sepse frika pa atë shkatërrohet, dhe morali pa atë është i gjithëfuqishëm”. Pjesëmarrësit e festivalit, aktivistë dhe qytetarë, e ndoqën atë në një procesion proteste. Të njëjtin vit në Shtip, të njëjtën performancë, në kuadër të AKTO-s, e interpretoi aktorja Sanja Arsovska.

Leximi i Kushtetutës

Vendndodhjet: Shirok Sokak (përballë Shtëpisë së Oficerëve), Manastir

Data: 16 gusht 2015

Autorë: Zharko Trajanoski dhe grupet e aktivistëve ad hoc

Në kuadër të programit të edicionit të dhjetë të festivalit të artit bashkëkohor

AKTO, u mbajt një grup lexues: Kushtetuta e Republikës së Maqedonisë me Zharko Trajanoskin, si pjesë e projektit “Bibliotekat e gjalla” - arkivat e mosbindjes civile. Aktivistët të ulur në një rreth në rrugë lexojnë me zë të lartë nenet e Kushtetutës, të cilat në atë kohë u shkelën nga Qeveria dhe Presidenti. Gjorge Jovanović interpretoi një performancë “Dëgjoni mirë, ne do të lexojmë nga Kushtetuta e Republikës së Maqedonisë!”

Veshë të mëdhenj dhe një sy gjigant përgjuan dhe vështruan nëpër Shkup

Vendndodhjet: para Qeverisë, para selisë së VMRO-DPMNE, para Zyrës së redaksisë *Fokus, Komitetit të Helsinkit për të Drejtat e Njeriut*, Komuna e Qendrës, *Qendra Informativ e BE-së*, Shkup

Data: 16 tetor 2015

Autor/ë: aktivistë nga Fondacioni *Metamorfosis* dhe Koalicioni *Qytetarët për Maqedoninë*

Aktivistët maskuan veten si “veshë dhe sy të mëdhenj”, duke tallur skandalin e përgjimeve në Maqedoni. Ata në mënyrë simbolike përgjuan mediat kritike dhe organizatat e shoqërisë civile, të cilat kritikuan politikën e qeverisë dhe partisë në pushtet. Aksioni filloi para ndërtesës së Qeverisë dhe para selisë së partisë VMRO-DPMNE, ku aktivistët simuluan “punën” e “veshëve të mëdhenj dhe syrit”. Qëllimi i aksionit ishte të tregonte përmes parodisë se si institucionet qeveritare monitoruan në mënyrë të paligjshme më shumë se 20,000 qytetarë, përfshirë qindra gazetarë dhe aktivistë të shoqërisë civile, siç u zbulua

nga “bombat” politike të njoftuara nga opozita e atëhershme. Aksioni ishte pjesë e nismës “Liri në vend të frikës”, në mbështetje të lirisë së shprehjes, në krahasim me mbikëqyrjen.

“Biçikleta: Intervenim për të rritur sigurinë e çiklistëve”

Vendndodhjet: rr. “Orce Nikollov”, rr. Franklin Rusevelt, Blvd. “8 Shtatori”, Shkup

Data: 11 nëntor 2015

Autor/ë: grupi *Aksionet e artit urban*

Të udhëhequr nga fakti se viti 2015 kishte bilancin më të zi për çiklistët si viktima të aksidenteve të trafikut në Shkup, autorët synuan aksionin për të përmirësuar infrastrukturën e çiklizmit në Shkup. Veprimi përbëhej nga biçikleta fluoreshente të bëra në mënyrë skulpturore me silueta njerëzore me mesazhet: “Ku duhet të ngas?”, “Shkupi është qyteti im!” dhe “Sa viktima tjera?” Në të njëjtën kohë, ndërhyrja ishte një kujtesë e premtimeve të autoriteteve të qytetit se ata do të ofrojnë siguri më të madhe dhe të shënojnë korsi të biçikletave. Figurat e montuara të biçikletave qëndruan në vendin për tre muaj pas instalimit të tyre.

Kundër femeicidut

Vendndodhjet: *Sheshi “Makedonija”, Shkup*

Data: 25 nëntor 2015

Autor/ë: Aktivistë për të drejtat e grave

Të veshur me të bardha, me plagë të përgjakshme nga dhuna ose vrasja e personave dhe trupave, aktivistët protestuan kundër vrasjes

së femrës dhe dhunës ndaj grave, e cila nuk duhet të mbetet një “çështje private”! Fushata u mbajt nën moton: #ZëKundërDhunës #365DitëAktivizëm.

Radio Shkupi i Lirë

Vendndodhjet: Galeria mobile/ montuese, Parku i Frankofonisë, Shkup

Data: 1 dhjetor 2015 - 30 qershor 2016

Autor/ë: Gjorgje Jovanoviç.

Radio *Shkupi i Lirë* ishte një projekt radio interaktiv në internet, programi i të cilit u transmetua në www.radiomof.mk. Radioja u krijua në protestë të shtypjes së përgjithshme të lirisë së shprehjes dhe mendimit; marginalizimi i artit bashkëkohor, nga njëra anë, dhe manipulimi i artit dhe përmbajtjes kulturore nga regjimi në procesin e rikrijimit të politikave të identitetit, nga ana tjetër. Galeria mobile/ montuese, për nevojat e këtij projekti, u shndërrua në një objekt (skulpturë) - radio marrës, dhe brendësia e galerisë u adaptua në një studio. Ndërhyrja skulpturore në vetvete ishte një përgjigje autoriale personale ndaj mega projektit skandaloz “Shkupi 2014”, i cili jo vetëm që transformoi pikat kryesore të Shkupit, por gjithashtu synoi të fshijë shumë ndërtesa dhe peizazhe urbane nga kujtesa kolektive e njerëzve. Radio *Shkupi i Lirë* hapi një platformë artistike për bashkimin e artistëve vizualë, muzikantë, teoricienë, sociologë, studentë, punëtorë, aktivistë dhe qytetarë, ku të gjithë mund të shprehnin mendimet dhe pikëpamjet e tyre dhe të flisnin për problemet që kanë lindur që nga ajo kohë si dhe kriza politike dhe ekonomike. Në formën e intervistave, muzikës, diskutimeve, analizave dhe

shfaqjeve në radio, ky projekt, përveç aspekteve të tjera, synoi të rimendojë formatin e radios dhe të zhvillojë një qasje tjetër ndaj medias si hapësirë për lirinë e fjalës dhe mendimit.

Turneu “Leksioni i Pa Mësuar” - Kunstwerkstadt

Vendndodhjet: Salla “Beli Mugri”, Veles

Data: 9 dhjetor 2015

Autor/ë: Grupi teatorr amator *Kunstwerkstadt*

Grupi amator i teatrit *Kunstwerkstadt* filloi karvanin teatorr në shfaqjen “Leksioni i pa mësuar”, i cili ishte zbatuar në 5 qytete: Veles, Negotinë, Strugë, Tetovë dhe Shkup. “Leksioni i pa mësuar” bazohet në tekstet “Këngëtarja tullace” dhe “Mësimi” nga Ezhen Jonesko. *Kunstwerkstadt* është një grup entuziastësh dhe aktivistësh të rinj, të cilët vepronin brenda Klubit të Medias/Artit Shkup në kuadër të Forumit Rinor Arsimor. Filloi si një ide e dy personave, dhe u rrit në një shoqëri (pa kufij) të krijimtarisë, angazhimit dhe të menduarit kritik të të rinjve. Grupi filloi të punojë në shkurt 2014, si një punëtor interaktive për performancë dhe shfaqje në disa ngjarje, si “Kush ka frikë nga heshtja e keqe?”, Konferenca për mediat sociale dhe aktivizmi „Engage“, Skopje Creative Hub, okupimi i UKIM “Zona Autonome”, si dhe shfaqje të pavarura të shfaqjeve të tyre.

Mushkëritë para Qeverisë

Vendndodhjet: para ndërtesës së Qeverisë, Shkup

Data: 28 dhjetor 2015

Autor/ë: *Eko Gerilla*, eko-aktivistë

Një protestë masive u mbajt kundër ndotjes së ajrit të prodhuar nga *Jugohrom*. Para gardhit që rrethonte qeverinë, aktivistët vendosën mushkëri të mëdha për të treguar gjendjen alarmante të ndotjes së ajrit.

VITI 2016

“Sa këpucë mbetën të pa veshura!”

Vendndodhjet: Para ndërtesës së Qeverisë

Data: 13 shkurt 2016

Autor/ë: Aksioni qytetar “Ne meritojmë më mirë”

Pas thirrjes së “Ne meritojmë më mirë!” në rrjetet sociale, më shumë se një mijë këpucë ishin rreshtuar në rrugë para Qeverisë, duke kujtuar qeverinë të gjithë atyre që emigruan nga Maqedonia në kërkim të një jete më të mirë, dhe të cilat tregojnë shifrat zyrtare për rreth 600,000 njerëz. Varfëria, papunësia, heqja e lirisë, presioni, frika, ajri i ndotur, arsimit i kontrolluar dhe kolapsi e sistemit të kujdesit shëndetësor janë arsyes kryesore të eksodit nga vendi. Qytetarët e mbledhur i rrëfenin njëri-tjetrit dhe mediave për fëmijët, të afërmit dhe miqtë e tyre që u larguan nga vendi.

Shfaqja “Teletabisi”

Vendndodhjet: Klubi *GEM*, Çarshia e Vjetër, Shkup

Data: 23 shkurt 2016

Autor/ë: Teksti dhe regjia: Jugoslav Petrovski, ekipi i aktorëve: Simona Spirovska, Goran Nikov, Sasho S. Ristovski

“Teletabisi” ishte zhvilluar si premierë në Klubi *GEM*, ku për herë të parë u luajt një shfaqje teatrore. Bëheshe fjalë për një satirë e ashpër politike që flet në një gjuhë teatrale të drejtpërdrejtë dhe joformale. “Kritika e diktaturës ekzistuese në Maqedoni, gjallërimi i shoqërisë sonë anemike, duke treguar drejtpërdrejtë degradimin e të drejtave dhe lirive të njeriut për arsye të ndryshme të ekzistencës në Maqedoninë e sotme. Theks i veçantë në shfaqje vihet në manipulimin dhe abuzimin e mediave për të kontrolluar masat e gjera “(grupi Teletabisi <https://okno.mk/node/53689>).

Oda për carin Nikolas

Vendndodhjet: para Gjykatës Kushtetuese të RM, Shkup

Data: 29 shkurt 2016

Autor/ë: Jugoslav Petrovski, autor i tekstit, shfaqje Simona Spirovska, aktore, organizatë Platforma për politika Qytetare *AJDE!*

Në protestën para Gjykatës Kushtetuese të RM kundër faljes së mashtimeve zgjedhore dhe krimeve të tjera të rënda, të organizuar nga Platforma për Politika Qytetare *AJDE!*, Aktorja Simona Spirovska interpretoi satirikën “Ode për carin Nikolas” nga dramaturgu Jugosllav Petrovski. E njëjta shfaqje ishte performuar më 18 prill 2016, para Parlamentit të

Republikës së Maqedonisë. (video https://www.youtube.com/watch?v=_cBae8vfhEs)

“Monumenti i Diazepamit”

Vendndodhjet: Stacioni i autobusit afër *Kim*, Bunjakovec, Shkup

Data: 16 mars 2016

Autor/ë: grupi *Aksionet e artit urban*

Në shpjegimin e tyre për këtë aksion, aktivistët thanë se ishte një reagim ndaj informacionit në lidhje me përdorimin e madh të qetësuesve nga qytetarët e Maqedonisë. “Depresioni i përgjithshëm në shoqërinë maqedonase ishte arsyeja e veprimit urgjent të quajtur ‘Monumenti Diazepamit’, i cili u frymëzua nga fakti se ky qetësues është ilaçi i dytë më i shitur në Maqedoni, i përdorur nga pothuajse gjysma e popullsisë. Duke pasur parasysh situatën në vend, kjo nuk është befasi. Ndërhyrja është bërë sepse kjo tendencë është në rritje, dhe supozohet se në vitin 2015 numri i recetave të realizuara tejkaloi numrin e 2 milion (paketave), dhe të paktën 500,000 pako u blenë privatisht” (<https://a1on.mk/macedonia/foto-sepojavi-spomenik-na-dijzapamot/>).

“Pacman mbron Aerodromin”

Vendndodhjet: Vendbanimi Ostrovo, Komuna e Aerodromit, Shkup

Data: 21 mars 2016

Autor/ë: grupi *Aksionet e artit urban*

Aksioni ishte zbatuar pasi Plani i Detajuar Urbanistik (DUP) për vendbanimin Ostrovo, në komunën Aerodrom të Shkupit, u miratua në një procedurë urgjente dhe jotransparente.

Ideja e aksionit ishte që të gjallërohej publiku për DUP-in problematik dhe të ndikohej në Komunën e Aerodromit që të kthente DUP-in e diskutueshëm në përfundim dhe të merrte parasysh kërkesat e banorëve për hapësirë publike dhe zona të gjelbra me cilësi më të mirë.

“Tualete barok për kafshët shtëpiake”

Vendndodhjet: Parku i Qytetit, Shkup

Data: 25 mars 2016

Autor/ë: grupi *Aksionet e artit urban*

Aksioni u krye si reagim ndaj zgjidhjes së keqe ligjore - për të gjobitur pronarët e kafshëve shtëpiake, kafshët shtëpiake të cilëve kryejnë nevoja fiziologjike në hapësirën publike, me një gjobë prej 50 eurosh, në kushtet kur as qyteti dhe as komunat nuk kanë rregulluar hapësira për këtë qëllim. “Në bashkëpunim me pronarët e kafshëve shtëpiake, ne vendosëm të kryejmë një aksion për vendosjen e tualeteve/shtyllave të specializuara për kafshët shtëpiake në stilin barok, për të shpëtuar qytetarët nga shpenzimet e panevojshme dhe të papritura” (teksti nga *Aksionet e artit urban* <http://creativeactivism.mk/2016/03/25/barokni-vc-i-a-za-domashni-milenici/>)

“Peshkimi në vrima në rrugë në Veles”

Vendndodhjet: rr. “Pavel Shatev” në vendbanimin Tunel, Veles

Data: 28 mars 2016

Autor/ë: grupi *Aksionet e artit urban*

Vetëm dy kilometra nga qendra e Velesit, pas çdo shiu në rrugë, formohet një liqen i tërë. “Për të ndihmuar qytetarët dhe për të bërë problemin të

dukshëm, vendosëm që nëpër vrima, të cilat në disa vende janë të thellë gjysmë metri, të zhvillojmë garën e parë lokale në peshkimin e vrimave të qytetit” (Aksionet e artit urban). Qytetarë dhe peshkatarë sportivë gjithashtu morën pjesë në aksion. Për qëllime të konkursit, vrima ishte e pajisur me dy ekzemplarë krapit, të cilët më vonë u lëshuan në ujërat e Liqenit Mlladost. Shumë shpejt pas këtij aksioni, qeveria lokale asfaltoi rrugën.

Revolucioni laraman

Vendndodhjet: Qytetet në Maqedoni

Data: 12 prill - 26 shtator 2016

Revolucioni Laraman ishte një lëvizje masive proteste që filloi si rezultat i vendimit të Presidentit Gjorge Ivanov për të deklaruar abolicionin e 56 politikanëve të dyshuar dhe të akuzuar në hetimin për përgjimet e paligjshme.

Më 15 prill, për herë të parë u hodh bojë në fasadën e “Porta Makedonija” në Shkup, në reagim ndaj protestuesve sepse policia u bllokoi rrugën. Pastaj u bë një simbol i njohur i Revolucionit Laraman.

Aktivistë nga lëvizje dhe shoqata të ndryshme dhe qytetarë, çdo ditë katapultonin balona plot ngjyra në fasadat e ndërtesave “barok” dhe monumenteve të projektit “Shkupi 2014” dhe në ndërtesat administrative - institucione, simbole të politikave të këqija, në qytete të tjera në vendi.

18 prill 2016 - Aktivistët e Revolucionit Laraman, në emër të të gjithë viktimave të regjimit, ngjyrosën ujin në shatërvanin përreth monumentit “Luftëtar mbi kalë” me të kuqe.

5 maj 2016 - Në pllakat e Sheshit “Maqedonia” në Shkup, aktivistët e Revolucionit Laraman shkruan

“Vrasës” me të kuqe dhe bënë shenja dore të kuqe që simbolizojnë “duart e gjakosura të regjimit”, duke shënuar saktësisht një vit pas kur në bombat publiku dëgjoji të vërtetën për vrasjen e Martin Neskovskit dhe afërsisht pesë vjet pas vrasjes së tij.

16 maj 2016 - para Parlamentit të Republikës së Maqedonisë u vendos një “monument” - lavatriçe e improvizuar, në të cilat ishte shkruar mesazhi: “Pastrimi i parave 24/7. Qeveria e Republikës së Maqedonisë”. Simbolikisht, makina u vu në përdorim nga gazetarja Saska Cvetkovska. Makina e bërë nga kartoni, pas fjalimeve të folësve, ishte ngjyrosur me ngjyrat e Revolucionit Laraman.

24 maj 2016 - Protestuesit mbanin figura të bëra nga kartoni me personazhet e Sasho Mijalkov dhe Gordana Jankulovska, të mbyllur pas hekurave në burg.

6 qershor 2016 - *Sheshi “Makedonija”* u ngjyros me të kuqe, duke simbolizuar gjakun e Martin Neskovskit, i cili u vra në atë vend pikërisht pesë vjet më parë (6 qershor 2010).

26 shtator 2016 - para Parlamentit të RM-së u mbajt protesta e fundit e revolucionarëve laraman, të cilët mbajtën pishtarë të ndezur rreth mesazhit të shkruar në asfalt “Koha juaj ka kaluar - PSP o'clock”. Gjatë të njëjtës ditë, Gjykata Penale *Shkupi 1* u ngjyros në një aksion gueril.

Përveç rrugëve, Revolucionit Laraman zuri edhe hapësirën e rrjeteve sociale dhe ishte frymëzimi për prodhimin e zgjidhjeve të ndryshme grafike për afishe, ftesa, fletushka, bluza, etj., si dhe aksione në internet.

“Nuk ka kallam, nuk ka paqe!”

Vendndodhjet: Vija bregdetare e liqenit në qendër të Strugës

Data: 2 qershor 2016

Autor/ë: grupi *Aksionet e artit urban*

Një aksion në mbështetje të eko-aktivistëve që luftojnë për mbrojtjen e brigjeve të Liqenit të Ohrit, i cili përbëhej nga një instalim lundruer i krijuar nga 4 figura mjellmash që notonin në sipërfaqen e liqenit dhe mbanin parulla në shpinat e tyre ku shkruhej: “Nuk ka kallam, nuk ka paqe!”. Aksioni ishte gjithashtu një reagim ndaj shkatërrimit të bregut të Liqenit të Ohrit.

“Shtylla e së vërtetës e Arsenit” në Gjevgjeli

Vendndodhjet: Sheshi i Qytetit “Marshal Tito”, Gjevgjeli

Data: 14 qershor 2016

Autor/ë: Iniciativa Qytetare *Arsena*, Qendra për Arte Bashkëkohore - Shkup

Në qendër të qytetit u promovua “Shtylla e së vërtetës e Arsenit”, një lloj shtylle turpi e cila tregoi rezultatet e analizës së sasisë së arsenit në ujin e Gjevgjelisë. Nikola Pisarev dhe Jovanka Dojranlieva, zëdhënëse e Nismës Qytetare *Arsena*, folën në promovimin e shtyllës, duke theksuar se u zbuluan sasi të mëdha të elementit helmues - nga 14.56 mikrogram për litër ujë në 2013 në 21.3 mikrogram arsen në prill të vitit 2016.

Rekordi Botëror Guinness: Reagimi ndaj vonesave rekord në ndërtimin e rrugëve

Vendndodhjet: rr. “Rudi Çajavec”, vendbanimi Star Aerodrom, Shkup

Data: 15 qershor 2016

Autor/ë: grupi *Aksionet e artit urban*

Tabelat e informacionit në formën e Rekorderve Botërore Guinness lshin ngritur në një rrugë, e cila ka qenë në rindërtim për më shumë se një vit. Aktivistët i dhanë mirënjohje Komunës së Aerodromit për vonesën më të madhe në rindërtimin e një rruge. Tabelat u krijuan sipas modelit të rekordeve të vërteta botërore Guinness.

Limonadë me arsen në vendkalimin kufitar “Bogorodica”

Vendndodhjet: Vendkalimi kufitar “Bogorodica”, Gjevgjeli

Data: 26 qershor 2016

Autor/ë: Iniciativa Qytetare *Arsena*

“Ju jeni duke hyrë në qytet me ujë që përmban arsen. Arseni është një helm që vret ngadalë por me siguri!” - me këtë mesazh, aktivistët e nismës civile *Arsena* i mirëpritën turistët në vendkalimin kufitar “Bogorodica” në hyrje të Maqedonisë. Turistët që nuk janë të interesuar për limonadën me arsen gjithashtu morën fletushka paralajmëruese për cilësinë e ujit dhe një shishe me ujë të pijshëm të paketuar. Në këtë mënyrë, aktivistët dëshironin të tregonin se çështja e arsenit në ujin e Gjevgjelisë mund të kishte pasoja më të gjera ekonomike.

“Shenjat në rrugë me numrin e personave të shpërngulur në rajonin Reka-Dibër”

Vendndodhjet: f. Rostushë

Data: 1 gusht 2016

Autor/ë: grupi *Aksionet e artit urban*

Aksioni ishte kushtuar informimit të publikut për trendin e shpërnguljes masiv në rajonin Dibër-Rekë, i cili është një nga më të prekurit në Maqedoni. Pothuajse 50 përqind e popullsisë së përgjithshme është duke punuar përkohësisht jashtë vendit. Të udhëhequr nga këto të dhëna, Autorët me tabela të shenjave në rrugë i kujtuan publikut këto numra goditës, në mënyrë që të hapnin një debat mbi shkallën e madhe të emigrimit në Rajonin e Rekës dhe Dibërës.

“Kositës të barit dhe shkurre në rrugët në Maqedoninë Perëndimore”

Vendndodhjet: Drejtime në rrugë në Maqedoninë Perëndimore (Gostivar - Strazhë - Ohër, Mavrovë - Dibër dhe Tetovë - Gostivar)

Data: 6 gusht 2016

Autor/ë: grupi *Aksionet e artit urban*

Dhjetëra silueta skulpturore në formën e punëtorëve që kositin barin ishin vendosur përgjatë rrugës. Ideja për këtë aksion vjen nga fakti se në shumë rrugë, si në autostrada dhe magjistrale, në verë, bari i gjatë dhe shkurret në zonën pranë rrugës nuk priten. Përveç faktit që pengojnë komunikimin me automjete dhe zvogëlimin të dukshmërisë, ato rrezikojnë seriozisht sigurinë e pjesëmarrësve në rrugë.

“Ujë nga bunari për Gjevgjelinë”

Vendndodhjet: Gjevgjeli

Data: 25 shtator 2016

Autor/ë: grupi *Aksionet e artit urban*, Iniciativa Qytetare *Arsena*

Aksioni për ndërtimin e një bunari u frymëzua nga fakti se Komuna e Gjevgjelisë (edhe pse buxheti ka premtuar dhe siguruar para) për tre vjet nuk filloi gërmimin dhe ndërtimin e bunarëve të reja të furnizimit me ujë në lokalitetin Moin, afër qytetit, i cili duhet të zgjidhte problemin me praninë e tepruar të elementit helmues arsen në ujin e Gjevgjelisë, i cili përmbante 113 përqind më shumë arsen sesa lejohej nga OBSH.

“Shënimi i vrimave më të thella të shahaktave”

Vendndodhjet: rrugët, Shkupi

Data: 28 shtator 2016

Autor/ë: grupi *Aksionet e artit urban*

Aksion kushtuar infrastrukturës së dëmtuar në Shkup. “Në Maqedoni, është fanta-shkencë të bëhet një shahtë i barabartë me asfaltin. Të udhëhequr nga kjo ide, ne shënuam thellësitë e vrimave në shahtat në rrugët e Shkupit. Rezultatet ishin mahnitëse: vrima më e thellë ishte 16 cm dhe dalja më e lartë 14 cm, të dyja të mjaftueshme për të dëmtuar një makinë mesatare. (teksti i *Aksionet e artit urban* <http://creativeactivism.mk/2016/09/28/obelezhuva-e-na-na-dlabokite-dupki-od-shahti/>).

Koncert protestues në deponinë në Tetovë

Vendndodhjet: Deponi, Tetovë

Data: 3 tetor 2016

Autor/ë: *Eko Gerilla*, muzikantë

Protesta e muzikantëve nga Tetova kundër ndotjes nga deponia ilegale ishte organizuar pikërisht në vendin ku grumbullohen mbeturinat në hyrje të qytetit. Dy artistë nga Tetova, duke interpretuar suitën “Ajër” nga Bah, simbolikisht kërkuan ajër më të pastër për tetovarët. Protesta ishte organizuar nga *Eko Gerilla* në prag të festivalit të filmit “Tiff ODA”, kur një numër i madh artistësh pritej të ishin të pranishëm në Tetovë.

“Ndihma e parë për terrenet e lojërave për fëmijë në Shkup”

Vendndodhjet: 4 terrene lojërash në Komunën e Çairit dhe në Komunën e Qendrës, Shkup

Data: 8 nëntor 2016

Autor/ë: grupi *Aksionet e artit urban*

Aksioni synon të përmirësojë kushtet e terreneve të lojërave për fëmijë në Shkup. Ideja për këtë aksion dhe ndërhyrje në 4 terrene sportive publike ishte tërheqja e vëmendjes së qytetarëve dhe mediave për kushtet e tmerrshme të shumë terrene të lojërave në Shkup. Terrenet e lojërave janë një mjedis i rrezikshëm për të luajtur fëmijët, plot me elementë të dëmtuar që mund të lëndojnë lehtë fëmijët. Për këtë aksion, dollapët e ndihmës së shpejtë (dollapët e bardhë prej metali me një kryq të madh të kuq, plot me pajisje mjekësore urgjente) u vendosën në katër terrenet e lojërave

më të dëmtuara dhe të rrezikshme në Shkup. Pas aksionit, komunat e Qendrës dhe Çairit njoftuan se do të fillojnë rindërtimin e terreneve të lojërave që ishin shënjestruar me këtë aksion.

Kavanoza me ajër të pastër nga Pelisteri

Vendndodhjet: Shirok Sokak, Manastir

Data: 13 dhjetor 2016

Autor/ë: Organizata qytetare *Për ne bëhet fjalë*

Përqendrimet e larta të grimcave kancerogjene PM në Manastir i frymëzuan aktivistët të shpërndanin kavanoza plot me ajër të pastër nga Pelisteri për bashkëqytetarët e tyre. Me banderolën “Ne dhurojmë ajër të pastër nga Pelisteri”, organizata *Për ne bëhet fjalë* alarmoi për situatën me ajrin e ndotur në qytetin e tyre.

Kabina për frymëmarrje në Shkup

Vendndodhjet: Qendra tregtare *Bunjakovec*, tregu në Aerodrom, Shkup

Data: 23 dhjetor 2016

Autor/ë: Grupi *Aksionet e artit urban*

Në mbështetje të përpjekjeve të qytetarëve dhe organizatave mjedisore për të zgjidhur problemin e jashtëzakonshëm të ndotjes në Shkup, ekipi i *Aksionet e artit urban* në dy vende në qytet ngriti “kabina” të kartonit me tuba dhe çanta me fjalët “Ajër i pastër malor” për frymëmarrje. Ata thanë se përmes këtij aksioni duan të ndihmojnë qytetarët që të paktën pak të marrin frymë.

“Piter Pan dhe Tringëllima fluturojnë në Parkun e Frankofonisë”

Vendndodhjet: Parku i Frankofonisë, Shkup

Data: 29 dhjetor 2016

Autor/ë: grupi *Aksionet e artit urban*

Aksion për të tërhequr vëmendjen e publikut ndaj pemëve të sëmura dhe të dëmtuara në Shkup. Siluetat fluturose të Piter Pan dhe Tringëllima ishin varur me tela të padukshëm najloni në pemë të larta dhe dhanë efektin se ata në të vërtetë po fluturonin në park. Ideja për këtë veprim ishte të tërhiqte vëmendjen tek pemët e vjetra dhe të dëmtuara në parqet e qytetit, sepse Shkupi është një nga qytetet më të ndotura në Evropë, dhe autoritetet e qytetit nuk u kushtuan asnjë vëmendje pemëve. Pemët e vjetra shpesh harrohen dhe kanë nevojë për kujdes të veçantë. “Çështja e pemëve në Shkup është ndër çështjet më të rëndësishme lokale, sepse në vitet e fundit pothuajse gjysma e pemëve janë prerë për të siguruar vendet e reja të ndërtimit.”

Filip Jovanovski

Në cilat aksione aktivistike artistike jeni marrë pjesë dhe/ose i keni iniciuar

Mora pjesë në aksionet me “Shkupjanët këndojnë” që në fillim. I xhirova aksionet që i kishim njëherë në javë në hapësirat publike ku këndonim këngë të njohura në kor me tema që ishin reagim ndaj politikave të pushtetit të atëhershëm.

Gjithashtu, mora pjesë në formimin e Iniciativës “Sheshi Liria” (më vonë OJQ), iniciativë e cila u zhvillua si reagim

ndaj idesë për ndërtim të objektit fetar në sheshin kryesor në Shkup. Atëherë (28.03.2009) studentët që protestuan paqësisht kundër kësaj ideje janë sulmuar fizikisht nga një grup qytetarësh i organizuar mirë që kishte ardhur enkas nga qytetet e tjera në shesh. Në fillim, me iniciativën “Sheshi Liria” filluam mjaft aksione në hapësirë publike. Vetëm dy javë pas rrahjes së studentëve në shesh, më 11.04.2009, organizuam protestë për mbrojtjen e të drejtës së protestës. Pastaj organizuam protestën e parë kundër projektit “Shkupi 2014” dhe një sërë aksionesh të tjera të padukshme siç ishte shkarravitja e parullave murale nacionaliste nëpër qytet, vendosjen e transparentëve me titull “ARKITORTURA” në vende të caktuar në qytet, pastaj aksionin “Demir Kapija Triumfale” në vendet ku ishin vendosur tarabat për ndërtimin e kapisë triumfale, bëmë aksion për shkrimin e parullave murale me mesazhe kundër ndërtimit të projektit “Shkupi 2014”. Mora pjesë në përpilimin dhe realizimin e aksionit “Marshi i kubeve” të iniciativës “Sheshi Liria” dhe “Shkupjanët këndojnë” që nënkuptonte reagim ndaj propozimit të kryetarit të atëhershëm të Qytetit Shkup, Koce Trajanoski, të kthejë kalldrëmin në shesh (kjo ndodhi në dhjetor të vitit 2009). Bëmë kube të mëdha prej kartoni të cilat ua kemi shpërndarë qytetarëve dhe në formë marshi nga sheshe deri në zyrat e kryetarit të Qytetit Shkup, bëmë shëtitje me qytetarët me kube kartoni në kokë, shëtitja e kubeve që protestojnë dhe aty kënduam një këngë të përgatitur në mënyrë speciale për kryetarin.

Të gjitha këto aksione janë të paparalajmëruara, guerilë, në kohën kur kjo gjë ishte shumë e rrezikshme, sepse i gjithë aparati shtetëror ishte i

përkushtuar që ta arsyetojë dhunën të cilën pushteti e zbatonte për ndërtimin e projektit “Shkupi 2014”. Nuk mund as të flitej kundër këtij projekti, kurse ne e shpërhapnim ZËRIN (ky është titulli i Manifestit të iniciativës “Sheshi Liria” i botuar në “okno”). E gjithë kjo është në periudhën 2009-2010. Që në atë kohë kemi bërë thirrje se çfarë na pret.

Me zmadhimin e represionit shoqëror zmadhohej gjithnjë edhe më shumë edhe nevoja për shoqërim. Në vitin 2012, me një grup artistësh (Igor Toshevski, OPA/Silobodanka Stevçevska dhe Denis Saraginovski, Gjorgje Jovanoviq, Vlladimir Jançevski dhe Nikolla Uzunovski) e formuam iniciativën e artistëve KOOPERIM (KOOPERACIJA) si reagim ndaj politikës së atëhershme të institucioneve kulturore shtetërore të cilat ishin të paarritshme për ekspozim. Me KOOPERIMIN bëmë një sërë aksionesh (ekspozita, ligjërata, intervenime) në hapësirën publike në një periudhë intensive prej tri vitesh (prill 2012 - mars 2015).

Në vitin 2013, së bashku me Asociacionin e arkitektëve dhe disa aktivistëve individualë e formuam iniciativën E DUA QTQ, iniciativë për mbrojtjen e Qendrës tregtare të qytetit në Shkup nga barokizimi dhe shkatërrimi i tërësishëm i pamjes së saj arkitektonike. Tubimi i parë i madh E DUA QTQ-ndodhi më 14.6.2013 kur për një ditë mblodhëm mbi 5000 nënshkrime për mbështetje. Filluam të organizojmë edhe përqafim kolektiv të objektit. Kishim llogaritur se për një rreth të përfshirjes së objektit na nevojiten 1200 qytetarë të cilët mbahen për dore dhe janë mburojë e gjallë, “fasadë” nga qytetarët të cilët simbolikisht do të dëshmojnë/dëshmojnë se e mbrojmë të drejtën

e qytetit, të drejtën e vetë objektit të QTQ-së, i cili me konceptimin e vet arkitektonik edhe vetë përmban 70% hapësirë publike. Në këtë aksion bëmë tre rrrathë qytetarësh rreth QTQ-së, domethënë kishim përafërsisht rreth 4000 njerëz në protesta. Kjo energji e fuqishme dhe ky impuls më vonë vazhdoi me një seri aktivitetesh ku janë përfshirë qytetarët në dy vitet e ardhshme. Me iniciativën E DUA QTQ-në organizuam aksione në hapësirën para objektit ku mbanim forume të qytetarëve të cilët flasin mbi rëndësinë e objektit, pastaj mbajtëm konferencën 111 TEZA PËR QTQ-në (me (FR-U) nga e cila botuam libër me 111 teza nga qytetarë të ndryshëm, profesionalistë nga kjo fushë mbi rëndësinë e objektit. Në këtë aksion afatgjatë kemi dhënë argumente serioze. Ka vijuar mandej aksioni i madh dimëror më 28.12.2014 me titull “Në vitin e ri me QTQ-në e mirë të vjetër”, kurse këtë herë bëmë aksion për ngrohjen e QTQ-së dhe sipas shembullit të përqaimit, qytetarët e rrethuan objektin me shkopinjtë të shndritshëm të vitit të ri. Binte borë, qyteti ishte i bllokuar, kurse ne mblodhëm mbi 2000 qytetarë të cilët na dhanë mbështetje për të gjithë aksionin, kurse kishte edhe eveniment publik muzikor. Aktivitetet e tjera të cilat vijuan mandej ishin në drejtim të organizimit të organizimit të referendumit për mbrojtjen e Qendrës tregtare të qytetit nga baroku. Ky ishte referendumi i parë qytetar i organizuar në Komunën Qendër dhe referendumi i parë i cili lidhej me projektin “Shkupi 2014”. Qytetarët për herë të parë kishin mundësi që ta thonë zyrtarisht qëndrimin e vet mbi “barokun”. Rezultati ishte se 16 844 qytetarë votuan PËR (kjo nënkuptonte kundër barokizimit të QTQ-së). Për fat të keq, dalja e pamjaftueshme në

këtë referendum (kishim një dalje prej 40 përqind, kurse duhej 50 përqind) zyrtarisht e shpalli referendumin si të pasuksesshëm, edhe pse në lidhje me pjesëmarrjen qytetare dhe aktivizimin konsideroj se ishte jashtëzakonisht i rëndësishëm sepse arriti të mobilizojë qytetarë nga Komuna Qendër për herë të parë ta shprehin të drejtën e vet të votës për një projekt siç ishte/është “Shkupi 2014”.

Pastaj u formua platformë për politika qytetare HAJDE! Me aksion simbolik para Parlamentit ku janë vendosur 120 karrige duke simbolizuar parlamentin. HAJDE! realizoi një sërë aksionesh si reagim ndaj politikës së atëhershme represive. Dëshëm të tregojmë se politika u përket qytetarëve dhe se qytetarët duhet të marrin pjesë aktivisht në zbatimin e saj. Me HAJDE! do ta veçoja aksionin e vendosjes së “përmendores” prej kartoni, replikë e përmendores origjinale të humbur të shkupjanëve të pushkatuar më 13 nëntor 1944, e shkatërruar me ndërtimet e projektit “Shkupi 2014”. Aksionin e kemi organizuar më 15 nëntor 2014 (me rastin e çlirimit të Shkupit, 13 nëntor 1944). Me HAJDE! si dhe iniciativat e tjera marrim pjesë në koalicionin “Qytetarët për Maqedoninë” i cili filloi me okupimin e hapësirës para Qeverisë së RMV-së, i quajtur simbolikisht “Kampi i lirisë”. Më vonë, në prill të vitit 2016, një pjesë e madhe e këtyre iniciativave u bashkuan në një energji dhe aksion kolektiv të quajtur “Revolucioni laraman”. Mora pjesë në “ngjyrosjen” e parë të Kapisë triumfale, para se të aksioni të quhet “Revolucioni laraman”. Shumë aksioni, shumë shoqërimi, me siguri kam harruar diçka.

Cilat ishin karakteristikat ose elementët kryesorë të aksioneve ku keni marrë pjesë apo i keni krijuar?

Më e rëndësishmja është se këto aksioni dolën nga nevoja që të reagohej ndaj pushtetit të atëhershëm represiv. Aksionet e para që i organizuam si reagim ndaj idesë që të ndërtohet kishë në shesh, pastaj edhe aksionet kundër paralajmërimit të projektit “Shkupi 2014” janë vetorganizime. Ky ishte implus që na udhëhoqte ne disa shokë të të njëjtit mendim. Reaguam menjëherë, ramë dakord çfarë të bëjmë, krijonim mesazhe dhe menjëherë ditën tjetër shtypëm postera, fletëpalosje, shkruam transpatentë, shkonim nëpër sheshe dhe hapësira publike dhe i dërgonim këto mesazhe. Krijimi i aksioneve zhvillohej nga poshtë, nga nevoja, me përfshirje të përbashkët të grupit i cili e ka organizuar atë.

Në këtë distancë mendoj se ky ishte cilësi e cila më vonë na ndihmoi ato përvoja t'i zbatojmë në aksione më të mëdha, të shtohemi, të kuptojmë çfarë do të thotë të përfshihen më shumë qytetarë në organizimin e aksioneve që i organizonim në fillim kur po ndjehej se represioni do të kulminojë, edhe pse një pjesë e madhe e opinionit nuk e ka vënë re këtë gjë në atë kohë, madje do të thosha dhe e kanë nënçmuar, kurse rreziku ishte i madh dhe kjo u dëshmuar më vonë. Flas për periudhën 2008, 2009, 2010,

Aktivizmi si praktikë artistike. Si e shikoni relacionin artist - aktivist

Kultura dhe arti kritik bashkëkohor në thelb duhet të jetë aktivizëm. Përfaqësimi i ndryshimeve shoqërore nëpërmjet kulturës është aktivizëm, çështje është vetëm forma e veprimit.

Në periudhën e sundimit të Gruevskit (206-2017) pushteti ishte aq represiv sa që e theksoi aktivizmin si ndoshta edhe një nga format më të dukshme të reagimit dhe luftës për demokraci. Konsideroj se nuk mund të ndahet artisti nga aktivisti dhe të bëhet ndarje ose dallim, sidomos kur shoqëria “ka vajtur” në totalitarizëm. Të mos tingëlloj si romantik, por duhet të jetë obligim i artistit të reagojë kur pushtetit “çmendet”. Në këtë drejtim, konsideroj se ishte dhe është shumë e dobishme që pjesa më e madhe e skenës artistike u artikuluu në luftën kundër pushtetit represiv, dhe jo vetëm kjo, u rrit dhe u poq në një farë mënyre, dhe në kuptimin shoqëror edhe në atë estetik, dhe kështu hapi rrugën për gjeneratat e ardhshme dhe për shoqërinë në tërësi. Represioni i fuqishëm na “detyroi” të kuptojmë sa i rëndësishëm është roli dhe lidhja e artit dhe shoqërisë. Të mos harrojmë, totalitarizmi filloi të shpërhapet nëpërmjet kulturës. Pushteti i mëparshëm e kuptoi fuqinë e kulturës dhe kështu e zbatoi ideologjinë e vet.

Projektet të cilat i punoj janë gjithmonë në kufijtë e aksionit, aktivizmit dhe pjesëmarrjes së opinionit. Edhe pse është e rëndësishme të ruhet ndryshimi në fushën e veprimit nga pozita e artit dhe nga pozita e aktivizmit të pastër. Personalisht në të gjitha aksionet ku kam marrë pjesë, kam marrë pjesë nga një pozitë e qartë dhe e vetëdijshme e artistit vizual me njohuri ndërdisiplinore të cilën e kam treguar në të gjitha aksionet. Është e rëndësishme si quhen punët dhe aksione. Në atë drejtim mendoj se fusha e veprimit të një artisti duhet të jetë më e gjerë në kontekstin shoqëror. Praktiki, në pesë vitet e kaluara, të gjitha veprat që ma kanë përcaktuar

praktikën lidhen me shfaqjen në hapësirën publike dhe për kuptimin e artit si një faktor më i gjerë shoqëror, një formë kufizuese e veprimit midis shoqërisë (jetës) dhe estetizmit (veprës artistike) që del nga galeritë komotë, nga skenat, muzetë dhe intervenon drejtpërdrejt në jetën e qytetarëve. Edhe atë që e bëja në QKA TEKSTIL në Shtip edhe projekti afatgjatë “Kur flasin ndërtesat” dhe praktika e tanishme e produksionit të performancave për hapësirat/ndërtesat publike, si projekti i fundit me Sallën universale, theksojnë një linjë të aktivizmit, të përfshirjes së publikut dhe të intervenimit në problemet e shoqërisë, përkundrajt produksionit pasiv të veprave që kanë një qëllim: dikush të vijë dhe t’i shikojë. Mua më intereson ajo që e krijojmë së bashku.

Aksionet artistik në Maqedoni – A kanë ndikuar për ndryshime në shoqëri?

Mendoj se po, në përgjithësi po. Por megjithatë konsideroj se duhet të jesh preciz për cilat aksione mendohet dhe për cilën periudhë. Aktivizmi artistik dhe protestat qytetare morën formën e vet pas rrahjes së studentëve në Sheshin Maqedonia, prandaj prej atëherë mund të flasim për ndonjë aksion të artikulluar dhe organizim qytetar. Protestat për Martin Neshkovskin dhe Plenumi Studentor mendoj se e zgjuan fuqinë e protestës.

Nëse flitet për ndonjë skenë artistike-aktivistike e cila u zhvillua gjatë gruevizmit dhe ka ndikuar në ndryshimet në shoqëri, do t’i veçoja aksionet e “Shkupjanët këndojnë”, “Sheshi Liria”, E DUA QTQ-në, HAJDE!, Plenumin Studentor, si dhe një sërë intervenimesh të tjera më të vogla. Ndikimi, sipas meje, qëndronte në faktin se këto aksione në një mënyrë subverzive, artistike me mendim të

qartë për luftën për të mirën publike, i artikuloi problemet e qytetarëve dhe pakënaqësinë e tyre në formë e cila i çlironte, jepte përzgjedhje dhe shpresë për fuqinë e tyre të bashkimit. Mendoj se publiku dhe qytetaria sot është shumë më i sensibilizuar sesa para 10-15 vjetësh, kurse kjo gjë është një hap i madh përpara. Pyetje e cila mbetet për mua në të ardhmen është se si të institucionalizohet kjo luftë dhe ky kapacitet? Si bëhet pjesë e memories publike kolektive, si dhe a ndikon kjo mbi institucionet publike (të kulturës) dhe e gjithë kjo në drejtim të ndonjë njohuri dhe mësimi të marrë nga këto përvoja të cilat do të mundësojnë mekanizma që do ta pengojnë në kohë sundimin totalitar.

Nga cilat qëndrime u nisët gjatë krijimit dhe produksionit të aksioneve artistike në hapësirën publike?

Varet nga një aksion në tjetrin, por si një notë lidhëse do të thosha se është lufta për të drejtën e hapësirës publike ose lufta për publikun para së gjithash.

Do të përmend një shembull i cili është shumë i rëndësishëm midis të gjitha aksioneve që i kemi bërë në vitet e kaluara, kurse ai është jubileu i 10 i edicionit të Festivalit AKTO për artet bashkëkohore (2015). Atë kohë kishim ndalim nga Komuna e Manastirit për përdorim të hapësirës publike për realizim të aktiviteteve të festivalit. Kjo ishte me padyshim censurë e asaj që punonim. Prandaj vendosëm me kuratoren Ivana Vaseva, me të cilën e bëmë së bashku produksionin e festivalit, programi të jetë protestues dhe festivalin e hapëm me aksion/protestë/performancë në hapësirën publike dhe i ftuam të na bashkëngjiten të gjitha ata që e ndiejnë të njëjtën gjë. E hapë festivalin me protestë dhe citat të fjalimit të shquar të

Robes Pjerit të Stevo Zhigon para studentëve të Universitetit në Beograd në vitin 1968, me interpretim të Ivan Jerçiq. E shfrytëzuam të drejtën për tubim paqësor të qytetarëve dhe këtë e vendosëm në program dhe me këtë treguam se liria e fjalës dhe veprimi artistik kanë fuqinë e vet në aktualizimin e problemeve shoqërore.

Në po atë AKTO, si shenjë proteste, galerinë mobile të montuar nga Shkupi e sollëm në Manastir dhe e vendosëm në një oborr privat në një shtëpi në qendër të qytetit dhe aty e bëmë të gjithë festivalin. Praktikojmë rezistencë ndaj pozitave të atëhershme dominuese të fuqisë. Dëshmuam se e drejta e shfrytëzimit të hapësirës publike është e drejtë qytetare e pakontestueshme.

Si e shihni të ardhmen në kontekstin e aktivizmit dhe artit?

Mendoj se praktikat bashkëkohore kritike duhet të bëhen gjithnjë edhe më shumë pjesë e skenës institucionale, të prodhohen vepra kritike dhe pjesëmarrëse të cilat përfshijnë dhe e nxitin shoqërinë, problematizojnë dukuri të caktuara, kritikojnë, krijojnë lidhje të reja sociale të cilat mund të çojnë në ndryshim politik. Gjithashtu mendoj se duhet të reflektohet më shpesh për atë që ka ndodhur, aksione të caktuara dhe intervenime artistike të bëhen pjesë e sistemit arsimor të fakulteteve dhe akademive të artit. Mendoj se duhet të përpiqemi si iniciativa të ndryshme (institucionale dhe jashtinstitucionale) nga kultura të bashkohemi dhe kështu të veprojmë më të organizuar dhe më aktivisht në ndryshimin dhe ndikimin e politikave. Të ardhmen e shoh në bashkimin me qëllim të qartë politik dhe mekanizma të cilët do të artikulojnë kërkesa të

caktuara të cilat lidhen me luftën për resurse publike, për të mirën publike, për politikat publike.

VITI 2017

“Infograme kundër ndotjes”

Vendndodhjet: Qendra e Shkupit (“Bunjakovec”)

Data: 6 shkurt 2017

Autor/ë: grupi *Aksionet e artit urban*

Aksion kundër ndotjes së ajrit në Shkup. Ideja për këtë veprim ishte të tregonte si duket ndotja e ajrit në Shkup dhe sa është e rrezikshme. Infogramet u bënë në kuti të mëdha me kornizë (2.5 m me 1.2 m). Në një kuti ishin vendosur 5 topa që përfaqësonin sasinë maksimale të lejuar të grimcave PM-10 (50 mikrogramë), në kutinë tjetër pranë së parës ishin 50 topa që përfaqësojnë përqindjen e zakonshme të ndotjes së ajrit në Shkup. Pas këtij aksioni, Qyteti i Shkupit shpalli transport publik falas për të gjithë, si një masë urgjente për të zvogëluar ndotjen e ajrit.

Për markën e re të ujit Arsena

Vendndodhjet: Sheshi Jadran, Shkup

Data: 17 shkurt 2017

Autor/ë: Shoqata Qytetare *Arsena* nga Gjevgjelia

Aktivistët thirrën mediat në një konferencë për shtyp për “prezantimin e një marke të re të ujit në shishe” dhe u prezantuan gazetarëve shisheet plastike të ujit nga sistemi i furnizimit me ujë në Gjevgjeli. Ata shpjeguan

se produkti i ri u quajt “Arsena” për shkak të sasisë së lartë të arsenit në ujë. Instituti i Shëndetësisë në vitin 2012 përcaktoi që uji në Gjevgjeli është toksikisht i rrezikshëm dhe qeveria e atëhershme refuzoi të pranonte se diçka nuk shkonte me furnizimin me ujë. Në vitin 2014, Shoqata Qytetare *Arsena* zhvilloi prova shtesë të ujit nga rubineti në disa laboratorë dhe u përpoq të publikonte rezultatet. Por censura ishte aq e fortë sa që edhe kompanitë e reklamave refuzuan të siguronin një vend për botimin e rezultateve të provave. Gjatë disa viteve të ardhshme, aktivistët mblodhën nënshkrime dhe i bënë thirrje popullatës për të protestuar, duke dhuruar ujë në shishe për ata që nuk mund të përballonin atë. Në nëntor 2018, u kompletua sistemi i ri i furnizimit me ujë dhe Gjevgjelia mori ujë të pijshëm të sigurt.

“Kositësi/vdekja e errët në rrugë në Maqedoni”

Vendndodhjet: Rruga Strumicë - Radovish

Data: 2 mars 2017

Autor/ë: grupi *Aksionet e artit urban*

Ky aksion artistik përbëheshe në një skulpturë/siluetë në madhësi natyrore të Kositësit/vdekjes të errët, vendosur në “rrugën e vdekjes”. Kjo rrugë gjendet në mes të Radovishit dhe Strumicës dhe e ka marrë emrin për shkak të numrit të madh të aksidenteve të komunikacionit që ndodhin dhe në të cilat ka të paktën një ose dy jetë të humbura në muaj. Kjo siluetë/skulpturë u krijua për të paralajmëruar shoferët, por më e rëndësishmja për të bërë presion tek autoritetet përgjegjëse për të riparuar rrugën sa më shpejt të jetë e mundur.

“Torollakllëk 2006 - 2017 - Asnjëherë më”

Vendndodhjet: Sheshi “Makedonija”, Shkup

Data: 14 mars 2017

Autor/ë: Grupi *Aksione guerile urbane*

Në sheshin qendror në Shkup u shfaq një biftek gjigant me bizon me polisterol me tekstin “Torollakllëk 2006 - 2017 – Asnjëherë më” dhe një faturë fiskale nga një festë në një restorant. Sipas organizatorëve, ky aksion guerile kujton darkat e restoranteve dhe faturat e larta të ish-zyrtarëve të qeverisë. Në kopjen e ekspozuar të faturës fiskale është përfunduar porosia e një bifteku bizoni me vlerë 5,900 denarë, dhe poshtë tij një biftek kali, i cili kushton 4,500 denarë.

“Ajo dhe Ai”

Vendndodhjet: Parku i Frankofonisë, Shkup

Data: 4 prill 2017

Autor/ë: grupi *Aksionet e artit urban*

Ndërhyrja artistike e pajisjeve urbane. Kjo ndërhyrje artistike synonte t'i tregonte publikut dhe autoriteteve në Qytetin e Shkupit se pajisjet urbane mund të jenë interesante, tërheqëse dhe të pasurojnë hapësirën publike. “Ajo dhe Ai” janë shtylla elektrike në formë artistike, në formën e siluetave të një burri dhe një gruaje që mbajnë çadra mbi një stol parku.

“Mbështetje për zogjtë në Shkup”

Vendndodhjet: Qendra e Shkupit (Bunjakovec)

Data: 17 prill 2017

Autor/ë: grupi *Aksionet e artit urban*

Aksion kundër shkatërrimit dhe zvogëlimit të hapësirave të gjelbër publike dhe parqeve në Shkup. Një fole gjigande (3 m) u bë për këtë ndërhyrje në të cilën u vendosën tre vezë të mëdha zogjsh. “Mesazhet e zogjve” të vegjël u vendosën në fole, duke thënë: “Ju keni prerë të gjithë pemët! “Ku mund të bëjmë fole tani?” Për këtë aksion, në shtator të vitit 2017 ekipi i *Aksionet e artit urban* mori një çmim për fushatën dhe aksionin më të mirë për mbrojtjen e mjedisit.

Dita e planetit Tokë

Vendndodhjet: Deponia e paligjshme (Karposh 4, afër urës Gazela), Shkup

Data: 22 prill 2017

Autor/ë: Grup joformal i eko-aktivistëve *Skopje Smog Alarm*

Më 22 prill, imazhi i Tokës vendoset me një shprehje të trishtuar dhe një mesazh të qartë në lidhje me luftën për një mjedis të pastër. Instalimi u vendos në një nga qindra deponitë e paligjshme në të gjithë vendin (Karposh 4). Sfondi i fotos tregon qartë qëndrimin shkatërrues të njerëzve ndaj natyrës. Qëllimi i këtij aksioni gueril mjedisor ishte të rrisë nivelin e ndërgjegjësimit tek njerëzit për qëndrimin tonë ndaj mjedisit dhe planetit të vetëm në të cilin jetojmë të gjithë.

“La Linea”

Vendndodhjet: rrugët, Tetovë

Data: 25 - 28 prill 2017

Autor/ë: Qendra për Bashkëpunim Ballkanik *Loja* në partneritet me *Gasno* - Shoqata e punëtorëve nga industria e tekstilit dhe lëkurës në Shtip

Duke përdorur karakterin nga filmat e animuar “La Linea”, ky aksion përcolli mesazhe në lidhje me sinjalet e trafikut dhe sigurinë e vendeve të identifikuara të rrezikshme në rrugët në Tetovë, me qëllim të ngritjes së vetëdijes dhe motivimit të autoriteteve për të rregulluar problemet e sigurisë në trafik. Aksioni ishte pjesë e projektit “Transformers” (TRANSFORMERS), mbështetur nga USAID dhe organizata “Kurve Wustrow”.

“KasinNO” (CasiNO)

Vendndodhjet: Qendra e Tetovës

Data: 28 prill 2017

Autor/ë: Qendra për Bashkëpunim Ballkanik *Loja* nga Tetova në partneritet me *Gasno* - Shoqata e punëtorëve nga industria e tekstilit dhe lëkurës në Shtip

Instalimi ose performanca e përkohshme “Kazino” ishte pjesë e projektit “Transformers” (TRANSFORMERS) dhe konsistonte në ngritjen e një kazino të rreme në një tendë, me një hyrje tërheqëse dhe të shkëlqyeshme, dhe manekinë të veshur mirë dhe vullnetarë që ftonin njerëzit të hynë brenda, ndërsa në anën tjetër, në dalje, ishte vendosur një kukull e veshur me lecka. Instalimi kishte për qëllim të paraqiste rreziqet e vesit të lojërave të fatit, të rrisë ndërgjegjësimin për numrin e madh të kazinove të hapura në Tetovë dhe t'u

tregojë të rinjve se bixhozi nuk është aspak argëtues nëse dikush bëhet i varur. Aksioni u mbështet nga USAID dhe organizata “Kurve Wustrow”.

Basketboll pa top

Vendndodhjet: Terrenet e lojërave të shkatërruara në hapësirat publike, Shtip

Data: 30 prill 2017

Autor/ë: Aktivistë nga Shoqata *Glasno* nga Shtipi

Një shfaqje e pantomimës në të cilën aktivistët luanin basketboll pa top në terren lojërash të shkatërruara në mënyrë që të apelonin për të riparuar.

Çfarë keni bërë?

Vendndodhjet: rrugë me pemë, Tetovë

Data: 27 prill - 2 maj 2017

Autor/ë: Qendra për Bashkëpunim Ballkanik *Loja* nga Tetova në partneritet me *Glasno* - Shoqata e punëtorëve nga industria e tekstilit dhe lëkurës në Shtip

Aktivistët postuan mesazhe në pemët në trotuare, me fjali sikur vetë pemët po flisnin. Qëllimi i aksionit ishte të theksohej neglizhenca e tyre, gjendja e përgjithshme e keqe dhe zhdukja e gjelbërimit urban në qytet. Aksioni ishte pjesë e projektit “Transformers” (TRANSFORMERS), mbështetur nga USAID dhe organizata “Kurve Wustrow”.

Kinemaja inekzistente

Vendndodhjet: Shtip

Data: 6-7 maj 2017

Autor/ë: Aktivistët e *Glasno* në Shtip

Ky aksion vuri në dukje faktin se qyteti nuk ka pasur një kinema operative për

më shumë se 20 vjet. Për dy ditë në radhë, filmat u shfaqën në një kinema të improvizuar në ajër të hapur në një hapësirë publike pranë një qendre multimedia që nuk funksionon. Qëllimi i aktivistëve ishte të inkurajojnë këtë hapësirë që të përdoret për shfaqjet e filmave. Aksioni ishte pjesë e projektit “Transformers” (TRANSFORMERS), mbështetur nga USAID dhe organizata “Kurve Wustrow”.

Ujë për të gjithë

Vendndodhjet: shatërvanët e qytetit, Shtip

Data: 6 maj 2017

Autor/ë: Aktivistë nga *Glasno* në Shtip

Qëllimi i aksionit ishte të rrisë ndërgjegjësimin për burimet jofunksionale të ujit të pijshëm në qytet dhe të inkurajojë rehabilitimin dhe mirëmbajtjen e tyre të rregullt, si nga autoritetet lokale ashtu edhe nga publiku. Instalimi ishte në formën e një mesazhi me tekst (titull) i bërë nga shishe me ujë të pijshëm, të cilat ishin vendosur pranë çezmave jo funksionale. Uji u jepej kalimtarëve pa pagesë.

“Vendi i leximit”

Vendndodhjet: Afër Qendrës Kulturore “Ilija Anteviski Smok” dhe afër Shkollës Mjekësore “Nikola Shajn”, Tetovë

Data: 10-11 maj 2017

Autor/ë: Aktivistë nga Qendra për Bashkëpunim Ballkanik *Loja* nga Tetova në partneritet me *Glasno* - Shoqata e punëtorëve nga industria e tekstilit dhe lëkurës në Shtip

Aksioni për shndërrimin e trotuarit në hapësirë leximi, me qëllim theksimin e mungesës së hapësirës së destinuar

për lexim (mësim) në qytet (biblioteka e qytetit nuk ka sallë leximi). Vetë aksioni konsistonte në vendosjen e një tende në hije dhe karriget në vendet përreth Tetovës dhe pushtimin e përkohshëm të trotuareve me lexues, studentë dhe adhurues të librit. Aksioni ishte pjesë e projektit “Transformers” (TRANSFORMERS), mbështetur nga USAID dhe organizata “Kurve Wustrow”.

“Krateret e Tetovës”

Vendndodhjet: rrugët e qytetit, Tetovë

Data: 11 maj 2017

Autor/ë: Aktivistë nga Qendra për Bashkëpunim Ballkanik *Loja* nga Tetova në partneritet me *Glasno* - Shoqata e punëtorëve nga industria e tekstilit dhe lëkurës në Shtip

Aktivistët mbollën lule në vrima të mëdha në rrugët e Tetovës dhe vendosën një tabelë që krahasonte vrimat me krateret e Hënës. Kjo ndërhyrje vuri në dukje gjendjen e dobët të rrugëve në qytet dhe nevojën për riparimin e tyre. Aksioni ishte pjesë e projektit “Transformers” (TRANSFORMERS), mbështetur nga USAID dhe organizata “Kurve Wustrow”.

“Opera Kavalerija Otrakana”

Vendndodhjet: Sheshi i qytetit “Sloboda”, Shtip

Data: 20 maj 2017

Autor/ë: Aktivistë nga “*Glasno*” dhe studentë nga fakultetet e artit në Shtip

Performanca e një shfaqjeje opera, tema e së cilës është humbja e besimit të qytetarëve në institucione, bazuar lirshëm në operën “Kavalerija Otrakana” (opera e parë e interpretuar në Maqedoni dhe në qytet). Aksioni

ishite pjesë e projektit “Transformers” (TRANSFORMERS), mbështetur nga USAID dhe organizata “Kurve Wustrow”.

Zbulimi i të padukshmëve

Vendndodhjet: Sheshi “Slloboda” Shtip

Data: maj, 2017

Autor/ë: Aktivistë nga Shtipi

Instalimi synonte të paraqiste botën paralele të punëtorëve të tekstilit, të cilët nuk janë të dukshëm nga askush, dhe bëjnë punën më komplekse në qytet dhe janë më pak të paguar. Në atë botë paralele, janë të ndërthurura histori të ndryshme të jetës së punëtorëve dhe ata vetë mungojnë plotësisht në jetën shoqërore në qytet, kryesisht për shkak të orëve të gjata të punës dhe lodhjes. Qëllimi i aksionit ishte rritja e vetëdijes publike për kushtet e punës dhe abuzimi me të drejtat e punëtorëve në industrinë e tekstilit. Aksioni ishte pjesë e projektit “Transformers” (TRANSFORMERS).

Skulptura “Puthje”

Vendndodhjet: Parku i Qytetit, Shkup

Data: 19 qershor 2017

Autor/ë: Andrej Mitevski, skulptor, grupi *Aksionet e artit urban*

Aksion për zbulimin e hapësirës publike. Skulptura u bë nga mbetjet e një peme të madhe, të vjetër të prerë në parkun e qytetit në Shkup, nga skulptori Andrej Mitevski, i cili vendosi të ndiqte stilin e Modiglianit për këtë skulpturë.

“Rregullimi i hapësirës Kitino Kale”

Vendndodhjet: Kitino Kale, Kërçovë

Data: 1 korrik 2017

Autor/ë: grupi *Aksionet e artit urban*, organizata të shoqërisë civile nga Kërçova

“Kitino Kale është një vend me rëndësi të veçantë për qytetarët e Kërçovës. Komuna e Kërçovës ia ndau këtë hapësirë disa organizatave lokale të shoqërisë civile që kërkuan ndihmë nga grupi *Aksionet e artit urban* në lidhje me ri-rregullimin dhe ri-vitalizimin e kësaj hapësire të braktisur. Disa ndërhyrje u bënë para një restoranti të braktisur, një skulpturë e kontureve të jashtme të një anije u ngrit në një burim të shkatërruar dhe disa ndërhyrje të vogla arti u bënë me aktivistë vendas. Pastaj mbi 30 ngjarje të ndryshme kulturore ishte organizuar në këto zona.

“Bukë për të gjithë”

Vendndodhjet: Qendra e Shkupit

Data: 13 shtator 2017

Autor/ë: grupi *Aksionet e artit urban*

Aksion kushtuar luftës kundër varfërisë në Maqedoni. Aksioni u krijua pasi u njoftua se 450,000 banorë në vend janë të varfër, 70,000 banorë mund të përballojnë vetëm 3 vakte të mira në javë dhe mbi 100,000 banorë jetojnë me 100 denarë në ditë. “Duke pasur parasysh faktin nga një sondazh publik se frika më e madhe e qytetarëve në Maqedoni është uria, ne vendosëm të krijojmë një skulpturë të bukës gjigante (3.5 me 1.3 m), të cilën e vendosëm në një hapësirë publike” (Grupi *Aksionet e artit urban*).

“Ishujt e ndërhyrjes”

Vendndodhjet: Komuna e Aerodromit, Shkup

Data: 15 nëntor 2017

Autor/ë: grupi *Aksionet e artit urban*

Ideja për këtë veprim erdhi nga fakti që Shkupi pas çdo shiu të madh duket si një qytet me mijëra liqene. Autorët bënë dy ishuj të vegjël (me palma, një plazh, etj.) dhe i vendosën ato në “pellgje” betoni nëpër rrugë.

“Heronjtë historikë kundër ndotjes në Shkup!”

Vendndodhjet: Qendra e Shkupit

Data: 5 dhjetor 2017

Autor/ë: grupi *Aksionet e artit urban*, dizajnerë grafikë

Aksion kushtuar luftës kundër ndotjes së ajrit në Shkup. Për këtë veprim, grupi *Aksionet e artit urban* bashkëpunoi me disa grafikë që bënë afishe me figura të famshme historike (Goce Delchev, Pitu Guli, Jane Sandanski, Josip Broz Tito) dhe citatet e tyre të famshme, të cilat u modifikuan për të dërguar një mesazh në lidhje me ndotjen e ajrit.

“Lëkundet, nuk lëkundet!”

Vendndodhjet: Sheshi i Qytetit, Strumicë

Data: 2 dhjetor 2017

Autor/ë: grupi *Aksionet e artit urban*

Ky aksion u krijua me qëllim që të bënte presion publik ndaj autoriteteve lokale në Strumicë për të filluar trajtimin e situatës katastrofike në

sheshin e qytetit në Strumicë. Aksioni përbëhej nga më shumë se 100 mesazhe të vogla në formën e parullave të protestës, me ngjyra të ndryshme, të vendosura në trotuar. Mesazhet shkruanin: “Gjunjëzim!”, “Kujdes, pllaka të lëkundura!”, “Mos shkel me taka të larta!”, “Kujdes, papërgjegjësi shoqërore!”.

“Troftë gjigande”

Vendndodhjet: Qendra e Shkupit

Data: 18 dhjetor 2017

Autor/ë: grupi *Aksionet e artit urban*

Një aksion që alarmoi për parandalimin dhe zvogëlimin e hajdutëve të peshqve në Liqenin e Ohrit. Ideja e këtij aksioni ishte të dërgonte një mesazh tek Ministria e Bujqësisë, Pyltariisë dhe Ekonomisë së Ujërave dhe Ministria e Mjedisit dhe Planifikimit Hapësinor për shkak të situatës së dëshpëruar me speciet endemike të troftës së Ohrit dhe llojeve të tjera të troftës së egër që janë në prag të zhdukjes në habitatin e tyre natyror. Një figurë peshku u vendos në qendër të Shkupit, në festën e Shën Nikollës, kur shumë familje festojnë me peshq në tryezë.

VITI 2018

Ulëse leximi në Veles

Vendndodhjet: Parku i Qytetit, Veles

Data: 1 mars 2018

Autor/ë: grupi *Aksionet e artit urban*

Ka disa parqe të bukura dhe relativisht të rregulluara në Veles, por pajisjet urbane nuk janë në gjendjen më të mirë, gjegjësisht ka mungesë të vendeve për ulje dhe relaksim. Në

bashkëpunim me aktivistët lokalë, u krijua një “ulëse leximi” me citime nga poezia e Racin.

“Laps për Qirilin dhe Metodin”

Vendndodhjet: Qendra e Shkupit

Data: 24 maj 2018

Autor/ë: grupi *Aksionet e artit urban*

Reagimi ndaj autoriteteve me rastin e rritjes së analfabetizmit funksional në Maqedoni. Ky veprim urban u frymëzua nga fakti se në vendin që konsiderohet djepi i shkrim-leximit sllav, në shekullin XXI ka rreth 40,000 analfabetë, ndërsa numri i analfabetëve funksionalisht është shumë më i lartë. Në qendër të Shkupit ishte vendosur një figurë në një laps të madh dhe një dërrasë në të cilën ishin shkruar të dhënat për numrin e analfabetëve në vend. Në fund të dërrasës me pamjen e pergamenës së vjetër ishte shkruar: “Kini kujdes, ne kemi shkolluar gjysmën e Evropës, dhe ju nuk mundeni as Maqedoninë tonë!”, si një mesazh nga Qirili dhe Metodi.

“Më jep ryshfet”

Vendndodhjet: Prokuroria Publike, QTQ, *Sheshi “Makedonija”*, Shkup

Data: 10 qershor 2018

Autor/ë: Aktivistë dhe artistë

Aksioni aktivist “Më jep ryshfet!” ishte zhvilluar në disa vende në Shkup. Përmes një procesioni të performancës, “Më jep ryshfet!” në një mënyrë humoristike dhe satirike kërkoi krijimin e një agjencie për rishpërndarjen e barabartë të ryshfetit dhe vuri në dukje korrupsionin në institucione dhe qytetarë. “Agjencia” e sapoformuar, thonë aktivistët, ka marrë masa

urgjente për të lehtësuar procesin e ryshfetit. Organi i ri ka hartuar tashmë një “strategji”, në përputhje me nevojat e të gjithë aktorëve, për të ngritur pikat e mblledhjes së ryshfetit. Pikat duhet t’i ndihmojnë qytetarët të lënë ryshfet për shërbimet e ndryshme të ofruara nga institucionet maqedonase, së bashku me udhëzimet se si duhet të sillen dhe se çfarë saktësisht duhet t’u kushtojnë vëmendje kur japin ryshfet. Udhëzuesi është në pesë hapa: binduni kërkesës për ryshfet, jini të matur, jini të përlurur, jepni para dhe mos raportoni kurrë. Në mënyrë që të lehtësohet procesi i ryshfetit, “kartëmonedha” prej 2,000 euro u bënë për ryshfet për punësim në administratën shtetërore. mijëra për një operacion, gjashtëqind për një ryshfet për një vërtetim të mos-dënimit, ndërsa një kartëmonedhë me 6 pika për një universitet vlen 200 euro.

“Aksioni urban në Çashka”

Vendndodhjet: zonë e gjelbër në f. Çashka

Data: 28 qershor 2018

Autor/ë: grupi *Aksionet e artit urban*

Ideja për këtë aksion urban (mbështetur dhe aprovuar nga Komuna e Çashkës) ishte që të bëheshin dy kënde lojërash “shkollore” në parkun afër shkollës. Ato ishin bërë nga elementë montimi të pikturuar me dorë. Për më tepër, u krijuan tabela informacioni me udhëzime se si të luhet kjo lojë krijuese dhe në grup. Përveç kopshtit të lojërave, në sheshin e fshatit ku kishte një zonë të gjelbër të zbrazët, u vendosën 10 topa me ngjyra të ndezura të pikturuara me dorë, me elementë të ndryshëm me lule, zoomorfe dhe elemente me karaktere vizatimore (secili top është me diametër 30 cm)

dhe 4 skulptura kërpudhash (Çashka është një nga rajonet në Maqedoni ku mbledhja e kërpudhave është një burim shumë i zhvilluar i të ardhurave shtesë për popullatën).

“Zgjohu. Shkup”

Vendndodhjet: Muzeu i Artit Bashkëkohor, Muzeu i Qytetit të Shkupit, Qendra Tregtare e Qytetit, Porta Vlae, Shkup

Data: 26 korrik 2018

Autor/ë: grupi *Aksionet e artit urban*

Aksioni i kushtohet 55 vjetorit të tërmetit të Shkupit. Në orën 5:17 të mëngjesit, nga një makinë në lëvizje u dëgjua një sirenë në lëvizje. Ideja erdhi nga nevoja për të vazhduar traditën e festimit të përvjetorit të tërmetit. Kjo traditë, e cila zgjati për gati 40 vjet, u ndalua për shkak të çmontimit të sistemit të mbrojtjes civile në Shkup, brenda të cilit sirenat lëshoheshin çdo 26 korrik. Veprimi u bë për të shtuar diçka karakteristike në kremtimin e përvjetorëve të tërmetit dhe për të kujtuar Shkupin se sistemi i mbrojtjes civile nuk është funksional.

Shtigjet rekreative dhe zona rekreative në vendin Osmatraçnica, Vinicë

Vendndodhjet: pyll urban në Osmatraçnica, Vinicë

Data: 30 korrik 2018

Autor/ë: Shoqata e *Armonia* nga Vinica, grupi *Aksionet e artit urban*

Për këtë aksion urban, kushtuar zbulimit të hapësirës publike, u bë një rrugë kreative për rekreacion në pyllin në Osmatraçnica, një vend i

vendosur në vijën e jashtme të Vinicës. Veprimi ishte përpjekja e parë për t'i dhënë përmbajtje vendit. U krijuan 5 grupe të ndryshme të pajisjeve urbane për aktivitete sportive, të bëra prej druri dhe elementeve prej druri. Bëhet fjalë për një poligon mini-rekreativ për orientim dhe vrapim inteligjent dhe elementë të ngjashëm, si një mur mali prej druri dhe goma të vjetra, një labirint vertikal, ulëse dhe elementë të ngjashëm. Pothuajse të gjithë elementët janë krijuar nga materiale të ricikluara (goma të vjetra, dru nga shtylla të vjetra elektrike, etj.)

Skulpturë e një monedhe euro në qendër të Shkupit

Vendndodhjet: qendra e Shkupit

Data: 13 shtator 2018

Autor/ë: grupi *Aksionet e artit urban*

Grupi ngriti një skulpturë të një monedhe euro në qendër të Shkupit, për të kujtuar se pas miratimit të euros, secili shtet anëtar i Bashkimit Evropian ka të drejtë të zbatojë simbolet në monedha. “Të udhëhequr nga kjo deklaratë, ne shpresojmë që së shpejti të vijë dita kur qeni i Malit Sharr, rrëqebulli, trofta e Ohrit dhe simbolet tona të tjera do të shkëlqejnë në monedhat e euros. Me këtë veprim, ne si grupi *aksionet e artit urban* vendosëm të mbështesim përpjekjet për të sjellë Maqedoninë dhe qytetarët e saj më afër BE-së, si një drejtim për të cilin nuk ka zëvendësim. “Ne besojmë se me këtë veprim ne do t'u tregojmë qytetarëve se çfarë do të thotë anëtarësimi i ardhshëm në BE,” shkruajnë autorët. Aksioni ishte pjesë e aksionit qytetar “Hapëro përpara, zgjedhja është e juaja!”.

“Kuarteti lundron në mot të trazuar, skulpturë audio”

Vendndodhjet: Parku i Frankofonisë, Shkup

Data: 1 nëntor 2018

Autor/ë: grupi *Aksionet e artit urban*

Ky instalim i zërit është punë e disa autorëve maqedonas që punojnë me instalime zanore. Me kalimin e kohës, krijimi është bërë një instalim audio skulpturor që prodhon një tingull specifik në erërat e forta.

Nikolla Pisarev

Cila është parahistoria e veprimeve artistike urbane tani më të njohura mire, iniciator e shpesh herë edhe autor i të cilave keni qenë pikërisht ju?

Nuk ka parahistori të veçantë të veprimeve. Ato thjesht erdhën vetvetiu. Përveç prodhimit të artit bashkëkohor, QAB (Qendra e Arteve Bashkëkohore) i është përkushtuar për më shumë se 15 vjet punës në nivel të bashkësive dhe ndihmës së tyre për të zgjidhur problemet me të cilat përballen. Në një moment kemi kuptuar se qytetarët kanë shumë probleme lokale që ua bëjnë jetën më të keqe, se institucionet nuk kanë ndërmend t'i zgjidhin ato, dhe qytetarët nuk kanë as njohuri dhe as kurajo për t'u marrë me institucionet për t'i zgjidhur këto probleme.

Sinqerisht, unë nuk jam adhures i shkrimeve të kërkesave, letrave, lobimeve, endjeve nëpër sportele, zyra të bashkive dhe institucione për të zgjidhur një problem, kështu që ne dolëm me idenë përmes humorit, krijimtarisë dhe, shpesh, përmes banalizimit të problemeve të përfshijmë publikun dhe mediat

në zgjidhjen e tyre dhe praktikisht të nxisim autoritetet kompetente ose të zgjidhin problemin ose të marrin përgjegjësinë për t'iu përgjigjur publikut, medias, shoqërisë civile dhe të gjithë atyre që janë përfshirë në diskutime rreth problemeve kur do të ndërmerrem ndonjë veprim.

Në parahistorinë e veprimeve, në fakt, është një projekt që zbuloi probleme në nivelin e bashkësive. Projekti u quajt "Foto zëri" - qytetarët bënin fotografi të problemeve në mjedisin e tyre dhe i postonin ato në rrjetet sociale. Ne ndjemë përgjegjësi të përgjigjemi dhe të përpiqemi tu ndihmojmë në zgjidhjen e këtyre problemeve. E kam përmendur tashmë, unë nuk jam legalist, por një aktivist dhe më parë do të dilja në rrugë sesa të shkruaja lutje. Kështu disi filloi e gjitha.

Do t'ju jap një shembull të thjeshtë nga dhjetë vjet më parë. Për shkak të një rrëshqitjeje dheu, një rrugë në Kratovë u shemb dhe u hap një gropë 2 metra e thellë. Banorët ishin në rrezik të vriteshin çdo ditë, por askush nga autoritetet nuk u përgjigj për një vit të tërë. Të bësh diçka në Kratovë në atë kohë (10 vjet më parë, në kohën e Xingos) ishte larg mendjes.

Ishte koha kur askush nuk guxontetë rebelohej kundër qeverisë, e lëre më të kërkonte diçka - ishte trillim shkencor. Nga ana tjetër, njerëzit thoshin: "Aman, na ndihmoni!" Po mendonim se çfarë të bënim me gropën e hapur para një viti, ndërsa rezultat i kësaj ishin prishja e automjeteve, aksidentet ... Vendosëm të bënim një ditëlindje për gropën, me tortë, qirinj dhe të gjitha batutat e ditëlindjes. Njerëzve iu duk interesante, erdhën mediat, të gjithë u habitën dukshëm dhe veprimi ynë ishte lajmi kryesor në ditarin qendror. Imagjinoni, TV Sitel nuk e kishin kuptuar se ku

q;ndronte puna dhe në kohë të duhur publikojnë lajm kundër kryetarit të Kratovës. Pason një kaos dhe pas tri ditësh fillojnë punimet e ndërtimit, për të cilat rreth 400,000 euro u gjetën brenda natës për rehabilitimin e rrugës. Për 20 ditë gjithçka u rregullua, njerëzit ishin shumë të lumtur dhe ne u shokuam nga suksesi që arritëm.

Cili ishte konteksti shoqëror në të cilin u krijuan veprimet urbane?

Profesori dhe arkeologu i Zagrebit Branko Gavella ka një teori në të cilën ai thotë se arritja e një niveli të caktuar të kulturës materiale është pasojë e drejtpërdrejtë e nivelit të kulturës shpirtërore, dmth se ajo që ndodh në shoqëri në një periudhë të caktuar gjithmonë do të rezultojë në ndonjë paraqitje në shprehje / art. d.m.th., diçka e re do të dalë nga e gjithë kjo. Periudha kur lindën veprimet urbane ishte një periudhë kur kultura shpirtërore në Maqedoni arriti në fund, një kohë e pashpresë dhe një shpirti të thyer të njerëzve.

Njerëzit thjesht ishin në presion të dështimeve: në njërin anë, nga mosaderimi në NATO, dominimi i nacionalizmit, prapambetja në integrimin në BE, ekonomia dhe kultura kuazi-borgjeze e diktuar nga dy ose tre njerëz, që i duruam si komb, dhe nga projekti "Shkupi2014", në anën tjetër. Njerëzit ishin apatikë, prodhimi kulturor jetonte në një flluskë, shpesh të mbyllur hermetikisht dhe të pakuptueshëm, ndërsa vetëdija dhe rezistenca qytetare ishin në nivelin më të ulët të mundshëm. Në atë periudhë mendova se diçka duhej bërë, edhe pse nuk e dija se çfarë ishte. Rastësisht zbulova teorinë e kufizimeve të qytetarët në përfshirjen e tyre në lëvizjet shoqërore. Kjo teori, e cila është shumë e thjeshtë, thotë se për

të pasur sukses në lëvizjet dhe nismat qytetare, duhet të keni kujdes që të mos i ekspozoni njerëzit ndaj rrezikut tejet të madh (humbje e punës, pasojat e biznesit, pasojat për anëtarët e familjes dhe të afërmit) nga hakmarrja e qendrave të pushtetit. Duke qenë se në Maqedoni po përballëshim pikërisht me këtë dhe se qeveria po hakmerrej ndaj kundërshtarëve të saj, u bë e qartë për mua se duke kritikuar qytetarët si apatikë, të pavetëdijshëm dhe të ndrojtur nuk do të kontribuojmë në ndonjë ndryshim dhe se urgjentisht na duhet një qasje që do të zvogëlonte kufizimet në përfshirjen e qytetarëve në veprimet dhe lëvizjet qytetare dhe në rrjedhat shoqërore. Për herë të parë, ne i zbatuam plotësisht këto përfundime në nismën "Unë e dua QTQ-në (përqafime në vend të protestës).

Nëpërmjet veprimeve të mëtejshme, në fakt, ne thamë atë që qytetarët donin të thoshin dhe dëgjonin, por nuk kishin guximin ose njohurinë për ta bërë. Ne u përpoqëm të ishim interesant, të trajtojmë tema që njihen gjerësisht, të flasim për problemet në një mënyrë tjetër, në mënyrë që të mos ketë rëndësi kush flet për problemin, por vetë problemi do të jetë i rëndësishëm. Ne morëm përgjegjësi dhe rrezikuam. Po, shpesh frikësoheshim, por të paktën nuk kishim frikë se dikush tjetër do ta pësonte për shkak tonin. Qytetarët dhe publiku kuptuan qëllimet tona të mira dhe gjithçka doli tepër mirë. Veprimet tona jo vetëm që u kuptuan nga një numër i madh njerëzish, por ne arritëm të vendosim temat dhe problemet që trajtuam si tema të përditshme të bisedës për njerëzit e zakonshëm. Problemet që u trajtuan në veprime u folën midis njerëzve të cilët nuk mund t'i arrinin më parë. Si punonjës dhe autorë të kulturës, publiku ynë është rritur në

disa qindra mijëra njerëz të cilët arritën mesazhet e veprimeve urbane.

Si u zhvillua organizimi i veprimit të parë të artit urban? Si ju lindi ideja?

Në atë kohë ne as nuk e dinim se ekzistonte një metodologji për gjëra të tilla. Ne ia dolëm vetë. Ishim një grup i vogël njerëzish, por ishim afër njëri-tjetrit dhe kjo na lejoi të rishikonim të gjitha aspektet përpara se të merrnim një vendim. Kur ishim duke përgatitur veprimin e parë, dhe disa pas kësaj, ne i vendosëm vetes disa kritere që veprimi duhet të plotësojë: veprimi duhet të tregojë për një problem të caktuar, të jetë në gjendje të mobilizojë njerëzit për çështjen që trajton, të jetë aktual, të befasojë përgjegjësit, të jetë interesant dhe i qartë për publikun nga 7 deri në 77 vjeç, të ketë një dozë humori dhe t'i bëjë njerëzit të pyesin për problemin. Sigurisht, kriteri kryesor ishte që veprimi të mund të montohet në mënyrë guerile dhe të vendoset për 40-60 sekonda. Koha e përgatitjes nuk ishte e rëndësishme për ne, por koha dhe mënyra e vendosjes ishin jashtëzakonisht të rëndësishme. Mendoj se ndonjëherë në këtë pjesë të vendosjes ne ishim më krijues sesa në vetë veprimet. Normalisht, askush nuk mund ta shihte këtë, por ishte e rëndësishme për ne që të mos lëndoheshim, sepse shpesh kokën e kishim në thes.

Veprimi ynë i parë serioz ishte kundër prerjes së drunjvenë Shkup - ky ishte aksioni në të cilin ne u vumë sy drunjve. Së pari, na duheshin topa për të bërë sy. Unë dhe Anita Ivkoviq e kthyem mbrapsht tërë Shkupin dhe nuk gjetëm, e më pas përmes disa lidhjeve arritëm të gjenim 6 topa të mëdhenj plastike me diametër 60 cm nga shtyllat e vjetra të ndriçimit rrugor. Pastaj Gjorgje Jovanoviç pikturoi

sytë në topa, kështu që nga topat fituam sy. Duke marrë parasysh që nuk e dinim në cilën distancë, lartësi, etj. duhej të qëndronin, ne shkua jashtë Shkupit, në vend ku nuk ishte askush, kështu që unë u ngjita në pemë dhe vura dy sy në një pemë, i lëviza majtas dhe djathtas derisa gjetëm raportet ideale, dhe pastaj i përdorëm ato në qytet. Përgatitjet dhe provat ndonjëherë ishin aq interesante dhe argëtuese sa që vetëm për shkak të tyre ne shpikëm veprime. Në verë, kur vendosëm peshkaqenët në Vardar, para se të notonin pranë Urës së Gurit, i notuam me ditë në Pčinjë, duke testuar hidrodinamikën. Dhe kjo ishte e mrekullueshme - gjuanim mustak, laheshim dhe punonim. Nuk ka asgjë më të mirë se kaq.

Si bashkëpunuat me artistët?

Në fillim ishim dy pa tre (Gjorge Jovanoviç, Andrej Mitevski, Anita Ivkoviq, unë dhe Vanço Velkov, si teknik, dhe një ose dy miqtë e mi për probleme teknike më komplekse). Ne kemi punuar së bashku shumë mirë, sepse kemi punuar së bashku me vite dhe sepse jemi të afërt me njëri-tjetrin. Në fazën më të hershme ne ishim më shumë si një shoqëri e fshehtë dhe kjo është arsyeja pse ne u quajtëm guerrilla urbane. Sigurisht, pas një kohe (mbase një vit) filluan të përfshihen njerëz të rinj - si aktivistë ashtu edhe artistë. Duhet ta pranoj që ne ishim të kujdesshëm në atë kohë, por me kalimin e kohës u bë më e lehtë. Ishte interesante që disa artistë nuk dëshironin të përfshiheshin aspak, sepse ata besuan, dhe ende besojnë, se arti është i rezervuar vetëm për muze dhe galeri dhe se aktivizmi artistik është një abuzim i artit. Interesante, disa nga këta artistë nuk ishin njerëz që vizatonin kuaj në kanaçe dhe lule,

por paraqiteshin si artistë që ishin të vetëdijshëm për kontekstin shoqëror. Mendoj se, mbi të gjitha, kishte të bënte me frikën dhe mosgatishmërinë për të prishur komoditetin, por sinqerisht nuk na interesonte shumë për këtë, sepse kemi punuar për njerëzit dhe publikun, ndërsa arti ishte mjet i që mund të ndryshonte njerëzit.

Çfarë do të thotë "art urban", një term që përdorni kur përshkruani veprimet artistike në një hapësirë publike?

Sinqerisht, nuk e di. Thjesht na është dashur të përdorim një term. Në fakt, ishte një monedhë e mediave, jo e jona. Fakti është që ne nuk e kishim mendjen dhe i lejuam medias, e cila vërtet na dha mbështetje të madhe, lirinë e plotë të interpretimit.

Nga një këndvështrim teorik, kur flasim për "artin e rrugës" nënkuptojmë mbishkrime, murale, shfaqje në rrugë dhe të ngjashme dhe është, në një farë mase, një shoqatë e drejtpërdrejtë e artit rrugor.

Kjo është shumë e ngjashme me mënyrën tonë të të vepruarit, dhe megjithatë ka disa ndryshime. Në fakt, veprimet urbane të tipit tonë deri para 4-5 vitesh ishin një fenomen i izoluar që nuk kishte shfaqje shumë të ngjashme në të gjithë botën. Ne e pranuan atë monedhë nga media, megjithëse e përdorim rrallë sot. Termi që po përpiqemi të përdorim është art urban, megjithëse nuk është zgjidhja më e kënaqshme, sepse nga ana tjetër arti urban i shton vlerë hapësirës dhe veprimet tona shpesh janë kritike. Megjithatë, ne gjithashtu kemi pasur veprime kritike që përshtaten në mënyrë të përsosur në peizazhin urban, të tilla si foleja gjigante, sistemi diellor në Dojran, biçikletat ose Ai dhe Ajo - llambat e rrugës, të cilat mund të karakterizohen si art urban

Cilat lloje të veprimeve urbane ekzistojnë?

Sipas mendimit tonë, ekzistojnë dy lloje veprimesh: njëri është veprime kritike që flasin për një problem dhe tjetri janë veprime për të rritur hapësirën. Por është e rëndësishme që nuk mund të bëjnë pa njëri-tjetrin. Në fillim kemi organizuar disa veprime kritike të cilat janë pritur mirë dhe të cilat kanë folur për problemet që kemi trajtuar në veprime. Por në biseda me njerëz të zakonshëm që as nuk e dinin se ne po bënim veprimet, shpesh dëgjoja: "Këta guerrilë janë të shkëlqyeshëm, por nëse do të bënin diçka, jo vetëm të kritikojnë". Kjo na intrigoi shumë, kështu që ne filluam të bëjmë veprime të këtij lloji, pra veprime që rregullojnë dhe zbulojnë hapësirën. Këto veprime janë gjithashtu të rëndësishme, sepse ato na mundësuan të komunikojmë pa probleme me qytetarët dhe përfshirjen e tyre në aktivitetet tona.

Sigurisht që ekziston një lloj i tretë i veprimeve urbane, por ne ende nuk e kemi zbuluar atë. Por sidoqoftë do të ndodhë edhe kjo. Ndoshta është arti i tokës i vendosur në një kontekst të caktuar ai që komunikon një çështje apo problem të caktuar. Ne e kemi bërë atë disa herë dhe funksionon shumë mirë. Një shembull i shkëlqyeshëm është "Save Radika", arti tokësor i Adem Sulejmanoskit, për të cilin kemi punuar së bashku, sipas idesë sonë. Fusha e aktivizmit artistik është e madhe dhe duhet vetëm të përpunohet dhe kush e di se çfarë do të dalë nga e gjithë kjo.

Një herë keni thënë se frymëzimi për veprimet tuaja urbane ishte "Shkupi 2014", çfarë keni dashur të thoni me këtë?

Të shohësh "Shkupin 2014", pa reaguari dhe pa e kundërshtuar atë, duhet të jesh i verbër në sy dhe i shurdhër në veshë. Ky është një burim i pashtershëm frymëzimi, marrëzia është një pus pa fund dhe ndoshta marrëzia njerëzore do të shterret një ditë, por ajo e "Shkupit 2014" është e pashtershme. "Shkupi 2014" është një mundësi e shkëlqyer për të reaguari duke përdorur teknikat e aktivizmit artistik. Nëse do të kisha pesë jetë dhe mjaft kohë dhe para, do të mund ta bëja atë për 200 vjet. Në vitet e fundit, ne kemi neglizhuar padrejtësisht "Shkupin 2014", kemi pritur që diçka të ndodhë, por fatkeqësisht asgjë nuk ka ndodhur, kështu që ne ndoshta do të kthehemi së shpejti. Anijet janë një burim i pashtershëm frymëzimi. Imagjini aksionin "Me anijet në Vardar lundrojmë për në BE!" Ne kemi thënë gjithçka edhe për "Shkupin 2014" edhe për integrimin në BE!

Cili është vendi dhe roli i humorit në veprime?

Humori është jashtëzakonisht i rëndësishëm për veprimet, por ne nuk jemi humoristë. Në fakt, qasja jonë supozon humor të drejtpërdrejtë (një tualet polak nuk është tualet polak nëse nuk del prej aty dikush që flet polonisht). Kjo do të thotë të paraqitësh të qartën në mënyrën më të drejtpërdrejtë dhe kjo, pa marrë parasysh sa mizore dhe e vrazhdë të jetë, në të vërtetë duket komike. Ne bëjmë majmunë për palma, dhe mesazhi i drejtpërdrejtë ishte: Mos bëni majmunë nga ne! Por aktivizmi krijues nuk është një komedi. Në fakt, ne e shohim humorin si një mënyrë për të

tallur një situatë dhe në këtë mënyrë t'i bëjmë të lumtur njerëzit, t'i bëjmë ata të buzëqeshin dhe t'i inkurajojmë të flasin për veprimin dhe t'ua përcjellin mesazhin miqve të tyre. Thjesht, është e vështirë për t'u arritur, por kur të kesh sukses - atëherë ia vlen të përipiqesh.

VITI 2019

"Ndriçimi i një hapësire publike me fenerë antikë në shekullin 21"

Vendndodhjet: fshatrat Rostushe, Skudrinje, Axhievci, Mavrovë, Nikiforovë, Mogorçe, Pareshi, Tateshi, Zhirovnica, Papradnik

Data: 1 shkurt 2019

Autor/ë: grupi *Aksionet e artit urban*

Ky aksion u frymëzua nga fakti që gjatë viteve të fundit komuna të caktuara në Republikën e Maqedonisë së Veriut kishin lënë pas dore ndriçimin e rrugëve. Disa pjesë të qyteteve dhe fshatrave të tëra ishin në errësi të totale. Si pjesë e këtij aksioni, 30 fenerë lloje të ndryshme (llamba gazi me qiri dhe llamba elektrike) u vendosën në kolonat e ndriçimit jofunksional të rrugës.

"Ua, rrobaqepës!"

Vendndodhjet: Qendra e Shkupit

Data: 13 shkurt 2019

Autor/ë: grupi *Aksionet e artit urban*

Aksioni ishte një protestë simbolike rreth mënyrës së shpërndarjes së fondeve në Programin Vjetor të Kulturës për vitin 2019. Në qendër të qytetit ishte vendosur një figurë e

madhe gërshërë mbi të cilën shkruhej “Ua, rrobaqepës!”, shoqëruar nga një mbishkrim me përmbajtjen vijuese: “Mat dy herë, prej një herë! Kultura duhet të përshtatet me kujdes, në mënyrë që të mos shpërfytyrohet, montohet, ngjitet dhe pritët. Kultura nuk mund dhe nuk duhet të jetë një monedhë për minimin dhe hekurosjen e interesave partiake, politikanëve dhe orekseve të individëve. Kultura është një gjë e gjallë dhe nuk duhet të vritet për interesa më të larta. Ishte e papranueshme që organizatat që ekzistojnë jo më shumë se 10 ditë të kenë një avantazh ndaj trashëgimisë kulturore të vjetër prej 10 shekuj. Të gjithë ata që janë të pranishëm në Strategjinë Kombëtare të Kulturës duhet të pasqyrohen në programet vjetore dhe të mos lihen anash.”

“Liqeni ose plastika”

Vendndodhjet: Bregu i Liqenit të Dibrës, Dibër

Data: 6 mars 2019

Autor/ë: Adem Sulejmanovski

Projekt land art kushtuar ndotjes së Liqenit të Dibrës me shishe plastike. Çdo vit rreth 40 dhe 60 mijë shishe plastike derdhen në ujërat e liqenit, dhe ndotja është më e dukshme në pranverë, kur nivelet e larta të ujit të lumenjve në rajonin Dibër-Reka sjellin sasi të mëdha të mbeturinave plastike direkt në liqen. Kjo katastrofë ekologjike që po ndodh në liqenin e Dibrës, ishte një frymëzim për artistin Adem Sulejmanovski për të bërë një figurë të një peshku, nga goja e të cilit dalin nga mbeturinat.

“Ekspozitë”

Vendndodhjet: Rrugë, lëndina, bregu i lumit Vardar, Shkup

Data: 15 mars 2019

Autor/ë: *Njësia për veprime të shpejta artistike*

Aksioni - apeli për qytetarët që të mos hedhin mbeturina në rrugë dhe në natyrë. Mbeturinat e ndryshme ishin mbyllur nga gardhet e muzeut, sikur të ishin ekspozuar në një ekspozitë, dhe secila “vepër arti” kishte një titull dhe vitin e krijimit, si dhe një shtesë satirike të “peshës” me një citim nga Andy Warhol. Me një rrëfim satirik të deklaratës së Andy Warhol: “Thjesht sepse njerëzit e hedhin atë dhe nuk marrin asnjë përdorim prej saj, nuk do të thotë se është mbeturinë”, dhe e marrë nga kjo deklaratë vizionare e babait të pop artit, *Njësia për veprime të shpejta artistike* u nis në një mision për të zbuluar dhe mbrojtur vepra arti të krijuara nga një numër artistësh që krijojnë në territorin e Shkupit dhe Maqedonisë. Në procesin tonë të gjatë dhe rraskapitës, por edhe emocionues të kërkimit, ne jemi veçanërisht të kënaqur të njoftojmë publikun e gjerë se kemi arritur të gjejmë dhe mbrojmë një numër të madh të veprave të artit në hapësirën publike. Të gjitha veprat janë dokumentuar, regjistruar dhe kataloguar me përpikëri dhe do të shërbejnë për përparimin e mëtejshëm të proceseve krijuese dhe artistike në vendin tonë - (teksti i *Njësia për veprime të shpejta artistike*).

“La Linea paralajmëron për një gropë në rrugë”

Vendndodhjet: Shtegu në rrugën për në Banjicë, Komuna e Tetovës

Data: 11 prill 2019

Autor/ë: grupi *Aksionet e artit urban*

Një figurë e karakterit të njohur të animuar “La Linea”, e bërë prej telave metalikë në zonën e Tetovës, në rrugën për në Banjishte, paralajmëron qytetarët për një vrimë të rrezikshme në rrugën që qëndron atje për tre vjet. Megjithëse vrima është në një nga shtigjet kryesore të shëtitjes rekreative, autoritetet nuk bënë asgjë. Autorët e veprimit paralajmërojnë se vrima vazhdimisht zgjerohet dhe kërcënon të bëjë një rrëshqitje të dheut në rast të reshjeve më intensive.

“Rosat e vogla notojnë”

Vendndodhjet: Vendbanimi “8 Nëntori” (afër shkollës fillore “Tosho Arsov”), Shtip

Data: 16 prill 2019

Autor/ë: grupi *Shtip Art aktivizëm*

Veprimi është bërë me kërkesë të banorëve të zonës që jetojnë pranë shkollës “Tosho Arsov” dhe banorëve të lagjeve përreth, fëmijët e të cilëve shkojnë në atë shkollë. Aksioni bëhet për shkak të rrugës së pashtuar me vrima, i cili kur bien shi mbushet me ujë dhe duket si pellgje të vogla. Për dukshmëri më të madhe të problemit, aktivistët e *Shtip Art aktivizëm* vendosën rosa gome të vogla në vrimat e mbushura me ujë.

“Mirë se vini në Lindjen e Vjetër të Egër!”

Vendndodhjet: rrugët, Shkup

Data: 18 prill 2019

Autor/ë: *Njësia për veprime të shpejta artistike*

Automjetet janë parkuar në trotualet në Shkup, dhe këmbësorët, prindërit me karroce për fëmijë dhe personat me aftësi të kufizuara duhet të ecin në mes të rrugës, me rreziqe serioze për sigurinë e tyre. E tillë është fotografia e Shkupit dhe kultura e trafikut të qytetarëve. “Sherifët” renegatë të shtetit ligjor janë më të lartë se “merimangat” dhe qytetarët e zakonshëm. Për ata, “Mos parko, shpoj gomat!” është thjesht një mbishkrim qesharak! Prandaj, *Njësia për veprime të shpejta artistike* mori drejtësinë në duart e saj dhe prodhoi një ndihmë efektive për makinat e parkuara në mënyrë të paligjshme - çdo automjet i parkuar në mënyrë të paligjshme do të dënohet me dënimin më të ashpër - burgim të përjetshëm. Një top me një zinxhir në rrotat e makinave do të jetë dënimi për shkeljen e rregullave të trafikut dhe shkatërrimin e mjedisit për të gjithë ata që parkojnë ku të duan. A do të jetë kjo e mjaftueshme që shoferët të kujtojnë se ku është vendi i duhur për makinat e tyre dhe, më e rëndësishmja, të mendojnë për qytetarë të tjerë?” (Teksti nga *Njësia për veprime të shpejta artistike*)

“Operacioni Fshesa e artë për (s)pastrimin pranveror me stil”

Vendndodhjet: para Ministrisë së Transportit dhe Lidhjeve, para ndërtesës së Qeverisë, para hyrjes në Ministrinë e Drejtësisë, para

Parlamentit të Republikës së Maqedonisë së Veriut, në Urën e Arteve, para të hyrjes së AEK-ut, para hyrjes në MRTV, para monumentit “Luftëtar mbi kalë”, para hyrjes së Gjykatës Themelore, para hyrjes së Prokurorisë Publike, para Qyteti të Shkupit dhe para Komunës së Qendrës.

Data: 21 maj 2019

Autor/ë: *Njësia për veprime të shpejta artistike*

“Njësia për veprime të shpejta artistike i ka vendosur vetes qëllimin për të motivuar Qeverinë që të rrëmbejë fshesën e paralajmëruar dhe të fillojë nga oborri i vetë! Fshesa nuk është e zakonshme, por e artë, sepse është një njësi matëse për pasurinë (e dikujt), një simbol i lakmisë njerëzore, megjithëse - realisht - me një fshesë ari është shumë më e lehtë për të punuar. Ndryshe nga fshesa e zakonshme, kjo shkakton ndjenja të mrekullueshme ndërsa përdoret, pavarësisht nëse përdoret për pastrim higjienik, (s) pastrim mendor apo për pastrim personeli. Fshesa e artë është zgjidhja e të gjitha problemeve shoqërore. Ne presim që fshesa të fillojë “të luajë”. Kjo është diçka tjetër, ËSHTË E ARTË!” - *Njësia për veprime të shpejta artistike*.

“Ky nuk është një vend për të hedhur shpuza dhe plehra nga makinat tuaja”

Vendndodhjet: Kryqëzimet në qendër të qytetit, Shkup

Data: 23 maj 2019

Autor/ë: *Njësia për veprime të shpejta artistike*

Autorët vendosën tabela-informacioni me fjalët: “Ky nuk është një vend për të

hedhur shpuza dhe plehra nga makinat tuaja”, për të theksuar mungesën e vetëdijes dhe ndërgjegjes për të jetuar dhe punuar së bashku në një qytet dhe nevojën për përgjegjësi sociale. Ky veprim synon të rrisë ndërgjegjësimin për një mjedis të shëndetshëm dhe një kulturë më të lartë urbane, duke vënë në dukje se ruajtja e higjienës nuk është një fushatë e menjëhershme, por një proces kolektiv afatgjatë.

“Paralajmërim! Parkimi i kësaj makine është i papërgjegjshëm!”

Vendndodhjet: disa rrugë në Shkup

Data: 29 maj 2019

Autor/ë: *Njësia për veprime të shpejta artistike*

Aksion me afishe ngjitëse për të paralajmëruar shoferët e pamatur në Shkup. Afishja ngjitëse shkruante: “PARALAJMËRIM! Parkimi i kësaj makine është i papërgjegjshëm! Ju lutem, parkoni me përgjegjësi herën tjetër!” Qindra afishe u ngjitën në disa rrugë në zonën e qendrës së qytetit. Aksioni për të përmirësuar kulturën urbane u motivua nga kaosi dhe mungesa e kulturës në trafik, mungesa e kushteve për lëvizjen e qetë dhe të sigurt të biçikletave dhe këmbësorëve dhe parkimi i paligjshëm në kryeqytet.

“Shkupi është një qytet i solidaritetit”

Vendndodhjet: Parku i Qytetit, disa rrugë, Shkup

Data: 31 maj 2019

Autor/ë: *Njësia për veprime të shpejta artistike*

Koshat e mbeturinave ose të ashtuquajturat pika solidariteti ishin

ngritur për të ndihmuar Suedinë e cila bën importin e mbeturinave për prodhim. “Me këtë aksion ne do të dëshironim të motivonim qytetarët tanë të jenë solidarë me Suedinë miqësore dhe, në të njëjtën kohë, të mendojnë për traditën tonë për dekada të vjetër të hedhjes dhe grumbullimit të mbeturinave kudo. Si përkujtim, që nga fillimi i viteve 1990, Suedia zbatoi një sistem gjithëpërfshirës të përzgjedhjes dhe riciklimit të mbeturinave. Për këtë, ne ende mundohemi me probleme në mbledhjen e plehrave, shfaqjen e shumë deponive ilegale, mbeturinat në natyrë dhe kudo ku ka kaluar madhëria e tij Njeriu. Prandaj, ne i bëjmë apel qeverisë lokale dhe qendrore të sigurojë: një sistem efektiv për riciklimin dhe mbrojtjen e mjedisit; respektimi i ligjeve; edukimi dhe ndërgjegjësimi i vazhdueshëm; numri optimal i koshave të mbeturinave për përzgjedhjen e mbeturinave; zbrazja dhe servisimi i rregullt i kontejnerëve dhe kontejnerëve të mbeturinave të vendosura tashmë të dëmtuara (nga përdorimi ose neglizhenca). Ne u bëjmë thirrje qytetarëve - vendi i mbeturinave është në koshi! Shkupi nuk harron se është një qytet solidariteti. Të dashur bashkëqytetarë, tani është koha për t’u bashkuar dhe ndihmuar popullin vëllazëror suedez!!!” (teksti nga *Njësia për veprime të shpejta artistike*).

“Grafiti në Kriva Pallankë”

Vendndodhjet: 10 vendndodhje në Kriva Pallankë

Data: 9 qershor 2019

Autor/ë: Dizajnerë të rinj, arkitektë, grupi *Aksionet e artit urban*

Disa artistë që janë anëtarë të grupit *Aksionet e artit urban*, së bashku me studentë lokalë të dizajnit dhe studentë të arkitekturës, në disa raste krijuan rreth 10 mbishkrime dhe murale që ende zbukurojnë hapësirat publike në Kriva Pallankë.

“Kërkohet Thor nga planeti Azgard”

Vendndodhjet: bul. “Partizanska”, afër shkollës fillore “Tosho Arsov”, Shtip

Data: 10 qershor 2019

Autor/ë: grup artistësh dhe aktivistësh nga Shtipi

Pranë shkollës fillore “Tosho Arsov” në Shtip, kërkohet Thor (personazhi i filmit) nga planeti Azgard. Rruga në këtë pjesë të bulevardit është e rrënuar, duket si një krater ose sikur çekiçi i Thor-it të kishte rënë këtu. Aktivistët u bënë thirrje autoriteteve të rregullojnë problemet në këtë pjesë të bulevardit dhe të vendosin shenja, shenja të përshtatshme, vendkalim të shënuar për këmbësorë, i cili do të çojë në siguri më të madhe të shoferëve, studentëve dhe këmbësorëve.

“Biçikleta gjigande”

Vendndodhjet: Qendra e Shkupit

Data: 13 qershor 2019

Autor/ë: grupi *Aksionet e artit urban*

Aksioni ishte një reagim ndaj numrit të madh të vjedhjeve të biçikletave në Shkup dhe qytete të tjera. Sipas të dhënave nga iniciativa “Në biçikletë” dhe grupit në internet “Biçikleta të vjedhura”, mbi 150,000 biçikleta janë vjedhur në 5 vitet e fundit, shumica e tyre (rreth 120,000) në Shkup. Ideja për këtë aksion urban në formën e një biçiklete realiste hekuri (3.5 me 2 m)

me dimensione të rritura, të vendosur në një hapësirë publike në qendër të qytetit, ishte të vinte në dukje problemin, një trend në rritje që edhe policia nuk i kushton shumë vëmendje, veçanërisht kur jepen subvencione për biçikletat nga paratë e taksapaguesve.

Drunjtë e Shkupit në zinxhirë

Vendndodhjet: Parku i Qytetit, Shkup

Data: 24 qershor 2019

Autor/ë: *Iniciativa O2* në bashkëpunim me Institutin për Studime të Komunikimit

Si pjesë e fushatës për një mjedis më të mirë “Mos injoroni! Reagoni!”, duke vizatuar në mënyrë simbolike rrënjët e betonit të pemëve, duke vendosur zinxhirë dhe duke lënë mesazhe për lirinë e gjelbërimit, aktivistët u bënë thirrje autoriteteve kompetente të qytetit dhe bashkisë të heqin betonin me të cilin rrënjët e më shumë se 1.000 pemëve në territor të Shkupit u mbytnë, por edhe nëpër qytete të tjera të vendit.

Madje THOR gjithashtu hedh mbeturinat në kosh dhe ka kosha mbeturinash në AZGARD! Bëhu si THOR!

Vendndodhjet: Shtegu për këmbësorë përgjatë lumit Bregalnica, Shtip

Data: 7 korrik 2019

Autor/ë: *Shtip Art Aktivizëm*

“Ky aksion kishte për qëllim ngritjen e vetëdijes së bashkëqytetarëve tanë të cilët nuk e ruajnë këtë vend, i cili është një nga zonat e pakta rekreative

në Shtip. Koshat e plehrave janë thyer, disa nuk janë fare aty, dhe mbeturinat janë shpërndarë kudo. Edhe atje ku koshat e plehrave janë vendosur siç duhet, ka bishta cigaresh, shishe plastike, letra dhe të ngjashme. Me këtë aksion kemi dashur të përçojmë një mesazh tek banorët e Shtipit që të sillen me ndërgjegje ndaj mjedisit. Nëse i shpërndajmë mbeturinat përreth, do ta kthejmë këtë zonë për kalimtarë në një deponi tjetër “- grupi *Shtip Art Aktivizëm*”.

“Ky nuk është një parking!”

Vendndodhjet: Qendra e Manastirit

Data: 12 korrik 2019

Autor/ë: grupi *Aksionet e artit urban*

Aksioni “Ky nuk është një parking!” i kushtohet uzurpimit të hapësirave publike në Manastir. Qytetarët përballen me probleme të përditshme që kufizojnë lëvizjen e tyre dhe rrezikojnë sigurinë e tyre. Në makinat e parkuara në vendet që nuk janë të destinuara për këtë qëllim vendoseshin tullumbace me fjalët: “Ky nuk është një parking!”.

Të premtë për të ardhmen

Në gusht të vitit 2019, duke ndjekur shembullin e lëvizjes globale të filluar nga adoleshentja suedeze Greta Thunberg, u formua dega maqedonase e “Të premtëve për të ardhmen” („Fridays for future“) në Maqedoninë e Veriut. Kjo lëvizje, e drejtuar ekskluzivisht nga të rinjtë, nxori në pah shkurtimisht problemin e ndryshimit të klimës në vend, por edhe globalisht. Aksioni i parë gueril, të cilin ata e quajtën një demonstratë

të “vdekur”, ishte zbatuar më 6 shtator 2019, kur aktivistët ishin shtrirë në rrugë para Qytetit të Shkupit dhe pastaj në Parkun e Qytetit. Që nga ajo kohë, lëvizja ka organizuar rregullisht protesta, marshime masive, diskutime, biseda në internet dhe aktivitete të tjera për të rritur ndërgjegjësimin për efektet e ngrohjes globale dhe problemet lokale të mjedisit. Aksioni i fundit gueril “Kur mendoj për ndryshimin e klimës, mendoj për ...” ishte zbatuar më 6 mars 2020, në Urën e Gurit, ku qytetarët plotësuan këtë fjali të shkruar në një tabelë të madhe. Më 31 janar, një tubim proteste u mbajt para Parlamentit të Republikës së Maqedonisë së Veriut, që deputetët të miratonin ligjin që ndalon importin e mbeturinave të rrezikshme.

“Mirë se vini në Tetovë, qyteti ku askush nuk kujdeset për asgjë”

Vendndodhjet: rrugët në qendër të Tetovës

Data: 10 shtator 2019

Autor/ë: grupi *Njësia për veprime të shpejta artistike*, aktivistë nga Tetova

“Mirë se vini në Tetovë, qyteti ku askush nuk kujdeset për asgjë” ishte mesazhi kryesor i transmetuar nëpër tabela në të gjithë qytetin, duke treguar infrastrukturën e dobët të qytetit, ndotjen e rëndë dhe neglizhencën e zyrtarëve të qytetit dhe qytetarëve për gjendjen e tilla. Mesazhet e tjera të shkruara në tabela në maqedonisht dhe shqip ishin: “Nuk më intereson se ku parkoj!”, “Nuk më intereson se ku hedh mbeturina!”, “Nuk më intereson që nuk ka transport publik”, “Nuk më intereson që ka gropa!”.

Aksion gueriljesh në Festivalin e “Vëllezërve Manaki”: Thuaju reve se Manastiri po vdes!

Vendndodhjet: para Qendrës Kulturore në Manastir

Data: 13 shtator 2019

Autor/ë: Gabriela Ilievska, Ivan Çullakovski dhe aktivistë nga iniciativa *Poinaku*

Në hapjen e festivalit të “Vëllezërve Manaki”, aktivistët u paraqitën në tapetin e kuq me bluza që lexonin në anglisht, “Thuaju reve se Manastiri po vdes!” Slogani i tyre ishte homolog i festivalit të motos “Tregoju reve”. “Manastiri po vdes nga neglizhenca ndaj qytetit dhe dëbimi masiv nga ndotja, dhe ky mesazh shpreh pakënaqësinë e madhe të qytetarëve të cilët mendojnë se është koha që Manastiri të jetojë dhe manastiri të marrë frymë të pastër”, thanë aktivistët.

Aksioni artistik “Mbështetje”

Vendndodhjet: Rruga Tetovë - Banjice

Data: 27 shtator 2019

Autor/ë: Aktivistë të artit nga Tetova

Aktivistët vendosën figura njerëzore në madhësi natyrore që mbështesin rrëshqitjen e dheut afër rrugës në Banjice, Tetovë. Ky aksion artistik bëri thirrje për sigurinë në rrugë. “Çfarë tjetër duhet të bëhet për të riparuar këtë dëm?” A ka nevojë ndokush që, Zoti na ruajt, të vuajë për të kuptuar urgjencën e problemit? Deri atëherë, nuk na mbetet gjë tjetër përveç të marrim rolin e mbështetjes dhe

mbajtjes së murit në përpjekje për të parandaluar një katastrofë më të madhe! “(Mesazh nga grupi i aktivistëve të artit nga Tetova).

“Gjilpëra”

Vendndodhjet: Shtip

Data: 11 tetor 2019

Autor/ë: Autori: Andrej Mitevski, në bashkëpunim me grupi *Aksionet e artit urban dhe Gllasen Tekstilec*

Një gjilpërë për qepje prej katër metra, e cila simbolizon të drejtat e punonjësve në industrinë e tekstit, është instalimi që synonte të paraqiste tekstilet si një degë mbi të cilën mbështetet qyteti, por edhe një zë për nevojën e kushteve më të mira të punës për punonjësit në këtë sektor.

Bustet me maska kërkojnë ajër të pastër

Vendndodhjet: Qendra e Shkupit

Data: 11 tetor 2019

Autor/ë: Aktivistët e së Premtes për të ardhmen

Ishin vendosur maska dhe mbishkrime me ngjyrë të kuqe në disa buste dhe monumente të luftëtarëve antifashistë: “Unë dua ajër të pastër!”.

Vizioni Shkup

Vendndodhjet: Sheshi “Makedonija”, Shkup

Data: 12-13 tetor 2019

Autor/ë: Jana Jakimovska, Nenad Tonkin, studentë të Fakultetit të Arkitekturës, Fakultetit të Arteve Figurative nga Shkupi dhe Akademisë e Arteve Figurative nga Shtipi

Ky projekt artistik vuri në dukje problemin me uzurpimin e hapësirës publike në 10 vitet e fundit, veçanërisht me fillimin e “Shkupi 2014”, por gjithashtu ofroi zgjidhje të mundshme. “Ne jemi dëshmitarë të uzurpimit të egër dhe brutal të hapësirës publike në Shkup, në 10 vitet e fundit, gjegjësisht me fillimin e projektit “Shkupi 2014”. Nga trotualet në sheshet dhe parqet në zonën e qendrës së qytetit, hapësirat publike janë duke u zvogëluar. Përveç sulmit fizik, një rol të madh ka pamja vizuale dhe estetike e qytetit, e cila me projektin “Shkupi 2014” u soll në një katastrofë totale. Ndërtesat dhe fasadat e shëmtuara, me cilësi të ulët dhe të shtrenjtë, parqet dhe gjelbërimi i shkatërruar dhe numri i madh i skulpturave të këqija figurative në një zonë të vogël të sheshit në Shkup, krijojnë një imazh të korridorit dhe çmendurisë që është realiteti ynë dhe jetën e përditshme” (Jakimovska, Tonkin). Projekti u realizua duke përdorur skica me vizir dhe pamja aktuale ishte “transformuar” me pemë, gjelbërim dhe përmbajtje të tjera, u kërkuan zgjidhje të reja për vendndodhje specifike në shesh, por gjithashtu u komentua dhe u kritikua uzurpimi ekzistues.

Ekspozitë dhe “Përbindësh nga mbeturinat”

Vendndodhjet: para Qendrës Kulturore “Iljo Anteski-Smok”, Tetovë

Data: 11 nëntor 2019

Autor/ë: Aktivistët e *Eko Guerile*, *CBS LOJA* dhe grupi #Transformatorët

Përpara Qendrës për Kulturë u ekspozuan 24 piktura që përshkruajnë problemet e qytetarëve - korrupsioni, ndotja e ajrit, problemet e

mbeturinave dhe të tjera, si dhe premtimet e Kryetares së Komunës, Teuta Arifi, në fushatat për zgjedhjet lokale në vitet 2013 dhe 2017. Grupi #Transformatorët, aktivistë civilë që përdorin artin si një formë proteste, bënë tre instalime: “E ndyra në Qendër”, “Përbindëshi Trash” dhe “Grand Prix i Tetovës”, me fotografi nga vende të ndryshme në Tetovë. Qëllimi i këtij aksioni ishte të kujtojë Komunën për premtimet e parealizuara parazgjedhore. Gjysmë ore më vonë, njerëzit në një veturë zyrtare nga Komuna e Tetovës shkatërruan dhe hoqën ekspozitën.

“Pemët në Rasadnik lindën ndërtesa”

Vendndodhjet: Rasadnik në lagjen Kisela Voda, Shkup

Data: 12 nëntor 2019

Autor/ë: grupi *Aksionet e artit urban*, *Skopje Smog Alarm*

Nëpër drunjat në Rasadnik ishin vendosur modele miniaturë të ndërtesave. “Maqedonia është një vend i mrekullive, mrekullitë ndodhin çdo ditë kudo përreth nesh, dhe ne mbetemi të mahnitur. Gjëja më e çuditshme është se në një nga qytetet më të ndotura në botë dhe në një pjesë të tij, i cili tashmë është i populluar dendur dhe ka një fabrikë të madhe ndotëse, komunat duan të bëjnë, jo më pak, por 100 ndërtesa të reja në një hapësirë që është një oazë e natyrës në qendër të qytetit. Kjo zonë dikur ishte në periferi të qytetit, dhe qyteti është që ishte zhvilluar dhe u rrit rreth. Kjo është arsyeja pse mbeti një ishull i biodiversitetit, në zonën e Rasadnik sot ende jetojnë një numër i madh lepujsh të egër, thëllëza, dhelpra, fazanë, breshka, iriq, qukapikë

dhe dhjetëra zogj të tjerë, gjithë të vegjël, zvarranikë dhe insekte. “Sot pemët në Rasadnik evoluan dhe lindën ndërtesa, nesër mbase edhe lepujt do të protestojnë” (mesazh nga grupi *Aksionet e artit urban*).

“Murale për çlirimin e Shkupit”

Vendndodhjet: Pllajë përpara Sallës Universale, Shkup

Data: 13 nëntor 2019

Autor/ë: Aleksandar Naumovski, Andrej Mitevski, Lubisha Kamenjarov, artistë, grupi *Aksionet e artit urban*

Autorët prodhuan murale mbi elementet përreth Sallës Universale, si një dhuratë për qytetin dhe qytetarët e Shkupit me rastin e 75 vjetorit të çlirimit të Shkupit nga pushtimi fashist.

“Si do të dukej bota nëse natyra dhe universi do të ishin të korruptuar!”

Vendndodhjet: *Sheshi “Makedonija”, rr. “Maksim Gorki”, Shkup*

Data: 9 dhjetor 2019

Autor/ë: grupi *Aksionet e artit urban*

Aksioni ishte zhvilluar më 9 dhjetor, Dita Ndërkombëtare Kundër Korrupsionit. Sipas nivelit të korrupsionit, Maqedonia ka qenë në rangun e vendeve si Gambia, Guajana, Kosova, Mongolia dhe Panama për vite me radhë. Nga 44 shtete në Evropë, në vitin 2019 vetëm dy renditen si më të korruptuar se Maqedonia, e cila ruan reputacionin e një vendi thellësisht të korruptuar. Një nga atributet kryesore është korrupsioni në prokurimin publik. Vlerësohet se të paktën një e katërta

e parave të shpenzuara për prokurimin publik përfundojnë në xhepat privat. Ky aksion, në një mënyrë piktoreske, u shpjegon qytetarëve se sa nga paratë tona (paratë e qytetarëve të menaxhuar nga autoritetet, dhe jo të tyre) janë shpenzuar në marrëveshje korruptive dhe shkojnë në xhepat privat, ndërsa arsimit, shkenca, kultura, shoqëria, shëndeti dhe ekologjia vuajnë.

Bredhi “Revolucioni i Gjelbër”

Vendndodhjet: *Sheshi “Makedonija”, Shkup*

Data: 13 dhjetor 2019

Autor/ë: Aktivistët e iniciativës “Të Premte për të Ardhmen”

Një bredh i zbukuruar me mbeturina të dëmshme, shishe plastike bosh, kuti cigaresh dhe fletë letre në të cilat ishin shënuar shkaqet lokale të ndotjes: REK Manastir, mafia urbane dhe Drisla u vendosën në shesh, me një mesazh simbolik se ndotja ishte vjedhur në Krishtlindje. Nën bredhin ishte mbishkrimi “Revolucioni i Gjelbër”.

Mirë se vini në Shtip, qyteti më i urinuar, qyteti pa tualet publik dhe kulturë publike!

Vendndodhjet: rrugët, Shtip

Data: 28 dhjetor 2019

Autor/ë: *Aktivistë të Artit në Shtip*

Aksioni bën thirrje për vendosjen në funksion të tualeteve publike të qytetit dhe tregon sjelljen e pakulturuar (urinimi i banorëve të Shtipit në hyrjet e ndërtesave në zonën qendrore të qytetit). Aktivistët shkruajnë

se me veprimin ata u bëjnë thirrje autoriteteve lokale, dhe gjithashtu i nxisin qytetarët t’i kushtojnë vëmendje kulturës dhe higjienës publike.

VITI 2020

“Me Justicia për ndihmë!”

Vendndodhjet: ndërtesa e Prokurorisë Publike, Prokuroria Themelore Publike për Ndjekjen e Krimit të Organizuar dhe Korrupsionit, hyrja në Komisionin Shtetëror për Parandalimin e Korrupsionit, Ministria e Drejtësisë, ndërtesa e VMRO-DPMNE, ndërtesa e LSDM

Data: 25 janar 2020

Autor/ë: grupi *Aksionet e artit urban*

Gjyqësori është në krye të listës sipas përshtypjes që kanë qytetarët në lidhje me korrupsionin e tij. Ndërsa disa po “gjykohen për 100 qebapë”, çështjet e mëdha të korrupsionit dhe krimit të organizuar ose nuk ndiqen penalisht ose vonohen vazhdimisht ose vjetrohën. Autorët vendosën një figurë të “Justicia”, e cila tashmë “tund” një gjykatës, në disa vendndodhje në Shkup. Me këtë aksion gueril krijues ata u bënë thirrje të gjitha autoriteteve, përfshirë të dy partitë politike, të bashkohen me Justician në luftën kundër korrupsionit.

“Rrugët në Manastir morën emrat e tyre të vërtetë!”

Vendndodhjet: rrugët në Manastir

Data: 30 janar 2020

Autor/ë: Grupi Aktivistë të Manastirit

Grupi simbolikisht shënoi problemet që kanë qytetarët e Manastirit me rrugët. Qëllimi i aksionit është të tërheqë vëmendjen e qeverisë lokale për të zgjidhur këto probleme. Emrat e rrugëve janë simbolike, siç është gjendja e rrugëve. I PREMTUAR, por jo i bërë, SLLALLOM I MADH plot vrima që duhen shmangur, PREMTUAR, E ARDHME, E GROPOSUR.

Asnjëherë më kontroll!

Vendndodhjet: Sheshi “Makedonija”, monumenti “Luftëtari mbi kalë”, Shkup

Data: 15 shkurt 2020

Autorë: Aktivistë nga *Civil*

Pranë figurave të luanëve që rrethonin shatërvanin në sheshin qendror të qytetit ishte një figurë e madhe e veshit dhe një telefon që lexonte: “Më shumë se 20,000 zyrtarë të përgjuar, gazetarë, gjykatës, prokurorë, politikanë, figura fetare, profesorë, mjekë dhe qytetarë në mbi 600 000 biseda telefonike. Asnjëherë më!”

“Të Premte për të ardhmen” - ngjyrosje e Ministrisë së Ekologjisë

Vendndodhjet: Para ndërtesës së Ministrisë së Ekologjisë

Data: 21 shkurt 2020

Autor/ë: aktivistët nga “Të Premte për të ardhmen”

Gjatë aksionit gueril të së premtes, aktivistët me ngjyrë të kuqe vendosën shenja në formë dore në derën e hyrjes së Ministrisë dhe bënë shenja me ngjyrë të kuqe në trotuar me shkrimin: “Gjaku i fëmijëve tuaj!” dhe të tjerët, duke e nxitur institucionin të marrë përgjegjësinë për - siç thanë ata - “çdo gjak i pështymë nga kollitja për

shkak të kancerit të mushkërive, për të gjitha sëmundjet e frymëmarrjes të porsalindurve”. Menjëherë pas kësaj, pesë aktivistë u arrestuan nga siguria e Ministrisë së Mjedisit dhe një aktivist i mitur u dërgua në një stacion policie për të siguruar praninë e një prindi. Pas pak, të gjithë ishin liruar.

“Shteti i robëruar - asnjëherë më!”

Vendndodhjet: rr. “Makedonija”, Shkup

Data: 25 shkurt 2020

Autor/ë: Aktivistë nga *Civil*

“Shteti i robëruar - asnjëherë më!” ishte titulli i instalimit të artit gueril, që u shfaq në rrugën për këmbësorë “Makedonija” në qendër të Shkupit. U krijua një qeli hekuri, që përmbante një tabelë të madhe me përkujtues të shkruar lidhur me disa ngjarje dhe ndodhi nga periudha 2006-2017 dhe sundimi i Nikolla Gruevskit. Gjyqtarët dhe prokurorët në fletore, gazetarë dhe media të burgosur, lustrime të porositura për persekutimin e intelektualëve, projekti “Shkupi 2014”, disa mesazhe në lidhje me manipulimin e zgjedhjeve me presione dhe votues fantazmë, rrahjen e studentëve në biblioteka, e hëna e zezë, 24 dhjetor 2012, E enjte e zezë, 27 prill 2017, përgjimi i mbi 20,000 qytetarëve ishte vetëm një pjesë e arsyeve për shtetin e robëruar, që ishin shkruar në tabelën.

“Torollakllëk 2006 - 2017 - Asnjëherë më”

Vendndodhjet: Sheshi “Makedonija”, Shkup

Data: 14 mars 2020r.

Autor/ë: Aktivistë të *Civil*

Në sheshin qendror në Shkup u shfaq një biftëk gjigant me bizon me polisterol me tekstin “Torollakllëk 2006 - 2017 - Asnjëherë më” dhe një faturë fiskale nga një festë në një restorant. Sipas organizatorëve, ky aksion guerile kujton darkat e restoranteve dhe faturat e larta të ish-zyrtarëve të qeverisë. Në kopjen e ekspozuar të faturës fiskale është përfunduar porosia e një biftëku bizoni me vlerë 5,900 denarë, dhe poshtë tij një biftëk kali, i cili kushton 4,500 denarë.

“Mbani distancën tuaj” - për të mirën e të gjithëve!

Vendndodhjet: Sheshi “Makedonija”, Shkup

Data: 16 mars 2020

Autor/ë: grupi *Aksionet e artit urban*

Aksioni “Mbani distancën tuaj” ishte zhvilluar në kulmin e pandemisë KOVID-19 dhe synoi të kujtojë drejtpërdrejt dhe vizualisht qytetarët që të mbajnë distancën e tyre, të shmangin turmat, të zvogëlojnë shtrëngimin e duarve, të minimizojnë kontaktet e tyre dhe kështu të mbrojnë veten dhe të tjerët nga virusi. “Si artistë dhe aktivistë, ne nuk mund të heshtim në situata të tilla dhe besojmë se në këto ditë të vështira të gjithë duhet të kontribuojnë dhe të ndikojnë në informacionin e popullatës në lidhje me masat e vetëmbrojtjes që do të merren. Artistët dhe aktivistët, përmes asaj që dinë të bëjnë më mirë, gjegjësisht, veprave të tyre, mund të rrisin nivelin e ndërgjegjësimit për këtë temë veçanërisht të rëndësishme në një mënyrë interesante dhe të pazakontë. “Mbani distancën!” ishte një aksion që ne kushtojmë dhe i bëjmë dhuratë

stafit mjekësor dhe profesionistëve shëndetësorë që luftojnë ditë e natë për të ruajtur shëndetin publik. Ne shprehim mirënjohjen për punën e tyre të përkushtuar” (deklarata e grupit *Aksionet e artit urban*). <https://fosm.mk/current-project/drzhete-rastojanie-za-dobroto-na-site/>

Busulle me shigjeta drejt NATO-s dhe BE-së

Vendndodhjet: Selia kryesore e partisë VMRO - DPMNE

Data: 28 mars 2020

Autor/ë: Të panjohur

Një figurë busulle me shigjeta në kënd 180 gradë që tregon NATO-n nga njëra anë dhe Bashkimin Evropian (BE) nga ana tjetër ishte vendosur përpara selisë së partisë VMRO-DPMNE. Vendosja e busullës përpara partisë opozitare ishte një mesazh simbolik për të ndjekur kursin në të cilin lëviz vendi. (<https://lokalno.mk/nova-gerila-aktsija-kompas-pred-sedishteto-na-vmro-dpmne-foto/>)

Pantofla gjigande në shesh

Vendndodhjet: Sheshi “Makedonija”, Shkup

Data: 15 prill 2020

Autor/ë: Grupi *Aksionet e artit urban*

Aksioni gueril artistik me titull “Qëndroni në shtëpi!” ishte krijuar për të ndihmuar qytetarët të qëndrojnë në izolim fizik dhe të minimizojnë largimin nga shtëpia, në një kohë kur izolimi ishte mjeti më efektiv për të luftuar pandeminë. “Për kryerjen e kësaj ndërhyrje, kemi zgjedhur pantofla, si sinonim për të qëndruar në shtëpi, por

edhe për respektimin e porosive, sepse në zhargonin e Shkupit termi ‘papuçar’ më së shpeshti përdoret për dikë që dëgjon pa kushte porositë dhe këshillat , dhe në këto momente mendojmë që kjo duhet”. (deklaratë e grupit *Aksionet e artit urban*, <https://time.mk/c/8d17c8209a/>).

Bëhu një superhero, respekto masat e mbrojtjes!

Vendndodhjet: rrugët në Shtip

Data: 16 prill 2020

Autor/ë: *Aktivistë Arti Shtip, Gllasen Tekstilec*

Në këtë, si në veprimet e mëparshme të *Aktivistë Arti Shtip*, u përdorën heronjtë e Marvel - i famshmi Hulk, Thor dhe Kapiten Amerika. Qëllimi i tyre ishte të krahasonin qytetarët me superheronjtë në një mënyrë vizuale të qartë dhe kështu t’i inkurajonin ata të respektonin masat. Aksioni u mbështet gjithashtu nga shoqata *Glacen Tekstilec*, e cila punon për të promovuar të drejtat e punëtorëve të tekstilit dhe mundësoi që heroina e tyre Super Tekstilka të përfshihej në veprim, në mënyrë që të vinte në dukje të drejtat e punëtorëve.

Lëreni veturën fiço të kalojë, mos u shtyni, mbani distancën!

Vendndodhjet: Qendra e qytetit, Manastir

Data: 28 prill 2020

Autor/ë: Grupi *Aksionet e artit urban*

Aksioni është frymëzuar nga anekdota nga periudhat e lumtura të viteve 70 dhe 80, kur çfarëdo që bëhej/

ndërtohej/ngrihej, duhej lënë hapësirë e mjaftueshme për të kaluar një veturë fiço. Rastësisht ose jo, hapësira e nevojshme për të kaluar një veturë fiço është rreth 2 metra, e cila në të vërtetë është distanca e rekomanduar për të parandaluar përhapjen e COVID-19. Ky aksion ishte menduar kryesisht për brezat e vjetër që janë më të rrezikuar nga virusi, dhe megjithatë shumë shpesh harrojnë të ndjekin distancën e rekomanduar prej 2 metrash.

Murali i solidaritetit

Vendndodhjet: kinema “Partizan”, Manastir

Data: 1 korrik 2020

Autor/ë: *Kolektiv KURS*

Krijimi i muralit ishte pjesë e programit të festivalit AKTO 15. Muri i ish kinemasë “Partizan” do të shërbente si një hapësirë publike ku do të vizatohen murale, përmes së cilave do të flitet për ksenofobinë, nacionalizmin dhe diskriminimin në një mënyrë krijuese, si dhe uniteti dhe ndërtimi i përbashkët i një shoqërie të drejtë. “Pikërisht e përbashkëta dhe bashkimi, si dhe kultura e solidaritetit, provuar të jenë çështjet më urgjente për të cilat duhet të përqendrohemi të gjithë në kohën e pandemisë së korona virusit” (njoftimi i festivalit). Murali lexonte: “E zezë, e bardhë, e bardhë, e verdhë/ harrojmë grindjet e vjetra/sa më shpejt që të fillosh të flasësh me njerëzit së bashku/së shpejt të gjithë do të jemi në marrëveshje” Në 24 orët e ardhshme pasi u krijua piktura, ajo u shkatërrua nga gjuha e urrejtjes e shkruar në të.

Të sapomartuarit Korona dhe Virus ftojnë mysafirët në dasmë

Vendndodhjet: qendra e qytetit, Tetovë

Data: 10 korrik 2020

Autor/ë: aktivistë nga *Art Tetovo*

Aksioni gueril në lidhje me sjelljen e papërgjegjshme të qytetarëve gjatë pandemisë. Ata i kushtojnë vëmendje faktit që martesat mbahen dhe masat e mbrojtjes nuk merren parasysh. “Restorantet që funksionojnë vetëm për festat e dasmës janë mbyllur, dhe ato funksionojnë vetëm duke shpërndarë ushqim në shtëpi. “Por kjo nuk është një pengesë për të sapomartuarit Virus dhe Korona, të cilët ftuan më shumë se 300 mysafirë në dasmë, të cilët duhet t’i përmbahen kodit të veshjes - maskat mbahen në dorë, jo në fytyrë,” shkruhej në tabelat - ftesat e dasmës.

Kuizi i përgjegjesisë së Korona - Topi i kujt është dhe kush është fajtori?

Vendndodhjet: Sheshi i qytetit, Shtip

Data: 11 shtator 2020

Autor/ë: grupi *Aktivistë të Artit Shtip*

Aksioni thekson përgjegjësinë, gjegjësisht papërgjegjësinë dhe (mos) veprimet e institucioneve, të cilat në një kohë kur qyteti kishte një numër të madh të infektuar me KOVID-19 transferuan “topin e përgjegjesisë”. Si rezultat, u krijuar një huti për qytetarët dhe zhvilloheshin abuzime nga individët. Instalimi “Topi i Përgjegjesisë”, i vendosur në sheshin

në Shtip, pyet: Cili është topi dhe kush është fajtor? Me këtë aksion, aktivistët u tregojnë qytetarëve që të kërkojnë përgjegjësi, së pari nga vetvetja, dhe më pas nga punëdhënësit, institucionet, autoritetet lokale, transportuesit. Aksioni përfshin edhe një instalim të dytë në shtratin e lumit Otinja, duke u bërë thirrje qytetarëve të fillojnë të ushtrorjnë më shumë presion mbi ata për të respektuar masat dhe rekomandimet.

Aksioni në SHF “Vlado Tasevski”

Vendndodhjet: SHF “Vlado Tasevski”, Shkup

Data: 20 - 25 tetor 2020

Autor/ë: Anëtarët e Klubit të Avancuar *Aktivizëm të Forumit Rinor Arsimor*, studentë, prindër dhe mësues nga SHF “Vlado Tasevski”

Aksioni për krijimin e një klase në natyrë për nxënësit që vijojnë shkollën klasore dhe një hapësirë loje për nxënësit më të vegjël. Oborri ishte zbukuruar me materiale të ricikluara - goma të vjetra që ishin zbukuruar në mënyrë përkatëse nga aksioni, paleta që ndryshuan në stola dhe gardhe dhe banka të reja, ndërsa mureve ishin pikturuar në mure që kishin të bënë me arsimin dhe konceptin që u punua. Aksioni ishte pjesë e Projektit të Shprehjes së Rinisë, i mbështetur financiarisht nga Bashkimi Evropian.

Shënimi i hapësirave publike në Shkup, në vendet ku ngacmimet seksuale kanë ndodhur më shpesh

Vendndodhjet: Më shumë rrugë në qendër të Shkupit

Data: 27 nëntor 2020

Autor/ë: *Zona e Lirë e Grave*

Me shënimin e hapësirave publike në qytetin e Shkupit, në vendet ku ngacmimet seksuale ndodhin më shpesh, aktivistët shënuan 25 nëntorin - Ditën Ndërkombëtare për Eliminimin e Dhunës ndaj Grave. Në vendet e caktuara, të shënuar nga gratë dhe vajzat që kishin përjetuar ngacmim seksual, ishin vendosur shënime: “Mos normalizo – Reago ndaj ngacmimit seksual!”

“Romët nuk janë thasë boksi - ndaloni dhunën ndaj romëve!”

Vendndodhjet: rrugë, parqe, Manastir

Data: 1 dhjetor 2020

Autor/ë: *Info Aksioni*

Aksioni përbëhej nga një duzinë thasë boksi të vendosura në një hapësirë publike në qytet, afër vendeve ku ndodhën incidentet, me dhunë ndaj qytetarëve romë. Në thasët, si dhe në disa rekuizita të ngjashme, afishe dhe banderola, ishin shkruar mesazhet - “Romët nuk janë thasë boksi!” dhe “Stop dhunës ndaj Romëve!” “Me këtë aksion dëshirojmë që para opinionit të gjerë të potencojmë problemin për të cilën hezitohet të flitet, ndërsa për vite me radhë hedh një hije të errët dhe turp për Manastirin”, porositen aktivistët.

“Drunjtë mbajnë mend!”

Vendndodhjet: në afërsi të hotelit “Bristol”, Shkup

Data: 4 dhjetor 2020

Autor/ë: Filip Jovanovski

Vepra “Drunjtë mbajnë mend!” ishte realizuar si një aksion në një hapësirë publike, në kujtim të “mbrojtësit e parkut” që kundërshtuan prerjen e pemëve në atë vend. Projekti është afatgjatë dhe po zhvillohet me mbështetjen e Qendrës për Iniciativa të Reja në Arte dhe Kulturë - *Lokomotiva*, në kuadër të programit “Hapësira të Tjera”. Bëhet fjalë për një punë kërkimore në zhvillim, e cila fillon me këtë veprim të “kujtimit” të historisë së qytetit, duke kujtuar pemët si “një arkiv kujtimesh të dhunës dhe shkatërrimit të hapësirave publike në qytet”. “Drunjtë mbajnë mend!” gjithashtu është historia e 11 qytetarëve të cilët u arrestuan nga 400 anëtarë njësisë për intervenim të shpejtë të policisë, në një natë të qetë të shtatorit të Shkupit, ndërsa ruanin parkun përballë hotelit “Bristol”.

Me grafitë kundër gjuhës së urrejtjes

Vendndodhjet: QT “Mavrovka”, Shkup

Data: dhjetor, 2020

Autor/ë: Pande Eftimov

Një nga mesazhet e shkruara në zona publike përreth qytetit, që bën thirrje për dhunë dhe vdekje, është i mbuluar me grafitë. Grafitë e Pande Eftimov fshin urrejtjen dhe zbukurojnë hapësirën, ndërsa kërkojnë arsyen për të zëvendësuar përhapjen e pamatur të intolerancës mes bashkësive

etnike. Aksioni është pjesë e nismës së *Komitetit të Helsinkit për të Drejtat e Njeriut* kundër Krimeve të Urrejtjes.

Me grafitë kundër gjuhës së urrejtjes

Vendndodhjet: QT Biser, Komuna e Aerodromit, Shkup

Data: dhjetor, 2020

Autor/ë: Kamelija Kalamernikova, Pande Eftimov

Fjalimi i urrejtjes i shkruar në një transformator të rrymës - i shndërruar në art grafit me një mesazh pozitiv. Aksioni për heqjen e përmajtjeve diskriminuese dhe të dhunshme në vendet publike është pjesë e iniciativës së *Komitetit të Helsinkit për të Drejtat e Njeriut* kundër Krimeve të Urrejtjes

Mbi zbatimin e ligjeve për kontrolle falas të grave shtatzëna dhe nënave

Vendndodhjet: Sheshi i qytetit, Kumanovë

Data: 28 dhjetor 2020

Autorë: Shoqata *Qendra Kombëtare e Romëve*, së bashku me organizata të tjera

Aktivistët e disa organizatave të shoqërisë civile me një aksion krijues tërhoqën vëmendjen e qytetarëve për qasjen e papërshtatshme të grave shtatzëna në shërbimet gjinekologjike. Karroca për bebe me mesazhe dhe një figurë lejluku ishin rreshtuar në shesh. Sondazhi i *Qendrës Kombëtare të Romëve* (QKR) nga Kumanova, i kryer nga viti 2019 deri në vitin 2020, tregoi se deri në 74% të grave rome shtatzëna dhe grave nga kategoritë e cenueshme

shoqërore duhej të paguanin për një kontroll dhe shërbime të tjera, dhe kontrolli ishte falas për vetëm 24 përqind të grave shtatzëna rome.

Qilimi magjik

Vendndodhjet: para hyrjes së Qendrës për Kulturë, para hyrjes së Qendrës për Punë Sociale, Tetovë

Data: 30 dhjetor 2020

Autor/ë: Aktivistë nga Tetova

Nga gjithsej 77 institucione publike në Republikën e Maqedonisë së Veriut, 20 nuk kanë qasje për personat me nevoja të veçanta në katin e parë, ndërsa 64 institucione publike nuk kanë qasje në katin e dytë për njerëzit që përdorin një karrocë me rrota. Aktivistët ngritën një “qilim magjik”, i cili - në mënyrë simbolike - një ditë, do t’u lejojë këtyre njerëzve qasje në institucionet publike në Tetovë. Aktivistët kujtojnë se personat me aftësi të kufizuara janë gjithashtu qytetarë dhe tatimpagues, dhe ndërtimi i një shoqërie gjithëpërfshirëse është përgjegjësi e çdo qytetari.

Art/creative
activism in
Macedonia:
Reclaiming
Public Space
through Civic
Engagement
2006-2020

Iskra Geshoska

Dreaming creative resistance and change

To be does not mean to be obedient to an imposed, embedded model, even if that model was a just one of the truth... Existence is geography, an atlas of particularities, of various emotional and intellectual landscapes and toponyms... We are individual maps that can intertwine within a community overcoming the tendency to uniform the models of life, love, thought, utopia, policies. Still, nothing else makes sense than this – to continue to create solidary and empathic communities that will confront the injustice, sorrow and pain brought about by life:

Gilles Deleuze

The dilemma that erupts from the desire to be noticed, to map the creative confrontation with political systems of a given time is overwhelming – like articulating, archiving, defining, and formulating the field where art/creativity intervenes politically and socially. Is the intervention institutional or non-institutional? Why are there more or less, ejections from the usual discursive or argumentative expressions in certain readings and interpretations of societal dynamics and are they sufficiently grounded in the needs of the critical mass?

At the same time, an abyss of questions arises related to the intensity and formats of the existing critical creative or maybe even artistic intervention within the public societal area in Macedonia, which will surely be answered in some other form by the historians and the art theorists. Nevertheless, seen through a cultural perspective, when one looks back in

time, one will realize that our creative activism can be described as a distant, reclusive, solipsist, and even lonely act somewhere in the middle of the first decade of the 21st century. The period of 2006 can be located within this monographic gesture as the momentum when an intensive “concentration of fury” occurs alongside its creative and political organization within the public space.

When looking at the map of urban actions and urban activism in the last fifteen years, one acknowledges the thick fabric of societal interventions through subtle paradoxes, but also exceptional lucid and explicit artistic and creative narratives, encompassing a wide range of topics that are important not only for our society, but also for the history of the political in all its comprehensiveness.

Through the contents captured on the pages of this book, we will try to illustrate the fabric of societal creative practices and knowledge applied within public spaces enabling the conception of a certain cartography of what we call better, just, and common world where the common good is an imperative while making the map of joint responses channeled and directed by “fury” and “revolt” in a constructive, creative diffusion led by the need to create change. We will try openly, for everyone’s interpretation, to pinpoint how the whole mise-en-scene occurs, the whole dramaturgy of woven and articulated strategies and forms of resistance, making the societal wounds and unpleasanties visible, dynamic, and mobile towards the horizon of the change. How does the “distribution of sensibility”, as referred to by the French philosopher Jean Ransier, and which represents a set of relations

between various social forms of perception, existence, thinking and acting that determine the common utopias, the common world in whose formation – in one way or another – we would like to participate and share it.

Calendar time places and classifies events in relations to an arranged sequential series of dates, political history however, places the same events in accordance with their intensity. Our findings prove that such an intensity, such mobilizing power of creative activism begins to concentrate exactly in the first decade of the 2000s.

On the critical public space

The imposed, with clear boundaries, public, political, but also physical space is more than real and concrete substance of constructed structures, perpetual elements, and architectonics of societal details. It exists as sudden awakening and constant proliferation of “special effects” created by the various societal strata that together with the awareness of current time influence the context and the contents designed within.

Does public space become a utopian reference that imprints intimate and collective suppositions, whose emptiness is filled with narratives about love, sorrow, joy, dilemma, resistance, criticism, affirmation, negation? What societal cores are those that speak the voice of the critical mass? What political rhythms of everyday life are engraved in those spaces? And how does the public space, as utopian reference of the longing for change, response and confrontation become the “place” for

creating new meanings through which critical dialogue with the unwanted and unjust in the community? Where do the meaning of the policies inclining towards **creative activism** and **manifestations of activism** meet?

Most probably in the point that does not want to assume consensus, but wants to challenge the world, generate dissents that, with time, will establish a new field of change.

The activism that occurred in Macedonia, especially in the period following the 2000s, concentrated after 2006¹, with its creative and critical aspect filled in the gap produced between injustice, revolt and politically imposed social “function” of the citizens into an undesired societal landscape. **Simply, the moment was ripe for the citizens, individuals, non-formal groups, ad hoc associations, self-organised core groups and artists to concentrate their need to respond and articulate it against the politically oppressed systems and institutions.**

1 One can see the wide-ranging records of the OPA collective that holds comprehensive documentation - carefully and thoroughly collected - connected with an enormous number of events from the visual arts, but with culture in general <https://www.opafondacija.org/zaum/>. For the purposes of this overall research, most of the documentation came from this archive.

On the position of the artist - nothing new, but let's not forgot

Art, therefore, is not a cherry on top of the cake of history: again, and again it is the place of conflict where history acquires form and visibility in the heart of the decisions and procedures, regardless of how barbaric and primitive they seem.

Georges Didi-Huberman

In creative activism, especially after 2006, many artists took part. That opens the issue of responsibility of the artist and his/her performance in relations to societal reality. Of course, many of them did not intend to create a work of art as a response to the social context but were involved in initiating and shaping creative activism.

Nonetheless, one should not forget, and even stress, that the ingenious engagement of the artist and the cultural worker - should we want to beat in line with the dynamics of contemporary cultural practices - must, by rule, be the prodding bolt that develops dialogue, conversation, criticism with/on social reality. Should we dare to try and speak in a somewhat more sophisticated language, thoughts, and emotional registers, we could conclude that the work of art should always direct its sails towards the navigation of change, and the “revolutionary” urge.

The line between art and politics, between anesthetization of the political, or between art and social engagement is two-way. Therefore, one must accept that in art, culture must penetrate the semantic rail of the elitist “oasis” and that it exists to responsibly shape each

segment of everyday life. **And exactly that happened when one looks retrospectively at many activist interventions which represent a bridge between citizens and artists.**

The work of art, as well as the art action, cannot be seen separately in time and context of its “creation”. On the contrary, they are in conflict, from the viewpoint of argumentation and reflection, with the truth that is trying to shape them. The work comes about in a solid relationship with the resistance and the commentary of the knowledgeable, experiential, and thoughtful societal fabric.

All this opens the issue of accountability of the artist. How much capacity does the artist have to bear upon oneself the creative, political, social responsibility like someone who is creating not only works, but also attitudes, politically relevant positions and dives deeply into the ring of the public sphere. The artist can become a central figure around whom the identity of a certain period, and the national apparatus will be built.

Finally, art results from the life as a social product in each country. That means that the aesthetic, ethical and political will always go hand in hand in the process of creating cultural innovation.

Should we want to discuss about the autonomy of the artists, their hybridity, their accountability vis-à-vis the socio-cultural context, their political emancipation through critical relationships, then we must stress their urge to persist on their own in the community that swallows them without giving them the legitimacy to survive and prove their presence in the politically fragmented space,

even the one that is fully degrading and completely ignorant about their existence.

Some still want to approach from a contemporary position talking about the autonomy of arts, in context of its separate features from the societal and economic dynamics. We are aware however, that the artistic “revolution” cannot be simply a revolution within the framework of artistic practice. The reason for that is that art does not exist for itself... Isolated. Even Oscar Wilde himself, advocating for *larpurlartism* – art for the sake of art – was deeply, thoroughly, and politically dedicated confronting all sick places in the society in which he lived in. Art exists only in a specific regime of identifications and feelings of social belonging or non-belonging.

Art has a task to create “conflicting situations”, in an Aristotle sense. Such conflict leads to liberation, to catharsis. Artists are responsible for leading us on such cobblestone, otherwise they are not artists. Those retelling verbal images about the longings, the truth about the sadness and happiness of the world must, by rule, takeover the risk and adventure as a responsibility, fighting against security and conformity. Both security and conformity are imperatives of our time, of the social concept deflated from ideologies and utopias. They are the relevant visa for a successful biography. The artists however – those who infiltrate the world courageously and are ready to live in it with open wounds, must be in constant resistance. They are relaxed in their immanence, and once, on another occasion, I said that the real activist should be a dedicated lover, meaning he/she should face risks,

experiment, and offer new worlds. Artistic resistance, like the political one, must imply love, madness, courage, adamant, method, knowledge, structure, yearning for a just and better world... Passion for different images of the truth. This means, to be ready to travel in parallel with the basic flow of culture, but at the same time to critically penetrate to exhaustion in all the pores of the current and not so attractive world.

Extremely short summary of what was before 2006

Igor Tosevski is probably the artist who most of all understood his social and political accountability in the Eighties and Nineties. In several public statements, he noted: „Art, above all, is communication and as such it exists to indicate specific aspects of contemporary life that, simply, cannot be announced otherwise. Art offers alternative discourse of viewing the world, and, even, I believe, it can save mankind from the limited vision enforced by everyday life. The transformation of social links should be articulated, but also boldly emphasize their own voice in favour of individuality and otherness. That means, between the intimate and the social. Important issues are those that touch upon identity, territories (political, intimate, collective) and their boundaries. If engagement implies an active and critical role of art in handling issues related to the social and political context, then one can say that, generally, art is always engaged one way or another. Art is communication and much more than sheer illustration of the time we live in. (...) One should realize that

collective creation of art, under no circumstances, suggests automatically generating radical behaviour (as was the case with the Zero group). But, if we are talking about the position of “engaged” art, nowadays, the fine art collectives are still faced with the responsible task to respond to the oscillations that shape the pillars of the society they stem from. In actual fact, current times are even more burdened with dangers stemming from terrorism, epidemics, environmental disasters, poverty and unemployment, uncertainty due to the realistic possibility of initiating some local conflict or a global war” (More on the art collectives in Macedonia can be found from V. Velickovski’s book “Art Groups in Macedonia”, published by MCU, 2003).

In the period prior to 2006, there are more significant artistic interventions indeed, but allow me to pinpoint several from the cultural perspective that were most impressive and influential seen from my reception of ordinary audience: *Territories*, by Igor Tosevski (2004), the project of Hristina Ivanoska, *Naming the Bridge: Roza Plaveva and Nakie Bajram (2004 – 2006)*, while in 2005, Gjorge Jovanovic created his performance *The Depression of New Year’s Eve*, that can be understood as a reaction to the dispersion of consumption capitalism in the first shopping mall *Ramstore* opened at the time.

If we treat public space more extensively, we should be able to detect several key significant points that encourage the mobilization of artistic engagement as central for reviewing the policies and societal dynamics. One of them is, indeed, the magazine *Margin*, of the publisher

Nikola Gelevski that came out in 1994, followed by some physical spaces, starting from the non-formal core of the intellectual and artistic scene in Skopje in the Eighties and Early Twenties such as the tea-shop *Gallery 7*, in the Old Bazaar, where the collective *Zero* was established and where the key young intellectuals and artists of the time met together to challenge their opinions thereby setting the base for what we call awareness and consciousness of the intellectual and artist in his/her response to the world around him/her. Towards the end of the Nineties, the Soros Centre for Contemporary Art appeared - whose first director was Nebojsa Vilic - making it into a space that that offers reading art as a broader area of culture and the political scene. After that, at the beginning of the 2000s, the cultural space *Mesto (Place)* surfaced and in the period from 2002 to 2010, an important role in shaping ideological and artistic strategies of the resistance played the cultural centre *Tocka (Point)*, where some of the artistic and creative actions and performances originated, as well as the project *Press to Exit*, that played a key role in promoting the latest global and national artistic practices in contemporary art, especially pertaining to the Queer and LGBTI art. Once these places closed down due to the general state of the independent cultural sector that even today cannot find sustainable opportunities, in the Old Bazar in Skopje in the premises of Menada, the Club GEM (Citizens for European Macedonia) appeared as the place for citizen's initiatives and activism, and together with the recreated Café Menada they became the focal point of critical culture and synergy of critical theoretical discourses/debates and

creative activism. In 2014, a Mobile Prefabricated Gallery was setup in the Francophonie Park and became the crucial point for urban actions later. These spaces do not belong directly and explicitly to creative activism, but one inevitably must mention them, at least to list them, as the basis for what will develop further, and which, to a large extent, holds the traits of the experience in this part of the world. Such spaces - through their programmes - generated critical culture that became the foundation for creative activism.

Under direct or indirect influence of these cores of non-institutional culture, and influence by the general features of contemporary social and artistic practices, the awakening of art-activism started in the beginning of the 2000s along with the creative civic activism as a response to the key social black holes with greater intensity.

Articulation of rage

Macedonia has never had a strategically defined and reviewed articulation of rage (except for the articulated anti-fascist struggle as part of the Second World War, as its fragment). Pain and sorrow were expressed through individual outbursts of revolt, shy public presentations, and some social and cultural practices. Resistance always belonged to the intimate sphere of individual initiatives. Self-organisation of rage has always been somewhat of a non-historic category that never fit the core, and remained deep within the mazes of the unconscious, and even the mysterious.

Why do I think that this is one of our biggest problems that result with "a culture of silence", built upon the principles of submissive entropic spirit,

conformity, and lack of accountability for common commodities and interests? Self-organisation and articulation of rage is a symptom that confirms the awareness of understanding the world as a unity of diversity, looking for its place under the Sun as social beings who, as an imperative, have the community and knowledge that particular interest will never be enough if one does not accept the responsibility for the common good. To understand the absence of rage, as well as its final, reluctant, and chaotic occurrence on the Macedonian social scene, I am putting forward several general thoughts.

If we want - without any pathos - to look at the modern potentials of the resistance inspired by rage, revolt, like in the central (developed, democratic) countries as well as in the periphery (where we belong), we need to see something "big" in them - but no longer do they concentrate in historically known forms of radical parties or in internationally popular oppositional movements that pressure the civic centre or the authoritarian government or on the supposedly liberal state but aim to produce radically new value. Here and there we can see some protesting procession that we always insist to pompously name it as "big", "massive" or we might see some lucid, attractive signs on our rage (class, race, gender, sex) through some driving car... Rage acquires emblematic, symbolic value that has no capacity for a systemic change of values. On the other hand, the opportunistic waves of bitterness are turning into debate clubs where for days people are discussing injustice, making analogies with the ghosts of fascism and capitalism that are always here somewhere for the crime-

pruned ministers and bureaucrats. Notwithstanding the attempt to map all these urban creative outbursts that we witnessed in the period from 2006 onwards, whose foundation can be seen in the last two and a half decades of the last century, we can conclude that good quality, ambitious political projects, or networks with local or regional significance have appeared. Whether those creative political initiatives for social change will provoke long-term articulated vision and strategy that would radically modify the cry of pain, remains to be seen.

The revolution and Hamlet from our neighbourhood

Hamlet, indeed, is the first activist who worked with creative activism, and even artism. Passionately, with dedication, he tried to exhaustively deconstruct the field of power, which is hardly just, using the theatre as a tool for facing the political injustice at the time. And he does that very successfully, courageously under the motto “To be or not to be!”, his life being the price. He contests political deceit and tries with various creative tools to make everyone face the utopia that the monarchy/ political system needs to change, hoping that with his small “revolution” will design a better and a nobler community as is becoming for a noble prince who is an artist-activist. Hamlet is the brightest paradigm for resistance. Everyone dealing with critical action, institutional criticism, must fully become familiar with Hamlet’s methodologies of acting – his “methodical madness”, his love, passion, and his refusal to bend so

that justice can surface, should be the basic lesson for all who have in mind activism, especially creative activism and for all who deem that it is responsible to strive towards social change.

What is happening in social dynamics and community development that upsets our lives is the establishment of structural based lies, gaps, and omissions. They are all over – in our intimate and collective policies. One can find them in every single crack of occurrences in our lives, subsequently they are in the readings of art and culture in relations to political action where the so-called “revolutionary” fluxes are created.

Post-structural theory of revolution attempts to project the revolutionary machine, such as trinity, adding to the thoughts of Antonio Negri. The three individual components of the revolutionary machine differentiate and actualize their mutual relations based on rebellion, resistance, and constructive power. And exactly that is very important to understand the urges, but also the formats of creative activism. **What differentiates creative activism and artivism from the other forms of the “revolutionary machine” is the absence of the need for self-construction in the field of power. To be precise, it is an indication of anomalies of a given field of power which needs to be substituted with another, more noble and just which, unfortunately, will not be able to avoid the sign of power. Because it is inevitable. In fact, through creative activism and artivism, the most subtle needs for profound internal development in social relations, especially through formats that do not imply, by rule, riots, masses, nor**

the position of “mess”, but delicate interventions with a strong message and sub-text.

I irritate; Therefore, I am – bodies in constant resistance

Protest, resistance, intervention, reaction... they are all infinite movement, absolute flyover, but in a way that those traits relate to what really exists now and here in the struggle for social re-articulation.

According to Foucault, resistance exists where there is power. Therefore, resistance never occurs beyond the field of power. Resistance should be understood as heterogenic, like a multitude of points, nodes, sparkles of confrontations, and not like an intervention on the same spot of the “big rejection”, not like massive nihilism that grounds two pillars of opposites, not like antagonism, but like irregularly scattered multiplicity of the spots of resistance in a multiple area of the gap and the shifting boundaries. Foucault understands power as multiplicity of relations that organize a given territory. Power is not something that one possesses, but something that develops. It is not an acquired privilege of the ruling class, but more joint action towards their strategic positions. Resistance can only exist within such a strategic field with such relations of power, and under no circumstance is it linear governing of a given group over another.

Arthur Rimbaud uses an odd expression: “logical rebellion”. According to Rimbaud, and bearing in mind the interpretations further on, that means synergy between the longing for change through response

and rebellion – since true happiness implies resistance, rebellion against the world the way that it is and dictatorship of imposed and embedded thoughts – and searching for rationality in the response of the poet, the artist, the citizen who has an urge to rebel – since the rebellious impulse is not enough for the objectives defined.

The longing to rebel, in fact, is a longing for change, above all, in the established cognitive matrixes, both collective and individual, which implies changing the way one perceives a just society. To think outside the usual patterns... Nevertheless, the real rebellion, the real resistance is not some abstract exercise. The key thing was always to stand in the way of injustice, opposed to the misery of the world and the people's lives. To be happy, we should be changing the world, to strive towards emancipation of social contexts, and constant change of power fields.

But how does one change the world? We are faced with three key words: “world” – a noun, “to change” – a verb, and the adverb “how”. It is a complex grammatical syntagma that will always bear the burden of the sub-question: What kind of world is that that a rebellion wants to change? Some theorists are asking what percentage of the population are those that are protesting, who question the issues that initiate rebellion. When it is 1 percent, is it a political illusion such as democracy, in which a small group of the rich and powerful control the lives of the millions of others? But maybe we are not talking about changing the world, but only about active witnessing.

That what we now call rebellion, especially creative rebellion, is maybe more important than the significant massive rebellions throughout history, because in the new times we are living, quite important are noting, record-keeping, acknowledging, witnessing through articulation, messaging, meta-narrative produced in public space that will not deal with statistics of presence, but with the long-term memory and detailed critical impact. The issue of the witness is extremely vital, and it is the witness him/herself that contains the paradigm of change... Witnessing and marking something that is incorrect, in our collective existence.

The only thing we can do is be good, dedicated, and careful witnesses, to follow, understand, not to ignore from the viewpoint of apathetic comfort zone, to remember and derive conclusions about some future political, strategic, and evident action. Giorgio Agamben, describing the experience of the Auschwitz survivors, said that the only incentive to survive the holocaust is taking over the role of an active witness which in effect is a mission that redefines the strong urge to go to one's death bed, to endure stubbornly, with one's head held high before the experience of pain and fear. **To be an accountable witness of humiliation, violence, primordial life is not a step towards retaliation and vengeance, but a step towards building a constructive struggle with what Virginia Woolf calls “tyranny of the plot” since we find ourselves in such a tyranny that has a predictable plot, but unpredictable recitation.**

Therefore, our task is to be authors, artists, creators of recitations, but also of plots. We cannot allow for someone else to create the tyranny of

plot... Let us be imaginative, original – a conceptual step further than “the tyrant”.

The potential quantity of pain, misery and injustice should provoke rage that is ten times stronger in intensity than the one in 1917, especially bearing in mind the much better environment for communication at the time compared to today. Still, bitterness does not indicate any “worldly idea” for change.

The resolute “soft” environment turns everyone into a hybrid. And, on this occasion, let us remember the anarchistic exclamation: “I irritate; therefore, I am!” The significance of the topic is on the pedestal when the irritation, that results from critical capacities for comprehending the world and looking for possibilities to change it, will suddenly turn into an institution with permanent collaborators, with a service for beneficiaries, with expert reports. The critical agony leading to reflexive irritation suffocated the rage and left the priority to the billboard as a place where change of the world can be promoted.

When a given resistance, a protest will “sacrifice” the rage for the sake of the billboard, in the name of the “brand”, then, of course, we cannot talk about strategy and tactics that will thoroughly change the world - but only for a second of exaltation, can it achieve small baby steps – without going further than the well-known millennium matrixes of human behaviour.

And exactly that should be our basic focus – no expectation that we will change the world. On the contrary, it is important to change the space on our street, to change a small but significant

sentence that will contribute to the creation of the critical mass.

Creative activism is founded on dissent and affect. An affect is the thing that sticks and maintains and protects the relationship between ideas, values, and objects. Creative activism should represent the accumulation of the positive affective value. There is nothing that we can determine as separate or autonomous affective value that will correspond to an object in the world. Instead, we are really talking about the dynamics of the bodies within the worlds and about the “drama” of uncertainty i.e., how do the things around us move us. One must mention that creative activism is based and founded by the same premises as happiness – uncertainty. The word happiness originates from the Middle English work *hap* – meaning an event, something that signals a definite opportunity whose result cannot be known in advance. Happiness, apart from the fact that it depends on outside events, it also depends on how we interpret those events and how dedicated we approach them.

When referring to creative activism, similarly to happiness, one talks about preparation, about circumstances that, above all, are personal. In community sense however, it must be cherished and protected.

Understanding the community – key for creative activism

The most significant and the most difficult testimony of the modern world, the one that encompasses maybe all testimonies in which a given epoch is forced to face, under who knows what kind of order, and

who knows what kind of necessity, is the testimony of destruction, displacement, turmoil of the community, its substance, and its future. We are witnessing the whisper of an unhesitant resistance that is struggling with the impotence caused by the apparent demolition of social reality.

It appears that the conceptualization of the community is the first item on the agenda and that it mostly demands and announces the situation in which in one unique epochal node links the abolition of all communitarian concepts with the misery of the new individualisms. Unfortunately, however, nothing surfaces on the horizon less than the opinion of the community. It is the subject of academic debates, conferences, publications. But, still, when we look at the world from the perspective of today’s 2020, through all the sufferings caused by the migrant crises, the COVID 19 pandemic, all the environmental irresponsibility and mankind’s cruelty, inevitably we will ask ourselves whether we are really thinking about the community, whether in real time and space we understand its political meaning and whether we articulate the world on the basis of the principles of solidarity, common good, equality, right to culture, right to natural resources on which all communities rest upon. It seems that there is nothing more distant, more repressed, more fake, more postponed for a “certain period of time” that needs to come, for a faraway and unreachable horizon. It is not the lack of philosophies and ideologies that are directly focused on the conceptualization of the community! On the contrary, it seems that such philosophies even design the violin key of the dominant

tonality. They, however, seem to be trapped in the recklessness of the community and construct its most symptomatic expression. In fact, the community, very rarely, or incorrectly or never, has been the leader of the philosophical and political articulation of reality, except for that of an unbearable distortion of its meaning. Paradoxically, the philosophical and political discourse makes the community submissive to a glossary that distorts it the same moment it tries to name it. The issue of the individuals and totalities, of particularities, of the source and the goal – those are all the issues that establish the community.

One needs to think of the community in a wider sense of subjectivity. The community is featured by subjects who have a common attribute, determination, subject that qualifies them as belonging parts of the same entity or like substance that produces its unification. In any case, the community is experienced as additional quality to the nature of their subject, thereby forming the subjects of the community. One should understand that we are talking about a bigger, better, good quality subject compared to the one with individual identity, from where subjects originate and find their own reflection. The community is the fullness of the social body or entity that brings about the feeling of belonging in terms of common values, utopias. The community is good, a value that can be created, be lost, and found again like a possession for which one feels sadness or like an outcome that needs to be hinted at. In any case – the community is something that is most common to all of us.

In fact, the expression community should mean social relation if the orientation of social action rests on the subjective feeling of the participants to belong to each other.

Therefore, to understand the community in its core means to secure space for functional creative activism. Without that understanding, we can only watch the zombified existence of creative activism or its project mobilization but knowing the probability that its slow death will surface.

The protests in Macedonia

*And existence is (non)conformity
And the beginning of everything
that wasn't
And it would never be.*

Lidija Dimkovska

The key issue of the protests/rebellion in Macedonia was the feeling of uselessness of civic concentration, intensification, and articulation. What was happening was that those extremely important civic responses – important and reference-worthy, something like turning points in a society that has no history of a culture of resistance, especially not creative resistance - throughout history the presence of silence and apathic conformity was prevailing. In the last several years, especially the period referred to in this book, the citizenry found its place and left the silence of culture. It is more than obvious that a major collective trauma happened to us all accompanied by pain and its liberalization in the concentrated common space. We kept silent! Then we cried out. A step forward was made, a deviation, a major steppingstone,

feeling of being included, of unity, of common responsibility, of subversion. From silent participants, we became courageous speakers. From non-active contributors, we became agents in motion of the civic and social turbine. The pain was shared, whereas for the socially provoked coma, a solution was found – noisy, loud opposition and disobedience on the streets and squares. We turned the discourses of silence and private whispering into public speeches. We embarked upon a campaign to create imminent, absolute criticism - developing “another scene”. The citizens became the political body that expressed an initiative to setup corridors, gates, steps between the world and the “other scene” that needs to be built. But, is the lack of sufficient social knowledge and political dynamics, as well as the lack of capacity to create communities in which the supra-aim would be clearly defined, along with the common objective for public good opposed to the eternal partial interests which created the space (for many) that produced the feeling of pointlessness. If that is the case, why did it happen?

Our rebellion looked like a post-modern strategy of quotation, collage, and montage. And that was the reason why there was an instant, temporal, and unstable strategy for action. Protest is knowledge, understanding a specific aspect of reality with which our body deeply disagrees, as well as with our language, our attitude thereby starting to create a deviation, a discursive and performative deviation from the group recognized as the core to which it does not belong to. At the same time however, such a resistance would not be a resistance if anthology does not exist and goes beyond knowledge, responding with all of its being of

pain and suffering of the wound. This anthology will clearly indicate that it positions itself opposite any form of government that does not provide for any kind of articulation of freedom.

Time and temporality play an important, key role in such a distribution. They define the framework within which we experience the world directly, both individually and collectively. Therefore, it is vital that he who thinks, he who acts, he who is inspired for a struggle and for change, to determine the real moment, the real-time centrifugal in which the social context “demands” to be critically treated through the many formats of civic action that, by rule, include activism. The narrative of the time, of the real moment when the empty social space will be filled in with powerful meanings and new narratives is the heart of the possible step forward towards change. The narrative of the time is always in correlation with delivering justice within the dimensions of time/historical-social space.

We are living in the time of space, as Foucault would put it. We are living in analogue times, parallel close and distant, neighbouring and pervasive times. It is a time in which the world is tempted because I lay down a net that connected the points and creating additional messiness. The ideological conflicts that lie based on the controversy of our time appear between the dedicated descendants of that time and the hard-core habitants of space.

Bearing in mind the entropy in which we all are, taking into consideration all the moves made on the civic social scene in the last twenty years, fully aware of the path that we thought we ought to follow towards the

creation of the democratic references, the references of freedom, equality and solidarity (allow me express myself within the framework of an anachronism, maybe dangerous, but desired discourse), feeling exhaustion and hopelessness from the feeling that we might be fighting a battle with windmills, but windmills made out of rusty metal that produces sepsis in the societal tissue, and who knows how many times the story that that will be constructive enough, smart, to articulate and operationalize, to give birth again to the body of our engagement. The shadows of actions will be transformed into bodies, subjectivized, precisely articulated political contexts that will not be utopic, not to mention dystopic place of artistic practices and the production of the socio-cultural critical discourse.

Although calmness and exhaustion, creative activism and the need for it can be recognized as an ongoing process that has its own amplitudes but has always been clear that it had never stopped.

The experience of the realistic

Every society, especially those like this one that linger in and out of dark and smoky mazes of emancipation of the corporative, and ghostly understanding the country as party property of the “political elites” and of those close to them, a society that demands, disciplines, propagates, frames, determines, a society that violently encrypts the “waves” of your opinion, your speech, your dreams, imposing the final address on the place where your body should find its home – the address of the superior “intellectual

moral” that is prescribed by the “ruler” whose institutions, unfortunately, are crumbling down, decomposing and pulling down your life like undignified free-style falling, is the society in which you must be awake and dream with your eyes wide open.

The experience of the realistic is the experience of the horror that is often accepted as invisible and normal. Revulsion is just one of the types of illusions of reality, nothing more! The impression of the realistic is what gets established most skillfully, with the experience of the panoptic power. The key issues, however, never find their way within the scope of the imaginative, neither does anybody call upon it. They are directed towards the vain attempt to discover what hides within the radical experiment called life and plays a realistic role. In no example whatsoever, the stress is put in the trust in a better future. The subjective traits, individual capabilities to respond, including the courage, cowardice, action, resignation... are always in the present.

The removed reality has been setup on the scene, mainly by montaging the illusion. We need to constantly be aware of the possibility that one can always kidnap our presence thereby constantly knowing that our creative receptors can be fully open to confrontation, resistance, action in the name of re-articulation of the illusion of reality. We need to cherish an autonomous zone of trust that in the many different concepts and attitudes will not be objectively blocked and will overcome the hillbilly mentality, the minor and personal existential fears and will move forward fearlessly towards the horizon acting as a moving target.

Therefore, the creative critical activism is maybe one of the solutions for frontal and bold struggle for establishing the context in which victimization will not rule as a collective tool, but new creations, new edge products and situations will be created for a change.

Small sequence on belongings and shadows

“When a language, or even better, a meta-language, with its own strength is retracted and directed towards the irrelevant (in a way the dominant community reads relevance), it is banished since it does not belong to any herd all. The only thing it can be is a place of affirmation regardless of how unnoticeable it is. That affirmation, which is banished and the only justifiable resistance to the feeling of not belonging to the normed world is called the place of love and freedom” said Roland Barthes.

But, unlike Peter Schlemihl, who sold his shadow to the devil, we should organize and reorganize our apparitions, and kidnap the body that has been stolen away from us if required, but above all to demonstrate that we deserve it... Politically, artistically, production wise, socially. Those that decided to responsibly live their art responding to the social cobblestone, have a need in this country to shape the body according to the shadows they dream and who have been trodden upon by others and quite frequently by themselves. That body should not be something anxiously imposed and formulated as a pattern drawn for somebody else’s body, but it ought to be re-articulated, re-formulated, re-institutionalized.

Indecency does not allow negotiations

But, since we are waiting for such a long time, we should have realized something in this empty space. Maybe this is no longer the time for poetry of negotiations. What is required is action of confrontation where the political will acquire aesthetically mature autonomy, creativity and uncompromised action as features of artistic penetration and shaping of the world. And therefore, theoretically, almost like an epiphany, but also applicative, one must return the “utopia of the poetry” which will represent the new upbringing, conservation and restoration of the fragile threshold between the stepping over and the not stepping over of the vanished decency.

We, amid the vulgarity of the socio-cultural context, must, with everything available, fight for the new policies, but also for decency. Since it is quite unpleasant. For such unpleasantry, we are all responsible. Finally, we cannot talk about freedom, if all of us are mute/passive waiters for the unpleasant in culture to disappear.

Artistic adventure - political signature

The political confrontation should have a creative and argumentative value, to strive towards something and to be a skill. Edi Rama, the current Prime Minister of Albania, and a former major of Tirana at the time stated on one occasion: “To be the major of Tirana is the highest form of conceptual art. That is art in its purest form”.

To throw light on the interweaving of creative civic activism, art and the political element throughout history

up to date, one should articulate a contemporary understanding of the term revolution, bearing in mind that the main relation of the “artistic” with the political is established through the paradigms of social and institutional critics.

The relations between the artistic and the political is the fact that the political creates instability or illusions of stability, while the artistic finds and stresses that exact illusion of stability. Creative activism has a purpose to recognize and bring to the surface instable situations and to create a conflict creative field of action leading to the change and thus, the new value. The mission is to become a translator of one into another reality, a tailor who will draw for ongoing mobility of values, who will create ideological and critical environments opposed to the ruling value system, whichever that may be.

The political resistance, like the artistic, must imply love, madness, courage, uncompromised action, method, knowledge, structure, longing for a better and more just world... Passion for the various faces of the truth.

Unlike repression of any kind, strong freedom-loving and emancipatory potentials are developed. Threatened in its survival, the citizen in such circumstance starts floating in the oasis of free expression creating a nucleus/practice/poetry, that makes relative the lost critical and subversive potentials of what was imposed as prevailing, dominant cultural and political narrations. That is the only way how the political will be able to acquire a new creative and artistic value.

The muses always at the end

This way, stoned, we must remind ourselves of the meaning of the Muse. The root of the word muse points out to sparkles, high tension that grows from impatience, longing and rage, tension that burns out of the desire to know or to act. The Muse comes alive, encourages, awakens, moves... But that growing strength is born out of the plural, the multitude. This multi-layer approach of everyone becomes an integral part of the community, that has the capacity to create, to anticipate, to change. We should not be afraid to change our muse. Our muse is the muse of constant confrontation, above all, with oneself, and then with the world. That is the tenth Muse that creative activism should always have in mind.

Aleksandra Bubevska

Mapping Resistance

The actions of creative civic activism and its works of art and interventions in the public space in the period 2006-2020 covered therein, were collected and noted without revisions, interpretations nor retrospective clarifications although from such a distance in time, that could have been done with the inherent risk of losing reliability of *what*, *when*, and *how* exactly happened. An especially big threat was the possibility to misconstrue the ideas and words of the authors and participants themselves at the time of the actions i.e., the way that they explained the reasons for their activities. Consequently, I took into consideration the available data and testimonies of the direct participants, particularly in their clarifications (sometimes starting from the photographs leading to the contents), and to a lesser extent the texts of the reporters of the events (including my own articles from that time). The second reason for such a procedure was, unfortunately, the fact that even the media that covered all the actions of civic and artistic resistance or efforts to initiate changes for the better had already erased their records or the media that reported on the events did not exist for quite some time.

Even before the period analyzed, artistic interventions in public space or with spaces that were not related to exhibiting artwork or civic initiatives was not new. Radically new and different however, was the clearly expressed resistance – against injustice, captured minds and institutions, lies, corruption and lack of freedom. The

result of that resistance – sometimes eruptively massive and furious, and sometimes individually ingenious – was exactly the large number of such actions that are now a piece of the mosaic of the history of this country. Hopefully, this book will encourage further research and analyses.

To keep the format of a map, we kept the explanations of the actions short, including their pre-history and development, but with information that guides the reader to further research. This edition describes more than 200 works of art, interventions and artistic actions in public space which was one of the main criteria to be included in this map, and to be representative of creative activism in the period covered, which implies that all actions could not be included. The massive civic movements “Protestiram (I Protest)”, “Studentski Plenum (Student Plenum)” and Sarena Revolucija (Colourful Revolution)” are mentioned since elements of activism can be recognized within them as well.

The actions are presented chronologically, from 2006 to 2020, with dates and locations of their implementation. Regarding the names of the authors, many of them wanted to remain unknown at the time when these actions took place – in the meantime, some of them spoke out as authors or creators, some continue to treat such an engagement as a non-personal work of art or the critical voice of the collective thereby their individual contribution is still not important.

Apart from the actions, this publication has nine interviews with participants, initiators, and authors (Vladimir Milcin, Dona Kosturanova,

Nikola Pisarev, Ivana Dragsic, Kristina Lelovac, Simona Spirovska, Jana Jakimovska, Arijanit Dhaferi, Neboljsa Vilic, Koco Andonovski, Filip Jovanovski, Vladimir Jancevski) who look back at their motives, ideas and attitudes at the time of their participation in the artistic and civic articulation of the rebellion, as well as the political and social context of their engagement.

We would like to express our gratitude to the Foundation Open Society – Macedonia and to Slavica Injevaska for understanding the significance, historic, documentary, and civic capacity of art and activism that was going on in an important period of our society, although not a happy one.

2006

Seller of Men's Tears

Location: Town Square, Skopje

Date: 8th March 2006

Author/s: Gjorgje Jovanovic, visual artist

Organized by "Multimedia" and "Tocka", Gjorgje Jovanovic performed street action titled "Seller of Men's Tears" as part of the project "8th March Erosion – celebrating opposite perspectives". He set up a counter in the square selling jars of liquid labeled "Men's Tears" for a few hours. The "Men's Tears (rare as unicorn itself) sold here is a great forgery, a symbol of male dis/honesty in acknowledging solidarity, respect, equality... Packaged for sale, they are yet another proof of general commercialization of Women's Day" – Gjorgje Jovanovic.

2007

Philanthropic Inclinations

Location: Zeleznicka St., "Cvetan Dimov" Soap Factory, Shopping center Skopje

Date: February 20th–26th, 2007

Author/s: Slavica Janeslieva

Within the project (Re)definition of cultural public spaces organized by the Cultural Center "Tocka" (Counterpoint), and as the first phase of her personal project, artist Slavica Janeslieva officially opened the "Street-Museum Railway Colony" as one of the archetypal city streets, part of the famous Railway Colony which consists of houses built in 1926. Janeslieva

pointed out that the project was her response to the disappearance of the old parts of the city. She demands initiatives from artists, architects, intellectuals, citizens to preserve what is left of the colony. The second part of the project took place on 24th February: Repurposing of one floor in the shopping center "NAMA" into a gallery. With fake flyers and newspaper articles the citizens were invited to an opening of a non-existent art collection in the former shopping center, which was known to be empty, closed, filled with dust and cobwebs. The author also promoted "Cvetan Dimov' soap factory in Kisela Voda as a new cultural space, pointing out the need to protect urban cultural heritage, create cultural centers, exhibit collections of MSU and the National Gallery, which at were not available to the public at the time.

Whistling Buildings

Location: Printing house "Goce Delcev", Shopping center „Tipo“, plateau in front of International Bank, Skopje

Date: 26th February 2007

Author/s: Gjorgje Jovanovic, visual artist

Sound installation performed withing the project "(Re)definition of cultural public spaces" organized by KC "Tocka" (Counterpoint). "Whistling buildings symbolize the voice of our lost conscience" said Jovanovic, pointing out with his work that elementary disrespect and indifference is happening in the city, with the destruction of monuments and public spaces as public good. A sculpture of Blagoj Cuskov was stolen from the plateau in front of International Bank, the printing house was destroyed and

neglected for years, as was "Tipo". People passing-by whistled as if the buildings wanted to draw the attention of the citizens to themselves.

Laura Feer in Tocka

Location: Cultural Center *Tocka*, Skopje

Date: 31st March 2007

Author/s: Laura Feer was a transgender activist from Macedonia (died in 2016 in Canada) who was the first to hold a public queer performance. The performance took place in *Tocka*, and the audience could see it from the street through the large windows of *Tocka*. Laura Feer fought for the rights of sex-workers, gay and transgender people, for the different, rejected, unrecognized. She took part in the Red Umbrella March, the first public speak-out about the reality of social-workers, the first steps and movements of the community towards self-organization and support.

2008

Youth Educational Forum (YEF) opened its youth centers in 14 municipalities throughout Macedonia in partnerships with local NGOs. With this action titled "Local Youth initiative", YEF increased its beneficiaries, launching local youth actions to solve specific problems at local level and bringing the lectures on "Debate" and "Street Law" closer to young people from Skopje, Tetovo, Debar, Kicevo, Struga, Resen, Bitola, Veles, Strumica, Stip, Kratovo, Delcevo, Gevgelija and Negotino. *Youth Educational Forum* defended *Student Radio*, which was shut down with a Decision of the Rectorate of UKIM. Also, in 2008, YEF launched

the campaign “What are you paying for”, channeling the revolt of students for the collection of mandatory membership fees for, according to them, the monopolised Student Parliament.

Dona Kosturanova

What forms of creative activism were practiced by the Youth Educational Forum in the last ten years?

In the last ten years, more specifically since the establishing of YEF Youth Activism Programme, organisation’s team and members translate their efforts for quality education, good youth policies and better life for young people through different forms of activism. From more traditional approaches to new tools, the organization fought to communicate its messages to the society where freedom of speech was more and more dispossessed.

YEF members have a background of successful petitions and legislative initiatives, but also street actions, exhibitions, and performances. Combination of facts-based argumentation, formal advocacy and creative youth messages are a rough recipe defining the actions, whether it is a local student action or national public policy advocacy.

YEF developed creative activism among young people by informal education, training, workshops, lectures, and local artists’ events, bringing civil engagement closer to young people and at the same time creating community and inclusion opportunities for all of them. With mentorship and support for creative initiatives, the organisation created spaces for free expression for the

youth taking activities on their own to change their surroundings.

Which creative actions implemented by YEF in the period 2006 up to date would you single out as most significant?

“DISGRACE” is one of the campaigns that were quite significant and brave, kind of a creative capsule (in 2004). For the first time in the country YEF raised the issue of corruption in higher education in the country with this campaign. Turning a blind eye to the corruption was presented by a design where the eyes of Ss. Cyril and Methodius monument at the UKIM’s plateau were blind-folded and the word DISGRACE was written on the cover. The design attracted students’ and (affected) institution’s attention.

The petition for withdrawing external testing in 2013, which was signed by 26,000 students and citizens, was another broadly organised action that comes to mind. In addition, the advocacy initiative for withdrawal of the draft Law on Youth in 2011 mobilised a network of fifty organisations, led to establishing the National Youth Council, thereby forcing the government to withdraw the law from the parliamentary procedure.

There are many local actions that were very impressive, especially when everything was centralised in Skopje, even civil society organisations. The first mass flesh mob in Bitola in 2010 organised under the motto “We are here. We are many. We won’t take no for an answer.” left a great impression. At the event, young people took over Sirok Sokak and sent a message that they will continue to speak out loud to the institutions that were ignoring them.

Murals were especially an important tool at the time. Everything started with painting a mural on 400 metres from the entrance of Struga. There was a public call titled “The Town Needs” and street artists from Struga and the entire country translated their needs and visions of coexistence of the town into a street mural gallery. That was the beginning of the use of mural as a form of activism, which became one of the main tools used by the youth clubs. Some of them are still on public walls and schools in Veles, Bitola, Tetovo and Delcevo.

One of the most significant successes of the organisation probably is establishing fringe performance and theatre groups. To encourage youth independence, “art clusters” or creative activism clubs were established in 2011, which nowadays exist as media art clubs. Many local performances were created by them, such as the Ad Hoc Art creative group, but the *Kunstwerkstatt* group is probably the most successful one. It started in 2014 as an interactive performance initiative of two volunteers. *Kunstwerkstatt* is a group of young enthusiasts who are fond of theater and youth critical thought. Their performance revolves around issues upsetting young people – immigration, bullying and refugee crisis. Four plays, many performances, festival plays and awards – best play at Amateur Drama Festival in 2017 and 2009, are the background of this small fringe group.

Raising the awareness against xenophobia was one of the contemporary topics the activism team was working on, trying to bring the migrant crisis closer to their peers. In order to understand the obstacles faced, they created the “Refugee

road” board game by using street art techniques. This topic was also covered by one of the award-winning plays of *Kunstwerkstatt* and an inspiration for a mural. Xenophobia and learning of the past were the main topics of the exhibition “Ana Frank – Lessons of the present”. In cooperation with Ana Frank House from Amsterdam, a national adaptation of the exhibition in a form of mobile exhibition was created. The opening of the exhibition was at the Holocaust Memorial Centre in Skopje. In a period of two years the exhibition visited dozens of towns, schools, cultural centres, even parks and bridges nationwide and was visited by thousands of young people. High school students learning of the exhibition’s topic were the exhibition guides for the visitors.

“Super student” (campaign for students as superheroes), “Real Facebook Event” (event in front of the UKIM plateau where students demonstrate criticism shared on Facebook), as well as some of the forgotten guerilla actions, are only a part of more significant student initiatives focused on the shortcomings of higher education, students’ unfavourable position, lack of systemic support for higher education and students in general, and corrupted student representative bodies of UKIM. These student initiatives and actions were using humour and satire to point out the shortcomings of the system from a students’ point of view.

Placing banners on walls where people can freely leave their messages was a new concept which was demonstrated in several actions throughout the country. The most impressive example is “Before I Die...” action where a group of female activists brought Candy Chang action from New Orleans and placed such boards in several towns.

Adequate to the national context, on some of the boards the topic was “Freedom is _____”. On some locations people passing by and local business-owners started maintaining the boards, cleaning them once they were full, Some of the boards were destroyed, and a university did not allow boards to be placed in their space.

There is not enough space for all activities to be mentioned. Young people from the clubs were enriching the events in their surroundings, at least for a moment, with local exhibitions, competitions, and events such as “Monsters from Skopje”, “Art before March”, “My Skopje”, “Biljana platno sarase” and other small exhibitions.

In your experience, what is the impact of creativity in raising awareness of young people about problems in society and civil engagement in general?

Young people are an expression of the system they grew up in. If they learn in conflict, autocracy and humility, great effort will be needed to encourage them to be different. Each young person deserves to learn and practice their human and civil rights. Foundations of future societies are shaken without that. Creative activism provides young people with channels to transform their views, problems and needs into solutions, messages, and appeals. Research shows that young people who have undertaken action, even if they fail, are more motivated later and happier with their place in society. By providing knowledge and encouragement for online advocacy by means of street activism and alternative art, young people acquire their voice.

“Time of injustice” in the Macedonian society is how you characterised the political context in the period 2008-2016, especially for young people. To what extent was creative activism used as a mobilising potential?

In historical context, since independence up to date, young people were always on the margins of society. Although a big group of the population, they face major problems – high unemployment, low quality education, limited opportunities, and low standard and scarce (or controlled) opportunities for youth participation. This situation is completely true for today as well. Immigration of young people is an increasing problem for the country. Although there are certain improvements, especially in establishing youth representative bodies (not necessarily in respect of their influence), changes happen slowly.

Protest movements of young people in the country, especially Student Plenum and High School Student Plenum in 2014 and 2015, speak about youth activism the most. Unsatisfied, exposed to wrong educational reforms, they decided to demonstrate their views to the society. The protests might have been the most massive form in that period, but they certainly were not the only form. Students demonstrated responsibility for the academic development and after UKIM’s occupation they created their own alternative educational programme, with their own lectures, concerts, and debates. It ended with the decision for adopting a new Law on Higher Education and they participated in the development of the law.

Sometimes creative activism wasn’t inspired by need, but by the pressure

since young people were not able to use other channels and actions in communicating with the institutions that became increasingly closed to them. That was when young people demonstrated that they can find other ways.

Democracy should enable public discussion for the greatest disagreements in a civilized manner. That means listening to different opinion, debating, developing critical thinking. To what extent can creative activism help young people?

In a polarised society of divisions, arguments-based debate and culture of dialogue are links of different views and way to understand camp-like divisions. Throughout the years, YEF worked to communicate democratic values to young people by developing critical thinking and engaging young people in creative youth initiatives. I will mention the fact that over 50 high school and university student debate competitions took place, and in recent years debate and activism events occurred (I hope they are recognisable) such as: "Organised expression: Argument" and "Social Activism Conference: ENGAGE".

Aside from these events, street art provokes, communicates, and encourages discussion and debate. Many works of the Centre for Contemporary Art (corruption actions, lack of responsibility on the part of the institutions, stagnation) are exceptional examples that trigger thought and discussion. Exactly that enables creative activism of young people, helps them freely express their positions and encourages critical thinking among their peers, and even among those who only observe the process/the work of art. Creative

activism lives between art and advocacy, where freedom is braver and unlimited.

In your experience, how does creativity impact young people's awareness of the problems in society and civil engagement in general?

Young people are capable to recognize problems and offer good solutions. That cannot happen however, if the system teaches them not to express their opinion and if they are not given the power to act. Education on civil rights and freedoms is key. Tools represent different techniques (stencils, videos, murals, or performances) put into use by youth, to speak up – to the institutions, the public and themselves. By overcoming limitations related to civic actions through standard institutional channels and opening new alternative forms of action, activism becomes closer to the youth.

Creative tools help young people express themselves and find their passion and interest in the different forms. Many young people who were part of these clubs and initiatives continued to use activism tools on their personal and professional path, and today they work in performing arts, production, and street art. I want to believe that the clubs encouraged and taught them to follow their passion to be where they are today.

These tools - at least at the moment of action - were the channel of presenting their positions and ensured support for young activists so that their voice can be heard in society.

What were the main goals of YEF activism clubs? Did they manage to become critical ideological environment?

The activism clubs exist to create safe and free space for young people, where they can express themselves and cooperate to improve their communities. This is an alternative model to bring civic education and creative expression closer to everybody. Although in time students chose different tools, and some of them manage to overcome and leave them in the past or simply replace them with new approaches, the values remain the same. The main line of action is practicing freedom of speech, fight against prejudices, human rights advocacy and, finally, improvement of their own communities, as well as positioning young people as loud critics of what is planned and implemented on local and national level.

Abstract policy 1

Location: "Kliment Ohridski" Street, at the crossroad with "Ilindenska", Skopje

Date: 27th February 2008

Author/s: Zoran Poposki

The first work of this public art project ("Abstract Politics 1" digital print) was exhibited as megalight in the center of Skopje. The project was conceptualized as series of abstract digital prints for billboards placed in the most frequent streets in Skopje, suggesting that commercially usurped public space should be vacant and used for artistic purposes. "When commercial interests gain too much influence over public space (feeling that public space belongs to all citizens), the sense of shared ownership of that specific space disappears followed by the erosion of civic identity". (Text by Zoran Poposki)

Speak-up

Location: Havana Club , Skopje

Date: 11th December 2008

Author/s: Students of UKIM

The closure of *Student FM* radio, mandatory membership dues for an inactive student organization that, according to the students, was not interested in student rights, decreasing the freedom of student expression and advocacy were the reasons stated by the students for organizing the event, where, inter alia, a 40-day memorial service was organized for *Student FM* radio.

2009

28th March 2009, at the call of an MP from VMRO-DPMNE, a crowd of several hundred believers, members and party supporters, with church flags in their hands, with curses, fists and kicks attacked the students organized in the informal initiative *Arhibrigada* (*Arch Brigade*) from the Faculty of Architecture.

The Police failed to prevent the violence. At the duly announced peaceful protest, the students wanted to express their dissatisfaction with the announcement for the erraction of a religious building in the town square of Skopje. The idea of VMRO-DPMNE was to build an Orthodox church in the town square of Skopje. The Islamic Religious Community demanded the site to be used for building a mosque.

11th April, the newly formed initiative, later known as the association "*Plostad Sloboda* (*Freedom Square*) issued a Proclamation with music and songs (Raspeani Skopjani - Singing Citizens

of Skopje) and held a peaceful protest at the square in Skopje. The protesters formed a circle around the place where the students from *Arhibrigada* were attacked two weeks ago.

"We are raising our voice to protect the right to speak and think, the right of the city to be understood as freedom!" they said in their proclamation (<https://okno.mk/node/401>)

A letter to an unknown friend

Location: Central Post Office, Skopje

Date: 9th April 2009

Author/s: Koco Andonovski

In the first edition of the FRIK Festival, an exhibition of the works by Kocho Andonovski was exhibited at the Central Post Office. "When we first felt that society was closing and it became exclusive only to a certain "caste", the most important thing for us at the time was to offer a different reality, a society that will include all those unrecognized, erased, unacceptable... to show that they are here and they are part of the mosaic of reality. On the other hand, we wanted to say that the small hall in the Main Post Office - which after the abandonment from Telekom was neglected and forgotten - can offer a great space for culture and art in the heart of the city, right next to the square" - Koco Andonovski. The event was funded by FOSM and COC Netherlands.

Golden Toilet at "Makedonija" Street

Location: "Makedonija" Street near the memorial house of Mother Teresa

Date: 23- 24 May 2009

Author/s: Unknown (in the art circles there are assumptions who the author(s) are, but they never admitted that they had placed the toilet)

A sculpture of a golden toilet, titled "Discharge" appeared in the park at the Memorial-house of Mother Theresa in Skopje. The pedestal of the toilet read that it was made by Pavel Satev along with an inscription stating: "The culture of the Ministry of RM". Most probably this was a critique of the government at that time to erect 35 sculptures in the central area. The name of the author is from Macedonian history. The author's name alludes to the newly established Institute for Political Research bearing his name and founder of this organization was VMRO-DPMNE.

Square Freedom: "The Beautiful City Will Rise Again"

The first performance of the choir initially called "Choir Square Freedom", but much better known as "Singing Citizens of Skopje" sang the famous song "The Beautiful City Will Rise Again" as part of the protest against erecting a church in the central square area (Square "Macedonia", 5th September 2009) in Skopje under the motto "No religious buildings in our square!" The choir sang the same song on the same location on 12th, 19th, and 26th September 2009.

That year, in different locations, "Singing Citizens of Skopje" performed an additional 10 songs: "Who do You

Belong to” (10th October 2009), “Unite Unite Europe!” (21st October 2009), “We are Macedonians” (23rd October 2009), “Dirlada” (31st October 2009), “Time Machine” (12th November 2009), “Kill Me” (15th November 2009), “Lumberjack” (22nd November 2009), “Mercedes Benz” (7th December 2009), “I Love Green” (14th December 2009), and “Freedom” (19th December 2009).

From the very beginning, the non-formal choir gathered in specific locations, performed songs related to a particular topic and disseminated it's performance on the social networks (youtube), along with the rationale behind the action. In 2010 the following songs were performed: “We Are from Skopje” (9th February 2010), “Love Will Tear Us Apart” (22nd February 2010), “She is Awakening” (8th March 2010), “Guns of Brixton” (31st March 2010), together with the Belgrade Choirstra - “Long Live Labour” and “Internationale” (8th, 9th May 2010 as part of the AKTO Festival), „Waving Flag“ (4th June 2010), remake of the song “Plastic” by “Idols” (19th September 2010), “When You're Gone” (6th October and on the event Public/Private 2011), “Bella Ciao” (11th October 2010), “Under Pressure” (27th December 2010), “Injustice” (22nd February 2011), “By Bicycle” (24th September 2011), “Dear Skopje” (14th November 2011), “They Don't Really Care about Us!” (23rd January 2012), “Air” (Veles, 1st February 2012), “Dirty City” (29th March 2012), “Last Greeting” (11th July 2012), “Svobodu Pussy Riot!” (29th August 2012), “True Colours” (23rd October 2012), “I'm Still Standing” (29th March 2013), “Every Sperm is Sacred” (13th May 2013).

In the period 2009-2013, the “Singing Citizens of Skopje” implemented more than 30 actions calling upon

citizens to rebel in public spaces. It started with the protest against building a church in Skopje and followed with songs against the destruction of green spaces, building “baroque” structures, discrimination, nationalism, conservative family policies, homophobia, non-tolerance for diversity, Police brutality, media pressures, air pollution...

Choir Plostad Sloboda: “Gradot ubav pak ke nikne (Beautiful City will Rise Again)“

Location: Town square “Makedonija”

Date: 5th, 11th, 19th, 26th September 2009

Author/s: Choir *Plostad Sloboda* (later *Raspeani Skopjani*)

The performance of the choir singing the famous song “The Beautiful City Will Rise Again” took place a part of the protest against the construction of a church in the central square (Town Square “Makedonija”) in Skopje, with the motto “No for religious buildings in our square!” The choir sang the same song at the same location for the second time 12, 19 and 26th September 2009.

Territories

Location: Town Square “Makedonija” Skopje

Date: 14, 15th October 2009

Author/s: Igor Tosevski

The work “Territories” by the artist Igor Tosevski, was part of a group exhibition of Macedonian and German authors titled „Inner World” (inspired by the 20th anniversary of the fall of the Berlin Wall). It was organized in the Museum

of Skopje and consisted of a yellow line (cadmium yellow), in the shape of a cross drawn directly on the pavement around Skopje square “Makedonija”. Since the yellow cross was drawn at the place where the government planned to build a church, the cross was erased with a coordinated action of the City of Skopje and the public enterprise “Streets and roads” for the following 24 hours. The organizers of the exhibition claimed that the work was duly reported in the City of Skopje, while the other side replied that a rabbit would be drawn instead of a cross. Tosevski's work on the square was a continuation of his intervention in the public space titled “Free Territories”, a project that started in 2004 marking spaces free from any context. Due to the censorship of this work of art by the City of Skopje, probably interpreting it as critique of the use of public space for religious purposes, an additional role was played by the media that initially reported that the cross was drawn by supporters of the idea of building a church in the square in Skopje.

The Cobblestone March

Location: Town Square “Makedonija”, Parliament of RNM, Skopje

Date: 27th December 2009

Author/s: *Plostad Sloboda*

Protest against the new paving of the central square of Skopje, an initiative of the Mayor Koce Trajanovski. *Plostad Sloboda* in the form of performance (the participants had paper cobblestone cubes on their heads) expressed their revolt against the urban and architectural policy that defames the city.

This action/performance in public space (just a few months before the announcement of the project Skopje 2014) was organized with *Raspeani Skopjani* and *Plostad Sloboda*.

"The return of the cobblestone is just the tip of the iceberg for partisan interest. We have the sculptures, the monuments, Ilindenska... The protest march will not be a classic protest with shoutings and slogans, but more of a performance to express our revolt in an original way. We have had enough of lions on the bridge, cutting trees, fountains and monuments, ionic colonnades and ugly sculptures. Open your mind, get out of the cubical cobblestones where you have locked your square brains. The city has posters with the image of Aca Lukas, the homeless are burning plastic to keep warm in the abandoned printing house "Goce Delcev" on the square itself, and there is not even one kilometer flat area for a bicycle ride," explained Damjan Zdravev from *Plostad Sloboda*. (*Time* / 26.12.2009 <https://bit.ly/3BZNzh3>)

As part of "The Cobblestone March", in front of the Office of the Mayor Koce Trajanovski *Raspeani Skopjani* performed their rendition of the song "Koce the barber" which they titled "Koce the father", singing: "Slow down Koce, Skopje is not your property / Slow down Koce the city is not just yours!" <https://www.youtube.com/watch?v=nQ1UH5n-bF8&t=9s>

Ivana Dragishikj, Jana Jakimovska, Kristina Lelovac, Simona Spirovska

What was the initial moment to put together the ad hoc choir "Raspeani Skopjani"? When did you decide to perform in public space?

Ivana Dragishikj:

In 2009 and 2010 we spent some time on the streets protesting the entire "Skopje 2014" project and its individual buildings. We organized different forms of activities in public spaces. People who were ready to go out were decimated under the pressure and violence that we faced in every situation. Everyone who dared publicly to articulate their voice against "Skopje 2014" faced interdisciplinary violence and stigma. Rarely people can bear that - from usual threats, shouting on the street, following people home, flat tyres, to losing jobs, degrading our parents on their workplaces, victimizing and public shaming through the VMRO media machinery.

With naive enthusiasm, persistent ideas and performance, we hoped to change things without being personally stigmatized and humiliated if we go public. Singing together seemed the most logical thing to do. We hoped the party in power, and especially their party-soldiers, will refrain from attacking young people who were just SINGING.

In addition, we were inspired by the protest-choirs in the region. They were present for a longer period of time, and also by the other Brecht-like situations or dramatic forms.

How did you decide the repertoire?

Jana Jakimovska:

The choir reached its peak in turbulent times. We had to choose some occasion to sing about – we still have not forgotten that the occasions were numerous at that time I suppose. Sometimes, the main thing was to decide which occasion was more important compared to others. Of course, that was decided horizontally and democratically in our cheerful email group full of opinions. Once the occasion was decided upon, we had to choose the song that, ideally, would fit and respond to the occasion without any interventions in the text. In absence of an ideal solution, sometimes we made minimal interventions in the songs we performed. The songs were chosen using the same principle as the occasions – suggestions were presented individually and then the majority decided. Our refined musical taste and conceptual approach (you can take this seriously if you want, if not – it is ok) did not allow us to choose immediately the first suggestion as to avoiding making the topics we sing about banal. The intention was to choose a "cooler" solution always - something we would like to listen to and not just a song that will only stick to the topic.

What position were you performing from - political or civic? Why did you choose singing in public places as a way of expressing dissatisfaction, usually in Skopje, but also in other towns?

Ivana Dragishikj:

In the time of MVRO-DPMNE's rule, we chose singing as the most adequately possible form of public expression of

fear. The reactions that we received were an additional motivation and inspiration to continue creating more significant dramatic composition of the entire performances. The duration of the performances was controlled to avoid conflicts with potential regime supporters, as well as criminal prosecuting by the Police for painting with car varnishes. It had a sentimental value for all of us who felt that we lived under pressure and were punished all the time.

We acted from both civic and political point of view - a creative and productive “vent” of people engaged in resistance in many fields, speaking loudly, being active with all their beings on all possible and accessible topics that bothered us collectively. In such difficult times we were happy to be able to be on the streets so often, to protest our way, to challenge the entire functioning of the system VMRO-DPMNE tried to impose with its political communication. Our main weapons against the darkness created by VMRO were playfulness and political literacy.

Humour and surprise were the key elements of your actions.

Jana Jakimovska

The element that kept people alert (our haters and our fans) was the surprise: when were we going to sing, where, what were we going to sing about? Will we use props? Did we practice enough or will we sing off key? Like it or not, our “marketing trick” was the surprise element.

As for the humour – if absent from our performances, we would have voted horizontally “must be present”, in our email group ©. Joke aside, humour is a very important element in all

protests, including protest-singing. Humour is not important because of its carelessness, but because it is the best tool to overcome fear. Exactly with humour, you unmask and disarm the enemy. A conservative and restrictive regime that used fear to govern was the enemy in our case. And luckily we were, and still are, funny (entertaining to be correct), and humour was one of our strongest weapons in the fight.

What was the meaning of “element against the State” in the specific social, political and cultural context of the country?

Ivana Dragishikij:

At the given moment it was very funny, but at the same time seriously frightening. Funny because serious words spoken by the Prime Minister were coming out of a group of people, a choir singing in the streets. Frightening, almost for the same reason, and because of the serious consequences that everyone of us felt.

Our existence and action were completely opposite to the image and environment VMRO-DPMNE tried to create. Exchange of opinions, public articulation, befriending, joint actions, creativity, and critic were values that were widely erased from many key places in the formal order of the country, like the institutions in the field of art and culture, education, and academia.

Where did you sing most often? Who did you sing for?

Kristina Lelovac:

The public space was our *scene*. At the time it was usurped by the government quite often and more violently. We chose locations to emphasize the messages we were communicating

with our songs. We sang to raise issues or to put issues on the political agenda, to point out the fact that our society was sinking such as – public spaces usurpation, air pollution, violence, nationalism, homophobia, misogyny, chauvinism, and underrating/deleting our antifascist past... We sang *Lumberjack* when they cut the trees on the avenue Ilindenska, *Mercedes Benz* was an illustration of the “humbleness” of the clergy, sung in front of the Cathedral Church, in Veles, in front of the poisonous slag hill we sang *Air*, with our female co-fighters we sang *Mlada Partizanka (Young Freedom-fighter)* in front of the premises of Peoples Liberating and Antifascist War of Macedonia Veterans Union, *Ona se budi (She is Awakening)* in Zena Park (Park of Women)... We sang to everybody who wanted to listen, and especially to those who didn't.

Public Response

Jana Jakimovska:

The response of the public and its opinion was quite polarized. We were active in a deeply polarized time, so it was to be expected. We had everything, from die-hard fans to hate groups discussing lynching methods. Everybody had an opinion on the choir once they heard a performance. From today's perspective, it is easy to talk carefree without the hatred of the time, because it is distant. But, believe me, it was not comfortable at all to go to rehearsals those days. We could read how they will “boot” our heads because we are fagots and Satanists. Of course, we can be grateful to several renowned “bright” individuals like Janko, Milenko, Ednooki and others, for promoting the choir among the haters and nurturing hatred towards our relatively soft protest and resistance.

They were directed by the governing structures who disagreed with the harmless existence of a small group of people who just wanted to voice their disagreement with the then current situation and had no power to change anything.

The choir was most active in 2009, 2010 and 2011. Despite the few incidental musical variants of protesting current politics, ongoing expression of rebellion in those years did not happen as is the case in times of spiritual and cultural crisis.

Simona Spirovska:

No, not at that time. They occurred later. I want to believe that our form of action, which was different, woke up many people and made them find their own expression of rebellion. The number of initiatives and forms of rebellion grew with the years. To overcome fear and silence was the key issue in those years. Murders happened in front of our eyes and the majority feared even to pronounce the names of some politicians. It took some time for dissatisfaction to transform into constant expression of resistance.

How was the choir organized? Who were the choir members?

Kristina Lelovac:

The organisation was mainly informal. The feelings of belonging, responsibility, contribution of every member of the choir were respected. It also operated horizontally – anyone could have suggested an issue to be addressed in the next song, the title of the song, the place to sing, how to act in sensitive circumstances... Unfortunately, the public attacks received, both the collective and the individual threats became more frequent. The choir *Raspeani Skopjani*

respected diversity, nurturing and experiencing it as one of the greatest values of the group. Our members were of different age and background, from Skopje and outside Skopje. The choir was open for everybody who recognized this form of protest as means to participate in the actual social and political moment, which, on the other hand, was limiting and very soon started to prevent any type of civic participation. I remember when I joined the choir after I saw the video of the second performance. It was the song *Gradot Ubav (Beautiful City)* in front of EVN building by the jardinière. Once, there was *Kocka*, and today a shopping mall and the remembrance of the so-called Spanish Stairs that VMRO wanted to build. I wanted to sing with them, so I wrote a word or two in the inbox of Drashikj. She replied by sending me the time and place of the next rehearsal. We had new members joining practically every rehearsal. *We practiced what we preached*, so openness, inclusion and nurturing diversity was our obligation. To sing about freedom, you have to be able to practice freedom in your own community.

What was the role of social media in the choir's actions?

Kristina Lelovac:

Other media were not available (at least not to us) when the time the choir was active. Television A1 was brutally and violently closed and that was broadcasted live on National TV. Fake news and hate speech portals appeared overnight; funeral wreaths were left in front of journalists' homes, and critics of the regime were offended, spat at and punched by masked bullies. The only free zones where one could freely communicate

contents different from that manufactured by the political party headquarters, to be openly critical, to initiate civic actions, protests, platforms were Facebook, Twitter and YouTube. There we could repeat that a reality different from the one served to us as the only possible/acceptable/accurate does exist. We used them to self-organise, communicate between each other, share ideas for new songs, invite new (female) singers to join us, and to share videos from the *events* and collect reactions and comments from the public.

Why did the choir stop its activities?

Simona Spirovska:

I do not even remember now what the last activity of the choir was. There was no agreement to stop, it just happened. As if all of us found other fields and possibilities to continue our mutual fight. Did we exhaust the possibilities? No! Did we win finally? Of course not! From local level, our fight spread very quickly and became the answer to all the injustices we lived.

What are the benefits of the activities of the choir in context of civic political engagement, in addition to its historic role?

Simona Spirovska:

It was really an encouragement for action, having in mind it was one of the few initiatives (besides *Ploshad Sloboda (Square Freedom)* and those that showed up later). The form itself implied exposure. We didn't hide. We sang on important places, aware of the exposure. That was the benefit! Fear was defeated by voicing opinions and many were encouraged to find their way of opposing. And performance, of course! Creating possibilities for civic actions.

2010

Student life is not a puppet show

Location: "Makedonija" Street, Skopje

Date: 29th March 2010

Author/s: *Youth Educational Forum*
Activists

What kind of Student Parliament do the students deserve? Do forms of student organizing protect and fight for student interests and rights? What is being discussed at the sessions of the Student Parliament? These were some of the questions raised by the Youth Educational Forum with this action. On the left side, in front of the plateau in the ARM Centre, a session was held by the Student Parliament as it was at the moment, with anonymous characters who vote without discussion, are not transparent and not held accountable. On the right side of the plateau, a session of the Student Parliament was simulated as desired by the students - colorful t-shirts as a symbol of diverse interests, raised hands for discussion, setting an agenda for all the burning issues of student life - a Parliament where everyone has a right to vote and the right to be heard. The difference between the reality and the ideal of the student organization was clear to all the passers-by. The message was - students are tired of being someone's puppets. At the same time, a Declaration for Changes was promoted by the student organization, supported by many student organizations. The Declaration called for the creation of a non-politicized, independent and stable student system.

2011

Stop Police Brutality

10th June 2011, hundreds of young people took to the streets of Skopje to protest against Police brutality, when the real reason behind the murder of 22-year-old Martin Neskovski was revealed after a few days of silence by the Police. The protest following the murder of Martin Neskovski on election night in 2011 and grew into a movement called #IProtest.

As part of this movement, peaceful protests were organized in the streets. 25th June 2011, several actions took place in front of the Parliament, such as: "You treat people like garbage" where activists dressed in black garbage bags lay or sat down on the street. The protesters also made a human wall around the building. As part of these protests, contours of human bodies were formed with candles at the scene of Martin Neskovski's murder.

"#IProtest was born from the civic urge and a call for justice and unification of different struggles and aspirations over the years. It was born as a reaction of the irresponsible and authoritarian government, but in the process of practicing and understanding the power of the citizens, it turned into a loud corrector of the past and every future government", as stated in the announcement of the movement.

"I Vote"

Location: "Makedonija" Street, Skopje

Date: 15th June 2011

Author/s: *Youth Educational Center*
activists and *FOSM*

The public event "I Vote" was organized as part of the campaign to encourage citizens to go out and vote en masse in the early parliamentary elections in 2011. Visitors had the opportunity to have fun and learn through interactive games and promotional materials about the democratic right, but also about the democratic obligation to vote on election day.

Private/Public - taking space - making space

Location: Different outdoor locations, Skopje

Date: 9-12 June 2011

Author/s: Artists, theorists, activists organized by "Counterpoint"

As part of this event, nine artistic interventions in an urban environment, two lectures, two discussions about the city and five walks were organized in Skopje. *Raspeani Skopjani* also performed. Questions were raised about the critical appropriation of the City through cultural activities. "Recently, the different construction projects changed the face of Skopje. New buildings and statues sparked discussions about the identity and urban features. We asked ourselves the questions: Where is the space and what is it for? What is the responsibility of the art and culture in such structure? What is the potential for analytical and critical commentary in culture? Culture creates the identity of the city and it's an important criterion for inclusion

and participation. How can culture contribute to the creation of public space, proposing new ideas on how to use the private and public space? What kind of life could exist in the city if these conditions are not met?" (Preface of the catalogue – Elena Veljanovska and Vibke Stadler (<https://okno.mk/node/12030>)).

Flash Mob – Loud for Freedom of Expression

Location: "Plivaliste", Old Bazaar, Quay of Drim, Poetry Park, Struga

Date: 11th August 2011

Author/s: Young activists and members of YEF

Over a hundred young people from 14 cities demonstrated the power of youth and sent an encouraging message for freedom of expression to their peers on the streets of Struga. Through the contrast of silence and loudness, dance and parade, they invited the citizens of Struga to join the festival "LOUD!" The activities of youth organizations, youth videos, installations, graffiti and hand-made objects, and the performance of local rock and hip-hop bands and DJs were presented on the festival.

Where are the clarinets?

Location: Shopping mall Soravia, 11th floor, Skopje

Date: 14th December 2011

Author/s: Art Cluster (Skopje)

"Where are the clarinets?" was performed by the members of the Art Cluster (Skopje) as part of the project Youth Independence. The aim was to present an artistic and critical twist on

the everyday polarization of society, and the attempts for mass domination and disrespect of other people's views. The performance was an addition to the evening debate "Argument – organized expression".

2012

Station: Student Station

Location: Mala Stanica National University Library "Ss. Clement of Ohrid", Public Room and The Faculty of Philosophy at UKIM

Date: 2012 – 2019

Author/s: *Youth Educational Forum* activists

The event Student Station was an all-day student event organised every year by the *Youth Educational Forum*. Students and all who are interested can attend lectures, workshops, panel discussions, research presentations, exhibitions and fairs of student organizations. Through this event YEF is encouraging the student organization, research work and quality higher education. Student Station is an open event for all those young people, students and others who want to attend contemporary lectures and rarely have the opportunity to attend state universities, to be informed about the organizations, to participate in workshops, to get acquainted with new research, and to exchange experience and contacts. Discussions with students from Macedonia and other countries of student organizations, along with first elaboration of public expenditure of our universities, and the first tour of "Student Skopje" where the key student locations visited in the form of a lecture organized on a bus.

What are you? You are the same as me!

Location: Supermarket "Vero", the streets of Tetovo

Date: February 2012

Author/s: Around a hundred high-school students, members of the *Youth Educational Forum* from Tetovo, Struga, Kicevo, Debar, Skopje

Young activists were spread out in a supermarket and at a given sign they "froze" in a certain position holding a sign with the question – What are you? The goal of the event was to make young people question what they have in common with their peers beyond ethnic and national division, and understand that their problems and interests are common. Real attraction for passers-by was created. The most common answers given by the participants were "I am a man, a mountaineer, a woman, an athlete, a student, an activist, etc". Few of the frozen position answers were "What are you – You are the same as me". With this action, young people stated that they will fight against any form of division in their environment, and that they will influence their peers to work on solving common local and national youth problems.

Human Shield

Location: "Sloboda" Bridge (originally Bridge "Moshka Pijade") near Holiday Inn, Skopje

Date: 13th May 2012

Author/s: Non-formal activist group "Human Shield" LTD

After announcing that more than 1 million euros will be spent on the new fence of the bridge, around

200 activists and citizens made a human shield on the iron bridge at the “Holiday Inn”, and stuck fake banknotes on the fence. Young and mostly unemployed activists stated that for million euros, 5000 each, they accept to be part of the fence on the bridge. They pointed out that they had never seen so much money in their lives. Given the “current” situation that lasted more than 20 years, they did not expect to earn it with any other work engagement. To meet the requirements of the baroque style, an unemployed tailor will make appropriate suits, and the person in charge of procurement will leave for Istanbul with the first bus to buy the necessary wigs and materials.” (<https://bit.ly/3f5qbFN>)

Visual Industries

Location: 10 billboards, streets, Skopje.

Date: 11–16 June 2012

Author/s: Marija Veteroska, Marko Manev, OPA, Elpida Hadji-Vasileva, Zaneta Vangeli, Nina Georgieva, Damjan Cvetkov Dimitrov, Boris Petrovski, Ivan Durgutovski, Irena Paskali and Iskra Dimitrova, organized by *Ars Acta Institute*, curator: Ana Frangovska

The exhibition was part of the program of the festival “Kreativa” supported by the City of Skopje. According to Frangovska’s introductory text, billboards were the chosen medium because pop-culture has a special significance and commercial marketing power, and thus a serious dimension in building of the civic taste for perception of art of design and advertising. Each of the authors chose their own unconventional brand to “advertise”. 13 June, *Ars Acta* canceled

its participation in the festival and declared the exhibition closed because the work of OPA (Slobodanka Stevceska, Denis Saraginoski) displayed on a billboard in the center of Skopje was ripped off by order of the City of Skopje. OPA’s billboard featured images of saints from the St. Demetrius Church with a slogan of cleaning product “It cleans even the most unreachable surfaces.

The Headless

Location: City Park, Skopje

Date: June 2012

Author/s: Gjorgje Jovanovic

“The headless” is a project that started in 2012 and involved setting up silhouettes with inscriptions (acrylic on cardboard) with biological data, revolutionary songs, etc. at the sites of the destroyed monuments across the country in an effort to preserve the memory of the fighters in the anti-fascists resistance in the World War II. “The purpose of this action was to raise the question of our relationship with the recent past and the benefits and the importance of our anti-fascist movement, because in parallel with the project “Skopje 2014”, a process of destruction and demolition of monuments and busts of prominent revolutionary writers, poets and participants in the anti-fascist movement in World War II was taking place in the country” (statement by the author). Photo prints from the action were exhibited at the personal exhibition “Personal Policies” (<https://okno.mk/node/20564>).

“V” Grabni – begaj (Grab & Run)

Location: Private house on “Dimitar Vlahov” Street, No.10, Vinica

Date: 14–20 June 2012

Author/s: Slobodanka Stevceska, Denis Saraginoski, (OPA), Igor Tosevski, Gjorgje Jovanovic, Filip Jovanovski (*Kooperacija*) in collaboration with “OZT Factory”

From hundreds of discarded books, the artists from “Kooperacija” made a “sculpture in motion”, and visitors could pick up some of the books. “The sculpture is constantly changing its shape, mass, weight, content: its new meaning will be rediscovered in the distribution of the books from which it is made, to the citizens it really belongs to” (Vladimir Jancevski).

In the beginning of 2012, the artistic initiative *Kooperacija* was created by the artists: Nikola Uzunovski, Slobodanka Stevceska and Denis Saraginoski (OPA), Gjorgje Jovanovic, Igor Tosevski, Filip Jovanovski and the art historian Vladimir Jancevski, and about twenty other artists and art historians joined later. *Kooperacija* adopted a nomadic / guerilla way of exposing and thus symbolically reconquering the usurped public space. They all advocated for moving and redefining the boundaries between public and personal space, and raising the question of the active role of art in the context of centralized cultural policy. The basic strategy of *Kooperacija* was to occupy the temporarily free spaces in the city and public exposure through blitzkrieg performances. *Kooperacija* was funded by the authors themselves. The last exhibition of *Kooperacija* took place 6-14 December 2013 under the title

“Reidentification” focusing on re-examination of the identity, where the participants (more than 30 authors) voluntarily gave up their names and the titles of the works, turning the exhibition in an installation that reflected the political situation in Macedonia at the time. (<https://bit.ly/3RYiJuG>)

Vladimir Jancevski

Activism as an artistic practice

Every industry needs an articulated message for the public. So does activism – well shaped message, designed performance, good organisation of forces, not just visually, but in every sense, special sense of time and space, tact, timing. Art usually needs courage and vision, and will of course.

Activism is an expression of our deepest concern for our immediate surroundings, an interesting space for the young to become mature. Unfortunately, sometimes it can become a trend or fashion, without a specifically designed goal, just iconography; or profession, engagement closed in self-sufficiency and reproduction of the status quo.

When activism originates from the art domain, most often there is a greater chance to reach the desired balance between an articulating message and a strict focus to what needs to be achieved. In the contemporary neo-liberal world, art is an anomaly, in the market there is rarely a reason for its existence, so art has meaning only in the public sphere. As public practice, art in the contemporary sense depends to a great extent on the public, on the functioning of the social sphere, thus on being closer to democratic

values, and establishing sound communication with others. Also, as free transformation of space, it is a synonym of flexibility and progress.

However, when activism starts creating art, often meaning can be lost and the message can be diluted. Then the act of presentation becomes an end in itself: empty theatre, carnivalization in the worst sense, having no political function, nor special artistic inspiration or importance.

What were the main features or elements of artistic actions you participated in?

There was a dose of skepticism in our conversations about the public understanding of these phenomena, and the political dimension of art, and activism which can be transformed into carnival and lose the focus of the political agenda or the meaning of the protest and the specific goal of change. On the other hand, many artists declared themselves apolitical and that was (and is) worrying, because it often means serious disorientation and basic lack of understanding of art and culture. We were aware that art is seen from two opposite positions, either with too big expectations or massively underestimated. Such a black and white view is clearly a sign of immaturity and inability to understand the complexity of life.

When creating and producing artistic actions in public space, especially when talking about “Kooperacija”, what was your starting point in terms of the political aspect of social engagement?

In a period of almost three years, we organized twenty different events on current affairs topics as part of the artistic initiative “Kooperacija”. As

participants we all had an opportunity to review our own political positions and personal views through continuous conversations, as a micro agora, the first instance of something that was missing, and we wanted to be reflected in the social sphere.

We had only two actions as “Kooperacija”, i.e. two cooperative works in the real sense („V“, Vinica, July 2012 and „Kapital“, Skopje, December 2012), even though they were not in public space and were intended for more subtle penetration in the media sphere. They were specific solutions to specific invitations, reviewing our position on several organisational issues, openness for cooperation in regard to establishing relations and production problems, of course, followed by ironic comment/message resulting from the actual situation.

We tried to incorporate all our criticism focused on the institutional sphere (not only cultural) into cooperative organisation and horizontal functioning to a great extent, because we believed that it was important to play along the thin line of the superficial “slogan” and opening a deeper critical discourse. That is why I believe that in all the remaining events, exhibitions, and discussions the overall action was felt. Envisaged in the form of cooperation, conceptually, organisationally, and production-wise, a long-term action of dedicated community of activists, creative people, their supporters and interested public.

It is important to notice that even before “Kooperacija” or at it’s beginning, some of the artists already had individual experience with problematic reception of public space interventions, like Igor Tosevski (*Free*

Territory/Yellow Cross, October 2009) or OPA (*Solution*, June 2012). Those works were carefully thought out, with clear political idea, and based on tactics of critically focused “exaggerated identification.” They discovered much more of the dilettante ways of functioning of many institutions, be that the government, religious communities, information networks or sometimes all together, by opening the gap between the questions who, what and how, when and why changes the public space and discourse.

Through all the individual deeds, symbolic criticism gained further support in the overall action. Authors and works were in dialog with each other and with the audience. There was a real possibility to form a parallel independent system which will bypass long and difficult bureaucratic procedures or the danger of running into some form of censorship in those specific conditions.

How do you see the development of political art in Macedonia in the period from 2006 up to date?

I think the number of artists and cultural workers who understood that art cannot exist isolated outside the social sphere increased. They started abandoning their comfortable elite position and romantic understanding of art, and the gap with the real situation of the artists was bridged. Once the status of the art on the institutional network, action independence and autonomy, manners of funding and criteria were discussed, it became clear that artists are not only workers, but the lowest paid workers, on the extreme margins, with a ongoing precarious status.

Many things changed, many issues were raised, and a larger number of people took part in the debates. Earlier debates were held (only) in professional circles and it was as if they didn't exist or, at least, were not visible. Of course, one cannot expect automatically better solutions or some kind of common sense consensus because more thinking heads were involved. Still, preconditions are required for functioning of the democratic model such as being informed, debating culture, solidarity, willingness etc.

How did the public space usurpation in Skopje and concentration of power in the State impact the development of these artistic actions?

It is expected for every public space usurpation or attempt to violate some of the gained rights to face resistance. Contemporary art is interdisciplinary experimental space, merging not only exclusively traditional (pre-modern) shaping practices, but also many research disciplines, critical practice and socially important issues. The first forms of activist gathering and “Prva Arhi-Brigada” and “Ploshtad Sloboda” actions happened with the announcement of building a church in the main square. Towards the end of 2008, there was an open call for installing 35 sculptures and an anonymous installation in public space titled “The Culture of the Ministry” (May 2009). It was clear criticism of the amateur approach to the idea and later implementation of that which followed as project announcement (February 2010) and “Skopje 2014” completed project. All important protest actions related to the murder of Neskovski, protesting Tetovo pollution and many other should not be forgotten. These were intensified with the student

protests and occupation of some faculties in November 2014 and then in February 2015 after the publishing of wiretapped conversations. At that time, “Kooperacija” tactically withdrew from the scene and a large number of artist decided instead of acting artistically, to be an equal part of the general crowd that freely and more courageously reached its culmination in the Summer of 2016 with the “Colourful Revolution” activities.

The visual as an act of subversion

The domain of the painting is a magical space, separate world where different messages can be coded. There is no emancipation wave that can completely free us from the effects of the painting. Visual as well as verbal, it has important communication aspects. Although conditionally called “language”, it is much more difficult to codify and regulate the visual because there are many different and subtle gradations, degrees, and modes of relations, unlike the language which is basically abstract and arbitrary. What has been presented, can of course be subversive. But, the context is very important also. It can activate aspects of the painting, make them provocative, problematic, encouraging. With specific practices, ways of organisation and unmediated change of urban and human environment in general, I believe that subversion in and through art should simultaneously be in both, the symbolic domain and direct intervention in physical sphere. For example, instead of setting scenography with banners alarming of the pollution, precariat, labour rights or gender equality, and hoping for a change by “rasing awareness”, those ideas should first be reflected on a micro level in immediate cleaning

and planting actions, changing organisational structures, rejecting exploitation, eliminating patriarchal values from the discourse and adequate and just valuing of labour, in any action or project, even the smallest one.

Can you please reflect on the impact of public space actions outside the artistic scene in the period from 2008 up to date?

Although performed in open public space, squares and frequent locations, space understood as wider from the public institutional gallery system, most often artistic actions do not have direct impact on public opinion, even less on the policies. This type of actions performed here are just small interventions in the symbolical domain, not very different from the artistic work. The way how they will penetrate the media sphere is important. Will that be only an entertainment content to be forgotten in a few days or weeks, or will that encourage a discussion and change of discourse, resulting with specific solutions and policies? However, despite limited impact, it was understood that they are important to encourage thinking about the problems they address.

The future of activism and art

The future of art is closely related to the future of civic activism and attempts to regenerate the social sphere. The art domain, as an experimental space for emancipatory tendencies, and autonomous in the Moderna, is one of the most marginal discourses in a situation when the social sphere is disintegrating. Despite the fact that most often artists are open and willing to defend various endangered and marginalised groups,

they themselves are part of such marginalised group and their existence is endangered. We live in a world of verbal and visual expansion, in an era of content oversaturation, which creates a sense of disorientation and increased irritation. Affects are to the fore, reason overshadowed, and many power centres aware of this for so long, using these means skillfully and manipulatively. Art in the narrow sense, is not the exclusive domain of the visual. Visual culture is closely related to the power space. And today, in the era of neoliberal capitalism and brutal political fight, the most dominant visual phenomena are corporate marketing and political propaganda.

In an environment of poor institutional support and minimum funds allocated to cultural institutions, especially the independent scene, there is danger of amateurization of the cultural sphere. Therefore, art and activism must go together in the right measure as a continuous challenge, with any new situation in the political arena and public sphere, in order to avoid carnivalization in the negative sense, and achieve maximum effect of emancipation of citizens and access to justice.

To Bitola with love

Location: Sirok sokak, Bitola

Date: 12th August 2012

Author/s: Gjorgje Jovanovic

The author of this participatory project invited the citizens of Bitola to write their messages related to various urban and social problems in the city on specially made protest boards distributed by the author. Once written, they were placed on the sites

referred to in the messages, and some were placed in front of Oficerski Dom where the seventh edition of the AKTO – Festival of Contemporary Arts took place.

Activists of Aman lie in front of EVN in Bitola

Locations: EVN building, Bitola

Date: 17th September 2012

Author/s: Activists of the civic initiative *Aman*

Aman activists lay in front of the EVN building in Bitola to attract the attention of passers-by and metaphorically depict the true expression of the citizen. “This symbolic act represents the ordinary citizens, the common man who has already fallen on his knees, lies like us, fallen, apathetic, and scared. We are down and we lost the power.” (proclamation of *Aman* members). 14th August 2012 was the beginning of mass social protests against the increase of electricity prices and the abolition of the cheap daily tariff, and the destruction of the living standard. *Aman* Initiative organized protests, marches, discussions, and collected signatures for change of the Energy Law.

2013

Hugging GTC

Location: City Trade Center (GTC), Skopje

Date: 14th June 2013

Author/s: Citizens of Skopje, Association of Architects of Macedonia (AAM)

Under the motto “Go sakam GTC (I love GTC)”, the Association of Architects of Macedonia, supported by professionals from relevant fields, called the citizens to join forces and support the preservation of the character and spirit of GTC. This action took place immediately after the announcement that the City Trade Center will be renovated according to the design of Zarko Causevski in “Skopje 2014” style – adding another floor, three domes and dozens of ancient columns and sculptures i.e., the building will also receive a “baroque” façade. The Association of Architects of Macedonia (AAM) and its President at the time, Danica Pavlovska, initiated a petition against the defiling of this urban cultural heritage. Also, action was initiated to hug GTC with more than 2,000 people holding hands and completely surrounding GTC thus forming a human-shield. The public was addressed by: Nebojsa Vilic (musical performance), Elizabeta Avramovska, Misko Ralev, Martin Gulevski, Danica Pavlovska-Cigi, and they talked about the reasons why such renovation of the building should not be permitted.

Beautiful day, happy day!

Location: Bridges and overpasses, Skopje

Date: 13rd April 2013

Author/s: *LezFem*

On few bridges and overpasses in Skopje, activists from *LezFem* placed banners with the message “Lesbians wish you a pleasant day!” as an action to raise awareness for the rights of the LGBTI community and against homophobia.

Nebojsa Vilic

You were one of the organisers of the protest “I love GTC” (I Love City Mall) by “hugging” GTC to save it from the threat of “turning it into Baroque”. Was that an urban artistic action in public space whose authors were the citizens themselves?

No, ... I would not say “it was an urban artistic action in public space whose authors were citizens themselves”. The “hugging” however, was pure civic activism. Urban – yes, in public (outdoor) space – yes, but not artistic because the act was not designed or assumed/planned as an “artistic” one. To some it may seem that it was an aesthetic act as well, transforming the action into an aesthetic object, an object that encouraged or exalted the sensory perception of the event (and surely that was the case). To have an aesthetic object however, one must have a work of art by rule, someone who is communicating the idea of an author. Maybe collective “copywrite” is what you are assuming or insinuating, but that is also disputable, not because of the collectivity of the act, but because of the non-intention of creating a work of art, hence the aesthetic object.

What were the benefits from this specific action, in addition to the fact that the citizens managed to save GTC in Skopje?

Raising and confirming the awareness of citizens for successful involvement and civic initiative was the greatest benefit of this action. “I love GTC” is a rarely successful civic initiative in our societal environment. In addition, one should not forget the turnout and success of the referendum (26th April 2015), although boycotted and obstructed by VMRO DPMNE and their followers. I say “success” first of all because of the number of votes *against* “baroqueisation” of GTC. I cannot recall the numbers or percentages now, but only a few were in favour of “turning GTC into Baroque”, and that showed that almost all inhabitants of the municipality of Center voted against!

Many prior events took place that contributed to raising civic awareness or as I like to say “getting rid of the fear from the citizenry” such as the successful referendum, events related to the amendments of the Law on Higher Education (violating many articles of the Constitution, and especially the autonomy of the universities), or the responses in the previous year (2014) with the first three studentmarches; followed by the establishment of Student and Professor Plena (December 2014) and many other plena that followed. Andrej Zernovski won the local elections in Center Municipality (2013) (at that time it was like the opposition’s enclave among all of the other Skopje municipalities). He actually supported and organised the local referendum on GTC, including indeed the project “The Truth about Macedonia” of the oppositional SDSM.

In your opinion, what were the main motives for massive use of artistic means and the large number of such actions in Macedonia in the period after 2006? Are these actions effective only in “captured countries” or can they be efficient in more developed democratic environments as well?

Firstly, I am not sure if that was massive use of artistic means, nor if their number was large, although citizens showed up like never before nationwide and not only in Skopje. These types of qualifications could be developed only in comparison to the existing art production at that time, but it would not have been in their favour. To be more specific, compared to what were they massive and large in number? I would agree however, that they appeared unexpectedly and in a number not traditional in the history of using artistic means in public space in Macedonia (call it a working title). Previously, they were sporadic events, and the difference between those and the ones you are asking about is that the actions after 2006 have a kind of a programme and project related features. The majority left the “artistic feature” in them for a moment and gave advantage to the critical approach to practices and policies of the government at the time. Expressing disagreement and resistance to those and such practices and policies was an artistic qualification of the goal, which in a way was subjugated by these actions and their criticising attitude, especially since they were mainly de-authorized, i.e. nameless, without published or announcing the name of the author or the collective. Even then I disagreed with this. I see that as partial coverage or incomplete courage of the author/s and/or collectives to act. This even more confirms my

position on subjugating the artistic. As a reminder, the modernistic project “Art”, as it is understood by the modern and modernistic theory of art is exactly the copywrite and the authorization, speaking in first person singular, if you wish. Hence, there is no unauthorized/un-authored practice, event, speech, project, act etc. in the modern interpretation and understanding of art.

I agree that such an expression of resistance occurs only in closed and captured societies. Indeed, that is the moment when “the glass is too full and is starting to spillover”, when society is governed in a more autocratic instead of the assumed, desired, and expected democratic direction. At the same time, these actions were responses and resistance to the institutional projects and programmes. They fostered and forced different kind of narratives, promoted different cultural policies, especially after 2009 and announced the project “Skopje 2014”. The effect of these actions was greater due to the fact that they were performed in open public space in the complete sense, exactly because of the imposition of individual subjects in the community (inability to avoid meeting and facing the actions). [N.B. Emphasizing “open” is terminologically essential for me, as it is the antipod of “closed” public space, in the sense of institutional space, both conceptual and physical.] Those, almost incomparable, effects and their efficiency were recognized by the artists long time ago, since the time of the Zurich Dada; in the first half of the second decade of the 20th century (as an incident then), to become fully operational in the 1970s (as a project), with certain pro- or conceptual practices, especially if those actions have serious political

dimension (outside the pure artistic feature of the action).

Unfortunately, in 2017, after the change of the government, or more precisely, the governing political party, these “artistic” actions disappeared, and artists retreated. That seriously smeared the real motives of previous performances if I may use those words. I am not saying they were partisan or instructed, nor that they are absolutely gone now. I have already pointed out, of course, that they were against the way society was governed, but the current, far more democratic environment needs such actions even more. They have to remain critical to the current governing political parties as well: 1. the space for critical discourse is free, conquered, and 2. (continuation of) practicing critical discourses is and would be a confirmation of the democratisation of society: country and society free from a regime essentially need not only critical, but radically critical attitude towards practices and policies of every governing political party structure; not for mere opposition (confrontation for the sake of confrontation or criticism for the sake of criticism), but because irrespective of their ideological premises, there is a need for (democratic) constant checks and balances. The revolution is not a (mere) act, it is (above all) a process. Therefore, democratisation of the country and society is not a (mere) act (single event), it is (above all) a process – long-term and ongoing.

Why project visualisation and aestheticisation are important? Do they voice the message louder?

They are important because they give them the symbolic values. Symbolic values are intermediary, in this case,

between the reasons why there is a need for protest (always personified by certain quantity of dissatisfaction, whether it is existential, psychological, jurisprudential, ideological...) and inherent need to resolve such dissatisfaction by publicising and riding on it, in space. There are two positions here, as in your question, visualisation and aestheticisation.

The first one - need for visualization - is a need to express the manner (method) of writing the visual message (I agree, that is the job of artists and designers, those who know the means of writing messages in visual texts) and in which manner (method) it should be read. Clarity (legibility) and unclarity (illegibility) in reading, as a communication process between the message-sender and its recipient, depends on the way it is written. Sometimes an easier text needs to be visualized, and sometimes more complex text. It is up to the artist/designer. The artist/designer should seriously think of the "literacy" (ability, level of education, cultural traditions, and patterns etc.) of the text/message recipient to read such a text, and the intention and goal of visual writing of the text (or writing the visual text). (That is why messages are sometimes misunderstood.)

The second, protest aestheticisation, in line with the complexity of the notion, is not only a sensory recognition of the world through art, but a degree of sensory recognition of the world by direct participation in the project itself and not by intermediary (after all, art is mediation), as Jacques Ranciere has written on several occasions. Ranciere's interpretation of aisthesis goes even further believing that aesthetic exists only during protest, because the

basic modus of sensory recognition is inclusion of bodily presence in the group (protestors), as consequence of affectation conditions of the spirit and the body. Here, I would like to say that recent theory (or deep consideration) of the notion of "aestheticisation" leads to other possible explanatory and interpretation processes not necessarily related to the idea of artistic.

Therefore, we should be careful in the assessment of loudness of the sent message on a protest. Loudness depends on how clear the message is (its visualisation), but also on the degree of affectation created by the protest through its visualisation (its aestheticisation). Only their approximately perfect union would result with maximum loudness, which would effectively result in change of the dissatisfaction expressed, as a reason for the protest. Therefore, "visualisation and aestheticisation" of the protest are very important and their shaping represents serious effort.

Specific artistic practice in public spaces was developed in Skopje and in other towns in the country since 2006. It helped to express views, protest, or demand social changes or resolution of a specific problem. Is creative activism a community mobilisation factor, a feeling of participation, a belonging or something else?

Nobody goes to a protest because of the creativity of the activism and that is why I am not completely convinced that "creative activism" was or is a factor. When the need to protest becomes a necessity, one approaches "visualisation and aestheticisation", as you put it, and that is more of a posteriori situation. This refers to the production of promotional materials

announcing the protest or materials related to its visual (or visualised) identity or, even more, to that which is created during the protest. As for the aestheticisation, it happens in the sense of mobilisation, participation, belongingness, koinonia or solidarity, which are key elements for the occurrence of Ranciere's aisthesis. However, I would not relate them with "creative activism" because they, above all, refer to the protest as a synesthetic, collective, psychological, corporal and/or critical event, a kind of manifestation, realitivation or embodiment of certain dissatisfaction outside the creative aspects of art.

On the other hand, if you refer to other phenomena of "creative activism" outside protest and in the sense of artistic interventions in open public spaces, it seems that citizens, individual subjects of the public, experience something not mandatory, as catharsis of collected dissatisfaction enabled by the artists in their name, at the best. The effect will be greater, of course, as they "impose themselves in the street, thus making it impossible to avoid facing them, compared to not placing/setting them in open public spaces. Statistical research is needed to say with certainty to what extent it is a "community mobilising factor, sense of participation or something else". My impression is (not my opinion) that the effect is low. Our co-subjects (citizens) do not treat with due diligence the criticism pointed out and/or directed towards them. Their interest in civic activism is quite small (their awareness of the power of activism is low). This is probably due to the understanding that all these actions are ideological realitivation of specific political party structures. Instead of strengthening civic activism,

even the creative ones, the complete partitioning of the Macedonian society makes it numb, neutralized, hybrid, as if under anesthetics (contrary to desired aestheticisation).

After 2008, different types of artistic actions happened in the political and social context, especially in Skopje. How do you see this artistic and civic practice, from a critical and professional point of view?

Whatever I do, I do not want to do is to use the word - activism. :) I wrote about activism in another text ["Activism in Art" *Critic II* (1): 20-4.] As for the civic practice, it is up to the sociologists, because civic actions or civic activism represent legitimate institutes of the democratic public. The action itself and/or the protest are their instruments to achieve the goals. My dissatisfaction becomes enormous when we start talking about artistic actions "caused in political or social context".

Participating in big protests, especially in the period 2014-2016, I noticed that there was a small, almost unnoticeable presence of artists, especially fine arts/visual artists (I have to admit theater artists were most present, and visual critics were more than visual artists). And how can I expect visual artists' nonpresence, nonparticipation in protests to result with political (or as you would like to say - activist) art? In general, I believe that Macedonian society is very much conflictless (that is why all these things happen to us). So, I am not wondering why Macedonian artists were not in the streets, not to mention that they were not even encouraged by the events to create such actions, on the one hand, and to have an impact on raising the awareness of the importance of

civic activism, protest, and protesting culture (in the sense of culture of protest and culture of protesting) on the other hand. I say this, having in mind Ranciere's view that, to rephrase him, there is no such thing as engaged art, only engaged artists.

I am not saying that recent Macedonian art production did not result with protest actions and/or artistic works; but they appear either afterwards (following the events and time in which they should have appeared, especially as protesting art) or they are mild and moderate in their criticism. Our artists are willing to criticize institutions of the artistic system (where more achievements can be noted), but they are not ready, maybe not even courageous enough, to criticize the political and social system, which is an interesting phenomenon.

As a reminder, even when critical actions and/or works surfaced, they were anonymous thereby not only were they nameless, but also deauthorized. Yes, it is true that we learned about the authors *post festum*, which is not good. The regime of VMRO DPMNE, especially of Nikola Gruevski, was repressive, but then it opened criticism and part of critical culture (the culture of criticism), part of the essence of critical discourse? Anonymity and pseudonymity are only lack of courage to openly face centres of power and accept risks and consequences of repression.

I will try to introduce a new term - protesting art - that would be art created during protest or during a protesting period (which is different from protest art), and that happened here. Protesting art was left to other subjects: absence (or not enough presence) of artists on the protests,

they had an excellent opportunity to create protesting art, to give space for citizens to create and therefore I put this art in quotation marks - "art". It has nothing to do with art because citizens were left alone. They are not part of the art system as "creators", especially if an artist was not the initiator, nor the implementer, nor did he/she encourage such collective work (there are examples of this even in the Macedonian history of art). That is not art - I must point out again. And, yet again, there was no Jackson Pollock facade painting on the buildings of "Skopje 2014" and on part of the state institutions, as journalists used to say and write often at the time.

What will be the future of urban art as a form of criticism and activism be? Activism is dead, long live activism!

Let me reiterate - revolution is not a single act! It is a process and as long as dissatisfaction from the current situation exists (and it will always exist, or at least it should), there will be a need for criticism and activism (both civic and artistic). Therefore I will not finish our conversation by paraphrasing that monarchist cry. If activism dies, the publicities and democracy as well, in its most essential form, with or without artists. It is up to us not to allow that to happen.

#SuperStudent

Location: Plateau in front of UKIM and the Faculty of Mechanical Engineering

Date: 5-6 June 2013

Authors: Students, *Youth Educational Forum*

#SuperStudent was a public student event when students spoke publicly about the problems they faced as

academic citizens and shared creative solutions for better education.

With coughing against the pollution in Bitola

Location: In front of the building of the Municipality of Bitola

Date: 17th June 2013

Author/s: Non-formal group of citizens

According to published data from the Ministry of Environment, Bitola is the most polluted municipality in Macedonia. Therefore, a group of citizens of Bitola decided to protest with gas masks in front of the municipality building and answer all the questions with coughing. One of the protesters was wearing a businessman's suit, sending out a message to those who profit by polluting the environment.

<https://okno.mk/node/29605>

Living Libraries, Archives of Civic Disobedience / Interventions in public space

Location: Tetovo, Gevgelija, Bitola, Stip, Struga, Skopje

Date: July 2013 - December 2014

Author/s: Curatorial project of Ivana Vaseva, Filip Jovanovski, Jovanka Popova

The action consisted of collecting and distributing literature related to civic participation, activity and response in form of donations from individuals, representatives of non-governmental sector, organizations and associations willing to work on building a democratic society. More than 20 public discussions, reading

groups and other activities took place within this project. „Living Libraries (<https://ziviblioteki.wordpress.com/>) are an open collection of collective knowledge formed by citizens themselves. Constantly built and updated, living libraries are rethinking the idea of what “knowledge” is and how it manifests itself in conditions of radical change in socio-political context. In addition, the individual view, public expression, opinion and participation, by selecting and donating a specific book related to the given topic is the basis that contributes to shaping the contents of the “living” library. The living library generates new forms of civic association and it functions as an open platform promoting the principle of direct democracy.“ (From a text by Vaseva, Jovanovski, Popova)

All the beauty must die

Location: Billboards at public spaces, Skopje

Date: 17th September 2013

Author/s: Velimir Zernovski, curator: Slavco Dimitrov

On the occasion of marking Independence Day – 8th September - the art project of Velimir Zernovski “All beauty must die” was displayed on the billboards in the form of artistic critique of the basic assumptions of statehood and independence, thus raising the question of all those who are excluded and marginalized in the state holiday celebrations. The art work is criticism of violence as a product of nationalist, masculine and normative socialism, while “searching for the roots” in distant antiquity. “Our experience is provincial. The truth is difficult and unbearable in Zernovski’s

project. It intersects with masculinism, dominant politics and provincial spirit. He opens a counter-provincial perspective which borders with the scandalous, with the logic of the taboo. The goal is to strip, problematize, ironize, but also transform the century-old relationship between politics and masculinity“. (text by Slavco Dimitrov) <https://okno.mk/node/31374>

“The missing yard“

Location: Yard near the urban community “Dane Krapcev”, Municipality of Centar, Skopje

Date: 29th September 2013

Author/s: Program editors: Iskra Gesovska, Ivana Dragsic, Elena Veljanovska. Creative team: Hrisitna Ivanovska, Velimir Zernovski, Jane Cakalovski, Filip Jovanovski, Production: JADRO Association of Independent Cultural Scene. Partner: Municipality of Centar

“The missing yard“ was an event that offered new possibilities to the local community, as to stimulate civic participation in “designing” new quality of everyday life through the exchange of different social and cultural needs, different from the ones acquired in the post-transitional incursion of governing society and capital. The action was implemented as an incentive for social, cultural and educational responsibility in the local community and pointing out the opportunity of creating a city creative core, in a small part in the Centar municipality, which was completely neglected and vacant of contents in the past 20 years. The action and the event offered alternative urban strategies for building an interactive community between the citizens, the municipality

and the independent cultural sector. In February 2020, the cultural and social space “Center – Jadro” was established as the first example of cultural institution formed on the principle of civic - public partnership in the country, and located in the renewed urban community “Dane Krapcev” in the vicinity of where the “The Missing Yard” took place 7 years ago.

“Lesbian Revolution” Boulevard for the Liberation of Skopje

Location: “Aminta” Street, “Ilindenska” Street, “Partizanski Odredi” Boulevard, Skopje

Date: 12th November 2013

Author/s: Non-formal group of citizens

Signs reading “Lesbian Revolution Boulevard!” appeared on several buildings in the city center. A day prior to 13th November - Day of the liberation of Skopje - several street signs appeared with new names. According to the Facebook page with posted photos during the day, the action was calling for the liberation of homophobic Skopje.

The Birthday Party of the Hole on the Road Kratovo - Probistip

Location: Regional Road
Kratovo - Probistip

Date: 15th November 2013

Author(s): Civil Activist Group from
Kratovo, Probistip, Kriva Palanka and
nearby settlements

A birthday party of an enormous hole on the regional road Kratovo – Probistip took place in the vicinity

of Kratovo (300 metres from the crossroads Kratovo-Probistip). “For two years now, traffic has been running on one lane only, while the cracks are constantly appearing due to the sinking earth. They are amended but only on the surface thus persistently keeping one lane in state of repairs and out of use. We addressed the competent authorities many times concerning this problem, but they apparently deal only with open holes – those that are frequently more than half-metre deep – which means that the issue is never really resolved. So, we decided to act this way – by organizing a birthday party of the hole – to attract public attention as well as the attention of the competent authorities to the problem affecting more than 30,000 citizens from Northeast Macedonia for two years now”, explained the activists.

“Capital”

Location: “St.Climent of Ohrid”
Boulevard, No. 23 (ground floor
premises), Skopje

Date: 6th December 2013

Author/s: Vladimir Jancevski, Filip
Jovanovski, Igor Tosevski, OPA, Gjorgje
Jovanovic (members of “Kooperacija”)

Brecht’s exhilaration ‘food, then morality’ leads to exposing the dominant discourse of power that uses and abuses the culture on daily basis, leading to an extreme contradiction of it’s basic (social) meaning and dimension” (V. Jancevski, 2013). The action was part of the event “Justifiably Present” – The Freedom Experience” [for zero public money] organized by JADRO – Association of Independent Cultural Scene. Members of Kooperacija bought 500 kilograms of flour from the funds for production

costs for the exhibition, packed them in an authentic 1 kg package, and distributed to the visitors as a “bribe” (the event took place just before the local elections when it’s common for the political parties to ask for votes from the citizens by bribing them with flour and other products). Each package contained a serial number. In three days, 400 kilograms of flour were distributed, and the rest was donated to the SOS organization – Children’s Village, center for children without parents.

A small school of anti-fascism

Location: Ministry of Culture, Quay
of Vardar, Office of the President,
sculpture of Prometheus, MANU,
Skopje

Date: 8th December 2013

Author/s: Non-formal group of citizens

A group of citizens conducted the action “small school of anti-fascism” at multiple important and symbolic places in the center of Skopje. Posters were pasted in front of several important buildings and institutions, in both Macedonian and Albanian language with the following messages “When does fascism end?” and “No, I do not love Macedonia.”

2014

The future Republic of Macedonia from the former Republic of Macedonia

Location: City Park, Skopje

Date: 22nd March 2014

Author/s: 16 Macedonian activists – participants in the workshop within the School of Creative Activism

Conceived, built and implemented in a period of 24 hours, “The future Republic of Macedonia from the former Republic Macedonia” opened its borders for 2 hours. To overcome problems related to the (non) acceptance of marginalized identities in the society, the participants decided to create a new nation reflecting the ideals of acceptance, tolerance and celebrating diversity nurtured in their communities. Entrance gates were built, ID cards, monuments to heroes, music and food were presented in a fun way to create a space for inclusion. A stage was built for citizens to emphasize that everyone can be a hero in new Macedonia, regardless of age, gender, race or sexual orientation. 500 ID cards were designed, printed and distributed to citizens. Unlike the official ID card, the new cards allowed holders to list their own superpowers and gender. Finally, a gateway to the new republic was built with a “love” sign above it. Visitors received information on the new state and were free to enter and leave provided they had a valid ID card.

“10 minute protest“

Location: Mobile / Assembly gallery, Park of Francophonie, Skopje

Date: 15th May 2014

Author/s: Tihomir Topuzovski, artist and theorist

The event included a discussion on redefining and repoliticizing artistic practices where activists, cultural workers, politicians and columnists participated. Topuzovski’s project focused on setting up the protest as means of artistic action. As part of the event, protest slogans were displayed in the Mobile / Assembly gallery.

“My body - my choice!“

Location: Park Zena Borec, Skopje

Date: 29th May 2014

Author/s: The initiative “Matka” organized an all-day event dedicated to women’s right to freely make decisions related to their health and life.

Driven by the non-transparency, brutal violence and formidable speed of passing the Abortion Law, *Tiiiiit! Inc.*, together with *H.E.R.A* – Association for Health Education and Research, *Reaktor* – Research in action, *LezFem* – LGBTI Support Center, *Helsinki Committee for Human Rights of RM*, *Coalition Sexual and health rights of marginalized communities*, *Fight like a woman!*, Student Organization *Exit*, *Counterpoint* and *Akcija Zdruzenska* created Matka. The protest event took place in a public space and included a temporary photography exhibition, condom rally and social games, Forum theater, concert, erection of a temporary monument “Woman Hero”, work of Gjorgje Jovanovic and a marathon of documentaries.

AKTO 9: The art as hammer for change

Location: Mobile / Assembly Gallery in front of the Oficerski Dom, hangars of *Bitolateks* factory, Bitola

Date: 22-24 August 2014

Author/s: Several authors, art director: Filip Jovanovski

The overall program of the ninth edition of AKTO – Festival of Contemporary Arts (exhibitions, discussions, performances and concerts) dealt with the relations of art with society and whether art can influence the political situation. It took place at alternative locations: the abandoned hangars of *Bitolateks* factory, in the open – in front of the Oficerski Dom and the Mobile / Assembly Gallery of the Center for Contemporary Art, which was moved for the first time for this occasion from Skopje to Bitola.

Young artists with hopes for the city

Location: *Karaorman* sports field, Struga

Date: 18th October 2014

Author/s: Street artists organized by *Youth Educational Forum* in cooperation with the Municipality of Struga and *ADA Akva*

Activists painted the north side of *Karaorman* sports field, creating a street gallery on a 160-meter wall. Street artists from several cities and young people from Struga stressed the need for freedom of expression, shared their needs and hopes for the city and engaged in arranging part of it.

Art on a billboard 2

Location: Student dormitory “Goce Delcev”, “8th September” Boulevard, “Mitropolit Teodosij Gologanov” Boulevard, “St. Climent Ohridski” Boulevard, across National Bank, “Jane Sandanski” Boulevard, “Srbija” Boulevard, Skopje

Date: 28th October 2014

Author/s: Lucezar Bojadjiev, Zoran Georgiev, Irena Paskali, Mirna Arsovska, Igor Tosevski, Filip Jovanovski, Velimir Zernovski, Radmila Oncevska, Igor Sekovski, Boris Semov

The works of these artists were displayed on the billboards around city streets (For Irena Paskali’s work “Double – for the good of Macedonia”, the companies refused to make available their billboards. The work critically and ironically treated a societal and social phenomenon in relation to an open and fierce battle against the institutional autocracy of the great economic monopolies (public institutions offering utility services) <https://a1on.mk/culture/ona-od-shto-se-srami-makedonskoto-opshtestvo-se-pojavi-na-bilbordi/>

The investigation is ongoing... until when?

Location: In front of the entrance of the Public Prosecution Office, “Dimitar Vlahov” Quay No. 6, Skopje

Date: 6th November 2014

Author/s: Representatives of LGBTI community, activists

The LGBTI community and a group of activists blocked the entrance of the Public Prosecution for half an hour, thus showing their revolt against the failure of the authorities to take any

action against the attacks on members of this community. Representatives of the National Network against Homophobia and Transphobia stated the protest will continue every Thursday at the same time and with the same purpose: resolving all assault cases of the LGBTI community.

Save the Radika River

Location: Melnicki Bridge, area of Debar

Date: 9th November 2014

Author/s: Adem Sulejmanovski, artist, Initiative “Protect the river Radika”

A group of activists from the initiative “Protect the river Radika” and the artist Sulejmanovski (the author of the sketches, plans and photos) made a giant symbol in the shape of a fish skeleton to protest against the ideas and plans for the construction of Lukovo Pole dam. The symbol itself is a kind of *land art*. It is located in the vicinity of Melnicki Bridge across Debar Lake, bridging the river Radika and the dry bed of the lake due to the extremely low water level. The message “Save Radika” was written fish-skeleton symbol which was 12 meters long and 2,5 meters wide. Approximately, 2 cubic meters of stone was used for it.

Corpses in black bags in front of the Public Prosecution Office

Location: In front of the Public Prosecution Office Skopje

Date: 13th November 2014

Author/s: Activists and LGBTI community representatives

Activists blocked the entrance of the Public Prosecution Office, showing

photographs of the brutal assault on “Damar”. Other groups of activists performed “corpses in black bags” by laying on the ground protesting against the low institutional capacity to find the attackers who injured two people and demolished the café “Damar” during the celebration of the second anniversary of the LGBTI Support Center (22nd October 2014).

Kocho Andonovski

In the last ten years at least, the rights of LGBTI population in the country and the fight for their rights even more, were articulated through artistic actions and interventions in public space

The fight for equality of LGBTI community in our country was articulated mostly through art and culture, especially in the beginning with the organization of the Rainbow Film Festival. Having in mind that many were scared to be seen and recognized as part of the LGBTI community, the festival at that time was not open to the wider public and was organized only for LGBTI people.

In 2005, with my public outing in April, we started organizing “Love is Love” week, and the same year in October we had Wolfgang Tillmans with his exhibition in “Press to Exit” gallery. Tillmans nearly collected part of his exhibition in Tate Modern in London and came to Skopje to support us. It was an event that raised the issue of queer art, the situation and rights of LGBTI people. Later, this event was called “Queer Square”, then “Pride Week” and today it is the “Pride Weekend”. Since the beginning this was articulated through art and in recent years, with the brilliant curator

Slavcho Dimitrov, it is one of the most significant contemporary art events here.

Did the societal and political context affect the fight for LGBTI community rights to take place through civic art actions? What was the context then?

From today's point of view, it is very difficult to explain to the new generations the context we lived in then. The LGBTI issue simply did not exist. There was somewhat of a silent social contract at place that we do not have LGBTI people, "they will not exist" and it was a conspiracy of "the western sick societies that wish to divide and destroy our healthy national fabric with such sick ideas". The Internet just started growing and in the traditional media one could read about the "faggots" only if there was scandal about publicly outed celebrities such as Elton John or George Michael. The sensationalism covering this topic then, unfortunately is still present in the media.

This rigidity in not recognizing the identity made me think of the most painless way to articulate our community and our demands, without harming everyday life of LGBTI people, i.e., without putting them at greater risk, and at the same time make it easier for our supporters to freely express their support.

I still believe that who we love should not be a reason to be treated differently from other people. This message is best articulated through the language of art. Our love should not be a reason for inequality, since we all have equal obligations towards the State, but not equal access to rights and services from the same State.

Society was very cruel towards everything that was not mainstream and was not accepted. Mobilizing broader societal support was very important. This cruelty represented a threat not only to LGBTI people, but to the supporters as well. History shows that art with its tamed, but at the same time cruelly precise language opens the most hidden thoughts, desires, concepts thereby raising the debate to a new level, and most importantly, further opening and changing societies. As a person who grew up in theatres and different artistic circles, who very early opened himself among friends and later on with the family, I did recognize that the most open and courageous support comes from the artists.

Knowing my community was the way I also wanted to mitigate the shock from open public debate about our life. Until then our lives were deeply hidden, intimate, secret, in closed circles where LGBTI people could be themselves, fulfilled people. LGBTI people needed encouragement to cross the line between intimate and public, "role models" were needed to look up to them, to give support, significance, and importance to our way of life, to LGBTI or queer culture and art. The process started and could not be turned back, and to me artists were the most important part of the process. The artists, especially world-wide famous and recognized, showed to the queer people that it was possible to be yourself, to self-realize and to succeed, to be accepted.

Why did you choose guerilla artistic actions as an approach to claim your rights? Did you cooperate with artists?

The LGBTI community was one of the primary targets of the 11-year regime

which corroded our society in all aspects and continuously looked for "enemies". There were two reasons for that, I believe - they thought it was a largely marginalized and unaccepted community that nobody would "defend", and their attack would be supported and justified by the religious communities – the most influential civic structure. In those 11 years, the regime made homophobia and transphobia politically correct stance.

In circumstances of completely closed and irresponsible institutions, and no access to mainstream media, guerilla actions were our way to articulate our fight and communicate that to the LGBTI people in the country, to encourage them that they are not alone. Also, to send a message to the institutions that they refuse to be frightened or silenced, and to tell them that despite all the efforts, they will not prevent the political articulation of the community.

Can you talk about blocking the entrance of the Public Prosecution Office? How were those actions prepared and carried out? Did you have practical or theoretical knowledge for this type of acting?

It was a series of different actions and the message was "Ongoing Investigation – Until when?". Once we realized that the institutions, primarily the Public Prosecution Office, was not willing to resolve the six attacks on the LGBTI Support Centre in the Old Bazar, we organized ourselves. These actions emphasized the meaning of solidarity. Many different organizations, individuals, artists, activists joined us and the message was communicated widely in the society. The variety of activists working on the actions brought diverse knowledge and

experience from local, regional and international level.

Faced with silence from the Public Prosecution Office and complete absence from mainstream media, we decided to block the entrance of the Public Prosecution Office every Thursday; one of the attacks on LGBTI Centre happened at the time. We played breaking glass sound on loudspeakers, we laid down on black sacks in front of the doors of the Public Prosecution Office... This creative approach helped us speak up and express what was happening to us, what were our fears because we were targeted with a cruel homophobic campaign for a longer period. It was also a demand for even stronger justice. At the same time, we wanted to provide enough audio and video material to make the media interested in reporting our protests, aiming to increase the pressure on the Public Prosecution Office.

In your opinion, which of the actions you initiated or participated in are paradigmatic, most important in the sense that they have created a turnaround or had major effect?

The overall development of the LGBTI movement here is very important, but there are peaks which really pushed things further to the next stage. I would single out Wolfgang Tillmans visit because he widely promoted the topic in the society, and also started partnerships with various groups and organizations, fostering solidarity. Cooperation with F.R.I.K. and “Letter to an Unknown Friend” installation in the main Post Office building in Skopje. Blocking the Public Prosecution Office and performances in front of it was also significant from several aspects such as community support, animating

general public and fostering solidarity. I cannot pass by the several queer performances by Raspeani Skopjani, especially in front of the Ministry of Health. The first drag performance by Laura Feer at Tocka near the Cathedral Church. In recent years, drag culture is growing and represents a significant part in developing the internal debate within the community itself. Probably there are more, but their common denominator is that they all had the power to wake up the public and solidarity.

Should artistic actions be a regular way to mobilize citizens around certain issues or only when institutions are closed and do not respond in compliance with their authority?

Through the creative process, aesthetics and design, art has the power to bring arguments to light. Without imposing, it leaves space for everybody to reach conclusion on their own. When talking about change of mentality, that makes art, maybe, the best tool because it is less perceived as propaganda. Therefore I believe artistic actions are necessary at all times, and not only when institutions are closed and passive, or aggressive.

At the same time, art communicates on emotional level and has power to communicate emotions, thus the essence of our fight. It brings the fight closer to a human level. Very often our demands are related to legal changes and the language in which they are formulated can be cruel, legal, deprived of the human aspect, of the effect the injustice has over individuals, people's life stories.

Do you think that going out in a public space is a more effective way in exercising citizens' rights or demands?

Visibility is key to the changes we want to achieve. Of course, processes take place within the community itself, behind closed doors, when advocating and these processes require discretion due to sensitivity. But visibility is key to arrive to those processes, to really implement the changes and improve everyday life. One saying states: if you are visible – you exist, if you exist – you have rights, if you are not visible – you do not exist if you do not exist – you do not have rights.

Can we talk about a unifying potential of artistic actions?

I believe that artistic actions have the greatest unifying potential. They are precise enough to communicate messages unimposingly, yet infallibly. The broad creative artistic process of these actions provides space for expression for everybody involved, and can point out the absurd we live in a humorous way. Most importantly, they foster solidarity, which is the essence of civil association.

The return of the monument

Location: Stone Bridge, Skopje

Date: 15th November 2014

Author/s: Civic Policy Platform *AJDE!*

Inspired by the promise of Mayor Koce Trajanovski to return the missing monument of the ten executed citizens of Skopje 13th November 13th 1944, the activists of the Civic Policy Platform *AJDE!*, in collaboration with artists made and placed an improvised cardboard monument on the same spot of the actual monument (at the

end of Stone-Bridge, on the right – seen from the center - on the current Karpos Uprising Square).

At the re-erection of the monument of the executed citizens of Skopje, a symbolic ceremony took place with a speech delivered by a representative of the veterans from the National Liberation War from Skopje. The same day, very soon after the installation, the cardboard monument was removed the same way as the granite one before.

Student movement

17th November 2014, thousands of young protesters filled the streets of Skopje from UKIM to the Ministry of Education. They protested against the introduction of external assessment, later renamed into state examination by the Government of Republic of Macedonia. The massive protest was preceded by the establishment of the Student Plenum (October 2014), a student initiative to defend student rights and to advocate for better education. The Student Plenum deemed that the amendments of the Law on Higher Education were violating Article 46 of the Constitution of the Republic of Macedonia which guarantees autonomy of the universities. After the government adopted the package of legal changes for introducing the state exam 21st December, students increased their resistance. 10th December 2014, around 10,000 students protested on the streets of Skopje. Later, student protest marches were organized in Bitola, Stip and other cities in the country. In the beginning of February 2015, students occupied the faculties of UKIM in Skopje, and later in Bitola.

Alternative lectures, film screenings, concerts and other activities were organized. Students in all their protest marches used artistic elements such as red hoops around their heads (with the appeal “Here I am!”) as a response to red markings broadcasted in the pro-government media.

Third protest of NNHT in front of the Public Prosecution Office

Location: Entrance of the Public Prosecution Office, Skopje

Date: 20th November 2014

Author/s: Activists, National Network against Homophobia and Transphobia (NNHT)

Loudspeakers were placed in front of the entrance of the Public Prosecution Office and sounds of breaking and demolition was heard along with a voice that kept repeating “The investigation is ongoing... Until when?”. The activists performed this performance as a sign of revolt and protesting against the impunity of violence against the LGBTI community in Macedonia. In two years there were six assaults of the LGBTI community, and no offenders were identified.

Fourth protest for the “Damar” case in front of the Public Prosecution Office

Location: Entrance of the Public Prosecution Office, Skopje

Date: 27th November 2014

Author/s: Activists, National Network against Homophobia and Transphobia (NNHT)

At high noon, LGBT activists and members blocked the entrance of the Prosecution Office for 15 minutes while holding a banner that said: “The investigation is ongoing... until when?”, and then performed the “Corpses in black bags” performance. In a statement given to the media, the program director of the LGBTI Support Center, Koco Andonovski said: “How long should we protest in front of the Public Prosecution? How long should we remind the Prosecution to do its job? The attack in “Damar” was not just a month ago. Five more attacks have happened in the last two years”. No perpetrators have been caught so far. “Why are the perpetrators not found?”

(The activists protested in front of the Public Prosecution Office also 22nd January 2015 with the support of representatives of the Civic Policy Platform *Ajde!*)

AJDE! in front of the Parliament

Location: “11 Oktomvri” Street (in front of the Parliament of RNM), Skopje

Date: 23rd December 2014

Author/s: Civic Policy Platform “AJDE!”

Sitting on chairs and blocking the streets (123 to symbolize the number of MPs in Parliament) in front of the ASNOM-monument close to Parliament, members of the Civic Policy Platform (“AJDE!”) had signs in their hands that said *AJDE!* written in Cyrillic and Latin. They symbolically delivered a statement to the MPs that the citizens were the source of sovereignty and that democracy was not possible without active and cooperative united people. The national anthem was sung and then

the activists turned their backs to the Parliament. The song “Non pasaran” followed. Activists and *AJDE!* members Marjan Zabrcanec, Slavco Dimitrov, Artan Sadiku, Biljana Ginova, Petrit Saracini, Elizabeta Sekirarska and Akif Karman delivered speeches. The Proclamation of *AJDE!* stated: “For us, democracy means fair conditions for competition of ideas and respect for the differences. For us, social justice means reducing social differences, not corrupting the most vulnerable and diminishing their dignity. We believe in freedom, justice and equality for all, and we continue the anti-fascist tradition which constitutes our country”.

Vladimir Milcin

The period 2009-2016 was the time of a powerful civic mobilisation and many protests against the policies of the government at the time. One such initiative “Ajde!” (“Come On”), Platform for Civic Policy with 123 members (same number as Members of the Parliament) who set down on the streets in front of the Parliament, 23rd December 2014. What did that mean in the political context at the time?

“Ajde!” Platform for Civic Policy organised several actions in the form of protest- performances that took place at different locations, i.e. in front of the buildings where political crime of the regime of Gruevski was happening (Parliament, National TV, Constitutional Court, Judicial Palace, Ministry of Health). It was an unexpected step forward from the usual party rallies and marches, widening the scope and increasing the impact of the debates organised by GEM (Citizens for European Macedonia) which took place before that. “Ajde!”

deflated when it called citizens to guard the Constitutional Court, and the Special Forces of the Ministry of Interior (MOI) (who had water cannons!) blocked the access to the square on the other side of Stone Bridge. “Ajde!” initiative was timely announced, but the MOI (Minister in the so-called Przino Government was from SDSM!) allowed the same space to be usurped by Stevce Jakimovski and members of his party.

You were the initiator of “Ajde!”, and its members were people from different walks of life, maybe even with different political views. What were the expectations and the goals of this platform?

Yes... Political diversity was one of “Ajde!” values. The slogan “No Justice, No Peace!” united all of us. The participation of people from the field of culture made it possible for “Ajde!” to organize a cultural programme in the camp in front of the government building.

When talking about “Ajde!” would you do something differently today?

From today’s perspective, I do not know even if I would initiate such a civic policy platform. The scars from the treason of the idea “No Justice, No Peace” still hurt. On top of that, today’s public space is usurped by political parties, and they are controlled by politicians, resulting with democracy being kidnapped by kleptocracy... Aside the pandemic measures that forbid massive gatherings.

You fostered and assisted artistic activism when you were the Executive Director of the Foundation Open Society – Macedonia. When talking about democratisation of society, in your opinion, what was the role of this type of expression of views?

Impossible to do without it! Disciplining society and suffocating freedoms implies collectivisation, i.e., operating in one or several ethnic and/or party collectives. By default, the artist is an individual who refuses to be put into any type of uniformed group. Without diversity, democracy and civil society are impossible, and art here plays an essential role. The 20th century was marked as a cry for freedom by rock music in all genres, graffiti, happenings, and fringe theatres especially street theatres. The suburb became the centre. Petty bourgeoisie was defeated. The century we live in today is a century of restoring petty bourgeoisie. The centre became the suburb suffocated by kitsch and greed. Are more arguments needed of the necessity of artistic activism? There was more adequate expression for that in the lively Sixties - Artistic Guerilla.

Can art exist without political and social responsibility?

Yes, it can. Japan has both the director Kurosawa and the painter Hokusai. Larpurlartism is not a new idea. Celebrating demagogues, despots, dictators and tyrants is more dangerous than that. However, this question puts forward another one: as a citizen, does the artist have political and social responsibility? Judging from our situation, he/she has, and he/she has not. The scope from silence to applause to something that should be booed is quite wide.

Do such actions have an effect only in “captured states” when all other channels are closed? Or do you think one should always have a critical attitude towards social dynamics?

Belated actions are not efficient. The “captured state” will respond in mafia-like brutal way. Therefore, the critical attitude must be timely. And as Marx would put it: “Criticism has to be related to the existent”.

What is the future of creative activism in a world flooded with populism, widespread fake news, different forms of fascism? Should its strategies change, or will it turn to more developed forms of protest, mobilisation, means of participation and community building?

I am simply afraid to try to answer the questions. They sound catastrophic. The world is out of its joints, isn't it? From the beginning... all over again? Sisyphean task. I know nothing about creative activism strategies. I assume they are not universal and depend on time and place. Recognizing people and values should be at the beginning of the strategies, I think, followed by tolerance, solidarity... there is no community without them.

Hugging GTC (second time)

Location: City Trade Center (GTC), Skopje

Date: 28th December 2014

Author/s: Civic initiative “Go sakam GTC”, Association of Architects of Macedonia (AAM)

Despite the low temperature and the intense snowfall, citizens formed a human shield for the second time, symbolically hugging GTC. They held sparklers in their hands shouting “I

love GTC!” and “We will not, give up!”, stating that they will not allow the government to change the appearance of this building as it is an important part for the citizens of Skopje and their history and culture. Under the motto “In the new year with the old GTC”, Danica Pavlovska Cigi, Sanja Rangelovic Jovanovic, Martin Guleski, Donka Bardjieva Trajkovska, Ratka Dimitrovska, Alojsa Popovski, Jovica Ivanovski and Tomislav Osmanli spoke in front of GTC. Ana Kostovska, Leva Patika, Mirko Popov, The Djaka Nakot, Kostadin Surbanovski, Simon Kiselicki, “Anonymous Skopje Musicians” had musical performances. The event was hosted by: Ognen Janevski and the actors Marin Babic and Sanja Arsovska.

2015

Welcome to Tetovo

Location: Entrance of the city Tetovo

Date: 21st January 2015

Author/s: *Eco Guerilla* activists

At the entrance of Tetovo, *Eco Guerilla* activists placed a sign with the inscription “Welcome to Tetovo, the most polluted city in Europe” written in Macedonian and Albanian. The sign was seemingly similar to the traffic signs that were usually placed in the settlements.

Arijanit Xhaferi

What were the artistic actions in public space that you participated in and/or initiated? What was the wider societal context when *Eco Guerilla* and you personally became active?

Eco Guerilla initiated numerous artistic actions in public spaces, especially in the form of guerilla actions. The reason why *Eco Guerilla* started its work was the enormous air pollution in the Polog Region in 2013. At the time citizens’ awareness of air pollution was low and many non-governmental organisations were not involved in any significant activities to change the air pollution situation in the country, more specifically in the Polog Region.

What were the main features or elements of the *Eco Guerilla* artistic actions you participated in or created?

The element of surprise, interesting and attractive content, as well as courage to directly strike politics, with names and surnames, were the main features of the artistic actions we carried out.

How did you organise an artistic action? For example, the concert at the dumping site in Tetovo?

It was not easy to organise a concert at a dumping site. We had to find musicians related to cancer or cancer free musicians, then we had to decide which musical piece will be played. We contacted the LOJA Centre to record the concert and later it was given to the media. There was a large number of audience and it was very difficult to keep it a secret. Nevertheless, the authorities were strongly affected by the concert.

Which artistic actions are most successful and why?

There was a moment when we collected money for salary for the Minister of Environment in front of a mosque. We also required resignation from this Minister. This action attracted great attention and caused for the Minister to respond as he was personally affected. The dumping site concert was also a very successful action and in a short time the dump was cleaned. This action shamed the local authorities, which initially had funny reactions and were claiming that the musicians were not from Tetovo.

In cooperation with the LOJA Centre we organised another activity which provoked many reactions. It was an exhibition where the false promises of Mayor Teuta Arifi were displayed. Half an hour later the exhibition was removed by her security. Many organisations responded, including the Prime Minister of the country.

Part of the Eco Guerilla activities were carried out as guerilla artistic actions in public space. Why did you decide for this type of action?

We used the model of guerilla actions because this type of actions attracts greater attention and are more creative.

Artistic actions in Tetovo - did they have an impact to change the town and wider area?

Yes, sometimes when you publicly shame the authorities, they take measures to change the situation.

What are your views on this form of expression of citizens, activists together with the artists regarding local problems?

These activities are very much needed, I think, and should be encouraged more. The organisations have a lot of knowledge, but not enough courage in my opinion.

How do you see the future of guerilla actions of this type?

I believe there will be more of these action in the future because such actions are very attractive.

We are all Kezarovski

Location: Court of Appeals, Skopje

Date: 20th January 2015

Author/s: Civic Policy Platform *AJDE!*

Journalists and citizens gathered in front of the Court of Appeals in Skopje to protest against the 2-year prison sentence for the journalist Tomislav Kezarovski. From the court, the citizens headed to the building of the Government of the Republic of Macedonia. The members and activists of *AJDE!* came in front of the court in a column one behind another in silence, with masks of Kezarovski's face and white balloons in their hands. The present protesters shouted "We are all Kezarovski", "No justice, no peace", "We will not surrender him". The white balloons were inscribed with various messages and were released into the sky in front of the Government. The activists of *AJDE!* initiated humanitarian action at the protest to raise funds for the family Kezarovski who lived in extremely difficult financial situation.

AJDE! demands accountability for Tamara's death

Location: Ministry of Health, Skopje

Date: 19th February 2015

Author/s: Civic Policy Platform *AJDE!*

With white masks on their faces, dressed in black in a rows of two, members of *AJDE!* moved from the Old Skopje Bazaar, across Stone-Bridge. The crowd stopped in front of the Ministry of Health and in silence pointed to the banner, demanding accountability for the inappropriate and irresponsible actions of the Ministry of Health that resulted in the death of the nine-year-old Tamara. Representatives of the platform stated that by "symbolizing the impersonality and ruthlessness of state institutions", *AJDE!* demands resignation of the Minister of Health and supports the protest "Red Card for Todorov" (*AJDE!* calls upon all citizens of the Republic of Macedonia never to forget this victim of populist regime. *AJDE!* calls upon the citizens to loudly voice the message that such behaviour must never happen again, and that the distorted morality and policies of the government ended the life of a human being. Come on! Let us fight for our right to justice, truth and freedom!") (adjacent text of the video <https://www.youtube.com/watch?v=elTq1O7uINM>)

Performance in front of MTV AJDE!

Location: “Goce Delcev” Boulevard (In front of the building of Macedonian Television), Skopje

Date: 28th February 2015

Author/s: Civic Policy Platform *Ajde!*

Civic Policy Platform *Ajde!* organized a protest motivated by the need to publicly tell Macedonian Radio and Television (MRT) that it should be a service to the citizens, not a loudspeaker for the government. The event began with the arrangement of chairs with sitting members of *Ajde!* with pink glasses, symbolically showing that the public service was broadcasting unrealistic information. Then, everyone sung the anthem. The performance continued with the symbolic demolition of the three-meter cardboard cut-out media dictator, and taking off the pink glasses worn by the participants. After the symbolic fall of the media-dictator, the journalists and civil activists: Zoran Bojarovski, Saska Cvetkovska, Ines Efremova, Jana Kocevska, Kristina Lelovac and Biljana Bejkova delivered speeches about the freedom of expression, media freedom, propaganda and what should be the role of Macedonian Television as a public broadcasting service to the citizens.

Hugging GTC (third time)

Location: City Trade Center, Skopje

Date: 24th April 2015

Author/s: “Go sakam GTC” Initiative

In anticipation of the 26th April referendum in 2015 on the question: “Are you in favour of maintaining the

authentic appearance of the façade of City Trade Center?”, citizens “hugged” GTC for the third time, surrounding it and forming a human shield. A concert followed (performed by Ana Kostovska, group “Fleka”, Beni Shakiri and Zlatko Origjanski) and professors Elizabeta Avramovska, Nikos Causidis, Martin Gulevski, Misko Ralev, Nebojsa Vilic, the movie director Aleksandar Popovski, and the activist Nikola Naumovski delivered speeches.

5th April 2017, the Constitutional Court adopted a temporary measure to stop the idea of the Government to dress GTC, the Macedonian Opera and Ballet and the University Library in “baroque” attire.

AJDE!: NO for unconstitutional freelance laws

Location: In front of the Constitutional Court building, Skopje

Date: 24th April 2015

Author/s: Activists of the Civic Policy Platform *Ajde!*

The protest march started in front of the Ministry of Finance and ended in front of the Constitutional Court of the Republic of Macedonia where 6,400 complaints were filed for assessing the constitutionality of the package of laws regulating the payment of contributions for freelancers.

In front of the Constitutional Court, activists of *Ajde!* set a large scale of crime where on one side was the image of Nikola Gruevski as the embodiment of crime, and on the other side were the citizens. Activists Jasmina Golubovska, Goce Markovski and the actress Simona Spirovska delivered speeches there. In the course of March

and April 2015, Civic Platform *Ajde!* implemented an initiative in 15 cities across the country enabling thousands of citizens to join forces and express their revolt against the package of laws that endangered the equality of the citizens and their labour rights.

Students study after 11 p.m.

Location: “Partizanski odredi” Boulevard, in front of City Library “Braka Miladinovci”, Skopje

Date: 9th May 2015

Author/s: Activists of *Student Plenum*

A group of students, members of Student Plenum, with books in their hands sat down for half an hour, blocking the street in front of the entrance to the City Library “Braka Miladinovci”. This guerrilla action was a response to the Police raid that took place 5th May in the library after 10 p.m. Activists expressed their support to their peers who experienced stress, and were dragged, insulted. Some of them were even injured from the intrusion of the Police special forces.

Baroque is coming up close

Location: City Park (fountain), restaurant, café in Debar maalo, Theater of Comedy, Skopje.

Author/s: Movement #IProtest

Activists dressed in baroque costumes took a series of photos at several locations in the city and posted them on social networks in order to show the absurdity of the project “Skopje 2014”, on which the government spent millions. Most vividly captured in the famous words of the Minister

of Finance - Zoran Stavrevski: "We are all mad... what we are doing is not normal... we spend money on chocolate but have no bread..." from the wiretapped conversation published by SDSM and its leader Zoran Zaev. In the evening, activists entered the Comedy Theater during the performance "Lysistrata" starring Jelena Zugic, director and policy supporter of Nikola Gruevski. The activists were dressed in baroque costumes with stickers on their mouths that read #IProtest.

"Eyes on trees"

Location: "Franklin Ruzvelt" Street, "Ilindenska" Street, "VMRO" Boulevard, Skopje

Date: 25th June 2015

Author/s: Urban Art Action group; Nikola Pisarev, Gjorgje Jovanovic

This was the first urban art action from a series, not only in Skopje, but throughout the country. Eyes were set on several large trees in the Center of Skopje (plastic, nitro paint). In a humorous way, the message sent was that "Trees in Skopje have grown eyes so that they can see if someone is coming to cut them". The authors warned about the intensified tree-cutting in the city, without publicly presented plan and without informing citizens.

"Sharks in Vardar"

Location: Quay of Vardar, Vardar River, Skopje

Date: 7th July 2015

Author/s: Urban Art Action group; Nikola Pisarev

In the early hours after activists set shark fins in the water, information was anonymously sent to the media that sharks were spotted in the Vardar River together with photos and video of familiar fins swimming in the water. The action was a statement on the usurpation of public space and the river in the center of the city with buildings from "Skopje 2014", such as the ships and the willows – objects that were placed directly in the river.

"Monkeys on palm trees"

Location: Quay of Vardar River, "Mitropolit Teodosij Gologanov" Street, Skopje, Veles, Cultural centre "Marko Cepenkov" Prilep, City Quay, Struga

Date: 15th July 2015

Author/s: Urban Art Action group

The action of placing objects (digital prints on forex) of monkeys on palm trees in Skopje, Veles, Prilep and Struga, was a reaction to the violation of the Law on Protection of Indigenous Varieties by the state, and the excessive unnecessary spending of public money. The purpose of this action was to show the citizens that money was spent on useless things. About 1 million euros were spent in 2015 for all the palm trees that dried up after five years and no longer exist.

"Ship timetable"

Location: Quay of Vardar, Skopje (in the immediate vicinity of the "Ships"), bus stop

Date: 30th July 2015

Author/s: Urban Art Action group

The action was a response to the project "Skopje 2014" and the destruction of the riverbed and the

bank of the river Vardar. The grotesque idea of buildings in the shape of ships in Vardar was presented. The absurdity of the immobile ships was emphasized in a humorous way by placing boards (3 boards) and (numerous) stickers with timetables (destinations: Pogradec, Thessaloniki, Pustec). The idea behind this action was to show the disfunctional urban arrangement of the riverbed and the quay of the Vardar River and the waste of public money.

Opening of AKTO Festival

Location: Sirok sokak, Bitola

Date: 14th August 2015

Author/s: Ivan Jercic, actor, festival participants, activists

At the opening of the tenth edition of the AKTO Festival of Contemporary Art, the actor Ivan Jercic performed the play "Bitolski Gibanja" while walking down the street. He was delivering the speech of the actor Stevo Zigon in front of the students in Belgrad 1968 where he quotes Robespierre from Bichner's play "Danton's Death". Part of the speech appears in the film "Lipanjaska Gibanja" (Movements in June) by Zelimir Zilnik. "Our internal enemies force us to be weak. They want to deprive people of their weapons and power. Again, fear is a weapon of the state, strength of the state is morality. Without it fear is pernicious, morality is all-powerful." The participants of the festival, activists and citizens followed him in the procession. The same play within AKTO was performed by the actress Sanja Arsovska, that same year, in Stip.

Reading the Constitution

Location: Sirok sokak (across the Officerski Dom), Bitola

Date: 16th August 2015

Author/s: Zarko Trajanoski and ad hoc group of activists

Within the program of the tenth edition of AKTO festival of contemporary art, a reading of the Constitution of RM took place under the guidance of Zarko Trajanoski as part of the project “Living Libraries: archives of civil disobedience”. The activists were sitting in a circle on the street reading aloud articles of the Constitution that were violated by the government and the President of the State. Gjorgje Jovanovic performed the act “Listen carefully, we will read from the Constitution of Republic of Macedonia”.

Big ears and a giant eye eavesdropping and peeking through Skopje

Location: In front of the Government building, in front of the VMRO-DPMNE headquarters, in front of the editorial office of *Fokus*, *Helsinki Committee for Human Rights*, Municipality of Centar, *EU Info Centre*, Skopje

Date: 16th October 2015

Author/s: Activists from the foundation *Metamorphosis* and the coalition *Citizens for Macedonia*

Activists disguised themselves as “big ears and eyes” mocking the wiretapping scandal in Macedonia. They symbolically eavesdropped the critical media and civil society organizations that criticized the policies of the government and the ruling party. The action started in front

of the government building and VMRO-DPMNE headquarters, and the activists simulated the “work” of the “big ears and eyes”. The aim of the action was to show through parody how the government institutions illegally monitored more than 20,000 citizens, including hundreds of journalists and civil society activists, as it was revealed by the political “bombs” published by the opposition at the time. The action was part of the “Freedom Instead of Fear” initiative in support of freedom of expression opposed to surveillance.

“Bicycles: Intervention to increase the safety of cyclists“

Location: “Orce Nikolov” Street, “Franklin Ruzvelt” Street, “September 8th” Boulevard, Skopje

Date: 11th November 2015

Author/s: *Urban Art Action* group

Guided by the fact that 2015 had the worst statistics for cyclists as victims of traffic accidents in Skopje, the authors intended to improve bicycle infrastructure in Skopje. The action consisted of sculptures of fluorescent bicycles with human silhouettes with writings such as “Where am I supposed to drive?”, “Skopje is also my city.” and “How many more victims?” At the same time, the intervention was a reminder of the promises made by the city that the authorities will provide greater safety and secure bicycle lanes. The figures of bicycles remained on the sites for three months after their installation.

Against femicide

Location: Town Square “Makedonija”, Skopje

Date: 25th November 2015

Author/s: Women’s Rights activists

Dressed in white, with bloody wounds from violence or murder of persons and bodies, activists protested against femicide and violence against women, which should not remain a “private matter”! The campaign was organized under the motto: #VoiceAgainstViolence #365DaysOfActivism.

Radio Free Skopje

Location: Mobile/assembly Gallery, Francophonie Park, Skopje

Date: 1st December 2015 to 30th June 2016

Author/s: Gjorgje Jovanovic

Radio Free Skopje was an interactive internet project whose program was broadcasted on www.radiomof.mk. The radio was created in protest of the general repression of freedom of expression and opinion; the marginalization of contemporary art on the one hand, and the manipulation of art and cultural content by the regime on the other hand, in the process of re-creating identity policies. A mobile/assembly gallery was transformed into a building (sculpture) – radio receiver, for the needs of this project, and the interior of the gallery was adapted as a studio. The sculptural intervention itself was a personal authorial response to the scandalous mega project “Skopje 2014”, which not only transformed the main landmarks of Skopje, but also intended to erase many buildings and urban landscapes from the collective memory of people.

Radio *Free Skopje* was an open artistic platform for uniting visual artists, musicians, theorists, sociologists, students, workers, activists and citizens where everyone could express their opinions and views, and speak out the problems arising from the actual political and economic crisis. In the form of interviews, music, discussions, analyzes, radio plays, this project, inter alia, aimed to reconsider the radio format and develop a different approach to media as a space for freedom of speech and free thinking.

“Unlearned Lesson” Tour – Kunstwerkstadt

Location: “Beli Mugri” Hall, Veles

Date: 9th December 2015

Author/s: The amateur theater group *Kunstwerkstadt*

The amateur theater group *Kunstwerkstadt* started their caravan with the play “Unlearned Lesson”, which was performed in 5 cities: Veles, Negotino, Struga, Tetovo and Skopje. “Unlearned Lesson” is based on the texts “The Bald Singer” and “The Lesson” by Eugene Ionesco. *Kunstwerkstadt* is a group of young enthusiasts and activists performing within the Media/Art Club Skopje at the *Youth Educational Forum*. It started as an idea of two and then grew into a company (without limits) of creativity, commitment and youth critical thinking. The group started in February 2014 as an interactive performance workshop and performed at a number of events such as “Who’s Afraid of the Big Bad Silence?”, the conference for social media and activism “Engage”, Skopje Creative Hub, the occupation of UKIM “Autonomous Zone” as well as solo performances of the plays.

Lungs in front of the government

Location: In front of the Government building, Skopje

Date: 28th November 2015

Author/s: *Eco guerilla*, eco – activists

Mass protest took place against air pollution from *Jugohrom*. The activists set up large lungs in front of the fence surrounding the government to indicate the alarming state of air pollution.

2016

“How many shoes remain unworn”!

Location: In front of Government building

Date: 13th February 2016

Author/s: Civic action “We Deserve Better”

After the call of “We Deserve Better” on the social networks, more than thousand shoes were lined up on the street in front of the government, symbolically reminding the government of all those who emigrated from Macedonia in search of better life. Official figures show that around 600,000 left the country. Poverty, unemployment, lack of freedom, pressure, fear, polluted air, controlled education, collapse of the health system are the main reasons for the exodus. Gathered citizen told each other and the social media about their children, relatives and friends who left the country.

The play “Teletubies”

Location: *GEM* Club, Old Bazaar, Skopje

Date: 23rd February 2016

Author/s: Text and direction: Jugoslav Petrovski cast: Simona Spirovska, Goran Nikov, Saso S. Ristovski

„Teletubies“ was premiered in the vicinity of the *GEM* Club. For the first time, a theatrical play with a fierce political satire was performed speaking in a direct, informal theatrical language. “Criticism of the existing dictatorship in Macedonia, vivisection of our anemic society, directly pointing to the degradation of human rights and freedoms on various grounds of existence in today’s Macedonia. In the play, special emphasis is placed on media manipulation and abuse of the media in direction to control the broad masses.” (group Teletubies <https://okno.mk/node/53689>).

Ode to Tsar Nicholas

Location: In front of Constitutional Court of RM, Skopje

Date: 29th February 2016

Author/s: Jugoslav Petrovski, scriptwriter, performed by Simona Spirovska, actress, organization Civic Policy Platform *AJDE!*

In front of the Constitutional Court of RM, protesting against the pardoning of election frauds and other serious crimes and organized by the Civic Policy Platform *AJDE!*, actress Simona Spirovska performed “Ode to Tsar Nicholas” by the scriptwriter Jugoslav Petrovski. The same play was performed in front the Parliament of RM 18th April 2016. (video https://www.youtube.com/watch?v=_cBae8vfhEs)

”Diazepam Monument“

Location: Bus station at *KIM*, Bunjakovec, Skopje

Date: 16th March 2016

Author/s: *Urban Art Action* group

Explaining this action, the activists said that this was a reaction to the information about the enormous use of prescription drugs among the Macedonian citizens. “The general depression where the Macedonian society finds itself was the reason for carrying out an urgent action called “Diazepam Monument”, which was inspired by the fact that this drug is the second-best-selling drug in Macedonia, used by almost half of the population, which is not surprising given the overall circumstances in the country. Intervention was carried out because this trend is on the rise. Estimations are - in 2015 the number of realized recipes exceeded 2 million (packages), and at least 500,000 packages were purchased privately”. (<https://a1on.mk/macedonia/foto-se-pojavi-spomenik-na-dijzapamot/>).

“Pac-man defends Aerodrom“

Location: Ostrovo Settlement, Municipality of Aerodrom, Skopje

Date: 21st March 2016

Author/s: *Urban Art Action* group

The action was carried out after the adoption of the Detailed Urban Plan (DUP) for the settlement Ostrovo in the municipality of Aerodrom, Skopje in an urgent and non-transparent procedure. The idea of the action was to animate the public about the problematic DUP and influence the Municipality of

Aerodrom to go back to the drawing board and take into account the demands of the residents for better public and green spaces.

“Baroque toilets for pets“

Location: City Park, Skopje

Date: 25th March 2016

Author/s: *Urban Art Action* group

The action was carried out as a response to the bad legal solution to fine pet-owners 50 euros for performing physiological needs in public space, when neither the city nor the municipalities have dedicated spaces for this purpose. “In cooperation with pet-owners, we decided to carry out an action to set up specialized toilets / poles for pets in baroque style, in order to save the citizens from unnecessary and unexpected expenses.” (text by *Urban Art Action* <http://creativeactivism.mk/2016/03/25/barokni-vc-i-a-zadomashni-milenici/>)

“Hole-fishing on the streets of Veles“

Location: “Pavel Satev” Street, Tunel settlement, Veles

Date: 28th March 2016

Author/s: *Urban Art Action* group

Just 2 kilometers from the center of Veles, after every rain, a whole lake is formed on the street. “To make the problem obvious to citizens we decided to organize the first local city-hole fishing competition, and in some places the hole was half a meter deep.” (*Urban Art Action*). Citizens and sport fishermen participated in the action. For the needs of the competition, the hole was stocked with two samples of

carp which were later released into the waters of Lake Mladost. Very soon after this action, the local government paved the street.

Colorful Revolution

Location: Cities in Macedonia

Date: 12th April – 26th September 2016

The Colorful Revolution was a massive protest movement that began as a result of the President Gjorge Ivanov’s decision to proclaim abolition for 56 suspects and accused politicians in the investigation of the illegal wiretapping.

15th April, for the first time paint was thrown on the façade of “Porta Makedonija” in Skopje as a reaction to the Police blocking the road after which it became a recognizable symbol of the Colorful Revolution.

Everyday citizens and activists from different movements and associations catapulted balloons filled with paint on the “baroque” buildings, facades and monuments of the project “Skopje 2014”, including administrative buildings – institutions, symbols of bad policies – other cities in the country.

18th April 2016, activists of the Colorful Revolution around the “Warrior on a Horseback” monument painted the water in the fountain with red, on behalf of all the victims of the regime.

5th May 2016, on the tiles of the Town Square “Makedonija” in Skopje, activists of the Colorful Revolution wrote “Murderers” in red and made red handprints symbolizing the “bloody hands of the regime”. Marking exactly one year since the public heard the truth in the “bombs” about the murder of Martin Neskovski, approximately five years after the murder.

16th May 2016, a “monument” was erected in front of the building of the Parliament of RM – an improvised washing machine with the sign “Money laundering 24/7, Government of Republic of Macedonia”. Journalist Saska Cvetkovska symbolically put it into use. After the address of the speakers, the cardboard made machine was painted in the colors of the Colorful Revolution.

24th May 2016, protesters carried figures made of cardboard with the characters of Sasho Mijalkov and Gordana Jankulovska behind bars.

6th June 2016, Town Square “Makedonija” was colored with red color, symbolizing the blood of Martin Neskovski, who was killed on the same spot, exactly five years ago (6th June 2010).

26th September 2016, in front of the Parliament of RM the last protest of the Colorful Revolutioners took place with holding flares around the message written on the asphalt “Your time has passed – it’s SPP o’clock”. That same day, Criminal Court Skopje 1 was colored in a guerrilla action.

Apart from the streets, the Colorful Revolution also took the space of social networks and was an inspiration for the production of various graphic solutions for posters, invitations, flyers, t-shirts, etc., as well as online actions.

„No reed, no peace!“

Location: Coastal strip of the lake in the center of Struga

Date: 2nd June 2016

Author/s: *Urban Art Action* group

Action in support of eco-activists fighting for the protection of Ohrid

Lake coast which consisted of an installation made of 4 figures of swans floating in the lake, carrying banners that read: “No reed, no peace!” The action was also a reaction to the destruction of the coast of Lake Ohrid.

“Arsenic pillar of truth“ in Gevgelija

Location: Town Square “Marshal Tito”, Gevgelija

Date: 14th June 2016

Author/s: Civic initiative *Arsena*, Contemporary Arts Center – Skopje

The “Arsenic pillar of truth” was promoted in the center of the city. This pillar of shame showed the results of the analysis about the amount of arsenic in the water in Gevgelija. Nikola Pisarev and Jovanka Dojranlieva, spokesperson of the Civic Initiative *Arsena*, spoke at the promotion of the pillar, who emphasized the enormous amounts of the poisonous element detected – from 14,56 micrograms of arsenic per liter of water in 2013, to 21,3 micrograms in April, 2016.

”Guinness World Record: Reacton to the record delay in construction of a street”

Location: “Rudi Cajevac” Street, Old Aerodrom, Skopje

Date: 15th June 2016

Author/s: *Urban Art Action* group

Guinness World Record boards were placed on the street which was under construction for more than a year. Activists awarded the Municipality of Aerodrom a recognition for the biggest delay in reconstruction of a street. The

boards were made after the original design of Guinness World Records.

Arsenic lemonade at the border crossing Bogorodica

Location: Border crossing Bogorodica, Gevgelija

Date: 26th June 2016

Author/s: Civic Initiative *Arsena*

“You are entering the city where the water contains arsenic. Arsenic is a poison that kills slowly but surely!” With this message, activists of the civic initiative *Arsena* welcomed tourists at the entrance to Macedonia, the border crossing “Bogorodica”. Tourists uninterested in the arsenic lemonade also received bottled drinking-water and flyers warning them about the water quality thereby showing that the issue may have wider economic consequences.

“Road-signs with numbers of emigrants in Reka/ Debar region”

Location: Rostuse village

Date: 1st August 2016

Author/s: *Urban Art Action* group

This action was dedicated to inform the public about the trend of massive emigration in the Debar and Reka region, one of the most affected in Macedonia. Almost 50% of the total population is temporarily working abroad. Guided by this data, the authors reminded the public of these striking figures as to open a debate on the enormous scale of emigration in the region.

“Mowers of grass and shrub on the road routes in Western part of Macedonia“

Location: Road routes in Western part of Macedonia (Gostivar-Straza-Ohrid, Mavrovo-Debar and Tetovo-Gostivar)

Date: 6th August 2016

Author/s: *Urban Art Action* group

About 10 silhouette models in the shape of grass-mourning workers were placed along the road. The idea for this action stems from the fact that many roads - both highways and motorways - are overgrown with tall grass and shrubbery during the Summer. In addition, they interfere and reduce the visibility of the vehicles while seriously endangering the safety of the traffic participants.

“Water well for Gevgelija“

Location: Gevgelija

Date: 25th September 2016

Author/s: *Urban Art Action* group, Civic Initiative *Arsena*

The construction of a well action was inspired by the fact that the Municipality of Gevgelija (although it promised and secured money in the budget) had not started digging and building the new wells for water supply for three years in the Moin area near the city which would solve the problem with excessive presence of poisonous arsenic in the water in Gevgelija (containing 113 percent more than WHO-limits).

“Marking the deepest manholes“

Location: Streets of Skopje

Date: 28th September 2016

Author/s: *Urban Art Action* group

Action dedicated to the destroyed infrastructure in Skopje. “In Macedonia making a manhole flush with the asphalt is science fiction. Guided by this idea, we marked the depths of the manholes on the streets of Skopje. The results were striking, the deepest hole was 16cm and the highest protrusion was 14cm, both enough to damage an average car.” (text by *Urban Art Action* <http://creativeactivism.mk/2016/09/28/obelezhuva-e-na-nadlabokite-dupki-od-shahti/>).

Protest concert at the dump site in Tetovo

Location: Dump site, Tetovo

Date: 3rd October 2016

Author/s: *Eco Guerrilla*, musicians

The protest of the musicians from Tetovo against the pollution from the dump was organized exactly at the place where the waste was piled up, at the entrance of the city. Two artists from Tetovo performed the suite “Air” by Bach, symbolically asking for cleaner air for the people of Tetovo. The protest was organized by *Eco Guerrilla* on the eve of the film festival “Tiff ODA” when a large number of artists were expected to be present in Tetovo.

“First aid for children’s playgrounds in Skopje“

Location: 4 children’s playgrounds in the Municipalities of Cair and Centar, Skopje

Date: 8th November 2016

Author/s: *Urban Art Action* group

Action to improve the conditions of the playgrounds in Skopje. The idea behind this action and intervention on 4 public playgrounds was to draw the attention of the citizens and the media to the terrible conditions of many playgrounds in Skopje. The playgrounds are a dangerous environment for the children, full of damaged elements that can easily cause injuries. For this action, first aid lockers (white metal lockers with a large red cross on them, full of medical supplies) were placed on the four most damaged and dangerous playgrounds in Skopje. After the action, the municipalities of Centar and Cair announced that they will start with reconstruction of the playgrounds targeted with this action.

Jars with clean air from Pelister

Location: Sirok sokak, Bitola

Date: 13th December 2016

Author/s: Civic Organizaiton *Za nas se raboti* (It’s about us)

The high concentration of carcinogenic PM particles in Bitola inspired activists to distribute jars of clean air from Pelister to their fellow citizens. With a banner saying “we donate fresh air from Pelister”, the organization *Za nas se raboti* alerted about the air pollution in their city.

Breathing booths in Skopje

Location: Trade center *Bunjakovec*, green market in Aerodrom, Skopje

Date: 23rd December 2016

Author/s: *Urban Art Action* group

In support of the efforts of citizens and environmental organization to solve the problem with the enormous pollution in Skopje, the team of *Urban Art Action* set up cardboard “booths” with pipes and bags at two locations in the city, with “Fresh mountain air” for breathing. They wanted to help citizens to breathe clean air - at least for a while – with this action.

“Peter Pan and Tinkerbell flying in the Francophonie Park“

Location: Francophonie Park, Skopje

Date: 29th December 2016

Author/s: *Urban Art Action* group

Action to draw public attention to the dead and damaged trees in Skopje. Flying silhouettes of Peter Pan and Tinkerbell were hung on big trees with invisible nylon strings, and gave the effect that they are actually flying in the park. The aim of this action was to draw the attention to the old and damaged trees in the city parks. Skopje is one of the most polluted cities in Europe, but the city authorities pay no attention to the trees at all. Older trees are often forgotten and need special care. “The issue related to the trees in Skopje is one of the most important local issues, because in the past few years almost half of the trees were cut in order to create new urban space.”

Filip Jovanovski

Which artistic activist actions did you initiate and/or participated in?

I was part of the actions organised by “Raspeani Skopjani (Singing People from Skopje)” from the very beginning. Once a week we performed in the public space, by singing popular songs as a response to the political issues of the Government at the time and I personally was recording the actions.

Also, I participated in establishing the initiative “Plostad Sloboda (Freedom Square)” (later became a NGO). The initiative was developed as a response to the idea of erecting a religious building on the main square in Skopje. 28th March 2009, the students peacefully protesting against this idea were physically attacked by a well-organised group of citizens from other towns who had come to the square. In the beginning, we initiated a great deal of actions in the public space with “Plostad Sloboda”. 11th April 2009, only two weeks after the battering of the students on the square, we organised a protest to defend the right to protest. Afterwards, we organised the first protest against “Skopje 2014” project and a series of invisible actions such as scribbling over graffiti with nationalistic messages throughout the city, placing banners reading “ARCHITORTURE” at specific locations, as well as the “Triumphal Demir Kapija” action where we wrote graffiti opposing the construction works of “Skopje 2014” at the secured construction site of the Triumphal Arch. “The Cobblestone March” was an action implemented by both “Plostad Sloboda” and “Raspeani Skopjani”, from idea development to implementation of the action. It was a response to the proposal of Koce Trajanovski, as the Mayor of the

City of Skopje, to bring back the old cobblestone on the square (this took place in December 2009). We made big cardboard cubes and distributed them to the people, and then walked with the cubes on our heads all the way to the Mayor’s office. Protesting cubes were walking to the Mayor’s office and performing a specially composed song.

All these actions were not previously announced. They were guerilla actions, which was risky at the time. The entire state apparatus was acting to justify government’s violence related to the construction of the project “Skopje 2014”. Criticising the project was forbidden and we were spreading the VOICE (title of the Manifesto of “Plostad Sloboda” published on “Okno”). This all happened in 2009-2010. Even then we were alarming people of what is yet to come.

As social repression increased, the need to associate became greater. In 2012, with a group of artists (Igor Tosevski, OPA/Slobodanka Stevcevska and Denis Saraginoski, Gjorgje Jovanovikj, Vladimir Jancevski and Nikola Uzunovski), we established the artistic initiative titled KOOPERACIJA (COOPERATION), as a response to national cultural policies, which could not be exhibited. In an intense period of three years (April 2012 – March 2015), we created a series of actions (exhibitions, lectures, interventions) in public space.

In 2013, together with the Association of Architects and several individual activists, we started an initiative to defend Gradski Trgovski Centar (City Trading Centre) in Skopje from undergoing a phase of “baroquisation” thereby destroying its architectonic look. The initiative was titled “GO SAKAM GTC” (I love CTC). The first

big gathering of the initiative was 14th June 2013, and more than 5000 signatures of support were collected in a day. Later, we organised a “collective hugging” of the building. Our calculations showed that we needed 1200 people to hold hands and create circle around the Centre, thus creating a live shield, a “facade” of citizens symbolically showing that we are defending the right of the city, and the right of the GTC building to have 70 percent public space in its architectural concept. We had three rounds of people circling GTC in this action, meaning that approximately 4000 people participated on the protest. In the next two and a half years the strong energy and impulse continued further with a series of civic activities. GO SAKAM GTC initiative included activities that took place in front of the Centre, in the form of civic fora where people spoke about the significance of the building, the conference on 111 THESIS ABOUT GTC (with FR U) including the book published later on with 111 thesis by different citizens and professionals about the importance of the building. A great deal of argumentation was invested in this long-term action. A big winter action titled “With the Good Old GTC in the New Year” followed 28th December 2014 when instead of hugging GTC, the citizens made a circle around the building holding small sparking sticks in order to keep the Centre warm. It was snowing, the city was buried in snow, and we gathered over 2000 citizens to fully support our action. We also had a public music event on the Agenda. Next, the activities focused on organising a Referendum to defend Gradski Trgovski Centar from baroque. It was the first civic referendum organised in Centar

Municipality and the first on “Skopje 2014” project. For the first time citizens were able to officially express their position on the “baroque”. 16,844 citizens voted YES (meaning they were against the baroquisation of GTC). Unfortunately, the referendum was officially declared unsuccessful due to the low turnout (40 percent turnout, while 50 percent was required). I think the referendum was extremely important from the perspective of activating civic participation, since it successfully mobilized citizens from Centar Municipality providing an opportunity for them to exercise their right to vote on the issue of “Skopje 2014”.

With a symbolic action in front of the Parliament, by setting 120 chairs to match the seats in the Parliament, the Platform for Civic Policies AJDE! (COME ON!) was established. AJDE! implemented a series of actions as a response to the repressive politics. We wanted to show that policymaking belongs to citizens and they should actively participate in its implementation. I would like to single out the action— when a cardboard replica “monument” of residents of Skopje being murdered by a firing squad back on 13th November 1944 was destroyed during the construction works of “Skopje 2014”. The action took place 15th November 2014, celebrating the anniversary of liberation of Skopje from 13th November 1944. AJDE!, together with other initiatives were part of the coalition “Citizens for Macedonia” started with occupying the space in front of the government of RNM, symbolically called “Freedom Camp”.

Later, in April 2016, many of these initiatives merged in one single energy and collective action called “Colourful Revolution”. I participated in the first colouring of the Triumphal Arch, even before the action was popularly called “Colourful Revolution”. Many actions, many associations participated, and, for sure, I am missing someone.

What were the main features or elements of the actions you created or participated in?

The main thing is that these actions stemmed from the need to respond to the repressive government. First actions were organized as a response to the idea of building a church on the square, followed by self-organised actions against the project “Skopje 2014”. The impulse was leading us, a few like-minded friends. It was an immediate response, a quick get-together, agreement on what to do, create messages and next day print placards, flyers, write banners, go out in public spaces and squares, and communicate those same messages. Actions were created from the bottom up - from the need - and involved the group that organised it.

From a distance today, I believe it was the quality that helped us apply this experience to bigger actions, that made numbers grow, and understand what entails to engage more citizens in organising actions to advocate for public good. I would emphasize this as the main feature of actions organised, at least at the beginning when we had the feeling that the repression will culminate. Although a large part of the public did not notice that, even underestimated it, the risk was big as it was seen later. More precisely, I am talking about the period 2008, 2009 and 2010.

Activism as artistic practice. How do you see the relationship artist – activist?

Contemporary critical art and culture should always be considered activism. Advocating social change through culture is activism, the only question is the form of action.

Activism was the mostly expressed and visible form of response and struggle for democracy during the rule of Gruevski (2006-2017), because the government was very repressive. In my opinion, one cannot separate the artist from the activist, especially if society is totalitarian. Without sounding romantic, it is the obligation of the artist to respond when governments go “crazy”. Therefore, I believe it was, and is, very useful when a large part of the artistic scene was involved in the fight against the repressive government. They grew and matured in a way, both in social and aesthetic terms, thus opening the path for future generations and for the whole society. The strong repression “forced” us to understand how important the role of culture is and its relationship with the society. Let us not forget, totalitarianism started spreading through culture. The previous government understood the power of culture and implemented its ideology accordingly.

The projects I work on are always related to action, activism and public participation, although it is important to maintain the difference of the field of action from a position of art and activism. Personally, in all actions I participated in, it was from a clear and conscious position of a visual artist with interdisciplinary knowledge that I participated in joint actions. It is important how things and actions are

called. In that respect, I think the field of action of an artist should be wider in social context. In the last five years, all works determining my practice are related to public space performance and understanding art as a wider social factor, a border-form of action between the social (life) and aesthetic (artistic work) leaving comfortable galleries, scenes, museums and intervening directly into peoples’ lives. What I did in Stip with KUC TEKSTIL and the long-term project “If Only Buildings Could Talk” and the current practice of public space/buildings performance production, like the last project with Univerzalna Sala (Universal Hall), have a line of activism, engaging the public and intervention into social issues, against passive production of works with only one goal of someone to come and watch me. I am interested in what we are creating together.

Artistic actions in Macedonia – Did they influence societal changes?

In general, I think yes. But, I believe one should be precise which actions and what period. Artistic activism and civil protests received their conscious form after students were beaten on Macedonia Square. Since then, we can talk of articulated action and civic organization. Martin Neskovski protests and Student Plenum, in my opinion, created awareness of the power of protest.

If we talk about an artistic-activist scene developed in the times of Gruevism with significant impact on societal changes, I would emphasize the actions of Raspeani Skopjani, Plostad Sloboda, GO SAKAM GTC, AJDE!, Student Plenum and other small interventions. In my opinion, the impact was such that in a subversive, artistic way, with clear

thought of fighting for the public good, it articulated civic needs and dissatisfaction in a liberating form, maybe giving choice and hope for their power of joining. The public and citizenry are much more sensible today compared to 10-15 years ago, and that is a major step forward. The question that remains for the future is how to institutionalise the fight and the capacity? How it becomes part of the public collective memory, how and whether it impacts public institutions (in the field of culture), all for the purpose of knowledge and learning from this experience, which will enable mechanisms for timely prevention of totalitarian government.

What were your starting positions in creating and producing artistic actions in public space?

It depends on the action but fight for the right to public space or fight for the public above all, I would say, is the connecting note.

I would like to mention one very important example of an action we did in the past years and that is the 10th Jubilee of AKTO Festival of Contemporary Arts (2015). At that time, use of public space for festival activities was prohibited by the Municipality of Bitola. Undoubtedly, that was censorship. Therefore, together with the curator Ivana Vaseva, we decided to organize a protest festival opening with the action/protest/performance in public space. We invited everybody who felt the same to join us. The festival was opened with a protest and citation/performance of the famous Robespierre speech of Stevo Zigon in front of the students of Belgrade

University in 1968, performed by the actor Ivan Jercikj. We made use of the right to peaceful gathering of citizens, making it part of the programme and proved that freedom of speech and artistic action have power to raise social issues.

On the same AKTO festival, as a protest, we brought the mobile gallery from Skopje to Bitola and installed it in a private yard of a house in the centre of town, and there we had the whole festival. We practically used the potential and power of art to show resistance to the then dominant positions of power. We proved that the right to use public space is inviolable civil right.

How do you see the future in the context of activism and art?

I believe contemporary critical practices should increasingly become part of the institutional scene as well, to produce critical and participative works that include and challenge society, raise certain issues, criticize, create new social relations which can lead to political change. Also, I think what has happened needs to be reflected upon more frequently, certain actions and artistic interventions should become part of the educational system at faculties and art academies. There are different cultural initiatives (institutional and non-institutional) and I think we should try and join, in order to be more active and organized to bring change and influence policies. Joining with a clear political goal and mechanism, to articulate certain demands related to the fight for public resources, public good and public policies is how I see the future.

2017

”Anti-pollution infographics“

Location: Center of Skopje (“Bunjakovec”)

Date: 6th February 2017

Author/s: *Urban Art Action* group

Anti-pollution action in Skopje. The idea of this action was to show how air pollution looks like in Skopje, and how dangerous it is. Infographics were made in large framed boxes (2,5m x 1,2m), five balls were placed in one box, which represented the maximum amount of PM10 particles (50 micrograms). The other box, next to the first one, had 50 balls which represented the usual percentage of air pollution in Skopje. Following this action, the City of Skopje announced free public transportation as an urgent measure to reduce the air pollution.

The new water brand Arsenia

Location: Jadran Square, Skopje

Date: 17th February 2017

Author/s: Civic Organization *Arsenia* from Gevgelija

Activists called the media at a press conference for a “presentation of a new brand of bottled water” and they presented plastic bottles of water from the water supply system in Gevgelija to the journalists. They explained that the new product was called *Arsenia* because of the high content of arsenic in the water. The Institute of Health in 2012 determined that the water in Gevgelija was dangerously toxic, and the government at that time refused to

admit that something was wrong with the water supply. The civic organization *Arsenia* conducted additional tests of tap water in several laboratories in 2014 and tried to publish the results. The censorship was so strong that even billboard companies refused to provide place to publish test results. In the next few years, the activists collected signatures and called the population to protest, and donated bottled water to those who could not afford it. In November 2018 the new water supply system was completed and Gevgelija received safe drinking water.

„The dark Reaper / Death on the road in Macedonia“

Location: Strumica – Radovis Road

Date: 2nd March 2017

Author/s: *Urban Art Action* group

This art action consisted of setting up a life-sized silhouette/sculpture of the Dark Reaper/Death which was placed on the “road of death”. The road was located between Radovis and Strumica and acquired its name due to the large number of traffic accidents that claim one or two lives per month. This silhouette/sculpture was set with intention to warn drivers, and more importantly to pressure the authorities to fix the road as soon as possible.

“Spoiling 2006 – 2017 – Never again“

Location: Town Square “Makedonija”, Skopje

Date: 14th March 2017

Author/s: *Urban Guerrilla Action* group

Giant styrofoam bison steak with the text “Spoiling 2006 – 2017 – Never again” and a fiscal bill from

a restaurant feast were displayed in the town square. According to the organizers, the guerrilla action was reminiscent of the restaurant dinners and high bills of the former government officials. The exhibited copy of the fiscal bill showed that the order of a bison steak cost 5,900 denars and a horse meat steak that cost 4,500 denars.

“She and He”

Location: Francophonie Park, Skopje

Date: 4th April 2017

Author/s: *Urban Art Action* group

Artistic intervention of urban equipment. The goal of this artistic intervention was to show the public and the authorities in the City of Skopje that urban equipment can be interesting, attractive and it can enrich public space. “She and He” were artistically shaped electric poles in the form of silhouettes of a man and a woman holding umbrellas over a park bench.

“Support for the birds in Skopje”

Location: Center of Skopje (“Bunjakovec”)

Date: 17th April 2017

Author/s: *Urban Art Action* group

Action against the destruction and reduction of public green areas and parks in Skopje. For this intervention a giant bird’s nest (3m) was made, where three large eggs were laid. Small “bird messages” were placed in the nest saying: “You cut down all the trees! Where are we going to make nests now?” In September 2017, the team of *Urban Art Action* received the

award for best campaign and action for environmental protection for this exact action.

Planet Earth Day

Location: Dump site (Karpos 4, Gazela Bridge), Skopje

Date: 22nd April 22nd 2017

Author/s: Informal group of eco-activists *Skopje Smog Alarm*

22nd April, an Image of the Earth with a sad expression was placed with a clear message about the struggle for clean environment. The installation was placed on one of the hundreds dumps across the country (Karpos 4). The background of the photo clearly showed the destructive attitude of people towards nature. The aim of this eco-guerrilla action was to raise awareness among the people about our relation to the environment and the only planet we live on.

“La Linea”

Location: Streets, Tetovo

Date: 25-28 April 2017

Author/s: Balkan Cooperation Center *Loja* in partnership with *Glasno* – Association of workers in the textile and leather industry in Stip

Using the character from the animated films “La Linea”, this action conveyed messages related to traffic signalization and safety of identified dangerous places on the streets of Tetovo, as to raise awareness and motivate the authorities to deal with traffic safety problems. The action was part of the project “Transformers” supported by USAID and the “Kurve Wustrow” organization.

„Casino“

Location: Center of Tetovo

Date: 28th April 2017

Author/s: Balkan Cooperation Center *Loja* from Tetovo in partnership with *Glasno* - Association of workers in the textile and leather industry in Stip

Temporary installation/performance “Casino” was part of the “Transformers” project and consisted of setting up a fake casino in a tent with a flashy and attractive entrance and well-dressed model. Volunteers invited people inside, while on the other side at the exit, there was a doll dressed in rags. The installation intended to point out the dangers of gambling, raise awareness about the large number of casinos opened in Tetovo, and point out to the young people that gambling was not fun at all once if you become addicted. The action was supported by USAID and “Kurve Wustrow” organization.

No-ball basketball

Location: Ruined basketball courts in public places, Stip

Date: 30th April 2017

Author/s: Association *Glasno* activists from Stip

A pantomime performance of activists playing basketball without a ball at the destroyed public playgrounds as an appeal to repair them.

What did you do to us?

Location: Streets with tree-lines, Tetovo

Date: 27th April – 2nd May 2017

Author/s: Activists from Balkan Cooperation Center *Loja* from Tetovo in partnership with *Glasno* Association of workers in the textile and leather industry in Stip

Activists put messages on the trees on the side-walk as if the sentences come from the trees themselves. The aim of the action was to point out the tree neglect, general poor condition and extinction of urban green areas in the city. The action was part of the project “Transformers” supported by USAID and “Kurwe Wustrow” organization.

Non-existent cinema

Location: Stip

Date: 6-7 May 2017

Author/s: *Glasno* activists in Stip

This action pointed out the fact that the city did not have an operating cinema for more than 20 years. Films were played in an improvised open-air cinema in the public space, next to a non-functioning multimedia center. The aim of the activists was to encourage the use of this space for cinema screening. The action was part of the project “Transformers”, supported by USAID and „Kurwe Wustrow“ organization.

Water for everyone

Location: City fountains, Stip

Date: 6th May 2017

Author/s: *Glasno* activists in Stip

The aim of this action was to raise awareness about the non-functioning drinking fountains in the city and their regular repair and maintenance, both by local and central authorities. The installation was in form of a text message (title) made of drinking water bottles placed next to the non-functioning taps. Water was given away for free to the passers-by.

“Reading place“

Location: Near the Cultural Center “Ilija Antevski Smok” and close to the Medical School “Nikola Sajin”, Tetovo

Date: 10-11 May 2017

Author/s: Activists from the Balkan Cooperation Center *Loja* from Tetovo in partnership with *Glasno* – Association of workers in the textile and leather industry in Stip

Action to convert the sidewalk into a reading place in order to emphasize the lack of reading (learning) spaces in the city (the city library does not have a reading room). The action itself consisted of setting up a tent and chairs in the shade at locations around Tetovo, temporarily occupying the sidewalks with readers, students and book-lovers. The action was part of the project “Transformers” supported by USAID and “Kurwe Wustrow” organization.

“Tetovo craters“

Location: City streets, Tetovo

Date: 11th May 2017

Author/s: Activists from the Balkan Cooperation Center *Loja* from Tetovo in partnership with *Glasno* – Association of workers in the textile and leather industry in Stip

Activists planted flowers in larger holes in the streets of Tetovo and set up a billboard comparing the holes to the craters of the Moon. This intervention pointed out the poor condition of the streets in the city and the need to repair them. The action was part of the project “Transformers” supported by USAID and “Kurwe Wustrow” organization.

”Opera Cavalleria Sly“

Location: Town Square “Sloboda”, Stip

Date: 20th May 2017

Author/s: *Glasno* activists and students from the art faculties in Stip

Opera performance whose theme was the loss of the citizens’ trust in the institutions, loosely based on the opera “Cavalleria Rusticana” (the first opera performed in Macedonia and the city). The action was part of the project “Transformers” supported by USAID and “Kurwe Wustrow” organization.

Exposing the invisible

Location: Town Square “Sloboda”, Stip

Date: May, 2017

Author/s: Activists from Stip

The installation aimed to show the parallel world of the textile workers who are not visible to anyone and yet least paid for the most complex work in

the city. In that parallel world, different life stories of the workers intertwine, and they themselves are completely absent from the social life in the city, mainly due to the long working hours and fatigue. The aim of the action was to increase public awareness of the working conditions and abuse of the workers rights in the textile industry. The action was part of the project "Transformers".

Sculpture "A Kiss"

Location: City Park, Skopje

Date: 19th June 2017

Author/s: Andrej Mitevski, sculptor, *Urban Art Action* group

Action for beautification of public space. The sculpture was created by the sculptor Andrej Minevski who decided to follow Modigliani's style for this sculpture made of the remainings of a big, old tree cut down in City Park in Skopje.

"Landscaping Kitino Kale"

Location: Kitino Kale, Kicevo

Date: 1st July, 2017

Author/s: *Urban Art Action* group, civic organizations from Kicevo

"Kitino Kale is a place of great importance for the citizens of Kicevo. The municipality of Kicevo dedicated this space to several local civil society organization who asked the *Urban Art Action* group for help in remodeling and revitalizing this abandoned space. Several interventions were made in front of an abandoned restaurant, a sculpture of the outer contours of a ship was placed in a ruined fountain and several minor art interventions were made together with local

activists. Over 30 different cultural events were organized afterwards in these areas.

"Bread for everyone"

Location: Skopje Center

Date: 13th September 2017

Author/s: *Urban Art Action* group

Action dedicated to the fight against poverty in Macedonia. The action was created after the announcement that 450,000 people in the country were poor, 70,000 people could afford just 3 decent meals per week and over 100,000 people lived with 100 denars per day. "Having in mind the fact that public reseach shows that the biggest fear of the citizens in Macedonia is hunger, we decided to create a sculpture of a giant bread (3,5 x 1,3m), and placed it in a public space" (*Urban Art Action* Group).

"Interventon islands"

Location: Municipality of Aerodrom, Skopje

Date: 15th November 2017

Author/s: *Urban Art Action* group

The idea of this action came from the fact that Skopje looked like a city with thousand lakes after a heavy rain. The authors made two small islands (with palm trees, a beach, etc.) and placed them in the concrete "ponds" on the streets.

"Historical heroes against pollution of Skopje!"

Location: Center of Skopje

Date: 5th December 2017

Author/s: *Urban Art Action* group, graphic designers

Action dedicated to the fight against air pollution in Skopje. For this action, the *Urban Art Action* group collaborated with few graphic designers who made posters with famous historical figures (Goce Delcev, Pitu Guli, Jane Sandanski, Josip Broz Tito) and their famous quotes were edited to send a message about the air pollution.

"(Un)lose tiles!"

Location: Town Square, Strumica

Date: 2nd December 2017.

Autor/s: *Urban Art Action* group

This action was created in order to create public pressure on local authorities in Strumica to start dealing with the catastrophic situation of the town square. The action consisted of over 100 small messages in the form of protests slogans, in different colors, placed on the pavement. The messages were: "Loose", "Beware, loose tiles", "Do not step with high heels", "Beware, socially irresponsible!"

"Giant trout"

Location: Center of Skopje

Date: 18th December 2017

Author/s: *Urban Art Action* group

Action that stressed the need for prevention and reduction of poachers in Lake Ohrid. The idea of this action was to send a message to the Ministry of Agriculture, Forestry and Water Economy and the Ministry of Environment and Physical Planning about the dire situation with the endemic species of Ohrid trout and other species of wild trout, which are on the verge of extinction in their

natural habitat. Fish figure was placed in the center of Skopje for St. Nicholas holiday when many families celebrate with fish on the table.

2018

Reading bench in Veles

Location: City Park, Veles

Date: 1st March 2018

Author/s: *Urban Art Action* group

There are few beautiful and relatively well arranged parks in Veles, but the urban equipment is not in the best condition. Places for sitting and relaxation are also scarce. In collaboration with local activists, a reading bench with the quotes of Racin's poetry was made.

“Pencil for Cyril and Methodius“

Location: Center of Skopje

Date: 24th May 2018

Author/s: *Urban Art Action* group

Response to the authorities on the occasion of the growing functional illiteracy in Macedonia. This urban action was inspired by the fact that the country considered as the cradle of Slav literacy has around 40,000 illiterate people, while the number of functionally illiterate persons is much higher in the 21st century. In the center of Skopje, a figure of a large pencil and a board was placed where the data with the number of illiterates in the country was written. “We educated half of Europe, while you cannot even educate Macedonia” was the message from Cyril and Methodius written at the end of the board.

“Bribe me“

Location: Public Prosecution Office, GTC, Town Square “Makedonija”, Skopje

Date: 10th June 2018

Author/s: Activists and artists

The action “Bribe me” took place on several locations throughout Skopje. A humorous and satirical procession called “Bribe me” was performed requesting the establishment of an agency for equal redistribution of bribes and pointing at the corruption in the institutions and the citizens. Activists explained that this newly formed “Agency” undertook urgent measures to facilitate the bribery process. The new body already devised a “strategy” in line with the needs of all stakeholders – setting up bribe collection points. The bribe points should help citizens pay bribes for various services offered by Macedonian institutions, along with instructions on how they should behave and what exactly to look out for when giving a bribe. The instruction manual consisted of five steps: respect the bribe request, be discreet, be humble, give the money and never report. In the spirit of facilitating bribes, “banknotes” of 2,000 euros were made to bribe for jobs in state administration, 1,000 banknotes for surgery, 600 for non-conviction certificate, while passing an exam at the faculty was worth 200 euros.

“Urban action in Caska“

Location: Green Area in Caska Village

Date: 28th June 2018

Author/s: *Urban Art Action* group

The idea for this urban action (supported and approved by

Municipality of Caska) was to build two “Hopscotch” playgrounds in the park near the school. They were made of hand-painted assembly elements. In addition, info boards were set up with instructions on how to play this creative and group game. 10 hand-painted light balls with different floral, zoomorphic and cartoon character elements (each ball is 30cm in diameter) and 4 mushroom sculptures were installed at the village square where there was an empty green area (Caska is one of the regions in Macedonia where mushroom picking is a highly developed source of additional income for the population).

“Wake up Skopje“

Location: Museum of Contemporary Art, Museum of the City of Skopje, City Trade Center, Porta Vlae, Skopje

Date: 26th July 2018

Author/s: *Urban Art Action* Group

Action dedicated to the 55th anniversary of the earthquake in Skopje. At 05:17 a.m., sirens sounded from a moving car. The idea came from the need to continue the tradition of marking the anniversary of the earthquake. This tradition lasted almost 40 years and sirens were sounded every 26th July, but it stopped due to the dissolution of civil protection system in Skopje. This action was created to add something special in the celebration of the anniversaries of the earthquake, and to remind people that civil protection in Skopje is non-functional.

Recreational paths and recreational area at Osmatracnica, Vinica

Location: Urban forest in Osmatracnica, Vinica

Date: 30th July 2018

Author/s: *Armonia* association from Vinica, *Urban Art Action* group

This urban action was dedicated to the beautification of the public space and therefore a creative path for recreation was made in the forest at Osmatracnica located at the outskirts of Vinica. The action was the first attempt to give content to the site. Five different sets of urban equipment for sports activities were created and they were made out of wood and wooden elements. It's a mini recreational training ground for orientation and smart running and similar elements such as climbing wall made of wood and old tires, a vertical labyrinth and benches are included. Almost all elements were created from recycled materials (old tires, used wood from old electric poles, etc.).

Euro-coin sculpture in the center of Skopje

Location: Center of Skopje

Date: 13th September 2018

Author/s: *Urban Art Action* group

The group placed a Euro-coin sculpture in the center of Skopje to remind people that every member of the European Union, after the adoption of the euro, has the right to apply its own insignia on the coins. "Guided by this statement, we hope that the day will come soon when the Sar Planina shepherd dog, the lynx, the Ohrid trout

and our other symbols will shine on the euro coin. With this action, we as an urban art action group, decided to support the efforts to bring Macedonia and its citizens closer to the EU, as an irreplaceable course. We believe that this action will practically demonstrate to the citizens what the future EU membership means", the authors wrote. The action was part of the civic action "Step forward, the choice is yours!".

"Quartet sails in the bad weather, audio sculpture"

Location: Francophonie Park, Skopje

Date: 1st November 2018

Author/s: *Urban Art Action* group

This sound installation was the work of several Macedonian authors working with sound installations. With time the creation became a sculptural audio installation that produced a specific sound when there was a wind gust.

Nikola Pisarev

What is the prehistory of the well-known urban artistic actions? You have initiated and very often was their author.

There is no special prehistory of the actions, they came by themselves. For more than 15 years, the Contemporary Arts Centre (CAC) has been dedicated to contemporary arts production and community work and assistance to solve local problems faced. Simply, at a certain moment, we realized that citizens have a pile of local problems that make their life bitter. Institutions had no intention of resolving them and citizens do not have neither knowledge nor courage to fight the institutions to resolve these problems. Honestly, I

am not very fond of writing requests, letters, lobbying, waiting at counters, mayor's office and institutions to resolve a problem.... That is how we came up with the idea through humor, creativity and quite often by trivializing problems, to involve the public and the media to find solutions. Practically, to force the authorities to either solve the problem, or make them think how to respond to the public, media, civil sector.... and everybody involved in the discussion of the problems once we executed an action.

There was a project called "Photo Voice" where citizens photographed problems in their environment and published them on social networks. This is the prehistory of the actions. We felt responsible to respond and try to help resolve the problems. I am not a jurist, as I have already mentioned, I am an activist. I will rather shout in the street than write requests...and that is how things started rolling.

Here is a simple example from 10 years ago.... The road in Kratovo was in a bad condition - 2 meters hole, caused by a landslide. It was a everyday danger, threat, someone could have died, and the authorities seemed not interested for a whole year. To do something in Kratovo 10 years ago was impossible. No one would dare to go against the government. It was science fiction at that time - it was "Zzingo's time". On the other hand, people were asking for help. We started thinking what could be done. The hole was there for a year, accidents happened, cars were broken.... and we decide to have a birthday party for the hole, with cake and candles and everything used for the occasion... People thought it was interesting, the media showed up, everybody were surprised. It hit the

headline on the news. Even TV Sitel reported the news against the mayor of Kratovo in prime-time news. They did not understand the trick, the chaos. And, in three days' time construction works started. Immediately, over night they allocated 400.000 euros to repair the road and in 20 days it was finished. People were happy and we were shocked. Wow! What did we do?!

What was the social context in which urban actions were created?

Branko Gavella is a professor and archaeologist from Zagreb. According to his theory, achieving a certain level of material culture is direct consequence of the level of spiritual culture, meaning what happens in a certain period in society will always result with a manifestation in the expression/ art and a novelty will appear. Urban actions were born in a period of hopelessness and people's broken spirit when the spiritual culture in Macedonia was on the bottom. We suffered pressured by failures, not becoming a NATO member, domination of nationalism, setback in EU integrations, quasi-bourgeois economy and culture dictated by a handful of people, and "Skopje 2014". People were apathetic, cultural production often was in a hermetically closed and incomprehensible bubble, and civic awareness and resistance were on the lowest possible level. I thought something needed to be done, I just did not know what. By chance, I discovered the theory of citizens' restrictions when engaging in social movements. It is a very simple theory saying that if you want to have successful civic movements and initiatives, you must be careful not to expose people to great risk of vengeance by the centres of power (loosing job, business

consequences, actions affecting the family and close people). Having in mind that in Macedonia we were facing exactly that situation of the government taking revenge against its opponents, I realized that by criticizing citizens for being apathetic, unaware, and fearful was not helpful and created a change. A different approach in involving citizens in civic actions, movements, and civic developments, which will lower the restrictions was urgently required. These conclusions were implemented fully for the first time with "I love GTC" (I Love the City Mall) initiative (by means of hugging instead of protesting).

Through the actions we were telling the citizens what they wanted to be told and to hear but didn't have knowledge or courage to do so. We tried to be interesting, to treat widely recognized issues, to talk about the problems in a different way where the problem was important, and not the person talking about it. We took responsibility and dared to risk. Yes, often we were fearful, but at least we were not afraid that someone else would get hurt because of us. The citizens and the public recognized that and it turned out killer good. Not only were our actions recognized by a large number of people, but we also managed to put on the agenda topics and problems that we treated as daily problems that ordinary people talked about. We managed to reach out to people that we couldn't previously, and they were talking about the issues we were treating in the actions. Being cultural workers and authors, our public grew from several thousand to several hundred thousand people thanks to the messages sent by our urban actions.

How did you come up with the idea for the first urban artistic action? How was it organised?

We didn't even know that there was a methodology for these things.... We were a small group of people and we managed somehow. We were close and that helped us to review all aspects before making decisions. We had a few criteria that needed to be met when we prepared the first action, and the next few – to present certain problems, to be able to mobilise people on the target issue, to be a current issue, to surprise the responsible authorities, to be interesting and clear for the public from 7 to 77, humor should be present, and to make people ask about the problem. The main criteria, of course, was the possibility to be installed and set in 40-60 seconds. Preparation time was not important, but the time and manner of setting up were extremely important. We were more creative in setting up the action, than the action itself. Of course, nobody could see that, but it was important to us not to get caught because very often we were at risk.

Our first serious action was "Tree Eyes", when we opposed the tree-cutting in Skopje. We needed balls for eyes. We turned Skopje inside out with Aneta Ivkovicj, but could not find them. Then, we pulled a few strings and managed to find 6 big plastic balls with a diameter of 60 cm, from the old streetlights. Gjorgje Jovanovicj painted eyes on them, so we transformed the balls into eyes. We didn't know where to put them - height, distance etc. So we went outside of Skopje to an empty location and I was climbing trees, we put two eyes on one tree, then moved the eye to the left, to the right... until we discovered the

ideal ratio, which was later used in the city. Sometimes preparations and rehearsals were so interesting and fun, so we designed actions just for the sake of that. During the summer, we had sharks swimming in the “Vardar Action”, near Stone Bridge. But, before we did that, we were preparing for days in River Pchinja. We tested the hydrodynamic of the sharks swimming ...it was excellent, we were fishing catfish, swimming, working – couldn’t be better.

How was your cooperation with the artists?

It was just a few of us at the beginning (Gjorgje Jovanovikj, Andrej Mitevski, Anita Ivkovikj, myself and Vancho Velkov, a technician, and one or two of my friends for more complex technical issues). We worked together for years, we were close and that is why the cooperation was great. At the earliest phase we were more of a secret society and that is why they called us urban guerrilla. New people, activists and artists started joining us after some time (after a year or so). I must admit, at the time, we were careful, but afterwards it became easier. Interestingly, some artists did not want to join because they thought, and they still do today, that art is reserved for museums and galleries only. In their view, artistic activism is abuse of art – and some of them are not people painting horses drinking water and flowers, they present themselves as artists aware of the social context. I still think it was about fear and preserving their comfort zone. Honestly, we were not concerned with that a lot, we were working for the people and the public. Art was our tool that could create change for the people.

When you describe artistic actions in public space you use the term “urban art”. What does that mean?

Honestly, I don’t know, but we had to use some term. It was created by the media, not by us. We didn’t mind, and the media were huge support to us, so we gave them their freedom of interpretation.

When talking about “street art”, from theoretical point of view it refers to graffiti, murals, street performances etc. and that is immediate association to street art, to a certain degree.

It’s very similar to ours, but still there are certain differences. Until 4-5 years ago, urban actions of our type were isolated events and there were not many in the world. So we accepted the term the media were using, although we rarely use it today. We are trying to use the term urban art, even though that is not the best solution. Urban art creates added value to the space, and our actions usually are critical. We also have critical actions that perfectly fit the urban landscape such as: gigantic nest, solar system in Dojran, bicycles, He and She street lights, and these can be characterized as urban art.

What types of urban actions exist?

There are two types, in our opinion. The first are critical and speak of certain problems, the second are space ennobling actions. The first cannot exist without the second. In the beginning, we performed several critical actions, and they were accepted excellently. People started talking about the problems that we treated in our actions. When discussing with people who didn’t know that we are doing these actions, we heard them saying: “guerilla people are great, but they should do something, not just

criticize.” It intrigued us and we started doing actions that arranged the space and made it beautiful. These actions were also important. They enabled communication with citizens and their involvement in our actions.

Certainly, there is a third type of urban actions, we just haven’t found it yet. Sooner or later, it will happen.... Maybe that is the land art, set in certain context, communicating certain issue and problem. We have done that several times and it works great. (Excellent example is „Save Radika“ – land art of Adam Sulejmanovski that we worked together on, it was our idea.) Artistic activism is an immense field. It needs to be worked on and who knows what might come out of it.

You said on one occasion that “Skopje 2014” was inspiration for urban actions. Can you elaborate?

Looking at “Skopje 2014” and not responding, nor opposing it is like having eyes and not being able to see, having ears and not being able to hear. It is an neverending source of inspiration, bottomless well of stupidity. One day human stupidity might die, but “Skopje2014” will be there for ever. “Skopje 2014” is gold for using artistic activism techniques and responses. If I had five lives and time and money, I could do only that for 200 years. In recent years, “Skopje 2014” is unjustly neglected. We were expecting things to happen, but nothing did. We will probably come back to it soon. The ships are eternal inspiration. Imagine an action – we are sailing to EU with the ships in River Vardar. We have said everything for 2014 and for EU integrations...

What is the place and the role of humour in the actions?

The humour is exceptionally important for the actions. However, we are not comedians. Our approach assumes direct humour (it's not a restroom if you can't rest in it). This means representing the obvious in the most direct way, even if that is cruel and rough, it looks funny. We made monkeys for the palm trees, and that was a direct message – don't make monkeys of us. Creative activism is not a comedy. We see humor as a way to laugh at certain situations and make people joyful, to make them smile. They will talk about the action the same way and disseminate the message to their friends. It's difficult to make things simple, but when you do – the effort is worth it.

2019

“Lighting public space with old lanterns in the 21st century“

Location: The villages Rostuse, Skudrinje, Adzievci, Mavrovo, Nikiforovo, Mogorce, Paresi, Tatesi, Zirovnica, Papradnik

Date: 1st February 2019

Author/s: *Urban Art Urban* group

This action was inspired by the fact that during the last years certain municipalities in the Republic of North Macedonia neglected street lighting. Certain parts of the cities and whole villages were in total black-out. As part of this action, 30 different types of lanterns (gas lamps, candle lamps and electric lamps) were placed on the pillars of the dysfunctional street lights.

“Boo tailors!“

Location: Center of Skopje

Date: 13th February 2019

Author/s: *Urban Art Action* group

The action was a symbolic protest against the way funds were distributed in the Annual Culture Program for 2019. In the center of the city a large figure of scissors was placed with “Boo tailors” written on them and an inscription with the following text: “Measure twice, cut once. Culture must be carefully tailored not to be destroyed, assembled, cut and glued... Culture cannot and must not be used for bargaining and settling party interests, politicians’ or individual appetites. Culture is a living matter and must not be destroyed for other interests. It's unacceptable for a 10-day old organization to have an advantage over 10-century old cultural heritage. Everyone present in the national cultural strategy should be reflected in the annual programs and not to be left out.”

“Lake or plastic“

Location: Coast of Lake Debar, Debar

Date: 6th March 2019

Author/s: Adem Sulejmanovski

Land-art project dedicated to the plastic bottle pollution of Lake Debar. Every year between 40 and 60 thousand plastic bottles float in the waters of the lake, and pollution is most visible in spring when the high water levels of the rivers in the Debar-Reka region carry huge amounts of plastic waste straight into the lake. This environmental disaster happening to Lake Debar was an inspiration for the artist Adem Sulejmanovski to make a figure of a fish vomiting waste.

“Exhibition“

Location: Streets, lawns, quay of Vardar, Skopje

Date: 15th March 2019

Author/s: *Fast Artivistic Action Unit*

Action – appeal to citizens not to litter the streets and nature. Different kind of rubbish was fenced off with museum fences as if they were exhibits and each “work of art” had a title and a year of creation, as well as a satirical addition of “weight” with quote from Andy Warhol: “Just because people throw it out and don't have any use for it, doesn't make it garbage.” Carried away by this visionary statement by the father of pop-art, the *Fast Artivistic Action Unit* went on a mission to discover and protect the works of art created by numerous artists on the territory of Skopje and Macedonia. In our long, exhausting, but exciting research process, we were particularly pleased to announce to the general public that we managed to locate and protect a huge number of works of art in the public space. All art pieces were meticulously documented, recorded and catalogued, and will serve to further enhance the creative and artistic processes in our country.” – (text of *Fast Artivistic Action Unit*).

”La Linea warns about hole on the road“

Location: Path to the road to Banjice, Municipality of Tetovo

Date: 11th April 2019

Author/s: *Urban Art Action* group

A figure of the recognizable animated character “La Linea” made of metal wire, in Tetovo, on the road to Banjiste, warns citizens of the dangerous hole

in the road that has been there for three years. Although the hole is on one of the main recreational hiking trails, the authorities haven't done anything about it. The authors of the action warn that the hole is constantly expanding and that the threat of causing a landslide in case of a more intense rainfall is real.

“Swimming Ducks”

Location: “8 Noemvri” settlement (near elementary school “Toso Arsov”), Stip

Date: 16th April 2019

Author/s: *Stip Art Activism* group

The action was performed upon the request of the locals living near the school “Toso Arsov” and the residents of the surrounding areas whose children go to that school. The action was implemented due to the unpaved road, with holes filled with water and looking like small ponds when raining. For greater visibility of the problem, activists of Stip Art Activism placed rubber ducks in the holes full of water.

“Welcome to the old Wild East!”

Location: Streets, Skopje

Date: 18th April 2019

Author/s: *Fast Artivistic Action Unit*

Vehicles are parked on the sidewalks in Skopje and pedestrians, parents with strollers and people with disabilities must walk in the middle of the street, seriously risking their safety. Such is the picture of Skopje and the traffic culture of the citizens. Rogues “sheriffs” are superior to the towing cars and ordinary citizens. For them, “Do not park, I puncture tires!” is just another funny graffiti! Therefore, the

Fast Artivistic Action Unit took justice into their own hands and produced an effective aid for illegally parked cars - every illegally parked vehicle will be punished with the most severe punishment – life imprisonment. A shot chained to the wheel of the car will be the punishment for all who park wherever they want, for violating traffic rules and for destroying the environment. Will this be enough for the drivers to remember where is the right place for their cars, and most importantly, to think of other citizens?” (text by *Fast Artivistic Action Unit*)

“Operation: Golden broom for Spring cleaning with style”

Location: in front of the Ministry of Transport and Communications, Government building, entrance of the Ministry of Justice, Parliament of the Republic of North Macedonia, Bridge of Arts, AEK, MRTV, “Warrior on horseback” monument, Primary Court, Public Prosecution Office, City of Skopje and Municipality of Centar.

Date: 21st May 2019

Author/s: *Fast Artivistic Action Unit*

“The *Fast Artivistic Action Unit* set a goal to motivate the Government to grab the announced broom and start from its own yard! The broom is not ordinary, but golden, because that's a unit of measurement for (someone's) wealth, a symbol of human greed, but realistically it's much easier to work with a golden broom. Unlike a regular broom, this one evokes wonderful feelings when used, whether used for hygienic cleaning, mental cleaning, or staff cleaning. The golden broom is the solution to all social problems. We expect the broom to start “acting”.

This is something else, it is GOLDEN!” – *Fast Artivistic Action Unit*

”This is not a place for throwing cigarette butts and garbage out of your cars“

Location: Crossroads in the city center, Skopje

Date: 23rd May 2019

Author/s: *Fast Artivistic Action Unit*

The authors placed info-boards with the inscription: “This is not a place for throwing cigarette butts and garbage out of your cars” to point out the lack of awareness and for mutual living in a city and the need for individual and social responsibility. This action aims to raise awareness of a healthy environment and higher urban culture and that maintaining hygiene is not an instant campaign but a long term collective process.

“Warning! Parking this car is irresponsible!”

Location: Numerous streets of Skopje

Date: 29th May 2019

Author/s: *Fast Artivistic Action Unit*

Action with warning stickers to remind reckless drivers in Skopje. The sticker read: “WARNING! Parking this car is irresponsible! Please park responsibly next time”. Hundreds of stickers were scattered across several streets in the central area. The action to improve urban culture was motivated by the chaos and lack of culture in the traffic, lack of conditions for smooth and safe movement of bicycles and pedestrians, and the poor parking in the capital of the country.

“Skopje is a city of solidarity“

Location: City Park, numerous streets, Skopje

Date: 31st May 2019

Author/s: *Fast Artivistic Action Unit*

Waste-bins or the so-called solidarity points were set up to help Sweden import waste for production. “With this action we would like to motivate our citizens to express solidarity with friendly Sweden and also to think about our decade-old tradition of throwing and piling garbage everywhere. As a reminder, since the early 90s Sweden has been implementing a comprehensive waste selection and recycling system. In our country, on the other hand, we are struggling with waste collection, appearance of numerous dumps, littered nature and rubbish everywhere where his majesty “the human being” has passed. Therefore, we appeal to the local and the central government to create: an effective system for recycling and environmental protection; implementation of the laws; continuous education and raising awareness; optimal number of waste-bins for waste selection; regular cleaning and servicing of already installed but damaged waste-bins and containers (from both use or negligence). We appeal to the citizens to put garbage where it belongs - in the bin! Skopje does not forget that it is a city of solidarity. Dear fellow citizens, now is the time to unite and help the brotherly Swedish people!!!” (text by *Fast Artivistic Action Unit*).

“Graffiti in Kriva Palanka“

Location: 10 places in Kriva Palanka

Date: 9th June 2019

Author/s: Young designers, architects, *Urban Art Action* group

On several occasions, a number of artists, members of the *Urban Art Action* group, together with the local design and architecture students created about 10 graffiti and murals that beautify public spaces in Kriva Palanka today.

“Looking for Thor from planet Asgard“

Location: “Partizanska” boulevard near the elementary school “Toso Arsov”, Stip

Date: 10th June 2019

Author/s: Group of artists and activists from Stip

Near elementary school “Toso Arsov” in Stip, Thor (movie character) from planet Asgard was sought. The road of this part of the boulevard sunk in like a crater, or as if Thor’s hammer landed there. Activists called upon competent authorities to fix the problems on this part of the boulevard and properly place signs and boards and mark pedestrian crossing to increase the safety of drivers, students and pedestrians.

“Giant bicycle“

Location: Center of Skopje

Date: 13th June 2019

Author/s: *Urban Art Action* group

The action was a response of the large number of bicycle thefts in Skopje and in the other cities. According

to data from “On a bike” initiative as well as the online group “Stolen Bicycles”, in the last 5 years over 150,000 bicycles has been stolen, out of which 120,000 in Skopje. The idea for this urban action in the form of a realistic iron bicycle (3,5 x 2 m) with enlarged dimensions was placed in public space in the city center to point out the problem of the growing trend of thefts that the Police do not pay much attention to. At the same time, bicycles are subsidized with taxpayers’ money.

Chained trees in Skopje

Location: City Park, Skopje

Date: 24th June 2019

Author/s: *O2 Initiative* in collaboration with the Institute of Communication Studies

As a part of the campaign for better environment “Do not ignore! Take action!”, symbolically drawing the roots of the trees on the concrete, putting chains and posting messages for freedom of the greenery, activists called upon competent city and municipal authorities to remove the concrete that suffocates the roots of more than 1000 trees on the territory of Skopje, but also in the other cities in the country.

Even THOR throws garbage in the waste-bin although there are waste bins on Asgard too! Be like THOR

Location: Walking path next to the Bregalnica River, Stip

Date: 7th July 2019

Author/s: *Stip Art Activism*

“This action aimed at raising awareness of our fellow citizens who do not look after this place, although it is one of the few recreational zones in Stip. Waste-bins are broken, some are missing and litter is scattered all around. Even where waste-bins are properly placed, cigarette butts, plastic bottles and paper can be found all over. With this action we wanted to convey a message to the citizens of Stip to behave conscientiously towards the environment. If we scatter garbage, we will turn this pedestrian zone into another dump” – *Stip Art Activism* group

“This is not a parking lot!”

Location: Center of Bitola

Date: 12th July 2019

Author/s: *Urban Art Action* group

The action “This is not a parking lot” is dedicated to the usurpation of public spaces in Bitola. Everyday, citizens deal with problems which restrict their movement and endanger their safety. Therefore, ballons were hung on the cars parked in non-parking places with an attached message “This is not a parking lot”.

Fridays for future

In August 2019, following the example of the global movement started by the Swedish teenager Greta Thunberg, a Macedonian branch of “Fridays for future” was established in North Macedonia. This movement, exclusively led by young people, briefly highlighted the problem of climate change in the country, but also globally. The first guerrilla action was titled “dead” demonstration and carried out 6th September 2019, when the activists

were lying on the street in front of the City of Skopje, followed by the City Park. Since then, this movement has been organizing protests, mass marches, discussions, online talks and other activities to warn about the effects of global warming and local environmental problems. The last guerrilla action called “When I think of climate change, I think of...” took place 6th March 2020 on Stone-Bridge, with the citizens filling the blanks in the sentence written on a large billboard. 31st January, in front of the Parliament of the Republic of North Macedonia, a rally was organized for MPs to pass a law and ban the import of hazardous waste.

”Welcome to Tetovo, the city where nobody cares about anything“

Location: Streets in the center of Tetovo

Date: 10th September 2019

Author/s: *Fast Artistic Action Unit*, activists from Tetovo

“Welcome to Tetovo, the city where nobody cares about anything”, was the main message conveyed through the boards placed throughout the city indicating the poor infrastructure, the high pollution and the negligence of the municipal authorities and citizens in that respect. Other messages written on the boards in Macedonian and Albanian were: “I don’t care where I park”, “I don’t care where I throw garbage”, “I don’t care that no public transport is available”, “I don’t care that roads are full of holes”.

Guerrilla action at the Manaki Brothers Festival: Tell the clouds Bitola is dying!

Location: In front of the Cultural Center in Bitola

Date: 13th September 2019

Author/s: Gabriela Ilievska, Ivan Culakovski and *Poinaku* initiative activists.

At the opening of Manaki Brothers Festival, on the red carpet, activists appeared in t-shirts with the words “Tell the clouds Bitola is dying!” printed in English. The slogan was a counterpart to the motto of “Tell the clouds” Festival. “Bitola is dying because of negligence. Mass emigration is owed to pollution and this message expresses the great dissatisfaction of the citizens who think that it’s high time for Bitola to live and for people to breathe clean air” said the activists.

Art action “Support”

Location: Tetovo – Banjice road

Date: 27th September 2019

Author/s: Artists from Tetovo

The activists placed real-size human figures supporting the landslide near the road in Banjice, Tetovo. This artistic action appealed to the unsafe road. “What else needs to be done in order to repair the damage? Does anybody need to get hurt to understand the urgency of the problem? Until then, we, the citizens, have nothing left to do but to take the supporting role and hold the wall to prevent a greater disaster!” (Message by the artist group from Tetovo).

“Needle“

Location: Stip

Date: 11th October 2019

Author/s: Andrej Mitevski in collaboration with the *Urban Art Action* group and *Glazen Tekstilec*

A four-meter sewing needle that symbolizes the rights of the workers in the textile industry was the installation aimed at presenting textile as a branch on which the city rests, but also the voice of the need for better conditions for the workers in this sector.

Busts with masks in need of fresh air

Location: Center of Skopje

Date: 11th October 2019

Author/s: Fridays for future activists

Several busts and monuments of anti-fascist fighters were masked and the inscription “I want clean air!” was written on them with red paint.

Skopje Vision

Location: Town Square “Makedonija”, Skopje

Date: 12-13 October 2019

Author/s: Jana Jakimovska, Nenad Tonkin, students of the Faculty of Architecture, Faculty of Fine Arts from Skopje and Academy of Fine Arts from Stip

This art project pointed out the problem with usurpation of public space in the last 10 years, especially in the beginning of “Skopje 2014”. Possible solutions were also offered. “We have been witnessing the obscene and brutal usurpation of public space in the city of Skopje in the last 10

years, ever since the beginning of Skopje 2014. From sidewalks to squares and parks in the central area, public places are shrinking. In addition to the physical attack, the visual and aesthetic appearance of the city has played a big role which led the project “Skopje 2014” to a total disaster. The ugly, low-quality and expensive buildings and facades, destroyed parks and green areas, disproportionately large number of bad sculptures on a small area in Skopje square created the image of horror and madness for our reality and everyday life” (Jakimovska, Tonkin). The project was realized with the use of visor-sketches and the current look was “transformed” with trees, greenery and other contents. New solutions were sought for specific locations on the square and the current usurpation was also commented and criticized.

Exhibition and “Trash Monster”

Location: In front of the Cultural Center “Iljo Anteski-Smok”, Tetovo

Date: 11th November 2019

Author/s: *Eco-Guerrilla* activists, CBS *LOJA* and #Transformers group

An exhibition of 24 pictures was setup in front of the Cultural Center showing the problems of the citizens – corruption, air pollution, waste-related problems etc., as well as the promises of Mayor Teuta Arifi in the campaigns for the local elections in both 2013 and 2017. The #Transformers group - civic activists using art as a form of protest - made three installations: “The dirt in the Center”, “Trash Monster” and “Grand Prix Tetovo”, with photos from various locations in Tetovo. The aim of the action was to remind the

municipality of the unfulfilled pre-election promises. Half an hour later, people with an official car from the Municipality of Tetovo destroyed and removed the exhibition.

“The trees in Rasadnik gave birth to buildings“

Location: Rasadnik in Kisela Voda, Skopje

Date: 12th November 2019

Author/s: *Urban Art Action* group, *Skopje Smog Alarm*

Miniature models of buildings were placed on the trees in Rasadnik. “Macedonia is a wonderland and miracles happen every day all around us. All we can do is wonder. The weirdest thing is that the municipality in one of the most polluted cities in the world, in an already densely populated part of the city, with a huge polluting factory wants to build no less than 100 new buildings in a space that is an oasis of nature in the city center. The area was outskirts of the city once, but the city developed and grew around it. That’s why Rasadnik remained an island of biodiversity. Today many wild animals live in the area: rabbits, partridges, foxes, pheasants, turtles, hedgehogs, woodpeckers and dozens of other bird species, small mammals, reptiles and insects. Today the trees in Rasadnik evolved and gave birth to buildings, tomorrow maybe the rabbits will protest” (message by *Urban Art Action* group).

“Liberation of Skopje murals“

Location: Plateau in front of Univerzalna Sala, Skopje

Date: 13th November 2019

Author/s: Aleksandar Naumovski, Andrej Mitevski, Ljubisa Kamnejarov, artists, *Urban Art Action* group

The authors made murals on the elements around the Univerzalna Sala as a gift to the city and the citizens of Skopje on the occasion of the 75th anniversary of the liberation of Skopje from fascist occupation.

„How would the world look like if nature and the universe were corrupt!“

Location: Town Square “Makedonija”, “Maksim Gorki” street, Skopje

Date: 9th December 2019

Author/s: *Urban Art Action* group

The action took place 9th December on International Anti-Corruption Day. For years Macedonia has been ranked together with countries such as Gambia, Guyana, Kosovo, Mongolia and Panama for corruption. In 2019, out of 44 countries in Europe, only two ranked as more corrupt than Macedonia thus maintaining its reputation as a deeply corrupt country for years. One of the key attributes relates to corruption in the area of public procurement. It is estimated that at least a quarter of the money spent on public procurement ends up in private pockets. With this action, citizens were explained figuratively how much of their money (money of the citizens managed by the authorities, but not theirs) is spent on

corrupt deals and poured into private pockets while education, science, culture, social welfare, health and the environment are suffering.

Green Revolution Christmas Tree

Location: Town Square “Makedonija”, Skopje

Date: 13th December 2019

Author/s: Activists from the *Fridays for Future* Initiative

A Christmas tree was placed on the square and decorated with harmful litter, empty plastic bottles, cigarette boxes and sheets of paper with local causes of pollution written on them such as: “REK Bitola”, “Urban Mafia”, “Drisla”, with a symbolic message that pollution stole Christmas. The inscription “Green Revolution” was placed under the Christmas tree.

Welcome to Stip, the most urinated city / the city without a public toilet and public culture!

Location: Streets, Stip

Date: 28th December 2019

Author/s: *Stip Art Activists*

The action called for restoring public city toilets and pointed out the rude behaviour (the citizens of Stip urinating in entrances of buildings in the central area). Activists wrote that the action appealed to local authorities and also urged citizens to pay attention to public culture and hygiene.

2020

“With the help of Justice!“

Location: Public Prosecution Office, Basic Public Prosecution Office for organized crime and corruption, entrance of the State Commission for Prevention of Corruption, Ministry of Justice, building of VMRO-DPMNE, building of SDSM

Date: 25th January 2020

Author/s: *Urban Art Action* group

Corruption in the judiciary is at the top of the list according to citizens’ perceptions. While some are being “tried for 100 kebabs”, major corruption and organized crime cases are not prosecuted and repeatedly delayed become subject to the statute of limitation. The authors placed a figure of “Justice” who is already “shaking” a judge at several locations in Skopje. With this creative guerrilla action they called upon all authorities, including both political parties, to join Justice in the fight against corruption.

„The streets in Bitola got their real names!“

Location: Streets in Bitola

Date: 30th January 2020

Author/s: Group of Bitola activists

The group symbolically marked the problems with the streets that the citizens of Bitola have. The aim of the action was to draw attention to the local government to resolve these problems. The names of the streets were as symbolic as the conditions of the streets. PROMISED, but not delivered, GIANT SLALOM, full of holes that must be avoided, PROMISED, FUTURE, EXCAVATED.

Control never again

Location: Town Square “Makedonija, “Warrior on horseback” monument, Skopje

Date: 15th February 2020

Authors: CIVIL activists

Right next to the lion figures surrounding the fountain in the central town square, large figures of an ear and a phone were placed with the words: “More than 20,000 officials, journalists, judges, prosecutors, politicians, religious members, professors, doctors and citizens were wiretapped in over 600,000 phone conversations. Never again!”

Fridays for future coloring of the Ministry of Environment

Location: In front of the Ministry of Environment

Date: 21st February 2020

Author/s: *Friday for Future* activists

During Friday’s guerrilla action, activists put red handprints on Ministry’s front door and put the following inscription with red paint on the sidewalk: “The blood of your children” and others who demanded for this institution to be accountable “for every drop of blood coughed from lung cancer, for all respiratory diseases of newborns.” Immediately afterwards, five activists were detained by the security of the Ministry of Environment and one juvenile activist was taken to the police station to ensure the presence of a parent. After a while, everyone was released.

”Captive state – never again!”

Location: “Makedonija” street, Skopje

Date: 25th February 2020

Author/s: CIVIL activists

“Captive state – never again” was the title of the guerrilla art installation that emerged on the pedestrian street “Makedonija” in the center of Skopje. An iron cell was set up, containing a large billboard with written reminders related to several events and happening from the period 2006-2017 and the rule of Nikola Gruevski. Some of the reasons written on the billboard of the captive state were: judges and prosecutors owing favours, journalists arrested, media closed, lustrations targeted for prosecution of intellectuals, project Skopje 2014, several messages related to rigging elections with pressure and phantom voters, beating students in libraries, Black Monday, 24th December 2012, Black Thursday of 27th April 2017, wiretapping over 20,000 citizens...

“Spoiling 2006-2017 – Never again“

Location: Town Square “Makedonija”, Skopje

Date: 14th March 2020

Author/s: CIVIL activists

Giant Styrofoam bison steak with the text “Spoiling 2006-2017 – Never again” and a fiscal bill from the feast in a restaurant were exhibited in Town Square “Makedonija”. This action was a reminder of the restaurant feasts and high bills of the former government officials. On the exhibited copy of the fiscal receipt, the order was completed with a bison steak worth 5,900 denars and a horse steak of 4,500 denars.

Keep a distance for the greater good!

Location: Town Square “Makedonija, Skopje

Date: 16th March 2020

Author/s: *Urban Art Action* group

The action “Keep a distance” was created at the peak of the COVID-19 pandemic. The goal was to remind citizens in direct and visually explicit manner to keep a distance and avoid crowds, reduce handshakes, minimize contacts and thus protect themselves and others from the virus. As artists and activists we could not remain silent in such situations and we believe that in those difficult days everyone should contribute and inform the population about self-protection measures. Artists and activists through what they do best - their works - in an interesting and unusual way can raise the level of awareness on this particularly important subject. “Keep a distance” was an action dedicated to the medical personnel and health professionals who fought day and night to preserve public health. We expressed our gratitude for their dedicated work” (announcement of *Urban Art Action* group). <https://fosm.mk/current-project/drzhete-rastojanie-za-dobroto-na-site/>

Compass pointing to NATO and EU

Location: Headquarters of VMRO – DPMNE political party

Date: 29th March 2020

Author/s: Unknown

A figure of a compass with the arrows pointing 180-degree, NATO on one side and European Union (EU) on

the other was placed in front of the headquarters of VMRO-DPMNE which was a symbolic message to follow the course of the country. (<https://lokalno.mk/nova-gerila-aktsija-kompas-pred-sedishteto-na-vmro-dpmne-foto/>)

Giant slippers in the town square

Location: Town Square “Makedonija, Skopje

Date: 15th April 2020

Author/s: *Urban Art Action* group

The artistic guerrilla action titled “Stay home” was designed to help citizens endure physical isolation and minimize leaving home at the times when isolation was the most effective measure for combating the pandemic. “For the presentation of this intervention, we chose slippers which are a synonym for staying home, but also for obeying orders (in Skopje slang the term “doormat husband” is most often used for someone who unconditionally takes orders and advice). In such moments, we think that is exactly what we need” – (announcement of *Urban Art Action* group <https://time.mk/c/8d17c8209a/>).

Be a superhero, respect the protection measures!

Location: Streets of Stip

Date: 16th April 2020

Author/s: *Stip Art Activists, Glasen Tekstilec*

Stip Art Activists used Marvel heroes such as the famous Hulk, Thor and Captain America in their action yet again. Their goal was to compare citizens with superheros in a clear and unambiguous visual way, and

thus encourage them to respect the measures. The action was also supported by the association *Glasen Tekstilec* that works on promoting the rights of textile workers and to enable their heroine - Super Textile Woman – to get involved in the action pointing out workers rights.

Let the Fiat 600 pass, do not push, keep your distance!

Location: Center of the city, Bitola

Date: 28th April 2020

Author/s: *Urban Art Action* group

The action draws inspiration from an anecdote from the merry periods of the 70's and 80's when whatever was made / built / set-up had to have enough space left so that a Fiat 600 could pass. Coincidentally or not, the space required for a Fiat 600 to pass was about 2 meters, the actual recommended distance to prevent the spread of Covid-19. This action was primarily intended for the older generations who are mostly at risk from the virus and yet they very often forget to keep the recommended distance of 2 meters.

Solidarity mural

Location: Cinema “Partizan”, Bitola

Date: 1st July 2020

Author/s: *KURS* Collective

Making the mural was part of the program of AKTO 15 festival. The wall of the former cinema “Partizan” was the public space for murals to be drawn as to speak creatively about xenophobia, nationalism and discrimination, but also for the community to talk about building of

a just society for all. “It is the unity and the common good, as well as the culture of solidarity that proved to be the most urgent issues we should all focus on during the Corona virus pandemic” (festival announcement). The inscription on the mural was: “Black, white, dark-skinned, yellow, forget the old quarrels / the sooner you start talking with people together / the sooner we will all agree.” Once the mural was done, it was destroyed within 24 hours by hate speech written on it.

The Corona and the Virus, the bride and the groom invite guests to a wedding

Location: City center, Tetovo

Date: 10th July 2020

Author/s: *Art Tetovo* activists

Guerrilla action related to the irresponsible behaviour of the citizens during the pandemic. They pay attention to the fact that weddings are held and protection measures are ignored. “Restaurants are closed for wedding celebrations and they work by delivering food at home. But this is not an obstacle for bride Corona and groom Virus to invite over 300 guests to the wedding who must respect the dress code – masks held in hands, not on faces”, the wedding invitations read.

Corona responsibility quiz – Who has the ball, who is to blame?

Location: Town Square, Stip

Date: 11th September 2020

Author/s: *Stip Art Activist* group

The action pointed out responsibility vs irresponsibility and (non)action on the part of institutions in a time when the city had large numbers of Covid-10 infected citizens. They seemed to be passing the “ball of responsibility” between themselves, creating confusion among citizens, but also abusing individuals. The installation “Ball of responsibility” was setup on the square in Stip putting forward the question: Whose ball is it and who is to blame? With this action, the activists called upon the citizens to demand responsibility starting from themselves, followed by the employers, institutions, local authorities, transportation services. The action included a second installation in the bed of River Otinja, asking citizens to apply more pressure and to comply with the measures and recommendations.

Action in PS “Vlado Tasevski“

Location: PS “Vlado Tasevski”, Skopje

Date: 20-25 October 2020

Author/s: Members of the Advanced *Artivism* Club at *Youth Educational Forum*, students, parents and teachers from primary school “Vlado Tasevski”

Action to create an outdoor classroom for pupils to attend grade school and a playing area for the youngest pupils. The school yard was decorated with

recycled materials – old tires that were properly decorated in the action, pallets that grew into benches, fences and new tables, while murals related to education and the working concept were painted on the walls. The action was part of the Youth Expression Project financially supported by the European Union.

Marking of public spaces in Skopje where sexual harassment occurred most often

Location: Multiple streets in the center of Skopje

Date: 27th November 2020

Author/s: “Women’s Safe Zone”

By marking the public spaces where sexual harassment had occurred most often in Skopje, activists marked the occasion of 25th November – International Day for elimination of violence against women. Inscriptions “Do not normalize – Respond to sexual harassment!” were placed on locations listed by women and girls as sexual harassment places.

„Roma people are not punching bags – stop violence against Roma“

Location: Streets, Parks, Bitola

Date: 1st December 2020

Author/s: *Info Action*

The action consisted of placing a dozen punching bags in public spaces in the city, near the places where violent incidents against Roma people had happened. Messages were written on the bags, as well as on several similar props, stickers and banners such

as – “Roma people are not punching bags” and “Stop violence against Roma!” “With this action we wanted to point out to the local public that this issue is reluctantly talked about, but it casts shadow and shame on Bitola for years now” said the activists.

“The trees remember!”

Location: Near “Bristol” hotel, Skopje

Date: 4th December 2020

Author/s: Filip Jovanovski

The work “Trees remember!” was realized as an action in public space in memory of the “park defenders” who opposed tree-cutting. This long-term project was developed with the support of the Center for New Initiatives in Arts and Culture – *Lokomotiva* as part of the program “Other Spaces”. It is an on-going research activity beginning with the action of “remembering” the history of the city by remembering the trees as “an archive of memories of violent destruction of public spaces in the city.” “Trees remember!” are stories of 11 citizens who were arrested by 400 members of the Rapid Deployment Police Unit one quiet September night in Skopje, while guarding the park across the “Bristol” hotel.

With graffiti against hate speech

Location: TC “Mavrovka”, Skopje

Date: December 2020

Author/s: Pande Eftimov

One of the messages written in public areas around the city calling for violence and death was covered with graffiti. Pande Eftimov’s graffiti erased the hatred and beautified the space

while appealing to reason, replacing reckless spreading of intolerance among ethnic communities. The action was part of the initiative against hate crimes of the Helsinki Committee for Human rights.

With graffiti against hate speech

Location: TC “Biser”, Municipality of Aerodrom, Skopje

Date: December 2020

Author/s: Kamelija Kalamernikova, Pande Eftimov

Hate speech written on a power plant – transformed into graffiti art carrying a positive message. The action for removing discriminatory and violent contents from public areas was part of the initiative against hate crimes of the Helsinki Committee for Human Rights.

Application of the Law on Free Examinations of Pregnant Women and Mothers

Location: Town Square, Kumanovo

Date: 28th December 2020

Author/s: Association *National Roma Center* together with other organization

The activists of several civic society organizations attracted the attention of citizens with a creative action regarding the inadequate access of pregnant women to gynecological services. Figure of a stork and strollers with messages were lined up in the square. The research of *National Roma Center* (NRC) from Kumanovo conducted in the period 2019-2020, showed that medical check-up and

other services were free of charge only for 24 percent of pregnant Roma women and women from socially vulnerable groups, while 74 percent had to pay.

Magic carpet

Location: In front of the Cultural Centre, the Center for Social Work, Tetovo

Date: 30th December 2020

Author/s: Activists from Tetovo

Out of 77 public institutions in the Republic of North Macedonia, 20 do not have access to the first floor for people with disabilities, while 64 public institutions do not have access to the second floor for people with wheelchairs. The activists spread out a “magic carpet” which - symbolically, - for one day, will provide access for these people to the public institutions in Tetovo. Activists reminded that people with disabilities are also citizens and taxpayers and building an inclusive society is a responsibility of every citizen.

+

+

+

+

+

+

